1592 1606

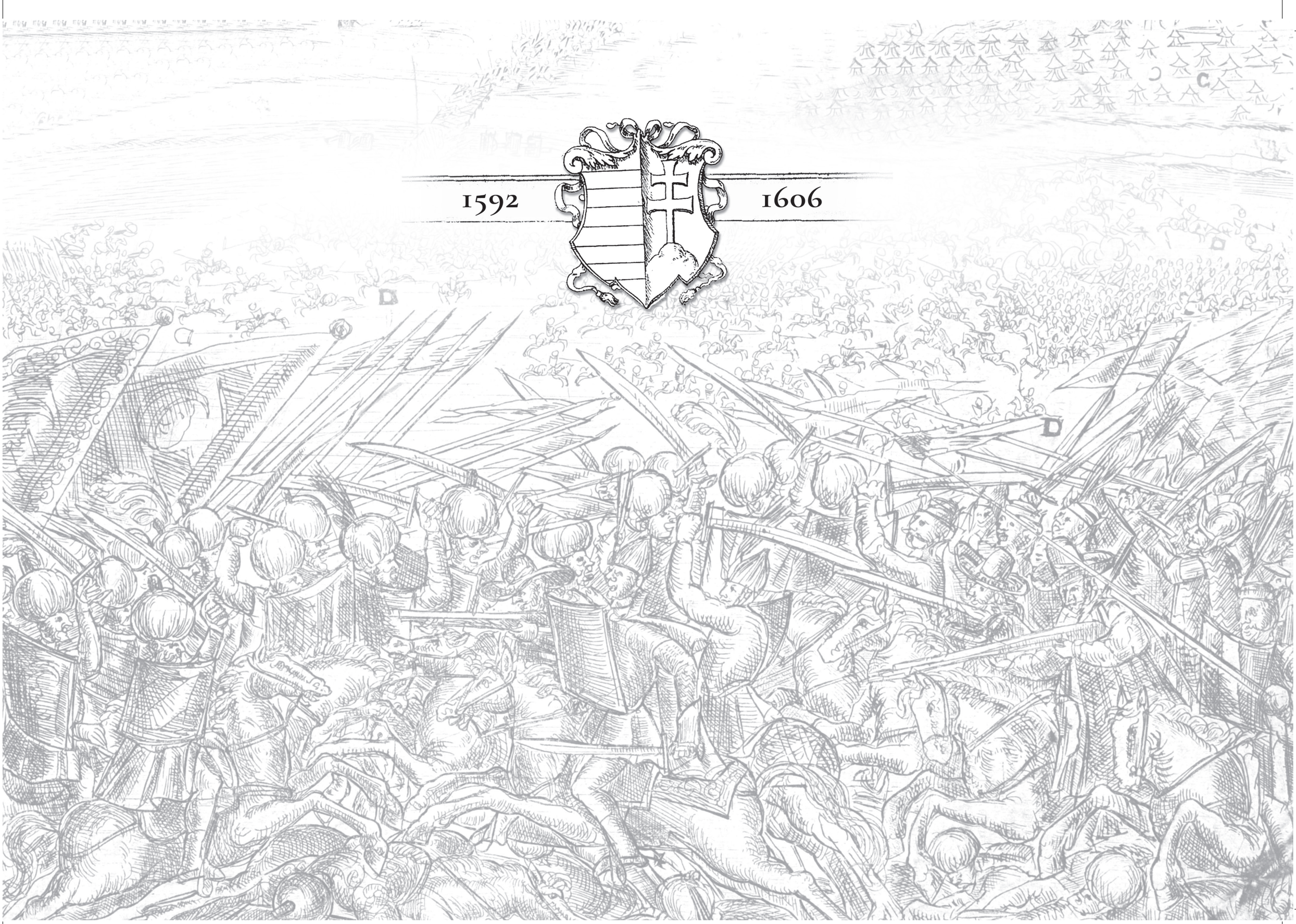

Köszönet mindazoknak a magyar és külföldi közgyűjteménynek és gyűjtőknek,
akik hozzájárultak az általuk őrzött metszetek képének közléséhez.

Az előzéken látható metszetek (elől Székesfehérvár ostroma 1593, hátul Esztergom ostroma/ részlet/ 1595) a frankfurti vásári tudósításokban jelentek meg.

15 eves haboru print.indd 2 23/03/2021 10:03

Szalai Béla

A tizenötéves háború metszeteken

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
Budapest, 2021

15 eves haboru print.indd 3 23/03/2021 10:03

Emberi Erőforrások
Minisztériuma

A kötet megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta

Tördelőszerkesztő
Madár Réka
Képszerkesztő
Csikszentsimoni Veress Péter

Lektorálta
Farkas Gábor Farkas

A személy- és helynévmutató összeállításában közreműködött
Budai-Király Tímea

A könyvben lévő képek egyedi rejtett jelöléssel védettek az engedély nélküli másolás ellen

Progresszív Nyomda Kft Békéscsaba

© Szalai Béla 2021
© MTA KIK
Minden jog fenntartva

Felelős kiadó
Monok István, az MTA KIK főigazgatója

ISBN 978-963-7451-69-0
DOI 10.36820/metszetek.2021

A könyv megjelenéséhez hozzájárult a Herczeg Alapítvány /Temesvár/ támogatása

15 eves haboru print.indd 4 23/03/2021 10:03

dr. Hajdú Lukács OSB
történelemtanárom emlékére

15 eves haboru print.indd 5 23/03/2021 10:03

15 eves haboru print.indd 6 23/03/2021 10:03

Előszó

A történetírás egyik nagy módszertani fordulatának tanulsága, hogy a történelem művelésének története, a historiográfia legalább annyira izgalmas kérdéseket rejt, mint annak tárgya, vagyis a történelem maga. A történetírás mozgatórugói: a hivatások születése és a témák kiválasztása szinte mindig a szerzők életrajzi hátterében ragadhatók meg. A historiográfia modern módszertani megközelítései a kutatási területek kialakulásának és a művek keletkezésének vizsgálatában nagy szerepet tulajdonítanak a személyes motivációknak, a családi háttérnek, a korai élményeknek és a személyes kapcsolatoknak. Különösen izgalmasak azok a pályák, amelyek rendhagyók, azok a személyek, akik nem a királyi utat járták be a tudóssá válás útján. A megszokott egyetemi és kutatóintézeti ranglétrák mellett a tudomány magaslataira feljutó külön utas, sokszor magányos kutatók olykor egészen rendkívüli teljesítményeket érnek el, intézetek vagy generációk munkáját végzik el, megszállott munkabírással és szenvedélyes érdeklődéstől hajtva.

Nem véletlenül jutottak eszembe ezek a gondolatok Szalai Béla legújabb könyvének kéziratát olvasva. A tavaly nyolcvanadik évét betöltött szerző pályája egyáltalán nem szokványos. Pannonhalmán érettségizett 1958-ban, a Budapesti Műszaki Egyetemen építőmérnökként végzett 1969-ben, aktív éveiben közúti közlekedéssel foglalkozott, pályájának egyik legfontosabb állomása az Esztergomot Párkánnyal összekötő Mária Valéria híd építésének irányítása volt miniszteri biztosként 1999 és 2001 között. Saját szakmájában végzett munkája és elért sikerei mellett az 1970-es évektől kezdve az egyik legaktívabb és legelszántabb magyarországi metszet- és könyvgyűjtő volt, mégpedig a tudós fajtából, aki nemcsak és nem is elsősorban birtokolni, hanem felfedezni és megismerni akar. Szívós munkával és kitűnő érzékkel évtizedek alatt óriási anyagismeretre tett szert, olyan típusú tudásra, amelyre a szakmabeliek közül is csak nagyon keveseknek sikerül. A gyűjtési szenvedély és a hozzá tartozó ismeretszerzés eredményeként első könyve, amelyet a tudós pannonhalmi bencés könyvtárossal, Szabó Flórissal közösen írt, 59 éves korában jelent meg, a számára oly fontos Pannonhalma képi ábrázolásairól. Ettől kezdve viszont a forrásokat addig csendben összegyűjtő Szalai Béla egészen hihetetlen aktivitással és termékenységgel kezdte felhalmozott tudását közkinccsé tenni. A mű, amelyet az olvasó a kezében tart, a 21. könyve, amelyek közül mindössze öt a szerkesztett vagy társszerzős kötet.

Bár erről soha nem beszélgettünk, talán nem tévedek nagyot, ha ennek a kiemelkedő publikációs tevékenységnek, értékmentésnek és -teremtésnek a hátterében az apai indíttatást és sorsot vélem felfedezni. Idősebb Szalai Béla nem műszaki ember, hanem történelem–földrajz szakos középiskolai tanár volt, aki a csíkszeredai gimnázium elvégzése után a korabeli Magyarország legpatinásabb intézményeiben, a Pázmány Péter Tudományegyetemen, az Eötvös József Collegiumban és a bécsi Klebelsberg Kunó Történetkutató Intézetben végezte tanulmányait és kutatásait. Annak a Trianon után egyetemet végzett nagy történész-generációnak a tagja, akik közül a legtöbben először a gazdasági válság okozta sokk, majd az 1945 utáni változások miatt sohasem futhatták be azt a pályát, amelyre képzettségük és tudásuk predesztinálta őket. A nemzedék szomorú fátumát jól példázza a Szekfű Gyula körül csoportosuló katolikus történetírók lelkes csapatának, a Regnum Egyháztörténeti Munkaközösségnek a sorsa, amelynek évkönyvei máig a katolikus egyházi történetírás megkerülhetetlen forrásai, de amelynek tagjai közül a politikai változások miatt végül nagyon sokan nem maradhattak a szakmájukban. Id. Szalai Béla a bécsi évek és néhány éves kitérő után végül a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tisztviselője lett, 1947-től kezdődő és börtönnel folytatódó vesszőfutása nyugdíjazásáig nem ért véget, hiszen megannyi kor- és sorstárshoz hasonlóan soha többé nem tudott tudásának megfelelő munkakörben elhelyezkedni. Az 1930-as évek elején kezdődő és véget is érő történetírói pályájának csupán néhány könyvismertetés a nyomtatásban megjelent emléke.

Ezzel a családi indíttatással és a pannonhalmi apátság falai között eltöltött diákévekkel, úgy gondolom, ifjabb Szalai Béla szenvedélyes érdeklődése, tudásvágya és a magyar múlt emlékei iránti szeretete érthetővé válik és magyarázatot nyer. Családi hátterével és a pannonhalmi érettségivel az ötvenes évek Magyarországán a történész mesterség sem lehetőséget, sem vonzerőt nem jelenthetett számára, ugyanakkor a más irányú életpálya nemhogy elnyomta, hanem sokkal inkább kiteljesítette érdeklődését a história és annak tárgyi emlékei iránt. Munkássága több meghatározó tematika köré csoportosul. Könyvei a Pannonhalmi Bencés Gimnázium múltjával, családtörténettel, Esztergom helytörténetével, illetve a történelmi Magyarország településeinek 16–18. századi ábrázolásaival foglalkoznak.

Sokirányú munkásságból a legnagyobb szabású, legjelentősebb művek az utolsó témakörben láttak napvilágot. A történelmi Magyarország várairól, városairól és falvairól készült metszeteket katalogizáló és feldolgozó hatalmas, ötkötetes korpusz olyan kézikönyvet adott a hazai és külföldi történészek, művészettörténészek, könyves szakemberek, antikváriusok és gyűjtők kezébe, amelyhez hasonló művek elkészítése tőlünk nyugatra egész intézetek feladata. Ezt egészítette ki olyan reprezentatív kötetekkel, mint az Erdély településeinek ikonográfiáját bemutató impozáns kötet, vagy pedig a Matthias Greischer rézmetsző életét és munkásságát bemutató, alapos levéltári és könyvtári kutatásokon alapuló monográfia. Könyveinek legfőbb értéke, hogy az olvasó pontosan azt kapja tőlük, amit az ilyen típusú munkáktól vár: a teljességre való törekvést, a képek készítőire és keletkezésük körülményeire való pontos információkat, illetve a hatalmas mennyiségű és a laikus számára áttekinthetetlen képanyag belső összefüggésrendszerének feltárását. Olyan ismereteket tehát, amelyeket csak sok évtizedes munkával lehet megszerezni, és amelyek közkinccsé tétele óriási szolgálat a szakmabeliek és régi képek szerelmesei számára. Szalai Béla műveltségével és munkásságával leginkább a 19. század arisztokrata és egyházi régiségbúváraihoz, Apponyi Sándorhoz, Todoreszku Gyulához vagy Römer Flórishoz hasonlítható. Az a régi vágású erudíció, amellyel munkáját végzi, egyre ritkább a mai tudósok között. A modern elméleti megfontolások és különféle pályázatok elvárásai mentén haladó kutatók számára sem idő, sem lehetőség, és sokszor motiváció sincs az ilyen típusú műveltség megszerzésére, a publikációs kényszer nélküli évtizedes gyűjtőmunkára. Szalai Béla érdeklődését és munkáját nem a tudományos intézményi struktúra állandóan változó szempontrendszerű beszámolási kötelezettségei határozták meg, ezért olyan munkásságot tudott a tudomány asztalára helyezni, amellyel óriási szolgálatot tett a magyarországi történeti tudományosság számára. Életműve példát mutat a történészszakma különböző szintjeinek hatékony és harmonikus, egymást kiegészítő együttműködésére.

15 eves haboru print.indd 7 23/03/2021 10:03

Ebbe a sorba illeszkedik a jelen kötet is, amely a tizenöt éves (vagy más nevén hosszú török) háborúval kapcsolatos magyarországi vonatkozású metszeteket mutatja be az 1592–1605 közötti időszakból. A szerző ezúttal is pontosan meghatározza a válogatás szempontjait: csak a jelzett időintervallumban készített vagy előkészített ábrázolásokat katalogizálta, nem foglalkozott a Magyarország határain kívüli, a horvátországi és a szlavóniai, illetve a Bocskai-felkeléssel kapcsolatos eseményekkel. Korábbi munkáitól eltérően viszont ezúttal felvette a katalógusba a Budával és Pesttel kapcsolatos metszeteket, amelyeket a bevezető tanulmány önálló fejezetében elemez, tovább gondolva Rózsa György klasszikus munkájának eredményeit. A 16–17. század fordulójának nagy Habsburg–oszmán összecsapására vonatkozó képi források összegyűjtése és kritikai közzététele történettudományunk régi nagy adóssága, több szempontból is indokolt és fontos vállalkozás. A török hódítás és a várháborúk időszaka után ez volt az első nagyszabású, nemzetközi katonai erők felvonulásával vívott háború az oszmánok ellen hazánk területén, emiatt Európa, leginkább annak német és itáliai területei élénk figyelemmel kísérték a magyarországi hadszíntér eseményeit. A fokozott érdeklődés kielégítése érdekében számos képes híradás született, amelyek a hadieseményeket mellett a helyszíneket, a magyarországi várakat és városokat is bemutatták. Szalai Béla kötetében közel 300 metszetet gyűjtött össze, publikál és mutat be alapos kritikai bevezető tanulmány keretében, ahol nemcsak a képek pontos egymáshoz való viszonyára, hanem a rézmetszők munkásságának és az ábrázolások keletkezésének számos részletére is fény derül.

A kötet, akárcsak a szerző korábbi munkái, nagyon fontos hozzájárulás az európai történelembe ágyazott kora újkori magyar história megismeréséhez. Szalai Béla a hosszú török háború ikonográfiájának egyik legfontosabb és nagyon szórt forrásanyagú részét, a sokszorosított grafikai emlékeket mutatja be, a teljesség igényével. Ezzel a munkájával a szerző ismételten nagyon nagy szolgálatot tesz a történettudománynak. Az elmúlt évtizedek kutatásainak fényében nem kell bizonygatnunk a képi források kiemelkedő jelentőségét a történeti jelenségek értelmezésében. Az elmúlt években az oszmán–keresztény küzdelmek és ezen belül a tizenöt éves háború kutatása jelentősen fellendült, számos fontos monográfia és forrásközlés látott napvilágot a témáról, elég legyen itt csak Bagi Zoltán Péter, Kruppa Tamás, Tóth Sándor László, a Vestigia kutatócsoport munkatársainak vagy az olasz hadtörténész Giampiero Brunelli köteteire utalni. Jelen munka szervesen illeszkedik ezekhez a kutatásokhoz, a katalógussal és az alapos háttérvizsgálattal kiegészíti és segíti is azokat.

Záró gondolatom a köszönet mellett a reménykedésé. Egy nehéz év után, az új esztendő kapujában azt kívánom, hogy Szalai Béla az elmúlt húsz év lendületével még sokáig ossza meg velünk gyűjtésének és tudásának gazdag tárházát, a tudósok hasznára, a magyar és európai régiségeket szerető emberek gyönyörűségére.

Molnár Antal
Budapest, 2021 Vízkeresztjén

15 eves haboru print.indd 8 23/03/2021 10:03

Tartalomjegyzék

Előszó 7
Bevezetés 11
A 15 éves háború rövid története 15
Események, helyszínek amelyekről metszetek készültek 19
A 16-17. Század fordulójának képes híradásairól 21

In illo tempore 25
Események, metszetek és készítőik évről évre 27
Buda a 15 éves háború alatt 69
Összefoglalás 74

Mellékletek 79
Adattár – helyszínek, események, metszetek 81
Várak, városok, ostromok 81
Egyéb események 106
Buda ostromai 106
Rajzok 110
Művészek, metszők, metszetkiadók 110
Egyesített irodalomjegyzék 112
Személy- és helynévmutató 115

Képtáblák 121
Képjegyzék 122
Képek 123-359

15 eves haboru print.indd 9 23/03/2021 10:03

MAGYARORSZÁG

1606.-ban.

JELMAGYARÁZAT:

- Szabad királyi város ○ Község
- Város ○ Vár
- Mezőváros ○ Várkastély

- Magyar-királyság
- Erdélyi fejedelemség
- Török birodalom
- Lengyel-ország
- Német-ország
- Velencei köztársaság

- Magyarkirályság határa
- Erdélyi fejedelemség "
- Török birodalom "
- Lengyel-ország "
- Német-ország "
- Velencei - köztárs. "
- Vármegyék és Székek határa
- Magyarország határa 1914-ben

MÉRTÉK = 1: 4,000.000

Politikai felosztás

I. Magyar-királyság.
1 Árva vm.
2 Bars vm.
3 Esztergom vm.
4 Gömör vm.
5 Győr vm.
6 Hont vm.
7 Komárom vm.
8 Liptó vm.
9 Moson vm.
10 Nógrád vm.
11 Nyitra vm.
12 Pozsony vm.
13 Sáros vm.
14 Szepes vm.
15 Trencsén vm.
16 Torna vm.
17 Turóc vm.
18 Ung vm.
19 Vas vm.
20 Veszprém vm.
21 Zala vm.
22 Zólyom vm.
23 Körös vm.
24 Varasd vm.
25 Zágráb vm.

II. Erdélyi fejedelemség.
A. Erdélyi vármegyék.
26 Belső-Szolnok vm.
27 Doboka vm.
28 Fejér (A.- és E.) vm.
29 Fogaras földje
30 Hunyad vm.
31 Külső-Szolnok vm.
32 Kolozs vm.
33 Torda vm.
B. Erdélynek átengedett kir. vármegyék.
34 Abaúj vm.
35 Bereg vm.
36 Borsod vm.
37 Szabolcs vm.
38 Szatmár vm.
39 Ugocsa vm.
40 Zemplén vm.
C. Partium. (Részek)
41 Arad vm.
42 Bihar vm.
43 Közép-Szolnok vm.
44 Kővár vidéke
45 Krasznа vm.
46 Lugos-és Karánsebesi
47 Zaránd vm. terület.
48 Máramaros vm.
D. Székelyföld.
49 Aranyos szék
50 Csík "
51 Három "
52 Maros "
53 Udvarhely "
E. Királyföld.
54 Brassó vid. és Barcaság
55 Beszterce vidéke
56 Kőhalom széke
57 Medgyes "
58 Nagy-Sink "
59 Segesvár "
60 Szászsebes "
61 Szászváros "
62 Szeben szék
63 Szerdahely "
64 Új-Egyház "
III. Török terület.
65 Arad vm.
66 Baranya vm.
67 Bács vm.
68 Békés vm.
69 Bodrog vm.
70 Borsod vm.
71 Csongrád vm.
72 Esztergom vm.
73 Fejér vm.
74 Gömör vm.
75 Heves vm.
76 Jászság
77 Keve vm.
78 Komárom vm.
79 Krassó vm.
80 Kunság
81 Külső-Szolnok vm.
82 Nógrád vm.
83 Pest vm.
84 Pilis vm.
85 Somogy vm.
86 Solt vm.
87 Szörény vm.
88 Temes vm.
89 Tolna vm.
90 Veszprém vm.
91 Zala vm.
92 Zaránd vm.
93 Belovár-Kőrös vm.
94 Pozsega vm.
95 Szerém vm.
96 Valkó vm.
97 Verőce vm.

15 eves haboru print.indd 10 23/03/2021 10:03

Bevezetés

A magyar történelem egyik legalaposabban feldolgozott korszaka a 16–17. század fordulóján lezajlott 15 éves háború, más néven Hosszú háború időszaka. Ez a háború már a többször meghosszabbított Drinápolyi béke hivatalos török felmondása (1593) előtti évben megkezdődött és a háborút lezáró Zsitvatoroki-békéig (1606) tartott, ténylegesen tehát nem 15 évig. A történeti hűséghez azonban hozzátartozik, hogy a háborús felek váratlan rajtaütésekkel, meglepetésszerű várfoglalásokkal már évek óta készültek egy nagyobb háborúra.

A háború az Oszmán Birodalom és a dunai Habsburg birodalom között folyt. A törökök célja a már megosztva birtokolt korábbi Magyar Királyság újabb északi és nyugati területeinek megszerzése volt. A Habsburgok az örökös tartományok és Bécs védelme érdekében kívánták a Magyar Királyság általuk uralt területeit növelni.

Nagyon leegyszerűsítve a háború eredményeit, a harcokat lezáró békekötéssel a törökök jelentős további területeket szereztek meg, amelyeken megszervezték az új egri és nagykanizsai beglerbégséget (nagyobb területű közigazgatási egységet, más névvel *vilajet*et). A Habsburg oldal csak részsikereket ért el egy-egy fontosabb hely (Esztergom, Hatvan, Székesfehérvár) időleges elfoglalásával, illetve sikerült megakadályoznia a török seregek hódítását a Habsburg örökös tartományokban. A békesség fejében Rudolf császár még 200 ezer arany „egyszeri ajándékot" is fizetett a török szultánnak.

A háború során a Habsburgok kísérletet tettek az erdélyi fejedelemség megszerzésére is. Ez nem sikerült, viszont az Erdélybe küldött császári hadak ugyanolyan bestiális és rabló módon pusztítottak Giorgio Basta vezetése alatt, mint a szintén hódítóként fellépő Mihály oláh vajda vagy az erdélyi harcokba beavatkozó török-tatár seregek. A háború végén Erdély kifosztva és romokban hevert.

A háborút a keresztény Európában a kortársak többsége két szellemi kultúrkör, a kereszténység és az iszlám összecsapásaként élte meg. A háború eseményei elsősorban ott keltettek nagyobb érdeklődést, ahol közelebbről érezték a török veszélyt. Ezt az érdeklődést elégítették ki azok a kiadók, akik a kor hírlapjainak tekinthető pár oldalas nyomtatványokon tették közzé a friss híreket. Igény mutatkozott arra is, hogy a háborús eseményeket és azok helyszíneit ne csak szövegben, hanem képeken is bemutassák. Ezeket a képeket nagy számban kellett elkészíteni, amire metszet formájában a kor nyomdái technikailag már képesek voltak. Mindez a kiadóknak üzleti vállalkozást, a szövegíróknak és a metszetet készítőknek, rajzolóknak munkát jelentett.

Ám a 15 éves háború történetének rendkívül alapos feldolgozása mégsem mondható teljesnek. Ennek csak egyik oka az, hogy újabb adatok bármikor előkerülhetnek, akár véletlenszerűen, akár tudatos kutatás eredményeként. A teljesség hiánya abban is megmutatkozik, hogy a 15 éves háború ikonográfiájának feldolgozása eddig nem történt meg.

Mostani munkánk ennek a hiányzó ikonográfiának egy műfajilag meghatározott részét kívánja feldolgozni. Hangsúlyozottan csak egy részét, mégpedig a sokszorosított grafika formájában, metszeteken fennmaradt képekét. De azok közül is csak egy jól meghatározott körbe tartozókat, amint azt később bemutatjuk.

Ennek a munkának a célja tehát a 15 éves háború *eseményeiről* és *helyszíneiről* megjelent metszetek *összegyűjtése, rendszerbe foglalása és feldolgozása.* A feladat elvégezhetősége érdekében ki kellett jelölni gyűjtésünk tér- és időbeli, valamint tematikai határait is, ami sokféle szempont mérlegelését kívánta. Utólag úgy látjuk, a térbeli és időbeli korlátok meghatározása volt a könnyebb feladat.

A térbeli lehatárolás következtében nem foglalkoztunk azokkal a képes híradásokkal, amelyek a Magyar Királyság területén kívül történtekről adtak hírt. Ilyenek a Báthory Zsigmond havasalföldi hadjáratai és a Horvátországban, illetve az attól délre, a Balkánon történt hadi események híradásai. Kivételt tettünk olyan esetekben, amikor az adott esemény előzménye magyar földön történt. Például: a Győr várát feladó Hardegg várkapitány kivégzése Bécsben volt, az Esztergomnál zsákmányolt zászlókat Prágában mutatták be ünnepélyesen.

Munkánk időbeni határai megegyeznek a 15 éves háborúéval. Csak azokat a „*korabeli*" ábrázolásokat gyűjtöttük össze – függetlenül megjelenésük formájától (önálló metszetlap, képes röplap vagy könyv melléklete) –, amelyek a háborút lezáró békekötésig, 1606-ig kerültek ki a sajtó alól. Ezért nem szerepelnek munkánkban a későbbi visszaemlékezésekben vagy történeti feldolgozásokban megjelent képek. A „*korabeliség*" fogalmába viszont belefért, ha a 15 éves háború eseményeiről írt, metszetekkel gazdagított könyv csak a Zsitvatoroki béke megkötése után egy-két évvel jelent meg (például Samuel Dilbaum *Eikonografia* művének 2. kötete), vagy azok a metszetek, amelyek ugyan később jelentek meg, de rajzuk bizonyítottan elkészült még a háború alatt (például Georg Hoefnagel egyes látképei).

Az előzőknél jóval többrétű feladat volt gyűjtésünk tematikai körének meghatározása. Ennek ismertetése egyszerűbb, ha azt vesszük sorra, amikkel nem foglalkoztunk.

Gyűjtésünk nem terjedt ki a 15 éves háború utolsó éveiben lezajló Bocskai István vezette Habsburg ellenes szabadságharc (1604–1606) eseményeire. Kivételt egy esetben tettünk, mégpedig Érsekújvár 1605. évi ostrománál, mivel az szorosan kapcsolódott Esztergom az évben történt török elfoglalásához.

A 15 éves háború főszereplőiről szép számmal jelentek meg metszetek. Ezek között török szultánok, nagyvezírek gyakran fiktív portréi és a híres keresztény vezérek arcképei egyaránt megtalálhatók. Közülük csak azokkal foglalkoztunk, amelyen a portréval együtt megjelenik annak az eseménynek a képe is, amely az illetőt híressé tette. Mindössze pár ilyet ismerünk (Pálffy Miklós, Adolf Schwarzenberg és Karl Mansfeld arcképei).

Néhány tudósításban kisebb méretű fametszetes képek jelentek meg török és tatár harcosokról, hajdúkatonákról, fegyverekről, harci vagy egyéb jelenetekről. Ezekből a tudósításokban többször is közzétett képekből mintegy kéttucatnyit ismerünk. Wilhelm Dilich és Hieronymus Ortelius könyvében is szerepelnek ehhez hasonló képek, közülük néhány magyar katonákat és állítólagos magyaros viseleteket mutat. Ezeket a többnyire zsánerképeknek is tekinthető fametszeteket se dolgoztuk fel.

Kezdetben úgy terveztük, hogy munkánkban nem foglalkozunk a 15 éves háború idejében készült Buda metszetekkel. Ennek oka egyértelműnek tűnt: pár évtizeddel ezelőtt Rózsa György Budapest

15 eves haboru print.indd 11 23/03/2021 10:03

látképeiről készített hatalmas művében ezek is szerepelnek, azóta pedig kevés új ábrázolás vált ismertté. Végül mégis úgy döntöttük, a korszak történetének teljes bemutatása érdekében a Buda metszeteket is feldolgozzuk, de Rózsa György iránti tiszteletből azt egy önálló részben tesszük.

Mindezeket a határokat tiszteletben tartva valamivel több mint 300 metszetet gyűjtöttünk össze és mutatunk be ebben a műben. Talán egy fél tucat olyan metszetet ismerünk, amelynek létezése biztosra vehető (ismerjük megjelenésük körülményeit és helyét), de azokból példányt nem sikerült találnunk. Három ilyen metszet (Goroszlói csata, Pápa és Székesfehérvár) létezéséről címlapi említésből tudunk. Nem gondoljuk, hogy a jövőben nagyobb számú, előttünk ismeretlenül maradt metszet bukkanna fel. Ha mégis, akkor elsősorban röplapok előkerülését valószínűsítjük.

A metszetek – ha nem fantázia szülte ábrázolásokat mutatnak – mindig előképek után készültek. Ezek lehettek korábban megjelent metszetek vagy a helyszínen elsősorban hadmérnökök által készített rajzok. Nagyon kevés ilyen rajz maradt fent, közöttük korabeli metszetmásolatok is találhatók. A korszak jellemzésére párat ezek közül is közzéteszünk.

Megismételjük, nem foglalkozunk a nem sokszorosított művészi grafika képeivel (kezdve Wathay Ferenc kedves, ám kezdetleges börtön rajzaitól Hans von Aachen 15 éves háború eseményeiről készített és minden művészettörténeti kritikát kiálló festmény sorozatáig), függetlenül azok művészi értékétől.

Az összegyűjtött metszetek megnevezésére az általunk korábban kidolgozott azonosító rendszert használjuk (helynév, készítés éve, sorszám, például Győr 1598/6). Mivel ezt a rendszert korábban csak látkép-metszeteknél alkalmaztuk, a csak eseményeket ábrázoló metszeteknek (például csata, zászlók bemutatása vagy kivégzések) hasonló rendszerű azonosítókat kellett adnunk (esemény neve, készítés éve, sorszám, például Mezőkeresztesi csata 1597/3).

A feldolgozás során felhasználtuk a 15 éves háború metszeteiről az elmúlt két évtizedben készült tanulmányainkat is. Ezekben egyebek mellett foglalkoztunk Wilhelm Dilich, Hans Sibmacher és a Velencében alkotó Giacomo Franco magyar vonatkozású műveivel, a 15 éves háborúról Itáliában megjelent metszetekkel, valamint a frankfurti vásári tudósítások képes híradásaival.

Könyvünket a 15 éves háború történetének rövid összefoglalásával és a metszeteken is megjelenő események, helyszínek jegyzékével kezdjük. Ezt követi egy általános ismertetés a korszak metszetkiadási gyakorlatáról. Ezután vesszük végig évenként, azon belül is időrendben az eseményeket, ismertetve minden róluk készült metszetet.

A képtáblákon minden metszet képét közöljük, képszámmal és a metszet elnevezésével együtt. A szöveges részekben a képtáblákon lévő képszám egyúttal a metszet hivatkozására szolgáló azonosító is (pl. lásd 104. kép), neve pedig a már említett metszetazonosító (például 104. képnél Tata 1597/3). Sajnos az eltérő méretek miatt a képtáblákon a metszetekkel nem mindig tudtuk követni az események szigorú időrendiségét. A képek keresését egy ABC sorrendben összeállított képjegyzék segíti.

A metszetek azon adatait, amelyek a képekről ránézéssel nem állapíthatók meg (pl. méret, megjelenés formája, helye, ideje stb.) az Adattárban a metszet képszámával együtt közöljük. Az Adattárban az adott esemény, illetve a hely történetének és az arról megjelent metszetek rövid összefoglaló ismertetése is szerepel.

A könyvet különböző mutatókkal (művészek, rézmetszők, metszetkiadók stb.) igyekeztünk könnyen kezelhetővé tenni. Az olvasmányosság érdekében kerültük a tárgyi jegyzeteket. A felhasznált és hivatkozott ikonográfiai alapművek és egyéb kézikönyvek bibliográfiai adatait az irodalomjegyzékben szerepeltetjük.

Monok István egyik előadásában fogalmazta meg, hogy magyarságtudatunknak elengedhetetlen része annak ismerete, hogyan látták-látják más országokban hazánkat, történelmünket, és annak népét, a magyarokat. A 15 éves háború eseményeiről megjelent metszetek tükrözhetik a készítési helyükön meglévő ilyen ismereteket, véleményeket. Ezért az ábrázolások elemzése során kiemelt figyelemmel kerestük ezeket is. Előrebocsájtjuk, az eredmény meglehetősen csalódást keltő.

A könyvben a magyar nemzet történelme és történelmi hagyományai iránti öntudatból és tiszteletből a csaták, békekötések, történelmi emlékhelyek és ezekhez kötődő elnevezéseket továbbra is nagy kezdőbetűvel írjuk, tudatosan eltérve a sokszor értelem zavaró kisbetűs, ezért véleményünk szerint egyértelműen rossz mai helyesírási szabályoktól.

Ugyancsak tudatosan kerültük azoknak az újabban divatszerűen elterjedt elnevezéseknek (csata táj, katonai táj, hadi táj stb.) használatát, amelyek az angol „Military Landscape" hibás fordítása és téves fogalmi értelmezése nyomán születtek. Az ezzel a névvel fémjelzett, Angliából kiindult irányzat a történészek figyelmét – mint lehetséges forrásokra – az eddig meglehetősen mellőzött, történelmi eseményeket bemutató korabeli metszetekre kívánja irányítani. Ez nagyon helyes. A gond az, hogy többen – a metszetekkel foglalkozó szakirodalom kellő ismeretének hiányában – úgy gondolják, ehhez új fogalmakra, elnevezésekre van szükség. Ez súlyos tévedés. Az olyan hagyományos magyar elnevezések mint a csatakép vagy az ostromkép minden megalapozott kutatói igényt lefednek.

Munkámat nagyon sokan, nagyon sokféleképpen segítették: figyelemfelhívással, hasznos tanáccsal, képbeszerzéssel és képszerkesztéssel, nyomra vezetéssel, ha elakadtam a más nyelvű régies feliratok értelmezésével, akkor fordítással, külön is említve a lektorálás hálátlan és a tördelés aprólékos munkáját. Akiknek mindezekért köszönettel tartozom, azoknak mind itt és most mondok köszönetet. De nem csak „tevőleges" segítőim voltak. Herczeg András barátom azzal segített, hogy végig hitte és mondta: ezt a könyvet nem csak elkezdem, de minden közbejött nehézség (volt bőven) ellenére be is fogom fejezni. Neki ezért az elkészült könyvvel mondok köszönetet.

Aki régi történelmi tárgyak, emlékek netán adatok felkutatásával foglalkozik, az legtöbbször a teljességre való törekvés szándékával áll neki a feladatának. Akinek nem ez az első ilyen jellegű munkája, az viszont tapasztalatból tudhatja, hogy a teljesség elérése lehetetlen. Mi is ennek tudatában álltunk neki a gyűjtésnek, nem elfelejtve Antoine de Saint-Exupéry mondását: „*Ember nem alkothat tökéleteset, de már a teljességre való törekvés szándéka is becsülendő.*"

Azzal is tisztában vagyunk, hogy egy mű – teljességétől vagy annak hiányától függetlenül is – lehet jó, rossz, mutatós, szép, avagy hasznos, értékes vagy értéktelen. Az igazi értékelést úgyis a könyvet nézegető, tanulmányozó, netán a könyvet valamilyen célból használó ember, más szóval az olvasó végzi, az ő véleménye a mértékadó. Ez a vélemény pedig egyúttal a könyv sorsa.

Ahogyan azt Terentianus Maurus sok száz éve született mondásának ritkán idézett első része már megmondta: „*Pro captu lectoris…*".

15 eves haboru print.indd 12 23/03/2021 10:03

EFFIGIES IMPERATORUM, PROCERUM DUCUMQUE ILLUSTRIUM TEMPORE BELLI TURCICI QUINDECENNALIS MILITANTIUM

VP

15 eves haboru print.indd 13 23/03/2021 10:03

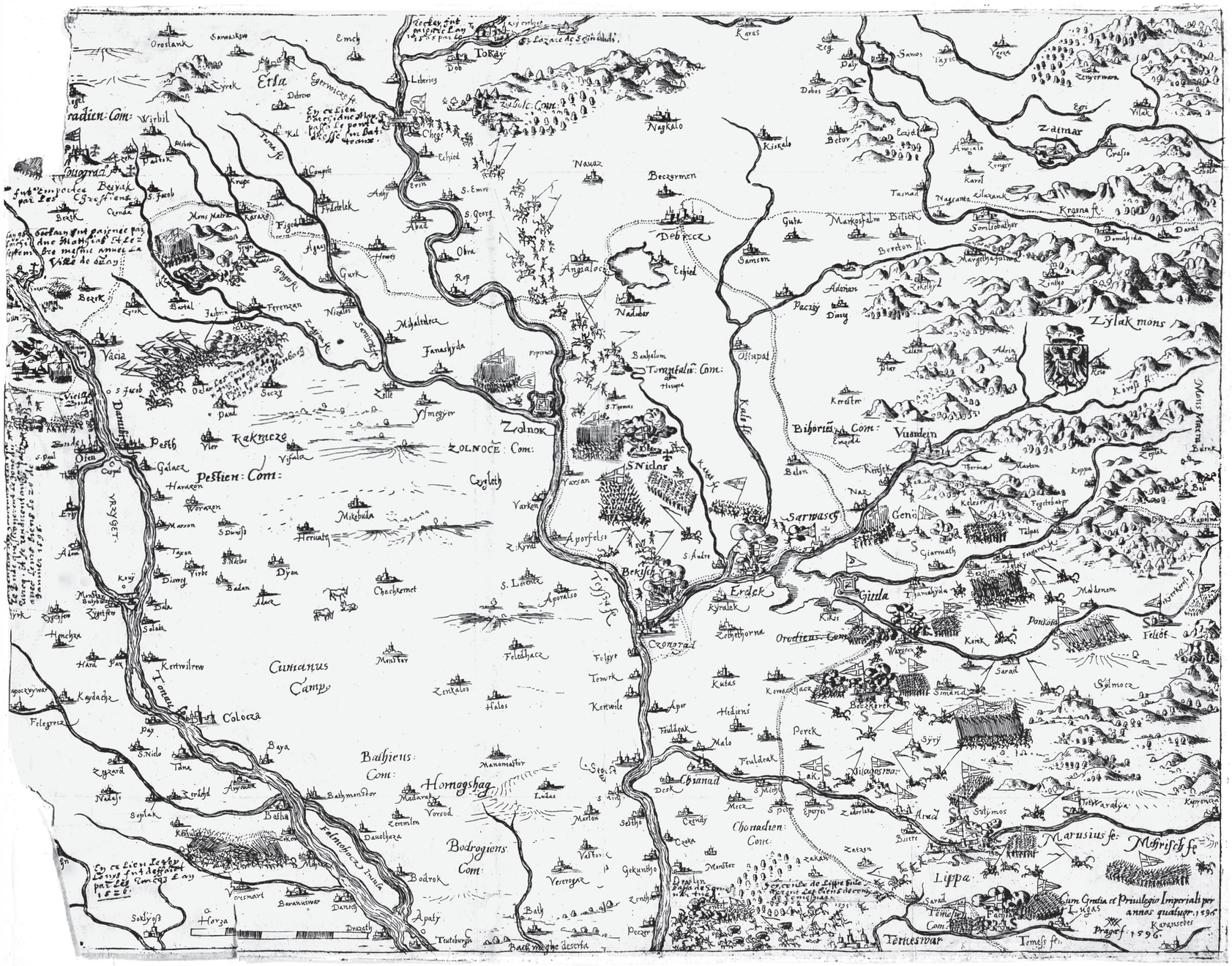

15 eves haboru print.indd 14 23/03/2021 10:03

A 15 ÉVES HÁBORÚ RÖVID TÖRTÉNETE

Az 1568-ban megkötött Drinápolyi békével viszonylag békés évtizedek következtek Magyarországra. A török által megszállt országrészek határterületeinek birtoklásáért a kisebb-nagyobb összecsapások ugyan rendszeresek voltak, de hódító török hadsereg nem érkezett az országba. 1592-ben a fegyveres összecsapások száma megugrott. Magyarországon Kassa és Nagykálló környékén tűntek fel török lovascsapatok, falvakat égettek fel és rabokat hajtottak el, de nagyobb ütközet volt Szikszó közelében is. Horvátországban Telli Hasszán boszniai pasa a Petrina melletti csatában aratott győzelme után pár kisebb erősséget is elfoglalt. A következő évben Hasszán pasa folytatni akarta horvátországi területszerzését, ám június 22-én Sziszek ostrománál súlyos vereséget szenvedett a magyar és horvát seregektől. Ezt az eseményt tekintik a 15 éves háború (más néven *Hosszú háború*) kezdetének. Magát a formális hadüzenetet III. Murád szultán 1593. július 4-én küldte meg Bécsbe.

Magyarországon a háború 1593 őszén kezdődött, Szinán pasa nagyvezír október 6-án Veszprémet, majd október 10-én Várpalotát foglalta el. A török sereg azonban a közelgő Kászim napra (azaz Szent Demeter napja, október 26-a, ekkor a törökök a hadjáratokat a kötelező hagyományok szerint befejezték) való tekintettel a harcokat félbehagyta és kivonult az országból. Gróf Ferdinand von Hardegg tábornok császári seregei a hozzájuk csatlakozott Pálffy Miklós, Nádasdy Ferenc, Zrínyi György és Huszár Péter vezette magyar seregekkel október végén megkezdték Székesfehérvár ostromát. November elején az ostromlók Pákozdnál ugyan szétverték a Székesfehérvár felmentésére érkező török sereget, ennek ellenére az ostromot Hardegg tábornok félbehagyta. Christoph von Teuffenbach kassai főkapitány serege és Rákóczi Zsigmond, Prépostváry Bálint és Forgách Simon magyar csapatai október végén indultak meg a török kézen lévő Fülek és a környékén fekvő várak elfoglalására. Ezek a seregek a veszélyeztetett várak megsegítésére érkező törököket az akkora oda érkező Pálffy Miklós érsekújvári főkapitány csapataival egyesülve Romhány mellett legyőzték. November végén a reménytelen helyzetben lévő védők Füleket átadták az ostromlóknak. Fülek elestének hírére a kisebb erősségek közül többet a török védők egyszerűen elhagytak. Még az év vége előtt a keresztény seregek kezére került Divény, Buják, Kékkő, Somoskő, Hollókő, Ajnácskő és Szécsény mezőváros, majd decemberben utolsóként Újpalánka, illetve a felette lévő Drégely vár. A további tervekben Hatvan és Szolnok elfoglalása szerepelt.

1594-ben Pálffy Miklós már március elején visszafoglalta Nógrád várát. Teuffenbach kassai főkapitány a császári csapatokkal megkezdte Hatvan ostromát, eközben Forgách Simon dunántúli főkapitány a Hatvan felmentésére érkező Hasszán budai pasa csapatait győzte le Tura mellett. A keresztény seregek Habsburg Mátyás főherceg vezérletével május 4-én megkezdték Esztergom ostromát, ahova Hatvan ostromát félbehagyva Teuffenbach is átvonult csapataival. Június végén arra a hírre, hogy Szinán pasa nagyvezír Győr ellen készül, Esztergom ostromát a császári csapatok félbehagyták és Mátyás főherceg az ostromló csapatokkal Győr védelmére vonult. Szinán pasa július 13-án bevette Tatát, majd július közepén megkezdte Győr ostromát. Eközben Mehmed ruméliai beglerbég július 30-án elfoglalta Pannonhalma megerősített kolostorát. Augusztus végén Mátyás főherceg sorsára hagyta Győrt és Bécs védelme érdekében visszavonult Magyaróvárra. A Győrt védő Ferdinand von Hardegg várkapitány szeptember 29-én szabad elvonulás feltétele mellett átadta a várost Szinán pasának. Hardegget Győr feladása miatt hadbíróság elé állították és 1595-ben Bécsben kivégezték. Mehmed beglerbég október elején bevette Pápa várát is. Szinán pasa 1594 októberében még megpróbálkozott Komárom elfoglalásával, azonban az Erasmus Braun várkapitány vezette védők ellenállását nem tudta megtörni. Ezt látva az amúgy is rosszra fordult időjárás és a táborában fellépő tífuszjárvány miatt Szinán pasa két hét után az ostromot félbehagyta.

1594 nyarán az erdélyi országgyűlés több ízben elvetette Báthory Zsigmond fejedelem javaslatát, hogy indítsanak háborút a török ellen. Ezért a fejedelem július végén lemondott és átadta a fejedelemséget unokatestvérének, Báthory Boldizsárnak. Két hét múlva azonban meggondolta magát és visszatért Kolozsvárra, ahol Báthory Boldizsár visszaadta neki a fejedelemséget. Augusztus 28-án Báthory Zsigmond elfogatta a háborús terveit ellenző legbefolyásosabb erdélyi főurakat, és közülük tízet, köztük Báthory Boldizsárt is kivégeztetett.

1595 januárjában meghalt III. Murád szultán, akit fia, III. Mehmed követett a trónon. Báthory Zsigmond az év elején szövetséget kötött Rudolf császárral, majd a nyár folyamán bekapcsolódott a török elleni háborúba. Augusztusban csapatai Borbély György vezetésével elfoglalták Lippát, Aradot, Borosjenőt és Világos várát, majd Temesvár környékét pusztították.

Június végén a gróf Karl von Mansfeld tábornok vezette mintegy hetvenezer fős keresztény sereg megkezdte Esztergom ostromát. Augusztus 4-én a császári csapatok megverték a város felmentésére érkező török sereget. Az ostromtáborban tífuszjárvány tört ki, amelynek Mansfeld is az áldozata lett. Szeptember 2-án az Esztergomot védő törökök átadták a várat az ostromlóknak.

Még szeptemberben Vác, Visegrád és Zsámbék is a keresztény seregek kezére került. Báthory Zsigmond Havasalföldön Mihály vajda csapataival egyesülve elfoglalta Tergovistyét, majd Gyurgyevónál szétverte a visszavonuló Szinán pasa hadseregét. Október közepén Habsburg Miksa főherceg csapataival körbe zárta Szolnokot. Az ostrom nem járt sikerrel, ám azalatt a császári lovascsapatok egészen Gyuláig elhatoltak és útközben elfoglalták a törökök által felgyújtott és elhagyott Törökszentmiklós palánkvárát, majd Szarvast.

A következő **1596**-os év a törökök számára hozott több sikert. Báthory Zsigmond csapatai ugyan megvédték Lippát a támadástól, de Temesvár ostromával már nem boldogultak. Miksa főherceg szeptember

15 eves haboru print.indd 15 23/03/2021 10:03

elején elfoglalta Hatvant (rövid idő múlva a török visszavette), ám október 13-án a hadászatilag nagyon jelentős Eger török kézre került. Mezőkeresztesnél az október 26–28. közötti háromnapos csatában Miksa főherceg, illetve a vele egyesült Báthory Zsigmond erdélyi seregei hatalmas vereséget szenvedtek III. Mehmed szultán csapataitól. Valójában egy győztes csatát engedtek ki a kezükből a német zsoldosok fegyelmezetlensége miatt. Ez a csata volt a 15 éves háború legnagyobb ütközete.

Az 1597. esztendő nagyobb események nélkül telt el. Pálffy Miklós csapatai májusban elfoglalták Tatát. Az ostrom során először alkalmaztak petárdát Magyarországon. A királyi seregek Miksa főherceg vezetésével augusztusban Pápát visszavették a töröktől, majd szeptember elejétől Győr ostromával próbálkoztak, közben visszafoglalták a töröktől Szentmártont (Pannonhalmát). Ez alatt Szaturdzsi Mohamed másodvezír visszavette Tatát, majd Budán keresztül Vác elfoglalására indult. Miksa főherceg, aki Győrtől már korábban Komáromba vonult, erre a hírre seregével a Duna bal partján Vác védelmére egészen Nógrádverőcéig hatolt. Megérkezésekor Vácot keresztény védői már átadták a töröknek. A megérkezett császári hadak Vác és Nógrádverőce között több ütközetben is megverték Szaturdzsi Mohamed csapatait. A maradék török katonaság a hazavonulást követelte, ezért november közepén a törökök kiürítették Vácot is, ahova Miksa főherceg csapatai bevonultak. Az ősz folyamán az erdélyi hadak ezúttal Jósika István vezérletével Temesvárt próbálták elfoglalni, de nem jártak sikerrel.

Az 1598-as év Európa szerte visszhangot keltő sikerrel kezdődött. Adolf von Schwarzenberg főparancsnok és Pálffy Miklós seregei március 29-én hajnalban petárdával felrobbantották Győr várkapuját, majd az így keletkezett nyíláson benyomulva katonáik reggel 8 órára elfoglalták a várost. A véres kézitusa közben a vár lőportornya iszonyatos pusztítást végezve felrobbant. A nyár folyamán a királyi seregek visszafoglalták Tatát, Várgesztest, Várpalotát, Veszprémet és pár további kisebb erősséget ezen a környéken (Cseszneket, Nagyvázsonyt, Tihanyt, Vált stb.). Győr elfoglalása után Schwarzenberg és Pálffy azonnal Buda ostromát javasolta Rudolf királynak, azonban a bécsi udvar megszokott tétovázása miatt ennek megkezdésére csak október elején kerülhetett sor. A rendkívül esős őszi idő miatt az ostrommal október végén fel kellett hagyni.

Az év folyamán az erdélyi harctéren szinte csak török sikerek születtek, habár júliusban Szulejmán temesvári pasa még vereséget szenvedett Lugos ostrománál. Augusztusban azonban a Nagybecskereknél tatár segédcsapatokkal kiegészült Szaturdzsi Mohamed másodvezér seregei sorra foglalták el Csanádot, Nagylakot, majd Aradot. A török ezek után egész októberben Nagyváradot ostromolta, ám azt nem tudta elfoglalni.

1599-ben egyik hadakozó félnek sem voltak nagyobb vállalkozásai. Tavasszal Pálffy Miklós Esztergomból indulva kísérletet tett Buda váránál egy petárda felrobbantására, ám terve nem sikerült, így hazafelé vonulva csak a jelentéktelen Zsámbék várát tudta elfoglalni. Az év folyamán Pálffy elsősorban a dunai sajkások és a hajdú csapatok rajtaütéseivel a törökök utánpótlási vonalait támadta. A dunai sajkások a hajdú csapatokkal együtt előbb Paks, majd június 20-án Tolna közelében hatalmas zsákmányra tettek szert. A bácsi bég által útnak indított török hajókat mind kézre kerítették, a több száz fős kíséretet levágták, az elfogott béget pedig Bécsbe küldték. A török hadihajók nélkül maradt Dunán a sajkások a velük harcoló hajdúkkal előbb felégették az Eszéki-hidat, aztán a Tisza torkolatáig sarcolták a törökök megszállta területet, majd egészen Szigetvárig portyáztak.

A telet Buda és Szeged környékén töltő tatár csapatok évközben a Tiszántúlt és Kassa környékét fosztogatták, majd ősszel egészen Nyitráig hatoltak. Az Udvari Haditanács nyáron Schwarzenberget seregeivel várakozásra kényszerítette, azok csak késő ősszel a Dunántúlon folytattak kisebb hadműveleteket. Báthory Zsigmond ismételten lemondott a fejedelemségről, ezúttal azt unokatestvérének, Báthory András bíborosnak adta át. Az új fejedelem azonban októberben Nagyszebentől pár kilométerre, Sellenberknél vereséget szenvedett Mihály vajda seregeitől. Báthory András menekülése közben Csíkszentdomonkosnál a székelyek meggyilkolták. Levágott fejét és megcsonkított holttestét a székelyek ajándékként (jutalom reményében) megküldték Mihály vajdának Gyulafehérvárra, aki a fejet hozzávarratta a holttesthez és utána Báthory András tisztességesen eltemettette.

Eddigre már mindkét fél kezdett kimerülni a háborúban, a mozgósítható emberi és anyagi erőforrások kezdtek elapadni. **1600**-ban keresztény oldalról az egyetlen sikernek mondható esemény Pápa elfoglalása volt augusztusban, nem a törököktől, hanem az annak védelmére korábban odahelyezett vallon zsoldosoktól. A vallonok az előző évi zsoldfizetés elmaradása miatt fellázadtak, Maróth Mihály várkapitányt tisztjeivel együtt elfogták és börtönbe vetették. A magyar valamint német katonákat lefegyverezve elzárták, a várat pedig felajánlották a fehérvári török bégnek. A Pápa bevételekor elfogott zsoldosokat kegyetlen kínzások közepette végezték ki.

Július végén Magyarországra érkezett hadseregével Ibrahim nagyvezír, aki Siklós, majd Babócsa elfoglalása (védői feladták, Wilhelm Uhrmüller helyettes várkapitányt ezért hadbíróság elé állították) után augusztus végén blokád alá vonta Kanizsát (Nagykanizsát). A vár nem volt felkészülve az ostromra sem a védők létszámában, sem kellő mennyiségű lőszerrel és élelemmel, mivel a császári a hadvezetés abban a hitben élt, hogy a nagyvezír Esztergom elfoglalására indul. A Kanizsa felmentésére Philip Emmanuel Mercoeur lotaringiai herceg vezetésével küldött mintegy húszezer fős sereg azonban a várba se lőszert, se élelmiszert nem tudott bejuttatni. Néhány kisebb összecsapás után a felmentő seregnél is élelmiszerhiány lépett fel, ezért Mercoeur herceg csapataival október közepén kénytelen volt elvonulni és magára hagyni Kanizsát. Röviddel ezután Georg Paradeiser várkapitány átadta a várat az ostromló törököknek, amiért hazaárulás vádjával 1601-ben Bécsben társaival és a Babócsát átadókkal együtt lefejezték.

Erdélyben a hatalmat magához ragadó Mihály vajda önkényeskedése ellen fellépő erdélyi nemesség Basta generálistól kért segítséget. Basta császári csapatai az erdélyi hadakkal egyesülve Nagyenyed közelében, Miriszlónál megverték Mihály vajda seregeit, amelyben székelyek is harcoltak. Mihály vajda a maga igazolására Prágába ment Rudolf császárhoz.

Az 1601-es évnek nagy tervekkel vágtak neki a császári és a magyar csapatok: Erdély meghódítása, Székesfehérvár elfoglalása és Nagykanizsa visszafoglalása volt a cél.

15 eves haboru print.indd 16 23/03/2021 10:03

Erdélyben a fejedelmi trónra harmadszor visszatért Báthory Zsigmond augusztus elején a Szilágy megyei Goroszlónál, Zilah közelében vereséget szenvedett Basta tábornok és Mihály vajda egyesült seregétől. A vereség után Báthory Moldvába menekült, Basta pedig két héttel a győztes csata után meggyilkoltatta az Erdély megszerzésére törekvő Mihály vajdát. Báthory októberben visszatért és egészen Kolozsvárig jutott, amit november végén megostromolt, de már nem tudott elfoglalni.

A Dunántúlon Mercoeur herceg sikert aratott, szeptember 20-án bevette Székesfehérvárt. A török felmentő sereg Hasszán pasa nagyvezír vezetésével csak október elején ért Székesfehérvárhoz, amikorra már Mátyás főherceg is megérkezett a további birodalmi seregekkel. Az október 9-től két hétig tartó mindennapi összecsapások (Sárréti csata) október 24-én a császári és magyar seregek teljes győzelmével végződtek. Nagykanizsa őszi ostromával azonban Ferdinánd főherceg (a későbbi II. Ferdinánd császár és magyar király) csúfos kudarcot vallott.

1602 februárjában meghalt Mercoeur herceg. A császári csapatok új fővezére Hermann Christoph von Russwurm generális lett. Hasszán pasa Belgrádból indulva Simontornya elfoglalásával ugyan sikertelenül próbálkozott, de tovább haladva augusztus 12-én hetvenezer fős seregével megérkezett Székesfehérvárhoz és megkezdte annak ostromát. A várost német és vallon zsoldosok mellett háromszáz magyar katona védte gróf Giovanni Marco Isolani ezredes parancsnoksága alatt. Augusztus 29-én a védők feladták a várost. Az ostrom alatt Mátyás főherceg és Russwurm Győrnél várakozott csapataival, majd október elején Pesthez vonultak, amit hamarosan el is foglaltak. Október 6-án megkezdték Buda ostromát, de azzal a téliesre forduló időjárás miatt hamarosan felhagytak. Évközben Báthory Zsigmond ismét lemondott a fejedelemségről és ezúttal örökre elhagyta Erdélyt.

1603-ban csak kora ősszel került sor nagyobb szabású hadi eseményekre. Erdélyben Székely Mózes fejedelem Brassó melletti veresége és halála után Basta generális rémuralma következett, az ország egyéb részein pedig a fizetetlen zsoldosok és szabad hajdúk fosztogatásai keltettek rettegést. Siegfried Kolonics ezredes a maga hajdú csapataival és a dunai sajkásokkal több élelmiszer szállítmányt elfogott a Dunán, felégették a Sárvíz felett épített hidat (más források szerint az Eszéki-hidat), majd Dél-Dunántúlon portyáztak és felgyújtották Nagykanizsa külvárosát is. Augusztus végén Russwurm megindult Buda újabb ostromára. Pest alatt ütött tábort, átkelt a Csepel-szigetre is, ahol kisebb hídfőállást is kiépített. Szeptemberben a Buda felmentésére igyekvő Lala Mehmed pasa csapatai is átkeltek a Csepel-szigetre. Ercsi és Adony közelében több összecsapás is volt a császári és török csapatok között. Mivel Lala Mehmed jelentős utánpótlást juttatott be Budára, Russwurm el sem kezdte Buda ostromát, hanem pár napos ostrom után november 20-án elfoglalta a hadászatilag jelentéktelen Hatvant, hogy sikerrel zárja le az évet.

1604-ben Lala Mehmed nagyvezír több tízezer fős serege érkezésének hírére a császári csapatok kiürítették Pestet, Hatvant és Vácot, átengedve azokat a törököknek. A törökök célja Esztergom elfoglalása volt, azonban az ostrom során Esztergomot nem tudták visszaszerezni. Októberben kitört a Bocskai István vezette szabadságharc, amely meghatározta az év hátralévő részének, illetve a következő két év legfontosabb eseményeit.

1605 májusában Komárom őrsége Vácnál meglepte Bektás pasa csapatait és megfutamította a törököket, akik jelentős veszteségeket szenvedtek. Bocskai hadai előbb Rhédey Ferenc, majd Homonnai Drugeth Bálint vezérletével kora nyártól Érsekújvárt ostromolták. Lala Mehmed nagyvezír ismét Esztergom ellen indult, elfoglalta menet közben Visegrádot, majd október 3-án Esztergomot is bevette. Esztergom elfoglalása után Hasszán boszniai pasa is csatlakozott tüzérségével Érsekújvár ostromához. Johann Reinhard Strein ezredes, Érsekújvár német parancsnoka azzal a feltétellel adta fel a várat Bocskai hadainak, hogy oda csak magyar csapatok vonulhatnak be, törökök nem. Homonnai Drugeth Bálint a törökök heves tiltakozása ellenére ezt a feltételt elfogadta és annak érvényt is szerzett. A csalódott törökök engesztelésére lemondva a váltságdíjról átengedte nekik a várban talált török foglyokat és a németektől zsákmányolt pénztárt, ám azok így is becsapottnak érezve magukat vonultak el. Érsekújvár keresztény kézen maradt.

1606-ban megkötötték a 15 éves háborút lezáró Zsitvatoroki békét. Ez nagyjából a háború során kialakult állapotokat hagyta jóvá, vagyis a törökök megtarthatták Egert és Nagykanizsát. Rudolf császár ráadásul 200000 aranyat ajándékozott a béke fejében a török császárnak, természetesen a Magyar Királyságra kivetett adóból.

***

Végül is a kedvező eredményekkel induló 15 éves háború a Magyar Királyság további területveszteségével zárult. A törökök az elfoglalt Eger és Nagykanizsa központtal két új vilajetet szerveztek. Nagykanizsa birtokában a Dunántúl Balaton–Dráva közötti területe teljes egészében a török hódoltság részévé lett, Eger pedig előretolt erősség lett Felső-Magyarország állandó fenyegetésére. A területvesztés mellett jelentős volt a háborús pusztítás is, emberben és javakban egyaránt. A tatárok végigpusztították az Alföldet és a Partium nagy részét. Erdély belerokkant a fejedelmi küzdelmekbe, Mihály vajda és Giorgio Basta kegyetlenkedéseibe és rablásaiba, valamint a pusztító török és tatár betörésekbe. Egyes források szerint Erdélyből a török-tatár seregek 100 ezer embert hurcoltak rabszolgaságba.

A háború szomorú eredményének számos oka volt, ezeket már számtalan esetben feldolgozták, elemezték. Mi az okok közül csak párat említünk.

A 15 éves háború magyar veszteségeinek egyik meghatározó oka a Habsburg uralkodók soha be nem vallott, de a háború menetében sokszor tetten érhető politikai alapelve volt: akár egész Magyarországot is feláldozzák, ha azzal az örökös tartományaikat megvédhetik. Ezt több példa is bizonyítja. Mátyás főherceg nem kockáztatta seregeit Győr felmentésével, hiszen nem maradt volna hadserege egy esetleges Bécs elleni támadás kivédésére. De említhetjük Miksa főherceg tétlen várakozását is az ostromlott Eger felmentése helyett: hadseregét akarta megőrizni. Ez a szándék húzódott a háttérben minden évben, amikor a császári hadvezetés nem hozott döntést a lassan összegyűlő birodalmi hadak elindítására mindaddig,

15 eves haboru print.indd 17 23/03/2021 10:03

amíg nem vált egyértelművé, hogy az abban az évben érkező török sereg támadásának mégsem Bécs a célja, ezért a seregek elindítása nem veszélyezteti az örökös tartományok védelmét. Amikorra a török seregek szándéka egyértelművé vált, általában augusztus-szeptemberre, addigra lekésték a törökök által megszállt helyek visszaszerzését, a késve ostrom alá vett várak elfoglalására pedig nem volt megfelelő az őszi időjárás. Amikor az éves hadjárat – elsősorban a magyar hadvezetők sürgetésére – már kora tavasszal elkezdődött, a sikerek sem maradtak el.

Az előbbiek mögött meghúzódott egy feloldhatatlan ellentét: a háborúban résztvevő, létszámukat tekintve erős kisebbségben lévő magyar seregek saját országukban a hazájukért küzdöttek, a császári csapatok és a más országokból érkezett seregek a zsoldjukért, vezéreik a dicsőségért harcoltak egy számukra idegen országban (úgy is viselkedtek a helyi lakossággal).

A másik említendő ok a hadvezetés hibái, ezen belül elsősorban az egyes hadjáratok vezetőinek rossz kiválasztása. A főhercegekben bővelkedő Habsburg család természetesnek vette (és ez politikai és presztízskérdés is volt), hogy a hadjáratok vezetői főhercegek legyenek. A főhercegek ezt el is várták, különösen Mátyás főherceg. Tették ezt annak ellenére, hogy egyikük sem rendelkezett semmiféle különleges adottsággal, képzettséggel vagy ismerettel ahhoz, hogy egy hadjáratot sikerre vigyen. A kor Habsburgjai híresek voltak hadvezéri antitalentumukról, ezt csak ők maguk nem tudták, viszont ezt közölni velük nem lehetett. Az is közismert, hogy a főhercegek általában rossz viszonyban voltak a hadjárat többi, katonai ismeretekkel rendelkező vezetőivel.

A főhercegek esetében egy-egy nagyobb kudarc után ritka volt a kedvező váltás, de azért van rá példa. Miután Mátyás főherceg 1594-ben hadvezérként csúfosan megbukott (Esztergom sikertelen ostroma, majd a Győr elvesztésében való eredményes közreműködése), azután a következő évben a közismerten kiváló katona gróf Karl Mansfeld vezette már a császári seregeket Esztergom ostromára. A rendkívül gondosan megszervezett ostrom a siker kapujában állt, amikor Mansfeld a táborban fellépett tífuszjárványban meghalt. Helyét Mátyás főherceg vette át, akinek a visszafoglalás sikere így az ölébe hullott. Miksa főherceg Egertől nem messze tétlenül nézte végig annak elfoglalását, majd csatát vesztett Mezőkeresztesnél. Ferdinánd főherceg Nagykanizsánál mondott csődöt. Ezek és az ezekhez hasonló történetek mutatják, hogy a 15 éves háború veszteségeinek egyik legfőbb oka a rosszul kiválasztott hadvezérek voltak.

Az alkalmatlan hadvezetést még további két szerencsétlen dolog súlyosbította. Az egyik a Udvari Haditanács döntésképtelensége, állandóan halogató magatartása. A másik a Habsburg uralkodók folyamatos pénztelensége volt. Már pedig pénz nélkül nem lehet eredményes háborút viselni. L'Anecy Bellecroix de Chagny-Mèillecouthy tábornok írta királyának: „A háborúhoz három dolog kell: pénz, fegyver és ember. Ebben a sorrendben. A pénzért ugyanis tudok venni embert is, meg fegyvert is."

Mindehhez hozzájárult egy másik, szomorú jelenség: ha fel is tűntek a háború során tehetséges és sikeres hadvezérek, azok egymásután meghaltak. Mansfeldet már említettük, Adolf Schwarzenberg 1600-ban Pápa ostrománál halt meg, és ugyan abban az évben hunyt el a legsikeresebb magyar hadvezér, Pálffy Miklós is. Az 1600-ban Habsburg szolgálatba lépett Mercoeur lotaringiai herceg 1601-ben elfoglalta Székesfehérvárt, de nem sokkal azután Nürnbergben meghalt. A háború éveiben hunyt el a tapasztalt, a saját korában jól ismert és elismert magyar hadvezető Zrínyi György, és nem sokkal utána Nádasdy Ferenc, a „fekete bég" is. De megemlítjük Forgách Simont, Rákóczi Zsigmondot és Prépostváry Bálintot is, akik ugyan már idősebbek voltak, és ha talán nagyobb hadsereg vezetésére nem is voltak alkalmasak, de nagy tapasztalattal rendelkeztek a törökök elleni harcokban.

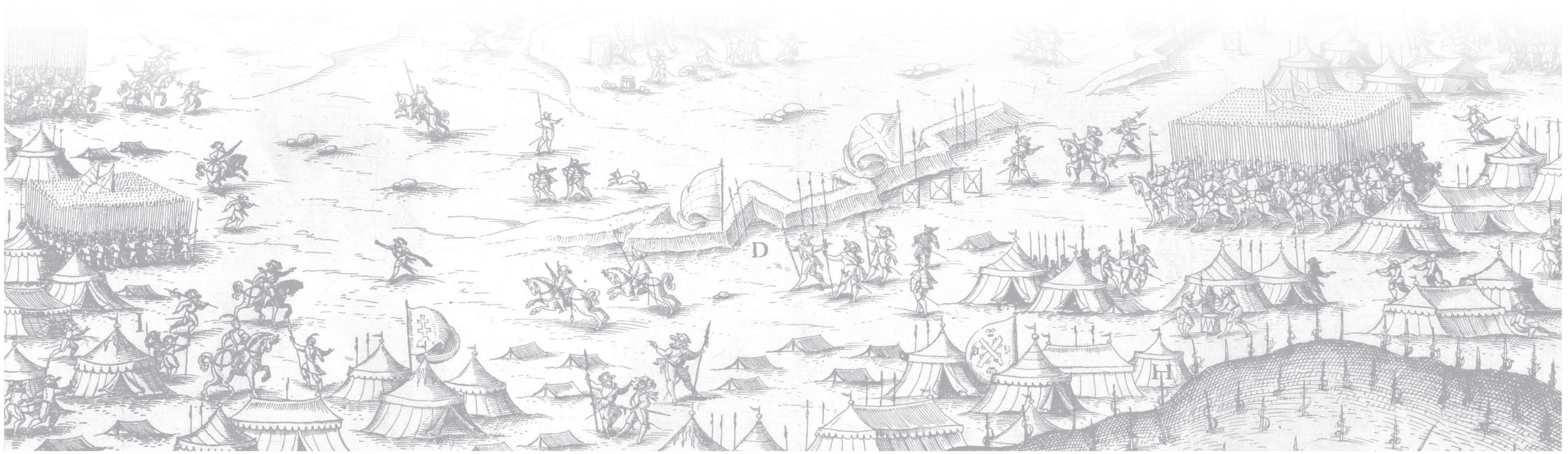

15 eves haboru print.indd 18 23/03/2021 10:03

Események, helyszínek, amelyekről metszetek készültek

(időrendben)

1. Török csapatok Kassánál 1592. június
2. Török portya Nagykálló környékén 1592. június
3. Szikszó melletti csata 1592. június
4. Veszprém török elfoglalása 1593. október 6.
5. Várpalota török elfoglalása 1593. október 10.
6. Székesfehérvár-Pákozdi csata 1593. november 3.
7. Romhányi csata 1593. november 11.
8. Fülek elfoglalása a töröktől 1593. november 27.
9. Szécsény, Somoskő, Kékkő és Drégelypalánk elfoglalása a töröktől 1594. december
10. A Székesfehérvár-Pákozdi csata zsákmányainak bemutatása Bécsben 1594. január 2.
11. Nógrád elfoglalása a töröktől 1594. március 10.
12. Hatvan sikertelen császári ostroma, a Tura melletti csata 1594. május 1.
13. Esztergom sikertelene ostroma 1594. május 4. – június 29.
14. Erdélyi tanácsurak kivégzése 1594. augusztus 30.
15. Tata török elfoglalása 1594. július 13.
16. Győr török ostroma és elfoglalása 1594. július 15. – szeptember 29.
17. Pápa török elfoglalása 1594. október 3.
18. Komárom török ostroma 1594. október 7. – 24.
19. Ferdinand Hardegg győri várkapitány és társa kivégzése Bécsben 1595. június 15.
20. Lippát elfoglalják Borbély György erdélyi csapatai 1595. augusztus 18.
21. Esztergom ostroma és elfoglalása a töröktől 1595. július 1. – szeptember 3.
22. Az Esztergomnál szerzett török zászlók bemutatása Prágában 1595. augusztus 12.
23. Visegrád elfoglalása 1595. szeptember 12.
24. Érsekújvár 1595 ősz
25. Császári portya Gyulánál 1595. szeptember
26. Szolnok sikertelen császári ostroma 1595. október 17. – november eleje.
27. Törökszentmiklós felégetése 1595. október 20.
28. Szarvas elpusztítása 1595. október 22.
29. Zsámbék felégetése 1596. május
30. Lippa török ostroma 1596. május 11.
31. Temesvár sikertelen ostroma 1596. június 10.
32. Vác elfoglalása a töröktől 1596. június 27.
33. Hatvan elfoglalása a töröktől 1596. szeptember 3.
34. Eger török elfoglalása 1596. október 12.
35. Mezőkeresztesi csata 1596. október 23-26.
36. Tata elfoglalása a töröktől 1597. március 21.
37. Pápa visszavétele a töröktől 1597. augusztus 20.
38. Szentmárton (Pannonhalma) visszavétele a töröktől 1597. szeptember 15.
39. Győr sikertelen császári ostroma 1597. szeptember 9. – október 3.
40. Vác török elfoglalása és a Verőce melletti csata 1597. október 26. – november 9.
41. Győr visszavétele a töröktől 1598. március 29.
42. Pálffy Miklós és Adolf Schwarzenberg hadjárata: Tata, Várgesztes, Csókakő, Vál, Várpalota, Veszprém és Tihany elfoglalása 1598. július – augusztus
43. Zrínyi György csapatai Szigetvár mellett megütköznek a törökökkel 1598. június
44. Nagyvárad sikertelen török ostroma 1598. október 3. – november 3.
45. Zsámbék várát felrobbantják Pálffy Miklós katonái 1599. április 16.
46. Tolnai vízi ütközet 1599. június 20.
47. Sellenberki csata 1599. október 28.
48. Báthory András fegyverzetének bemutatása Pilsenben 1600. január 13.
49. Pápa visszavétele a fellázadt vallon zsoldosoktól 1600. augusztus 11.
50. Miriszlói csata 1600. szeptember 18.
51. Nagykanizsa török elfoglalása 1600. október 22.
52. Kolozsvár
53. Kassa
54. Goroszlói csata 1601. augusztus 3.
55. A Goroszlónál zsákmányolt erdélyi zászlók bemutatása Prágában 1601. augusztus 14.
56. Mihály vajda meggyilkolása 1601. augusztus 19.
57. Székesfehérvár elfoglalása a töröktől 1601. szeptember 20.
58. Székesfehérvár-Sárréti csata 1601. október 9–24.
59. Georg Paradeiser nagykanizsai várkapitány és társai kivégzése Bécsben 1601. október 19.
60. Nagykanizsa sikertelen császári ostroma 1601. november 12.
61. Báthory Zsigmond Kolozsvárt ostromolja 1601. november 25.
62. Székesfehérvár török elfoglalása 1602. augusztus 29.
63. Sikertelen török kísérlet Esztergom elfoglalására 1603. május
64. Portya Nagykanizsánál 1603.
65. Eszéki híd (?) felégetése 1603. augusztus
66. Sárvíz hídja felégetése 1603. augusztus
67. Csepel-szigeti csata 1603. szeptember 29.
68. Hatvan elfoglalása a töröktől 1603. november 20.
69. Csodás jelenség Szatmárnál 1603 tele
70. Az 1603-ban zsákmányolt török zászlók bemutatása Bécsben 1603. december 7.
71. Esztergom sikertelen török ostroma 1604. szeptember 9. – október 13.
72. Esztergom török elfoglalása 1605. október 3.
73. Érsekújvár elfoglalása 1605. október 17
74. Buda 1598. évi ostroma
75. Buda 1602. évi ostroma

15 eves haboru print.indd 19 23/03/2021 10:03

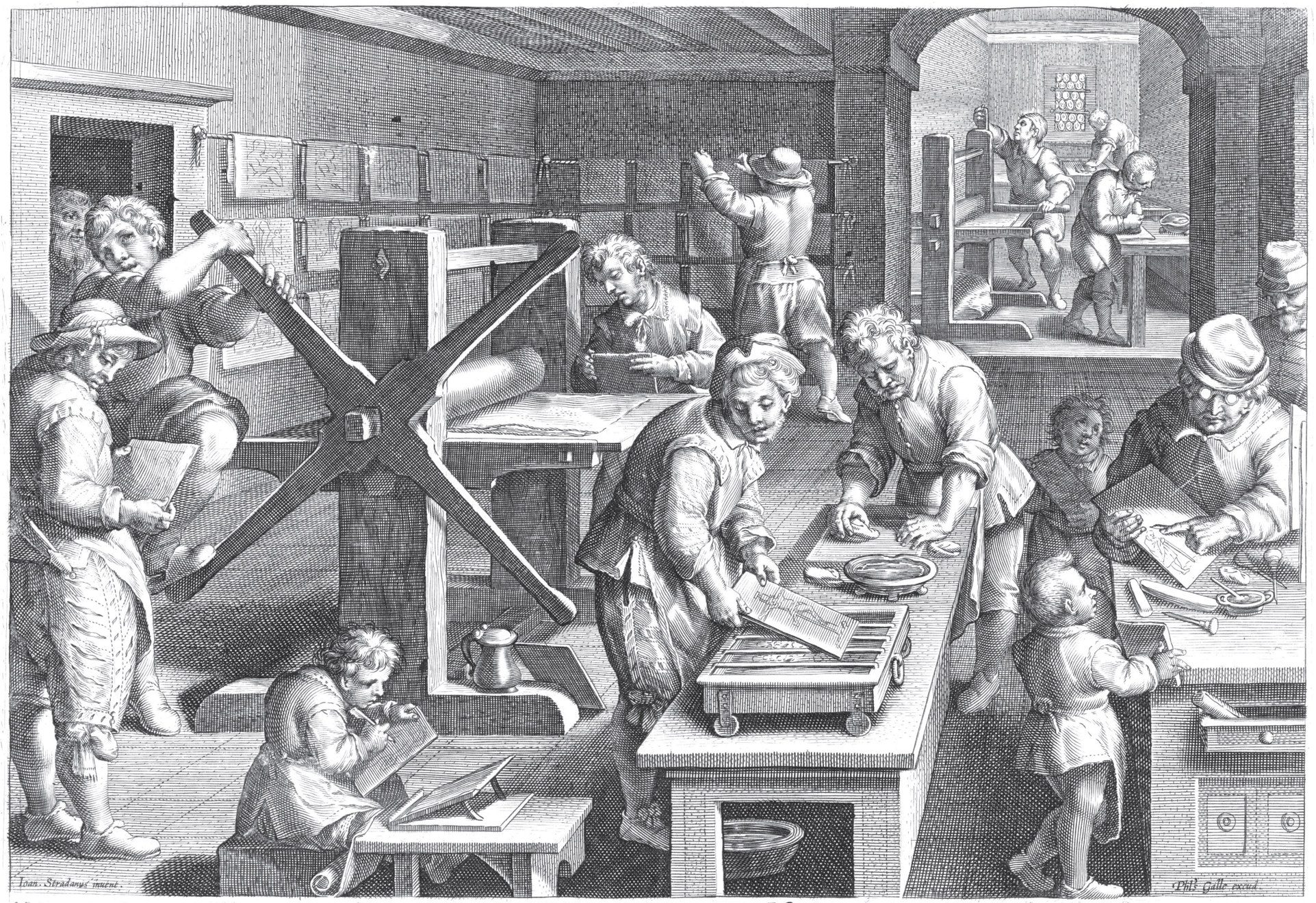

18.

SCVLPTVRA IN ÆS.

Sculptor noua arte, bracteata in lamina Scalpit figuras, atque prælis imprimit.

15 eves haboru print.indd 20 23/03/2021 10:03

A 16–17. SZÁZAD FORDULÓJÁNAK KÉPES HÍRADÁSAIRÓL

A fényképezés feltalálásáig a képek és az általuk közvetített ismeretek széleskörű terjesztésének egyetlen eszköze és formája a nyomdai úton sokszorosított rajz, a metszet volt. Ez a kezdetekben kizárólag fametszet volt, amit olyan fadúcról nyomtak, amire előzetesen a sokszorosítandó képet rárajzolták, majd kivésték. A 16. század közepétől egyre jobban elterjedt, majd szinte kizárólagossá váló rézmetszet (és rézkarc) esetében a rézlemezbe vésték (marták) bele a képet, majd arról nyomdában készültek a levonatok.

Már a 16. század első felétől megszokott volt, hogy a hírközpontoknak is tekinthető nagyobb városokban a fontosabb eseményekről nyomtatott tudósításokat adtak ki. Ezek valójában a kor alkalmi újságjainak is tekinthetők. Idővel – talán esztétikai vagy kereskedelmi megfontolásokból – divatba jött és megszokottá vált, hogy a tudósítás címlapján piciny fametszetes képpel (ostromkép, csatajelenet vagy egy hadvezér képe) utaltak a közzétett eseményre. Ezeken a képecskéken gyakran feltüntették annak a helynek a nevét is, ahol a tudósításban szereplő esemény történt. A fametszet mérete függött attól is, hogy a tudósítás címe mekkora helyet foglalt el a címlapon. Ekkoriban a „leíró címek" voltak szokásosak, vagyis a cím, amely a megtörtént esemény lényegét is magába foglalta, akár egy fél oldalt is kitölthetett. Pár lapos tudósítás kis fametszettel már 1514-ben Dózsa György kivégzéséről, 1526-ban a Mohácsi-csatáról és 1532-ben Kőszeg ostromáról is megjelent.

A legtöbb esetben ezeknek a kis fametszeteknek szinte semmi köze nem volt a valósághoz, csak képi eszközzel utaltak a tudósítások hosszú címének tartalmára. A kor nyomdászai és kiadói a fametszetek dúcait újra és újra felhasználták, ha kellett, akár átjavítva a rajta lévő feliratot is. Emlékeztetünk arra, hogy a híres Schedel krónikában vagy Sebastian Münster számos kiadást megért *Cosmographiá*jában is számos olyan fametszetes városkép található, amely a könyvben különböző városnevekkel több hely látképeként is megjelenik. Ennek érthető okai voltak. Egyrészt nem minden városról vagy esemény színhelyéről állt rendelkezésre kép, másrészt a fadúcok többszöri felhasználását gazdasági szempontok is indokolták.

A címlapokon megjelenő kis fametszetek végül is mind abból a felismerésből születettek, hogy a híradások iránt érdeklődőknek igényük van valamiféle képi vagy képes tájékoztatásra is. A tudósítást kézbe vevő érdeklődő egy város, egy esemény megismerésének élményét várta el a képtől és nem foglalkozott azzal, hogy a metszeten a látvány hiteles, avagy valós (zárójelben: ennek mérlegelésére egyébként is kevés volt a lehetősége). Mindezt a metszetkészítők és kiadók pontosan tudták.

Ha nagyon ritkán is, de találkozhatunk olyan kiadókkal, akik törekedtek a címlapokon valósághoz közelítő képet megjelentetni. Ez különösen igaz azokra az esetekre, amikor a címlapon egy-egy híresebb szereplő arcképét közölték.

A 15 éves háború eseményeiről tájékoztató tudósítások érthetően Európának a Magyar Királysághoz közeli területein lévő városokban jelentek meg legtöbbször. Az események hírei is ide jutottak el legkorábban. Ezek között volt Bécs, az Udvari Haditanács székhelye, Prága, Rudolf császár kedvelt tartózkodási helye és több német város, elsősorban Nürnberg és Augsburg. A 15 éves háború eseményeiről ritkábban Itáliában is jelentek meg tudósítások, főleg, ha az eseményeknek voltak itáliai szereplői is (például hadvezérek vagy a keresztény összefogás jegyében Itáliából érkezett katonaság). Nem túlzás azt állítani, hogy a megjelent tudósítások száma a 15 éves háború ideje alatt több százat is kitett.

Egy-egy esemény iránti érdeklődés legmeggyőzőbb visszajelzése az is lehetett, ha arról önálló metszetlap is készült. Természetesen ilyenre csak a nagyobb városokban volt vásárlóképes kereslet. Ezeket a metszetlapokat nemcsak egy-egy tudósítás mellékleteként jelentették meg, hanem – amint azt fennmaradt korabeli festmények és metszetek tanúsítják – a nyomdák előtt kifüggesztve népszerűsítették és árusították. Az árusítás/készítés helyét gyakran a metszeten is feltüntették. Egy metszetlap elkészítése (mostantól már csak rézmetszetekről beszélünk) elkészítése hosszabb időt igényelt. Az esemény hírének meg kellett érkeznie, ami természetesen távolságfüggő volt: egy Győr melletti esemény híre egy-két nap alatt eljutott Bécsbe, talán három nap alatt Prágába, de Nürnberg vagy Augsburg már ennél hosszabb időt igényelt. Persze az esemény történhetett Temesváron, Erdélyben, Egerben vagy máshol is. Ezután került sor az adott hely látképének
(és azon a megtörtént esemény) megrajzolására, majd a rajz alapján a metszet nyomtatásához szükséges rézlemez vésésére, végül a nyomtatásra. Pár esetről tudunk, ami némi támpontot jelenthet egy metszet megjelenéséhez szükséges időre. Győr bravúros elfoglalása 1598. március 29-én történt, Giacomo Franco aránylag nagyméretű metszete pedig 1598. május 1. dátummal, vagyis 32 nappal az esemény után jelent meg Velencében. Igaz, Franconak rendelkezésre álltak Győr egyszerű alaprajzát feltüntető, korábban megjelent metszetek, munkáján is ilyen Győr-kép köszön vissza.

Egy-egy metszet készítési idejét jelentősen lerövidíthette, ha az esemény színhelyéről rendelkezésre állt egy korábban megjelent metszet. A szerzői jogvédelem a korban szinte csak elméletileg létezett, és ha volt is, hatálya a városhatároknál általában véget ért. Ezért a metszeteket gyakorlatilag az másolta, aki akarta. Egy előképnek használható metszet pedig nagy előnyt jelentett: azt kissé átrajzolva, az eseményhez igazítva sok utánajárást és időt lehetett megtakarítani. A 15 éves háború kezdetekor azonban kevés magyar helységről létezett korábban készült metszet, amelyek többsége az 1566. évi török hadjárat idején született alaprajzi ábrázolás volt (pl. Győr, Komárom, Szigetvár). Volt továbbá Buda, Pozsony, Tokaj és Eger látkép (az utóbbi képzeletbeli) valamint több előképként nem használható, jelkép értékű fametszet (pl. Esztergom, Székesfehérvár). Ezért a metszetrajzok készítői munkájukhoz előképet alig használhattak. Segítséget jelentett azonban nekik (különösen a látkép megbízhatóságát tekintve), ha az esemény hírével együtt valamilyen helyszínen készült rajz is érkezett. Ezeket általában olyan hadmérnökök készítették,

15 eves haboru print.indd 21 23/03/2021 10:03

IMPRESSIO LIBRORVM.

akik a nagyobb kiadókkal vagy hivatásos rajzolókkal üzleti kapcsolatban álltak (nem egy ilyen volt). Az így készült metszetek hitelesebbek voltak, mint a csak szóbeli közlés, avagy írott források alapján készült látképek. Ha korábbi metszetet használtak forrásként, és az légből kapott ábrázolást tükrözött, olyan lett az újonnan készített metszet is (lásd Sibmacher 1596-ban készült Eger látképét). A 15 éves háború során megfigyelhető, hogy megbízhatóság tekintetében egyes helyek látképei komoly fejlődésen mentek át. Ennek legjobb példája Hatvan 1594–1604 között megjelent metszetei, lásd a városról Hans Sibmacher 1594-ben és 1602-ben készült munkáit. Ez arra is bizonyíték, hogy a metszetkészítők – legalábbis a jó hírükre adók – igyekeztek folyamatosan minél megbízhatóbb előképekhez jutni.

A metszetlapok „képes tudósítás" jellegéből következett, hogy ezeknek a metszeteknek általában hosszabb, magát az eseményt tömörítve elmondó címe volt. A rajzoló a metszeten minél több „részeseményt" igyekezett egyszerre bemutatni, még akkor is, ha azok nem egyidejűleg történtek. A metszeteken több esetben vagy rendkívül részletes jelmagyarázat, vagy a kép alatt hosszabb eseményleírás is található, gyakran verses formában. Ezeket a szövegeket úgyszintén a metszet nyomólemezére vésték rá. Mivel a hosszú szövegek betűhű kivésése rendkívüli kézügyességet és hosszú időt igényelt, a vésett szövegeket felváltotta a nyomtatott szöveg, amit papírcsíkként ráragasztottak a metszet aljára. Ez a megoldás még részletesebb ismertető leírások közzétételét tette lehetővé. De ez a módszer segítette elő azt is, hogy az ostromot bemutató metszetet újra meg újra változatlan formában (vagy az eseményeket követő kisebb változtatásokkal) közreadják, annak aljára azonban az ostrom előre haladását követő új ismertető szöveget ragasztottak. A Bibliothèque nationale de France metszetgyűjteményében található Hans Sibmacher egyik Esztergom metszete (Esztergom 1595/5), amelyhez csatolva fennmaradtak az egykor a metszet alján lévő nyomtatott ismertetések is. Azok a francia metszetek, amelyek Mercoeur herceg hadjáratait mutatják be (Székesfehérvár elfoglalása, Nagykanizsa sikertelen ostroma) szintén megjelentek önálló lapokra nyomtatott ismertetésekkel. Ezeket a megoldásokat átmenetinek tekinthetjük a metszetes röplapok végleges formája, a közös lapra nyomtatott kép és szöveg felé.

Amennyiben a pár oldalas tudósításokat a kor újságjainak tekintjük, akkor az előbb említett metszetes röplapok a kor képes újságjai voltak. Ezeken az egylapos nyomtatványokon felül volt a kép és alatta egy vagy két (néha több) hasábos szöveg tájékoztatott a képen bemutatott eseményről. A képek korszakunk elején elsősorban fametszetek voltak (ezeket gyakran kiszínezték), de a század végétől már rézmetszetekkel is találkozunk.

Szólnunk kell a metszetes röplapoknak a készítéséről is. Amint írtuk már, kezdetben az elkészült metszetlap aljára önálló lapra kinyomtatott ismertető szöveget ragasztottak. A 15 éves háború eseményeiről megjelent rézmetszetes röplapok döntő többsége (D. Custos és A. Mair röplapjai) így készült. Ennek egyszerűen az volt az oka, hogy a metszeteket egy metszetkiadó, a szöveget pedig egy nyomda készítette. Természetesen a metszetkiadó is nyomdai úton sokszorosította a rézlemezről a metszeteket (mélynyomásos eljárás), de ennek teljesen más műveletsora volt, mint a szedett szövegé (magasnyomásos eljárás). A tapasztalat azonban az volt, hogy a ragasztás nem a tökéletes módszer, mert a nyomtatott szöveg idővel leválhatott a metszetről. A jó megoldást a metszetkiadó és a nyomdász együttműködésében találták meg: a metszetkiadó a röplap méretű papír felső részére nyomtatta a metszetet, azt átadta egy nyomdának, amely a metszet alatti üres helyre nyomtatta a röplap szövegét. Persze, ez történhetett fordított sorrendben, és akár egy helyen is, ha a metszetkiadó műhelye szövegnyomtatásra is alkalmas volt (vagy fordítva).

Amennyiben a röplapon fametszetes kép volt, úgy nem volt akadálya a szöveg és a kép egyszerre történő nyomtatásának, hiszen a fametszet is magasnyomásos eljárással készül. Ez is oka lehetett annak, hogy az első röplapok fametszetes képekkel jelentek meg.

A metszetes röplapok előállítása drágább (rézlemez vagy fadúc elkészítésének költsége) és időigényesebb volt az egyszerű szöveges tudósításoknál. Emellett a kiadó ugyanúgy szembe kerülhetett azzal a gonddal, hogy nem álltak rendelkezésére hiteles képek azokról a helyekről, amelyeket a röplapján be akart mutatni.

Az előképek hiánya miatt nem ismerünk egyetlen olyan fametszetes röplapot sem a 15 éves háború magyarországi eseményeiről, amelyen a látkép valós vár vagy város képét mutatná. Szerencsés esetben a beérkezett írásos híradásban szerepelhetett olyan megjegyzés, hogy „magas hegy tetején lévő vár" vagy „erős fallal, bástyákkal védett város két nagy toronnyal, egy hatalmas sarokbástyával stb.", ami akár vissza is köszönhetett a gyorsan elkészített fametszeten. Ezeken egyébként gyakran több, időben egymást követő eseményt is bemutattak, azokat tömörítve. Jellemző erre az a röplap, amelyen a kép két szélén lévő jelképes Buda és Bihács ábrázolás közti területet csapatok vonulása, csatajelenetek, foglyok hajtásának képe tölti ki. A metszet alatti szöveg pedig arról tudósít, hogy Magyarország egész területén háborús állapotok uralkodnak.

15 eves haboru print.indd 22 23/03/2021 10:03

Arra is van korszakunkból több példa, hogy a röplapon felül térképrészletet jelentettek meg és azon több ostrom alá vett vár vagy csatahely szimbolikus kis képét is feltüntették.

A 15 éves háború eseményeiről az előbbiektől eltérő formákban is születtek képes híradások. Tudunk olyan tudósításról, amelyhez önálló lapra nyomott fametszetet mellékeltek (pl. Fülek 1593. évi vagy Győr 1598. évi visszafoglalásáról), és olyanról is, amelyben a szöveg közé illesztettek fametszeteket. Ezeknél azonban számunkra jóval fontosabb jelentősége van egy féléves gyakorisággal megjelenő időszakos nyomtatványnak. Conrad Lautenbach (1534–1595) evangélikus lelkész, történetíró 1591-ben Jacobus Francus álnéven adta ki a továbbiakban félévenként megjelenő frankfurti vásári tudósítások (*Frankfurter Messrelationen*) első számát. Az egyes tudósításokban összefoglalták az akkor ismert világ előző félévben történt, legfontosabbnak tartott eseményeit. Az első évtizedben a tudósítások szerzői, címei és kiadói többször is cserélődtek, ám a 15 éves háború végére kialakult a tudósításnak az a formája és változata, amely időzítve a tavaszi és őszi frankfurti vásárok időpontjához a 18. század végéig *Jacobi Franci Historicae Relationis Continuatio* címmel megjelent. Már a kezdetektől fogva a tudósításokhoz az eseményekről készült pár metszetet is mellékeltek. A vásári tudósításokban mindig szerepeltek a 15 éves háború történései, sőt azokról az évek során összesen 36 metszet is megjelent. Az első metszeten bemutatott esemény az 1592. évi Sziszek melletti csata, az utolsó Érsekújvár 1605. évi elfoglalása volt.

Az eddig tárgyalt tudósítások, röplapok és önálló metszetlapok olyan híradási eszközei voltak a kornak, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy írásos vagy képi tájékoztatást adjanak egy-egy történésről vagy időben gyorsan egymásután bekövetkezett eseményekről. A hosszabb időtartam alatt történt események sorának és azok összefüggéseinek ismertetésére, adott esetben a történések képi bemutatásával együtt a metszetekkel ellátott könyvek voltak hivatva. Biztosak vagyunk abban, hogy a 15 éves háború keltette érdeklődésnek köszönhető, hogy 1600-ban megjelent az első Magyarország történetét, rövid földrajzi leírását, városait és a lakosság öltözetét stb. metszeteken is bemutató könyv (Dilich, Wilhelm: Vngarische Chronica, Cassel, 1600), amit két évvel később követett Ortelius, Hieronymus: Chronologia című, a magyar történelmet ismertető műve (Nürnberg, 1602) Hans Sibmacher képeivel. Kiegészíti ezt a sort Samuel Dilbaum két kötetes műve (Eikonografia Augsburg 1603–1607), amely a 15 éves háború eseményeit mutatja be Wilhelm Peter Zimmermann metszetein.

Azokban a könyvekben, tudósításokban, amelyekben csak pár metszet jelent meg, esetenként a szövegoldalaknál nagyobb méretű metszeteket is bekötöttek. Ezeket összehajtva kötötték a könyvbe,

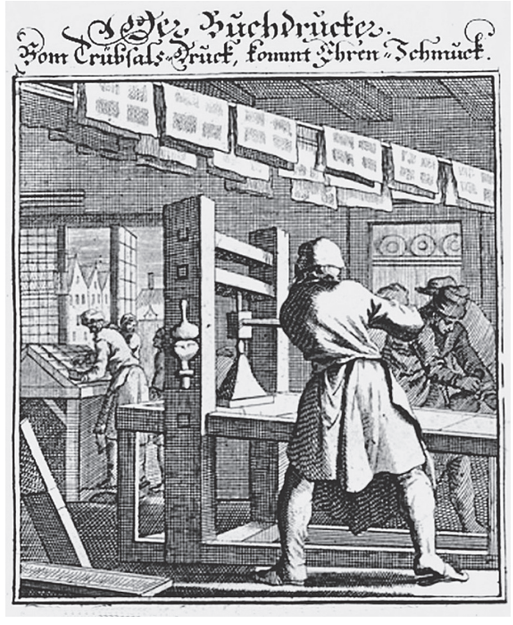

lehetőleg ahhoz az oldalhoz, amelyen a metszeten is látható hely vagy esemény leírása szerepelt, ha ez nem volt valamiért lehetséges, akkor a könyv végére. Nagyszámú metszet esetén – különösen a kisméretű könyveknél – ez több szempontból sem bizonyult szerencsés megoldásnak. Ezek közül csak azt említjük, hogy a néha többször is hajtogatott metszetek a nézegetés során könnyen megsérültek. Ez a felismerés is vezethetett arra, hogy a több metszetet tartalmazó könyvek esetében a metszetek készítői alkalmazkodtak a könyv méretéhez, vagyis azokat a könyv lapméretéhez igazították. Az egyforma méretű metszeteket esztétikai megfontolásokból azonos stílusú keretbe foglalták, egységesítették azokon a címfeliratok elhelyezését és betűtípusát, valamint azonos jelölési rendszereket alkalmaztak. Gyakran a könyvkötők munkáját azzal könnyítették, hogy a metszetre rávésték azt az oldalszámot, amely oldal mellé azt be kellett kötni. Ritkán, de előfordult az is, hogy a metszeteken lévő jelölésekhez tartozó jelmagyarázat a könyv szövegében szerepelt. A könyvbe bekötött, egységes megjelenésű metszetek lényegében egy metszetsorozatot is alkottak.

A 15 éves háború eseményeiről megjelent metszetek esetében az előbbiekben felsorolt változatos megjelenési formák mindegyikére találunk példát. Ezért is okozott komoly fejtörést, hogy a következőkben a háború eseményeiről megjelent metszetek ismertetésénél milyen módszert kövessünk. Nevezetesen, a metszeteket az események sorrendjében, vagy az ábrázolt helyek csoportosításában mutassuk-e? Úgy gondoltuk, az események követése a megjelent ábrázolásokkal összefüggőbb áttekintést ad a háború iránt Európában feltámadt érdeklődésről és egyfajta keresztmetszetet is nyújt a növekvő keresletről is. Az egyes helységek, események ábrázolásainak összességét pedig egy önálló részben, leltárszerűen is közre lehet adni.

15 eves haboru print.indd 23 23/03/2021 10:03

Az előbbit választva találtuk szembe magunkat a következő eldöntendő kérdéssel: ha időrendben ismertetjük a metszeteket, mit tegyünk azokkal az ábrázolásokkal, amelyek nem az eseményt közvetlenül követően, hanem jó pár évvel később, de még a 15 éves háború korszakában készültek? Utalva a korábban leírtakra, egy-egy háborús cselekményt követően arról az első metszetek tudósításokban, röplapokon és az eseményről készült egyedi metszetlapokon jelentek meg. A 15 éves háború ihlette könyvekben (Wilhelm Dilich, Hieronymus Ortelius és Samuel Dilbaum már említett művei) megjelent metszetsorozatok lapjai viszont pár évvel az események után készültek, szinte mindig korábban már megjelent ábrázolások felhasználásával. Ezekben a sorozatokban azonban több olyan esemény is szerepel, amelyről története után közvetlenül nem is készült ábrázolás. A kérdés feloldására azt a módszert választottuk, hogy az ilyen később megjelent metszetekre az események kapcsán általában nem térünk ki részletesebben, csak utalunk létezésükre. Ezeket a metszeteket részletesebben később, az érintett könyv megjelenésének évében ismertetjük. Ilyen utalás legtöbbször W. P. Zimmermann metszeteinél fordul elő, aki a 15 éves háború legtöbb eseményét megörökítette Samuel Dilbaum 1603-ban, illetve 1607-ben megjelent könyvében.

Ettől eltérően jártunk el két könyv esetében. Az egyik kivétel a Mercoeur herceg magyarországi harcairól számol be (Montreulx, Nicolas de: *Histoire universelle des guerres du Turc,* Paris, 1608). A könyvben lévő nagyméretű metszetlapok önállóan, röplapszerűen már 1600-as évek elején megjelentek, ezért ezt a könyvet csak megjelenési helyként említjük. A másik könyv a hatalmas Braun-Hogenberg mű 1617-ben megjelent VI. kötete. Ebben jelent meg először metszetként Georg Hoefnagel egy tucatnál több látképe, amelyek megszületése kötődik a 15 éves háború magyar eseményeihez. Tudjuk, hogy a metszetek véséséhez szükséges látképeket – Buda kivételével – Hoefnagel helyszínen készült felvételi rajzok nyomán készítette nem sokkal az eseményeket követően, és azok 1601-ben bekövetkezett halálakor már készen voltak. Ezért Hoefnagel látképeit nem a Braun-Hogenberg mű ismertetésével, hanem az eseményhez kötődő többi metszettel együtt tárgyaljuk.

15 eves haboru print.indd 24 23/03/2021 10:03

In Illo Tempore

15 eves haboru print.indd 25 23/03/2021 10:03

A következőkben évenként és azon belül időrendben ismertetjük a háború eseményeiről hírt adó valamennyi általunk ismert metszetet. Ennek során kitérünk azok készítésének előzményeire, körülményeire (ezek során gyakran csak feltételezésekről szólhatunk) és egyedi jellegzetességeire. Ha ismert a metszet készítője, rövid ismertetést adunk életéről, munkásságáról is. Minden esetben szólunk a metszet más ábrázolásokkal való kapcsolatáról és – ha ismert – a metszet előképéről.
Minden metszet képét közöljük, megnevezésükre a korábban dolgozott metszetazonosító rendszerünk azonosítóját használjuk (hely, év, sorszám).
Nem volt célunk az ábrázolásokon feltűnő városképek hitelességének részletekbe menő elemzése. Ezt több település tekintetében már helytörténészek több-kevesebb eredményességgel megtették.
Általánosságban a hitelességről csak annyit jegyzünk meg, hogy fényképszerű hitelességről metszeteknél nem beszélhetünk, ezért azokat a látképeket tartjuk hitelesnek (legalább is a kép egyetlen vagy több részlete tekintetében is), amelyek bizonyíthatóan, vagy legalább erősen feltételezhetően helyszínen készült vázlatrajzok (ez lehetett hadmérnöki felmérési rajz, vagy látvány rajz is) nyomán készültek. Erre a metszet ismertetésénél mindig utalunk, kiemelve a metszet ábrázolásának valós elemeit.

15 eves haboru print.indd 26 23/03/2021 10:03

Események, metszetek és készítőik évről évre

Anno Domini 1592

A 15 éves háború előszeleként már 1592-ben megszaporodtak a kisebb-nagyobb török és magyar csapatok portyázásai. Wilhelm Peter Zimmermann (életével és munkásságával részletesen az 1603. év során foglalkozunk) metszetsorozatában három ilyen eseményt is megörökített. Elsőként a portyázása során **Kassáig** eljutó török lovascsapatot említjük meg (*Kassa 1603/1,* 1. kép). A **Nagykálló** környéki török fosztogatást bemutató metszeten a háttérben egy falu áll lángokban, a törököket lovas katonák üldözik és Kálló várából ágyúkkal tüzelnek rájuk. Ugyanakkor az előtérben békésen vonulnak, sőt még egy ágyút is vontatnak a portyázó törökök. (*Nagykálló 1603/1,* 2**.** kép)

Az 1592. év harmadik bemutatott eseménye hadtörténeti szempontból az előbbieknél jóval jelentősebb, Prépostváry Bálint egri várkapitánynak a törökökkel 1592 júniusában vívott csatáját mutatja. Az ismertető szöveg és a kép feliratai szerint a csata egy Hardva vagy Hartt nevű település mellett zajlott le. A korabeli források szerint Prépostvárynak egyetlen jelentősebb csatája volt 1592-ben a törökökkel, mégpedig júniusban a **Szikszó** melletti dombvidéken. A helynevet nem sikerült feloldanunk, Szikszó közelében hasonló helynév nem fordul elő, talán a nem messze fekvő Homrogd torzult formája lehet. A metszet előterében török lovasok támadnak gyalogos katonákat. A csata a törökök győzelmével és Prépostváry csapatainak jelentős emberveszteségével végződött. (*Szikszó 1603/1,* 3**.** kép)

Anno Domini 1593

Az 1593-as év ősze török sikerekkel kezdődött, egymás után foglalták el **Veszprémet** és **Várpalotát** Ezeket az eseményeket önálló lapokon csak W. P. Zimmermann örökítette meg a sorozatában (*Veszprém 1603/1,* 4. kép és *Várpalota 1603/1,* 12. kép). A látképek – Wilhelm Dilich ábrázolásainak átvételei – több valós látványelemet mutatnak.

Az esztendő azonban magyar sikerekkel zárult. November elején **Székesfehérvár** mellett, **Pákozdnál** arattak jelentős győzelmet a magyar és császári seregek. Az erről készült első metszetből egyetlen példány ismert. Sajnos a nagyméretű lap hiányos, a jobbszélére ragasztott leírás és jelmagyarázat jelentős része hiányzik, ezért nem tudjuk hol jelent meg és ki volt a kiadója. A metszeten nem szerepel a készítőjének jelzése, így őt sem ismerjük. Üresen maradt a címfelirat helyének szánt díszes barokk kartus is, ahova utólag nyomtatva egy Mátyás főherceget dicsőítő szöveg került. Ugyanitt szerepel az Ahasverus Rottenberger név is. Bubics Zsigmond szerint a lapot Rottenberger ajánlotta fel Mátyás főhercegnek. Ezt viszont csak akkor tehette, ha valamilyen „alkotói" szerepe volt a metszet létrejöttében.

Ahasverus Rottenberger (Rothenberg, Rotenburg) személyéről szinte semmit nem tudunk. Veress D. Csaba közléséből ismert, hogy 1583–1586 között várépítő mesterként Pápán a vár maga készítette tervek szerinti átépítését irányította. Ugyancsak Veress D. Csaba közli, hogy a pákozdi csatában egy azonos nevű tüzér hadnagy(?) az ágyúk telepítését végezte. Megjegyezzük, az ágyúsáncok és az azokhoz vezető utak építése építőmesteri feladat is volt. 1587–1590 között Borostyánkő várának átépítésén szintén egy Ahasverus Rottenberger nevű császári építőmester dolgozott. Ismert egy látkép Buda 1598. évi ostromáról, amelyen az *Aswerus Rosnberger paumeister* jelzés szerepel (erről részletesen Buda ostrománál írunk). Úgy gondoljuk, hogy ezek az említett személyek azonosak.

A képet csatajelenet tölti ki, ám a jobb felső sarokban nevének feltüntetésével megjelenik Székesfehérvár részletképe. Ez egy kéttornyú székesegyházat (ez az első ismert sokszorosított grafikai ábrázolása) és a körötte lévő városrészt mutatja, gondosan megrajzolt várfalakkal és bástyákkal. A város templom előtti része lángokban áll, ami a pár napos ostrom során felgyújtott külvárosokra utalhat. Maga a csatajelenet egyike a kor számtalan csataképének, azon csak az ágyúk vontatása és császári tüzérségi állás megrajzolása mutat nagyobb odafigyelést. A csatamezőn nevükkel szerepelnek az ütközet főszereplői, Pálffy Miklós, Nádasdy Ferenc és Zrínyi György, valamint a császári hadat vezető gróf Ferdinand von Hardegg, az Alsó-Ausztriai lovasokat vezető Georg Marasci /Maracri/ kapitány és a tüzérség vezetője Bernhardt Leo Gall. Mindannyian szerepelnek a félig megmaradt jelmagyarázatban is. (*Székesfehérvár 1593/1,* 5. kép)

Biztosak vagyunk abban, hogy a metszetet nem Rottenberger készítette. Nehezen tudnánk elképzelni, hogy Rottenberger a többnyire vándoréletet jelentő katonai építőmestersége mellett egy rézmetszetek készítéséhez szükséges állandó műhelyt is fenn tudott volna tartani. Mivel biztosan köze volt a lap elkészültéhez (különben nem lenne rajta a neve) és mint építőmesternek biztosan volt rajzkészsége, őt gondoljuk a helyszínen készült vázlatok rajzolójának és a jelmagyarázathoz szükséges adatok összeállítójának. Nem tudjuk, mindezeket kinek küldte el , ki és hol véste annak alapján a metszet lemezét, valamint azt sem hol nyomtatták a jelmagyarázatot.

A következő év elején a Pákozd melletti csatáról a frankfurti vásári tudósításokban is megjelent egy nagyméretű, két lemezről készült Székesfehérvár metszet. Ennek a régóta ismert látképnek a készítőjét – hasonlóan a frankfurti vásári tudósítások első évtizedében megjelent metszetek többségéhez – nem ismerjük. Tudjuk azonban, hogy ugyanez a metszet később újra megjelent a vásári tudósítások gyűjteményes köteteiben (*Jacobi Franci Historia Quinquennalis, Jacobi Franci Historia Decennalis*). A kép

15 eves haboru print.indd 27 23/03/2021 10:03

bal szélén a ***Stulweyssenburg*** városnév alatt feltűnik egy hatalmas bástya és várkapu, a háttérben lévő templom tornyán pedig félhold jelzi a város török megszállását. A város előtt lévő keresztény csapatok ágyúikkal a város helyett egy feléjük vonuló török sereget lőnek, lovascsapataik is azt támadják. A kép legnagyobb részét az ebben a elrendezésben gyakran ábrázolt török hadsereg tölti ki, körbe véve a málhát cipelő tevékkel. A metszet egészének kidolgozottsága részleteiben is igényes és jól tükrözi a kor katonai életének részleteit. Összefoglalóan mondhatjuk, ez a kép egyike az igényesebb 16. században gyakori képzeletbeli ostrom ábrázolásoknak. Helytörténeti értéke a látképnek a létezésén túl azonban nincs. (*Székesfehérvár 1594/1,* 6. kép)

Ehhez a Székesfehérvár metszethez kapcsolódva elmondjuk, hogy a Brown University gyűjteményében őriznek két nagyméretű (27x111 cm), azonos művész kezétől származó, egyenként 4-4 lemezről készült szelvényből összeillesztett ostromképet (Brown University Library, /Providence, RI/, Military Coll. bdr: 297754). Az egyiken keresztény seregek ostromolnak török kézen lévő, a másikon török seregek ostromolnak keresztény kézen lévő várat. A leltárkönyv szerint ezek Georg Hoefnagel munkái és Szigetvár 1566. évi ostromát mutatják.

A leltárkönyv meghatározása azonban téves. A metszetek stílusuk alapján sem lehetnek Georg Hoefnagel munkái és nem is ábrázolhatják Szigetvárt, hiszen a lapokon több nehezen olvasható monogram mellett az 1564 évszám is szerepel. Hosszas kutatás után megállapítottuk, hogy a metszetek Leonhart Fronsberger könyvében (*Von Kayserlichem Kriegsrechten*, Frankfurt am M. 1566) megjelent lapokból lettek összeillesztve. A könyvben megtalálható az egyes metszetek címe (és az azokon lévő jelmagyarázat szövege), amelyek mindig általánosságban egy „városról" vagy „erősségről" beszélnek *(die Erstürmung einer Stadt)*. Ezek a képek a császári hadak és az oszmán hatalom közti háború elképzelt várostromait mutatják, a hangsúlyt az ostromló csapatok, hadrendjük, katonáik és táboraik életének bemutatására helyezve. Az ismert példányokon lévő lapjelzések alapján úgy hisszük, azok más művekben is megjelentek. A Brown Libraryben őrzött két metszetlap a könyvben megjelent négy, egyenként két szelvényből álló metszetből lett összeillesztve.

A négy metszet egyike pár apró változtatással – a keresztények ostromát mutató metszetlap jobb oldala – a frankfurti vásári tudósításban megjelent Székesfehérvár látkép.

Andresen szerint (*Andreas Andresen: Der Deutsche Peintre-Graveur,* Bd. I–V. Leipzig, 1872. Bd. I. 99–197.). az ostromképek Jost Amman (1539–1591) művei. Megjegyezi, hogy a metszetek lemezeit később Georg Keller hasznosította és azok többsége kisebb-nagyobb átalakításokkal különböző várak, városok ostromképeként megjelent a Jacobi Franci: *Relatio Historicae Quinquennalis Warhaftige Beschreibung aller fürnemen. Frankfurt a.M. /Brachfelt, P./, 1595* könyvben. Mi ennél korábbi megjelenésükről is tudunk. Kétségtelen, hogy 1594 elejétől a frankfurti vásári tudósításokban egymást követően megjelent Székesfehérvár, Fülek, Nógrád, Hatvan és részben Esztergom látképén több-kevesebb változtatással Jost Amman lemezei köszönnek vissza. A változtatások sokfélék: korábbi feliratok eltávolítása, új feliratok, nevek és a lemez egyes részeinek átvésése, de előfordul a lemez széléből pár centiméteres csík levágása is.

Az előbbiekkel a Székesfehérvár metszet eredete egyértelműen tisztázott azt azonban nem találtuk bizonyítottnak, hogy Jost Amman látképeinek lemezeit Georg Keller dolgozta át (például a *Stulweyssenburg* városnév rávésésével).

Lucas Mayr Nógrád elfoglalásáról kiadott röplapja alsó részén az a küzdelem látszik, amit a székesfehérvári bég rendezett esedékes hadi vállalkozása istenítéleti próbájaként. A **Székesfehérvár** előtti mezőn összegyűjtött hatszáz 12-14 éves gyereket, akiknek két csoportra osztva husángokkal kellett megküzdeniük egymással. Az egyik csoportnak a küzdelem közben Allah nevét, a másiknak – mintha keresztények lennének – Jézust kellett kiáltaniuk. Komoly csetepaté alakult ki, több sebesültet el kellett szállítani. Végül a Jézus nevével harcolók győztek, a másik tábor bemenekült a városba. Az összecsapást végignéző bég és kísérete az eredményt rossz előjelnek tartották. Vagy igaz a történet, vagy nem. (*Székesfehérvár 1594/2,* 19/a. kép)

Bartholomeus Käppeller fametszetes röplapja a háttérben a Pákozdi-csatát mutatja, az előtérben vágtató lovasok egy török bég lándzsára tűzött fejével viszik meg a győzelem hírét Ernő(!) főhercegnek Bécsbe. (*Székesfehérvári zsákmány bemutatása 1593/1,* 17/a. kép)

A pákozdi csatáról. Zimmermann is készített metszetet, amelyen a háttérben látható Székesfehérvár képe (erről később). Elrendezése és bőséges jelmagyarázata emlékeztet az Ahasverus Rottenberger nevével jelzett lapra. (*Székesfehérvár 1603/2,* 7**.** kép)

1593 novemberében történt Fülek visszavétele a törököktől. Erről az eseményről Nürnbergben röplap jelent meg **Fülek** várának fametszetes képével (amely fantázia kép) Lucas Mayr kiadásában. (*Fülek 1593/3,* 8**.** kép)

Az Augsburgban született **Lucas Mayr** (Mair, Mayer) Nürnbergben működött 1567-től-mint nyomdász, festő és fametszet készítő. Ez utóbbi területen elismert és sokat foglalkoztatott mester volt. Mattioli *Herbárium*ának 1585. évi kiadásához is készített fadúcokat. Nyomdájában több mint fél tucat röplapot adott ki a 15 éves háború eseményeiről (Buda, Bihács, Fülek, Nógrád, Hatvan, Esztergom, Lippa stb.). Ezeken önmagát következetesen *Formschneider*nek nevezi, időnként kiegészítve a *Briefmaler* foglalkozással.

Prágában Fülek ostromáról két önálló metszetlap jelent meg, mindkettő Wolfgang Meyerpeck munkája. Mindkettő helyismeretről és az ostrom menetének alapos ismeretéről tanúskodik. Az egyik metszet az ágyúsáncok ostrom alatti előrehaladását mutatja be. Ezen Fülek vára felülnézetben szerepel az alatta lévő várossal és az egyszerű palánkkerítéssel védett külsővárossal. Az első három sánc ágyúi még a külsőváros kerítésén kívülről lövik a várat, a negyedik és az ötödik sánc már az elfoglalt városban van. A képen az egyes ágyúállásokból kilőtt lövedékek röppályája

15 eves haboru print.indd 28 23/03/2021 10:03

is látható. A címfelirat végén szerepel a vár elfoglalásának november 27-i időpontja. A metszeten csak egyetlen név olvasható, Prépostváry Bálint akkori egri várkapitányé, *Herrnn Prepostwary* formában. Nevének feltüntetése azért figyelemreméltó, mert Prépostváry ott volt Fülek ostrománál, de korabeli tudósítások szerint nem játszott kiemelkedő szerepet. (*Fülek 1593/2,* 10. kép)

A másik metszet egy megszokott ostrom ábrázolás. A fallal körülvett város már az ostromlók birtokában van, onnan tüzelnek az ostromágyúk. A küzdelem a Felső vár bejáratánál folyik. A városban pár épület lángokban áll, a török templom és a fürdő már romokban hever. A városkapunál a *Porta S. Ladislai* felirat olvasható, amely elnevezés még a 40 éves török megszállás előtti időből származhat. A képen egyetlen vezér szerepel *D. Rákoczi* névvel, ez bizonyára Rákóczi Zsigmond, a korábbi egri várkapitány. A váron kívül látható az a kút, amelynek elfoglalása megfosztotta a védőket a víztől (a vízhiány volt az egyik oka a vár feladásának). Az ostromjelenetek mellett a szabadon elvonuló török katonaság és lakosság is megjelenik a képen. (*Fülek 1593/1*, 9/a. kép)

Mindkét lap Meyerpeck stílusára jellemzően nagyon finom és pontos rajzú, szép szövegírással. A metszeteken – a korban szokatlan, de Meyerpeck munkáin rendszeresen megjelenő – négy évre szóló császári privilégium is szerepel. Az előbbin Meyerpeck neve mint kiadóé jelenik meg, az utóbbin neve nem tűnik fel, de kétségkívül az is az ő munkája. Feltételezzük, hogy Meyerpeck forrása az ostromtáborban lévő személy lehetett, akitől még rajzokat is kaphatott. Nem lehetetlen, hogy ez az ismeretlen személy Egerben vagy egy annak környékén lévő végvárban szolgált (lásd Rákóczi és Prépostváry nevének feltüntetése) mint hadmérnök vagy jó rajzkészségű ágyúmester.

Wolfgang Meyerpeck (1545–1600 körül?) életéről, műveiről nagyon keveset tudunk. Munkásságát az 1800-as évek második felében Andreas Andresen dolgozta fel (*Der Deutsche Peintre-Graveur,* 1872 Bd. IV. 137–153.) fel. Azonos nevű apja, az idősebb Wolfgang Meyerpeck könyvkiadó és elismert fametsző-könyvillusztrátor volt, aki az előbb említett Pietro Mattioli 1562-ben megjelent híres *Herbárium*ához is készített fametszeteket. Az ifjabb Wolfgang Meyerpeck 1566-ban Augsburgban Joachim Sorggal közösen adta ki könyvét Ferdinánd császár temetéséről *(Parentalia divo Ferdinando ceasari)* 31 metszettel. Ekkor készítette (1565?) az első metszet-ábrázolásokat a Zrínyiekről (Zrínyi Miklós és fia Zrínyi György álló alakos képe). 1569 és 1571 között Lipcsében kiadóként dolgozott, ekkor adta ki Albertus Lyttichius híres Palesztina és Földközi tenger térképét és egy Türingia-Meissen térképet. (Megjegyezzük, máig is vitatott, az 1560-70-es években megjelent műveket az 1578-ban meghalt idősebb Meyerpeck vagy a fia készítette-e). Ezután hosszabb ideig Berlinben tartózkodott, ebből a korszakából Luther és Melanchton portréját ismerjük. Andresen szerint 1588-ban a Szikszó melletti ütközetről készített jelzetlen metszete jelent meg röplapon Prágában. Legkésőbb 1593-tól Prágában élt, közben néha Bécsben is időzve. Ismert munkáin neve legtöbbször nem metszőként vagy rajzolóként, hanem kiadóként jelenik meg. Metszetkészítőnek csak az 1595-ben készített Esztergom metszetén nevezi önmagát. Monogramos jelzése (egymásba fonódó W és M) nagyon kevés munkáján látható, például a 15 éves háború alatt készített Magyarország haditérképén. Említettük, hogy munkáin a korban szokatlanul gyakran feltünteti a császári privilégiumot. Ennek köszönhetően a szakirodalom több olyan metszetet neki tulajdonít, amelyen nem szerepel annak készítője csak ez a privilégium, de stílusuk egyezik Meyerpeck jelzett munkáival. Halálának időpontja bizonytalan, egyes források 1598-ra teszik.

1593-tól kezdve több metszetet és térképet készített a 15 éves háború eseményeiről, mai ismereteink szerint összesen 14 lapot. Ezek többsége mindeddig nem lett ismertetve, Andresen sem ismerte azokat. Közülük az első az 1593. évi Sziszek melletti csatáról készült, ezt követték a Fülek elfoglalását bemutató munkái. Andresen szerint Fülek látképét Bécsben készítette és ott adta ki az URBS RAAB című Győr metszetet. Ez az állítás feltehetően téves, hiszen az egyik Fülek metszeten kiadási helyként Prága szerepel, a Győr metszet jelzésének („Exc. vien M. Y." vagy „M. W".) feloldása pedig Andresen szerint is kétséges. 1594-ből Nógrád, két Esztergom és egy Komárom, 1595-ből két további Esztergomhoz kötődő metszetét ismerjük. 1594-ben kiadott egy rendkívül részletes térképet a Csallóköz-Szigetközről (rajta Győr és Komárom ostromképével), 1595-ben Havasalföld–Moldva, 1596-ban pedig Magyarország és a Tisza-Maros vidék hadi térképét. Az utolsó neki tulajdonított metszet Buda 1602. évi ostromát mutatja.

Adam Thran egy tudósítás mellékleteként megjelent fametszete Fülek ostromáról mindeddig ismeretlen volt. A kép nagyon sok hasonlóságot mutat Meyerpeck első metszetével, minden lényeges történés (az ágyúsáncok előre haladásától kezdve a törökök kivonulásáig) és fontosabb létesítmény (török templom, fürdő, kút stb.) mindkettőjüknél szerepel. Van azonban pár eltérés is. Thran képén nem szerepel a Meyerpecknél meglévő Szent László kapu, viszont a Felsővár kapuján egy „I.N.R.I." felirat olvasható. Thran képén látható, ahogy Rákóczi (Zsigmond) fogadja az öt fős török küldöttséget, és név szerint említi Forgách Simon dunántúli főkapitányt is. Külön érdekesség, hogy a képen bemutatja az 1593. november 26-án feltűnt csodás égi tüneményt (halo jelenség), amikor a Felvidéken egyszerre három Nap tűnt fel az égen. Összességében az mondható, Thran metszete több valósnak tűnő részletet mutat be (ezek mind szerepelnek a tudósításban is), mint Meyerpecké. Úgy gondoljuk, mindketten ugyanaz(oka)t a helyszínen készült rajz(ok)at használták fel látképeik elkészítéséhez. (*Fülek 1594/2*, 9/b. kép)

Fülek ostromáról a frankfurti vásári tudósításokban megjelent metszet Jost Amman korábbi várostrom képének átdolgozott lemezéről készült. Ha a ***Fillek*** név nem jelenne meg rajta, semmi sem kötné az eseményhez. A mozgalmas, aprólékosan kidolgozott munka jól tükrözi egy várostrom jeleneteit, de helytörténeti értéke nincs. (*Fülek 1594/1,* 11. kép)

Zimmermann sorozatában három Fülek kép is szerepel. Ezek közül az egyiken az előtérben a Fülek felmentésére érkező török seregek ellen Romhány mellett megvívott győztes csata látható, Fülek várával a háttérben (*Fülek 1603/1,* 13. kép). A másik két kép Fülek ostromát mutatja különböző nézetekből (*Fülek 1603/2,* 14. kép és *Fülek 1603/3,* 15. kép). Zimmermann előbbi metszetén is látható a halo jelenség, igaz, nem három Nappal, hanem a Nap és a Hold együttállásának képével. Fülek metszete szerepel Dilich és Ortelius sorozatában is.

Fülek elfoglalása után a környéken több kisebb jelentőségű vár került vissza a keresztény seregek kezére, közülük **Szécsény**, **Somoskő** és **Kékkő** jelképértékű kis képe megjelent egy nürnbergi tudósítás címlapján. (*Szécsény, Somoskő, Kékkő (1594)/1,* 216. kép)

15 eves haboru print.indd 29 23/03/2021 10:03

Sokkal jelentősebb ezeknél az 1593-ban utolsóként visszafoglalt **Drégelypalánk** látképe**.** Ezt a metszetet Georg Hoefnagel tette közzé. A látkép elkészítéséhez Hoefnagel egy ismeretlen hadmérnök helyszínen készült vázlatait használta fel (*acceptum aliunde*). Hoefnagel munkája erős hasonlóságot mutat Johann LeDentu hadmérnök látképéhez, amit Palánka településről vagy negyven évvel később a helyszínen rajzolt. A külső kerítéssel és azon belül fallal kerített településnek nem csak az összképe hasonló, de a két ábrázolás sok részlete is egyezik, többek között mindkettőn a templomtorony felső szintje egyúttal figyelőállás is. Magának Drégely várának a képe csak a háttér távlatában tűnik fel, inkább csak szimbólum, mint valós látkép. (*Drégelypalánk 1617/1*, 16. kép)

Anno Domini 1594

Ez az esztendő Bécsben a Székesfehérvár melletti győztes csata ünneplésével kezdődött. Mátyás főherceg a győzelmi trófeákat és a hadi zsákmány egy részét Bécsbe vitette, amelyeket 1594. január 4-én ünnepélyes felvonuláson mutattak be. A felvonultatott trófeák között 22 török zászló, 3 díszesen felszerszámozott csataló, pompás kardok, pajzsok és sisakok, továbbá íjak és nyilak, 10 nagy janicsár harci dob, végül 25 nagyobb és 5 kisebb ágyú szerepelt. A korabeli híradások nagyjából azonos tárgyakról írnak, de azok száma (például a zászlóké) tudósításonként változik. A zászlók között 3 nagyobb, feltehetően vezéri zászlót említenek.

A **Székesfehérvári csata** zsákmányának bemutatásáról az első kép már nem sokkal az esemény után egy Frankfurtban megjelent tudósítás mellékleteként, majd ugyanaz a frankfurti tavaszi vásárra kiadott tudósításban is szerepelt. A Bécs városkapujához tartó menet az ágyúkkal kezdődik, majd következik a 3 harcimén, majd 3 nagyobb és 20 kisebb török zászló. Ezek után viszik a fegyvereket, a menetet a dobokat vivő katonák zárják. (*Székesfehérvári zsákmány 1594/1,* 17/b**.** kép)

Zimmermann lapján nagyjából ugyanezek a tárgyak láthatók, a felvonulók sorrendje azonban más. A jelmagyarázat megnevezi a felvonultatott zsákmány egyes tárgyait, ám a jelmagyarázat darabszáma és a képen láthatók nem minden esetben egyeznek: például jelmagyarázat 20 zászlót említ, a képen viszont csak 18 zászló van. (*Székesfehérvári zsákmány 1603/1,* 18. kép)

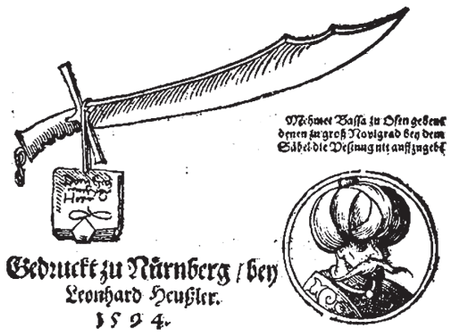

Az 1594. év elején Pálffy Miklós meg se várta a tavasz megérkezését, csapataival már március elején megkezdte Nógrád ostromát. Hiába küldte el a védőknek bátorításul Mehmed budai pasa a saját kardját, azok háromnapi ostrom után feladták a várat. Az esemény első képes híradásai tudósítások lehettek, amelyek közül az egyiket (216. kép) már említettük. Ezen **Nógrád** szimbolikus ábrázolása mellett szerepelnek a már korábban elfoglalt várak, és a tervezett hadjárat végső célja **Szolnok** is (*Nógrád és Szolnok (1594)/1,* 216. kép), hasonló jelkép értékű képpel. Szolnok ostromára azonban a megváltozott körülmények miatt nem került sor. Nógrád elfoglalásáról Drezdában megjelent egy tudósítás, amely Nógrádot Buda és Esztergom kulcsának nevezi, a címlapján lévő **Nógrád** kép azonban sematikus, más vár képeként is megjelent (*Nógrád 1594/4,* 217. kép). **Lucas Mayr** röplapján Nógrád elfoglalása mellett Székesfehérvár is megjelenik, mindkét ábrázolás fantázia szülte (*Nógrád 1594/6,* 19/a. kép). Nincs köze a valósághoz annak a Nógrád látképnek sem, amely egy Olmützben megjelent röplapon látható (*Nógrád 1594/1,* 19. kép). Sajnos, ugyan ez mondható el a frankfurti vásári tudósításokban megjelent metszetről is,

amelyen a címében szereplő ***Novigradt*** néven kívül semmi más nem utal a nógrádi vár, mezőváros vagy azok környezetének sajátosságaira. Ez nem meglepő annak ismeretében, hogy a kép kisebb változtatásokkal (pl. Nógrád nevének feltüntetése) Jost Amman egy korábbi ostromképének az átvétele. (*Nógrád 1594/2,* 20. kép)

Az eddigiekkel ellentétben életszerű képet mutat az a Nógrád metszet, amelyet a rajzstílus, a szövegírás és a feltüntetett privilégium alapján a szakirodalom – noha neve nem szerepel rajta – Wolfgang Meyerpeck művének tart. A vár és a lábánál elterülő négyszögletű, palánkkal kerített mezőváros egymáshoz viszonyított elhelyezése valósnak mondható, ám rajzuk nagyon sematikus. A képen itt is megjelennek a Meyerpecknél megszokott ágyúsáncok és a lövedékek röppályái. Hadvezér neve azonban még a címben sincs megemlítve és elmaradnak a képről a magyarázó feliratok is. Ám a rajz finom vonalvezetését, a kép kompozícióját itt sem érheti kifogás. (*Nógrád 1594/5,* 21. kép)

Feltűnő hasonlóságot mutat Meyerpeck munkájához egy német földön megjelent metszet. Készítője, megjelenési helye ismeretlen, de a képen lévő jelölések jelmagyarázatának hiánya arra utal, hogy egy tudósítás (vagy könyv) mellékleteként jelent meg. Meyerpeck képéhez viszonyítva mindössze annyi a lényeges eltérés, hogy a látkép hátterében feltűnik Vác (*Vacia*), illetve Esztergom (*Gran*) neve, mintegy földrajzi helymeghatározást elősegítő jelölés (*Nógrád 1594/3,* 22. kép). Később Zimmermann sorozatában is szerepel Nógrád elfoglalása. Ezen Pálffy neve szerepel ugyan a kép alatti szövegben, de mint győztes hadvezér Mátyás főherceg jelenik meg a metszeten. (*Nógrád 1603/1,* 23**.** kép)

Április végén Christoph von Teuffenbach kassai főkapitány vezetésével a császári csapatok ostrom alá fogták **Hatvant**. A vár felmentésére érkező Hasszán budai pasa seregeit a Hatvan melletti **Turánál** Forgách Simon magyar hadai legyőzték. Mindezekről Lucas Mayr tudósított Nürnbergben megjelent röplapján. Ennek felső részén fametszeten látható a csata, hátterében egy település HADVAN névvel

15 eves haboru print.indd 30 23/03/2021 10:03

(*Hatvan 1594/1*, 24. kép). Hatvan ostromáról a frankfurti vásári tudósításokban megjelent metszet a korábban ugyanott megjelent Nógrád látkép ikertestvére, szintén Jost Amman munkájának átvétele Hatvan nevének (***hatwan***) feltüntetésével. (*Hatvan 1595/1*, 25. kép)

A csata képe Zimmermann sorozatában is szerepel, amelyen a háttérben lévő Hatvan látképe figyelemreméltó. (*Hatvan 1603/1*, 26. kép)

Mátyás főherceg kudarccal végződött **Esztergom** ostromáról öt metszet jelent meg. Közülük Meyerpeck két metszetére jelen munkánk kutatásai során találtunk rá, azokról korábban a szakirodalom nem tudott. Ez a két metszet nagymértékben megváltoztatja a további Esztergom látképek keletkezésére vonatkozó ismereteket.

A metszetek közül elsőként azt említjük, amely nagyon fontos helyet foglal el a magyar topografikus metszetek sorában. Ez Esztergom első, nem képzeletbeli látványt mutató sokszorosított ábrázolása, amely a kassai származású Johannes /Hans/ Ruda, magyarosan Ruda János helyszíni rajza nyomán készült. Maga a rajz kezdetleges rajzkészségről és térlátásról tanúskodik. A térképszerű környezetből a Párkány felőli oldalról nézve a Duna partján kiemelkedik két hegy, az egyiken az esztergomi vár, rajta az épületek közül kimagasló kéttornyú templommal. A másik hegy a Szent Tamás-hegy, tetején egy túlméretezett, katonákkal zsúfolt erőddel. A Víziváros elhelyezése helyes a képen, a királyi város viszont túl közel került a Vízivároshoz. Az épületek rajza mindenhol képzeletbeli. A Víziváros előtt egy félig felszedett hajóhíd, egy további hajóhíd pedig a Belváros és a Prímás-sziget között látható. A kép jobboldalán van az ostromtábor sátrakkal, közelében egy hajóhíd vezet a Körtvélyesi-szigeten keresztül a Duna Párkány felőli partjára. Párkány négyszögletű erőd, amit körbe vesz a Garam, illetve annak egyik mellékága. A kép az ismertető szöveg és a jelmagyarázat szerint az ostrom megkezdését mutatja. A képen alul középen, az égtájrózsa aljánál van a munka készítőinek megnevezése: *Johennes Ruda inv. – Do Custos exc. Augs.* (*Esztergom 1594/1*, 27/a. kép)

A kép felett Esztergom nagyon rövid története olvasható, a kép alatt pedig részletes jelmagyarázat az 1594. évi ostromról, mindegyik három nyelven. A metszet legnagyobb értéke, hogy a nyelvek között szerepel a magyar! A magyar nyelvű ismertetés kezdete: „*Esztergham Várának hozzá tartozandó helieijwel valo ighaz es voltaképpen valo meghirasa …*" majd így végződik „*… az ielen való 1594. esztendeoben az keresztyenek alaya mentek es megZallották.*"

Ez az első (és nagyon hosszú ideig egyúttal az utolsó) metszet, amelyen magyar nyelvű szöveg szerepel.

Ruda János /Johannes/ (Kassa 1560?–1609 Prága) 1577-ben lett Prágában a császári udvar alkalmazottja, akkori munkakörét nem ismerjük. Rudolf császár 1584-ben nevezte ki heroldnak. Feladata volt a nemesi címeradományozások jegyzékének vezetése mellett az udvari események rendezése, az azokról történő híradások, tudósítások elkészítése is. Egyes feltételezések szerint címerfestőként is dolgozott. Szolgálataiért magyar nemességet és címert kapott. 1594-ben 200 rénes forint „kegydíjat" utaltak ki neki rézmetszetek nyomtatásáért és egyéb török ügyekért. Ez utóbbi „török ügyek" miatt lehetett ott Esztergomnál, amikor rajzát elkészítette és talán az ostrom eseményeiről is küldött tudósításokat Prágába.

A Ruda János rajza alapján készült metszetet Dominicus Custos adta ki Augsburgban. Valószínű, hogy Ruda a rajzát juttatta el Custoshoz. Azt ugyanis nem tartjuk életszerűnek, hogy Ruda János megbízott egy rézmetszőt Prágában vagy máshol a lemez vésésével, és a kész lemezt küldte el Augsburgba. Nem tudjuk biztosan, ki véste a rézlemezt, de lehet, hogy maga Custos.

A flamand származású **Dominicus Custos** (1560–1612) korának egyik elismert rézmetszője volt. Antwerpenben született, fiatalon telepedett le Augsburgban, ahol a rézmetszés mellett nyomdát működtetett és kiadói tevékenységet is folytatott. Közben egy ideig Prágában Rudolf császár szolgálatában állt. Bizonyára akkor került ismeretségbe Ruda Jánossal, akinek a portréját is elkészítette. Magyarország iránti érdeklődésében szerepet játszhatott az is, hogy Custos egyik mecénása az Augsburgban élő Fugger család volt. A Fuggereknek nemcsak hatalmas bányászati érdekeltségük volt Magyarországon, hanem rokonságban álltak Pálffy Miklóssal is, akinek felesége Fugger Mária volt. Custos leghíresebb munkái kora nagy embereiről (mint az *Atrium Heroicum*) és a Fugger család tagjairól készített portré sorozatai voltak. Készített arcképet Pálffy Miklósról a lángokban álló Párkány piciny képével, Báthory Zsigmondról és feleségéről, Habsburg Mária Krisztiernáról is. A 15 éves háború alatt megjelent képe Esztergom 1595. évi elfoglalásáról, Győrről, Nagykanizsáról és Budáról (Rózsa 1999/38a) is. Az 1604-ben Esztergom ostromáról készített munkáját ma már csak leírásból ismerjük. Mutatós metszete van a magyar királyok családfájáról, amelyen szintén megjelenik Buda látképe (Rózsa 1999/13). Híres Erdély térképét Báthory Zsigmond és Mária Krisztierna házasságkötése emlékére készítette, azon mindkettőjük arcképe is szerepel. Kiadott egy haditérképet is Magyarországról, feltüntetve rajta a 15 éves háború 1595–1598 közötti eseményeinek helyszíneit.

Mint korábban említettük, Meyerpeck két metszetet is készített 1594-ben Esztergom ostromáról. Mindkettő az ostromnak május végi, a Szent Tamás-hegyen lévő erőd elfoglalása (május 16–17.) utáni állapotát mutatja. Mindkét metszeten a Szent Adalbert székesegyház tornyai épségben, magas toronysisakkal látszanak, pedig tudjuk, hogy a tornyok május elején a tűzvészben leégtek, illetve a

15 eves haboru print.indd 31 23/03/2021 10:03

lőporkészlet felrobbanásakor megsérültek. Apró érdekesség, hogy a látképeken a latin és német városnév mellett feltűnik a *Wostregom* városnév is. A két kép nézőpontjában jelentősen eltérő, ennek megfelelően azon Esztergom látképei is különbözőek.

A megközelítően déli irányból készült látképen a Vár, a Vízi Város és a Királyi város (vagy más névvel Rácváros) egymás mögött szinte egy vonalban jelennek meg, leghátul a Várhegy az azt uraló székesegyházzal. A településrészek ilyen feltüntetése eltér a valóságtól, mint ahogyan a Párkányba vezető hajóhíd is rossz helyre került. Feltételezzük, mindezt a nézőpont megválasztás és a „mindent bemutatni akarás" kényszere szülte, ami a korban látképeknél elfogadott és megszokott is volt. A kép jobb oldalát ostromjelenetek és ostromló csapatok töltik ki, az előtérben egy gondosan megrajzolt ágyúsánccal. A kép jobb szélén látni (és ezt felirat is elmondja), hogyan szállították fel az ostromlók az ágyúkat az elfoglalt Szent Tamás-hegyre (ez május 18-án történt). Kissé előre szaladva mondjuk el, hogy ezt a metszetet 1595-ben lemásolták (erről részletesen később). Lepold Antal, Esztergom történelmi ikonográfiájának legjobb ismerője ezt a másolatot a vár nyugati oldalának összeomlás előtti állapota tekintetében – kisebb hibái ellenére is – az egyetlen képnek tartotta, amely „*a helyi ismeretek alapján a valóságot megközelíti*". (*Esztergom 1594/3*, 27/b. kép)

Meyerpeck másik metszete teljesen más felfogású. Nyugatról, a Duna párkányi oldalán nagy magasságban lévő képzeletbeli nézőpontból (a várba szinte felülről látni bele) nem csak Esztergomot mutatja, hanem az azt környező hegyes-dombos tájat is. Ezen a képen egymáshoz képest jól van elhelyezve a Víziváros és a Rácváros, de épületeik többsége nem tűnik valósághűnek. Jó helyre került a hajóhíd és a megszokott négyszögletű alakját mutató párkányi erőd. Hibás azonban, hogy a Prímás-sziget eltűnt a képről, illetve elcsúszott nyugat felé, a Rácvároson túl csak a sziget csúcsa látszik. A várostól nyugatra és a szigetcsúcsnál egy egész hajóhad van kikötve. A párkányi oldalon csak Sachsen-Lauenburg herceg csapatai táboroznak. A metszeten bőségesen szerepelnek (összesen 22) magyarázó feliratok. A metszet – eltekintve pár tüzelő ágyútól – összességében békés hangulatot áraszt. (*Esztergom 1594/4*, 28/a. kép)

Nincs arra adatunk, de nem is tartjuk valószínűnek, hogy a már nem fiatal Meyerpeck ott lett volna Esztergom ostrománál. Nem tudjuk, ki volt aki Esztergomról a helyszínen rajzokat készített és eljuttatta Meyerpeckhez (mint Fülek és talán Nógrád esetében is történhetett) metszetei elkészítéséhez. Lehet, hogy ez a személy volt az, aki a *Wostregom* helynevet is ismerte. Egy dolgot azonban állíthatunk: Meyerpeck mindkét metszete nagyon igényes és mutatós, közülük az utóbbi a tájábrázolás tekintetében művészinek is nevezhető.

A további két **Esztergom** metszet egyikén HR jelzés szerepel: Ez Ruda korábbi metszete nyomán készült, a HR jelzés mögött pedig a szakirodalom szerint Ruda János van. Kétséget ébreszt azonban Ruda szerzőségét illetően, hogy az első képén lévő három sziget (mindháromnak hadászati szerepe is volt) közül kettő hiányzik. A metszet 22 olyan részletet vagy jelenetet ábrázol, amelyek feliratos magyarázatot igényelnek. Pontosan ugyanez a 22 részlet és a hozzá tartozó felirat Meyerpeck tájkép jellegű metszetén is megjelenik. Ilyen mértékű véletlen egybeesésekben nem hiszünk, ezért azt valljuk, hogy a két metszet között van valamilyen előttünk ismeretlen kapcsolat. Ha összehasonlítjuk a kettőt, egyértelmű, hogy mindkettő ugyanazt a tájat és eseményeket ábrázolja, de másként és más színvonalon – duo cum faciunt idem, non est idem! A HR jelzésű metszet rajza és kompozíciója Meyerpeck képéhez viszonyítva kezdetleges. Teljesen mások az épületrajzok is, bár a HR jelzésű képen sincs romos épület, csak a székesegyház tornyairól tűnnek el a toronysisakok. Ennek a metszetnek az előképe természetesen lehetett egy Ruda János rajz. Az is lehet, hogy Rudát a Meyerpeck metszethez helyszínen készült vázlat *témaválasztása* ihlette meg, amit aztán a képességeinek megfelelő szinten rajzolt meg (fordítottját nem tudjuk elképzelni). Megjegyezzük: Ruda Prágában élt, Meyerpeck munkái ott jelentek meg, biztosan ismerték egymást. Nem tudjuk, a HR jelzésű lap hol jelent meg, de úgy gondoljuk, ez is lehet Custos metszése vagy kiadása. (*Esztergom (1594)/1*, 28/b. kép)

Az őszi frankfurti vásárra kiadott tudósításban megjelent Esztergom metszet az egyetlen, amely az 1594. évi ostrom félbehagyásáról és a keresztény seregek július 7-i elvonulásáról ad hírt. A kép elsősorban a HR jelzésű ábrázolás ismeretét mutatja. (*Esztergom 1594/2*, 29. kép)

Augusztus 28-án Kolozsváron Báthory Zsigmond testőrei a fejedelmi tanács ülésére berontva elfogták azokat a tanácsosokat és főurakat, aki ellenezték az Erdélyi fejedelemségnek a török ellen fordulását. A foglyok közül páran kegyetlen kínzások hatására bevallották, hogy összeesküdve a fejedelem ellen annak életére törtek. Augusztus 30-án Kolozsvár főterén lefejezték közülük Kendi Sándort, Kendi Gábort, Iffjú Jánost, Forró Jánost és Somlyai Literáti Gergelyt. Nem sokkal később szeptember 11-én Szamosújváron a börtönben fojtották meg az odaszállított Báthory Boldizsárt és Kovacsóczy Farkast, szeptember 12-én pedig Gyaluban Kendi Ferencet és Bornemissza Jánost. Mindnyájuk vagyonát és a kegyelemből csak száműzetésre ítélt többi főúr vagyonát Báthory Zsigmond elkobozta.

A kolozsvári kivégzésről egyetlen metszet készült, az is fantázia szülte. Ez a frankfurti vásári tudósításokban jelent meg, címe *Contrafactur Was Gestalt etliche Siebenberger Rate sein gerichte.* A kép bal oldalán akasztófán lóg két holttest, az előtérben pedig két lefejezett tetem látható. A képet szinte kitölti az a jelenet amelyen egy halálra ítéltet négy lóval tépetnek szét. A metszeten egyedül az áldozatok száma egyezik a valósággal. Érdekesség, hogy ugyanez a munka később a frankfurti vásári tudósításokban átjavított címmel újra megjelent mint Cornel Stuwaert (?) kivégzésének képe. (*Erdélyi tanácsurak kivégzése 1595/1*, 30**.** kép)

Az év második fele Szinán pasa nagyvezír seregeinek sikerét hozta. Győr ostromának megkezdése előtt elfoglalta előbb Tatát, majd Szentmártont (Pannonhalmát). Tata elfoglalásáról Zimmermann sorozatában jelent meg egy metszet, amely Tatát a megszokott nézetből, ám elnagyolva ábrázolja (*Tata 1603/1*, 31. kép)

Győrt több mint két hónapi ellenállás után szeptember 29-én Hardegg főkapitány átadta a töröknek. Ebben döntő szerepe volt annak, hogy Mátyás főherceg seregeivel segítségnyújtás helyett szeptember közepén Győr közeléből Bécs védelmére vonult vissza. A város átadása miatt Hardegg várkapitányt Nicolo Perlin sáncmesterrel együtt bebörtönözték és Bécsben hadbíróság elé állították.

Győr ostromáról és elfoglalásáról ismereteink szerint a következő hónapokban 11 metszet jelent meg, majd az ostrom képe később Sibmacher és Zimmermann sorozatában is szerepelt. Közülük a Nürnbergben megjelent tudósítás címlapján (amely az ostrom augusztus 15.–szeptember 17. közötti

15 eves haboru print.indd 32 23/03/2021 10:03

eseményeiről számol be) csak egy sematikus fametszet látható (*Győr 1594/4,* 218. kép). Győr 1594. évi elvesztése szerepel Giacomo Franco sorozatában is, alaprajzi előképét rendkívül szabadosan felhasználva (*Győr 1597/1,* 34. kép), amit *Franco forma* vagy *Franco fecit* jelzéssel egyaránt ismerünk. Ennek a metszetnek fennmaradt egy próba levonatnak tekinthető változata, amely egy nagyobb lemez trapéz alakú kivágata, és így csonkán befejezetlennek tűnik. (*Győr 1594/6,* 35. kép)

A többi metszet – egy kivételével – Győr ostrom alatti állapotát mutatja. Győr elvesztéséről csak egyetlen metszet adott hírt, amely az 1595. évi frankfurti böjti vásár tudósításában jelent meg.

A Győr metszetek készítői abban a szerencsés helyzetben voltak, hogy előképként több Győr-ábrázolás (valamennyi alaprajzi) is rendelkezésükre állt. Ezért viszonylag gyorsan, az előkép minőségének és saját munkájuk igényességének függvényében megbízható képet mutató metszetlapot is készíthettek Győrről. Az előképként használható addig megjelent Győr-képek minden jelentősebb kiadónak rendelkezésére állhattak, hiszen a velencei Domenico Zenoi 1566-ban készített Győr munkája Münster *Cosmografia*ja révén, vagy Daniel Specklin várépítészeti könyvében *(Architektura von Vestungen)* lévő Győr alaprajz széles körben ismert lehetett. Ezért sem lenne életszerű az a feltételezés, hogy a Győr ostromát bemutató látképek mind egymás másolatai. Egy németföldi rézmetsző miért várta volna be, hogy az eseményről Velencében készült metszet (például Porro munkája) megérkezzen és azt másolja? Ez a gyakorlat ellentmondana a metszetkészítők és kiadók alapvető érdekeinek, akik versenyben álltak egymással: az járt jobban, aki korábban jelent meg a „piacon" termékével. Két ábrázolás közti hasonlóság oka pedig azonos előkép felhasználása is lehet.

Úgy gondoljuk, időben elsőként **Hans Sibmacher** (életével és munkásságával részletesen később, az 1602. év eseményeinél foglalkozunk) metszete jelent meg Nürnbergben megszokott kiadójánál, Balthasar Caimaxnál (*Győr 1594/1,* 32. kép). A metszeten Sibmacher jelzése nem szerepel, de biztosan az ő műve. Megjegyezzük, ez a lap ismert Caimax kiadói jelzése nélkül is. Győrt felülnézetben, hat sarokbástyával és három városkapuval ábrázolja, a Püspökvár épületeit korábban soha nem látott formában megrajzolva. A várból kirohanó csapatok rajza a védők valamelyik kitörésére utalhat, amelyeket augusztus 9-én és 17-én az addig felépített támadósáncok lerombolására indítottak. A kép jobb felső sarkában felirat közli, hogy augusztus 15-én a törökök a Kis-Dunán átkelve próbálták elfoglalni Mátyás főherceg Győrtől északra lévő táborát.

Az VRBS RAAB IN HVNGARIA A TVRCIS OBSESSA. BELEGERVNG RAAB IN VNGERN című metszet készítőjét nem ismerjük. A feltételezetten Bécsben kiadott lap jelzését (*Exc. vien M. Y? vagy M W?*) eddig nem sikerült megfejteni. Egyes vélemények szerint Hans Sibmacher műve, de ezt nem tartjuk bizonyítottnak, amint Andresen feltételes véleményét sem, aki szerint a kiadói jelzés mögött Wolfgang Meyerpeck rejtőzhet. A látkép tájolása déli, de az égtájrózsa ennek ellenkezőjét mutatja. Folyórajza teljesen szokatlan, a távoli háttérben látható *S. Martins perg* (Pannonhalma) vára és Pápa is. Az alaprajzban mutatott Győrnek helyesen hét bástyája és három bejárata van, azonban a bástyák hajlított vonalú rajzukkal inkább szívet, mint háromszöget formáznak. A metszeten a székesegyház és a Püspökvár épületei még jelképes formában sem jelennek meg. Ezért gondolunk arra, hogy metszet rajzolója előképként a Daniel Specklin könyvében megjelent Győr alaprajzot használta (Győr 1589/1), amelyen ezek az épületek szintén nem szerepelnek. A török tábor elrendezése emlékeztet Domenico Zenoi már említett metszetére. A keresztény sereg még Győrrel szemben táborozik, a parancsnokok neveit feliratok tüntetik fel (*H. von Saxen mit Reutern, H. von Schönberg* a német gyalogság parancsnoka, *D. di Medice* és *H. von Palvi /Pálffy/mit Vngern*). A kép alatti verses felirat vége még bizakodik a végül Isten segítségével elérhető szerencsés győzelemben. (*Győr 1594/3,* 33/a. kép)

Mindeddig nem volt ismert az a Győr metszet, amelyik az előzőnek inkább előképe, mint másolata lehet, de mindenképpen „ikertestvére". Címe szerint a kép Győr ostromának első napját, július 23-át mutatja (AIGENTLICHER ABRIS DER VESTVNG RAB SO DEN 23 IVLV FOM TVRKEN PELEGRT ANNO = DO 15·94). Első ránézésre ugyan felmerülhet, hogy a két látkép azonos lemezről készült, de ezt a méretkülönbségük (az előző kép 39,5 cm, ez pedig csak 35.3 cm széles) is cáfolja. A méreteltérés a metszetek bal oldalán mutatkozik meg, látványban is. Az URBS RAAB metszet annyival szélesebb, amennyi hely kellett ahhoz, hogy a bal sarokban bemutatható legyen az a jelenet, amikor augusztus közepén a törökök a Dunán átkelve megtámadták a Szigetközben lévő császári sereg táborát. Az ismeretlen rézmetsző művén jóval kevesebb a felirat, azok írásformája is markánsan más, az azonos tartalmú feliratok helye kissé eltérő. (*Győr 1594/7,* 33/b. kép)

A Velencében dolgozó **Girolamo Porro** (1530?–1604?) rézmetsző és kiadó elsősorban térképeiről ismert. Győr ostromáról két lemezről nyomtatott metszete is térképszerűen ábrázolja a Kis-Duna folyását. A Szigetközt *Isola di Giavarino*nak nevezi, megadja, hogy az 20 mérföld hosszú és bővelkedik szarvasmarhákban. Az alaprajzban bemutatott Győr Zenoi munkájára emlékeztet. Úgy hisszük, Porro munkáját Giovanni di Medici személye miatt készítette, legalább is erre utalhat az, hogy lapján elsősorban Medici Győr ostrománál való szereplését tünteti fel. Giovanni di Medici a toszkán segélycsapatok vezére volt, aki korábban Komárom erődjéből, majd Mátyás főherceg táborából indulva rajtaütésszerű támadásaival (az első augusztus 7-én, két támadás 15-én és az utolsó 29-én) a Győrt ostromló seregeket, illetve azok átkelését a Kis-Dunán kívánta megzavarni. Porro ábrázolja is ezeket az összecsapásokat bőséges jelmagyarázattal ellátva, azonban az ostrommal kapcsolatban sem leírást, sem jelmagyarázatot nem ad. (*Győr 1594/2/a,* 36/a. kép)

Megemlítjük Porro másik metszetét (*Győr 1594/2/b),* amely az előző metszet jobboldali lemezének korábbi állapota. Ez négysoros címe szerint (*Disegno di IAVERINO con le tre fattioni seguite tra gl' Imperiali*

15 eves haboru print.indd 33 23/03/2021 10:03

e Turchi et preparamenti fatti dal Ill.mo et Ecc.mo Sen.or / D. Gioanni de Medici Cap.n Gen. il Danubio) szintén Győr 1594. évi ostroma alkalmából készült. A kép Giovanni Medici csapatainak összecsapását mutatja a Dunán augusztus 15-én átkelni próbáló török csapatokkal. (*Győr 1594/2/b,* 36/b. kép)

A Győr ostroma során már említett Giacomo Franco nagyméretű lapján a keresztény tábor helyén a törökök táboroznak, tehát a kép az ostrom szeptemberi időszakának állapotát tükrözi. Az északi tájolású rajzon Győr környékének vízrajza teljesen megegyezik az URBS RAAB című metszet vízrajzával. Hasonló egyezés mutatkozik Győr alaprajzánál is, még az egyes bástyák szív alakú formájában is. Porrohoz hasonlóan Franco is közli az Isola di Giavarino hosszát. Címében leírja, hogy Győrt Amorath szultán 200 ezer katonája ostromolja. Mint szinte minden Franco lapon, a sarokban itt is megjelenik a vezéri sátor, bejáratában ezúttal Szinán nagyvezírrel. A kép többi részét az ostromló török csapatok töltik ki. (*Győr 1594/5,* (37. kép)

Giacomo Franco (1550–1602, Velence) rajzoló, rézmetsző és kiadó. Az 1590-es években már Velence egyik legtermékenyebb rézmetszője és kiadója volt. Készített címlapoktól kezdve látképeken keresztül életképeket, arcképeket (köztük a 15 éves háború több szereplőjének portréját), valamint allegorikus képeket és könyvillusztrációkat is. Metszetei jelentek meg Giuseppe Rosacci *Viaggio da Venetia, a Costantinopoli per mare, e per terra … di Terra Santa* (1598) című útikönyvében. Egyik legismertebb műve a *Habiti d'huomini et donne Venetiane…* 1610-ben jelent meg. A maga korában az ismertebb és elismertebb rézmetszők közé tartozott, de kiadóként üzleti megfontolásból igénytelen munkák tömegét is megjelentette. 1597-ben sorozatként egy kötetben *(Teatro delle piu moderne imprese de Guerra fatte si nell Ungheria)* összegyűjtve kiadta a 15 éves háború addigi eseményeiről készített 18 lapját. Sajnos ezek mind az igénytelen és gyenge minőségű munkái közé tartoznak. A rendkívül ritka könyv fennmaradt példányaiban – akárcsak a kor hasonló velencei metszetes könyveiben – nem azonos képek szerepelnek, időnként később készülteket is belekötöttek. A Győr 1594-ben történt elvesztéséről készített lapja minden általunk ismert példányban szerepel.

Franco az idő előrehaladásával sorozatát a 15 éves háború újabb történéseiről készítettekkel kiegészítette (pl. Győr 1597. évi ostroma és 1598-ban történt visszafoglalása, Buda, Kanizsa és Fehérvár ostroma). Nagyméretű és látványos metszetet készített Győr 1598. évi visszafoglalásáról, illetve Buda 1602. évi ostromáról is.

Az 1595. év elején a böjti vásárra kiadott frankfurti vásári tudósításokban jelent meg az a Győr metszet, amely címében természetesen már közli, hogy Győrt a török seregek elfoglalták. Készítője lényegtelen változtatásokkal lemásolta Sibmacher Caimax kiadású Győr munkáját. A változtatások során Sibmacher képének baloldaláról valamennyit elhagyott, a jobb oldalát viszont megnövelte és oda is török csapatokat rajzolt. A Sibmacher metszeten a Győrből harcba induló lovasok csapatából átrajzolással a várat feladó katonák tömött kivonuló menete lett. (*Győr 1598/1,* 38/a. kép)

Utolsóként egy röplapon lévő fametszetről szólunk, amely még az ostrom alatt jelent meg ismeretlen helyen. Ezt a röplapot és a rajta lévő ábrázolást a Győr ikonográfiájával foglalkozó szakirodalom eddig nem ismerte. A metszeten nem csak egy teljesen képzeletbeli városkép van, hanem a városnév is hibás, ráadásul még annak a leírása is! A négyhasábos röplap szövege szinte csak általánosságokat ír a török csapatok szeptember 10-én történt dunai átkeléséről és az azt követő csatáról, amely a Mátyás főherceg vezette császári hadak elmenekülésével és Győr magára hagyásával végződött. A képen a város körül látható jelenetek ragyogó példái a kor politikai rémhírterjesztésének és gyűlöletkeltésének: az üstökben keresztény gyerekeket főznek, íjjal lövöldöznek oszlopokhoz kötözött foglyokra, karóba húzottak sora, a foglyok élve feldarabolása, meztelenre vetkőztetett foglyok élve elégetése és hasonlók. Mondhatnánk, az időszerű politikai tájékoztatás fél évezred alatt csak az eszköztárában változott, a valósághoz való viszonyának színvonalában nem. A törökök egyébként pont annyira voltak kegyetlenek foglyaikkal, mint a vallon és német zsoldosok, vagy a magyar szabadhajdúk. (*Győr 1594/8,* 38/b. kép)

Szinán basa 1594 októberében még megpróbálkozott **Komárom** elfoglalásával is. Az Erasmus Braun várkapitány vezette védők ellenállását azonban nem tudta megtörni, ezért az ostromot két hét után félbehagyta. Velencében Paolo Forlani Komárom metszete már 1567-ben (majd később Ferando Bertelli kiadásában többször is) megjelent, amelyen a közel háromszögletű vár és a vele szinte egybeépült, ám önálló négyszögletes város alaprajza egy teknősbékára (mások szerint egy vasalóra) emlékeztető alakot mutat. A közvetlenül az ostrom után megjelent Komárom látképek azonban azt tanúsítják, hogy Forlani munkája nem volt közismert.

Wolfgang Meyerpeck eddig ismeretlen, címében Komárom ostromára utaló térképszerű ábrázolásán Komárom piciny alaprajza mellett az év további jelentős eseményeinek helyszínei, Esztergom, Tata és Győr jelkép értékű ábrázolásai is feltűnnek. Győrnél még a török ostromtábor és Mátyás főherceg seregének tábora is látható. A képet az előtérben felvonuló tevék és a lovas csatajelenet teszi látványossá. (*Komárom 1594/3,* 39/a. kép)

Egy ismeretlen olasz metsző munkája végtelenül leegyszerűsített térképrészletet mutat a Duna folyásáról Bécstől Komáromig. Címében már az ostrom végéről tájékoztat *COMAR liberato dal Assedio d'Turchi.* A kép jobb szélén a folyók összefolyásában Komárom valójában jelentéktelen alaprajza látható. Közvetlen környékét (amely a kép léptéke miatt Győrig nyúlik) a Dunától délre török seregek, északra török és keresztény seregek töltik ki. A kisszámú jelmagyarázat egyike elmondja, hogy Pozsonynál Giovanni di Medici hajóhidat épített a keresztény csapatok számára. Itáliában készült lapról lévén szó, ez a híradás nem is meglepő (*Komárom (1594)/1,* 39/b. kép). Giacomo Franco metszete tipikus példája a 15 éves háború eseményeiről készített igénytelen és nem a valóság bemutatására törekvő ábrázolásoknak.

15 eves haboru print.indd 34 23/03/2021 10:03

Komárom a képen egy valójában semmitmondó alaprajzként látható, a kép többi részét kitölti a hatalmas török sereg és a Franco munkáiról elmaradhatatlan vezéri sátor. Valós adat azonban, hogy a sátornál Szinán pasa látható. (*Komárom 1597/1,* 213. kép)

Kidolgozottság tekintetében az előzőknél jóval igényesebb az a metszet, amelyet **Abraham Hogenbergnek** tulajdonítanak. Ez később 301. lapjelzéssel megjelent a *Hogenbergs Geschichtsblätter* néven ismert metszetsorozatban is. Úgy gondoljuk. hogy ez nem az ekkor mindössze 16 éves Abraham Hogenberg műve, hanem egy ismeretlen, a Franz Hogenberg özvegye vezette kölni műhelynek és kiadónak dolgozó rézmetsző munkája. Az összes megjelent ábrázolás közül a vár és a város képe itt emlékeztet leginkább a korábban megjelent Forlani készítette Komárom alaprajzra. Igaz, a város belsejét telezsúfolja képzeletbeli épületekkel, az ostromra felvonuló török seregek hadrendje pedig már jó párszor korábban is világot látott német földön és Itáliában egyaránt. A vízrajza hibás, Komárom két Duna-ág összefolyásánál fekszik, a képen felül pedig megjelenik a Vágra utaló *Vaghen Insel*. A kép alatt három négysoros versszakban az esemény ismertetése olvasható. (*Komárom 1594/2,* 40. kép)

Abraham Hogenberg (1578–1653) rézmetsző és kiadó, Franz Hogenberg fia vagy unokaöccse. 1605-ben vette át a kölni Hogenberg kiadót és rézmetsző műhelyt Franz Hogenberg özvegyétől, ahol már fiatal kora óta dolgozott. Az 1600-as évek elején egymás után adta ki a Hogenberg műhelyben két évtized alatt készített történelmi témájú metszetlapok sorozatait, amelyek *Hogenbergs Geschichtsblätter* néven lettek ismertek. Ő lépett Franz Hogenberg örökébe a Georg Braun kölni kanonokkal közös *Civitatis Orbis Terrarum* monumentális mű ügyeiben, így annak VI. kötete kiadásában is. Az 1610-es évek vége felé Prágában dolgozott, ahonnan a fehérhegyi csata után protestáns vallása miatt vagyonát hátrahagyva menekülnie kellett. Németalföldön telepedett le. 1622-ben meghalt Georg Braun kanonok és ezzel a *Civitates* kiadói jogai és ami a legfontosabb, az addig összegyűlt látképek és azok lemezei Abraham Hogenberg tulajdonába kerültek. 1627-ben képeket készített a *Fama Austriaca*, 1632-ben az *Aacher Chronick* című könyvbe. Talán utolsó munkája az 1652-ben feltűnt üstökösről készült. Halála után a hagyatékában lévő rézlemezek J. Janssoniushoz kerültek.

Komárom látképei közül utolsóként **Hans Sibmacher** lapját említjük. Ezt az eddig ismertetett Komárom metszeteknél sokkal becsesebbnek tartjuk, annak ellenére, hogy azon a folyók összefolyásánál látható Komárom felülnézeti képe leginkább Győr alaprajzára emlékeztet és nem a hadmérnöki tervrajzokról ismert háromszög alakú alaprajzra. A jó kompozíció érdekében a szokatlan északnyugati tájolást választotta, amire a jobb felső sarokban lévő égtájcsillag felhívja a figyelmet. Felül egy végigfutó címben megnevezi az eseményt és annak időpontját, a kép alatt pedig verses formában ismerteti a történteket (ezt az elrendezést a más munkáinál is alkalmazza). A képen egyszerre ábrázolja az ostrom menetét és a török sereg elvonulását, amelynek október 18-i időpontja is szerepel a képen. Látjuk Braun várkapitány csapatainak október 10-én a várból történt kitörését is. (*Komárom 1594/1,* 41. kép)

Esztergom sikertelen ostromáról, Győr elfoglalásáról és Komárom ostromáról Ortelius könyvében majd Zimmermann sorozatában is jelentek meg metszetek.

Győr ostroma után, októberben török kézre került **Pápa**. Ennek elfoglalásáról csak Zimmermann sorozatában jelent meg metszet, amelyen azonban egy téves, 1593. szeptemberi időpont szerepel. (*Pápa 1603/1,* 42.kép)

Anno Domini 1595

Győr feladása miatt Ferdinand Hardegg várkapitány és az urbinói Nicolo Perlin hadmérnök-sáncmester ellen a császári hadbíróság katonai eskü megszegése és hűtlenség miatt emelt vádat. A császári ház tekintélyének védelme megkövetelte, hogy Győr elvesztéséért egy bűnöst felmutassanak, mivel az igazi felelőst, a hadvezetésre alkalmatlan Mátyás főherceget – aki kísérletet se tett hadseregével Győr felmentésére – nem lehetett bíróság elé állítani. A nem feltétlenül pártatlan bíróság mindkettőjüket halálra és teljes vagyonvesztésre ítélte, még a ki nem fizetett zsoldjuk is a császári pénztárba vándorolt. Sokak véleménye szerint azonban Hardegg elítélése más szempontból is politikai célzatú volt. Az ítéletnek csak részben volt célja a további várfeladásoktól való elrettentés, legalább ennyire fontos volt azzal Alsó-Ausztria protestáns közösségének – amelynek az evangélikus Hardegg az egyik fontos képviselője volt – megfélemlítése. Ugyanakkor az is tény, hogy Hardegg megszegte katonai esküjét, azért pedig a kor törvényei szerint halálbüntetés járt.

Az ítélethirdetésre és annak végrehajtására 1595. június 15-én Bécsben az Am Hoffon került sor. A tér közepén felállított, fekete posztóval bevont emelvényen történt az ítélethirdetés, majd a kivégzés is. Az emelvényen felolvasták az ítéleteket, majd Rudolf császár rendelkezését, aki a kézlevágás utáni akasztást majd a holttest 3 napig akasztófán hagyását kegyelemből fejvesztésre változtatta és eltörölte a holttest közszemlére tételét és a vagyonelkobzást. A kézlevágás mintegy jelképes büntetés volt, mert az a kéz bűnhődött, amely korábban esküdött és aláírta az esküokmányt. Először Hardegg lépett az emelvényre, ahol a bakók egyszerre vágták le fejét és jobb kézfejét. Ezután került sor Nicolo Perlin kivégzésére, akinek a kezét nem vágták le, csak fejét vették. Hardegg holttestét a kivégzés helyszínén lévő hatlovas gyászhintóval öccse szállította el a Hardegg család várába, ahol a családi kriptába temették el.

Az eseményről több képes tudósítás jelent meg, metszetes röplapon és metszetlapon egyaránt. Az elsők között lehetett az a röplap, amelyen Hans Sibmacher rajza van. Ennek a függőlegesen ketté osztott képnek a bal oldalán a bírósági tárgyalás jelenete látható. A kép közepén lévő asztalnál ketten ülnek, a két szélen pedig egymás mellett ülnek a bíróság tagjai. Az asztal előtt áll Hardegg, Perlin és a G. Profos (General Profos, a fő vádló). A jobboldali képen Hardegg a kivégző emelvényen térdel, jobb keze egy tönkön, csuklójára egy katona tart egy ékvasat. A két hóhér egyike egy kalapácsot lendít a kézfej felé, a másik a pallóst emeli a lefejezéshez. Mellettük áll Magister Hauslein, a bíróság elnöke. Az emelvény előtt Perlin állva várja a sorsát, Az emelvény mellett immár lóháton látható a G. Profos. (*Hardegg kivégzése 1595/1,* 43/a. kép)

Sibmacher metszetének mindenféle értelemben teljesen ellentéte az a végtelenül egyszerű kis fametszet, amely egy Hardegg kivégzéséről beszámoló tudósítás címlapján látható. Az imára kulcsolt kézzel térdelő Hardegg mögött ott áll pallosával az ítéletet végrehajtó bakó. (*Hardegg kivégzése 1595/5*, 43/b. kép)

15 eves haboru print.indd 35 23/03/2021 10:03

Sibmacher metszetével szinte teljesen azonos képet mutat az a színezett fametszet, amely feltehetően ugyancsak röplapon jelent meg. (*Hardegg kivégzése 1595/2,* 44. kép)

Hardegg kivégzéséről kiadtak egy tudósítás Bécsben is, amelyhez két metszetet mellékeltek (később ezek megjelentek az 1595. évi frankfurti vásári tudósításban is). Az egyiken a főbíró ül az asztalnál és az ítéletet olvashatja fel, amit Hardegg térdelve hallgat. A másik képen az ítélet végrehajtása látható egy lepellel borított emelvényen. Hardegg kivégzésének jelenete azonos a Sibmacher kép ábrázolásával. Az emelvényen azonban ott fekszik már Perlin, akinek fejéhez még egyszer odavág a hóhér, mert első csapásra nem tudta azt levágni. Az emelvény mögött ott van a Hardegg holttestét elszállító hatlovas gyászkocsi. A két lap összeilleszthető és forgalomba kerültek ilyen formában is. A képeken lévő jelölések a tudósítás szövegében találhatók, a történtek részletes, szereplők neveit felsoroló ismertetésével. (*Hardegg kivégzése 1595/3 és 4,* 45. és 46. kép)

Hardegg kivégzésének képe szerepel Ortelius könyvében (*Hardegg kivégzése 1602/1,* 47. kép*)* és Wilhelm Peter Zimmermann sorozatában is (*Hardegg kivégzése 1603/1,* 48**.** kép). Mindkettő Sibmacher röplapon megjelent metszetének másolata.

1595 nyarán Báthory Zsigmond immár Rudolf császár szövetségeseként elindította hadait a török ellen. Az erdélyi sereg első sikere **Lippa** elfoglalása volt augusztusban. A temesvári pasa nem tudta hadaival megakadályozni, hogy Borbély György csapatai előbb a várost, majd augusztus 19-én ostrommal a várat is kézre kerítsék. A nürnbergi Lucas Mayr röplapja képzelet szülte fametszeten mutatja a városért és a várért folytatott harcot (*Lippa 1595/1,* 49. kép). Ugyancsak képzeletbeli az a Lippa látkép, amely Prágában jelent meg egy tudósítás címlapján. (*Lippa 1595/2,* 220/b. kép)

Esztergom ostromát Karl von Mansfeld vezérletével a keresztény seregek július elején kezdték meg. Az ostromlók augusztus 4-én megverték a vár felmentésére érkező Mehmed szerdár seregeit. A kivívott győzelem után nemcsak 4000 török katona, köztük több főember maradt a csatatéren, hanem az ostromlók hatalmas zsákmányra is szert tettek. A hivatalos jelentés szerint 36 nagy ágyú, 27 zászló, 3000 teve (nem tudni, mi lett velük), sátrak és a török sereg tábori felszerelésének legnagyobb része is a kezükbe került. A nagyszámban fogságba esett törökök között két bég is volt. Mansfeld a csata után a zászlókat és a két fogoly béget unokaöccsével, gróf Charles de Salony (Chalogny) főszállásmesterrel elküldte Rudolf császárnak. A zászlókat ünnepélyes felvonuláson mutatták be augusztus 12-én Prágában.

A Prágába küldött zászlókról Wolfgang Meyerpeck készített metszetet. Az egy méternél is szélesebb képen zászlótartók vonulnak kezükben zászlóval sorban egymás után, őket követi katonák között a két fogságba esett bég. Meyerpeck lapján viszont csak 17 zászló szerepel. A kép alatti nyomtatott ismertető szöveg egyenként megnevezi és leírja a zászlókat: anyagukat, színűket, sőt megemlíti az egyiknél, hogy azon a híres Zülfikar kettős pengéjű kard szerepel. A zászlók rajzai ennek ellenére sajnos nem élethűek. A szöveg felsorolja a csatában részvevő török főtiszteket is. Lepold – Andresennel ellenkezően – Jost Amman munkájának tartja a metszetet de ennek okát nem közli. (*Esztergomi zászlók 1595/1,* 50. kép)

Az erélyes Mansfeld tábornok augusztus 15-én vérhasban meghalt, helyére augusztus 18-án Mátyás főherceg érkezett. Augusztus 25-én egy végső rohamnak szánt támadás kudarcba fulladt. Augusztus 27-én az újabb török felmentő sereget is szétverték az ostromlók. Esztergom kimerült, reményüket vesztett és élelmiszerből-vízből kifogyott török őrsége szeptember 2-án átadta a várat.

Esztergom sikeres ostromának és elfoglalásának Európa szerte visszhangja volt, ennek köszönhetően az eseményről számos metszet is született. Ezek közül először a német földön készülteket ismertetjük, kísérletet téve azok készítési idősorrendjének követésére (ami teljes mértékben biztosan nem sikerült). Ezeket követik az Itáliában megjelent olasz nyelvűek, végül az egyéb (tudósítás, röplap stb.) formában közreadott képek.

Előre bocsájtjuk, hogy az ostrom alatt, illetve közvetlenül a vár elfoglalása után a helyszínen több rajz is készült Esztergomról és környékéről. Név szerint tudunk Adolph Lautensack frankfurti festő-rajzolóról és Jakob Hoefnagelről, de továbbiak is voltak. A *Manßfeldische Historia* (Nürnberg, L. Heussler, 1595) könyv az abban megjelent 3 részes Esztergom (1595/1) metszetről azt írja, hogy *nach den Leben abgerissen*. vagyis az szintén Esztergomnál készült rajzok alapján született (később megtudjuk, ez csak a metszeten megjelenő Esztergom vára esetében lehet igaz is, meg nem is). A Giovanni de Medici kíséretében lévő Gabriello Ughi festő Esztergomról és Visegrádról festett akvarell képet, több példányban is. Claudio Cogonaro és Pompeo Fluriani da Macierata hadmérnökök az újjáépítéshez szükséges felmérési rajzokat, alaprajzokat készítették, de látképeik is ismertek, sőt az előbbinek egy hatalmas méretű, több szelvényből összeillesztett Esztergom rajza is fennmaradt. Ez utóbbi rajzokat azonban nem használták fel metszetek készítéséhez. Ennek magyarázata lehet, hogy a rajzok a vár újjáépítési terveinek készítése során születtek, amikorra a képes híradások már mind megjelentek és az esemény iránti érdeklődés is megszűnhetett. Ughi és Cogonaro látványos rajzai a modenai állami levéltárban maradtak fenn, azokat Rosa Lupoli ismertette *(Esztergom rajzok,* 301–303. kép). Azt is tudjuk, hogy az ostrom menetéről szinte napi rendszerességgel érkeztek jelentések futárral Bécsbe és Prágába, ahonnan persze a friss hírek (és az azokkal együtt érkező rajzok is) azonnal tovább juthattak más városokba.

Úgy gondoljuk, hogy az elsők között jelenhetett meg a *Die Stat und Schlos Gran* című metszet a frankfurti vásár tudósítások 1595. év őszi kiadásának korai példányaiban. A három szelvényből összeillesztett metszet középső és baloldali része Jost Amman korábbi munkája. A képen a vár előtt és mellett keresztény és török csapatok összecsapása látható, ami az augusztus 4-i ütközetet ábrázolhatja. Bemutatja a keresztény csapatok bevonulását a Vízivárosba (augusztus 13.). A Vár és épületei képét Lepold Antal nagyon élethűnek tartotta, amit véleménye szerint feltehetően a helyszínen készült rajznak köszönhető. Az 1594-ben megjelent

15 eves haboru print.indd 36 23/03/2021 10:03

Meyerpeck metszetek ismeretében ma már állíthatjuk, hogy Lepold nem tévedett, mert a metszeten az esztergomi vár és a városok látképe kissé romossá átrajzolva Meyerpeck ábrázolásának átvétele, ami pedig valóban helyszíni vázlatok nyomán készült.

A metszet jobboldali és középső szelvényének jobb szélét Esztergom elfoglalásának hírére részben újra vésték. A korábbi címet kiegészítették egy második sorral *auff geben den 1 september*, és a képet az elfoglalásnak megfelelően átdolgozták: a Vizivárosra és a várra császári zászló került. A baloldali toldás jobb szélén a Viziváros (amely további épületekkel és egy városkapuval kiegészült) rajza mögött megjelenik a nagyon rossz helyre tett Rácváros képe. A Rácvárosba és a Vizivárosba keresztény katonák vonulnak be, majd oszlopban haladnak fel a várkapuhoz. Közvetlenül a várkapu mellett egy új várkapu van, ezen vonulnak ki a várat elhagyó törökök, menetük bekanyarodik a Várhegy mögé. A toldás többi részén semmi egyedit nem mutató, ám élettel teli, mozgalmas ostromtábor látható. Érdekes módon a baloldali részen a csapatok között, vagyis főhelyen Mansfeld látható lóháton, de szerepel Mátyás főherceg lovas képe is. Az eredeti ábrázolás átdolgozása nem vált a metszet előnyére

A három lemezről nyomtatott lapok összeillesztése azonban nem tökéletes, mert a baloldali toldás két lapja közel egy centiméterrel magasabb a jobb szélen lévő, Esztergom várát bemutató lapnál. Ez érthető annak ismeretében amit említettünk: a baloldali toldás két lapja Jost Amman munkájaként már korábban megjelent, sőt egyik része kisebb változtatásokkal Hatvan ostromképeként is szerepelt (lásd 25. kép). Igaz, a több kisebb-nagyobb változtatás (pl. a G.V. Hardeck név helyére G.F. Mansfelt került) mellett jobb oldalt mintegy 5 cm szélességben a korábbi várkép helyén a Víziváros újabb részlete, a Rácváros és Mátyás főherceg lovas képe látható. Ez a háromrészes lap második változata a frankfurti vásári tudósítások késő őszi példányaiban jelent meg. Meyerpeck 1594-ben készült metszete ismeretében kétértelművé vált a könyv címlapján szereplő kijelentés, hogy a csatolt metszet rajza a helyszínen készült. (*Esztergom 1595/1,* 51. kép)

A Hogenberg műhelyhez köthető *Die Stat und schlos Gran* című metszet az előző képpel nagyon sok azonos részletet mutat és az azzal azonos címe is „rokonságot" sejtet. A Hogenberg műhelytől egyébként nem volt idegen mások munkáinak átvétele, de ez igaz a tudósítások metszetkészítői esetében is. Az egy időben megjelent metszetek esetében a „rokonságnak" azonban az is lehet a magyarázata, hogy készítőik azonos előképet (helyszínen készült rajzot vagy korábbi metszetet) használtak. A lapon dátum is szerepel *Anno Domini 1595 den 4. Augusti,* vagyis a kép a szerdár serege elleni győzelem hírének Kölnbe érkezése után készülhetett, de még az elfoglalás előtt. Ennek a csatának a képe tölti ki a kép jobb oldalát. Ez a Hogenberg lap később új lemezről nyomva, javított címmel, más vezérek neveivel (pl. Graf Carol helyett D. Poloniae) és 310 lapszámmal megjelent a *Geschichtsblätter* néven ismert metszetsorozatban.

Lepold Antal szerint a kor Esztergom látképei közül a várban lévő épületek oldalnézetű bemutatása ezen a munkán a legértékesebb. Ez az elismerés azonban nem Hogenbergéket, hanem Wolfgang Meyerpecket illeti, mert Hogenberg városképe – akárcsak az előző háromrészes metszeté – Meyerpeck 1594. évi metszetének másolata. (*Esztergom 1595/9,* 53. kép)

Hans Sibmachernek három metszetét is ismerjük Esztergom ostromáról, illetve elfoglalásáról. Amint a későbbiekben is látjuk majd, Sibmacher nem egyszer készített a 15 éves háború egyes eseményéről több lapot is. Esztergom látképei méretükben ugyan különbözőek, de mindegyiken látható a felül végig futó cím, alul oszlopokban a jelmagyarázat vagy a történések leírása és Sibmacher írott *HS* betűkből álló jelzése. Látképeihez (legalább az egyikhez, amelyen ezt fel is tünteti) Adolph Lautensack (1561–1595) frankfurti rajzolónak az ostromtáborban készült rajza(i) szolgáltak előképül. A látképek alapján Lautensack nem volt gyakorlott látképrajzoló, hegyrajzai például kissé meseszerűek. Korábbról csak egyetlen munkáját, Habsburg Miksa főherceg balul sikerült lengyelországi királyságáról készített négy lapos metszetsorozatát ismerjük. Úgy gondoljuk, hogy Lautensack nem csak egyetlen nézetből készített rajzokat Esztergomból és nem csak Sibmacherhez juttatta el azokat. Érdekességként jegyezzük meg, Lautensack életéről az utolsó ismert adat esztergomi tartózkodása. Nem lehetetlen, hogy ő is a táborban dúló valamelyik járvány áldozata lett.

Sibmacher időrendben első munkájához Adolph Lautensack helyszínen készült rajzát használta fel. Ezt feltüntette magán a metszeten is *Durch Adolph Lautensack … Im veltleger vor Gran … abgezeychnet 1595* a táborban rajzolt. A kép címében szerepel az Esztergom felmentésére érkező török sereggel augusztus 3-án (helyesen 4-én) megvívott és a keresztények győzelemével végződött csata. Ennek a csatának a képe tölti ki a nagyméretű, két lemezről készült lap jobb oldalának több mint a felét. A metszet Esztergomot és környékét délnyugatról, de nagy távolságból mutatja be, és ezzel a meghatározó tájképi elemek (hegyek, városrészek) többé-kevésbé megfelelő helyükre kerülnek. A kép alatt bőséges jelmagyarázat olvasható, ami megfelelő segítséget nyújt az ábrázoltak megismeréséhez. A Rácváros és a Viziváros épületei épek, a vár nagy része romos. A nagy távolság miatt azonban az épségben lévő épületek is kisméretűek, egyedi vonásokat nem is hordozhatnak. A csatával egyidejűleg folyik az ostrom, a keresztény ágyúk a Szent Tamás-hegyről és Várhegy lábánál lövik a várat. Sibmacher három Esztergom lapja közül ez a legbecsesebb. A kép ismert aljára ragasztott ismertető szöveggel is. (*Esztergom 1595/5,* 52. kép)

Úgy gondoljuk, hogy Sibmacher Lautensack további rajzai és az újabb hírek alapján készítette további két metszetét, más, szintén képzeletbeli nézőpontokból.

Ezek közül az egyik a jelmagyarázat tanúsága szerint a felmentő török seregek augusztus 4-én történt veresége utáni ostrom helyzetét mutatja. Ebből a képzeletbeli (feltehetően délnyugati) nézőpontból készült látképen a Várhegy, a kissé meseszerű formájú Szent Tamás-hegy és az Őrhegy összecsúszik, a

15 eves haboru print.indd 37 23/03/2021 10:03

Szent Tamás-hegy lábához, tehát rossz helyre kerül a Rácváros. Viszont jónak tűnő helyen megjelenik a Lautensack rajzán nem szereplő Körtvélyesi-sziget, illetve a Verpec torony sértetlen a Vizivárosban (ez Lautensack rajzán más formájú és romos). Ez feltételezi további helyszínen készült rajzok létezését is. (*Esztergom 1595/4,* 54. kép)

Sibmacher harmadik metszete már a vár átadása után állapotot mutatja, amint címe is közli (*... 1. und 2. Septembris 1595*). Az északi nézetű képen szinte egyvonalban van egymás mögött a párkányi erőd, a Várhegy és a Szent-Tamás hegy. A Víziváros kapujában várakoznak a várat átadó törökök, hogy a Dunán érkező gályák Budára vigyék őket. A Vár épületei romosak, de a Vízivárosban csak a Verpec torony romos, a többi épület épségben van. A Várhegy lábánál feltűnik egy török temető és a *Böhmen-Schantz*, ezek fekvésük miatt Sibmacher korábbi munkáin nem voltak láthatók. A kép ismert aljára ragasztott ismertető szöveggel is. (*Esztergom 1595/6*, 55. kép)

Dominicus Custos STRIGONIVM A CAESARIANIS OBSESSVM. / ANNO CHR. MDXCV. című munkája Esztergom ostromát mutatja. A metszeten lévő I–XXXIII jelölésekhez tartozó részletes jelmagyarázat az ostrom több eseményét is említi, ezek közül az utolsó a Szent Tamás-hegyen lévő erőd és a Víziváros augusztus 13-án történt elfoglalása. A Szent Tamás-hegy elfoglalásának említése téves, az már július eleje óta az ostromlók birtokában volt. Mint vezéri sátrat, Mansfeldét jelöli, akit augusztus 13-án már Komáromban ápoltak. Mátyás főherceg, aki augusztus 18-án érkezett Esztergomba, viszont még nincs említve.

A latin és német nyelvű jelmagyarázatot külön lapra nyomtatták és utólag ragasztották a metszet aljára. Egyes példányokon a rossz illesztés miatt látni, hogy eredetileg a jelmagyarázatot is a lemezre kezdték vésni, de abbahagyták. A jelmagyarázat előtt olvasható Esztergom történetének rövid ismertetése, amely szó szerint megegyezik a Ruda János metszetén lévővel. A szerencsésen megválasztott nézőpontból készített látkép sok valós elemet egymáshoz viszonyítva helyesen ábrázol. Úgy hisszük, helyszíni rajzok és vázlatok nélkül Custos nem tudta volna elkészíteni metszetét. A gondos metszés, a finoman kidolgozott részletek Custos művészi igényességét tükrözik. Ugyanakkor a Vár és a Víziváros rajza alapján nem lehet kizárni, hogy azokra hatással lehetett Meyerpeck előző évi látképének, illetve Sibmacher első, nagyméretű metszetének ismerete. (*Esztergom 1595/2,* 56. kép)

Wolfgang Meyerpeck nagyméretű Esztergom látképe szintén déli irányból, a Prímás-sziget közepére tehető nézőpontból készült. Hosszú címe felül vékony keretben *StrIgonIo AVstrIaCa VIrtVte heC gLorIa Capto. aLtera septMbrIs LVX Ita IVnCea elbl.* nem csak az elfoglalás napját (szeptember 2.), de kronosztikonban az 1595 évszámot is rejti. Topográfiája megbízható, mondhatnánk, minden a helyére került. A Várhegyet ugyan dél felé fordítja, ezért a Vár és Víziváros azt a látványt nyújtja a metszeten, amit valójában csak Párkányból lehetne látni, ám ezzel elérte azt, hogy azokat teljes szélességükben bemutassa. Címének megfelelően rajza Esztergom elfoglalása utáni állapotát tükrözi, amit nem csak a vár romos épületei, de a képen sűrűn elhelyezett magyarázó feliratok is mutatnak. Ugyanakkor a képen ostromjelenet is van, amely lehet a Víziváros augusztus 13-án történt megtámadása. Érdekes módon a Rácváros és a Víziváros nagy része épségben van, az előbbi rendkívül gazdag épületrajza a helytörténészek számára akár kincsesbánya is lehet. Meyerpeck – akárcsak egyik Fülek látképén – itt is jelöli az ostromsáncok közelítését a várhoz. Egyes épületeknél, ágyúállásoknál betűjelölések is láthatók, ezek magyarázatát szintén a képmezőben találjuk. A képen alul díszes táblán olvasható a Rudolf császárnak szóló ajánlás.

Meyerpeck munkájának legnagyobb értékét a vár egyes épületeinek magyarázó feliratai jelentik. Biztosak vagyunk abban, hogy Meyerpeck Esztergom metszetéhez a helyszínen készült rajzo(ka)t ugyan attól kapta, akitől az előzőévben is. Ennek az ismeretlennek most lehetősége volt arra is, hogy bejárja és megfigyelje az elfoglalt várat, annak épületeit. Ezt igazolják az olyan feliratok, mint *Ein schöne Saal*, vagy *ganz zerschossen*. Meyerpecknek természetesen lehettek további írásos forrásai is a várról, annak épületeiről. (*Esztergom 1595/3,* 58. kép)

A **Jakob Hoefnagel** rajza után készült STRIGONIVM GRAN című látképet Jakob apja, Georg Hoefnagel adta közre a Braun-Hogenberg mű 1597-ben megjelent V. kötetében. Az Esztergomot két nézetben is bemutató metszeten szerepel, hogy Jakob Hoefnagel a rajzokat 1595-ben készítette. A felső látkép délkeletről, valahonnan a Belvárosi temető környékéről, az alsó pedig északnyugatról, a Duna túlsó partjáról mutatja Esztergomot. Hoefnagel képe nyújtja az összes metszet közül a legmegbízhatóbb képet a tájról, annak meghatározó elemeiről, hegy és vízrajza is a legközelebb áll a valósághoz. Rendkívül mutatós az alsó látképen a Várhegy ábrázolása a kiugró sziklaorral. Hoefnagel képén mindenhol romos épületeket látunk, nyoma sincs csapatoknak (csak a jelmagyarázat utal egykori helyükre), tehát egyértelműen a vár és a város ostrom utáni állapotát mutatja. A felső képen bemutatott két érseki címer és felirat (Bakócz Tamásé és Szathmáry Györgyé), valamint a staffázs alakok, köztük a kopjás huszárok csak fokozzák a látkép látványosságát. Ismereteink szerint ennek a látképnek az elemzésével foglalkoztak legtöbben, bár van olyan ábrázolás, amely ennél sokkal több értékes adatot hordoz. Ennek és látványosságának köszönhetően ez a Hoefnaegel munka talán a legismertebb az összes Esztergom metszet közül. (*Esztergom (1597)/1,* 59. kép)

A német földön készült Esztergom metszetlapok közül utolsóként azt a túlzsúfolt, cím nélküli munkát ismertetjük, amelyen alig lehet megtalálni Esztergom várát. Ennek a zsúfoltság mellett az is oka, hogy készítője előképének a HR jelzésű Ruda metszetet használta, ám annak fordított nézőpontjából, keletről(?) mutatja Esztergomot. A kép teljesen zavaros, a Duna (aminek egy részét a Várhegy takarja) egyik partján nagy keresztény tábor főhercegi sátorral, a Rácváros oldalán török tábor. A Prímás-szigetről hajóhíd vezet a párkányi oldalra. Sajnos a bőséges jelmagyarázat (1–16 és A–Z a kép két oldalán, köztük szerepel főhercegi sátor is) egy része olvashatatlan, tehát ez sem segít az eligazodásban. Lepold Antal szerint a metszet az 1604-ben vagy 1605-ben történt török ostromot ábrázolja. Drugulin az 1594. évi ostrom képének tartja. Mi egyik véleményt sem tartjuk meggyőzőnek. Főhercegi sátor és császári sereg csak 1594-ben és 1595-ben volt Esztergomnál, a képen lévő török sereg talán Mehmed szerdár 1595-ben Esztergom felmentésére érkező serege. Mindezekért a metszetet feltételesen az 1595. évi ostromképek közé soroltuk. Jelzését (*Martin L. in ventur*) nem sikerült megfejteni. (*Esztergom (1595)/2,* 60. kép)

15 eves haboru print.indd 38 23/03/2021 10:03

Az Esztergom ostromáról és elfoglalásáról Itáliában publikált mind a hat metszet Ruda János első munkája nyomán készült. **Giacomo Franco** sorozatában két lap jelent meg, az egyik Esztergom ostromát, a másik a már elfoglalt Esztergomot mutatja. Ezek – akárcsak Franco többi metszete a 15 éves háborúról készített sorozatában – felületesek és igénytelenek. A STRIGONIA FORTEZZA IN HUNGARIA ASSEDta / *dalli Christiani l'anni 1595* című ostromkép közepén meseszerű hegytetőn egy vár, lábánál a *Citta del aqua*, tőle jobbra a Szent Tamás hegy lábánál a *Citta vecchia*. A kép jobb felső sarkában az *Ipol fiume* és a *Strigonia fiume* közös torkolattal ömlik a Dunába. A Francora jellemző fővezéri sátor bejáratában *conte di Mansfelt* ül, a jobb sarokban pedig Sigr. Aldobrandini látható lóháton (*Esztergom 1597/2*, 210. kép). Az elfoglalt Esztergomot ábrázoló Franco metszetnek nincs címe, annak jobb sarkában egy képzeletbeli hegyen képzeletbeli vár látható hatalmas császári zászlókkal. A Dunán lévő hajóhídon kel át a hadsereg a túlparti hatalmas táborból, ahol feltűnik Pálffy Miklós neve. A kép előterében lóháton Mátyás főherceg és az itáliai csapatok vezérei, Aldobrandini és Giovanni di Medici láthatók. (*Esztergom 1597/1*, 209. kép)

A rendkívül hosszú *La Descritione di STRIGONIA con il sito e luochi suoi fondata da san Stefano / primo Re de Hungaria la quale fu presa da Solimano Imp. da Turchi l'anno 1543/ alli 10 di Agosta, et asediata lanno 1595 et presa di Setenbrio il ditto anno* című lap készítőjét nem ismerjük, de úgy gondoljuk ez és a már ismertetett Komárom (1594)/1 metszet (39b. kép) azonos kéz munkája. A hosszú címben Ruda János Esztergomot ismertető szövege köszön vissza olaszul. A metszet jobb felső sarkában lévő címtáblán rendkívül bőséges jelmagyarázat is szerepel. Ábrázolása is Ruda Jánosét követi egyetlen tévedéssel, ami viszont megbocsáthatatlan: a Duna partján a Garam-torkolat felőli oldalon egymás mellett sorakozik Párkány erődje, Esztergom vára, a Szent Tamás-hegy és a királyi város képe (*Esztergom (1595)/3*, 61. kép). A szintén ismeretlen szerzőtől származó LA VERA DESCRITIONE DELLA ANTIQVA CITTA DI STRIGONIA című látkép az előzőtől eltérően a Duna két partján helyesen tünteti fel Párkányt, illetve Esztergomot. A címe szerint a lap Esztergom elfoglalás után készült, de a Prímás-szigeten lévő ágyúk még lövik a várat. A képen egyetlen keresztény vezér szerepel, lóháton látható a pápai csapatok vezére, Gianfranco Aldobrandini. Némi fantáziával ebből arra is következtethetnénk, hogy a metszet Rómában készült. (*Esztergom 1595/8*, 62. kép)

A következő két metszetnek, amelyek már szintén Esztergom elfoglalásáról tudósítanak, nem csak a képen felül olvasható, a város rövid történetét is közlő címük (LA VERA DESCRITIONE DELLA ANTIQVA CITTA DI STRIGONIA …) azonos, de ugyan arról a lemezről is készültek, tehát képük is teljesen azonos. Egyetlen, de lényeges különbség a kép jobb alsó sarkában lévő jelzésben van. Az egyiken *Andreas Vaccarius formis Rom*, a másikon *Battista Parmen formis. Roma olvasható.* Itáliában elég gyakran előfordult, hogy ugyanaz a metszet különböző nevekkel is forgalomba került. Ennek magyarázata, hogy a metszetkiadók és metszetkészítők az elkészült rézlemezeket adták-vették vagy azok örökség útján kerültek másokhoz. Példának megemlítjük Antonio Lafreri híres 1566. évi Szigetvár metszetét, amely ismert Giovanni Orlando és Henricus van Schoel jelzésével is. Esetünkben nem tudjuk eldönteni, eredetileg ki készítette a lemezt, Vaccario vagy Battista Parmensis. A látkép tájrajza Franco ostromképére emlékeztet, ezen is megjelenik a vezéri sátor Mansfelddel és Mátyás főherceg lovas képével. Feliratiban és jelmagyarázatában érthető módon elsősorban az itáliai csapatok, illetve vezéreik szerepelnek. A metszet mozgalmas és látványos, de igazi forrásértéke nincs. **Andrea Vaccario** és **Battista Parmensis** a kor alig ismert, Rómában működő rézmetszői és kiadói közé tartoztak (*Esztergom 1595/7*, 63. kép, *Esztergom 1595/10*, 64. kép). Mindkettőjüknek üzlete volt Rómában, metszetkereskedéssel is foglalkoztak. Battista Parmensis térképet is készített, pár vallásos témájú metszetét a szakirodalom számon tartja.

Esztergom elfoglalásáról néhány további metszet is megjelent. Feltétlenül említeni kell ezek közül azt a Prágában kiadott tudósítást, amely címlapján Ruda János metszetének ismeretét tükröző, bár kezdetleges Esztergom kép látható. (*Esztergom (1595)/1*, 219/a. kép)

Karl Mansfeld fametszetű mellképe Nürnbergben egy röplapon jelent meg. A portré hátterében jól felismerhetően az esztergomi vár és lábánál a Víziváros látható (*Esztergom 1595/11*, 65. kép). Ez a Mansfeld portré más röplapon is megjelent és később több másolója is volt, közöttük Giacomo Franco és Heinrich Ullrich. Ez utóbbi rézmetszetű portréja előképétől eltérően balra néz (OSZK, App. M. 364). Dominicus Custos készítette Pálffy Miklós arcképét, amely alatt egy kicsiny képecske a lángokban álló Párkányt mutatja (*Esztergom 1600/1*, 66. kép). Egy Frankfurt am Mainban megjelent könyv (Boissard, J. J.: *Vitae et icones Sultanorum Turcicorum. 1596.)* címlapján is feltűnik Esztergom képe, amit talán D. Custos metszete sugallt. (*Esztergom, 1596/1*, 219/b. kép)

A már korábban többször szereplő Lucas Mayr fametszetes röplapján Esztergom és Óbuda fantáziaképe látható. A röplap arról ad hírt, hogy 1596 elején Pálffy Miklós Óbuda teljes lakosságát, mintegy kétezer embert áttelepített az elnéptelenedett Esztergomba, illetve annak környékére. Az áttelepítés egyik oka az Esztergom újjáépítéséhez szükséges munkaerőhiány volt. (*Esztergom 1596/2*, 57. kép)

Esztergom 1595. évi sikeres ostroma az 1602-ben megjelent Ortelius könyvben (Sibmacher munkája), majd Zimmermann sorozatában is szerepel.

Visegrád elfoglalása Pálffy és Aldobrandini vezetésével nem sokkal Esztergom visszavétele után, szeptember 12-én történt. Az első képes híradás erről Georg Kress Augsburgban kiadott fametszetes röplapja volt. A kép az ezeken már megszokott képzeletbeli ábrázolás: hegytetőn egy vár, a hegy lábánál egy fallal és bástyákkal kerített város. A várból a városon keresztül tömött oszlopban vonulnak ki a várat átadó törökök. A vár felett Visegrád német neve *Plindenburg* olvasható és Aldobrandini is nevével szerepel

15 eves haboru print.indd 39 23/03/2021 10:03

(*Visegrád 1595/1,* 67. kép). Az augsburgi **Georg Kress** hasonló színvonalon működő fametsző és nyomdász volt, mint Lucas Mayr Nürnbergben. Kress is több fametszetes röplapot ki a 15 éves háború eseményeiről.

Nem ismerjük a rézmetszőjét annak a metszetnek, amely a táj tekintetében rendkívül hűen adja vissza **Visegrád** környékének látképét. Címéből tudjuk (WIZZEGRAD OBER PLINNDENBURG: REHTER ABRIS: EROBERTH ANNO: DOMI: 1595), hogy az már a vár elfoglalása után készült. A jól megválasztott nézőpontból készített látkép Dömös felől mutatja Visegrád várát, az enyhén kanyarodó Duna túlsó partján Nagymaros házai is feltűnnek. A hegy lábánál fekvő Visegrádot csak pár jellegtelen vagy romos, részben lángoló ház jelzi. Hiányzik azonban a meghatározó látványt nyújtó Salamon torony. A Fellegvár csak romokat mutat, a szomszédos hegytetőről a császáriak még ágyúval lövik a várat. A jelmagyarázat a kép alatt látható, amelyben utalás van a várat átadó törökök elvonulására. A képen alul ovális alakú díszes, ám üresen maradt kartus foglal helyet, feltehetően egy ajánlás vagy rövid ismertető szöveg számára. Ez a nagyon mutatós, elsősorban rézkarc technikával készült munka a legapróbb részletekben is finoman kidolgozott. Biztosak vagyunk abban, hogy a metszet a helyszínen felvett vázlatok és rajzok alapján készült, csupán szóbeli elmondás alapján a tájat nem lehetett volna ennyire pontosan megrajzolni. (*Visegrád 1595/2,* 68/a. kép)

Sajnos csak leírásokból ismerjük (képről nem) azt a röplapot, amelyen Hans Sibmacher Visegrád metszete alatt 19 soros nyomtatott szöveg számolt be a vár elfoglalásáról. Pár éve még több példányáról tudtunk magángyűjteményekben, de jelen munkánkhoz a megígért fényképek közül egy sem érkezett meg. Sibmacher metszetének azonban egy „átdolgozott", ám kétségtelenül eredeti példányára a közelmúltban sikerült rátalálni. Marczali Henrik ismertetett (*Közlemények a párisi nemzeti könyvtárból.* In: Magyar Történelmi Tár, XXIII. k. Bp., 1877. 88.) egy francia kéziratot, amelyben több térkép és látkép szerepel. A közelmúltban lehetőségünk volt a kézirat átnézésére (a kéziratról a későbbiekben részletesebben szólunk) és abban egy Visegrád metszetet is találtunk, amelyen felül a cím, alul pedig a jelmagyarázat eredeti szövege papírcsíkokkal (rajtuk francia nyelvű feliratok) van leragasztva. Ám a ráragasztott papírszelet nem takarja teljesen a korábbi címet, annak végénél látszik az eredeti cím vége: az 1595 évszám és mellette egy „*HS*" jelzés, ami Sibmacher közismert jelzése. A röplapon szereplő Sibmacher metszet eredeti címét ismerjük (*Wahre Contrafactur der Vöestung Blindenburg in Vngern Sampt ihrer Devier und Gelegenheit Anno 15.95. HS)* ennek vége pedig egyezik a le nem takart végződéssel. A kéziratba tehát Sibmacher eddig csak leírásból ismert metszetének egy „franciásított" példánya van bekötve.

Sibmacher látképe hasonló, de kissé távolabbi nézőpontból készült, mint az ismeretlen művész előbb ismertetett Visegrád képe. A látvány a két képen nagyjából azonos, bár Sibmacher hegyrajza valóságszerűbb, viszont a Duna Visegrád utáni szakasza rossz irányban folyik. A metszeten talán a Salamon torony is felismerhető. A francia nyelvű jelmagyarázat említi Aldobrandini nevét. (Visegrád 1595/3, 68/b. kép)

Már említettük a Giovanni de'Medicit kíséretében lévő Gabriello Ughi festő-rajzolót, aki nem csak Esztergomról, hanem Visegrádról és az ott tábort vert itáliai csapatokról is festett egy akvarellt. (*Visegrád rajz,* 308. kép)

Giacomo Franco Visegrádról is két lapot tett közzé sorozatában és ez a kettő is pontosan olyan forrásértékű, illetve művészi színvonalú mint magyar vonatkozású metszetsorozatának többi tagja. Ráadásul ez két látkép csak jelzésében különbözik (az egyiken *Franco forma*, a másikon *Franco fecit*), egyébként lemezük azonosnak tűnik. A képen a folyóparti síkságból kiemelkedik egy kúpformájú hegy, rajta kicsi vár hatalmas császári zászlókkal, amit a síkságból távolabb kiemelkedő hegy tetejéről ágyúznak. Jellegtelen katonák, csapatok és Pálffy kivételével csupa olasz hadvezér neve olvasható a képen. (*Visegrád 1597/1,* 215. kép)

Visegrád elfoglalását Zimmermann is megörökítette sorozatában, igaz, hogy téves, februári dátummal. Képén a hely sokkal inkább emlékeztet Esztergomra, mint Visegrádra (*Visegrád 1603/1,* 69. kép)

Georg Hoefnagel **Visegrád** metszete két évvel az ostrom után jelent meg, de annak rajzait fia, Jakob 1595-ben a helyszínen készítette. Azonos irányból, ám közelebbi nézőpontból mutatja Visegrádot, mint az ismeretlen német metszetkészítő. Emiatt a várhegy melletti magaslat, amelyről Visegrád várát lőtték az ostrom alatt, lemaradt a képről, viszont lehetőség nyílott a vár és az alatt lévő város részletesebb bemutatására. A Várhegy lábánál látható a Salamon torony is. A békés tájban furcsán hat az ágyútűz a várból és a Dunán úszó gályából. A kép előterében két nővel beszélgető vitéz élettel tölti meg a szerencsés elrendezésű látképet. (Visegrád (*1597)/1,* 70. kép)

Ugyanezen az előbbi metszeten felül Érsekújvár képe látható, amely természetesen szintén **Jakob Hoefnagel** rajza nyomán készült. Ennél korábban semmilyen ábrázolás nem született Érsekújvárról. A képen alaprajzban bemutatott hatszögletű, erős falakkal övezett város mely hat sarokbástyával, valamint széles árokkal van körülvéve. Az árkon két helyen felvonóhíd szolgálja a közlekedést és a város melletti folyón másik két híd is van. Érsekújvár derékszögű utcahálózata a valóságot tükrözheti, hiszen tudatosan épített városról, illetve erősségről van szó, amelynek tervezésekor a csapatok városon belüli mozgatási igényeit is figyelembe vették. Apró érdekesség, hogy a kép szerint a városban három felekezetnek (katolikus, református és evangélikus) is volt temploma, ami a korszak Magyar Királyságában ritkaság számba ment. A nem túl mozgalmas képet szerencsésen színesíti a jobb oldalra rajzolt jelenet, amelyen egy lováról leszállt vitéz – miközben lovát itatják – köszönt két nőt és társukat. (Érsekújvár (1597)/1, 70. kép)

Az előző metszetlappal egy időben látott napvilágot **Georg Hoefnagel** Komáromot két nézetből bemutató metszete. A felső képen **Komárom** várát és a mellette védőtávolságnyira épült várost északkeletről, oldalnézetben látjuk. Az alsó képen a vár északnyugatról, fél-felülnézetben látható. Ezen

15 eves haboru print.indd 40 23/03/2021 10:03

nincs rajta a város, csak a vár és a város között tudatosan beépítetlenül hagyott terület keskeny csíkja. A rajzot készítő Jakob Hoefnagel is elkövette azt a hibát, hogy a Vágot Duna-ágnak tekintette. Az oldalnézetű képen a vár belső épületei közül kirajzolódik két, egymással párhuzamosan álló emeletes épület és egy erős torony, a többi háznak viszont csak a teteje látszik. A várost csak egyszerű fal keríti körbe, így épületei jobban látszanak, de a távolság miatt egyedi jelleget nem is mutathatnak. A vár felőli városszélen hatalmas torony áll, a város belsejében kimagaslik egy templom. Az alsó kép felülnézetében látszik, hogy az emeletes épületek között nagyobb szabad tér van és annak innenső szélén áll az Öregtorony. Apró, de életszerű megfigyelésre utal, hogy a felső képen a kikötőben láthatók a Kárpátokból a Vágon rendszeresen leúsztatott tutajok. (*Komárom (1597)/1,* 71. kép)

1595 októberében az újonnan kinevezett fővezér, Miksa főherceg rövid ideig **Szolnokot** ostromolta eredménytelenül. Az ostrom alatt készíthette el azokat a rajzokat egy ismeretlen hadmérnök, amelyekből Georg Hoefnagel megrajzolta később megjelent metszetét. A látképen maga közli, hogy a közzétételhez mástól kapott rajzot *(acceptum aliunde).* A lapon Szolnokot alaprajzban látjuk a legszűkebb környezetével, mondhatnánk a városi földekkel. Vízrajza a Tisza és Zagyva folyásával helyes. Írott forrásokból is ismert, hogy a várost és a várat a Zagyva egyik ága választotta el egymástól. Hadmérnöki rajzról lévén szó, amúgy sincs okunk annak pontosságát megkérdőjelezni. Természetesen a város és a vár épületrajzai nem feltétlenül valósak, a török dzsámi és minaret rajza is sablonos. Azt nem tudjuk, hogy a bég háza, illetve a városi vajda háza így nézett-e ki, de helyének bejelölése hitelesnek tűnik. (*Szolnok 1617/1,* 72. kép)

Szolnok ostroma szerepel Zimmermann sorozatában is. Metszetén Dilich alaprajzához hasonló kép látható, a jobb sarokban lovas katonák török rabokat vezetnek pórázon. (*Szolnok 1603/1,* 74. kép)

Amíg Miksa Szolnokot ostromolta, serege lovascsapatai egészen Gyuláig pusztítottak. Elfoglalták a törökök által felgyújtott, elhagyott Törökszentmiklóst és Szarvast. **Georg Hoefnagel** közreadta **Törökszentmiklós** metszetét is, feltehetően ugyan annak a hadmérnöknek a helyszíni vázlata vagy írásos tájékoztatása alapján, akitől Szolnok rajzát kapta. Címében leírja a történteket: *...oppidum prope Zolnochium quod ipsi met Turcae (adventante Sermo. Maximiliano) igne cremarunt ac dereliquerunt. Anno Domini M.D.XCV. die XX. Octobris. Communic. G. Hoefnaglius*. (... mezőváros Szolnok közelében, amit a törökök / Miksa őfelsége jöttének hírére/ az Úr 1595. esztendejében, október 20-án felgyújtottak és elhagytak). Törökszentmiklós az írásos adatok szerint mindössze pár portából állt, amelyet egyszerű palánk vett körül. Ezek ismeretében a település alaprajza feltehetően valósághű, amint a láthatóan cölöppalánk építésű kerítőfal is. Viszont Törökszentmiklóson nem volt dzsámi és minaret. Az erődöt körülvevő díszkertek, az annál lévő emeletes kerti ház, a gyümölcsösök, a folyó a híddal feltehetően Hoefnagel képzeletét tükrözi. (*Törökszentmiklós 1617/1,* 73**.** kép)

A Zimmermann sorozat Törökszentmiklós elpusztítása metszetén is láthatók a rabszíjon vezetett török foglyok. (*Törökszentmiklós 1603/1,* 75. kép)

A Gyulánál és Szarvasnál történteket csak Zimmermann örökítette meg sorozatában. Ezekről mindössze csak annyit, hogy azokon az esemény ábrázolása valós, a városképek viszont képzeletbeliek. (*Gyula 1603/1,* 76. kép, *Szarvas 1603/1,* 77. kép)

Anno Domini 1596

1596 májusában Pálffy Miklós esztergomi katonái rajtaütéssel elfoglalták **Zsámbékot**, majd felgyújtották és magára hagyták. Az eseményről egy Drezdában megjelent tudósítás adott hírt, címlapján Zsámbék képzeletbeli képével. Ugyanez a kis fametszet megjelent később Pápa képeként is. (*Zsámbék 1596/1,* 230. kép)

Az év tavaszán kiújultak a harcok a Temesközben. Május elején Szolimán temesvári pasa megpróbálkozott Lippa visszavételével, eredmény nélkül. A Prágában megjelent tudósítás címlapján egy kéttornyú templom uralja az ostromlott Lippa képzeletbeli látképét, támadó törökökkel. (*Lippa 1596/1,* 220/c. kép)

Wolfgang Meyerpeck térképen mutatta be az erdélyi, illetve az ellenük fellépő török csapatok összecsapásainak helyszíneit. A térképen a Tisza, a Kőrösök és a Temes folyók határolta terület látható, nagyszámú helynévvel. A jobb alsó sarokban lévő szótekercsen olvasható a rövid cím: *Anno MDXCVI*, alatta a császári privilégium és Meyerpeck kiadói jelzése. A térképen lévő feliratok részletesen tájékoztatnak az eseményekről. Lippa és Temesvár jelképértékű képekkel szerepel a térképen, mindkettőnél aprólékosan megrajzolt csata- és ostromjelenetekkel. A metszet felső részén megjelenik Gyula alaprajza is, amely némileg emlékeztet a kor Gyula ábrázolásaira. A lap Meyerpeck gondosságát és finom vésési technikáját tükrözi. (*Gyula 1596/2, Lippa 1596/3, Temesvár 1596/2,* 78**.** kép)

Meyerpeck térképét kicsinyítve lemásolta az augsburgi **Alexander Mair,** aki ezt a lapját Georg Fugger bárónak ajánlotta. Az ajánlás a jobb felső sarokban lévő díszes kartuson olvasható, alatta Alexander Mair neve és az 1596 évszám. A térkép jobb alsó sarkában a térképkészítők lépegető körzője és lépték látható. Mivel a kisebb méret miatt a térképen hosszú feliratok (csaták, folyók, települések nevei),nem fértek el, azokat külön lapra nyomtatva a térkép alá ragasztották. Ennek szövege és jelmagyarázata szóról szóra megegyezik a Meyerpeck térképén lévő feliratokéval. Mair **Gyula**, **Lippa** és **Temesvár** kicsiny képét is többé-kevésbé lemásolta. (*Gyula 1596/1, Lippa 1596/2, Temesvár 1596/3* 79. kép)

Báthory Zsigmond vezetésével az erdélyi csapatok 1596 júniusában két hétig **Temesvárt** ostromolták sikertelenül. Alexander Mair ezt az ostromot is egy röplapon megjelent térképen mutatja be. Ez a térkép ez előzőnél jóval kisebb területet ábrázol, amelyet északon a Maros, nyugatról a Tisza, délről a Duna határol. A metszet címe: *Aigentlicher abriss vnd beschreibung der belögerung Temeswar sambt derselben Reuier.* A röplap szövege nem csak az ostromról, de annak félbehagyásáról és annak okairól is tájékoztat. Az ostromlott Temesvár képe – hegytetőn lévő vár, a hegylábánál a város – nagyjából a lap közepén látható. Lapját Mair az ifjabb Anton Fuggernek ajánlotta, ahogyan ez a díszes kartusban olvasható. Igényes munka. (*Temesvár 1596/1,* 80. kép)

Alexander Mair (1559–1620) rézmetsző Augsburgban dolgozott. A 15 éves háború több eseményét örökítette meg metszetein, köztük Petrina 1595. évi ostromát is. 1598-ban készítette híres látképét Augsburgról. Portrék (X. Leo pápa, Báthory Zsigmond stb.) és térképek (Magyarország térképe 1594, Erdély térképe 1596) is kikerültek a keze alól. Legismertebb munkája az 1603-ban Johann Bayer *Uranometria* című könyvében megjelent 51 csillagászati térképe.

15 eves haboru print.indd 41 23/03/2021 10:03

Temesvár ostromáról két további metszet is megjelent, sajnos mindkettő képzeletbeli városképpel. Az egyik címe a kép alján olvasható: *TEMISVAR Grandissa et fortissa Cittá nell'Vngheria, espugnata per lo Sermo Prencipe Transilvano, del mese di Giugno 1596*. Jelzése szerint ez Giacomo Franco munkája, az ő sorozatában jelent meg. A lap egyaránt létezik *Franco fecit* és *Franco forma* jelzéssel is. Habár kidolgozottsága igényesebb a sorozat többi képénél, forrásértéke ennek sincs. Mintha Mair térképe ihlette volna, Temesvár vára itt is egy hegytetőn látható (*Temesvár 1597/1,* 214. kép). A másik, ugyancsak fantáziakép egy fametszet, amely kétszer is megjelent *Temeswar* felirattal, előbb egy tudósításban (*Neue Siebenbürgische Victorien*, Nürnberg, 1596.), majd egy másik műben 1598-ban. Megjegyezzük, hogy a fametszetet közreadták Hatvan és Pápa képeként is. (*Temesvár 1598/1,* 221. kép)

1596. augusztus elején Schwarzenberg és Pálffy csapatai előbb elfoglalták Vácot, majd egyesülve a Miksa főherceg vezette többi császári haddal kéthetes ostrom után szeptember 3-án bevették Hatvant. **Vác** elfoglalásáról egyedül Zimmermann sorozatában találunk metszetet. Ezen a császári csapatok már behatoltak az égő városba, ahol harcok folynak, a várból törökök rohannak a városban lévők megsegítésére. (*Vác 1603/1,* 81. kép)

Hatvan ostromáról és elfoglalásáról több képes híradásból is értesülünk, sajnos, ezek közül jó pár csak képzeletbeli vagy szimbolikus kép. Az előbb említett Nürnbergben megjelent Temesvár kép ismert *Hatwan* felirattal is (*Hatvan 1596/1/a* 222. kép). Még további három tudósítás címlapján szereplő szimbolikus fametszetet említünk, közülük kettő a Prágában német és cseh nyelven is kiadott tudósítás címlapján látható. (*Hatvan 1596/1/b, 232. kép, 1596/5/a–b*, 223–224. kép)

Giacomo Franco Hatvan elfoglalásáról megjelent metszetén OTVAN városnevű alaprajza leginkább saját Győr ábrázolására hasonlít. Ezen is megjelenik a sarokban a vezéri sátor, ezúttal Miksa főherceggel. A lovasok között névvel szerepel Teuffenbach, Pálffy, Schwarzenberg, tehát Franconak hiteles adatok rendelkezésre álltak munkájához, csak előképe nem volt. A metszet létezik *Franco forma* és *Franco fecit* jelzéssel egyaránt. (*Hatvan 1597/1,* 212. kép)

A megbízhatóság tekintetében az előzőhöz hasonló értéke van a frankfurti vásári tudósításokban megjelent Hatvan metszetnek. Ezzel az eredetileg Jost Amman munkájaként megjelent látképpel némi változtatásokkal már találkoztunk Hatvan ostromképeként (Hatvan 1595/1, 25. kép), majd újra átdolgozva a három részes Esztergom látkép (Esztergom 1595/1, 51. kép) középső részeként. Ezt követően a lemezen további változtatások történtek: az akasztófa alá rávésték a ***hatwan*** városnevet, a jobb oldalon lévő korábbi két városrészletet egybe rajzolták, a lap aljáról pedig eltüntettek egy lovascsapatot. A lemez aljáról mintegy másfél centimétert levágtak, ám Mansfeld és Mátyás főherceg így is rajta maradt a metszeten, nevüket nem vakarták ki. (*Hatvan 1597/2,* 82. kép)

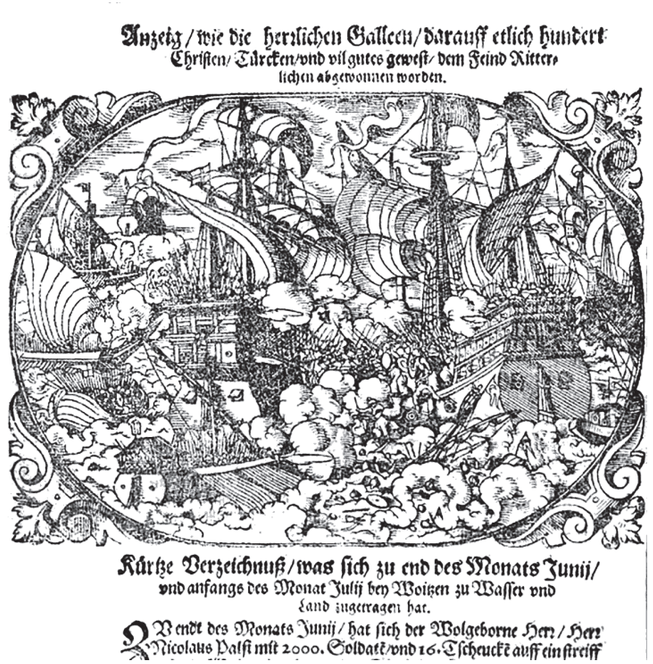

Alexander Mair a Vácnál és Hatvannál elért császári hadisikereket röplapon megjelent térképmetszetén mutatta be, amelyen a Duna Esztergom és Buda közötti szakaszától északkeletre, illetve keletre eső területek szerepelnek. A térképen **Vác** (*Vacia*, *Waizen*) és **Hatvan** (HATWAN) képzeletbeli képe lángokban áll. A metszeten lévő jelölések magyarázata a lap aljára ragasztott ismertető szöveg végén van. A kép jobb alsó sarkában a magyar címer, egy körző és lépték látható, jobbra fent egy puttó tartja a császári címert. Ezt a munkáját Mair az ifjabb Philip Fuggernek ajánlotta. A lap Mair munkáira általában jellemző szép, igényes munka. (*Vác 1596/1 és Hatvan 1596/3,* 83. kép)

Alexander Mair Hatvan elfoglalásáról két metszetet készített. Mindkettőn szerepel a város elfoglalás**ának** napja (szeptember 3.) de a két ábrázolás teljesen más képet mutat. Elsőként a WAHRE CONTRAFACTVR DER HERLICHEN VESTVNG HATVAN… című metszet készülhetett el, amely még ostrom közbeni állapotot ábrázol. Maga a város körvonala, amit palánkfal jelez, az ostromjelenetek miatt pontosan nem felismerhető. Az épületek közül csak egy dzsámi minarettel és mellette egy nagyobb torony áll épségben. A kép többi részét a látványosan megrajzolt csapatok, ágyúállások és az ostromlók tábora tölti ki. Felül díszes táblán Mair ajánlása olvasható a Velser testvéreknek. Alul középen van a jelmagyarázat, amely végén felirat közli, hogy a metszet rajza az ostromtáborban készült: *im feldleger vor Hatwan abgerissen anno 1596.* Ennek alapján joggal feltételezhető, hogy a képen a város látványa, a földrajzi környezet és a rajzon közölt információk a valóságot tükrözik. Sajnos azonban a fél-felülnézetből ábrázolt város alakjának, belső épületeinek azonosítását az ostromjelenetek nem teszik lehetővé. A város környékéből csak dombok látszanak, amelyek közül az egyiket felirat *Weingebirg*-nek nevez. Írásos forrásokból ismert, hogy az ostromlók az ágyúkat először a város melletti szőlődombokra telepítették. (*Hatvan 1596/2,* 84. kép)

Mair másik metszete (címe EROBERVNG / *der Vestung Hadwan*) nem annyira látványos, viszont a valóságra való törekvés tekintetében sokkal értékesebb. Feltehető, hogy ennek a helyszíni rajzát is az a rajzoló készítette, akire Mair előző munkájában hivatkozik. Az ágyúk ugyan itt-ott még tüzelnek, de láthatók már a várból elvonuló törökök is (akiket aztán a német katonaság kegyetlenül leöldösött), mégis a város az épen maradt épületekkel viszonylag békés képet mutat. A rajzolónak (aki biztosan egy hadmérnök lehetett) alkalma volt a várost körül járni, alaposan megnézni és falait felmérni. Ennek köszönhető, hogy a felülnézetben bemutatott város (amelynek rajza Mair előző metszetéhez képest 90

15 eves haboru print.indd 42 23/03/2021 10:03

fokkal elfordított) alaprajzában, ha nem is azonos, de rendkívül hasonló a 15 éves háború idején készült és fennmaradt hadmérnöki felvételekhez, attól csak a várospalánk és a vár egyik csatlakozási pontjában tér el. Korábbi felmérések nem voltak, hiszen Hatvan évtizedek óta török kézen volt, ők építették a kicsi mezővároshoz az erődítményt. A rajzoló a várost is szemrevételezte, hiszen a legfontosabb épületeket megrajzolta, feltehetően a tényleges helyükön és rendeltetésüket megnevezi. Ha Mair két látképét összehasonlítjuk, ezek a legfontosabb épületek azonos helyen tűnnek fel. (*Hatvan (1596)/1,* 85. kép)

Hans Sibmacher Hatvan metszete nem a legjobb munkái közé tartozik. Biztosan nem jutott helyszínen készült rajzokhoz és ez munkáján látszik is. A képen Hatvan egy nagyon keskeny, a Zagyva partján hosszan elnyúló város, amely egy kisebb várban végződik. A vár korábbi ostromairól a jelmagyarázat **tájékoztat**: *Aº:1594 vnd A.95 von den vnsern auch belegert gewest*. A kép alatt négy oszlopba rendezett jelmagyarázat ezen felül csak általánosságokat közöl Hatvan ostromáról. (*Hatvan 1596/4,* 86. kép)

Georg Hoefnagel látképe is helyszíni vázlatok alapján készült, amit felirata szerint egy olasz építész (vagyis hadmérnök) rajzolt (*Depictum ab Architecto Italo).* Nem tudjuk ki volt ő a császári szolgálatban álló több tucat olasz hadmérnök közül, amint azt sem tudjuk, miért nem nevezte meg Hoefnagel. Közvetlenül Hatvan ostromának kezdetekor meghalt Giovanni Paolo Cattaneo olasz építész, ő az ostrom utáni Hatvant már nem rajzolhatta le. Van olyan vélemény, hogy a rajzoló Cesare Porta hadmérnök lehetett, aki más rajzokat is átadott Hoefnagelnek. Viszont nem bizonyított, hogy Porta ott volt Hatvannál az ostromló seregben. Akárki is volt, pontos rajzot készített, mert Hoefnagel két nézetből bemutatott Hatvan képe közül az alaprajz teljesen megfelel a fennmaradt hadmérnöki felvételeknek. Így a Mair képén lévő alaprajzi hiba is eltűnt, a várost körülvevő palánknak mindkét vége a megfelelő helyen csatlakozik a vár falához. A vár és a város legfontosabb épületei, azok fekvése nagyjából azonos a Mair metszetén lévőkkel. Igaz, Hoefnagel látképén minden épület gondosan megrajzolt, így az egy ideális, jól kiépített várost ábrázol. Hoefnagel másik nézete a nagy távolságból látszó Hatvan sziluettjét mutatja. A városfalak mögül csak az alaprajzon is meglévő fontosabb épületek emelkednek ki, de azok mind láthatók. A látkép harmonikusan simul bele a dimbes-dombos környezetbe. (*Hatvan 1657/1,* 87. kép)

Joggal merül fel a kérdés, hogy a két rajzoló nem volt-e azonos személy? Egyértelműen ezt nem tudjuk kizárni, de nem hisszük. Annak lehetőségét viszont határozottan elvetjük, hogy Hoefnagel és Mair azonos helyszíni rajzot használt volna fel az alaprajzban bemutatott városképéhez. A városfalnak a várfalhoz való csatlakozási helye hadászatilag egy nagyon fontos pont, már pedig ez a két metszeten eltérő. Annak lehetőségét sem tudjuk elvetni, hogy a helyszínen rajzoló két hadmérnök munkái nem csak Hoefnagelhez és Alexander Mairhoz jutottak el. Zimmermannak a Hatvan 1594. évi ostromát bemutató lapján Hoefnagel sziluett látképe köszön vissza, az 1596. évi ostrom képén viszont a Mair metszeten megjelent, ám hibás alaprajzot mutatja be. Így nem tudunk mindezekre egyértelmű magyarázatot adni.

Hatvan elfoglalásáról Ortelius könyvében és Zimmermann sorozatában is jelent meg később metszet, ez utóbbi Hatvant felülnézetben mutatja. (*Hatvan 1603/2,* 88**.** kép)

Az 1596-os év török sikerekkel zárult. III. Mehmed szultán csapatai előbb visszafoglalták Hatvant, majd elfoglalták a hadászatilag rendkívül fontos Egert, végül Mezőkeresztesnél győzelmet arattak Miksa főherceg és Báthory Zsigmond fejedelem egyesült seregei felett.

Eger elfoglalásáról és az azt követő csatavesztésről együtt számolt be az a tudósítás, amely Nürnbergben jelent meg. Ennek címlapján egy csatajelenet szerepel, a háttérben hegytetőn egy várral, felette az *Erlau* /Eger/ városnév olvasható (*Eger 1596/1,* 225. kép). Giacomo Franco metszetén Eger egy nyolcszögletű, csillag alakú erősség. Természetesen ezen a Franco képen is megjelenik a sarokban a díszes vezéri sátor, amely előtt ez alkalommal Giaferr pasa ül. Ez a lap létezik a *Franco forma* jelzés helyett *Franco fecit* jelzéssel is. (*Eger 1597/1,* 208. kép)

Velencében még egy metszet jelent meg Eger elfoglalásáról. Ennek története jellemző az itáliai metszetkiadásra. A hír hallatára Domenico Zenoi 1567-ben készített Eger látképének lemezén az évszámot átjavították 1596-ra, több-kevesebb sikerrel kivakarták Zenoi nevét és felül középre új képcímet véstek: IL VERO RITRATTO DELLA FORTEZZA AGRIA … *de Turchi l'anno M.D.X.C.V.I.* Ezzel el is készült a nagy mű! Amúgy a hegy oldalára rajzolt kör alakú város középütt egy hatalmas toronnyal a fantázia szüleménye. (*Eger (1596)/1,* 89. kép)

Hans Sibmacher nagyméretű Eger metszete még az ostromlott, de el nem foglalt Egert mutatja. Sajnos, az egyébként mozgalmas és részleteiben is finoman kidolgozott munka topográfiája a képzelet szülte avagy Zenoi képe ihlette: a tájból kúpszerűen kiemelkedő hegy tetején a vár, attól messze lent a hegy lábánál elterülő város nem a valóságot tükrözi. A képen jelöli azt az irányt, amerre Teuffenbach főkapitány csapataival elvonult Eger mellett (*M: Hoch Weingebürg darauff H. v. Tyffebach gewest*) – annak megsegítése helyett. Apró kis életkép, de jellemző a kor érdeklődésének felkeltésére: a képen tevékre pakolják a puskaporos hordókat, az ágyúcsövet és úgy szállítják azokat az ágyúállásokhoz. (*Eger 1596/2,* 90/a. kép)

Az 1595-ben készült Visegrád metszeteknél említettük a Marczali Henrik által ismertetett francia nyelvű kéziratot. Ebben egy Eger látkép is szerepel, amelyet a város helytörténetével és ábrázolásával foglalkozó szakirodalom rajzként tart számon. A közelmúltban a kézirat megtekintésével két dolog vált egyértelművé: az Eger látkép nem rajz, hanem metszet, az arról eddig közzétett kép pedig erősen hiányos (alulról egy 8 centiméteres rész az azon lévő jelmagyarázattal együtt lemaradt). A párizsi példányon az eredeti címre és jelmagyarázatra ragasztott papírcsíkokon azok francia fordítása olvasható. Azt már Pataki Vidor is megállapította (*A XVI. századi várépítés Magyarországon* In: A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve, 1931), hogy a rajz Sibmacher és Philip Uffenbach munkáira egyaránt hasonlít. Ezt a most látottak megerősítik: a metszet Sibmacher előző látképének egy eddig még nem ismertetett változata, Uffenbach metszete pedig annak másolata. Sibmacher csak a város látképét változtatta meg, azon átfolyik az Eger patak, a várból pedig egy háromszög alakú védelmi építmény nyúlik le a város felé. Változtatások vannak a jelmagyarázatban és pár értelmező felirat rákerült a képre. Ez a metszet Sibmacher később ismertetendő Mezőkeresztesi csata képével együtt a fent elsőként említett nürnbergi tudósítás későbbi kiadásaiban jelent meg. (*Eger 1596/2/b,* 90/b. kép és *Eger párizsi rajz,* 300. kép)

15 eves haboru print.indd 43 23/03/2021 10:03

A frankfurti vásári tudósításokban megjelent metszet Eger elfoglalásáról **Philip von Uffenbach** műve. Címében feltünteti Eger elfoglalásának időpontját. A képen láthatók a várból kivonuló védők és az oda bevonuló törökök. Nem egyedi alkotás, Sibmacher átrajzolt város-és várképét másolja. A metszet jobb sarkában látható Uffenbach egybefonódó „*PvB*" betűkből alkotott jelzése. (*Eger (1596)/2/a*, 91. kép)

Philipp von Uffenbach (1566–1636) német festő, rajzoló és rézmetsző, Frankfurt am Mainban alkotott, ahol leghíresebb festményei ma is láthatók a Dómban és a Dominikánusok templomában. Mint a korban számos más festő, rajzolt előképeket rézmetszetekhez is amiket gyakran maga metszett rézlemezre. Az 1590-es évek legvégén készített metszeteket a frankfurti vásárokra megjelenő tudósításokhoz (*Frankfurter Messrelationen)*. Uffenbach jelzése azonban csak két magyar vonatkozású lapon ismert, az előbbi Eger elfoglalásáról és az időben azt közvetlenül követő, Mezőkeresztesnél vívott csatáról készített munkáin. Sokat dolgozott együtt kortársával, a szintén frankfurti Georg Kellerrel, aki több metszetet vésett rajzai után.

Georg Hoefnagel Eger látképén a hangsúly a vár bemutatására esik, a várost csak pár jelképes épület jelzi. A vár rajza rendkívül részletes. Hoefnagel ezen a munkáján is közli, hogy ahhoz a rajzot mástól kapta (*acceptum ab alio*). Nincs okunk kételkedni abban, hogy ez a „más" ebben az esetben is egy hadmérnök lehetett, így a vár tekintetében a rajzon a valóságra törekvés biztosra vehető. A képen egy befejezetlen hatalmas bástya utal arra az ismert tényre, hogy Eger tervezett megerősítése pénzhiány miatt az ostrom idejére nem fejeződött be. A vár felé vágtató török lovascsapat az 1596 őszi ostromra felvonuló török seregek előőrsei lehetnek: eléjük nyargalnak ki a várból a magyar lovasok, rájuk tüzel a bástyáról az ágyú.

A templomtornyon feltűnő 1588 évszám jelentése nem ismert, megfejtésére a metszet hátoldalán lévő ismertetés Eger történetéről, – amely hihetetlen részletességgel írja le a várat – sem ad támpontot. A többféle találgatásból kettőt érzünk lehetségesnek. 1588-ban részletes hadbiztosi felmérés készült Egerről, ennek során készülhettek helyszíni rajzok is a várról. Lehet, hogy előképnek Hoefnagel ezek közül kapott egy, az 1588 évszámot feltüntető rajzot, és ezért szerepel a metszeten is az évszám. De lehetséges az is, hogy az 1588 évszám valamely, a vár történetéhez kötődő fontos eseménynek kíván emléket állítani. Ismert egy ilyen esemény: 1588 októberében Rákóczi Zsigmond egri várkapitány Egerből kiindulva vezette azt a több végvárból toborzott sereget, amely jelentős győzelmet aratott a szikszói vásáron rajta ütő, sokszoros túlerőben lévő török sereg felett. Ennek híre széles körben ismert volt a keresztény világban, erről több metszetes röplap (köztük Wolfgang Meyerpeck munkája) is megjelent, Franz Hogenberg pedig önálló metszetlapot is kiadott. Talán erre a szikszói eseményre utalnak az 1588 évszám és a győzelem jeleként – a kor szokásának megfelelően –a város kerítésoszlopaira feltűzött török fejek. (Eger 1617/1, 92. kép)

Mint minden fontosabb eseményé, Eger elfoglalásáé is szerepel később Dilich, Sibmacher és Zimmermann metszetsorozatában.

Az Eger várának elfoglalását tétlenül néző Miksa főherceg seregét, miután egyesült a Báthory Zsigmond vezette erdélyi csapatokkal, a Mezőkeresztes melletti síkságon felvonulva várták Mehmed szultán török hadai. A keresztény csapatok a már győztesnek tűnő 3 napos csatát október 26-án végül azért vesztették el, mert a csatavesztés hiedelmében visszavonuló törökök üldözése helyett a német zsoldosok nekiestek a törökök hátrahagyott táborát, benne a szultáni sátrat fosztogatni. A törökök ezt észlelve visszafordultak és ellentámadásukkal szétverték az egyesült császári és erdélyi seregeket. A Mohácsnál elvesztett csata óta ez volt a legnagyobb ütközet keresztény és török seregek között. Sajnos, ez is katasztrofális eredménnyel végződött.

Hans Sibmacher csatáról készített metszete címében *bei Kerestur 2 Meil von Erla* olvasható. Maga a csatajelenet nehezen értelmezhető: a felső részen keresztény lovassereg üldöz menekülő török lovasokat, alul török lovasok csapnak le és öldösnek csomagokat cipelő császári gyalogos katonákat. Feltehetően a csata fordulópontját kívánta Sibmacher ezzel bemutatni. A metszet jobb oldalán feltűnik egy romos templom. Ez a lap nem tartozik Sibmacher jól sikerült művei közé. Sibmacher átdolgozott Eger látképével együtt jelent meg a már említett nürnbergi tudósításban. (*Mezőkeresztesi csata 1596/1*, 93**.** kép)

Philip von Uffenbach metszete – amelyen szerepel „*PvB*" jelzése – a frankfurti vásári tudósításokban jelent meg. A bal sarokban álló katona kivételével Sibmacher előző munkájának hű másolata. Egyetlen erénye, hogy a csata színhelyének nevét *Kerestes*-re javítja. Uffenbach lapját úgy készítette, hogy az összeilleszthető legyen a korábban ismertetett Eger látképével, pontosabban annak jobb oldali felével. Több gyűjteményben ilyen összeillesztett példány is található. (*Mezőkeresztesi csata 1597/1*, 94. kép)

Giacomo Franco három metszetet készített a csatáról. Egy-egy képe az egyesült erdélyi-császári sereg és a török szultán seregének hadrendjét mutatja, a megszokott sematikus ábrázolásban. A harmadikon maga az

15 eves haboru print.indd 44 23/03/2021 10:03

ütközet látható a rá jellemzően sűrűn telerajzolt, inkább csak csapatokat feltüntető, mint valódi ütközetet mutató kép. A kép felső részén török csapatok támadják Miksa főherceg táborát. Több császári, magyar és török csapatvezér nevét is feltünteti, Franco műve ennyiben tájékoztató jellegű. Ezek a metszetek léteznek a *Franco forma* helyett *Franco fecit* jelzéssel is. (*Mezőkeresztesi csata 1597/2/1,2* és 3, 95–97. kép)

Érdekesebb ezeknél Franconak az a metszete, amely a csatatér mellett (címe szerint Eger közelében) felállított szultáni sátrat mutatja. (*Mezőkeresztesi csata 1597/3,* 98. kép)

W. P. Zimmermmann két képe közül az elsőn az egymással szemben felálló hadseregek hadrendjét látni, bőséges jelmagyarázattal. A kép jobb oldalán a keresztény tábort védelemként szekerek veszik körül (*Mezőkeresztesi csata 1603/1*, 99. kép). Zimmermann másik metszetén Sibmacher munkájának az ismerete látszik: felül itt is menekülő törökök, az őket üldöző császári katonák már elfoglalták a szultáni sátort, alul pedig az ellentámadásba lendült törökök üldözik a gyalogos császári katonákat. (*Mezőkeresztesi csata 1603/2,* 100. kép)

Anno Domini 1597

1597 márciusában Pálffy Miklós csapatai először használtak petárdát Magyarországon várostromnál, így sikerült rajtaütésszerűen elfoglalniuk Tatát. Nem meglepő, hogy a keresztény erők súlyos kudarcaival végződött előző év után egy ilyen sikernek nagy visszhangja volt Európában és Tata bevételéről több tudósítás is hírt adott. Ezek közül a Drezdában megjelent *Newe Zeitung* címlapján Tata ostromképe látható, amely egyike a megszokott és többször felhasznált (esetünkben Győr ostromképeként is megjelent) fametszeteknek (*Tata 1597/1,* 227. kép). Az augsburgi Georg Kress röplapján ismerteti a petárda elhelyezésének és felrobbantásának történetét, sőt a robbantás jelenetét ábrázolja is. A röplap fametszetén Tata várának képe képzeletszülte. (*Tata 1597/2,* 101. kép)

Kölnben a Hogenberg műhely készített metszetet Tata visszafoglalásáról, ez később 327. lapszámmal a Hogenberg sorozatban is szerepelt. A négyszögletes alakú, árokkal körülvett Tata felvonóhídján megrakott szekerek sorakoznak, közelükben készenlétben egy hatalmas kerekes ostromlétra. Érdekes módon, a kép alján lévő verses leírásban nincs említve a petárda, csak az éjszakai váratlan rajtaütés. A sikert Johann von Bernsteinnek, a robbantást irányító tisztnek tulajdonítja, aki egyaránt szerepel a képen és a szövegben Petz kapitánnyal együtt, ám Pálffy neve meg sincs említve! (*Tata 1597/3,* 103. kép)

A frankfurti vásári tudósításokban megjelent metszet címe viszont szól a petárda használatáról „*… mit ein newes künstlich fewrwerk sersprengert*”. A képen balra fent egy török főtiszt mellképe látható. A vár kapujánál álló szekéren robban a petárda, mögötte ostromló katonák oszlopa tart a vár felé. A kép egy várostrom teljességét mutatja, ágyúsáncokkal, tüzelő ágyúkkal, rohamozó és várfalra felhágó ostromlókkal, egyszóval nem egy rajtaütés látványát nyújtja. A képen lévő várról csak a cím alapján tudjuk, hogy az Tata, semmilyen más Tata ábrázolásra nem emlékeztet. (*Tata 1597/4,* 104. kép)

Georg Hoefnagel sorozatában is szerepel Tata mint *loci oportunitate, et opre munitissima* (szerencsés fekvésével és munkával megerősített hely) látképe. Hoefnagel többi látképéhez hasonlóan ez is helyszínen készült rajzok alapján születhetett, ám a rajzoló kilétét nem ismerjük. A vízzel körülvett, négyszögletes alakú, várfallal és négy sarokbástyával védett (a sarokbástyák közül három kőből rakott, a negyedik cölöpös földbástya) várkastély a hozzá tartozó épületekkel épségben van, csak a várkastély két saroktornya romos. (*Tata 1617/1,* 105. kép)

Tata látképe megjelent Dilich könyvében, majd az 1597. évi elfoglalásról készült metszet Hans Sibmacher és Peter Wilhelm Zimmermann sorozatában is szerepel. Ez utóbbin is látható a vár kapujában a petárda felrobbanása. (*Tata 1603/2,* 106. kép)

Augusztusban a keresztény seregek rövid ostrom után kézre kerítették a három évvel korábban elvesztett Pápát. Az Európa szerte megjelentek tudósítások közül kettőt ismerünk, amelyben Pápa jelképértékű képpel szerepel. Az egyik a Nürnbergben megjelent *Ungarische und Türckische Zeitung* képe (Pápa 1597/1/a), amely már megjelent Hatvan és Temesvár képeként is (lásd 221. és 222. kép) és a szászföldi Freibergben kiadott *Zeitungen Welcher gestalt die Vestung PAPA* fametszetét. Ez utóbbi korábban mint Zsámbék képe jelent meg. (*Pápa 1597/1/b,* 229. kép)

Hans Sibmacher metszetlapja a szokásos elrendezésű: felül keretben végig futó cím, alul ezúttal díszes szövegtáblán az oszlopokba rendezett jelmagyarázat. Sibmacher jelzése, az egymásba fonódó kurzív H és S betű a bal alsó sarokban látható. A képen az ostromlott Pápa kör alakú, palánkkerítéssel védett város, az ábrázolásnak nincs helytörténeti értéke. A város felső részén lévő várkastélyszerű épület mögött robbanás füstje látszik, ez feltehetően a törökök kivonulása utáni lőporraktár felrobbanását mutatja.
A jelmagyarázatban több vezért is megnevez, Giorgio Bastát, Nádasdy Ferencet, és Batthyányi Ferencet (a korban megszokott Budiani névvel) a megyei seregekkel (*Pápa (1597)/1,* 107. kép). A metszetnek ismert olyan változata is, amelyről a kép alatti keretes jelmagyarázat elmarad (a lemez alsó részét levágták).

A frankfurti őszi vásárra megjelent tudósítás Pápa látképén a városkép nagyjából követi a Sibmacher képén lévőt, de itt a várkastély helyén egy kisebb vár látható, jól elválasztva a város többi részétől. A metszet ugyan igazi ostromkép, ám látni, ahogyan a Belső-várat átadó törökök a városon keresztül lovas kocsikkal és gyalogosan békésen kivonulnak, egy másik városkapun ugyanakkor vonulnak be az ostromló katonák. A kép hamis légkört sugall, hiszen a német zsoldosok a megegyezés ellenére rátámadtak a kivonuló törökökre, közülük sokat kiraboltak és lemészároltak. (*Pápa 1597/4,* 110. kép)

A következő Pápa híradások azonban már a valóságra való törekvés jegyében születtek. A német nyelvű Pápa metszet címe WARHAFTE ZEITUNG … DIS 97 IARS … PAPA … GESCHLAGEN a képen alul egy díszes, ovális címtáblán olvasható, amelyet egy nyolc soros leírás követ Pápa augusztus 19-én történt elfoglalásáról. A leírás szól a várból kivonuló törökök szomorú sorsáról és a robbanásról is. Legalul a táblán egy cirkalmas jel látható, amely talán az ismeretlen rézmetsző jelzése. Pápa a metszeten

15 eves haboru print.indd 45 23/03/2021 10:03

egy ötszögletű, palánkkal kerített városként jelenik meg, amelynek jobb hátsó részén fallal körbevett várkastély látható, amelyből füst és lángnyelvek törnek fel robbanási törmelékkel. A város hátsó kapujától indul a kivonuló törökök csapata, amit a *Der Tur: abzug* felirat jelöl. A kép alsó részén a város két sarkánál vonulnak be az ostromló csapatok. (*Pápa 1597/2,* 108. kép)

A másik metszet olasz nyelvű. Ennek Pápa ábrázolása az előző ikertestvérének mondható, azzal minden érdemi részletben – a városban lévő épületek ugyan nem teljesen azonosak, de nagyon emlékeztetnek egymásra – megegyezik. A kép IL VERO DISEGNO DI PAPA *Fortezza nell Ungheria … di cinque giorni conbnui* többsoros címe a bal sarokban egy díszes keretben jelenik meg, alatta rövid ismertetés, majd jelmagyarázat. Ez valamennyire eltér a német metszettől, az elfoglalás napja itt augusztus 20. A jelmagyarázat végén pontos adatokat ad az ostromló sereg összetételéről. A címtáblán legalul megjelenik az *Apresso G. P. cum priuileg* kiadói jelzés. (*Pápa 1597/3,* 109. kép)

Biztosan állítható, hogy ezek az ábrázolások ugyanannak a helyszínen készült rajznak a nyomán születtek. Ez a vázlat igyekezett valósághűen bemutatni a város alaprajzát és azon legalább pár fontosabb tudnivalót feltüntetni (merre vonultak el a törökök, hol vonultak be az ostromlók, hol volt a robbanás). Mindezekre részben a fennmaradt korabeli hadmérnöki rajzok és írásos beszámolók (a feliratok és jelmagyarázatok esetében) tekinthetők bizonyítéknak. Ez a két azonos képet mutató, közel azonos időben, de egymástól nagy távolságban készített metszet csak kétféleképpen keletkezhetett. Lehet, hogy az ismeretlen rajzoló két példányban készítette el rajzát, és abból az egyik német földre, a másik pedig Itáliába került. A másik lehetőség, hogy az egyik munka a másik másolata. Ebben az esetben csak a metszetek alapján eldönthetetlen, melyik készült korábban és melyik annak másolata.

Georg Hoefnagel Pápa látképe szintén helyszíni rajz alapján született. Az ő esetében azonban tudjuk, amint ezt metszetén közli is, hogy a rajzot *Acceptum a Philipo Fernando*, vagyis az előttünk ismeretlen Philippo Fernando-tól kapta. A látkép békés tájat és várost mutat, az ostromra egyedül a jelmagyarázat utal, amely megmutatja, hol volt az ostrom során a keresztény seregek tábora. Pápa alaprajza kissé eltér az előző német és olasz metszetétől, a város felénk eső része valamivel szélesebb és látszik az ostrom során ledőlt falrész és bástya. A nagyobb méret és Hoefnagel művészi igényességének köszönhetően a város és a vár belső része szebben megrajzolt, de nem biztos, hogy valós épületeket mutat. Ugyanott vannak a városkapuk, igaz, a Fehérvári kapunál az olasz nyelvű látképen lévő hatalmas kaputorony Hoefnagel képén Jóval kisebb (akárcsak a német nyelvű metszeten).

Hoefnagel munkáját híressé vagy hírhedté az előtérben lévő kegyetlen jelenet, a hét ember karóba húzása tette. Ez eltérve a közvélekedéstől, nem az 1600-ban tömegesen kivégzett vallon zsoldosokat ábrázolja, hanem a metszetlap hátoldali szövege szerint a Pápa ostroma után elfogott hét pribék (törökké vált keresztény katona) karóba húzását mutatja. (*Pápa 1617/1,* 111. kép)

Feltehető itt is az a kérdés, mint a Hatvan 1596. évi ostromáról készített munkáknál, hogy az olasz és német metszet előképének rajzolója és Philippo Fernando nem azonos személy-e? Nem tudunk erre választ adni. Az alaprajzi hasonlóság erre nem elég bizonyíték. Nem szabad megfeledkeznünk arról, ha két közel egyforma rajzkészségű ember (és ha ráadásul mind a kettő hadmérnök) ugyanazt rajzolja le, az a lerajzolt valami pedig egy város alaprajza, akkor kettőjük rajza biztosan, az azok alapján készült metszetek pedig szükségszerűen hasonlóak lesznek. Ilyen esetekben az eltérések vizsgálata vezethet eredményre, hogy melyik metszet melyik rajz alapján született. Az eredeti rajzok azonban nem állnak rendelkezésre, ezért nem tudjuk, hogy melyik rézmetsző milyen fokú művészi szabadsággal élt az előkép felhasználása során, s mit hagyott el vagy esetleg – az írásos információk alapján – mit tett hozzá. A feltett kérdésre tehát válasz nem adható. Hoefnagel „békés" képet közöl Pápáról, a többieken az ostrom is látszik. Persze, ezeket a részeket Hoefnagel egyszerűen elhagyhatta, ha netán szerepeltek Philippo Fernando rajzán.

Pápa 1597. évi elfoglalásáról készített metszetek sorát Zimmermann sorozatával végezzük. Ezen a képen is szerepel a karóba húzási jelenet. Igaz, a képen csak hat pribéket húznak karóba, és ennyiről szól a jelmagyarázat is. Úgy véljük, a korabeli híradások eltérő számú elfogott és kivégzett pribékről tudósítottak. (*Pápa 1603/2,* 112**.** kép)

Pápa elfoglalása után szeptember elejétől a Miksa főherceg vezette császári seregek kísérletet tettek Győr visszafoglalására. Az ostrom ideje alatt Johann von Bernstein német csapatai a közeli Szentmárton (Pannonhalma) alá vonultak, amit török védői egyetlen roham után szeptember 15-én átadtak az ostromlóknak. Az eseményt Zimmermann örökítette meg sorozatában. (*Pannonhalma 1603/1,* 113. kép)

Győr rövid és eredménytelen ostromáról két metszet jelent meg. Az egyik a velencei Giacomo Franco műve, amely szerkesztési felfogásában, méretében és kidolgozottságában illeszkedik a 15 éves háború eseményeiről készített munkái sorába. Címe a kép alatt GIAVARINO FORTEZZA IN ONGHERIA ASSEDIATA / *novamente dall'esercito Imperiale l'anno 1597* olvasható. A vezéri sátorban Miksa főherceg foglal helyet (*Győr (1597)/2,* 114. kép). A másik metszet címe DER CHRISTEN BELAGERUNG DER VESTEN RAAB *in dem 1597 iar* az ostromkép felett olvasható. A kép alatt középen szerepel készítőjének neve: Heinrich Ullrich. Kis méreteltéréssel szolgai másolata Franco előbbi munkájának, Ullrich még az olasz nyelvű feliratokat is átmásolta. (*Győr 1597/2,* 115. kép)

Heinrich Ullrich /Ulrich/ (1572–1621) kevésbé ismert festő, rézmetsző. Az 1610-es években Bécsben élt, ahova nürnbergi adósságai miatt költözött. Művei 1595-től ismertek. Készített bibliai tárgyú sorozatokat, 12 lapos viseleteket és katonákat bemutató sorozatot, valamint metszeteket madarakról. Másolatot készített Albert Dürer Miksa császár győzelmi bevonulása című rajzáról is. Portréi között megtalálható Báthory Zsigmond és felesége Mária Krisztierna, Hieronymus Ortelius, a hadvezér Karl Mansfeld, a jogtudós Kitonich János arcképe, ez utóbbi Nagyszombatban jelent meg. A *Der Naseweise* című szatirikus, ám erősen ízléstelen (?) munkájával kétes hírnevet is szerzett magának.

Az 1597 év szerepel készítési évként Georg Hoefnagel Győr metszetén. Hoefnagel feliratban közli, hogy a képet kölni barátainak készítette és azon Nicolo Aginelli (Angielini, Angelini) rajza szerepel lekicsinyítve. A felülnézetben bemutatott, városfallal körülvett Győrt hét erős bástya védi. A Püspökvár bástyáján egy templom emelkedik ki két hozzá illeszkedő épülettel. A Püspökvárat fal választja el a város

15 eves haboru print.indd 46 23/03/2021 10:03

többi részétől, amely rendezett utcahálózatot mutat. A városfalon kívül, a Kis-Duna partján több csónak van kikötve. A kép jobb sarkában egy lováról leszállt vitéz asszonyokat köszönt, amíg szolgája a lovát itatja. Nagyon mutatós és részleteiben valóságot is tükröző látkép. (*Győr (1597)/1,* 116. kép)

Az év utolsó hadi eseményei Vácnál voltak. A város többször is gazdát cserélt, majd a közeli Verőcénél a keresztény seregek több összecsapásban is legyőzték Szaturdzsi Mohamed csapatait.

Egy ismeretlen német rézmetsző lapján a cím a metszeten felül, végig futó díszes keretben olvasható: *Rechter Abris Der Lager vnd Sermizel for WAZZEN Beschen den An: D: 1597*. A kép jobb szélén, az alul folyó Duna partján WAZEN (Vác) kezdetleges alaprajza látható. A képet kitöltő hegyoldalakon balra a keresztény, jobbra a török csapatok hadrendje, táborai foglalnak helyet. A bal felső sokban díszes táblán a jelmagyarázat pár hadvezér és a csapatok nevét tünteti fel. Összességében kezdetleges rajztudás benyomását keltő munka. (*Vác (1597)/1,* 117. kép)

Egy másik metszet egy röplapon megjelent térképszerű ábrázolás. A röplap ismerteti a harcok történetét és részletes jelmagyarázattal szolgál. A képen alul a Duna hosszabb szakasza látható egészen PESTH városáig, amely képe akárcsak VAZEN vagy a távolban feltűnő NOVIGRAT képe szimbolikus. A rosszul rajzolt Szentendrei-szigeten (*Andrae Insvla)* három település is van. A kép egészét kitölti a keresztény és török csapatok feltüntetése. A gondos metszésű lap különösebb helytörténeti értékkel nem rendelkezik. (*Vác (1597)/2,* 102. kép)

Bizonyára ez az előbbi ábrázolás ihlette a frankfurti vásári tudósításban megjelent metszet ismeretlen készítőjét is. Szabadon szárnyaló fantáziájának köszönhető a Szentendrei-szigeten *(Insulae Andrea)* lévő hatalmas város, majd kissé lejjebb a szintén jelentős város képét mutató Szentendre. Mindkettő nagyobb, mint a felgyújtott Vác (*Weitzen*), amely a keresztények és a törökök hatalmas sáncai közé szorulva tűnik fel a képen. (*Vác 1598/1,* 118. kép)

Utolsóként említjük azt a fametszetet, amely egy nürnbergi tudósításban jelent meg. Ez a kép a rajta lévő keretezett két felirat kicserélésével megjelent Eger képeként is. (*Vác 1598/2,* 226. kép)

Összefoglalva az 1597 novemberében Vác körüli harcokról született metszetek ismertetését, meg kell állapítanunk, hogy azokról semmilyen rajz a helyszínen nem készült, vagy ha készült is, az nem jutott el a metszetek készítőihez.

Anno Domini 1598

Adolf Schwarzenberg és Pálffy Miklós csapatai 1598. március végén a Fehérvári városkapu petárdával történt felrobbantása után bravúros rajtaütéssel elfoglalták a sokszoros túlerő védte Győrt. A sikernek hatalmas visszhangja volt Európa szerte. Ezt bizonyítja az is, hogy a szinte azonnal megjelent alkalmi tudósítások mellett a 15 éves háború összes eseménye közül erről készült a legtöbb metszet. A képes híradások rendkívül változatosak voltak, kezdve a tudósítások címlapjain szereplő szimbolikus képektől a mellékletként hozzákötött vagy önálló lapként megjelent metszeteken át – amelyek közül pár röplapon szerepel – a Schwarzenberg portrékon feltűnő Győr ábrázolásokig.

Elsőként biztosan az a két tudósítás jelent meg – az egyik Nürnbergben, a másik Wolfenbüttelben – amelyek címlapján a megszokott kis jelképes fametszet mutatta Győr elfoglalását. (*Győr 1598/16/a–b,* 228. és 231. kép)

Érthető módon a rajtaütésszerű elfoglalás során nem készült a helyszínen semmilyen rajz sem a petárda felrobbantásáról, sem az azt követően elfoglalt Győr városáról. Hadászati szempontból az utóbbira nem is volt szükség, hiszen az elfoglalás során csak a Fehérvári kapu és a felrobbant lőporraktár környéke károsodott, azok ideiglenes helyreállításához az egész várost felmérő rajzokra nem volt szükség. A hároméves megszállás alatt a törökök nem építették át Győr védelmi rendszerét, a korábbi állapotot tükröző rajzok pedig megvoltak.

Ebből viszont az is következett, hogy helyszíni rajzokra nem számíthattak azok a rajzolók és rézmetszők, akik a Győrnél történtekről metszetet akartak készíteni, Munkájukhoz tehát a korábban megjelent Győr ábrázolásokat (volt több is) kellett felhasználniuk, azokat „eseményszerűvé" téve: rárajzolni a Fehérvári kapunál a petárda felrobbantását, a lőporraktár levegőbe repülését, a csapatok behatolását. A tudósítások címlapján szereplő kis fametszetek kivételével valamennyi metszet így készült, nincs közöttük egyetlen légből kapott Győr ábrázolás sem. Ez utóbbiaknak még legalább két további közös tulajdonsága is van: mindegyik felülnézetben, mintegy alaprajzban mutatja be Győrt és mindegyiken látható (többnyire a képen jól elhelyezve) a városkapu petárdával történt felrobbantása.

Előnyös helyzetben voltak azok a metszetkészítők, akik már korábban megörökítették Győr 1594-ben történt elfoglalását. Ezek között volt Hans Sibmacher és Giacomo Franco, de ide sorolható a frankfurti vásári tudósítások metszeteinek ismeretlen készítője is. A többiek azonban nem csak az előbbiek munkáit ismerhették (és használhatták fel), hanem Georg Hoefnagel akkor már megjelent látványos és pár részletben valósághű Győr látképét is.

Ebből következik, hogy a metszetek mindegyike valamelyik korábban megjelent ábrázoláshoz hasonlít. Félretéve az egyetlen olasz metszetkészítő, Giacomo Franco munkáit (neki nem csak önálló lapja volt Győr 1594. évi elfoglalásáról, hanem sorozatában több Győr ábrázolás is megjelent) a többinek vagy Sibmacher vagy Hoefnagel vagy az URBS RAAB metszet készítőjének munkájához hasonló Győr ábrázolást kell mutatnia. A képeken látható Győr alaprajz azonban önmagában nem elég ahhoz, hogy eldöntsük, mit tekintünk előképének, hiszen az – pár kivétellel – mindegyiken hét bástyával és három kapuval helyesen szerepel. Megjegyezzük, csak Sibmacher korai metszetén és annak másolatain hiányzik a Fehérvári kapu melletti Császár bástya. A képeken megjelenő Győr alaprajzának formája viszont a nézőpont változása esetén torzulhat.

A megjelent ábrázolások a Püspökvár épületegyüttesének képe szerint alapvetően két csoportba sorolhatók. Az egyik a Hoefnagel metszetet követi a túlhangsúlyozott toronnyal és a vele egybeolvadt épülettömbbel, amely mellett a Castellum többi építménye szinte eltörpül. A másik csoportra Sibmacher rajzának követése jellemző, amelyen jól elkülönülnek a Vár tornyos és a Castellum templomnak tűnő és egyéb épületei.

15 eves haboru print.indd 47 23/03/2021 10:03

A metszeteken még egy árulkodó részlet lehet. Sibmacher munkáján, a város északi oldalán nem látszik a Duna-part, azt a várfal és a Duna bástya takarja. Hoefnagel metszetén ugyanitt látható a Duna-part oda kihúzott nyolc csónakkal. Elképzelhetetlennek tartjuk, hogy egy rézmetszőnek, aki Sibmacher metszetének az átvételére készül, olyan ötlete támadjon, hogy az északi várfal mögé rajzoljon egy folyóparti szakaszt és oda rajzoljon nyolc (vagy kevesebb) partra húzott csónakot. Még kevésbé tartjuk életszerűnek, hogy egymástól távoli városokban élő több rézmetszőnek egyszerre támadjon ez az ötlete. Tehát azok a metszetkészítők, akiknek a munkáján ez a részlet szerepel vagy Hoefnagel látképét ismerték, ahol ezek a partra húzott csónakok először jelentek meg, vagy egymás munkáit. Azonban az, hogy közülük ki kit másolt, ez alapján nem dönthető el, csak annyi állítható biztonsággal, hogy munkájukon látszik Hoefnagel képének hatása.

Érdemes megfigyelni a város belső rajzát, nevezetesen, hogy az épületcsoportok rendezett alakzatban, vagy összevisszaságban tűnnek fel. Az 1566-os tűzvész után a várost tervezett utcahálózattal építették újjá. Köztudott, hogy akár rendezett az alakzat, akár nem, a házak kinézete (formája, alakja) nem a tényleges épületeket mutatja, hiszen azokat senki nem rajzolta le a helyszínen, hanem azok a metszet rajzolójának ismeretében élő földszintes házaknak, emeletes épületeknek és templomoknak a képe.

További eltérést mutat a képeken a Szentdombi bástyánál lévő lőporraktár felrobbanása. A robbanás jelenetét 13 kép mutatja be, de közülük 6 a robbanás helyét tévesen, többnyire a Duna bástyánál, a Vízi kapu közelében tünteti fel, de látható ez a jelenet az Új bástyánál is.

Ezeket az ismérveket szem előtt tartva vesszük végig a Győr elfoglalásáról készült metszeteket, kísérletet téve arra, hogy azokat közös képelemek alapján csoportosítsuk.

Giacomo Franco nagyméretű metszetlapjával kezdjük, amelyen meglepő módon nem a saját korábbi téglalap alakú, íves bástyákat feltüntető Győr alaprajza jelenik meg (*Győr 1598/5*, 119. kép). Az új alaprajz és pár további részlet (pl. sziget a vár északkeleti sarkánál) Girolamo Porro 1594-ben készített metszetére hasonlít. Ugyanakkor a Püspökvár épületei Sibmacher 1594-ben készült munkájára emlékeztetnek, viszont a város közepén ott áll a Franco korábbi metszetein is meglévő kupolás nagy épület. A lőporraktár felrobbanásának helye – hibásan – a Vizi kapunál látható. Az ajánlásban Franco neve után az 1598. május 1. időpont szerepel. Ebből következtethető, hogy alig egy hónappal az esemény után ez a lap már elkészült. Franco sorozatában is közzétett képet Győr elfoglalásáról (*Franco fecit* és *Franco forma* jelzéssel egyaránt), ami az 1597. évi ostrom lemezével készült, átjavítva rajta a címet az 1598. évi események leírására. (*Győr (1598)/1,* 211. kép)

Frankfurtban jelent meg a *Raabische Victoria und glückselige Particulari Newer Zeitung* című tudósítás, amelyhez Győr elfoglalásának metszetét is mellékelték. Ennek kiadója azonos volt a frankfurti vásári tudósítások kiadójával, így nem meglepő, hogy a tudósítás szövege és a metszet a vásári tudósítások őszi számában újra megjelent. A városkép látványa – bár mérete annál nagyobb – gyakorlatilag azonos az 1594-ben megjelenttel (lásd 38. kép). Látható ezen is a hajóhíd a Dunán, a város keleti oldalán pedig feltűnik a soha nem létezett várbejárat a hozzávezető híddal. Ezen a képen is téves a lőporraktár robbanásának helye. (*Győr 1598/3*, 120. kép)

Egy Nürnbergben megjelent tudósításhoz *(Warhafftige Zeitung. Wi der gnedige GOTT…)* Győr visszafoglalásának fametszetét is mellékelték. A metszet zavarosan mutatja be a történteket, a támadó csapatok a Szigetköz felől érkezve a Bécsi kaput robbantják fel, a lőporraktár detonációja pedig az Új bástyánál látható. A térrajz, a Püspökvár épületei, a Duna-partra kihúzott csónakok egyértelműen Hoefnagel látképének felhasználására utalnak. Úgy gondoljuk, hogy ez is az elsők között elkészült látképek közé tartozik. (*Győr 1598/2*, 121. kép)

Az Antwerpenben élő **Philips Galle** kiadásában megjelent Győr metszeten a városkép Hoefnagel városképének igényesen felnagyított másolata. Nem csak a Püspökvár épületei vagy a partra húzott csónakokban, de sok egyéb részletben is azonosságot mutat előképével. A városban azonban csak emeletes házakat rajzolt, igaz, azokat előképéhez hasonlóan rendezetten helyezte el. A lőporraktár robbanását helyesen a Szentdombi bástyánál tünteti fel. A metszet alatt részletes leírás olvasható a város elfoglalásáról flamand és francia nyelven. A jobb oldalt felül lévő táblán az A–H jelmagyarázat is kétnyelvű (*Győr 1598/8*, 122. kép). Ennek a képnek az a németnyelvű ábrázolás az ikertestvére, amely alig valamivel nagyobb és alul az ismertető szövege, valamint az A–H jelmagyarázata tartalmában azonos az előzőével. Biztosak vagyunk abban, hogy ez is Philips Galle vagy az ő műhelyének műve. Úgy gondoljuk, hogy az előbbi kétnyelvű metszet készült németalföldi terjesztésre, az utóbbi pedig a német nyelvterületre. (*Győr 1598/11*, 123. kép)

Hoefnagel Győr metszetének másolása leginkább a **Hogenberg-sorozatban** megjelent képen érhető tetten. Egyedül ezen látható a várostól északkeletre a Kis-Dunán lévő hajóhíd, amely Hoefnagelnél is szerepel. A lőpor robbanást a valóságnak megfelelően a Szentdombi bástyánál ábrázolja. A lap több változatban ismert, ezek azonban csak kisebb eltérések, mint a *Schut Insula* helyett *Minor Schut Insula* javítás, vagy az A–H jelmagyarázat elhagyása. A kép alatti ismertető szöveg lehet latin (ebben Győr korábbi elfoglalása tévesen 1596. évvel szerepel) vagy német nyelvű, de előfordul a lap kétnyelvű ismertetéssel is. (*Győr 1598/14*, 124. kép)

15 eves haboru print.indd 48 23/03/2021 10:03

Hans Sibmacher metszetét alul középen Schwarzenberg portréja díszíti. A lőportár robbanása a Szentdombi-bástyánál látható. A Püspökvár területének épületrajza nem csak Hoefnagelétől, de saját korábbi rajzától is különbözik. A város épületei itt is többnyire emeletesek, középen nagy üres területtel, amit a város védői és támadói közti harci jelenetek töltenek ki. A képen az Újváros egy része is megjelenik, csupa romos épülettel. Ezt a városrészt a Révfalutól a Rábca (*Rabnitz*) választja el. A város felé tartó csapatok balról sorakoznak fel a Fehérvári kapu felé, mindegyik csapat mellett szerepel az elnevezésük, illetve parancsnokuk neve. Pálffy huszárjai az ellentétes oldalon, a török temető felett állnak készenlétben.

Sibmacher metszetének van egy árulkodó részlete, hogy elkészítése előtt már ismerte Hoefnagel látképét: a Duna bástya előtt megjelenik a folyópart egy rövid szakasza, ahol még partra húzott csónak is látható. (*Győr 1598/7*, 125. kép)

Dominicus Custos metszetén felül középen Rudolf császár arcképe, a jobb felső sarokban a díszes magyar, a bal felső sarokban a császári koronás, kétfejű sasos címer látható. Alul középen táblán Schwarzenberget dicsőítő szöveg olvasható ajánlással, a jobb sarokban pedig rövid német nyelvű ismertetés Győr elfoglalásáról. Az összességében mutatós képen maga az esemény és Győr ábrázolása a részletekbe jelentéktelen eltérésekkel Sibmacher előbbi munkájának a mása. A Duna bástya feletti partszakasz kissé hosszabb és a két csónak mellett megjelenik egy tutaj és egy nagyobb gálya is. További eltérés, hogy a Sibmacher metszeten lévő csapatnevek itt nem a képen, hanem a jelmagyarázat tábláján olvashatók felül, az alatta lévő A–H jelmagyarázat viszont már egyezik az előképén lévőkkel. (*Győr 1598/9*, 126. kép)

Győr elfoglalásának hírét **Nikolaus Steinberg** a Breslauban (ma Wrocław, Lengyelország) lévő Szent Erzsébet gimnázium rektora latin nyelvű elégiájában örökítette meg. Költeménye *Elegia de Jaurino nuper die XXIX Martii recuperato* címmel röplapon jelent meg, amelyre rákerült Győr elfoglalásának fametszetes képe. Sem a kép rajzolóját, sem a fametszőt nem ismerjük. Művük a maga egyszerűségében nem igazán művészi ábrázolás. A város alaprajzában, a Püspökvár épületeiben és az Újváros szegényes rajzában hűségesen követi Sibmacher metszetét. A város három kapuját, továbbá a Dunát, a Rábát és a Szigetközt felirattal közli. Viszont a lőporraktár robbanását előképétől eltérve a Vizi kapunál tünteti fel. Mindezekkel együtt a metszet az azon feltűnő katonákkal együtt bájos képet nyújt. (*Győr 1598/6*, 127. kép)

Alexander Mair metszetének címe IAVARINVM sive RAAB á Christianis captum 29. die Martij Anno Christi 1598 a kép felett szerepel. A jobb oldalon két obeliszk között a győzelem istennője tart babérkoszorút, alatta táblán Schwarzenberg dicsőítése olvasható. Mair munkáját Fugger Máriának, született Schwarzenberg bárónőnek ajánlotta. Győr és környékének rajza Sibmacher és Giacomo Franco 1594-ben készült munkáinak ismeretére utal, amiről több egyéb megegyező részlet mellett elsősorban a Püspökvár épületei árulkodnak. Az Új bástya közelében feltűnik egy templom. Az előképét részben kijavította, másrészt időszerűvé tette: az alaprajzon szerepel a Sibmachernél 1594-ben hiányzó, ám Franconál már szereplő Császár bástya, továbbá látszik a Fehérvári kapu és a lőporraktár felrobbantása. Ez utóbbit azonban tévesen a Vizi-kapu közelében mutatja, akárcsak Franco metszete. Elmarad a Kis-Dunáról a Sibmachernél látható hajóhíd, a bástyákra viszont magyar és császári lobogó kerül. Mair képe ismert az aljára ragasztott nyomtatott szöveggel röplapként is. (*Győr 1598/12*, 128. kép)

A Győr elfoglalásáról megjelent látképek közül a valóságot legkevésbé a WAHRE CONTRAFACTVR DER STAT RAAB című metszet mutatja. Már első rápillantásra is meghökkentő a hátsó bástyák ívelt, szív alakúnak tűnő formája. A képről hiányzik a Császár-bástya, a lőporraktár robbanása az Új-bástyánál látható és szerepel rajta egy keleti bejárat is, amit a robbanás képe félig eltakar. A képen felül a felhőkben egy „égi alak" lebeg, ami feltehetően képi utalás a Győr elfoglalásához nyújtott csodás égi segítségre, amely a kép alatti leírásban (*... mit verleibung götlicher Hülff Wunder barlicher unuersehener wider menschen hoffnung*) is említve van. Ez az ötsoros német nyelvű szöveg ismerteti Győr elfoglalását és az ott szerzett hatalmas zsákmányt is. Nem találunk magyarázatot arra, miért szerepel az egyébként német nyelvű metszeten Schwarzenberg neve olasz nyelven (*il Hu. S. di SchW.*). A Püspökvár épületei inkább Sibmacher, mint Hoefangel rajzának ismeretére utalnak. (*Győr 1598/13*, 129. kép)

Még két további német nyelvű metszet ismert Győr visszafoglalásáról. A két ábrázoláson több egymástól markánsan eltérő részlet van. Az egyiken a várnak csak hat bástyája látható, viszont van egy keleti bejárata, a Püspökvár épületei inkább Sibmacher eredetre utalnak, a város közepén és az Új bástya közelében egy-egy templom figyelhető meg, végül a lőporraktár a Duna-bástyánál repül a levegőbe. Kétsoros címe a képen felül végigfutó keretben WARHAFTE ZEITVNG ... VÖSTVNG RAAB ... 28 MARTI ANNO 1598 egyúttal az esemény rövid ismertetése is (*Győr 1598/4*, 130. kép). A másik címe AICHENTLICHER ABRIS DER HAVPTVÖESTVNG RAAB ERÖBERT DEN 28 MARTY ANO 1598, ami ugyancsak a kép felett van, az események leírás viszont német nyelven öt sorban a kép alján olvasható. Ellentétben az előző képpel, itt Győrnek hét bástyája van, ám nincs keleti városbejárat és a lőporraktár a Szentdombi-bástyánál robban. Vagyis ami az előző metszeten hibás ábrázolás volt, az itt helyesen szerepel. A Püspökvár épületei a Hoefnagel látképének ismeretét is mutatják, az Új bástya közeléből pedig eltűnik a templom. Egyforma a két képen a város közepén lévő templom, ami a többi Győr látképen nem fordul elő. Jobbra felül díszes táblán A–O jelmagyarázat olvasható. (*Győr 1598/10*, 131. kép)

Ezt a két metszetet stílusjegyek alapján többen Sibmacher munkájának tartják. Ezzel kapcsolatban már megjegyeztük, Sibmacher számos eseményről készített több látképet is, amint ezt láttuk már

15 eves haboru print.indd 49 23/03/2021 10:03

Esztergomnál, és látjuk majd Buda és Székesfehérvár ostrománál is. Általában hosszabb ostrom esetén vagy más nézetből történt bemutatás érdekében készített több képet, de sarkalhatta őt erre az is, ha rájött, hogy közre adott munkáján hibázott és egy újabb ábrázoláson ezeket a tévedéseket kijavította.

Ha bizonyítottnak vagy bizonyíthatónak nem is tartjuk, egyetértünk azokkal, akik ezt a két lapot is Sibmacher munkájának mondják. Ennek igazolására a magunk részéről két apró részletre hívjuk fel a figyelmet. Sibmacher metszetei alján szinte mindig megjelenik egy rá jellemző facsonk egy kihajtott ággal és/vagy egy jellegzetes fűcsomó. Ezek feltűnnek ezeken a lapokon, de Sibmacher jelzett Győr lapján is. Másik ilyen Sibmacher kezére valló részletrajz, ami mindhárom Győr képén (de más munkáin is) látható, az a lángnyelvek és a fölötte gomolygó füst jellegzetes rajza.

Véleményünk szerint Sibmacher elsőként a korábbi metszetét követő WARHAFTE ZEITVNG ... VÖSTVNG RAAB ... 28 MARTI ANNO 1598 című látképét (Győr 1598/4) készítette el, ezt követte a Schwarzenberg arcképét és saját jelzését is feltüntető képe (Győr 1598/7) és utolsóként az *Aigentlicher Abris der Hauptveostung Raab* című munkája (Győr 1598/10).

A győri siker után Európa szerte ismertté vált Adolf Schwarzenbergről számos portré született. Közülük kettőről tudunk, amelyen Győr képe is látható. A Kölnben dolgozó Matthias von Kinkelbach Quad festő-rajzoló Schwarzenberg portréját az akkor szintén Kölnben élő Crispijn van de Passe metszette rézbe. A portré alatt Hoefnagel lekicsinyített Győr képe van, amelyre Quad gondosan rárajzolta a kapu berobbantásának jelenetét. (*Győr 1598/15,* 132. kép)

A másik portré Giovanni Orlandi műve. Ezen a háttérben egy várfal részlet látható hatalmas kapuval, amely előtt egy petárda robban fel. A portrén az esemény szöveges ismertetése is szerepel (*Győr 1598/17,* 133. kép). Ez a háttér kép jó száz évvel később egy ma széles körben ismert metszet ihletője lett, amely F. Ch. Khevenhiller *Annales Ferdinandei* című monumentális művében jelent meg.

Giovanni Orlandi rézmetsző és kiadó 1590–1640 között Rómában, majd később Nápolyban dolgozott. Az elismertebb rézmetszők közé tartozott, számos Michelangelo és Raffaello rajzról készített másolatot. 1598-ban kiadta Giovanni Maggi látképét Buda ostromáról, majd azt átjavított évszámmal 1602-ben megismételte. 1601-ben közreadott egy látképet Nagykanizsa sikertelen keresztény ostromáról. 1602-ben a hozzákerült eredeti lemez felhasználásával, saját nevével kiadta Antonio Lafreri 1566-ban készített Szigetvár metszetét.

Győr sikeres elfoglalását követően Schwarzenberg és Pálffy Miklós közös hadjáratuk során több dunántúli várat visszafoglaltak a töröktől. Ezek egy részét a törökök Győr elestének hírére maguktól hagyták el és rombolták le. Erről a hadjáratról Nürnbergben jelent meg egy tudósítás (*Fernere Victorien und einnam etlicher Vestungen in Ungern.* sz.n., Nürnberg /Lochners, Joachim/, 1598.) amely címlapján hét visszafoglalt vár fametszetes kicsi képe látható. Megjegyezzük, ugyanezek a fametszetek (*Tata stb. 1598/1 stb.* 233. kép) már megjelentek más helyek képeként (lásd lejjebb ismertetve) Nürnbergben az 1594 tavaszi sikerekről beszámoló tudósítás címlapján. A képecskék felett szerepel az egyes helyek neve, fekvésük vagy más helyektől való távolságuk. Felsoroljuk ezeket:

Tata „Dotis nahend beym Martins Berg gelegen" (1594-ben Kékkő)
Várpalota „Palota zwo Meil von Wesperin gelegen" (1594-ben Szécsény)
Csókakő „Tschekaka oder Chakacu 3. Meil von Gestes"
Vál „Wahl under dem Schiltberg gelegen"
Várgesztes „Gestes 3 Meil von Wesperin gelegen" (1594-ben Nógrád)
Tihany „Tyhan 2 meil von Wesperin gelegen" (1594-ben Somoskő)
Veszprém „Wesperin 6. Meil von Stulweissenburg" (1594-ben Szolnok)

1598 nyarán több kisebb-nagyobb összecsapás volt utánpótlást szállító török csapatok és portyázásra indult magyar lovasok és a szabad hajdúk között. Egy ilyen lovas portyával Zrínyi György Pécs felé tartott, amikor **Szigetvár** közelében egy szintén Pécsre igyekvő török csapattal találkozott. A másfél órás összecsapás után a törökök visszamenekültek Szigetvárra, 300 halottat hagyva a csatatéren. Zrínyi György vesztesége mindössze 130 katona volt. Zimmermann sorozatában örökítette meg az összecsapást. Metszetén az ütközet hátterében látható Szigetvár. (*Szigetvár 1603/1,* 198. kép)

Nagyváradot 1598 őszén a török seregek hosszan ostromolták, de nem tudták elfoglalni. Az esemény után közvetlenül Samuel Dilbaum Augsburgban kiadott tudósításában jelent meg Philippus Mair metszete Nagyváradról, amely a városnak eddig nem ismertetett első látképe. Az ostromot ábrázoló képnek annyi köze van a valósághoz, hogy Nagyvárad vára magasabban fekszik, mint az alatta elterülő város és a képen látható a „Sebeskeres" folyó (a jelmagyarázat szerint). A viszonylag bőséges jelmagyarázat ezen felül csak általánosságokat tartalmaz. Jóindulattal feltételezhető, hogy valamilyen írásos vagy szóbeli információ rendelkezésre állt a metszet elkészítéséhez, bár azon a látképileg nagyon meghatározó kéttornyú székesegyház sem szerepel. (*Nagyvárad 1599/1,* 134/a. kép)

Ennek az előző metszetnek megbízhatóság tekintetében pont ellentétje az a látkép, amely Nagyvárad várának alaprajzát valósághűen mutatja. Ez **Georg Hoefnagel** metszetként csak később megjelent munkája. A látkép feliratában Nagyváradot, mint *Transilvaniae oppidum, cum munitissimo propugnaculo. In provinciae introitu secundo* (Erdély mezővárosa, különlegesen erős védelemmel, közvetlenül a tartomány bejáratánál) említi. Megemlékezik a sikertelen ostromról is, igaz, ostromlóként tévesen Mohamed szultánt nevezi meg. A metszet maga békés hangulatot áraszt, nyoma sincs rajta ostromjelenetnek, vagy

15 eves haboru print.indd 50 23/03/2021 10:03

az ostrom okozta rombolásnak. A várat szépen megrajzolt külvárosok veszik körül, az utcákon sétálnak, a város határában szántanak. (Nagyvárad *1617/1,* 134/b. kép)

Hoefnagel képén ugyan nem közli, de biztosra vehető, hogy munkája **Cesare Porta** hadmérnök ma is meglévő, 1599-ben készített felmérési rajza nyomán készült. Hoefnagel kapcsolatát Portával más metszete is bizonyítja, mint például Petrina látképe.

Hoefnagel Nagyvárad képének a legnagyobb értéke egy kicsiny részlete. A jelmagyarázat szerint a várban található *Statua Regis equestris, et tres statuae pedestres ex aere fusili* (Király lovas-szobra és három gyalogos szobor, bronzból öntve). Ezek a Kolozsvári testvéreknek az 1300-as évek második felében készített, Nagyváradon elhelyezett király-szobrai, Szent László lovas szobra és Szent István, Szent Imre és Szent László álló alakos szobrai. Előképén, Cesare Porta rajzán a hatalmas kőtömbön ágaskodó lovon ülő király a Szent László szobor egyetlen helyszínen, valóság után készült képe, sajnos, csak rendkívül kis méretben. A rajzon viszont nem szerepel a három álló alakos király szobor, azokról Hoefnagel csak írásos forrásokból tudhatott, és lelkiismeretesen azokat is oda rajzolta a templom sarkához. Sajnos, kicsi méretük miatt ezek a szobrok alig-alig felismerhetőek. (*Cesare Porta rajza,* 306. kép)

Anno Domini 1599

Az 1599. esztendőben nagyszabású hadműveletekre nem került sor. Tavasszal Pálffy Miklós az esztergomi katonaságával petárdát használva megkísérelte Buda meglepetésszerű elfoglalását, ám ez nem járt sikerrel. Visszavonulása közben újra elfoglalta és lerombolta **Zsámbék** erődjét. Ez az esemény Zimmermann metszetsorozatában szerepel. (*Zsámbék 1603/1,* 199 kép)

Nyár elején Pálffy vezetésével a dunai sajkások hajdú csapatokkal közösen a Dunán érkező török utánpótlás megakadályozására a Duna mentén délre indultak. Előbb Paksnál a bácsi bég hajóit fogták el a hajókaravánnal tartó béggel együtt, majd június 20-án **Tolna** közelében a Belgrádból Budára indított hajókat foglalták el. A hatalmas zsákmányban ágyúk, fegyverek, rengeteg élelmiszer mellett jelentős mennyiségű ezüstpénz is volt, amit a török katonák zsoldjának kifizetésére küldtek Isztambulból.

Az eseményről nem sokkal megtörténte után egy Breslauban megjelent tudósítás adott elsőként hírt. Ennek fametszetes címlapján látjuk a történetet: vitorlás hajókon kézitusa folyik, az egyiken félholdas török parancsnoki fülke, a vízben turbános törökök úsznak. (*Tolna 1599/1,* 234. kép)

Hans Sibmacher metszetén felül a Duna Buda és a Dráva torkolata közötti szakasza látható, ez alatt pedig a vízi ütközet látványos képe. A parton a hajdúk már a pénzes zsákokból töltik meg süvegeiket, mások a zsákmányolt ágyúkat vontatják el. A kép bal sarkában egy pár nappal korábban történt jelenet szerepel. A hajdúk Paks közelében halálos ellenségüket, a bácsi béget fogták el és kegyetlenül megkínozták. A korabeli tudósítások szerint először a bég fogait darabonként kiverték (ez jelenet és az elszórt kivert fogak láthatók a metszeten), majd szálanként kitépték a szakállát, végül testét darabokra vágták.

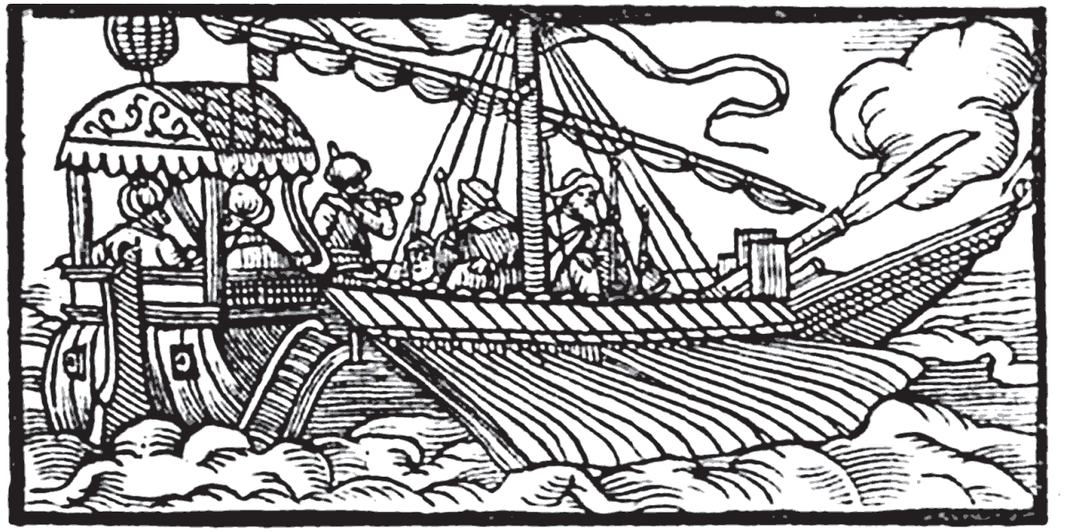

A képen még egy innen nagyon távoli esemény is látható. Valamikor június végén Nyáry Pál nagyváradi kapitány elfoglalta a töröktől a Fekete-Kőrös partján fekvő Sarkad várát és lerombolta. Sibmacher metszetén Paax (Paks) közelében látható Sargad (Sarkad), mellette a történet leírása. (*Tolna 1599/2,* 135. kép)

A Tolna melletti ütközetről megjelent minden további kép Sibmacher lapjának másolata. Az első, amely feltehetően Philipp von Uffenbach (vagy Georg Keller?) munkája, a frankfurti vásári tudósításokban jelent meg. Több apró változtatás mellett elmaradnak a magyarázó feliratok és figyelemre méltó, hogy a lángokban álló váracska mellett most nem Sarkad, hanem Szolnok (Solnock) neve szerepel. Tény, hogy a hajdú csapatok valamikor augusztus végén megkísérelték Szolnok rajtaütésszerű elfoglalását, de nem jártak sikerrel. (*Tolna 1599/3,* 136. kép)

Az eseményről készült metszet később megjelent Ortelius könyvében (*Tolna 1602/1,* 137**.** kép) és Zimmermann sorozatában is. (*Tolna 1603/1,* 200. kép)

1599. októberének végén Báthory András fejedelem – akinek Báthory Zsigmond az év tavaszán átadta a fejedelemséget – a ma már Nagyszebennel egybe épült **Sellenberk** mellett megütközött Vitéz Mihály havasalföldi vajda székelyekkel megerősített seregeivel. Báthory András vereséget szenvedett. Moldvába menekülése közben Csíkszentdomonkos határában a székelyek felismerték és megölték. Az ütközetről a frankfurti vásári tudósításokban jelent meg **Georg Keller** rendkívül látványos csatajelentet bemutató metszete. A háttérben erős és jelentős városként látható Nagyszeben (Herman Statt) képzeletbeli látképe. (*Sellenberk /Nagyszeben/ 1600/1,* 138. kép)

Georg Keller (1568–1634) festő, vésnök, rézmetsző Frankfurtban született, négy évig Jost Ammannál tanult rajzolni és rézmetszést Nürnbergben. Az 1590-es évek közepétől újra Frankfurtban élt, 1600-tól ő készítette a frankfurti vásári tudósítások metszeteit. Elsősorban reproduktív rézmetsző

15 eves haboru print.indd 51 23/03/2021 10:03

volt, munkáit mások rajzai alapján készítette. Többek véleménye szerint már korábban is közösen dolgozott Philip von Uffenbach-hal, akinek rajzait ő véste lemezre a frankfurti vásári tudósításokban történő közléshez. Könyvillusztrációkat készített a frankfurti De Bry kiadónak. Dilich metszeteit kicsinyítve másolta Boissard *Historia Chronologica Pannoniae* (Frankfurt a.M., 1608.) könyvéhez. Talán legismertebb munkája a Ralph Hamor angol gyarmatosító Virginia alapításáról szóló könyvének németnyelvű kiadásához készített metszetsorozata, amely előképe Theodor de Bry 1590-ben készült hasonló sorozata volt.

A székelyek Báthory András levágott fejét jutalom reményében 1599. november 10-én Mihály vajdához vitték Gyulafehérvárra, aki a fejet Báthory halálának igazolására egy ezüst tálcán (mint annak idején Heródes Keresztelő Szent Jánosét) elküldte Malaspina pápai nunciusnak. A pápai nuncius a Kolozsváron lakó Miklós krétai görög festővel Báthory András fejét lerajzoltatta és a rajzot eljuttatta VIII. Kelemen pápának. A november 12-én Gyulafehérvárra érkező Ungnád Dávid császári biztos a rajz egy másik példányát az akkor hosszabb ideig Pilsenben (ma Plzeň, Csehország) tartózkodó Rudolf császárnak küldte meg. Úgy hisszük, ez utóbbi rajznak a másolatai juthattak el nagyon gyorsan nyugat-európai portréfestőkhöz és rézmetszőkhöz.

A székelyek pár nappal később Báthory András megcsonkított holttestét is elvitték Gyulafehérvárra. Mihály vajda a levágott fejet hozzávarratta a megcsonkított testhez. 1599. november 24-én Báthory András holttestét a bátyja, Báthory Boldizsár számára készíttetett ezüst koporsóba helyezve ünnepélyesen eltemették Gyulafehérváron a székesegyházba, Fráter György szarkofágja mellé helyezve.

Mihály vajda, aki abban bízott, hogy a Pilsenben tartózkodó Rudolf császár elismeri Erdély fejedelmének, küldöttséget indított a császárhoz. Levelében beszámolt Erdély meghódításáról és elküldte Rudolf császárnak Erdély jelképes kulcsait, a goroszlói győztes csatában szerzett zászlókat, Báthory András harci ménjét fejedelmi lószerszámokkal, kardját, buzogányát és bíborosi kalapját.

Anno Domini 1600

Mihály vajda küldöttsége az ajándékokkal január elején érkezett meg Pilsenbe. Miután Rudolf császár megtekintette az ajándékokat, azokat 1600. január 13-án nyilvánosan is bemutatták. Samuel Dilbaum fametszetes röplapján Báthory András levágott fejének képét veszik körül az ajándékok, köztük Báthory András és fővezére, Kornis Gáspár zászlói. A metszeten lévő kulcsok Erdély jelképes kulcsai, amelyek a fejedelemség elfoglalására és meghódolására utalnak. (*Báthory András 1600/1*, 139. kép)

Nem sokkal Dilbaum röplapja után megjelent annak másolata Theodor Meurer frankfurti tudósításában. A tudósítás részletesen foglalkozik Mihály vajda Pilsenbe küldött ajándékaival, a metszeten szereplőket szinte hiánytalanul felsorolva. Drugulin szerint a lap Georg Keller műve, bár azon Keller jelzése nem szerepel. Drugulin véleményével egyetértünk, mert a lap stílusa és kidolgozása nagyon hasonló Keller munkáihoz. Amúgy a tudósításban a többi metszet Keller jelzett műve. (*Báthory András 1600/2*, 140. kép)

Az 1600-as év első, metszeteken is ábrázolt eseménye szokatlan módon nem a törökök és a keresztény csapatok összecsapása volt. Az év tavaszán Pápa vallon-(francia) zsoldosai fellázadtak, mert hónapok óta nem kapták meg zsoldjukat. Elfogták a várparancsnokot és tisztjeit, a magyar és német katonákat lefegyverezték és elzárták. A fellázadt zsoldosok Pápa várát 100 ezer (más források szerint 60 ezer) aranyért felajánlották a székesfehérvári törököknek. Június végén Adolf Schwarzenberg és Nádasdy Ferenc csapatai körbezárták Pápát, és több hetes ostrom után (amelyben Schwarzenberg életét vesztette) augusztusban elfoglalták. A Székesfehérvár felé menekülő francia zsoldosok többségét megölték, mintegy 70-et pedig foglyul ejtettek. A foglyok közül a tiszteket Bécsbe küldték, ők ott kerültek később hóhérkézre, a többit Pápán embertelen kegyetlenséggel kivégezték. Csak pár halálnemet említünk: halálra korbácsolás, elevenen megnyúzás, horogra akasztás, élve felnégyelés vagy feldarabolás, karóba húzás, szalmabálába kötve elégetés, forgó malomkerékre kötve vízbe fojtás, kerékbetörés. Voltak, akiket kutyákkal tépettek szét, másokat fejig földbe ástak és halálra éheztettek, illetve fejüket tekebábúnak tekintve ágyúgolyókkal zúzták össze. (Megjegyzés: emlékeztetünk a Győr 1594/8 metszetnél leírtakra).

A **Pápán** történtekről két metszetet ismertetünk. Ezek készítőinek figyelme nem a vár ostromára, hanem az azt követő kegyetlenkedésre irányult. Elsőként az **Abraham Hogenbergnek** tulajdonított készült el, amely később lapjelzéssel a *Hogenbergs Geschichtsblätter* néven ismert metszetsorozatban is szerepelt. Ezen a jobboldali háttérben látszik Pápa ostroma, de a kép többségét a kegyetlenkedések rajza tölti ki (*Pápa (1600)/1*, 141. kép). **Zimmermann** képén Pápa várát már csak egy felirat jelzi téves évszámmal (1600 helyett 1601 szerepel). Egyes kivégzéseket a jelmagyarázat megnevez, így a kép jobb alsó sarkában lévő jelenetét, ahol egy nyúzóasztalra fektetett élő embert nyúznak meg nagy hozzáértéssel. (*Pápa 1603/3*, 142. kép)

Még egy Pápa metszetről tudunk, amely egy tudósítás mellékleteként jelent meg. Ezt a metszetet azonban nem sikerült felkutatnunk, nem láttuk, ezért azt lappangóként tartjuk számon. Lehet, hogy a nem látott metszet azonos az előbb ismertetett metszetek egyikével.

Szeptemberben az erdélyi **Miriszló** falu közelében az erdélyi seregek és Giorgio Basta császári katonasága közösen megverték Mihály vajda seregeit. A velencei rézmetsző Francesco Valesio (Valegio) metszete az ütközet színhelyéről még abban az évben megjelent. A képen hegyes tájon egymással szemben álló csapatok, balra Miriszló falu fantáziaképe látható. A lap címében és feliratiban jól értesültségről tanúskodik, ami bizonyára összefüggésben volt Basta itáliai kötődésével. Nem egy igazán jól sikerült alkotás. (*Miriszló 1600/1*, 143. kép)

15 eves haboru print.indd 52 23/03/2021 10:03

Frankfurtban az 1601. évi böjti vásárra jelent meg Georg Keller metszete a Miriszló melletti ütközetről. Az egyébként mozgalmas és a Kellertől megszokott aprólékossággal kidolgozott csataképről egyedül a képen megjelenő *Fluss Marsch* feliratból tudjuk, hogy az egy Maros partján történt ütközet képe (*Miriszló 1601/1*, 144. kép). Az Achilles Tarducci könyvben megjelent kis fametszet Valesio rajzának a végtelenségig leegyszerűsített, kezdetleges változata. (*Miriszló 1601/2*, 201. kép)

Az ősz szomorú eseménye volt **Nagykanizsa** török elfoglalása, illetve az annak felmentésére Mercoeur herceg vezetésével későn útnak indított sereg kudarca. Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercege nem sokkal korábban lépett Rudolf császár szolgálatába. Mercoeur csapatainak október 14-én történt elvonulása után Georg Paradeiser várkapitány még nyolc napig védte a várat, majd október 22-én feladta Nagykanizsát. Ekkor már csak mintegy 160 katona volt a várban, akik szabadon elvonulhattak. Paradeisert és pár tisztjét Bécsben hadbíróság elé állították.

Nagykanizsa elfoglalásáról elsőként a frankfurti vásári tudósításokban jelent meg Georg Keller *Festung Canischa* című metszete. Kellernek a frankfurti vásári tudósításokban megjelent munkái mind korábban megjelent metszetek másolatai, átdolgozásai (nem beszélve a csataképeiről). Nagykanizsa esetében azonban egyetlen korábbi ábrázolásról sem tudunk. Így nem tudjuk, mi volt Keller forrása a látképhez, talán hozzájutott valahogyan Pietro Ferabosco hadmérnök korábbi felmérési rajzához. Mindenesetre a Nagykanizsa vártörténetével foglalkozó történészek Keller Nagykanizsa ábrázolásának több részletét is a valósághoz közelinek tartják. Keller a több részre tagolt várat és várost északról mutatja, feltüntetve a város közelében jobbra egy templomot (ez később S. Nicolaus névvel látható a metszeteken, valójában a várostól délre lévő egykori Szentmiklós községet jelöli), balra pedig egy kimagasló tornyot. Ezek a későbbi, immár más alaprajzot mutató Nagykanizsa képeken is megjelennek. Keller feltünteti a várat elhagyó várvédők csapatát is. A kép sarkában egy kőlapon szerepel a „*GK 1601*" készítői jelzés. (*Nagykanizsa 1601/1*, 145. kép)

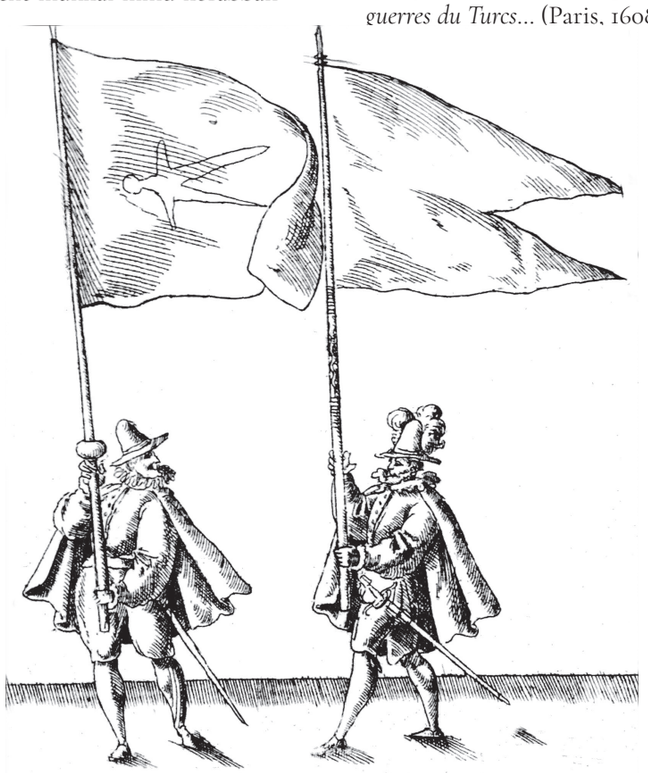

Mercoeur herceg népes udvari kíséretében volt udvari rajzoló is, bizonyára az készítette azokat a rajzokat, amelyek alapján Mercoeur magyarországi tetteit bemutató metszetek jelentek meg Párizsban. Mercoeur herceg csapatainak az október első napjaiban történt Nagykanizsa környéki harcairól készült metszetek egyike először egy röplapon jelent meg. A röplapnak egyetlen, nagyon rossz állapotban lévő, hiányos példányát ismerjük. A röplapon Mercoeur herceg portréján Thomas de Leu /Leeuw, Le Leup (1560–1612)/ jelzése szerepel. Ennek alapján van olyan vélemény, hogy a metszeteket is a jó nevű flamand rajzoló De Leu készítette, amit kétségesnek tartunk. A lapon Nagykanizsának csak egy része, pontosabban két bástyája és a közte lévő várfalszakasza látszik, a kép többi részét csatajelenetek és katonai táborok rajza tölti ki (*Nagykanizsa (1601)/1*, 146. kép és *Nagykanizsa 1608/1*, 147/a. kép). Egy másik metszeten már Nagykanizsa teljes alaprajza jelenik meg, amely egy megközelítőleg szabályos ötszögletű várat mutat, amit középen egy folyó vág ketté. Ez elrendezésében megfelel a valóságnak, de az alakját tekintve és különösen a város épületeiről ezt nem mondhatjuk el. A kép további részeit itt is csatajelenetek, hadállások, sátrak, csapatok töltik ki. (*Nagykanizsa 1608/2*, 148/a. kép)

A metszetek önálló lapként jelentek meg, a rajtuk lévő jelölésekhez tartozó jelmagyarázatot pedig önálló lapokra nyomták az esemény rövid leírásával együtt. Az Apponyi metszetgyűjteményben a hét lapból álló teljes sorozat megvan, sőt, két laphoz (egy Nagykanizsa ostrommetszet és Székesfehérvár látképe) a nyomtatott kísérőlap is fennmaradt. Ismerünk olyan példányt, amelyen a nyomtatott szöveg annak hátoldalára ragasztva található. A Nagykanizsa 1608/1 metszethez tartozó ismertető szöveg és jelmagyarázat teljesen megegyezik (eltérő tördeléssel) a röplap szövegével (*Nagykanizsa 1608/1 és 1608/2 szöveg*, 147/b. és 148/b. kép). Később a metszetek megjelentek Nicolas de Montreulx: *Histoire Universelle des guerres du Turcs…* (Paris, 1608.) könyvben, ahol a metszetek jelmagyarázata a könyv szövegében szerepel.

Nagykanizsa elfoglalása Zimmermann 1603-ban megjelent sorozatában is szerepel. Ez Keller munkájának 90 fokkal elfordított másolata, de csak a város és a vár. (*Nagykanizsa* 1603/1, 149. kép)

A 15 éves háború hadi eseményei közvetlenül ugyan alig érintették **Kolozsvárt** és **Kassát,** ám mindkét városban a háborút érintő fontos döntések születtek. Kolozsvár az Erdélyi Fejedelemség nem hivatalos fővárosa volt, ahol országgyűléseket tartottak, itt fogtak el és végeztek ki törökpárti főurakat, itt volt 1595-ben Báthory Zsigmond esküvője Habsburg Mária Krisztiernával és sorolhatnánk tovább a jelentős eseményeket. Kassa Felső-Magyarország legfontosabb városa főkapitányi székhely is volt. Mint ilyen, állandó tartózkodási helye volt császári csapatoknak, akik innen indultak hadjáratokra és ez volt a téli szálláshelyük.

Mindkét város látképét **Aegidius van der Rye** (1555–1605) flamand festő rajzolta, a látképek tanúsága szerint a helyszínen, a rajzok alapján készült metszetek pedig Georg Hoefnagel nevével jelentek meg.

Aegidius van der Rye az 1590-es évek elejétől Grazban élt. 1596-ban, amikor Ferdinánd főherceg nagykorú lett és megkezdte Belső-Ausztria tartományainak (Steiermark, Karinthia és Krajna) kormányzását, udvari festőjének nevezte ki 18 gulden havi fizetéssel. Nagyon keveset tudunk működéséről. 1597-ben Grazban a Burg kápolna freskóin dolgozott és ekkor festette Szent Katalin sírba tétele képét is, amelyet a Kunsthistorisches Museum (Wien) őriz. Megrajzolta Krakkó látképét is, amit metszetként szintén Hoefnagel adott közre, Kassa és Kolozsvár képével egy időben.

15 eves haboru print.indd 53 23/03/2021 10:03

Aegidius van der Rye Kolozsvár és Krakkó látképeinek megszületése biztosan összefüggésben volt a Grazban élő Habsburg család erdélyi és krakkói kapcsolataival.

Véleményünk szerint van der Rye 1595-ben Mária főhercegasszony kíséretének tagja lehetett, aki lányát, Mária Krisztiernát kísérte Kolozsvárra. Kassa és Kolozsvár látképeit ennek az utazásnak a során rajzolhatta. Van der Rye Mária főhercegasszony kíséretében utazhatott tovább Krakkóba.

Kassa és Kolozsvár látképe a maga korának színvonalas látkép metszetei közé tartozik, művészi érték és látványosság szempontjából egyaránt. Kassa és Kolozsvár látképét helyszíni vázlataiból Van der Rye maga rajzolta meg, talán még a hosszabb kassai, illetve kolozsvári tartózkodása alatt. Hoefnagelre ezeknél a képeknél csak a metszetek sorozatjellegéhez szükséges szerkesztői feladatok hárultak, többek között a rá jellemző staffázst (alakokat, fákat) rajzolta rá a látképekre. A rendelkezésre álló teret van der Rye részleteiben is kidolgozott épületekkel töltötte ki. Közülük a jelentősebbek könnyen felismerhetők: Kassa látképén a Szent Mihály kápolna tornyának szokatlan fedele, vagy az Orbán torony, Kolozsvár látképén a Ferences templom. Mindkét metszet közel állhat ahhoz a látványhoz, amit egy utazó a városhoz érkezve szerencsés esetben láthatott a távolból, vagyis azt a látvány élményt közvetítették, amit a kor embere egy ilyen látképtől várt. Jegyezzük meg mintegy zárójelben: a 16. század emberének ez az elvárása nem volt, nem lehetett azonos a mai kor emberének a fényképek közvetítette pontossághoz szokott elvárásához. (*Kassa 1617/1*, 150. kép és *Kolozsvár 1617/1*, 151. kép)

Georg (Joris) Hoefnagel 1542-ben Antwerpenben született, gazdag gyémántkereskedő családban. Fiatalkorában maga is kereskedő volt. Autodidaktaként rajzolóvá és festővé képezte magát és nyelveket tanult. Kortársai szerint a kezébe adott flamand szöveget folyékonyan akár latinul, akár spanyolul is felolvasta. Sokat utazott, Spanyolországban 1563–1567 között (itt készítette első látképeit), Angliában 1568–1569-ben járt. 1570-ben letelepedett szülővárosában, megházasodott és itt született fia, Jakob. Németalföld 1576-ban történt spanyol megszállása után teljes vagyonát elvesztette és Antwerpent is el kellett hagynia. Ettől kezdve művészi, festői-rajzolói munkájából élt. Abraham Orteliussal (akinek térképeket is készített) utazott 1577-ben Münchenbe, majd Rómába, ahol Farnese kardinálisnak dolgozott, elsősorban miniatűr munkákat készített. 1590-es évek elején Frankfurtban élt. Itt jelent meg 1592-ben egyik leghíresebb műve *(Archetypa studiaque patris…)*. A könyvben rovarok, növények mikroszkóppal felnagyított, legapróbb részletekig pontos rajzai láthatók. Rudolf császár udvari festőjévé nevezte ki, rövid ideig Prágában volt, majd 1595-ben Bécsben telepedett le. Élete végéig szállított látképeket Braunéknak, az egymást követő kötetekben összesen 63 kötődik nevéhez. Ezek között számos látképet készített spanyol és olasz városokról. Bécsben halt meg, 1601. július 24-én.

Fia, **Jakob Hoefnagel** (1573–1632) Antwerpenben született. Már 19 éves korában nagyon ügyes rézmetsző volt, ő véste apja híres növény- és rovartani könyvének rézlemezeit. Édesapja segítségével nem csak Magyarországot kereste fel 1595-ben helyszíni látképrajzok készítésére (Érsekújvár, Komárom, Esztergom, Visegrád), de hasonló célból járt Csehországban és Ausztriában is, ez utóbbi útja során rajzolta le Kismartont. 1600-tól Rudolf császár udvari festője volt 1612-ig. 1609-ben rajzolta Bécs látképét, amely azóta is az egyik leghíresebb képe a városnak. Az 1620-as évektől részben Svédországban élt, ahol megfestette Gusztáv Adolf portréját. Utolsó éveit Németalföldön töltötte, ahol 1626-ban ötödször is házasságot kötött.

1600-ban jelent meg **Wilhelm Dilich** könyve *(Vngarische Chronica, Darinnen ordentliche, eigentliche vnd kurtze beschreibung des Ober vnnd Nieder Vngern.)* Kasselben. Műve később meghatározó mintája lett a Magyarországgal foglakozó népszerű ismertető könyveknek – a kor szóhasználata szerint krónikáknak – és képanyaga több esetben a magyar várak, városok későbbi ábrázolásainak. Dilich könyve később több átdolgozott kiadást is megért.

Dilich művében a Magyar Királyság rövid történelmi és földrajzi ismertetését 34 település látképével (némelyiket több nézőpontból) és számos további fametszettel egészítette ki. A nemeseket, polgárokat, földműveseket, valamint katonákat (huszárok, hajdúk stb.) bemutató képek Jost Amman hatását tükrözik. A könyv illusztrációi között Zrínyi Miklós mellképe és magyar királyok is szerepelnek. Dilichnek ez a könyve nevezhető az első, csak Magyarországot írásban és képekben bemutató műnek.

Wilhelm Dilich /eredeti neve Schäffer, vagy Scheffern/ 1571-ben vagy 1572-ben született a hesseni Wabernben. Édesapja protestáns lelkész volt, aki fiát kasseli iskolái után a wittenbergi, marburgi és lipcsei egyetemen taníttatta. Dilich alig 20 éves volt, amikor végigjárta szülőföldjét, Hessent és rajzokat készített jelentősebb városairól, várairól. Rajzait történeti-földrajzi kiegészítésekkel ellátva *Beschreibung des ganzen Hessenlandes* címmel Moritz hesseni őrgrófnak ajánlotta 1591-ben. Az uralkodó tetszését a munka annyira elnyerte, hogy 200 arannyal jutalmazta Dilichet, és kinevezte udvari geográfusának és történészének. Dilich 1596–1597-ben Hamburgot és Brémát kereste fel, útközben látképeket rajzolt. Majd Hollandiába utazott, ahol hadmérnöki tanulmányokat folytatott. 1621-ben elveszítette az uralkodó kegyét, sőt börtönbe került, ahonnan csak 1625-ben sikerült megszöknie. Szászországba menekült, ahol Drezdában udvari építészként, térképészként és hadmérnökként kapott állást. Az 1640–1650 közötti években együtt dolgozott Matthias Meriannal, majd a tőle a kiadói tevékenységet átvevő fiával, Caspar Meriannal *Topographia* sorozatuk szászországi kötetein.

15 eves haboru print.indd 54 23/03/2021 10:03

Leghíresebb munkája a *Hessische Chronik* (Hesseni Krónika) 1605-ben Kasselben jelent meg, 126 városképpel. Számos hadtörténeti munkája is megjelent. Drezdában halt meg 1650. április 4-én.

Dilich kiemelkedő rajzkészséggel rendelkezett, amihez nagyon jó térlátás és kompozíciós érzék is járult. Rajzstílusa remekül megfelelt a rézkarc technikájú metszetek készítéséhez. Látképei finom, tiszta vonalvezetésűek, a jelentősebb épületek rajzai gondosan kidolgozottak. A bemutatandó várat vagy várost majdnem mindig látképe közepére helyezi el, lehetőséget adva kellő mélységet érzékeltető háttér és a kép fő mondanivalójára rávezető előtér megrajzolására. A kép belseje felé elkeskenyedő folyók, az előtérben lévő hatalmas, hátrafelé azonban egyre kisebb fák, a messzeségben elmosódó hegyek, mint a térhatás mesterségbeli eszközei mind-mind szerepelnek eszköztárában. Madártávlatú tájképeinél a horizont emelésével ugyanezt a térhatást tudja elérni. Dilich is él a látképkészítők megszokott, a látványosságot fokozó fogásaival: a fontosabb épületeket felnagyítja, sőt adott esetben a hatásosság kedvéért azokat oldalnézetben mutatja be, amely nem mindig felel meg a kép nézőpontjának. Elfogadott szakmai fogásként nézőpont megválasztása a legtöbbször képzeletbeli: nincs olyan hely, ahonnan az a látvány látható volna, mint ami a rajzán megjelenik. Dilich kiváló térlátását igazolja, hogy metszet előképei másolásakor azokat gyakran síkból térbe forgatva mutatja be, több esetben még függőlegesen is elforgatva (tükörképként). Mindezeket a képességeit felhasználta a könyvében közzétett magyar látképek készítésekor is.

Könyvében az akkori Magyarország területén lévő települések közül foglalkozunk a két Buda metszet mellett a 15 éves háború eseményeihez köthető további 23 hely képével. A teljesség kedvéért felsoroljuk azokat a látképeket is, amelyekkel nem foglalkozunk: Maklár, Óbuda, Szikszó, Tokaj és Zsáka és pár délvidéki (Belgrád, Szabács stb.) település. Dilich pár hadrend-rajzot is közzétett, részben az 1566. évi eseményekről, ezekkel sem foglalkozunk.

Dilich metszetei között – ha az alkalmi tudósításokban vagy térképeken megjelent sematikus képektől eltekintünk – összesen 12 hely első látképe szerepel. Ezek a helyek Kassa, Nagykálló, Pannonhalma, Szarvas, Székesfehérvár, Szolnok, Temesvár, Törökszentmiklós, Vác, Várpalota, Veszprém és Zsámbék. A Dilichnél szereplő további 11 helyről (Eger, Esztergom, Fülek, Győr, Gyula, Hatvan, Komárom, Pápa, Szigetvár, Tata és Visegrád) már korábban is jelent meg látkép.

Dilich magyar látképeivel kapcsolatban leszögezzük, Wilhelm Dilich soha nem járt Magyarországon, így látképeit csak már megjelent metszetek, vagy az egyes városokról beszerzett helyszíni rajzok lapján készíthette. Úgy valljuk, ha voltak is ilyen helyszínen készült rajzai, azok – talán egy-két kivételtől eltekintve – csak hadmérnöki alaprajzok lehettek. Dilich az 1590-es években hadmérnöki tanulmányokat folytatott, ezért könnyen találhatott kapcsolatot császári szolgálatban álló hadmérnökökhöz. Ismert az is, hogy a háborús események helyszínein készült rajzok egyszerre több metszetkészítőhöz és metszetkiadóhoz is eljuthattak, akik – és ezt Georg Hoefnagel munkássága is igazolja – gyakran egymással is kapcsolatban álltak.

Dilich látképei közül először azzal a 11 helységével foglalkozunk, amelyeknek már volt korábbi ábrázolása, törekedve arra, hogy azok előképét meghatározzuk.

Dilich **Fülek** metszetének Meyerpeck Fülek ábrázolása az előképe. Látképén ezt 90 fokkal elforgatva, Füleket nem szemből, hanem oldalról mutatja be. Az ágyúsáncon az ágyúvédő kosarak már Meyerpecknél is szerepelnek. Ez az egyetlen Dilich látkép a sorozatban, amelyen jelmagyarázat van. **Hatvan** metszetének előképe Alexander Mair Hatvan alaprajzát bemutató műve lehetett. Dilich **Szigetvár** és **Gyula** látképének Matthias Zündt 1566-ban készült munkái az előképei, de ismerhette a Sebastian Münster *Cosmographia* című művében másolatokban megjelent Domenico Zenoi ábrázolásokat is.

Korábban minden Győr metszet alaprajzban vagy madártávlatból mutatta a várost. Dilich **Győr** látképe ezektől eltérően északi nézőpontból, a Kis-Duna túlsó oldaláról mutatja a város sziluett képét. A valóságban azonban nem létezik ilyen nézőpont, ahonnan a városnak ez látványa feltételezhető lenne. Ezért úgy gondoljuk, Dilich Győr esetében is élt azzal a módszerével, hogy térbe forgatva mutatta be annak előképként használt valamelyik madártávlatból készült korábbi alaprajzát. Az ábrázolt épületek és azok egymáshoz viszonyított elhelyezése alapján előképként Hoefnagel Győr metszetére gondolunk. Összességében Dilich látképe a hitelesség érzetét kelti, de épületrajzainak valósághűsége erősen kétségbe vonható.

Dilich **Eger** látképe annyiban valós látványt nyújt, hogy vár lábánál terül el a város. Azonban sem a vár ismert alaprajzának, sem a város ismert nagyságának, kiépítettségének ez a látkép nem felel meg. A korábbi ábrázolásokon a várban mindig látható volt egy kéttornyú templom, ez Dilichnél nem szerepel. Arra gondolhatunk, hogy valamelyik korábbi metszet amúgy sem valós képét (például Sibmacherét) kívánta Dilich oldalnézetben, meglehetősen nagyfokú művészi szabadsággal bemutatni. **Esztergom** egészében hiteles látványt nyújt a természeti környezetével. Dilichnek ennek elkészítéséhez bőven álltak előképek rendelkezésére, rajzának nézőpontja elsősorban Dominicus Custos és Hans Sibmacher metszetéhez közeli.

Biztosra vesszük, hogy Dilich ismerte és részben felhasználta Hoefnagel 1597-ben megjelent **Komárom** és **Visegrád** metszetét. Ez utóbbin Dilich szokása szerint előképénél jelentősebbnek mutatja be a várat és az annak lábánál lévő települést. Dilich Komáromot oldalnézetben, délnyugatról rajzolja meg, vagyis a mintának tekintett, Jakob Hoefnagel északkeleti nézőpontú rajzát vízszintesen 180 fokkal elforgatta.

Tata képe nagyjából megfelel az írásos forrásoknak, a vár mérete azonban túl nagy a várkastély épületéhez viszonyítva. Ez utóbbi tömegében és egyes részleteiben emlékezetet Hoefnagel épületrajzára (bal szélén négyszögletes torony, jobb oldalt kerek torony, lőréses párkányzat a kettő között). Nem biztos, de lehet, hogy Dilich rendelkezett helyszínen készült felvételi rajzzal, de metszete lehet akár Hoefnagel látképének rendkívül szabados másolata is. **Pápa** látképén Dilich a távolból történő, sziluettszerű bemutatást választotta. Képén a Belső vár és a város egymáshoz képest egyezik azzal a látvánnyal, amit Hoefnagel Pápa képe nyújthat, ha a tó felől nézzük. De a város elnyújtottabb, és a valóságnál több a bástya és a városból kiemelkedő torony is.

Dilich további 12 látképe az adott hely első sokszorosított formában, vagyis metszetként megjelent ábrázolása. Sajnos, ezek között teljesen képzeletbeliek is vannak, mégpedig **Nagykálló**, **Szarvas** és **Zsámbék** látképe. Nagykálló képén a *Kiskalo 96* felirat olvasható (a könyv szövegében Nagykálló név is szerepel), de a feltehetően 1596 évszám szerepeltetésének okát nem ismerjük. Ugyanígy nem tudjuk a Zsámbék képén megjelenő *An90* jelentését sem, a könyv szövege egyiket sem magyarázza meg.

15 eves haboru print.indd 55 23/03/2021 10:03

Dilich **Szolnok**, **Törökszentmiklós** és **Kassa** látképe Georg Hoefnagel látképeire tereli a figyelmet, amelyek akkortájt már elkészülhettek, bár azok metszet formájában csak jóval később jelentek meg. Dilich és Hoefnagel látképei egyébként is több esetben feltűnő hasonlóságot mutatnak. Ennek két magyarázata lehet: Dilich vagy Hoefnagel rajzait, vagy a Hoefnagel látképekhez felhasznált hadmérnöki helyszíni rajzokat ismerte és használta előképként metszeteihez (Szolnok képét 180 fokkal elforgatott nézőpontból). Más a helyzet **Kassa** látképével, amelynek helyszíni rajzait nem egy hadmérnök, hanem a már említett van der Rye rajzolta és adta át Hoefnagelnek metszetként történő közlésre. Dilich Kassa képe keleti, van der Rye rajza nyugati nézetű. A két rajzon a fontosabb épületek többsége helyét illetően megegyezik, a Szent Erzsébet dóm a jobb bemutathatóság érdekében mindkettőn elfordítva szerepel. Lehet, hogy Dilich szokásához híven van der Rye rajzát elfordítva használta fel előképnek. Dilich Kassa képe egyébként már rátekintésre is kizárja azt, hogy az előkép nélkül, csupán szóbeli leírás alapján készülhetett. Nem lehetetlen, hogy volt egy ilyen fejlett rajzkészséggel rendelkező hadmérnök, aki a helyszínen elkészített egy igényes és időt rabló látképet Kassáról és azt eljuttatta Dilich-hez, de ez nem tűnik életszerűnek. Inkább arra gondolunk, Dilich és Hoefnagel között – talán a kölni Hogenberg műhelyen keresztül – lehetett valamilyen kapcsolat, amely révén Dilich hozzájuthatott van der Rye rajzához.

Temesvár metszetének előképéről semmit sem tudunk. Lehet, hogy az ostrom alatt készült valamilyen helyszíni rajz, de lehet, hogy csak szóbeli információk álltak rendelkezésére. Dilich látképén két valós elem van biztosan: a négyszögletes Hunyadi vár és a városban a Szent Katalin-templom, de nem biztos, hogy azok így néztek ki. Mindenesetre Dilich képe feltűnően hasonlít egy, az ostrom alkalmából Báthory Zsigmond dicsőítésére veretett emlékérem városképére. Lehetséges, hogy az éremkészítő és Dilich ugyanazt a forrást használta. Dilich látképe összességében nem tűnik valósághűnek.

A további öt helynek (Pannonhalma, Székesfehérvár, Vác, Várpalota és Veszprém) nem volt korábbi érdemi ábrázolása, ám a látképek a helyek környezeti adottságainak ismeretében nem tűnnek képzeletbelinek. Mind az öt metszet azt a látványt nyújtja, ahogy egy utazó a távlatból megpillant egy várat vagy várost. Közülük négyen az előtérben hatalmas lombos fák szerepelnek a háttérben feltűnő város vagy vár távolságának érzékeltetésére.

Az biztosra mondható, hogy ezek közül a metszetek közül több – egyes részleteiket figyelembe véve – nem csupán szóbeli elmondás alapján készülhetett.

A további vizsgálódásaink előtt felidézzük az 1598-as év főbb eseményeit. 1598 nyarán Győrnél gyülekeztek a császári és magyar seregek, majd pár hét alatt a töröktől visszafoglalták előbb Tatát, aztán elvonulva Székesfehérvár mellett Várpalotát, Veszprémet és pár kisebb várat. Ezután Vácnál gyülekeztek a seregek, és onnan indultak szeptember közepén Buda végül sikertelenül végződött őszi ostromára. A császári seregben lehetett olyan hadmérnök, aki a győri gyülekezés alatt lerajzolta a közeli Pannonhalmát (akkor S. Martinsberg) és talán Pápát, majd Tatát, elhaladva Székesfehérvár mellett arról egy távlati vázlatot készített, majd az elfoglalt Várpalotát és Veszprémet is lerajzolta. Ősszel pedig Vácnál (később Budánál) adódott rajzok készítésére lehetőség. Ha így volt (és így hisszük), Dilich hadmérnöki ismeretségei révén hozzá juthatott ezekhez a helyszíni vázlatrajzokhoz.

Székesfehérvár metszetén a nagy fák mögött a távolban megjelenő városképből csak három részlet pontosítható. A hosszan elnyúló, fallal körülvett síkvidéki város bármilyen város lehet. A város közepén lévő óriási kéttornyú templom, a Nagyboldogasszony templom és a várfalból baloldalt hosszan előreugró Budai-külváros és annak kapu-erődítménye Székesfehérvár valós látványelemei lehetnek. Ezért ilyen távlatból a város látványa akár hitelesnek is tekinthető. **Várpalota** szabályos négyzet alakú, négy saroktornyos váráról rendkívül egyszerű volt hitelesnek tűnő rajzot készíteni egy dimbes-dombos háttérrel. **Veszprém** látképe hűen adja vissza az elnyúlt hegytetőre épült vár látványát a székesegyházzal. Biztos, hogy ennek a három metszetnek az előképrajzait a helyszíneken ugyanaz a személy készítette.

Szentmárton (Pannonhalma) metszetét a dombtetőn lévő, várrá átépített kolostor és templom képét a törökös épületek és a külső vár rajza részleteiben ugyan hiteltelenné teszi, de a környező tájból kiemelkedő dombon lévő épületegyüttes távolból történő megpillantása ma is azt a látványélményt nyújtja, mint Dilich metszete. Lehet, hogy egy helyszínen készült rajzra Dilich mindezeket a „túlzásokat" a hely jelentőségének érzékeltetésére rajzolta rá a képre.

Dilich **Vác** metszetén is megjelennek az előtérben a vastag törzsű fák. A Duna enyhe kanyarulata kedvező a folyópartra épült város bemutatására. Ezen a képen is valósághű a vár és benne a Ferences templom és az attól északra elterülő város elhelyezése a Duna partján. A látképen ezentúl a várban és a városban egyértelműen meghatározható részlet nincs. Dilich ezen a képen a hangsúlyt a látványra, és nem a valósághű ábrázolásra fektette.

Dilich metszeteivel kapcsolatban még egy fontos megállapítást tehetünk. Dilich több látképén megjelenik egy jellegzetes épületcsoport: két dzsámi között egy kimagasló karcsú minaret. Lehet, hogy ennek az épületcsoportnak a forrása Alexander Mair Hatvan (1596)/1 metszete volt. Felsoroljuk Dilichnek azokat a látképeit, amelyeken ez az épületegyüttes látható: Esztergom (több is), Hatvan, Pannonhalma, Szarvas, Szolnok, Temesvár, Törökszentmiklós, Vác, Visegrád és Zsámbék. Ezek közül biztosan soha nem volt ilyen épület Esztergom királyi városában, Pannonhalmán, Szarvason, Visegrádon és Zsámbékon. Ugyanakkor lemaradt ez a törökös épület Szigetvárról vagy Gyuláról, ahol pedig volt dzsámi és minaret. Úgy hisszük Dilich ezzel az épületegyüttessel akarta jelezni, hogy a látképen szereplő hely rövidebb-hosszabb ideig a törökök birtokában volt. Ha így volt, akkor Dilich helyenként hibázott.

15 eves haboru print.indd 56 23/03/2021 10:03

Dilich metszetei viszonylag kisméretűek, nagyságuk átlag 13–15x8,5–10 cm, egyedül a harántfekvő Esztergom (20x10 cm) és Budát ábrázoló képei nagyobbak. Nagyon jellegzetes metszetein a települések kalligrafált névírása. A metszetlapok hátoldala mindig üres. A látképeken (Fülek kivételével) nincs jelmagyarázat, csak annak betűjelölései láthatók esetenként, az ezekhez tartozó jelmagyarázat a könyvben szerepel.

Az előzőekben csupán egy nagyon vázlatos áttekintését adtuk Dilich metszeteinek és nem is foglalkoztunk a könyvében szereplő valamennyi képpel. Dilich munkája ennél jóval részletesebb feldolgozást érdemel. Megjegyezzük, hogy Dilich műve később többször is megjelent, ezekben képeit újra rajzolta (például Vác látképéről elmarad a szigetcsúcs a fákkal, helyére vízi ütközetet rajzolt), amelyek kevésbé mutatósak, ám néhány hibát kijavított (például több képéről elhagyta a dzsámikat és a minareteket). Sajnos, az 1606. évi kiadás nagyon rossz minőségű papírra készült, ami tovább rontotta a metszetek (közöttük egy új déli nézetű Buda és a királyi palota képe, a Mezőkeresztesi-csata, a Vác és Verőce közötti ütközet, valamint az 1602. évi Buda ostrom hadrendi vázlata) esztétikai megjelenését.

Dilich könyve újabb és újabb hasonló, Magyarországot ismertető könyvek megszületését indította el. Mint látni fogjuk, metszetei már megjelenésük után azonnal másolókra találtak és egyes településeknél az egész 17. századra meghatározó ábrázolási típus ősévé lettek.

A Dilich könyvben szereplő metszetek a 235–257. képeken láthatók.

Anno Domini 1601

A Bécsben székelő Udvari Haditanács az 1601. évi hadjárat céljaiként Erdély meghódítását és onnan Báthory Zsigmond kiűzését, Nagykanizsa visszaszerzését valamint Székesfehérvár elfoglalását határozta meg.

Báthory Zsigmond unokatestvére, Báthory András meggyilkolása után tért vissza Erdélybe és szövetségre lépett a fejedelemségét elismerő törökökkel. Báthory csapatainak fővezére Székely Mózes lett. Az erdélyi seregek augusztus 3-án **Goroszlónál** (Szilágy megye) ütköztek meg az Erdélybe behatoló Giorgio Basta császári generális és a vele egyesült Mihály vajda seregeivel. Báthory vereséget szenvedett és Moldvába szökött, Székely Mózes pedig Temesvárra menekült a törökökhöz.

Az ütközetet három metszet örökítette meg, ezeken Goroszló település csak egy jelképes vár ábrázolásával szerepel, Boreskó felirattal (Käppeller képén felirat sincs). Georg Keller metszete a frankfurti vásári tudósításokban jelent meg, jelzése „*GK/1601*”. Ez a csataképe kevésbé látványos, mint korábbi metszetei a Sellenberk és a Miriszló melletti csatáról. A képen a háttérben feltűnnek a Boresko nevű vár körvonalai. (*Goroszló 1601/1,* 152. kép) Boresko

Bartholomeus Käppeller fametszet röplapja valójában egy csatakép, amelyen a hangsúly a csatában zsákmányolt zászlókon van (*Goroszló 1601/2*, 153/a. kép). A kép kicsinyítve tudósítás címlapján is megjelent (App. H. 1961).

Hans Sibmacher vízszintesen ketté osztott metszetén felül a csata képe látható. Ezen is ott van a háttérben *Boresko* vára. A csatakép mozgalmas, de művészileg nem kiemelkedő alkotás.

Basta a kor szokásának megfelelően a Goroszló melletti csatában Báthory Zsigmondtól zsákmányolt 110 zászlót elküldte Rudolf császárnak. A zászlókat ünnepélyes felvonulással vitték fel a prágai várba 1601. augusztus 14-én, ez látható Sibmacher metszetének alsó felén. Sajnos, a zászlók alig felismerhetőek. A zászlók 10 nap alatt jutottak el Goroszlóból a mintegy 900 kilométerre lévő Prágába! A kép alatti szöveges ismertetés 150 zsákmányolt zászlót említ, amelyből 110-et vonultattak fel. (*Goroszló 1601/2,* 153/b. *kép*)

A zászlók Prágába küldésének köszönhető, hogy azokat ott Georg Puchner szász hadmérnök gondosan lerajzolta és kiszínezte. Ezek a rajzok ma is megvannak Drezdában.

Még egy metszetről tudunk, amelyet a Goroszló melletti csatával összefüggésben egy tudósításban tettek közzé. Ezt azonban nem sikerült felkutatnunk, nem láttuk, ezért azt lappangóként tartjuk számon. Az is lehet, hogy a nem látott metszet azonos az előbb ismertetett metszetek valamelyikével.

A Goroszló melletti győztes csata után Mihály vajda előbb Bastával közösen megsarcolta Kolozsvárt, majd Torda mellett táboroztak le, közvetlenül egymás mellett. Mihály vajda katonái felégették és kirabolták Tordát, Nagyenyedet majd végül Gyulafehérvárt fosztották ki, feldúlva a székesegyházban lévő fejedelmi sírokat is. Mihály vajda azt a Basta előtt titkolt tervét, hogy Erdélyt magának szerezze meg (esetleg török segítséggel) azonban már nem tudta valóra váltani. Alig két héttel a goroszlói győzelem után a gyanakvó és Mihály vajdát amúgy is gyűlölő Basta generális vallon zsoldosaival meggyilkoltatta.

15 eves haboru print.indd 57 23/03/2021 10:03

A gyanútlan Mihály vajdát táborában két vallon tiszt kereste fel nagyszámú fegyveressel. A tisztek bementek a vajda sátrába és meggyőződve, hogy nincsenek testőrei, megölték. A korabeli leírások szerint a kardjáért nyúló Mihályt az egyik vallon tiszt alabárdjával hasba döfte, ezután a másik tiszt kardjával levágta a fejét. Ez a jelenet tűnik fel azon a Prágában kiadott tudósítás címlapján lévő fametszeten, amely Mihály vajda megölését adta hírül. (*Mihály vajda megölése 1601/1*, 220/a. kép)

A **Székesfehérvár** ellen vonuló hadsereg vezetését Mercoeur herceg kapta meg, aki kikötötte, hogy Mátyás főhercegtől függetlenül vezethesse seregeit. Szeptember 9-én kezdődött az ostrom és szeptember 20-án a Belső-vár elfoglalásával sikeresen véget ért. A keresztény csapatok a városban erős őrséget hagytak, majd a Bodajk–Csókakő vonalig vonultak vissza tábort verni. Hasszán nagyvezír a felmentő csapatokkal késve érkezett meg október elején Belgrádból Székesfehérvárhoz. Nagyjából ekkor ért Mátyás főherceg is további császári csapatokkal Bodajkhoz. A két hadsereg október 9-től két hétig szinte naponta csapott össze a várostól északnyugatra elterülő vizenyős síkságon. Ez a Sárréti-csata néven ismert ütközet végül a török seregek teljes vereségével végződött.

Mindkét eseményt – a város elfoglalását és a csatát – számos metszet örökítette meg, közülük néhány egyszerre ad hírt mindkettőről. Már korábban említettük, hogy Mercoeur herceg kíséretében volt udvari rajzoló, de Székesfehérvár ostroma és elfoglalása idején más rajzolók is készítettek rajzokat a helyszínen. Ezek közül egy fennmaradt látványos német nyelvű látképet bemutatunk. (*Székesfehérvár rajz 1601*, 305. kép)

Az elfoglalás hírére több tudósítás jelent meg címlapján vagy szövegében Székesfehérvár fametszetes, többségében sematikus képével. Jacob Frey tudósításában a szövegközti kép emlékeztet Wilhelm Peter Zimmermann metszetének egy részletére. Pár további fametszet is az akkor megjelent Székesfehérvár-metszetek ismeretét tükrözi. A Nürnbergben kiadott *Warhafftige Newe Zeitung* címlapján lévő kép Dilich munkájára hasonlít (*Székesfehérvár 1601/7*, 154. kép). A Prágában megjelent tudósítás címlapján a Zimmermann röplapján megjelent városkép elrendezésének (a három külváros egyenes vonalban záródik a déli oldalon) végtelenül leegyszerűsített másolata látható. (*Székesfehérvár 1601/5/a*, 155**.** kép)

Hans Sibmacher két metszetet készített Székesfehérvár elfoglalásáról. Közülük az elsőnek a címében még nem szerepel a város bevétele, csak annak ostromára utal. A kép alatti hatsoros szöveg ismerteti a város történetét. A városkép Dilich Székesfehérvár metszetének gondos és felnagyított másolata. Sibmacher *Vorstatt* feliratokkal jelöli a három külvárost, megnevezi a Sárvíz-patakot (*Sarwiz fl*) és *Thümkirch S. Maria* névvel *a* Nagyboldogasszony bazilikát. (*Székesfehérvár 1601/4*, 156. kép)

Ennek a metszetnek fennmaradt egy korabeli rajz másolata a Bayerische Staats Bibliothek egyik könyvébe bekötve (Sebastian Münster *Cosmographey* Basel, 1598. 1224. p. [VD16 M 6706]). Nem találunk ésszerű magyarázatot arra, hogy Sibmacher látképéről miért tükörmásolatot készített az a nagyon igényes és pontos rajzoló, aki számára ez jóval nehezebb feladat lehetett. A rajz alatt ismertetés van a város és annak 1601. évi visszafoglalásáról. (*Székesfehérvár rajz* 307. kép)

Sibmacher másik metszete a kép felett végigfutó keretben lévő címe szerint *(Conterfactur wie Stulweissenburg erobert … Anno 1601. den 20 Septemb:*) a város elfoglalása után készült. Sibmacher képén Székesfehérvár madártávlatból bemutatott alaprajza korábbról nem ismert képet mutat. Nem tudjuk, hogy Sibmacher hogyan és kitől jutott hozzá ennek rajzához, amely sok valós elemet is tartalmaz. A rajzon helyes a Belső-város és azt három oldalról körülvevő külvárosok elhelyezése, habár alakjuk pontossága kérdéses. A jelmagyarázatban (A–P) megadja a három külváros nevét is: *Die Raisigen Statt* (Rácváros vagy Palota külváros), *Die Insel Statt Sigett genant* (Szigeti külváros, korábban Nova Civitas, nyugati külváros) és *Die gemoese Statt* (Ingovány város). A képen látható ahogyan szeptember 14-én Russwurm ezredes katonái (a jelmagyarázat szerint Starhemberg katonái) derékig süllyedve a mocsárba közelítik meg az egyébként védtelen Szigeti-külvárost. Ugyanakkor bemutatja a szeptember 19-én történteket is: az ostromlók behatolását a Belsőváros Győri és Palotai kapuján, a székesegyház felrobbanását és a mellette lévő királyi várkastély leégését. A kép arról tanúskodik, hogy

15 eves haboru print.indd 58 23/03/2021 10:03

Sibmacher részletes ismeretekkel rendelkezhetett az ostrom lefolyásáról. Sibmachernek ez a város ábrázolása (úgynevezett „patkó-típusú" városkép) később némi változtatással évtizedeken keresztül köszön vissza Székesfehérvár metszeteken. (*Székesfehérvár 1601/3,* 157. kép)

Egy ismeretlen német rézmetsző műve rendkívül hasonlít Sibmacher előbbi metszetéhez. Ezen kevesebb a jelmagyarázat (A–H), viszont több az értelmező felirat, mint például a török temető jelölésénél. A Sárvíz-patak helyett azonban Sárrét-patakot tüntet fel, holott a Sárrét mint földrajzi név annak a térségnek a neve volt, ahol a Sárvíz-patak folyt. További pár lényegtelen eltérés is van (pl. nem azonos számú ágyúk tüzelnek a két képen, mások a fegyveresek). Ez a látkép kidolgozottságában nem közelíti meg Sibmacher finom vésővezetését, elnagyoltabb, ám így is mutatós. Ha a Sibmacherétől markánsan eltérő íráskép a metszeten nem lenne árulkodó egy másik vésnök kezéről, akár Sibmacher munkájának is tarthatnánk. Nem zárható ki, hogy ez a metszet volt Sibmacher előbbi metszetének előképe. (*Székesfehérvár 1601/8,* 158. kép)

Az Augsburgban élő Wilhelm Peter Zimmermann (*Illuministmaler* ahogy önmagát a röplapon nevezi) Székesfehérvár elfoglalásáról metszetes röplapot adott ki. Képén a várost ugyanabból az irányból mutatja, mint Sibmacher második metszete. Azonban a városfalak nem íveltek, mint Sibmachernél, hanem egyenes vonalúak és a három külváros az alaprajz túlsó oldalán közös egyenes vonalban zárul. Jelmagyarázatában 3 külvárost említ, de nevüket nem adja meg. Nagyjából ugyanazokat a jeleneteket ábrázolja, mint Sibmacher: átgázolás a mocsáron, a Belső-város kapuinak megrohanása, a bazilika felrobbanása. A kép alján szerepel Zimmermann jelzése is: *Wilhelm Peter Zimmerman in Augspurg … 1601.* A röplap szövege részletesen leírja az ostromot, a jelmagyarázat az ismertetés végén van. (*Székesfehérvár 1601/1,* 159. kép)

Georg Keller metszetén Zimmermann röplapon megjelent ábrázolásának másolata látható, a tőle megszokott finom vésési technikával. A kép alján olvasható négysoros ismertető versben Keller megemlíti, hogy Székesfehérvár 58 évig volt a törökök kezén. (*Székesfehérvár 1602/1,* 161. kép)

Zimmermann 1603-ban megjelent sorozatában a korábban röplapon megjelent Székesfehérvár metszetét lekicsinyítve és jelentős változtatásokkal adta közre. Korábbi képéről az előtérben szereplő kéttornyú bazilika a háttérbe került, a város kiegészült egy újabb külvárossal, így alakja egy háromszögre emlékeztet, amelynek csúcsait levágták. A kép előterében két előrefutó, kerek bástyában végződő várfal között nagy kerek torony emelkedik ki. Nehezen értelmezhető látkép, mintha Zimmermann egy másik irányból kívánta volna bemutatni a várost, nagyon kevés sikerrel. (*Székesfehérvár 1603/3,* 164. kép)

Mercoeur herceg kíséretében volt az a rajzoló, akinek helyszínen készült vázlatai nyomán valahol Franciaországban, feltehetően Párizsban készült az a

metszet, amelyet a legtöbbször elemeztek a Székesfehérvár ikonográfiájával foglalkozó helytörténészek. A látkép először önállóan jelent meg, külön lapra nyomtatott ismertető szöveggel és a látképen lévő jelölésekhez tartozó jelmagyarázattal. A látkép később megjelent Nicolas de Montreulx könyvében (*Histoire universelle des guerres du Turcs…* Paris, 1608.), itt a jelmagyarázat a könyv szövegében szerepel.

A látképmetszet bal felső sarkában egy hatalmas, több hurkot formáló kígyó foglalja magába az égtájrózsát, ami sajnos rosszul mutatja az égtájakat. A metszet egyedisége, hogy a Nagyboldogasszony bazilikának csak egy tornya van. A város több gondosan megrajzolt épülete remek lehetőséget kínál találgatásokra a helytörténeti kutatóknak. Helytörténeti értékén lehet ugyan vitatkozni, de maga a metszet színvonalas és igényes rajzú, ráadásul összességében még mutatós is. (*Székesfehérvár 1608/1,* 163/a. kép, *a hozzá tartozó szöveg* 163/b. kép)

Befejezésül Székesfehérvár elfoglalásáról két Itáliában készült metszetet ismertetünk. Az egyik készítőjét nem ismerjük, de több okból is Giacomo Franco vagy az ő műhelyének munkájának tekintjük. Egyrészt az általunk ismert egyetlen példány Franco metszetes könyvében szerepel, bár ott „kakukktojás", hiszen a könyv címlapja szerint már 1597-ben megjelent. Másrészt ezen is feltűnik a Franconál megszokott hatalmas vezéri sátor, amely bejáratában *il Duca del Mercorio* látható. A városkép értelmezhetetlen, noha itt is egy belső részből és ahhoz kapcsolódó három, önállónak tekinthető településrészből áll. (*Székesfehérvár (1601)/1,* 166/a. kép)

Az előzőhöz rendkívül hasonló képzeletbeli városkép látható Giovanni Orlandi Rómában készült metszetén. A cím a már elfoglalt városra utal (ALBA REGALE CITTA IN HVNGARIA / *Presa da Christiani l'ano 1601*). A képen egyetlen felirat sem szerepel, nincsenek itáliai csapatok sem feltüntetve, így nem tudjuk, mi keltette fel Orlandi érdeklődését. A Franconak tulajdonított kép és Orlandi műve között kétséget kizáróan szoros kapcsolat van (ilyen kérdésekben véletlenek nincsenek), de eldönthetetlen, ki kit másolt. (*Székesfehérvár 1601/9,* 166/b. kép)

Még egy Székesfehérvár metszetről tudunk, amelyet egy tudósításban tettek közzé. Ezt a metszetet azonban nem sikerült felkutatnunk, nem láttuk, ezért azt lappangóként tartjuk számon. Az is lehet, hogy a nem látott metszet azonos az előbb ismertetett metszetek egyikével.

A Székesfehérvár elfoglalása kapcsán megjelent Székesfehérvár látképek ismertetését azzal a gondolattal zárjuk, hogy annak során tartottuk magunkat a *Bevezetés*ben leírtakhoz: munkánk során nem tartjuk feladatunknak a látképek hitelességének alapos, teljes körű vizsgálatát. Ezért ilyen megállapításokat Székesfehérvár látképei tekintetében sem teszünk. Ez viszont nem akadályoz meg minket abban, hogy egyes látképek valósághű részleteire, vagy forrásértékű tulajdonságaira ne mutassunk rá, illetve a különböző látképeket egymással

15 eves haboru print.indd 59 23/03/2021 10:03

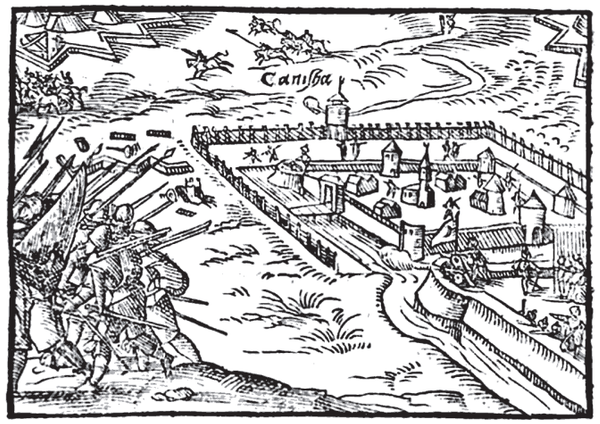

összehasonlítva ne értékeljük. Legtöbbjükön felfedezhetők beazonosítható részletek, de tájolásuk a legtöbbnél felismerhetetlen, pontosabban következetlen. Ezek a látképek azonban három típusként vagy száz évig tovább éltek: Dilich sziluett képében, Sibmacher „patkó-típusú" alaprajzában és Zimmermann zavaros, háromszögletes madártávlatú látképében.

A **Sárréti-csatáról** négy metszetet ismerünk. Ezek közül először feltehetően Zimmermann röplapja jelent meg, amelyen a csatajelenet hátterében Dilich Székesfehérvár látképe tűnik fel. Akárcsak Zimmermann többi metszete, ez is rendkívül mozgalmas, ugyanakkor zsúfoltsága miatt nehezen áttekinthető. (*Székesfehérvár 1601/2,* 160. kép)

Zimmermann 1603-ban megjelent sorozatában a röplapon megjelent ábrázolásának kicsinyített és egyszerűsített változata szerepel, bőséges jelmagyarázattal. (*Székesfehérvár 1603/4,* 165. kép)

Ismeretlen német rézmetsző műve az *Anno 1601 den 15 Octobris Haben … von Stulwissenburg mit denen Türkhen … Khyay Bassa neben anderen Turken umbkhumen* című metszet. A címben említett *Khyay Bassa* valójában Mehmed kiaja pasa (a janicsárok vezetőjének helyettese), aki az október 15-i összecsapásban vesztette életét. A jelenet hátterében *Stuhl weissenburch* felirat alatt Székesfehérvár képzeletbeli képe látható. A cím kézírása alapján lehet, hogy ez az ismeretlen részmetsző készítette a Sibmacher látképéhez hasonló Székesfehérvár 1601/8 metszetet is. (*Székesfehérvár 1601/6,* 162. kép)

A **S**árréti csata metszetei között is utolsónak említjük azt az olasz metszetet, amelyet szintén Giacomo Franco művének tartunk. Ez is ugyanott jelent meg, mint a korábban ismertetett Székesfehérvár párja (lásd 166a. kép), és ezen is látható a vezéri sátor, ez esetben Mátyás főherceg lóháton ülő képével. (*Székesfehérvár (1601)/2,* 167. kép)

Október 19-én Bécsben került sor a Nagykanizsát feladó **Georg Paradeiser** és a Babócsát átadó **Wilhelm Uhrmüller** és társaik hadbírósági ítéletének kihirdetésére a Burg udvarában. Paradeiser várkapitányt és Georg Kugler zászlótartót jobb kezének levágására és lefejezésre, Pongratz Nusch strázsamestert nyelvének kivágására és felakasztásra ítélték, utóbbi kivágott nyelvét pedig felszegezték az akasztófára. A Babócsát átadók közül Georg Uhrmüller kapitány és Hugo de Ross zászlótartó ítélete fejvesztés, Mattheus Stöckl strázsamesteré pedig kötél általi halál volt. A lefejezések helyszíne az Am Hof, az akasztásoké pedig a Graben volt.

Az eseményről elsőként a bécsi Wolff Halbmaister (neve mellett feltünteti foglakozását: Briefmaler) fametszetes röplapja jelent meg. A metszet három eseményt mutat be: a hadbíróság ítélethirdetését, a kézlevágást és lefejezést, illetve a nyelvkivágást és felakasztást. A három részletkép találkozási pontjánál az 1601 évszámánál nehezen felismerhetően az SK (egymásra írva) jelzés szerepel, feltehetően az ismeretlen rajzoló monogramja. A képeken csak Paradeiser és a G. Profos (a fővádló, aki a kivégzéseknél lóháton ül) van felirattal megjelölve, a többi szereplő neve csak a metszet alatti szöveges ismertetésben olvasható. (*Paradeiser és társai kivégzése 1601/1,* 168. kép)

Hans Sibmacher metszete külön-külön mutatja Paradeiser és társai lefejezését, illetve a két elítélt felakasztását. A lefejezés helyszíne hátterében feltűnik az ítélet kihirdetése. Amíg az emelvényen Paradeiser jobb kezének, illetve fejének lecsapására készülnek, az emelvény előtt ott vár sorsára a három további elítélt. A jobboldali képen már mindkét elítélt az akasztófán lóg, de az is látható, ahogy Nusch strázsamester nyelvét kivágják. Ezen a képen is megjelenik a bírósági képekről elmaradhatatlan, többnyire lóháton ülő General Profos (fővádló) képe. Sibmacher metszete alatt verses formában olvasható a történtek részletes ismertetése. (*Paradeiser és társai kivégzése 1601/2,*169. kép)

Paradeiser és társai kivégzéséről az Ortelius könyvben megjelent Sibmacher kép annyiban tér el a korábbitól, hogy az akasztófán csak Pongratz Nusch holtteste lóg, Mattheus Stöckl strázsamestert még csak az akasztófa létráján viszik fel az ítélet végrehajtására. Ez az ábrázolás megegyezik a Wolff Halbmaister fametszetén láthatóval (*Paradeiser és társai kivégzése 1602/1,* 170. kép). Az eseményt Jacob Frey is bemutatta könyvében egy egyszerű fametszeten (*Paradeiser és társai kivégzése 1602/2,* 220/d. kép).

Zimmermann sorozatában megjelent metszet az előbbi Sibmacher kép másolata. (*Paradeiser és társai kivégzése 1603/1,* 180. kép)

Székesfehérvár ostroma, elfoglalása majd a sárréti csatával egy időben a stájer Ferdinánd főherceg Nagykanizsát ostromolta. A császári csapatokhoz az ostrom során Itália több részéből érkezett erősítés, többek között Vincenzo Gonzaga mantovai herceg és Giovanni Medici firenzei herceg csapatai. A pápai sereget vezető Giovanni Francesco Aldobrandini (VIII. Kelemen pápa unokaöccse) az ostrom során életét vesztette, holttestét Rómába szállították. A pápai hadak parancsnokává ezek után Flamino Delphinit nevezték ki. A 10 hétig tartó ostromot végül a hatalmas veszteségeket szenvedett keresztény seregek a rendkívüli télies időjárás és a közeledő török felmentő had hírére teljes táborukat és ostrom felszerelésüket hátrahagyva feladták.

Az ostromról több metszet is készült, ami Nagykanizsa hadászati jelentőségének és az ostromnál jelenlévő itáliai seregeknek egyaránt köszönhető. Ezek között van kicsi fametszet (ezt és a Székesfehérvár fametszetet látjuk az év eseményeinek leírása közé illesztve) és a magyarországi események iránt már korábban is érdeklődést mutató, a kor három ismertebb rézmetszője, Dominicus Custos, Alexander Mair és Hans Sibmacher munkája is.

Elsőként Hans Sibmacher metszetét említjük, aminek előképe a jelmagyarázat végén szereplő felirat szerint a helyszínen, az ostromtáborban készült rajz (*Im veldleger vor Canischa abgerissen)* volt. A képen Nagykanizsa szabályos ötszögletű, öt sarokbástyás vár, ami megfelel az írott forrásoknak. A vár rajza azonban az alakján túl semmilyen forrásértékkel nem bír, részletei – már csak a mérete miatt is –

15 eves haboru print.indd 60 23/03/2021 10:03

nem valósak. A várat mocsár veszi körül, Sibmacher metszetén látható a mocsáron átvezető két feltöltött út, amit Cesare Porta hadmérnök irányításával a várfalak megközelítésére készítettek el október 18-ára. Sibmacher ezeket érdekes módon hidaknak nevezi és megadja, hogy azok hossza 600, illetve 400 lépés.

A metszet legnagyobb részét az ostromseregek elkülönített táborainak képe tölti ki. Az északi tájolású képen a pápai seregek tábora északon látható, vezérük neveként már Flaminio Delphini szerepel. A vártól délkeletre Ferdinánd főherceg tábora, alatta Giovanni di Medici csapatai, majd Gaudenc Madruz spanyol segédcsapatai táboroznak, mögöttük a német és a magyar lovasság helyezkedik el. Délen Gonzaga mantovai herceg tábora van, tőle balra Francesco Bourbon del Monte sánccal védett tábora. A képen átlósan folyik a Zala folyó(!), amely kettészeli a várat is. A vár délnyugati sarkánál egy lángokban álló külváros *(Die vorstatt abgrebandt)* látható. A kép alján olvasható hosszú szöveges ismertetés nem említi az ostrom befejezését, tehát Sibmacher még az ostrom alatti állapotot mutatja be. **(***Nagykanizsa 1601/3,* 171. kép)

Az a helyszínen készült rajz, amit Sibmacher említ metszetén, máshoz is eljuthatott. Ennek ismeretében sem vetjük el annak lehetőségét, hogy Alexander Mair képe Sibmacher munkájának másolata, némi módosításokkal. Véleményünket apró részletek azonosságával igazoljuk. Mair képén is megjelenik (nehezen észrevehető) a várfalhoz vezető két feltöltött út, azonos helyeken és azonos rajzzal. Ezek azonban a magyarázó szöveg nélkül (amelyek megadnák a feltöltések hosszát is, de ilyenek nincsenek a képen) értelmezhetetlenek. A folyó neve itt is tévesen Zala. Látható a külváros is, igaz, itt lángok nélkül, de *Marck abgrebant* felirattal. Több apróbb változtatás mellett (például a hidat védő sánc átkerül a folyó túlsó, északi partjára) jelentős eltérés, hogy Mair bemutatja ahogyan nyugatról az ostromlók megtámadják a várat. Eltérés az is, hogy feltűnik a képen a Szent Miklós templom (rossz helyen) és az őrtorony, amely Georg Keller korábban megjelent látképén (lásd 148. kép) már szerepelt. A metszeten jobbra alul látható jelenet (egy boroshordó csapra ütése) azonban nem Sibmachernél, hanem Dominicus Custos munkáján tűnik fel. A kép baloldalán alul részletes ismertetést olvashatunk az ostrom történetéről, amit Alexander Mair ajánlása fejez be. Mair munkája finom metszésével összességében tetszetős képet nyújt. (*Nagykanizsa 1601/4,* 172. kép)

Dominicus Custos Nagykanizsa metszetén a cím CANISIA A CHRISTIANIS EXERCITIB. OPPUGNATA / Aº M.D.C.I. felül középen szószalagon olvasható: A kép bal alsó sarkában a hadiékítményekkel díszített Fugger címer alatti táblán Custos latin nyelvű ajánlása szerepel Georg Jacob Fuggernek.

A metszet röplapnak is tekinthető, a lap aljára nyomtatott latin és német nyelvű ismertető szöveg miatt. Ebben beszámolót olvashatunk arról, hogy az ostromlók a Szent Kilián bástyát és vár tornyát lerombolták, de rohamuk a vár ellen nem volt eredményes, mert a védők megsemmisítették a várhoz épített hidat (töltést?) és sok keresztény katona a vízbe fulladt. Időközben megtudták, hogy az ostromlott törököknek „*…fogytán az élelmük, a tűzifájuk és az ágyúgolyó készletük, vasgolyók helyett már kőgolyókkal lődöztek*", majd az ismertetés ezzel a reménykedő megjegyzéssel zárul: „*Bízunk abban, hogy Isten segítségével ezt a kereszténység számára fontos erődítményt mielőbb elfoglalhatjuk*." Ebből egyértelműen következik, hogy ez a metszet is még az ostrom alatti állapotot mutatja.

Kissé zavaró, hogy a kép alatti jelmagyarázatban arab számjegyek, míg magán a képen a jelölések római számjeggyel szerepelnek. Biztos, hogy Custos ismerte a Sibmacher által említett helyszínen készült rajzot, vagy egy másik helyszíni rajzot és rendelkezett egyéb ismeretekkel is az ostromról. Ennek köszönhető, hogy a vár képe és annak környezetének legtöbb eleme megegyezik a Sibmacher metszetén lévőkkel. Az sem kizárt, hogy ismerte Mair munkáját is (vagy Mair ismerte Custos munkáját?). Nagyon sok azonban a különbség a Custos és Sibmacher készítette lapok között az azokon képi eszközökkel közvetített információkban. Custos például feltüntet korábbi ágyúsáncokat is, vagy a spanyol csapatoknak két táborát: egy korábbit a vártól északra, és egy későbbit, ami egyezik a Sibmacher metszeten lévő táborhellyel. A várfalakhoz épített töltéseket (utakat) nem mutatja, de feltüntet egy mocsáron keresztül vezető másik utat, amely az ostromtábor északi és déli része között biztosít kapcsolatot. Custos metszetén is szerepel a hidat védő sánc a folyó északi oldalán, de maga a híd lemaradt a képről. Ugyanakkor a kép bal felső sarkában kanyarog a Mura, amin hajóhíd vezet keresztül. A képen látható Orpheo Galeani ezredes tüzérségi tábora, ami nem szerepel Sibmacher képén. Megjelenik a Szent Miklós templom és az őrtorony képe is, mindkettő már látható Georg Keller és Alexander Mair metszetén, de Sibmacherén nem. **(***Nagykanizsa 1601/2,* 173. kép)

Georg Keller újabb munkájának előképe Custos fent ismertetett munkája, ahonnan még a címet is átvette. A bal alsó sarokban díszes szövegtáblán német nyelvű vers foglalja össze a történetet, amely szerint a hideg időjárás akadályozta meg Nagykanizsa elfoglalását. A jelentősen lekicsinyített másolaton egy érdemi változtatás kivételével alig van az eredetitől eltérés. Keller metszetén a vár északnyugat sarokbástyáját, illetve északkeleti várfalát csapatok rohamozzák. (*Nagykanizsa 1602/2,* 174. kép)

Keller munkájának ismerjük olyan változatát is, amely nem a frankfurti vásári tudósításokban jelent meg, hanem a látkép fölé nyomtatott *Abcontrafactur der Vestung Canischa / und wie sie von Christen*

15 eves haboru print.indd 61 23/03/2021 10:03

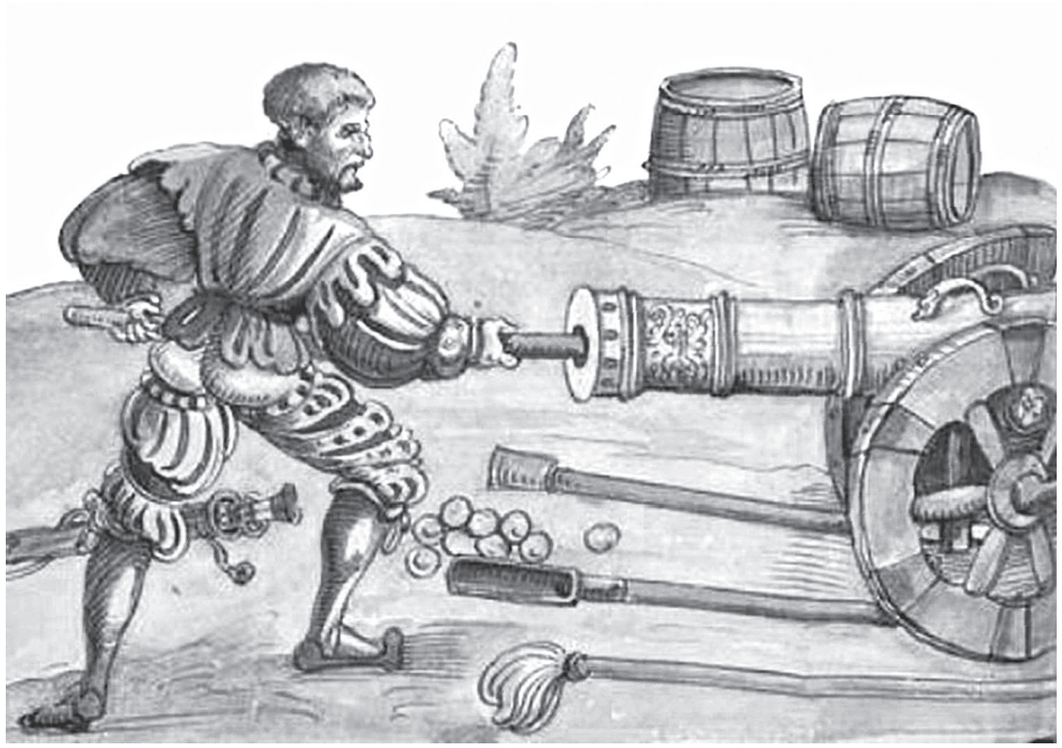

/ belagert und gesturmpt worden két soros címmel. A cím és a kép külön-külön is egy folyamatban lévő ostromról szólnak (a táblán lévő szöveg ellenére), így az az ostrom kudarcáról szóló hír megérkezése előtt, feltehetően még az 1601. év végén megjelenhetett. Ha így volt, akkor Custos metszetének ennél két-három héttel korábban el kellett készülnie.

Az előbb ismertetett metszetek mindegyike elkészülhetett még 1601-ben, Mair kivételével szerepel is a képeken ez az évszám. Úgy gondoljuk, Sibmacher és Custos munkája közel egy időben, Mair látképe pedig – másolatról lévén szó – később, Keller metszetével nagyjából egy időben készülhetett.

Zimmermann röplapon megjelent metszete sajnos ma már csak leírásból ismert, meglévő példányról nem tudunk. Abban is bizonytalanság van, hogy Zimmermann 1601. évszámmal megjelent röplapján Nagykanizsa 1600-ban történt török elfoglalása, illetve a Nagykanizsa felmentésére tett sikertelen kísérlet szerepel, avagy az 1601-ben történt eredménytelen keresztény ostrom. A röplap fennmaradt címleírása (*Contrafactvr der Vöstung Canischa, sampt derselben Belagerung … gestürmet worden)* nem alkalmas ennek eldöntésére, mert abban csak a vár elleni rohamokra van utalás, elfoglalására nem és a cím évszámot sem tartalmaz. Viszont az egykori leírás szerint a röplapon lévő metszeten szerepel Zimmermann jelzése *W.P. Zimmermann fec. 1601,* vagyis az 1601-ben készült. Nem tűnik életszerűnek, hogy Zimmermann egy 1600-ban történt eseményről 1601-ben készítsen látképet, s mi több, azt a friss hírek közlésére hivatott röplapon jelentesse meg. Ezért az a véleményünk az elveszett vagy lappangó, röplapja az 1601. évi sikertelen ostromról számolt be.

Azt nem tudhatjuk, Zimmermann metszetén milyen Nagykanizsa ábrázolás volt. Egyetlen dolgot tudunk ezzel kapcsolatban megjegyezni, hogy Zimmermann a két Székesfehérvár röplapján megjelent metszetét 1603. évi sorozatában újra felhasználta. Ezért gondoljuk, hogy a lappangó röplapján lévő Nagykanizsa-metszet is megjelent később (esetleg lekicsinyítve, átdolgozva) a sorozatában is.

Zimmermann sorozatában Nagykanizsa 1601. évi sikertelen ostromáról is találunk metszetet. Ezen Georg Kellernek a város 1600. évi elfoglalásáról készített látképének rajza szerepel, kiegészítve bőséges jelmagyarázattal. Ezek között az 1601. évi ostrom pár olyan tényszerű adata is megtalálható, amelyek korábban csak Sibmacher metszetén szerepeltek, nevezetesen a 600 és 400 lépés hosszú híd felirata. De Zimmermann munkáján ezek rossz helyen tűnnek fel, a vár bejáratához vezető, illetve a vár és a város között lévő híd hosszaként. Zimmermannál is szerepel a Sibmacher képén az égő külvárosnál lévő felirat *Die vorsatt abgrebant*, de ez is rossz helyen, a városnál. Feltűnő, hogy a képen csak a vár déli oldalán vannak csapatok (amelyek északon voltak), a bőséges jelmagyarázatban szereplő táborhelyek közül több nem is szerepel a képen. Ez az egyetlen metszet Zimmermann sorozatában, amelyen jelzése is van: *Wilhelm Peter Zimmerman 1603*. Arra gyanakszunk, ez a korábbi röplapján megjelent metszetének lekicsinyített másolata lehet. Zimmermann a röplapon lévő képről a táborhelyek képét elhagyta, de az ahhoz tartozó jelmagyarázatot tévedésből teljes egészében átmásolta a lekicsinyítettet metszetre. Hangsúlyozzuk, ez csak feltételezés, egy lehetséges magyarázat. (*Nagykanizsa 1603/2,* 182. kép)

Emlékeztetünk arra, hogy Zimmermann 1603-ban megjelent képe az 1600. évi ostromról szintén Keller metszetének másolata. Ha a sorozatában szereplő mindkét Nagykanizsa látkép Keller átvétele, akkor Zimmermann röplapján megjelent kép is lehetett Keller ábrázolásának átvétele. Ezt a feltevést erősíti, hogy az 1601 szeptemberében megkezdett ostrom idején Keller munkája volt az egyetlen korábban megjelent ábrázolás Nagykanizsáról.

Nagykanizsa ostromáról négy olasz metszet is hírt adott. Ezek közül az egyik feltehetően Giacomo Franco műve. Az ábrázolás valamelyik német metszetlap ismeretére utal, ezen is ott van az átlósan folyó patak, de elkerüli és nem folyik keresztül a váron. Az egyes seregek elhelyezése is azokkal megegyező, habár közülük csak az olasz csapatokat (Giovanni di Medici, a mantovai herceg, Flaminio Dolphino és a pápai csapatok) mutatja. Megjelenik a Franco munkáin megszokott vezéri sátor, amely bejáratában *il. ser. Arciduca*, vagyis Ferdinánd főherceg ül. Nagykanizsa képe azonban képzeletbeli: négyzet alakú vár sarokbástyákkal, középen egy hatalmas toronnyal. (*Nagykanizsa (1601)/2,* 179. kép)

Mindhárom további olasz metszet Sibmacher munkájának szolgai másolata, a jelmagyarázat elhagyásával. Közülük kettő azonos lemezről is készült, a készítője nevének átjavításával. A lemezt a római Giovanni Orlandi metszette, jelzésében kissé felületesen az 16001(!) évszámot feltüntetve. A jelmagyarázat

15 eves haboru print.indd 62 23/03/2021 10:03

táblájának helyére került egy bográcsállvány bográccsal, amely alatt tűz lobog, továbbá négy megrakott szekér (*Nagykanizsa 1601/5*, 175. kép). Ez a lemez (több más lemezzel, köztük Lafreri Szigetvár látképe lemezével együtt) Henricus van Schoel birtokába került, Schoel a lemezről Orlandi jelzését eltávolította, helyére saját nevét véste és így nyomtatott a képeket. (*Nagykanizsa (1601)/3*, 176. kép)

Ugyanez az ábrázolás jelenik meg a bográcsállvánnyal és a szekerekkel, sőt azonos feliratokkal a velencei Donato Rascicotti metszetén (*Nagykanizsa (1601)/4*, 177. kép). A bográcsállvány árulkodik arról, hogy a velencei és római alkotások között szoros kapcsolat van. Úgy gondoljuk, Sibmacher munkája hamarabb juthatott el Rascicottihoz, és az arról készített másolat került Orlandihoz Rómába. De lehetett fordítva is, hiszen pápai csapatok voltak Nagykanizsánál, velenceiek viszont nem, tehát az esemény Rómában volt érdekesebb. Elgondolkoztatásul megjegyezzük, a bográcsos jelenet (igaz, kis méretben) szerepel Custos és Keller metszetén is.

Az 1601. év képes híradásainak ismertetését egy erdélyi eseménnyel zárjuk. A Goroszlónál elszenvedett vereség után Moldvába menekült Báthory Zsigmond újra visszatért Erdélybe és november végén Kolozsvárt ostromolta, ám nem sikerült elfoglalnia. Erről jelent meg egy tudósítás Bécsben, címlapján egy képzeletbeli, lángokban álló város képével *Vestung Clausenburgk* felirattal. (*Kolozsvár 1601/1*, 178. kép)

Anno Domini 1602

1602. augusztus 10-én Jemiscsi Hasszán nagyvezír megkezdte Székesfehérvár ostromát. A várat gróf Giovanni Marco Isolani ezredes vezetésével 3000 katona, döntő többségben külföldi zsoldosok védték. A várfalak és bástyák előző évi ostrom okozta sérüléseit még nem sikerült teljesen helyreállítani. A jelentős erőfölényben lévő ostromlók a külvárosokat hamar elfoglalták. A Belsővárosba visszaszorult német és vallon zsoldosok fellázadtak és szembeszállva tisztjeikkel Isolani ezredes tiltakozása dacára augusztus 28-án a várost átadták a törököknek. Isolani ezredes pár év múlva fogolyként halt meg Isztanbulban.

Mindössze két metszet mutatja **Székesfehérvár** elvesztését. A frankfurti vásári tudósításban megjelent Georg Keller látképen Sibmacher „patkó-típusú" városképe köszön vissza. Az ostromlók egyszerre két irányból hatolnak be a városba: elől a Palotai kapun keresztül és a város túlsó oldalán, a Szigeti-külvárosnál. (*Székesfehérvár 1603/1*, 184. kép)

Zimmermann sorozatában az 1602. évi ostromot Dilich látképének felhasználásával mutatja be. Metszetén az előreugró Budai-külváros méretében erősen eltúlzott. Az ostromló törökök a külváros falán keresztül törnek be a városba. A lapon van jelmagyarázat is, de a képen hiányzanak a jelmagyarázat betűjelölései. (*Székesfehérvár 1603/5*, 181. kép)

Ebben az évben jelent meg Hieronymus Ortelius munkája a Magyar Királyság 1395 évvel kezdődő és a megjelenés időpontjáig tartó történelméről Nürnbergben. A könyv barokkosan hosszú címe: ***Chronologia*** *oder Historische beschreibung aller Kriegsemporungen vnd belägerungen auch Scharmützeln vnd Schlachten, so in*

15 eves haboru print.indd 63 23/03/2021 10:03

Ober vnd Vnder Vngern auch Sibenbürgen mit dem Türcken von Ao *1395 biß auff gegenwertige Zeitt gedenkhwürdig geschehen etc.* (Az összes háborús esemény és ostrom avagy történelmi leírása, ideértve tehát Felső- és Alsó-Magyarországban és Erdélyben a törökökkel folytatott harcot és csatákat is, az Anno 1395-es évtől a jelenlegi megemlékezési idejéig stb.) A könyvben egyéb illusztrációk, elsősorban arcképek mellett Hans Sibmacher 30 metszete jelent meg az 1521 és 1602 közötti háborús eseményekről, azok helyszíneiről. Megjegyezzük, a szöveges ismertetésben és a metszetek között egyaránt szerepel Buda 1602 októberében történt ostroma, tehát a könyv legkorábban az év legvégén, vagy csak az 1603. év elején jelenhetett meg.

Hieronymus Ortelius (Oertl) 1524-ben Augsburgban született. Tizenöt éves korától volt a császári bíróság alkalmazottja, idővel prokurátor majd közjegyző lett. Mint evangélikus szembeszállt Ernő főherceg rekatolizációs intézkedéseivel, amiért hitsorsosaival együtt 1580-ban halálra ítélték. Ítéletét kegyelemből száműzetésre változtatták. Nürnbergben telepedett le és itt élt 1614-ben bekövetkezett haláláig. Több vallásos témájú könyvet írt, ezek is Nürnbergben jelentek meg.

A források szerint Orteliust sógora, Hans Sibmacher beszélte rá könyve megírására. Sibmacher maga is rendszeresen gyűjtötte a 15 éves háborúról érkezett tudósításokat, és amint arról már volt és még lesz szó, annak eseményeiről több metszetet is készített.

A könyv első része röviden összefoglalja az 1395–1592 közötti eseményeket, az előszó szerint Ortelius „*hiteles szerzők műveiből történészi óvatossággal állított össze*". A 15 éves háború rendkívül részletes ismertetésének forrásai a frissen megjelent tudósítások mellett a hitelesnek tartott szemtanúk beszámolói voltak. Ortelius munkáját dicséri, hogy Istvánffy Miklós történetírása után ő adja a 15 éves háború eseményeinek legrészletesebb, bár nem teljes leírását. Ortelius könyvéhez az 1603. és az 1604. év eseményeiről kiegészítés jelent meg, majd művét egyre bővebb tartalommal 1620-ig többször kiadták. Ortelius művének folytatással kiegészített későbbi változata Martin Meyern munkája, ami előbb 1663-ban *(Türckische und Ungarische Chronica)* majd 1665-ben *(Ortelius Redivivus et Continuatus)* Sibmacher eredeti munkái mellett további metszetekkel Paulus Fürst kiadásában jelent meg Nürnbergben.

Hans /Johann, Hansen/ **Sibmacher** /Siebmacher, Syber/ (1561–1612) nürnbergi rajzoló, rézmetsző, könyv és-metszetkiadó volt. Első jelzett műve Joachim Camerarius 1590-ben megjelent emblémás könyvének címlapja. 1591-ben elkészítette Friedrich Willhelm szász–weimari herceg családfa-metszetét. Az 1590-es években több térképet készített, köztük 1595-ben Magyarországét is. Első kézimunka mintakönyvét *(Stick und Näh Modelbuch)* 1597-ben jelentette meg Baltasar Caimox nürnbergi kiadónál, amelyet 1601-ben a második követett, kora legfinomabb díszítő varrás- és csipkemintáival. Portrésorozatot készített (Enea Vico másolatok) a német–római császárokról, más uralkodókról, hadvezérekről egyaránt. Leghíresebb munkája a két részletben (1605-ben és 1609-ben) megjelent *Wappenbuch* (címeres könyv) több mint 5400 címerrajzzal, amely később számtalan bővített kiadásban is napvilágot látott. Ez a mű Sibmacher nevét elválaszthatatlanul összekötötte a genealógiai címeres-könyvekkel. Egyaránt készített könyvillusztrációkat, térképeket, látképeket önálló metszetlapokat. Hihetetlen termékenységét igazolja, hogy több mint 7000 munkája ismert. Rendkívül finom vonalvezetésű rézmetszetei színvonalban és stílusban vetekednek Jost Amman műveivel. Sibmacher metszetein a megjelenő feliratok, magyarázó vagy leíró szövegek betűstílusa egyedi és könnyen felismerhető. Szívesen készített metszeteket mások (Paul Mayr, Adolf Lautensack, Jost Amman stb.) rajzai alapján is. Idős kort megélt özvegyének 1653-ban bekövetkezett halála után az örökösöktől Sibmacher munkáinak még meglevő lemezeit és minden munkájának kiadási jogát Paulus Fürst vette meg és hasznosított. (például Ortelius művének újabb kiadásaihoz).

A 15 éves háború munkánkat érintő eseményeiről összesen több mint két tucat jelzett és jelzése nélküli metszetlapja jelent meg, ezeket – a horvátországi (Petrina), dalmáciai (Klissa) és havasalföldi (Tergovisty) kivételével – kivételével mind ismertetjük.

Hans Sibmachernek az Ortelius könyvben megjelent 30 metszete közül 21 tartozik érdeklődési körünkbe, a többi korábbi, vagy Magyarországon kívüli eseményeket mutat be. Ezek klasszikus értelemben vett metszetsorozatot alkotnak: azonos a méretük, azonos rajtuk a címfelirat helye és elrendezése, azonos a jelmagyarázat tábláinak megjelenése. Minden képe úgynevezett eseménykép, az adott hely látképét (alaprajzát) mindig harci jelenetekkel, ostrom ábrázolásokkal, katonai táborok képével egészíti ki. Munkái többsége jól szerkesztett, áttekinthető, tiszta és világos rajzú, finom vésése az apró részleteket is felismerhetővé teszi.

Sibmacher sorozatához saját korábbi lapjait előképként mindössze hat esetben használta fel (Esztergom, Győr /1598/, Nagykanizsa, Székesfehérvár, Visegrád és a Tolna melletti vízi csata). sorozata többi lapja mind más rézmetszők munkáinak másolata. Időközben meggyőződhetett arról, hogy pár korábbi metszetlapja hitelesség szempontjából erősen kifogásolható, ezeket is elhagyta (Eger, Hatvan, Komárom, Pápa). A legtöbb előképet, nyolc helységét Dilichtől vette, ezek Eger, Fülek, Hatvan, Tata, Temesvár, Vác, Várpalota (ezen Veszprém betétképként, a bal felső sarokban látható).

A sorozat 1594. évi Győr ostromképének előzménye az URBS RAAB című lap, Pápa előképe pedig a szintén német földön megjelent, ismeretlen szerzőjű Pápa 1597/2 metszet. Sibmacher Komárom

15 eves haboru print.indd 64 23/03/2021 10:03

képe Hoefnagel látképének ismeretéről árulkodik. A Nagyvárad ostromkép tekintetében tanácstalanok vagyunk: Nagyváradról csak Philipp Mair fantázia ábrázolása jelent meg korábban. Georg Hoefnagel Nagyvárad rajza ugyan már készen volt, de nem tudunk arról, hogy Sibmacher és Hoefnaegel között lett volna kapcsolat. Az alaprajz azonban valósághű, tehát Sibmachernek valamilyen helyszínen készült hadmérnöki rajzot kellett ismernie, ilyen pedig volt több is (Marco Isolani, Cesare Porta).

Sibmacher metszeteket készített Ferdinand Hardegg győri várkapitány és Georg Paradeiser nagykanizsai várkapitány kivégzéséről, amelyek röplapon is megjelentek. Az Orteliusnál megjelent sorozatához ezeket használta előképként. Az ilyen kivégzésekről részletes leírásokkal bőségesen szolgáltak a korabeli híradások, így művészi fantázia alapján azok könnyen megrajzolhatók voltak.

Az Ortelius könyvben megjelent Sibmacher metszetek a 258–273**.** képeken láthatók.

Anno Domini 1603

1603 tavaszán egy portyázó magyar csapat egészen **Nagykanizsáig** hatolt és felgyújtotta a külső várost, majd összecsapott a várból kitóduló törökökkel. Ezt az eseményt egyedül Zimmermann örökítette meg metszetén, amelyen a városba vezető híd képe korábban már Keller metszetén is szerepelt. (*Nagykanizsa 1607/1,* 183. kép)

Zimmermann metszetsorozatában 1603. augusztusi időponttal az **Eszéki híd** felgyújtásáról szerepel egy metszet. A sorozat szövege szerint ezt Siegfried Kollonich bányavidéki generális és Karl Ludwig Sulz ezredes csapatai hajtották végre. Más történeti forrásokban ezt az eseményt nem találtuk. Két tény azonban ismert. Az egyik, hogy az Eszéki hidat 1599-ben a Tolna melletti vízi ütközet után a dunai sajkások és a hajdú csapatok felgyújtották. Sibmachernek a Tolna melletti csatáról készített metszetén szerepel is, hogy a hajdúk Eszék felé indulnak tovább. A másik tény, hogy 1602/1603 telén a szokatlan hidegben a jégár elvitte az Eszéki híd egy részét és azt 1603. augusztus elején építették a törökök újjá. Lehet, hogy Dilbaum összekeverte az eseményeket. Zimmermann metszetén egy hajóhíd áll lángokban, az Eszéki híd valójában egy több kilométer hosszú cölöphíd volt és csak a déli vége, a Drávát átívelő rövid szakasza volt hajóhíd. *(Eszék 1607/1,* 18**5**. kép)

A történeti források arról szólnak, hogy 1603. augusztusában Kollonich, Sulz és Michael Adolf Althan ezredesek több ezer fős sereggel a Duna partján délre vonultak, hogy megzavarják a Budára segítséget vivő török hadakat. Szekszárdtól délre szembe találták magukat Murád pasa katonáival, akik a Dunába ömlő **Sárvíz** mocsarain átvezető hidat építették. Ez az átkelési lehetőség a Budára vezető hadiút fontos pontja volt, ezért a törökök az épülő híd közelében a Szerdahelynek nevezett helynél már korábban egy négyszögletes, sarkain körbástyás palánkvárat építettek (Jenipalánk). Kollonics seregei megtámadták a törököket, a hidat felgyújtották, ami le is szakadt, így a császári csapatok egy része, köztük maga Kollonics is veszélybe került. A dunai sajkások siettek a bajbajutottak megsegítésére. A zűrzavarnak végül Sulz határozott fellépése vetett véget. A császári seregek a hidat lerombolva győzelemmel távoztak a csatatérről.

Zimmermann sorozatában az Eszéki híd felgyújtását bemutató metszet után következő kép a könyv erre vonatkozó ismertetése szerint a veszélybe került Kollonics megmentését mutatja. A metszeten azonban ez a jelenet nem ismerhető fel, annak legnagyobb részét az egymással harcoló császári és török katonák harca tölti ki. Viszont azon látható a négyszögletes palánkerőd a Duna (*Tonna F.*) partján és az égő híd. (*Sárvíz-híd felégetése 1607/1,* 186. kép)

Úgy gondoljuk, az előbbi Eszéki híd felgyújtásának metszete is valójában ezt az eseményt, vagyis a Sárvíz hídjának felgyújtását mutatja.

1603. szeptember elején Buda újabb ostromára készülve és a császári hadak birtokában lévő Pest védelmére Russwurm generális vezetésével érkezett császári sereg Soroksár közelében táborozott le. Itt a Duna-ágon hajóhidat, annak védelmére egy ötszögletű földsáncot építettek majd megszállták a **Csepel** -sziget (akkoriban **Adony**-szigetnek is nevezték) északi részét. Ezzel egy időben a Buda megsegítésére érkező Lala Mehmed pasa seregei Adonynál táboroztak le és szintén megpróbálták megszállni a szigetet. A császári és török csapatok közt a szigeten szeptember végén több összecsapás is volt. A császári seregeknek sikerült a törökök Adony mellett épülő hajóhídját lerombolni. Azt viszont Russwurm csapatai nem tudták megakadályozni, hogy a törökök ne juttassanak be komoly utánpótlást és erősítést Budára.

Ezekről az eseményekről először egy Prágában megjelent tudósítás adott hírt, amely címlapján lévő fametszeten harci jelenet hátterében talán Buda és Pest, illetve a Duna partján Adony szerepel. (*Adony 1603/1,* 187. kép)

Georg Keller metszetén a sziget neve *Adon Insul,* a sziget csücskében egy kicsi várkastély mellett a *Cepel* név olvasható. A sziget egészét kitöltik a törökök ágyúállását támadó császári csapatok. Keller bemutatja a törökök épülő hajóhídját és a menekülő törököket szállító csónakokat is. (*Csepel, 1604/1,* 188. kép)

Zimmermann metszetén Keller képét másolta, rajza a megszokott mozgalmas csatakép. Csepel egy fallal kerített város képét mutatja. (*Csepel 1607/1,* 190. kép)

Russwurm november elején - belátva Buda ostromának reménytelenségét - **Hatvan** elfoglalásával akarta ellensúlyozni az esztendő kudarcait. A várost háromnapi ostrom után november 20-án foglalta el. Ezúttal az erődítményt feladó törökök békében elvonulhattak Szolnokra. Georg Keller erről készített finom rajzú metszetén a korábban Alexander Mair munkáján megjelent Hatvan alaprajza köszön vissza (*Hatvan 1604/1,* 189. kép). Ugyanezt a láthatjuk Zimmermann képén is, sajátos egyéni stílusában megrajzolva. (*Hatvan 1607/1,* 191. kép)

A címlapján 1603. évvel, de az impresszum szerint 1604-ben jelent meg Samuel Dilbaum ***Eikonografia****, aller deren Ungarischer Stätt, Vöstunge[n], Castellen vnd Häusers bis auff das 1603 Jar, mit Krieg (…) belägert, beschossen, gestürmet (…) erobert oder verlohren worden.* című műve. A könyv kiadója Wilhelm Peter Zimmermann volt, akinek a könyvben 57 metszete jelent meg. A műnek 1607-ben 31 további Zimmermann metszettel a folytatását is kiadták.

Samuel Dilbaum (1530–1618 körül) író, publicista és kiadó. Augsburgban született, Ingolstadtban és Wittenbergben tanult, majd az augsburgi Szent Anna középiskola tanára volt. 1584-ben jelent meg

15 eves haboru print.indd 65 23/03/2021 10:03

első műve, amelyben verses formában a német földön ismert borokat értékelte *Wein Büchlein* címmel (ebben a magyar bort nem dicséri meg). 1592-ben *'Rayß gen Himmel* című tanító költeménye, majd 1593-ban első prózai munkájaként a V*on dem dreyfachen Ritterstand und allen Ritterorden der Christenheit* című történeti műve került ki a sajtó alól. Ettől kezdve érdeklődése saját korának eseményei felé fordult, és az időszakos kiadványok egyik meghatározó képviselője lett. Ő szerkesztette és adta ki 1597-ben az első, egy éven keresztül havonta megjelenő, az eseményeket naponkénti időrendben ismertető, a megjelenési helyéről elnevezett *Rorschacher Monatsschrift* néven ismert folyóiratot. Később is számtalan tudósítást *(Newe Zeitung)* írt és adott ki, közöttük metszetes röplapokat is. 1598-ban Győr visszafoglalásáról jelent meg verse *(Ein schön varhafftig vnd frewdenreich new Lied Von eroberung der herrlichen Vestung Raab inn Vngern)*, amelyben óráról órára írja le a visszafoglalás történéseit. Több magyar vonatkozású műve közül megemlítjük az 1600-ban megjelent röplapját, amely a Báthory Andrástól a sellenberki csatában zsákmányolt fejedelmi tárgyakat mutatja be. Ezen a röplapon jelent meg először Báthory András levágott fejének képe.

Dilbaum könyve Rudolf császár uralkodásának kezdetétől, 1576-tól kezdve számol be a háborús eseményekről és az 1602. évi sikertelen Buda ostrom leírásával fejeződik be. Szerepel benne a 15 éves háborút közvetlenül megelőző pár történeti esemény (1592) és követi a háború horvátországi történéseit is. Ugyanakkor nem foglalkozik az erdélyi fejedelemség és a török közötti harcokkal, illetve az Erdély birtoklásáért folytatott küzdelmekkel. Dilbaum könyve nem a klasszikus értelemben vett történetírás, amely rámutat okokra és összefüggésekre. Mint korának újságíró „tudósítóját" csak az események érdeklik, lényegre törő rövid ismertetéssel, ugyanakkor lehetőleg minél több érdekes részlettel. Ennek a szemléletének köszönhetően Dilbaum minden eseményt egy rövidebb-hosszabb bekezdésben hírként közöl. Dilbaum forrásai a német földön tucat számra megjelenő tudósítások voltak, így a könyvében leírtak megbízhatósága azokkal azonos. Sajnos az események időpontjai és a helyszínek néha pontatlanok. A hallás utáni, fonetikusan leírt magyar helynevek kisebb helységeknél néha megfejthetetlenek. A könyv az eseményeket évenként és azon belül időrendben (néha átfedésekkel) sorolja fel.

Dilbaum a legtöbb leírt eseményről W. P. Zimmermann-nal metszetet is készíttetett, amelyeket a könyv végére kötöttek. Az ábrázolt eseményeket Dilbaum a könyvben sorszámozza, és ez a sorszám jelenik meg a metszeteken is. Például a 13. sorszámú ötsoros ismertetés arról tudósít, hogy 1593 őszén Szinán pasa elfoglalta Várpalotát, a könyv végén a 13. sorszámú metszeten ennek ábrázolása szerepel.

A könyv 1607-ben megjelent folytatásában a metszetek döntő többsége a Bocskai szabadságharchoz kapcsolódó eseményeket mutatja. A szöveges ismertetésből egyértelműen érezhető, hogy Dilbaum nem rokonszenvezett a Bocskai szabadságharccal és Bocskai hajdú katonáit nem tartotta jobbnak a törököknél (kegyetlenkedésben nem is maradtak el tőlük). A metszetek törökök elleni küzdelmet mindössze pár esetben mutatnak, így 1603-ból Hatvant, Nagykanizsát, az Eszéki híd felégetését, 1604-ből Esztergom ostromát és végül Érsekújvár 1605-ben történt elfoglalását. Zimmermann első és második sorozatából összesen 52 metszet tartozik érdeklődésünk körébe.

Wilhelm Peter Zimmermann (1568 körül–1630) augsburgi rézmetsző és metszetkiadó életéről szinte semmit nem tudunk. Metszeteit szinte kivétel nélkül rézkarc technikával készítette. Első Augsburgban készült műve 1589-ből ismert. Mátyás főherceg német-római császárrá koronázásáról 16 lapból álló metszetsorozatot készített, amelyet kísérő szöveggel könyv formájában is kiadott *(Abriß vnnd Fürbildung Alles deß jenigen, so sich zu Franckfurt am Mayn, Jm Jar 1612. als … Matthias … zum Keyser … erwöhlet worden … Augsburg, 1612)*. Vilmos Pfalz-Neuberg hercege és Magdalena bajor hercegnő 1613-ban tartott esküvőjéről *Beschreibung und kurtze Radierte entwerffung der Fürstlichen Hochzeit* (Augsburg, 1614) címmel jelent meg könyve, amelyben 12 lapos metszetsorozat mutatja a fényes esküvő egyes eseményeit.

Zimmermann soha nem járt Magyarországon, és nincs arra utalás, hogy látképeihez helyszínen készült rajzokat használt volna fel. A legnagyobb számban Dilich és Sibmacher metszeteit másolta, de Georg Keller (Csepel és Nagykanizsa), Meyerpeck (Fülek és Nógrád) és Hoefnagel (Érsekújvár) látképeit is felhasználta előképként. Ráadásul ezeket nagyfokú szabadsággal kezelte, a pontos másolásra való törekvésnek nyomát se találni a metszetein. Jellemző erre két Hatvan-metszete, amelyeken Sibmacher közvetítésével Alexander Mair alaprajzát használja fel. Egyik képén a város és a vár találkozásánál szerepel egy hatalmas torony, a másik képén nem. Csak Szatmár és a röplapján megjelent Székesfehérvár alaprajz képi előzményét nem ismerjük, Szatmár látképe nagy valószínűséggel légből kapott.

Zimmermann magyar metszeteire jellemző, hogy azokon nagyobb hangsúlyt fektet az esemény ábrázolására, mint a helyre, ahol az történt. Ezért metszetein a városok, várak, egyéb helyek legtöbbször

15 eves haboru print.indd 66 23/03/2021 10:03

csak a háttérben, mintegy díszletként jelennek meg. Valószínűleg ezért is nem fordított különösebb figyelmet arra, hogy azok pontos másai legyenek az előképeinek. Az esemény bemutatására az előtérben megjelenő nagyobb méretű alakjai (ezek szinte mindig keresztény vagy török katonák, gyalogosok és lovasok egyaránt) önállóan gyakran merevnek tűnnek, ugyanakkor a zsúfoltan megrajzolt alakjaival az eseményt tömegszerűen tudja bemutatni, sőt mozgalmassá tenni. Másik képszerkesztési megoldása, hogy elhagyja az előtér nagyobb méretű figuráit és a kép egészét telehinti apró harcosokkal, vagy távolból bemutatott, ezért kisméretű csapatokkal, amelyek szinte egyetlen folttá olvadnak össze a képen. Mindkét szerkesztési megoldásnál metszeteinek előnyére szolgált, hogy azokat rézkarc technikával készítette.

Dilbaum művének első részében megjelent metszetek alján 3x2 soros vers foglalja össze a képhez tartozó eseményeket. A metszetek többségén jelmagyarázat is szerepel, néha feltűnően részletes. Sorozatának egyes lapjai azért tűnnek rendetlennek, mert a verses feliratok, illetve a jelmagyarázatok vésése rosszul sikerült, azok gyakran nehezen olvashatók. Ezért több metszeten azokat (jelmagyarázatot és magyarázó verset egyaránt) papír csíkokra nyomatott szöveggel felül ragasztották. Munkáin a címfeliratok is sok észrevételre adnak okot, a rendezetlen kinézetük mellett előfordulnak bennük téves évszámok vagy megfejthetetlen helynevek is. A mű 1607-ben megjelent második részének képei színvonalukban elmaradnak az első sorozat metszeteitől, azokon verses formájú ismertető szövegek sem szerepelnek.

A sorozat metszeteinek többségével az adott esemény ismertetésénél már foglalkoztunk. A még nem említett hat metszet közül Eger azok közé a ritka Zimmermann ábrázolások közé tartozik, ahol a képen nem az ostromló csapatok, hanem a Dilichtől átvett városkép az uralkodó látvány, (*Eger 1603/1,* 192. kép)

A sorozatban szerepel metszet Esztergom mindkét ostromáról. Az 1594. évi sikertelen ostromot ábrázoló kép (amelyen tévesen az 1595. évszám szerepel) egyértelműen Meyerpeck metszetének ismeretét tükrözi. Az Esztergom 1595-ben történt elfoglalásáról készített látkép Sibmachernek az Ortelius műben megjelent képére emlékeztet. Mindkét metszeten bőséges jelmagyarázat bizonyítja Zimmermann jól értesültségét az ostromok lefolyásáról. (*Esztergom 1603/1 és 1603/2,* 194. és 196. kép)

Győrről is két metszet szerepel Zimmermann sorozatában. Az 1594. évi török elfoglalásról készített kép nem tartozik a sorozat kiválóságai közé, az URBS RAAB című metszet (Győr 1594/3) igénytelen másolata. A metszet többi részét kitöltik az apró méretű harcosok, lovas katonák, lovak és tevék, de semmilyen jellemző vagy egyértelmű esemény nem látható. Győr 1598. évi bravúros visszafoglalását bemutató képén az Ortelius könyv Sibmacher metszete köszön vissza, még a várba betóduló katonák oszlopának, illetve az érkező lovas csapatok rajza is azonos az előképével. (*Győr 1603/1,és 1603/2,* 195. és 197. kép)

Zimmermann sorozatából befejezésül Komárom metszetéről szólunk. Ezen Dilich Komárom képét látjuk viszont. A vár és a város itt is (tévesen) a Kis-Duna és a Duna összefolyásánál fekszik. A törökök a szigetcsúcson keresztül vezető hajóhídon vonulnak a város ostromára. A képen feltánik lóháton Szinán pasa is. (*Komárom 1603/1,* 193. kép)

Zimmermann 1607-ben megjelent második sorozatában megörökített egy olyan csodás jelenséget, amely híre, mint érdekességé széles körben elterjedt külföldön is. **Szatmár** vára előtt a nyílt mezőn két lovas jelent meg vérvörös ruhában, fejükön koronával. Mindketten egy-egy hatalmas zászlót húztak maguk után a földön, amely piros színű volt, rajta egy nagy kereszt. A lovasok, mint egy réten lovagoltak át a várat övező tavon és hirtelen eltűntek. A híradások szerint a jelenségnek 500 ember volt a szemtanúja (vagy igaz, vagy nem). Az 1603 telén történt „látomást" baljós előjelnek tartották.

Zimmermann metszetén lovas katonák nézik a zászlót húzó, fejükön koronát viselő két lovast. A kép hátterében *Sachmair* felirat alatt egy képzeletbeli, fallal körülvett település képe jelenik meg. (*Szatmár 1607/1,* 202. kép)

1603. december 7-én Russwurm generális diadalmenetben mutatta be Bécsben az 1603. évi győztes csatáiban szerzett török zászlókat. Ezeket a zászlókat elsősorban a Csepel-szigeti ütközetben, illetve Hatvan elfoglalásakor zsákmányolhatták. Más jelentősebb sikerei a császári csapatoknak 1603-ban nem voltak, sőt, Buda ostromát meg se tudták kezdeni. Zimmermann sorozatában szerepel a zászlók bécsi bemutatása. A képen Russwurm lóháton vezeti katonazenészek kíséretében a gyalogos zászlóvivők menetét. (*1603. évi zászlók 1607/1,* 203. kép)

Anno Domini 1604 & 1605

A 15 éves háborút 1606-ban lezáró Zsitvatoroki-békéig hátralévő három évben az addigra anyagilag és katonailag egyaránt kimerült mindkét fél már a békét kereste, nagyobb hadjáratokra nem került sor. A császári haderőt részben Erdély megszállása, majd 1604 őszétől Bocskai István szabadságharca kötötte le.

1604-ben Lala Mehmed csapatai szeptember 18. és október 11. között eredménytelenül ostromolták Esztergomot. Georg Keller ebből az alaklomból készített metszetén az Ortelius könyvben megjelent

15 eves haboru print.indd 67 23/03/2021 10:03

Esztergom látképe köszön vissza, még az égtáj rózsát is átvéve. A törökök ostromtábora feltűnően messze került a vártól és a várostól. (*Esztergom (1605)/1,* 206. kép)

Wilhelm Peter Zimmerman ostromról készített metszete Keller előbbi munkájának hű másolata. (*Esztergom 1607/1,* 204. kép)

Dominicus Custosnak Esztergom 1604. évi ostromáról készített metszetét ma már csak leírásból ismerjük, meglévő példányáról nem tudunk.

1605-ben a törököknek sikerült elfoglalniuk Esztergomot, erről az eseményről egyetlen metszetet sem ismerünk. Esztergom elfoglalása után a török csapatok egy része tüzérségükkel csatlakozott Bocskai Érsekújvárt már júliustól ostrom alatt tartó seregéhez. Érsekújvár parancsnoka, Strein ezredes Érsekújvárt azzal a feltétellel adta át Bocskai csapatainak október 19-én, hogy a várba a török katonaság nem vonulhat be, amit a törökök legnagyobb bosszúságára Bocskai vezérei teljesítettek.

Georg Keller metszetén Hoefnagel Érsekújvár metszetének hű másolata látható kiegészítve ostromjelenetekkel. Mint minden Keller metszeten, a kép alján itt is megjelenik egy kőlapon Keller „*GK*" jelzése. A metszet ékessége a bal sarokban megjelenő, művészinek tekinthető Bocskai portré. (Érsekújvár 1606/1, 207. kép)

Zimmermann sorozatában az előbbi Keller metszet Érsekújvár alaprajzát veszi át. A metszeten az ostromló csapatok a Forgách bástyát rohamozzák, a kép alján az ágyúállásoknál együtt állnak a magyar és a török katonák. (Érsekújvár 1607/1, 205. kép)

Buda a 15 éves háború alatt

A Magyar Királyság haderejének vezetői, elsősorban Pálffy Miklós, Zrínyi György és Nádasdy Ferenc különböző meggondolásokból már a 15 éves háború kezdetétől szorgalmazták Buda mielőbbi visszafoglalását. Az 1541-től tartó török megszállás alatt Buda várát – ahol még békeidőben is jelentős török helyőrség tartózkodott – folyamatosan erősítették. Ezért egy sikerrel kecsegtető ostromhoz kellően felfegyverzett, élelem utánpótlással biztosított, nagy létszámú ostromsereg kellett egy várostromokban tapasztalt és erélyes hadvezér irányítása alatt. Ezeknek a feltételeknek egyszerre történő biztosítására a Habsburg hadvezetés a 15 éves háború alatt csak elvétve volt képes. Ezért érthető, hogy a Buda visszafoglalására tett első kísérletre is évekig, egészen 1598-ig kellett várni.

A mintegy 35 ezer fős császári hadsereg Adolf Schwarzenberg vezetésével 1598. október 3-án vert tábort Óbudánál és tíz nap alatt elfoglalta Buda külvárosait, köztük a legfontosabb Vizivárost (október 10-én). Ezután az ostromlók megszállták a mai Krisztinaváros és a Tabán területét, majd október 12-én bevették a Szent Gellért-hegy tetején lévő török erődöt. A Szent Gellért-hegyről és a Naphegyről október 14-től 3 napig szakadatlan ágyúzással elkezdődött magának Buda várának az ostroma. Október 18-án felszólították Buda védőit a megadásra, amit azok elutasítottak. Az időjárás azonban szó szerint elmosta Buda további ostromát. Október 19-étől kezdve két hétig szakadatlanul esett az eső, amely használhatatlanná tette az ostromárkokat, az aknajáratokat, a felázott terepen az ágyúk mozgatása és a katonák rohama egyaránt lehetetlenné vált. Az ostromsereg előbb az ágyúkat szállíttatta el nagy nehézségekkel, majd november 2-án tábort bontva eltávozott Buda alól.

Buda ostromáról, mint fontos eseményről több tudósítás is beszámolt, közülük kettőhöz Buda metszetet is mellékeltek (mindkettő 1599 elején jelent meg). Rózsa György Budapest látképeit feldolgozó monumentális művében az előző kettővel együtt összesen hat metszetet ismertetett, megemlítve egy hetedik, csak leírásból ismert lappangó művet, Aswerus Rosnberger látképét. A közelmúlt éveiben még egy további munka vált ismertté, így az 1598. évi ostromról (ideszámítva Sibmacher 1602-ben megjelent lapját is) összesen 9 metszetet tartunk számon.

Ezeknek készítői közül egy sem járt Budán, és helyszínen készült előképről is csak egyetlen munka esetében beszélhetünk. A többi megjelent látkép vagy korábbi Buda ábrázolások másolata, vagy többé-kevésbé légből kapott. Az összes ismert kép a budai oldalról, nyugat-délnyugati nézetben mutatja Buda várát és városát.

Az 1598. évi ostrom alkalmából készítettek közül elsőként azt említjük, amelyet a szakirodalom a rajta lévő „DC." monogram alapján az augsburgi Dominicus Custos munkájának tart (Rózsa 1999/38a). Ez a kép nem egy teljes Buda látkép és nem is eredeti munka, hanem a Sebastian Münster könyvében megjelent budai királyi várpalota képének igényes másolata. (*Buda 1598/1*, 277. kép)

Szintén 1599 elején jelent meg a frankfurti böjti vásárra kiadott tudósításban az a Buda ostromát bemutató metszet (Rózsa 1999/5.), amely feltehetően Philip von Uffenbah (talán Georg Kellerrel közös) munkája. Ez egy igazi ostromkép katonai táborral, csapatokkal, tüzelő ágyúkkal, mindez igényesen kidolgozva. A városkép azonban itt se eredeti munka, hanem a Braun-Hogenberg mű 1572-ben megjelent Buda látképének (Rózsa 1999/2) másolata. Készítőjének történeti hűségre való törekvését jelzi, hogy a Dunán lángoló hadigályák láthatók a hajóhíddal (október 13-án a magyar sajkások több török gályát felgyújtottak), a Duna túlsó partján pedig feltűnik Pest városának képe. (*Buda 1598/2,* 274. kép

Itáliában több metszet készült az ostromról. Ezek közül elsőként említjük Giovanni Maggi (Joannes Maius) művét, amit Rómában Giovanni Orlandi adott ki (Rózsa 1999/4). Maggi városképe a Braun-Hogenberg látkép és az 1542-ben megjelent Enea Vico Buda városképének (Rózsa 1999/100) keveréke. A budai várkastély kupolás épülete, az Arsenal nevű furcsa építmény a Duna parton, Pest város és a Margit-sziget feltüntetése egyértelműen Enea Vicotól átvett képelem. Összességében nem hiteles Buda látkép. (*Buda 1598/3,* 275. kép)

A *Nicolo Fontana Freda Fecit* jelzésű metszet (Rózsa 1999/8.) készítőjéről semmit nem sikerült kideríteni. Címe csupán Buda és Pest képét nevezi meg, eseményre vagy időpontra nem utal. Egyértelműen Giovanni Maggi előbb említett Buda ábrázolásának másolatáról van szó, a másolás során Maggi címének első fele is rákerült Fontana munkájára. Az ostromot ábrázoló képen a Naphegy környékén császári ágyúállásokból tüzelnek Budára. Az 1602. évi sikertelen Buda ostrom során a császári csapatok szinte csak a Duna pesti oldalán tartózkodtak, Budát is elsősorban a Duna felől, illetve a Vízivároson keresztül támadták. Ezért úgy gondoljuk, Fontana munkája az 1598. évi ostrom alkalmából készült. (*Buda 1598/4,* 276. kép)

Hieronymus Ortelius könyvében (*Chronologia oder Historische Beschreibung … Ober vnd Vnder Ungern*. Nürnberg, 1602.) Hans Sibmacher munkájaként szerepel Buda 1598. évi ostromának képe is (Rózsa 1999/9.). Ez Dilich nyugati nézetű Buda látképének másolata, ostromjelenetekkel kiegészítve. (*Buda 1602/1,* 285. kép)

Giacomo Franco Velencében készített metszete Budáról (Rózsa 1999. nem ismeri) még Maggi művénél is kevésbé megbízható képet mutat. A szokatlan déli-délnyugati nézőpontból, a Sas-hegy környékéről bemutatott, síkvidéken lévő Buda képe Enea Vico látásmódját tükrözi. A Csepel-sziget északi csücske túl nyúlik a Szent Gellért-hegyen. Buda vára előtt már keresztény csapatok láthatók. (*Buda 1598/5,* 278. kép)

Franco ugyanennek a metszetnek a lemezét használta fel az ostrom bemutatására is (Rózsa 1999/304.). Nagyon kevés dolgot változtatott meg: a címet kiegészítette az ostromra utaló szöveggel, a csapatok mellé odavéste azok vezérei (Mátyás főherceg, Schwarzenberg és Pálffy) nevét. Buda és Pest között az ostrom alatt fontos szerepet játszó hajóhíd képe is megjelenik. (*Buda 1598/6,* 279. kép)

Utolsónak hagytuk annak a metszetnek (Rózsa 1999/381.) az ismertetését, amelyről Rózsa György csak leírásból tudott, példányát nem ismerte. Rózsa György forrása a budapesti Lantos Antikvárium ajánlójegyzéke volt. Ennek alapján közölte annak címét, méretét (40,3x18,2 cm) és jelzését (*Aswerus Rosnberger paumaster*).

15 eves haboru print.indd 69 23/03/2021 10:03

Ez a látkép és annak készítője a szakirodalomban már korábban is ismert volt. Rózsa előtt sem volt ismeretlen. Tudomásunk szerint elsőként Andreas Andresen foglalkozott Aswerus Rotnberger (Rosnberger) személyével és Buda metszetével, amiből az antikvárium jegyzékén túli példány vagy arról fénykép Magyarországon egészen a 2010-es évek elejéig nem volt ismert. A nürnbergi Germanisches Nationalmusuem Grafikai Gyűjteménye anyagát kutatva bukkantam Rottenberger metszetének egy példányára. Igaz, ennek mérete jóval nagyobb (58,0x18,1 cm) volt a Rózsa György által megadott méretnél. Csak a közelmúltban sikerült tisztázni, hogy Rottenberger nem két azonos című, de különböző méretű Buda látképet készített, hanem csak egyet, Andresen és Rózsa pedig ugyanazt a művet ismertette. A kettő közötti jelentős méreteltérésre ugyanis magyarázatot ad a Lantos katalógus kisbetűs megjegyzése (amit Rózsa nem közölt), hogy a felkínált példány erősen csonka. Ma már további példányok létezéséről is tudunk, például egykor megvolt a szomolányi gróf Pálffy gyűjteményben.

Ahasverus Rottenberger szokatlanul nagyméretű metszetéről három dolog már első ránézésre is megállapítható. Az első, hogy egyetlen korábbi Buda látképhez sem hasonlít. A második, hogy az azon látható Buda ábrázolás valós képelemei miatt biztosan helyszíni vázrajz(ok) alapján készült. A harmadik megállapítás, hogy a kép nem egy látképekre szakosodott hivatásos rajzoló művét tükrözi. (*Buda 1598/7*, 280. kép)

A metszet két lemezről készült, középen összeillesztett, mérete 58,0x18,1 cm. Címe: *Abriss der Königlichen Stadt Offen wie die von Mittag von dem Christlichen Kriegsheer Belägerth und beschossen gewesen. A. D. 1598. Jar.* (Buda királyi város rajza, ahogyan a keresztény hadak délről ostromolják és lövik A. D. 1598. évben). A képen A–H jelölések vannak, az ehhez tartozó jelmagyarázat a jobb alsó sarokban található díszes táblán. A jelmagyarázat alatt *Aswerus Rotnberger paumaster* jelzés olvasható.

Könnyen meghatározható, hogy a képen Buda ostromának melyik mozzanatát látjuk. Maga a cím is árulkodik erről: *„ahogyan a keresztény hadak délről ostromolják és lövik”*. Ezek alapján egyértelmű, hogy a metszeten az ostrom október 14–18. közötti jelenete látható.

A látkép, illetve a jelmagyarázat további fontos és valós adatokat is közöl. Mutatja Óbudát (egy romos templomnak tűnő épülettel) megjegyezve, ott van az ostromlók „teljes” vagyis alaptábora. Ez Óbuda első, nyugati nézetű ábrázolása (keleti nézetű jelképes feltüntetése egy nagy kerek toronnyal Virgil Solis fametszetén már szerepelt). A jelmagyarázat mutatja a „meleg fürdők” gőzölgő épületeit, a Veli bég fürdőt és környékét (mai Császár fürdőnél). A fürdők az Alsóváros városfalán kívül voltak, az ostromlók október 5-én foglalták el. A fürdők négy épületéből három kerek és kupolás, amiket az építőmester Rottenberger bizonyára alaposan szemügyre vett. A fürdőknek is ez az első ábrázolása. Ugyancsak első ízben jelenik meg nyugati nézetű Buda látképen a Margit-sziget romos épületeivel.

A metszet baloldali, a másiknál nagyobb templomát, a Mária Magdolna templomot a jelmagyarázat „keresztény plébániatemplomnak” nevezi. Ez pontos meghatározás, mert a Budát elfoglaló törökök csak ezt a templomot hagyták meg a Budán maradt keresztények használatára (az 1602. évi ostrom után ezt is elvették). A templom térbeli elhelyezése azonban hibásnak tűnik, körülbelül olyan távolságra kellene lennie a Boldogasszony templomtól, mint attól a királyi várpalota. A templom Maria Madalena névvel szerepel Erhard Schön képén is, amit ezek szerint Rottenberger nem ismert. A jobb bemutathatóság kedvéért Rottenberger elfordítja a templomot, így az oldalnézetben látható.

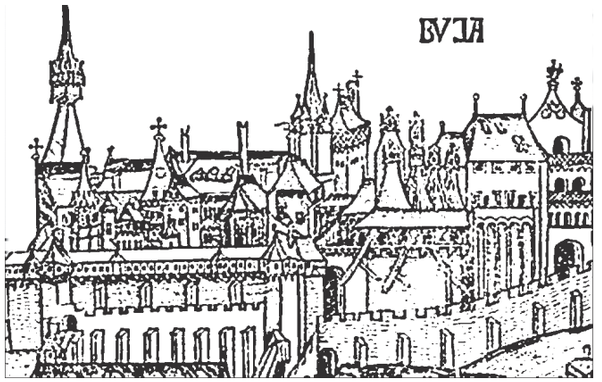

Ez az első Buda ábrázolás, amely helyesen mutatja a Várhegy északi irányú emelkedését, ám arányaiban eltúlozva. A vár északi végén a lejtőbe való átmenetel viszont téves.

A királyi várpalota rajza is más, mint a korábbi ábrázolásokon. A híres *aula marmorea* oszlopai láthatók, bár közülük több sérültnek tűnik. A Várhegy és a Naphegy közötti völgybe berajzol pár házat a Tabánban, illetve a mai Krisztinaváros területére, jelezve annak lakottságát. A korábbi ábrázolásokon erre történő utalás nem szerepelt.

Rottenberger jó helyen jelöli a Fehérvári rondella takarásában a korábbi ábrázolásokon nem szereplő Zsidó kaput (Fehérvári kaput). A Zsidó kapu szerepeltetésének okát csak találgathatjuk, feltehetően a támadás egyik elfoglalásra kijelölt célpontja lehetett. Azt sem tudjuk, hogy a több tábor közül miért egyedül csak Petzen /Petz/ ezredes táborát nevezi meg (Rottenberger talán ehhez a hadtesthez volt beosztva). A képen Pest városának térbeni elhelyezése helyes és ez érvényes nagyjából a hajóhídra is.

A metszeten a Buda látkép déli és északi végződése a valóság tekintetében erős kétségeket ébreszt. A látkép jobb szélén meseszerű a Gellért-hegy kúp alakja, a Várpalota meredek sziklára kiugró rondellája és a Gellért-hegy közötti szűk szoros látványa. A szoros megjelenésének magyarázata lehet a nézőpont megválasztása. Ha valaki a Naphegy oldalában észak felé halad, visszatekintve a Várhegy és a Gellért-hegy egyre közelebb kerül egymáshoz. A szoros és a Gellért-hegy alakja Erhard Schön fametszetén is így szerepel.

Ennél sokkal zavaróbb az északi oldalon a Mária Magdolna templomon túli terület ábrázolása, a budai vár északi lezárása. Ez a várnegyed többi részéhez képest túlméretezett és furcsa módon lekúszik a Várhegy oldalára. Ennek kapcsán több mindenre gondolhatunk. Lehet, hogy Rottenberger az akkor fallal kerített, egészen a Föld bástya (a mai Esztergomi rondella) tövéig felnyúló Víziváros északi részét (amit a császári csapatok már elfoglaltak) így tette láthatóvá. Másik lehetőség, hogy a látképen a budai vár északi oldalát is be akarta mutatni: az északi sarkon a szögletes bástya a Föld bástya, azt követően pedig a budai vár északkeleti lezárása látható a Bécsi kapuval. De lehet, hogy Rottenberger a Mária Magdolna templom helyét tévesztette el. Ha a templom jóval északabbra kerülne, akkor már csak az észak felé lejtős ábrázolás jelentene furcsaságot. Akármi is volt az előbbiek közül a rajzoló szándéka, netán hibája, tévedése, az eredmény nem lett szerencsés.

A rajz hibáinak mindenféle további megmagyarázása helyett felidézzük a metszet ismertetése elején tett megállapításunkat: nem egy hivatásos látkép rajzoló művéről van szó. Egy alkalmi rajzolótól az összkép viszont elismerésre méltó.

15 eves haboru print.indd 70 23/03/2021 10:03

Véleményünk szerint Ahasverus Rottenberger neve a helyszíni előképek rajzolójának a neveként került a lapra, ám annak lemezeit nem ő véste.

1603-ban Wilhelm Peter Zimmermann a 15 éves háború eseményeiről készített metszetsorozatában mintegy felére kicsinyítve lemásolta Rottenberger ábrázolását (Rózsa 1999/11.) és mint Buda 1598. évi ostromképét közzé tette (*Buda 1603/1*, 281. kép)

Biztosak vagyunk abban, hogy Georg Hoefnagel Buda metszetének (Rózsa 1999/104.) megszületésében szerepe volt Buda 1598. évi ostromának, ami a 15 éves háború eseményeit figyelemmel kísérő Hoefnagel érdeklődését felkelthette. Keleti nézetű látképének előképe Löwenklau könyvében jelent meg egy török felvonulás hátterében, mint Buda képzeletbeli képe. A nagyon mutatós, ám helytörténeti értékkel nem rendelkező metszet csak 1617-ben jelent meg, de rajza még Hoefnagel 1601-ben történt halála előtt elkészült. (*Buda 1617/1*, 282. kép)

Korábban már részletesen foglalkoztunk Willhelm Dilich 1600-ban megjelent *Ungarische Chronica* című könyvével és az abban lévő magyar város metszetekkel. Sorozatában két Buda látkép is szerepel, közülük Buda nyugati nézete a Braun-Hogenberg műben megjelent Buda idealizált és törökös épületekkel megrajzolt másolata. (*Buda 1600/1,* 283. kép)

Sokkal érdekesebb Dilich északi nézetből Budát és Pestet együtt bemutató képe, amelynek nézőpontja valahol a Margit-sziget déli végéhez közelre tehető. Innen jól belátható a Duna enyhe kanyarulatában fekvő, a Duna-parthoz egyre közelebb kerülő észak-déli irányban húzódó Budai várhegy, majd a Duna jobb partját lezáró Gellért-hegy, a bal parton pedig Pest városa. Dilich biztosan hozzájutott helyszínen készült vázlatrajzokhoz, amelyek alapján látképét elkészítette. Helyszíni rajzok születhettek az 1598. évi ostrom idején, ismerünk is ilyen fennmaradt, hadmérnöki rajznak tartott északi nézetű látképvázlatot. Mint korábban az 1600-as év eseményeinél már említettük, Dilich feltehetően hozzájutott több helység (közöttük például a Budára vonuló csapatok útjába eső Vác) 1598-ban készült rajzaihoz, amelyek között akár Buda rajz is lehetett. Megjegyezzük, Dilich képén nem látható a Margit-sziget déli végénél akkor még meglévő kicsiny Festő sziget. (*Buda 1600/2,* 284. kép)

Buda következő ostroma 1602-ben volt. Az ostrom ekkor is csak késő ősszel kezdődött el. A császári seregek várva a keresztény uralkodóktól érkező segélycsapatokat, már júliustól Győrnél gyülekeztek. A lassú gyülekezés alatt augusztusban Jemisdzsi Hasszán pasa, nagyvezír elfoglalta Székesfehérvárt, azután Buda alá vonult. Miután Buda védőinek létszámát jelentősen megnövelte, szeptember közepén hadaival elindult Lippa felé Székely Mózes megsegítésére. Russwurm császári generális hadaival szeptember 20-án indult el Győrtől Buda felé a Duna bal partján, és a hónap végén hajóhídon, a Szentendrei-szigeten keresztül kelt át a budai oldalra. Óbudát október 2-án szállták meg, ahol tábort vertek. A Margit-szigetnél egy újabb hajóhidat építettek és a csapatok azon vonultak át Pest elfoglalására. Október 3-án támadás indult a Pestet és Budát összekötő török hajóhíd és annak budai, a Vizivárosban lévő hídfője ellen. A támadás sikerrel járt, a hidat szétrombolták, Schulz /Sultz/ ezredes katonái a hídfőnél behatoltak a Vizivárosba, sőt, a Gellért-hegyen lévő török ágyúállást is elfoglalták. Egy napos ostrom után október 7-én Pest török őrsége szabad elvonulás feltételével átadta a várost az ostromlóknak. Ekkorra már a teljes Víziváros is a császáriak kezén volt.

Russwurm Buda alá vonulásának hírére Hasszán pasa nagyvezér visszafordult, hogy segítséget vigyen Budára. Október közepén érkezett Pest alá, amelyet rögtön körülzárt és ostromolni kezdett. A császári táborba megérkezett Mátyás főherceg elrendelte Buda erőteljes lövetését. November elejéig váltakozó sikerű összecsapások mellett egyidejűleg folyt Buda és Pest ostroma. Hasszán pasa ugyan felhagyott november elején Pest ostromával és délre vonult, ám ott letáborozott és újabb török had érkezésére várt. Az ősziesre fordult időjárás, a budai törökök vártnál erősebb ellenállása és a várható újabb török felmentő seregek miatt november 9-én a császári seregek felhagytak Buda ostromával. Pest városát katonasággal megerősítették és elvonultak.

Az 1602. évi ostromról szinte ugyan annyi látkép (összesen 11 metszet) készült, mint az 1598. éviről. Az események bemutatásánál azonban jelentős a különbség. Míg 1598-ban minden ábrázolás nyugati nézetből készült, 1602-ben a metszetek közül öt északi irányból mutatja be Budát és vele együtt Pestet, illetve három-három a budai oldalról, tehát nyugatról vagy délnyugatról, illetve a pesti oldalról, vagyis keletről mutatja a városokat.

Az ostromot északi irányból bemutató minden metszet Dilich északi nézetű látképét felhasználva (Buda 1600/2) mutatja be a történteket. Nehéz lenne feltételezni, hogy ezek az egymásra rendkívüli módon emlékeztető és szinte teljesen azonos ismereteket tükröző képek egymástól függetlenül keletkeztek. Mindegyiken feltűnik az októberi időpont és Budát már teljesen körülvették a keresztény csapatok, és a Festő-sziget – előképükkel egyezően – egyiken sem szerepel. Annak eldöntésére azonban nem vállalkozunk, hogy ki kit másolt. Úgy gondoljuk, hogy a Prágába megjelent metszet és Hans Sibmacher röplapon szereplő képe időben megelőzhette a többit.

A Prágában császári privilégiummal megjelent metszetet a szakirodalom többsége Wolfgang Meyerpeck munkájának tartja (Rózsa 1999/60.). Ha Meyerpeck még életben volt, osztjuk ezt a véleményt. A többi északi nézetű látképtől eltérően a Buda és Pest közötti, október 3-án felgyújtott és félig lerombolt hajóhíd ezen még épségben látható. Ugyanakkor a kép alatti szöveg az október 6-án Pest és Buda ellen szárazon és vízen egyszerre indított támadásáról szól. (*Buda 1602/2,* 287. kép)

Hans Sibmacher röplapon megjelent látképén (Rózsa 1999/61a.) látni ahogyan a robbanóanyaggal megrakott égő gálya nekiütközik a hajóhídnak. A Víziváros Duna parti szakaszát ugyanakkor gályákról is támadják. A röplap szövegében szerepel a hajóhíd felégetése (október 3-án), a Víziváros és Pest elfoglalása. Ez utóbbira az október 6. időpontot közli megjegyezve, hogy Pest 60 év után került vissza a keresztények kezére. (Buda 1602/3, 286. kép)

15 eves haboru print.indd 71 23/03/2021 10:03

Hieronymus Ortelius 1602. évszámmal kiadott *Chronologia*-jában az előző röplapon megjelent kép szerepel azzal a változtatással, hogy a Buda 1602. évi ostromára utaló cím a lap aljén lévő, korábban üres címkeretbe van. (*Buda 1602/4*, 288. kép)

Donato Rasciotti Velencében készített metszete (Rózsa 1999/62.) a Prágában készült munkával mutat több teljesen megegyező részletet (például harci gályák, a Budát körülvevő csapatok elhelyezése és alakzata). Eltérés viszont, hogy a hajóhíd már csonka, a közepe hiányzik. (*Buda 1602/5*, 289. kép)

Úgy gondoljuk, hogy az északi nézetű ostromképek közül utolsóként Georg Keller metszete (Rózsa 1999/61.) jelent meg Frankfurtban. az 1603. évi böjti vásárra. Ezen is feltűnik a hajóhídnál felrobbanó gálya képe. Egyedül Keller képe mutatja a budai hídfő elfoglalásáért folyó harcot és a Margit-szigetet keresztező hajóhidat, amit a császári csapatok építettek. Ez a részlet Dilich látképén nem látható, viszont szerepel a keleti nézetből készült ábrázolásokon, ami arra vall, hogy Keller ismerhette ezek közül a már megjelenteket. (*Buda 1602/6*, 290. kép)

Buda 1602. évi ostromának nyugati nézetű látképei semmilyen új képi információval nem szolgálnak. Közülük Giovanni Maggi munkája (Rózsa György nem ismerte) az 1598. évi metszete lemezéről készült, azon csak az évszámot javították át 1602-re (*Buda 1602/7*, 291. kép). Maggi másik látképéről (Rózsa 1999/10.) csak egy hiányos fénykép ismert, amelyen a korábbi metszete középső részének kissé átrajzolt és felnagyított változata látható, a Rózsa által leírt cím és ismertető szöveg nem. (*Buda 1602/8*, 292. kép)

A budai oldalról készült harmadik metszet Giacomo Franco munkája (Rózsa 1999/304a.). Lényegében az 1598-ban megjelent művének felnagyítása több harci jelenettel és a bal sarokban a Franco munkáira jellemző díszes vezéri sátorral, bejáratánál ezúttal Mátyás főherceggel. Franco munkája címében megelőlegezte Buda örömteli elfoglalását: *La felicissima espugnatione di Buda.* (*Buda 1602/9*, 293. kép)

A három keleti nézetből készült munka azonos képet mutat. Közülük elsőként még feltehetően 1602-ben jelent meg a *Belegerung der Küniglichen Stadt Offen vnd Best / Anno 1602.* című látkép (Rózsa 1999/102.). Ezt másolta le előbb Hans Sibmacher, majd Wilhelm Peter Zimmermann. Drugulin leír egy teljesen azonos című, ismeretlen méretű lapot (Drugulin 1093), amelyet jelzése szerinte Georg Mack készíthetett. Ezt azonban sehol nem találtuk meg, nem láttuk, így az azonosság kérdésében nem tudunk állást foglalni.

A metszet biztosan helyszíni rajzok felhasználásával készült, amit több részlet is tanúsít. Az is állítható, hogy a rajz készítője nem ismerte a még 1542-ben készült egyetlen korábbi keleti nézetű ábrázolást, Virgil Solis művét. A képen megfelelő a környék tereprajza és a beazonosítható képelemek (királyi vár, templomok, a Víziváros, Óbuda, Margit sziget stb.) egymáshoz viszonyított térbeli elhelyezése. Magának Budának a rajza ugyan elnagyolt, de a városkép karakterisztikus jegyei jól felismerhetők. Ezzel szemben Pest város rajza semmit mondó, sematikus. Valóságra való törekvést jelez a Margit-szigeten átvezető hajóhíd hídfőiben épített védősáncok megrajzolása, a már Rottenberger 1598. évi metszetén is megjelenő török fürdők és a Margit-sziget déli végénél lévő kis Festő-sziget feltüntetése. Rózsa György ismertet egy az ostromról készült vízfestményt (Rózsa 1999/214), amelynek sok részlete megegyezik ezzel a metszettel, mint például a török fürdők helye és alakja. A rendkívül bőséges jelmagyarázat (amely megfelel a korabeli írott forrásoknak) is arra utal, a rajzot olyan valaki készíthette, aki jól értesült volt az ostrom menetéről és az egyes csapatok feladatairól, valamint elhelyezkedéséről.

A látképen a császári csapatok Budát már teljesen körülvették, sőt császári ágyúállások vannak az elfoglalt Víziváros északi területén is. A Buda és Pest közötti hajóhídnak már csak maradványai vannak. Pest városa ostrom alatt áll, de már a városon belül is harcok folynak. Ezek alapján úgy tartjuk, hogy a látkép a harcok október 8–10. körüli állását mutatja. (*Buda 1602/10*, 294. kép)

Ennek az időben első metszet ismeretlen rajzolójáról és készítőjéről semmit nem tudunk. Maga a rajz kevés rajzkészségről tanúskodik. Az ábrázolás bármennyire is valósághűnek tűnik, kezdetleges rajzi megoldásai alapján biztosan nem hivatásos tájképrajzoló műve. Különösebb művészi színvonalról a metszetlap esetében sem beszélhetünk. Úgy gondoljuk a rajzot a seregben lévő valamelyik műszaki tiszt készíthette. Nem zárjuk ki annak lehetőségét sem, hogy ez a rajzoló Ahasverus Rottenberger volt, aki az 1598-as ostrom alatt már készített rajzot Budáról. Megjegyezzük, hogy ez a metszet egyes stílusjegyekben és a betűírásában feltűnő hasonlóságot mutat egy szintén ismeretlen rézmetsző Székesfehérvár 1601/6 és 1601/8 munkáihoz (lásd 158. és 163. kép).

Az előző metszet másolatát Hans Sibmacher röplapon adta ki (Rózsa 1999/102a.). Sibmacher gyakran másolta mások munkáit, Buda 1598. évi ostromához és az 1602. évi ostrom északi nézetű ábrázolásához például Dilich látképeit használta fel. A röplap szövegében az 1602-es évről, mint „eltelt" évről beszél, reményét fejezve ki, hogy Buda elfoglalása ebben az évben megtörténik. Ezért a röplap nyilvánvalóan 1603. év elején jelenhetett meg. Nem tudjuk Sibmacher miért tette közzé röplapját, hiszen az eseményről

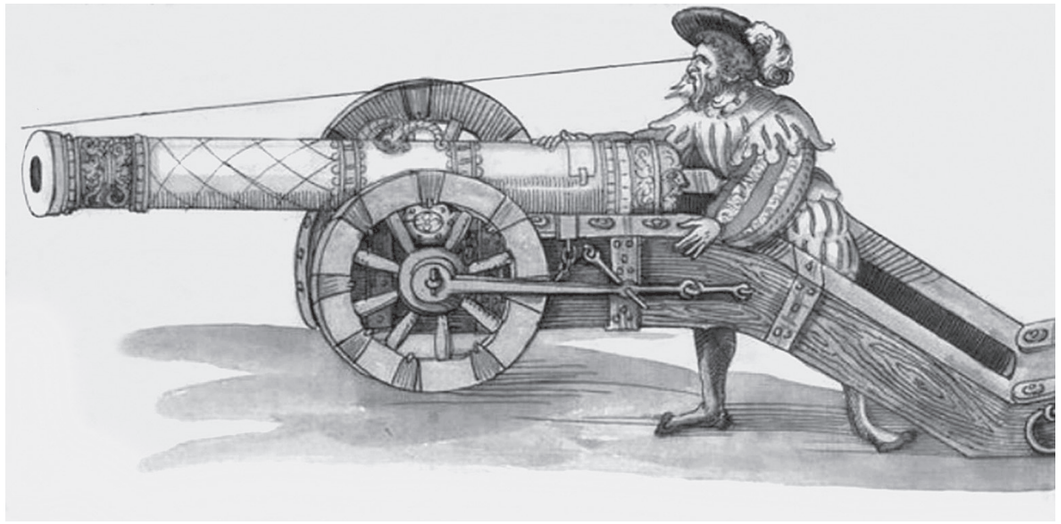

15 eves haboru print.indd 72 23/03/2021 10:03

már 1602-ben megjelent egy másik röplapja. Talán az ostrom kudarcát akarta feledetni egy jövőbeni siker kilátásba helyezésével. Sibmacher az utolsó „**RR**" jelölés kivételével a teljes jelmagyarázatot is átveszi előképéről. (*Buda 1602/11*, 295. kép)

Wilhelm Peter Zimmermann 1603-ban megjelent metszetsorozatában Buda 1602. évi ostromaként (Rózsa 1999/102b.) az elsőként ismertetett keleti nézetű látkép kissé egyszerűsített másolata jelent meg. (*Buda 1603/2*, 296. kép)

Rózsa György két rajzot is ismertet az 1602. évi ostromról. Az egyik az. ún. Stromer-féle tollrajz (Rózsa 1999/213). Ez Wolf Jakob Stromer Nürnberg város építőmesterének rajzkönyvében *(Baumeisterbuch)* maradt fenn. A rajz északi nézetből mutatja Budát, nézőpontja valahol a Hajógyári-sziget környékén lehetett. A rajzon teljes hosszában látszik a Margit-sziget az azon keresztülvezető hajóhíddal és a sziget déli csücskénél a Festő-szigettel. Mivel az előbbiek Dilich képén nem szerepelnek, a rajz nem lehet annak másolata. Abban is eltér Dilichtől, hogy bemutatja Buda nyugati oldalán lévő területet, köztük a Naphegyet a tüzelő ágyúkkal. A nagy távolság miatt Pest képe sematikus, de Buda látványa valósnak tűnik. Amúgy a rajzon bőségesen feltüntetett ostromcsapatok elhelyezése megfelel az írásos forrásoknak. Úgy véljük, a rajz valóban Budánál készült az ostroma alatt (vagy egy ott készült rajz másolata), ám nem tudjuk ki volt a rajzoló. Arra nézve nincs adat, hogy Stromer ott lett volna a budai ostromtáborban. (298. kép)

A másik rajz a már említett vízfestmény olasz nyelvű feliratokkal (Rózsa 1999/214). A Vatikán Borghese levéltárában őrzött rajznak két jellegzetessége van, a Festő-sziget végénél a Duna derékszögű kanyarulata és a rendkívül bőséges jelmagyarázat. Az alapvetően északi nézetű látképen rajzolója a Duna eltúlzott kanyarulatát lehet, hogy tudatosan rajzolta az Óbudánál lévő táborhelyek bemutatása érdekében. Pest látképe itt se tűnik jellegzetesnek, ellentétben Budáéval, amelyik az 1602. évi ostromról megjelent metszetek egyikével sem mutat azonosságot. A korábbi Boldogasszony- és Mária Magdolna templomok uralják a képet és mindössze egyetlen minaret van (mindebben a Rottenberger metszet ábrázolására emlékeztet) ellentétben a Dilich képei nyomán általánossá vált több égbenyúló minarettel. A Víziváros észak-északnyugati részének *(Citta di basso)* bemutatása a lefutó várfalakkal és egy mecsettel(?) is egyedinek tűnik. A török fürdők rajza (ez sem szerepel az 1602. évi képeken) is életszerű. Viszont nem szerepel a rajzon az októberben szétrombolt Pest és Buda közötti hajóhíd, még a maradványai sem. Összességében úgy gondoljuk, a rajz készülhetett a helyszínen az ostrom alatt és a téves Duna ábrázolás ellenére is figyelemreméltó. (299. kép)

Az ismertetett Buda rajzok közül egyik sem szolgált később előképként metszetkészítéshez.

Rózsa György nem foglalt állást Hans Sibmacher Budát két nézetből, nyugatról és keletről bemutató mutatós és finoman kidolgozott látképének keletkezési időpontját illetően. (Rózsa 1999/6.).

Ennek címe semmilyen eseményre nem utal, csak bemutatja Budát, mint a Magyar Királyság fővárosát. Sibmachernek van az 1598. évi ostromról nyugati nézetű és az 1602. évi ostromról keleti nézetű önálló metszetlapja is, ám azok teljesen más látképet mutatnak. A nyugati nézetet Rózsa egyértelműen Erhard Schön fametszetére vezette vissza. Ezen, a békét sugalló cím ellenére jelentős ostromtábor is látható, tüzelő ágyúkkal. A Duna pesti oldala 1598-ban viszont a törökök kezén volt, ott nem lehetett rajzvázlatokat készíteni. Rózsa korábbi keleti nézetet mutató Buda látképet nem ismert, azt pedig tudta, hogy Sibmacher nem járt soha Magyarországon, feltehetően ezért a keleti nézet létrejöttével nem foglalkozott. Sibmachernek ez a keleti látképe teljesen más, mint az előzőekben ismertetett röplapon megjelent látképe. Ma már ismert, hogy Virgil Solis munkájának hatása alig érezhető Sibmacher keleti nézetén, a Duna parti házsor, vagyis a Víziváros bemutatása is attól teljesen eltérő. Összehasonlítva a nyugati nézet beazonosítható elemeit a keleti nézeten láthatókkal, úgy tűnik, azok megegyeznek. A képek alapján eldönthetetlen, hogy az ostromra utaló képelemek az 1598. vagy 1602. évi ostromot mutatják-e. Sibmacher kétnézetű Buda látképe készítésének időpontjában végül is mi sem tudunk állást foglalni. (*Buda (1600)/1*, 297. kép)

1603 őszén ismét felvonultak Russwurm vezetésével a császári csapatok Budához. Ostromra azonban nem került sor, hetek mentek el a Buda felmentésére folyamatosan érkező török csapatokkal történő összecsapásokkal a Csepel-szigeten, illetve az Adony–Érd közötti területen. Pest megvédése ekkor még sikerült, de 1604-ben a német zsoldosok elhagyták a tovább már nem védhető várost.

A 15 éves háború alatt született összesen 24 Buda ábrázolás szám szerint nem kevés, noha kevesebb, mint ahány metszet született ez idő alatt Győrről vagy Esztergomról. Ennél sajnálatosabb azonban az, hogy a megjelent ábrázolások többsége vagy korábbi ábrázolások részleges vagy teljes átvétele, vagy ilyenek kiegészítése légből kapott részletekkel, netán szóbeli elmondások rosszul értelmezett következményei. Ikonográfiai és helytörténeti szempontból igazán értékesnek csak Ahasverus Rottenberger metszetét és az 1602. évi ostrom keleti nézetét mutató, ismeretlen készítőjű metszetet tekinthetjük, közéjük sorolva még Dilich északi nézetű Buda látképét is. Ezeknél a látképeknél tetten érhető a valós látvány bemutatására irányuló törekvés. El kell ugyanakkor ismerni, hogy a hitelességet kevésbé vagy egyáltalában nem tükröző munkák között is több látványos található, mint például Hans Sibmacher Buda két nézetét mutató metszete vagy Georg Hoefnagel Buda látképe.

15 eves haboru print.indd 73 23/03/2021 10:03

Összefoglalás

A törökök ellen folytatott 15 éves háború 75 eseményéről összesen 337 sokszorosított látképet ismerünk, amelyek 319 metszeten jelentek meg (néhány metszeten több esemény vagy helyszín együtt szerepel). Ezekről a helyekről bemutatunk 11 abban a korban készült rajzot is. Az eseményeken megjelenő 43 magyarországi helység közül korábban csak nyolc helyről (Buda, Eger, Esztergom, Győr, Gyula, Komárom, Székesfehérvár és Szigetvár) jelent meg metszet. Tehát 36 hely első (közülük néhánynak egyben az utolsó) ábrázolása a 15 éves háborúnak köszönhető. Megjegyezzük, a metszetek közül közel két tucatot mostani munkánk kutatásai során fedeztünk fel, azok korábban nem voltak ismertek. Sajnos öt metszetet (egy-egy Esztergom, Goroszló, Nagykanizsa, Pápa és Székesfehérvár) továbbra is csak leírásból ismerünk, azokból példányt nem sikerült felkutatnunk.

A 75 esemény döntő többsége érthetően harci cselekmény: várostrom vagy csata. A háborúhoz szükségszerűen kapcsolódó egyéb események, mint a csatákban szerzett zászlók és egyéb zsákmány ünnepélyes bemutatása, a várfeladó kapitányok elítélése és kivégzése, vagy a mindig nagy érdeklődést felkeltő csodás égi jelenségek bemutatása az ábrázolások tizedét se teszik ki.

Az egyes eseményekről, helységekről megjelent ábrázolások száma arányban áll azok háború alatti jelentőségével. Természetes, hogy egy fontos vár vagy város, amely a háború alatt többször is gazdát cserélt, nagyobb érdeklődést keltett, ezért azokról több metszet is született. Azok a kisebb jelentőségű végvárak, amelyek többségét az ellenség közeledtének hírére a védhetetlen állapot vagy a csekély várőrség miatt ki is ürítették, kevesebb figyelemre számíthattak. Nyolc helységről (Adony, Csókakő, Kékkő, Somoskő, Szécsény, Tihany, Vál és Várgesztes) nem csak hogy egyetlen alkalommal jelent meg kép, de azok is csak tudósítások címlapján szerepelnek. mint egy képzeletbeli vár vagy város szimbolikus fametszetes (ma akár piktogramnak is nevezhető) képe. Gyakran előfordult, hogy ugyanaz a kis „piktogram" különböző helységnevekkel jelent meg, van erre példa a 15 éves háború tudósításai között is (Szécsény és Várpalota azonos piktogramja vagy Hatvan, Pápa és Temesvár azonos ostromképe). A nyolc közül ma Csókakő, Somoskő és Várgesztes csak romjairól híres, Kékkő megmaradt része turista látványosság, Tihany visszanyerve eredeti egyházi jellegét ma is közismert, Adony, Szécsény és Vál jelentős településekké fejlődtek.

Amennyiben egy helyről több ábrázolás is megjelent, az önmagában nem jelzi, hogy azok az előbbieknél megbízhatóbb képet mutatnak. Csepel két metszeten is feltűnik, de mindkettőn csak egy piciny, ötszögletű erőd formájában. Az erdélyi Miriszló falut – amely mellett Mihály vajda súlyos vereséget szenvedett 1601-ben – három képen láthatjuk, mindenféle sajátos vonás nélkül, a kép mellé bármilyen falu nevét oda lehetne írni. De még a jelentősnek számító Lippa váráról és városáról sem akad olyan ábrázolás, amely legalább egyes részletei tekintetében valós lenne.

Érthető, hogy a legtöbb metszet a nagy visszhangot keltő, fontosabb váraknál, városoknál történt eseményekről jelent meg. Győr kétszeri ostromának köszönhető 37 metszet, Esztergomról 31, Székesfehérvárról 23 metszet jelent meg. Tíznél több kép látható a többször gazdát cserélt Hatvanról (19), de Nagykanizsáról (16) és Pápáról (13) is.

Ismét hangsúlyozzuk, hogy az egyes helységek látképének hitelességével csak nagyon érintőlegesen foglalkoztunk. Ennek számos oka van, ezek közül az egyik, de nagyon fontos a „mihez történő hasonlíthatóság" hiánya. Egy jó látkép akkor hiteles, ha a valóság élethű másolata. Ha lenne a metszettel egy időben készült fénykép a városról (ami persze badar feltételezés), akkor tudnánk mihez hasonlítani a metszeten látható település képét. Ennek hiányában a hitelesség eldöntésére képi eszköz nincsen. A metszetek esetében sokkal inkább lehet beszélni a metszeten szereplő *látkép* hitelessége helyett a *látkép nyújtotta látvány* hitelességéről. (Zárójelben: ezt már maga az a tény is indokolja, hogy a távolból készített látképek nem alkalmasak egy-egy épület valós kinézetének a bemutatására.) A nyújtott látvány vizsgálatakor csak írásos forrásokból szerzett ismeretekre és környezeti megfigyelésekre támaszkodhatunk. Néhány település esetében nagyon jellegzetes terep adottságok vannak (mint Veszprém) vagy van egy-meghatározó egyedi magaslat (például Esztergomnál a Várhegy). De lehet ilyen környezeti elem egy folyó, vagy egy táj egészének (példának a visegrádi Duna-kanyart említjük) illetve a település környezetének különleges domborzata (mint Tokaj esetében). Természetesen egy síkvidéki városnál ilyen domborzati sajátosságok nincsenek, lehetnek viszont beazonosítható folyók, netán egy tó. Amennyiben egy metszet egy települést a környezetéből kiragadva ábrázol, még akkor is van lehetőség annak értékelésére. Írásos forrásokból ismert lehet, milyen meghatározó építmények voltak egy településen (például templomok, azok egymáshoz viszonyított elhelyezkedése, tornyok száma, egy-egy nagyobb tömegű épület, a város alakja, a várfalon lévő bástyák száma és formája stb.). Ha ezek felismerhetők egy metszeten, akkor feltehetően a metszet helyszíni felvételi rajzok nyomán készült. Amennyiben az ilyen igazolt építmények egy metszeten beazonosítható képi elemekként megjelennek és a környező táj is megfelel a tényleges adottságoknak, a metszet keltheti egy *valós látvány* érzetét. Ha egy templom helyett három van, vagy fordítva, ha öt bástya helyett kettő van, ha a képen török minaretek szerepelnek és tudjuk, hogy nem voltak, akkor a metszeten a valóság tükrözésével baj van. Még egy dolgot kell szem előtt tartanunk: a képen megjelenő valós képi elemek összessége önmagában még nem jelenti a látkép hitelességét.

Az viszont kétségtelen, hogy azok a városképek, amelyek helyszíni rajzok nyomán készültek, közelebb állhatnak a valósághoz. Ez így van azokban az esetekben is, amikor magán a metszeten van utalás a helyszínen készült rajzokra. Ilyennel találkozhatunk Esztergom, Hatvan és Nagykanizsa metszeteken és Georg Hoefnagel látképein. Megjegyezzük, fennmaradtak ilyen (hadmérnöki) rajzok is, igaz, nagyon kevés. Ezeket Esztergom és Buda esetében már ismertettük (ezek egyikeét sem használták fel metszet készítéséhez), de Székesfehérvár elfoglalása során készült rajzokról is van tudomásunk. Azt természetesnek kell tekinteni, hogy egy hosszabb ideje török kézen lévő erősség elfoglalása után a császári hadvezetés szem előtt tartva a helyreállítás, illetve egy jövőbeni átépítés szükségességét, hadmérnökökkel felmérette az elfoglalt hely védelmi kiépítettségét. Azonban ezek a helyszínen készített felmérési rajzok általában csak akkorra készültek el, amikor az esemény hírértéke már elmúlt, így ritkán váltak az eseményeket

15 eves haboru print.indd 74 23/03/2021 10:03

követően hamar megjelenő metszetek előképévé. Georg Hoefnagel volt ebben a tekintetben előnyös helyzetben, hiszen látképeit nem az azonnali tudósítás céljából készítette.

A helyszínen készült rajzokhoz pár dolgot még hozzáfűzünk. Ezek közül a rajzok közül alig maradt meg, annak a pár alkotásnak pedig ami fennmaradt, azoknak a rendeltetése különböző és némelyiknél az eredetiség is vitatható. Ez utóbbiak között lehetnek Hoefnagel színezett tusrajzai (Visegrád, Érsekújvár, Esztergom, Komárom) is, amelyekből több példány is ismert. Általában ezeket a metszetek előképeinek tekintik, azonban erre bizonyítékok nincsenek. Könnyen belátható, hogy egy jó felkészültséggel és rajzkészséggel rendelkező művész a megjelent metszetekről tökéletes pontosságú és azonos stílusú rajzot tud készíteni. Kétségtelen bizonyítéknak csak az lenne tekinthető, ha a rajzokon Hoefnagel szignója szerepelne. A Pierpont Morgan Library Érsekújvár (Owar) és Visegrád rajzán (ebből az „eredeti" rajzból legalább három, de inkább négy példányt ismerünk)!) kézírással szerepel, hogy Georg Hoefnagel teszi közzé fia, Jakob rajzát. Azt nem tudjuk, hogy ez a felirat Hoefnagel kézírása, vagy csak lemásolták a metszeten megjelenő feliratot. (*Hoefnagel Érsekújvár rajza* 304. kép) Hoefnagel Nagyvárad látképének helyszínen készült előkép rajza nem maradt fenn, de Cesare Porta alaprajzának Karlsruhéban megőrzött példánya alapján legalább fogalmunk lehet egy korabeli hadmérnöki rajz kinézetéről. (*Cesare Porta rajza,* 306. kép)

Csak a közelmúltban váltak ismertté Gabriello Ughi és Claudio Cogonaro 1595-ben készített mutatós rajzai a modenai egykori Este hercegi levéltárból. Rosa Lupoli ismertetéséből tudjuk, hogy Ughi Esztergom rajza három példányban készült: egy Rudolf császárnak, egy Mátyás főhercegnek és a legdíszesebb Medici Ferdinánd nagyhercegnek. Ughinak ismert egy színezett Visegrád akvarellje is. A Cogonaro munkájának tartott rajzok csak Esztergom visszafoglalása után a vár helyreállításához szükséges felmérésekkel együtt készültek, vagyis későn ahhoz, hogy frissen kiadott metszetek előképei legyenek. Ismerünk olyan Esztergom rajzot is, amiről nehezen dönthető el, hogy egy metszet előképe vagy egy Esztergom metszet korabeli másolata (ez utóbbit tarjuk valószínűnek). Egy Münster *Cosmographia* példányban fennmaradt egy bekötött rajz, amelyen Sibmacher egyik Székesfehérvár metszete köszön vissza aprólékosan kidolgozva – tükör-másolatban!

Külön érdekesség fűződik ahhoz az Eger „rajzhoz", amit Pataki Vidor fedezett fel Párizsban. A kép az 1594–1600 közötti magyar történelmet ismertető kéziratos műben maradt fenn (*Histoire du royaulme de Hongrie, … par Balthasar GUERIN, sieur du Montet, conseiller et auditeur des comptes de Lorraine.* — A Nancy, l'an 1604). Megjegyezzük, hogy a szerző másik szintén kéziratban maradt munkája (*Hungariae regum vitae et effigies* Nancy, 1607) a 37 magyar király ábrázolásával jóval ismertebb. Eger képéről egy elég gyenge minőségű, annak nagyobb részét, de nem teljességét mutató fénykép volt csak ismert. Az utóbbi évtizedekben viták folytak arról, hogy az 1604-ben készülhetett kép mennyiben megbízható forrás helytörténeti kutatásokhoz. A mai technikai lehetőségek lehetővé tették a kérdés eldöntését: a francia feliratokkal teleragasztott kép nem rajz, hanem metszet, Sibmacher Eger metszetének egy eddig nem ismertetett változata. A kéziratban a magyar térképész szakirodalom előtt mindeddig ismeretlen Meyerpeck haditérképek mellett további 10 Sibmacher (köztük az eddig csak leírásból ismert Visegrád látkép) és 2 Hogenberg metszet is szerepel, hasonlóan „franciásítva": a képekre ráragasztott papírcsíkokkal, francia rájegyzésekkel. (*Rajzok* 298–308. kép)

Túllépve a helyszínen készült, előképként is hasznosítható és egyéb korabeli rajzokon, illetve metszet-másolatokon térjünk vissza és zárjuk le a metszetek „hitelességének" kérdését. Megismételjük: sokkal egyszerűbb azt megállapítani ha egy látkép nem tükrözi a valóságot. Amennyiben egy városképen megjelenik egy török dzsámi minarettel, avagy három templom, és egyértelműen tudjuk, hogy ilyen épület nem volt, illetve csak egy templom volt, akkor a kép biztosan nem a valós látványt mutatja. Akár egyetlen „hamis" képi elem aztán a kép egészének megbízhatóságát (köztük a valós elemekét is) megkérdőjelezheti.

Azoknál a helyeknél, amelyekről több metszet is megjelent, tetten érhető, hogy sok közöttük egymás másolata. A közel egy időben kiadottak esetében azonban nem lehet mindig egyértelműen eldönteni, ki kit másolt, melyikük volt az „ősforrás".

A legtöbb rajzoló 1595-ben Esztergom elfoglalásakor volt a helyszínen, biztosan ennek is szerepe van abban, hogy az Esztergomról készült metszetek mutatják a legváltozatosabb ábrázolásokat. Székesfehérvár látképeinél is többféle típusú látképről beszélhetünk. Ugyanakkor Győr 1598. évi bravúros elfoglalásánál nem is lehetett jelen rajzoló, ez is oka annak, hogy az elfoglalásról készített közel 20 kép nagyon hasonló: valamennyi korábbi ábrázolásokból kiindulva alaprajzon mutatja be a város elfoglalását.

A háborús események ábrázolása bőséges lehetőséget adott a metszeteken a kor fegyverzetének, a katonák öltözetének, a katonai táborok és azok életének bemutatására. Nem is vállalkozunk mindazok tételes felsorolására, amelyek ezek közül a képeken megjelennek. Ha az igényesebb vagy nagyobb méretű lapokat ebből a szempontból nézzük végig, számtalan érdekes részletet figyelhetünk meg. A metszeteken az ágyúállások (vagy ágyúsáncok) ágyúi mellett ágyúgolyók tárolására szolgáló fonott kosarat épp úgy láthatunk, mint puskaporos ládát vagy hordót, nyeles gyújtókanócot, ágyúvédő kosarakat (ágyúkasokat), egyszóval mindent, ami egy ágyú használatához tartozott. Maradva az ágyúknál, láthatjuk, hogyan vontatják azokat ökrökkel (a törökök tevével), vagy szétszerelt állapotban hogyan szállítják külön az ágyúcsövet szekérrel vagy teveháton. Említhetjük a katonai sátrak változatos formáit, vagy a katonák élelmezésének képeit: szekerek szállítják a táborba az élelmet és a boroshordókat, a tábor szélén legelnek a levágásra odaterelt szarvasmarhák, helyenként egy-egy sertéskonda is megjelenik. Láthatjuk, amint hordókból bort osztanak a katonáknak, vagy tűz felett bográcsban készül az étel. A lacikonyha bódéjában ételt árulnak, a földön katonák ülve kártyáznak, és megjelennek a táborok elmaradhatatlan kellékei – nevezzük így – a markotányos hölgyek. Látni ásóval vonuló katonákat, robbantó aknák ásását és ostromlétrák készítését, pihenésre kikötött lovakat, csontokkal loholó kutyákat. A török táborok képei elképzelhetetlenek tevék nélkül (amelyek rajza időnként karikatúra ízű). Ami különösen értékelendő, hogy ezek az ábrázolások a katonai táborok tekintetében valóban életszerűek, sőt, sok tekintetben megbízhatóak is.

Ez utóbbinak egyszerű a magyarázata. Egy rézmetszet rajzolójának nem kellett a fegyvereket, netán szekereket, sátrakat és egyéb katonai dolgokat maguknak megálmodniuk. A korban jó pár szerző (pl. Jost Amman, Leonhardt Fronsberger) könyve jelent meg *Kriegsbuch* vagy hasonló címmel, amelyek képeken mutatták be a kor „hadművészetét", vagyis minden fegyverét, egyéb hadfelszerelési tárgyait, sematikus ostrom- és táborképeket, az ágyúállások helyes kialakítását, aknaárkok különböző formáit stb. is közzétettek. Csak Jost Ammannak egymagában több száz ilyen katonai témájú metszete van.

15 eves haboru print.indd 75 23/03/2021 10:03

Meggyőződésünk, hogy Hans Sibmacher és Dominicus Custos, de mások is forrásként felhasználtak ilyen műveket. A frankfurti vásári tudósítások nagyméretű lapjainak (Fülek, Esztergom, Hatvan) esetében bizonyított is, hogy azok – legalább is részben – Jost Amman korábban megjelent metszeteinek átvételei.

A metszeteken feltűnő katonák öltözéke (ebben a korban a mai értelemben vett egyenruháról nem beszélhetünk) és fegyverzete a keresztény, avagy császári katonaság esetében természetesen „európai" jellegű volt, míg a törököké „törökös". Az előbbit a rézmetszetkészítők a napi életből és az előbb említett könyvekből ismerhették, a törökök esetében pedig a korábban megjelent viseletképeket másolták. Az ábrázolt esemény vagy hely szempontjából amúgyis másodlagos volt, hogy az öltözék milyen volt. Ha sarkosan fogalmazunk a tömegben harcoló katonaság megkülönböztetése a képeken annak alapján történhet, mit viselnek a fejükön. Ha turbánt vagy fezt, biztosan muszlim katona, ha bármi mást, kalapot, süveget netán sisakot, akkor pedig keresztény harcos.

Mindig felmerül a kérdés, hogy a 16–17. századi metszetek magyar szereplőinek öltözéke tekinthető-e a kor jellegzetes és hiteles magyar öltözékének? Esetünkben érthetően elsősorban katonák, nevezetesen huszárok, lovasok és szabad hajdúkatonák öltözékéről van szó, akik gyakran megnevezésükkel együtt jelennek meg a képeken. Szendrei János a híres magyar viselettörténeti munkájához *(A magyar viselet történeti fejlődése)* a 15 éves háború alatt megjelent metszetekből nagyon sokat átnézett (ezek mindegyike szerepel munkánkban), és az azok többségén, elsősorban W. P. Zimmermann és Georg Hoefnagel munkáin látható „magyar" öltözékeket a kor hiteles magyar öltözékének találta. Szendrei szerint Zimmermann járt Magyarországon és itt készítette rajzait, ezért is tekinthetők viseletei hitelesnek. Nem kívánunk állást foglalni Szendrei véleményéről, hiszen a magyar viselettörténet távol áll ismereteinktől. Annyit azonban megjegyezhetünk, hogy Szendrei megállapításai biztosan megérdemelnek egy felülvizsgálatot a könyvének megjelenése óta eltelt több mint száz év újabb ismereteinek tükrében, főleg Zimmermann munkái tekintetében. Dilich könyvében megjelent pár magyar katona képe, ám ezek – ahogyan erre Apponyi Sándor is rámutatott – öltözékükkel együtt Jost Amman hasonló képeinek utánérzései. Georg Hoefnagel látképei ebből a szempontból más elbírálás alá eshetnek, hiszen Hoefnagel sorozatának készítésekor kiemelt szempont volt egy-egy ország öltözékének gondos megrajzolása, sőt esetenként megnevezése is (lásd Győr és Kolozsvár látképét).

A metszeteken gyakran látni olyan jeleneteket, néha csak részleteket, amelyeket a mai kor embere elborzadva szemlél a naturalista ábrázolás vagy a jelenet kegyetlensége miatt. Valljuk be, hátborzongató látni, ahogy egy nyúzóasztalon egy élő ember bőrét nyúzzák le, vagy négy lóval tépetnek szét egy embert. A kor embere azonban, akiknek ezek készültek, nem így viszonyult az ilyen eseményekhez, beleértve az élet és a halál kérdését is. Erről bőségesen lehetne írni, mi azonban csak egy dolgot szögezünk le: a kivégzések akkoriban az elrettentés érdekében nyilvánosak (akarattal nem használjuk a népünnepély kifejezést) voltak.

A 15 éves háború európai visszhangjával foglalkozó történészek már többször megállapították, hogy az arról közzétett tudósítások többsége nem vádolható túlzott magyar barátsággal, sőt! Ez a szemlélet vagy véleményalkotás a háborús eseményekről megjelent metszeteken kevésbé igaz, de mégis tetten érhető. Tény, hogy a háború jelentősebb hadieseményeiben a magyar csapatok csak mintegy segéderők voltak jelen és Pálffy Miklós kivételével a többi magyar seregvezér önállóan jelentősebb hadműveleteket nem is vezetett. Megalapozatlan lenne tehát egy olyan elvárás, hogy a metszetek egy magyar-török háború képét tükrözzék egy sokkal szélesebb körben értelmezhető keresztény-oszmán háború helyett. Az viszont felvethető, hogy a megjelent képeken még a nagyon kevés magyar siker, avagy hősiesség sem tükröződik. Csak pár példa erre: Nógrádot 1594 tavaszán Pálffy Miklós foglalta vissza a töröktől, Zimmermann látképén azonban diadalmas hadvezérként Mátyás főherceg lovagol, Pálffy nincs is a képen. Tatát 1597 májusában Pálffy vezetésével foglalták vissza petárda robbantással. Az erről megjelent látképeken Johann von Bernstein, a petárdát robbantó egység vezetője a főszereplő, Pálffynak itt sem említik a nevét.

Hiba lenne azonban mindezeket egyfajta tudatos „magyar-ellenességnek" tekinteni. Az előbbiek egyik oka a történelmi háttér volt.

A 16–17. században a német-római császári trónon Habsburgok ültek, ami közrejátszott abban, hogy a birodalom fejedelmei időnként a birodalmi gyűléseken segítséget szavaztak meg a török elleni harcokhoz. Világosan látták, hogy ezzel sokkal inkább a mindenkori császár érdekeit mint sajátjukét szolgálják, hiszen a török fenyegetettség mértéke náluk nagyon csekély volt. Persze időnként az is előfordult, hogy valamelyik választófejedelem, herceg vagy őrgróf saját elhatározásból vagy császári kérésre, átgondolva annak járulékos előnyeit (hadvezéri dicsőségszerzés vagy hadizsákmány) segélycsapatokat küldött a török elleni harcokhoz. Az akkori Európában a szolidaritás és a közösségi propaganda ugyanúgy egyedi érdekeltségi elvek mentén működött, mint ma. Ennek ellenére a birodalmi csapatok elindulását mindig a „hitetlenek elleni küzdelem" hírverése kísérte.

Hasonló megfontolások – meg részben a pápai sürgetés – vezérelték azokat az itáliai fejedelmeket is, akik kisebb-nagyobb csapatokkal vettek részt a 15 éves háborúban. Egyedül VIII. Kelemen pápa volt az, akinél a segítségnyújtás (csapatok küldése, pénzügyi segély zsoldosok fogadására) oka elvi elkötelezettség, a keresztény hit védelme volt.

Az előbbiek érthetően épp úgy nem szerepeltek a 15 éves háborúról megjelent híradásokban (a metszeteken már csak szellemi természetüknél fogva sem), mint az *Európa védőbástyája* elnevezés. Ez utóbbi méltató cím megfogalmazásához amúgy is szükség volt egy történelmi időtávlatra. Az említés hiánya tehát ebben az esetben sem tekinthető valamiféle tudatos „magyar ellenességnek". Viszont azt sem lehet kétségbe vonni, hogy a nemzeti öntudat szülte „a keresztény Európa védőbástyája" elnevezés történelmileg igazolható. Ha a francia nép vallhatja, hogy a francia felvilágosodás eszméi szabadították meg Európát a feudalizmustól és büszkék erre, akkor mi is vallhatjuk, hogy 150 éven keresztül a Magyar Királyság területén védték az ettől nyugatra fekvő európai értékeket, amelyek akkor egybeestek vallási, erkölcsi és kulturális értelemben a kereszténység fogalmával. A keresztény és oszmán seregek közti küzdelmek döntő része itt folyt, és ha katonai erő tekintetében talán nem, de lakosság fogyásban és érték pusztításban ez a terület szenvedte a legnagyobb veszteséget.

Ebben a történelmi környezetben egy metszetkészítő, ha munkájában valamilyen sajátos, egyedi szempontot akart érvényesíteni, akkor az nem egy ország vagy nép iránt érzett rokonszenve vagy ellenszenve bemutatása, hanem a közvetlen környezetük érintettségének hangsúlyos szerepeltetése volt (ha erre kínálkozott lehetőség). Ez legtöbbször üzleti megfontolásból és más helyi érdekből egyszerre is fakadhatott. Vegyünk egy példát. Egy ostrom vagy csata képének készítője döntötte el, hogy az abban

15 eves haboru print.indd 76 23/03/2021 10:03

résztvevő vezérek közül kit ábrázol lóháton és nevez meg felirattal, vagy a táborhelynél melyik országból vagy hercegségből érkezett csapatokat tüntet fel név szerint. Ha megnézzük Nagykanizsa 1601. évi sikertelen ostromáról Itáliában megjelent metszeteket, azokon szinte csak az olasz csapatokat látjuk vezéreikkel, holott azok az ostromlóknak egyharmadát se tették ki. Viszont így olasz földön a metszetek érdekesebbek, jobban eladhatóak voltak. Sőt! Még azt is megfigyelhetjük, hogy a Rómában készült képeken a pápai csapatok és azok vezérei mindig előnyösebb helyzetben vannak bemutatva, mint a többi itáliai szereplő. Ugyanakkor a Velencében megjelenő lapokon egy Medici vagy Gonzaga herceg mindig szembe tűnőbb, mint a pápai hadsereg.

Ha ilyen ismereteket is szem előtt tartunk, nem lehet meglepő, hogy a német földön megjelent munkák többségén inkább az onnan származó parancsnokok nevei szerepelnek, mint a magyaroké, akiknek amúgy még a nevét sem tudták helyesen leírni.

Végül is a metszetek azért készültek, hogy képi eszközökkel tegyék teljesebbé a háború egyes eseményeiről nyomtatásban közzétett híreket. Ennek eleget is tettek. Ha a készítőik és kiadóik mindeközben igyekeztek saját környezetüknek is kedvébe járni (hiszen a mi fiaink harcolnak ott!) a történtek érdemi megváltoztatása nélkül, akkor nincs mit a szemükre vetni.

Úgy gondoljuk, a 15 éves háború során elszórtan megjelenő metszeteknek önmagukban csekély szerepe lehetett a kor Magyar Királyságáról Nyugat-Európában meglévő ismeretek bővítésében és szinte semmi a magyarokról kialakult vélemény formálásában.

A Magyar Királyságról és lakosságáról az alkalmi híradásoknál és metszeteknél jóval több ismeretet közöltek a Magyarországról megjelent, bőséges mennyiségű képet is tartalmazó könyvek.

Arra a három műre gondolunk, amelyeket részletesen ismertettünk: Wilhelm Dilich, Hieronymus Ortelius és Samuel Dilbaum könyveire. A mindhárom műre jellemző tárgyilagos bemutatásra való törekvés mellett ezekben található a 15 éves háborúról megjelent metszetek egyharmada is. Mindhárom könyv a Magyar Királysággal és az annak területén éppen folyó harcokkal is foglalkozik, egymástól mégis nagyon eltérőek. Tudva, hogy minden hasonlat sántíthat, mégis felvállaljuk, hogy mindegyiket egy-egy szokatlan besorolással jellemezzük: Dilich könyve egy részletes útikönyv, Ortelius műve egy alapos történelmi mű, Dilbaum könyve pedig egy nézegetésre szánt történelmi képeskönyv.

Mindhárom könyv növelte Magyarország ismertségét, ha nem is azonos mértékben. Dilbaum könyve a maga eseményeivel egy idő után elvesztette időszerűségét. Dilich ugyan pár évvel később átdolgozta és kibővítette (metszetekkel is) könyvét, de az nem vált széles körben ismertté, viszont később számos hasonló felfogású könyv megjelenését serkentette. Ortelius műve bizonyult egyedül időtállónak. Ezt köszönhette annak is, hogy 1620-ig többször is kibővített tartalommal jelentették meg, majd 1663-ban és 1665-ben is kiadták, kiegészítve a 17. század addigi török háborúival. Művét még ma is a korszak forrásművei között tartják számon. Ortelius alaposságát bizonyítja, hogy olyan apróságnak tűnő, ám általa nagyra becsült eseményeket is leírt és ezzel közismertté tett, mint például az egri nők hősies részvételét a török ostromlók elleni küzdelemben.

A képeken szereplő öltözékeknél futólag érintettünk egy általánosságban is feltehető kérdést: közölnek-e a 15. éves háború ideje alatt megjelent metszetek a maguk képi eszközeivel olyan ismeretet, amelyet máshonnan nem tudunk, másképpen, van-e azoknak forrásértéke? A válasz előtt érdemes tisztázni, hogy azokat egyáltalában mely területeken lehetne forrásnak tekinteni. Az ábrázolt esemény és annak szereplői tekintetében biztosan nem, mert azok történelmileg ismertek. Feltehetően ugyanez igaz az esemény részleteinek ábrázolására is. Azok a források, amelyek alapján a rézmetsző például megnevezte a képére rajzolt csapatok vagy vezéreik nevét, azok a történészek előtt is ismertek. Az ábrázolt helyszín tekintetében pedig csak akkor érdemes forrásértékre gondolni, ha a földrajzi környezet és a település képe egyaránt helyszínen készült rajzokat tükröz. A metszeteken feltűnő látkép azonban még az ilyen esetekben is csak azt teszi lehetővé, hogy szerencsés esetben egy-egy jellegzetes épület beazonosítása megtörténjen, vagyis megerősítő forrásnak tekinthető. De egy épület kinézete tekintetében azonban már biztosan nem lehet forrásértékű, hiszen ahhoz fénykép pontosságú rajzra lenne szükség. Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy ezeknek a metszeteknek a létezésükön kívül nincs érdemi történelmi forrásértékük. De ezt nem lehet hibájuknak felróni, mert nem is ilyen céllal készültek. Azok a nyomtatott híradások, amelyeknek ezek a metszetek képi kiegészítései, szintén nem abból ezért készültek, hogy idővel történelmi források legyenek (pedig többségük azzá lett).

Ennek ellenére nem állítjuk, hogy a 15 éves háborúról készített metszetek közül egynek sem lehet semmilyen részletében sem forrásértéke. Egy példát említünk véleményünk igazolására. Hoefnagel Nagyvárad metszetén feltünteti a Kolozsvári testvérek készítette Szent László lovas szobrot, sőt a három álló alakos király szobrukat (Szent István, Szent Imre és Szent László) is. Ezekről se korábban, se később egyetlen más ábrázolás sem ismert.

Pár olyan eseménynek a képe is fennmaradt, amelyet a kor természetesnek tekintett, azonban mára már szinte elfelejtett, divatját vesztett szokásnak számít, azokat talán már számon sem tartják. Ez az esemény a győztes csaták zsákmányainak – azok közül is első sorban az ellenségtől szerzett zászlóknak – ünnepélyes bemutatása volt, amely az római birodalom hódító hadjáratai után rendezett győzelmi felvonulás hagyományain alapult. A római korban a győzelmi felvonulás mindig a győztes hadvezér (aki esetenként maga az éppen uralkodó császár volt) dicsőségét hirdette. Ezzel szemben a 15 éves háború idején ezek a felvonulások a császári hatalom előtti tiszteletadás megnyilvánulásai voltak: a győztes csaták hadvezérei (személyesen egy Habsburg császár soha nem merészkedett ki a harcmezőre) a teljes zsákmányt, vagy abból a szimbolikusan legtöbbet kifejező ellenséges zászlókat felajánlották a császárnak és az ő engedélyével ünnepélyesen bemutatták a tömegeknek. (Manapság díszfelvonulás még van, ám a hadizsákmány szemérmes módon már nem nyilvános. Ma már elképzelhetetlen lenne , amit az Itáliát kiraboló Napoleon csinált: a velencei Szent Márk templomról leszedett antik aranyozott bronz ló szobrokat Franciaországba vitette és ott kiállításon mutatta be.) Ezeken a metszeteken a zászlók mellett a díszmenetben felvonultatott zsákmányban sok minden más is látható: előkelő foglyok, ágyúk, harci paripák, díszes fegyverek vagy használati tárgyak, sőt még a janicsárok híres dobjai is feltűnnek. A sellenberki csatában Báthory András bíbornok-fejedelemtől megszerzett személyes fegyverei között feltűnik a bíborosi kalap is. Ez utóbbit aligha viselte a csatában, amelyből egyébként is elmenekült, ezért biztosan állíthatjuk, hogy a zászlókon kívül minden személyes tárgy, amit Mihály vajda küldött győzelmi trófeaként Rudolf császárnak, az nem a csatatérről, hanem a Báthoryak gyulafehérvári kincstárának kifosztásából származott.

15 eves haboru print.indd 77 23/03/2021 10:03

Összefoglalás

Szólnunk kell a metszetekről, mint „művészi termékről" is. Elöljáróban: általánosságban az eseményekről tájékoztató metszetek, de akár mondhatnánk a látképmetszeteket, sőt a térképeket is, nem tartoznak a sokszorosított grafika műfajának „művészmetszet" besorolású darabjai közé. Még akkor sem, ha időnként egy-egy valóban művészként számon tartott rajzoló-rézmetsző készített (talán megélhetési okokból) látképeket is. De nem biztos, hogy aki művészi fokon tudott arcképeket metszeni, az képes volt hasonló szinten bemutatni a 15 éves háború eseményeit. Jó példa erre Dominicus Custos, aki művészi portrékat készített, de a 15 éves háborúról készített látképei (Esztergom, Győr, Nagykanizsa) inkább egy igényes, pontos és biztos kezű mesterember és nem egy művész munkájának tűnnek.

Ugyanez jellemző Hans Sibmacher alkotásaira is. Metszetei gondosan kidolgozottak, áttekinthetőek, emellett sok információt is közvetítenek. Sibmacher munkáira (lásd kézimunka mintakönyvek, címerek) is az aprólékos részletek finom kidolgozása a jellemző. Wolfgang Meyerpeck képeire is jellemzőbb az áttekinthetőség és a rajzok pontos vonalvezetése, mint a művészi összhatás. Georg Keller szintén nagyon szépen dolgozott, de csak reproduktív készségei voltak és Alexander Mair is nagyjából ilyen minősítést érdemel.

A 15 éves háború magyarországi eseményeiről készült további metszetek készítői, ismertek és ismeretlenek, németföldön vagy Itáliában dolgozók egyaránt a kevéssé elismert rézmetszők közé tartoznak és ezzel a besorolással magunk is egyetértünk.

Összefoglalva ezeknek a gyors tájékoztatására készült metszetek minősítését, nehéz vitába szállni egy olyan véleménnyel, hogy ezek vásári termékek, mint a könyvkiadásban a ponyva. De ha így van, akkor is értéket képviselnek, sőt, még kedvelni is lehet azokat. A ponyvairodalomnak is megvan a saját szakirodalma.

Georg Hoefnagel munkái egy teljesen más műfajhoz, nem az eseményekről tudósító metszetek körébe tartoznak. Hoefnagel látképmetszeteket készített a kor egyik leghíresebb könyvéhez, amely szöveges ismertetés kíséretében a világ városainak képeit tervezte bemutatni. Az csak véletlen (könyvünk szempontjából szerencsés egybeesés), hogy magyar vonatkozású látképein a 15 éves háború eseményeinek színhelyei jelennek meg. Oka, hogy: ezeknek a helyeknek a helyszínen készült rajzaihoz jutott hozzá. De a készülő könyv szellemiségét követve, látképein nem látszanak a hadi események, legfeljebb azok következményei (pl. a romos Esztergom) vagy felirattal utal azokra (pl. Szolnok, Eger). Hoefnagel látképei bármilyen összehasonlítást kiállnak, ha lehet látképeknél művészi munkáról beszélni, akkor művei többsége megérdemli ezt a minősítést. Ez persze köszönhető annak is, hogy például Aegidius van der Rye személyében kiváló festő is adott metszeteihez előkép rajzokat (Kassa, Kolozsvár).

Máshol már foglalkoztunk Monok István gondolatával, miért fontos tudni, ismerni, hogyan látták külföldről az egyes korokban Magyarországot, pontosabban a Magyar Királyságot. Úgy gondoljuk, a 15 éves háború eseményeiről megjelent metszetek sem mennyiségi, sem tartalmi szempontból nem tekinthetők véleményformálóknak. Hatásuk az országról korábban kialakult véleményre (ha volt egyáltalán ilyen), körülbelül annyi lehetett, mint a harcokból Nyugat-Európába visszatért zsoldos katonák kocsmai élménybeszámolóinak. Volt pár év, amikor a keresztények egy távoli, furcsa országban harcoltak a pogány törökök ellen. Ennyi maradhatott meg a köztudatban vagy talán valamivel több. Békés évek jöttek, majd a 30 éves háború, Magyarország pedig az érdeklődés határain kívülre szorult vagy fél évszázadra. Az 1660-as éveknek és velük egy Zrínyi Miklósnak kellett jönnie, hogy ismét felébredjen Nyugat-Európa érdeklődése Magyarország iránt.

Magyarországon a 15 éves háború képes híradásainak, vagyis az előbbiekben ismertetett metszeteknek egészen másféle jelentőségük van. Ez természetes, hiszen rájuk tekintve nem egy távoli, idegen ország, hanem saját történelmünk eseményeit, városait ismerjük fel azokon. Nem felülről nézzük, mint térképet, hanem belülről, mint történelmünk ismerői. Ha felülről néznénk, ugyan mit rejtene a térkép? De ha belülről nézzük, akkor a képeken felbukkanó romos templom a háborúk pusztításaira, a rabszíjon vezetett foglyok a lakosság mérhetetlen szenvedéseire, a földjét szántó földműves a boldog békeidőkre emlékeztet. És még azt is meg tudjuk mutatni ezeken, hol koronázták a magyar királyokat (sajnos azt nem, hol élt Vörösmarty Mihály).

A 15 éves háborúról készült metszetek Magyarországról szólnak, még akkor is, ha azok főszereplői (sokszor megalapozottan) külföldi hadvezérek, más országból érkezett hadseregek és katonáik vagy éppen az országot megszálló törökök szerdárjai. A magyar történelem tárgyi emlékei, még akkor is, ha egyes események helyszínei ma már más ország területén vannak. Tovább fejtve ezt a gondolatsort mondjuk, hogy ezek a metszetek – tudományos és művészi értéküktől függetlenül – a magyar történelem ikonográfiájának szerves alkotó részei.

15 eves haboru print.indd 78 23/03/2021 10:03

Mellékletek

15 eves haboru print.indd 79 23/03/2021 10:03

15 eves haboru print.indd 80 23/03/2021 10:03

Adattár – helyszínek, események, metszetek

A következőkben ABC sorrendben felsoroljuk a helyeket, amelyekről a 15 éves háború idejében metszet jelent meg. Minden helyről közlünk egy rövid történeti ismertetést összpontosítva a 16–17. századi történetére és az ott történt hadi cselekményekre. Ezt követi egy összefoglaló a hely megjelent ábrázolásairól, majd megjelenési (esetenként feltételezett) időrendben az ismert összes metszet legfontosabb adatainak felsorolása.

Az adatok között elsősorban azok szerepelnek, amelyek a közölt képről ránézéssel nem állapíthatók meg (méret, megjelenési hely, készítő stb.). A metszetek elnevezésére a már ismertetett *metszetazonosítót* (helynév, év, sorszám) használjuk, majd megadjuk a méretet, a készítőjét (ha ismert), annak jelzését, esetenként a kép címét, vagy más fontosnak tartott adatot. A metszet technikáját csak a *fametszeteknél* tüntetjük fel, rézmetszet–rézkarc esetében nem. Utolsó adatként az *azonosító képszámot* adjuk meg, amellyel a metszet a képtáblákon szerepel. Azokat a metszeteket, amelyek a metszet-katalógusunk I–V. kötetében még nem szerepelnek, a metszet leírásánál *-gal jelöljük.

A helyszínek felsorolása után a további *eseményekről*, majd a *Buda ostromairól* megjelent metszetek adatainak előzőekkel megegyező szemléletű ismertetése következik. A sort néhány fennmaradt helyszíni felvételi rajz adatai zárják.

A felsorolt metszetek pár kivétellel mind megtalálhatók magyarországi köz- és magángyűjteményekben, Ha a metszet tudósításban vagy könyvben jelent meg, lelőhelyként a művet adjuk meg, illetve Apponyi Hungarica gyűjtemény azonosítóját, ha abban a mű megvan. Amennyiben az ábrázolás röplapon, vagy önálló metszetlapon jelent meg, akkor lelőhelyeként elsősorban a magyarországi közgyűjteményeket adtuk meg. A csak magángyűjteményben ismert példányok lelőhelyeként megadunk néhány korábbi, azóta szétszóródott híres magángyűjteményt (pl. gróf Pálffy József gyűjteménye /Szomolány/, Szántai gyűjtemény /Párizs/, Gróf László gyűjteménye /Oxford/) ha fényképfelvételük fennmaradt. Magyarországi magángyűjteményt (a szerző gyűjteménye kivételével) nevesíteni nem áll módunkban, ezért ilyen esetekben lelőhelyként – ha tudunk ilyenről – külföldi közgyűjteményt is megnevezünk.

Rövidítések:
App. H. *Országos Széchényi Könyvtár, Apponyi Hungarica gyűjtemény*
App. M. *Országos Széchényi Könyvtár, Apponyi Metszetgyűjtemény*
BNF *Bibliothèque nationale de France, Paris*
BTM *Budapest Történeti Múzeum, Budapest*
FSZEK *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budpest*
HAB *Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel*
MNM *Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest*
Németh S. Katalin *Németh S. Katalin: Ungarische Drucke und Hungarica 1480–1720. Katalog der Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel*
o. k. *oldalak között*
OSZK *Országos Széchényi Könvtár, Budapest*
Röpl. *Hubay Ilona: Röplapok, újságlapok, röpiratok 1480–1718. Bp., 1948.*
TKcs *Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, Budapest*

Várak, Városok, Ostromok

1. Adony

Adony községet 1543-ban, Székesfehérvár elfoglalása után szállták meg a törökök, akik a település Duna felőli oldalán egyszerű kis palánkvárat építettek. A Jancourteran török nevű palánk a Budára vezető út és vízi út megfigyelésére szolgált. Buda 1602. évi ostromának megkezdése után a törökök kiürítették a Duna partján fekvő kisebb erősségeiket, közöttük Paksot, Földvárt és Adonyt. Adonyt a császári csapatok megszállták és megerősítették. Az 1603. szeptember elején Buda újabb ostromára érkező császári csapatok Pest városa alatt hidat vertek a Dunán és megszállták a Csepel-sziget északi részét. A Buda felmentésére érkező török seregek Adony alatt ütöttek tábort és Adony palánkját felégették. A török sereg egy része átkelt a Csepel-szigetre, ahol az elkövetkező hetekben több kisebb-nagyobb összecsapás volt a császári és a török csapatok között.

Az Adonynál, illetve a Csepel-szigeten történtekről Prágában jelent meg egy tudósítás, amely címlapján lévő fametszet három folyóparti település (egyikük Adony lehet) előtt zajló csatajelenetet mutat.

Adony 1603/1 Fametszet címlapon, méret 13,5x11,5 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Von Scharmützel und Treffen (…) auff der Adonische vier meil wegs (…) Ofen*. Praga, (Schumann, J.), 1603. (a címlapon) OSZK, Röpl. 437/c (187. kép)

2. Csepel

A Pest védelmére és Buda ostromára készülő Russwurm generális az előhadakkal 1603 augusztus közepén érkezett Pesthez. Szeptember közepén, még mindig erősítésre várakozva, táborát délre, Soroksár közelébe helyezte át, ahol hajóhidat építtetett a Csepel-szigetre. A híd védelmére a szigeten hídfőállásként egy ötszögletű kicsi földerődöt készíttetett. A Lala Mehmed pasa vezetésével Buda megsegítésre érkező török sereg Ercsi és Adony között táborozott le a Duna partján. Szeptember 28-án éjjel bárkákon mintegy 10 ezer török katonát szállítottak át a Csepel-szigetre (amit egyes források Adony-szigetnek neveztek), mert a hajóhíd még nem készült el teljesen. Hajnalban megkezdődött a csata a császári csapatokkal, amely este a törökök hatalmas veszteségével és megfutamodásával végződött.

A csatáról Georg Keller metszete jelent meg a frankfurti vásári tudósításokban, majd Wilhelm Peter Zimmermann annak másolatát adta közre.

1. **Csepel 1604/1** Méret 29,3x20,0 cm. Georg Keller műve. Jelzése: „GK/1604” a képen középen lent, egy kőlapon. In: Meurer, Theodor: *Relatio Historicae Continuatio oder Warhafftig Beschreibung (…) Herbst mess 1603 (…) bis auff diese Fastenmess 1604 Jahrs (…)*. Frankfurt a.M., (Latomus, Sigismundus),

15 eves haboru print.indd 81 23/03/2021 10:03

1604. 106–107 o. k. és *Mercurii Gallobelgici sive rerum in Gallia et Belgio.* Frankfurt a M., (Latomus, Sigismundus), 1604. (188. kép)

2. **Csepel 1607/1** Méret 25,8x15,6 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1607. II. kötet, 7. lap. OSZK, App. H. 677. (190. kép)

3. Csókakő

Székesfehérvár elfoglalását követő évben, 1544-ben Csókakő védői ostrom nélkül átadták a várat Ahmed fehérvári bégnek. A török hódoltság idején Székesfehérvár egyik előretolt megfigyelő őrhelyeként szolgát, katonai jelentősége azonban nem igazán volt. 1566-ban gróf Eckhardt Salm császári generális Csókakőt elfoglalta a kisszámú török őrségtől, de pár hónap múlva a vár már ismét török kézre került. 1598 nyarán, Győr visszafoglalása után Pálffy Miklós és Adolf Schwarzenberg csapatai 10 nap alatt több mint fél tucat várat, erősséget foglaltak vissza a töröktől, ezek között volt Csókakő is.

A Csókakő előtti síkságon zajlott le a keresztény sikerrel zárult Sárréti csata 1601. október 9. és 24. között. 1602-ben, miután Hasszán pasa nagyvezír visszafoglalta Székesfehérvárt, a törökök Csókakőt is elfoglalták. A török megszállás 1687. október 16-án ért véget.

Az 1598. évi dicsőséges hadjáratáról Nürnbergben jelent meg egy tudósítás, amely címlapján az elfoglalt várak közül hétnek szerepel a kicsiny, szimbolikus értékű látképe. Közöttük van Csókakő „Tschekaka oder Chakacu 3. Meil von Gestes" elnevezéssel.

Csókakő 1598/1 Fametszet címlapon, méret kb. 2,0x1,0 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Fernere Victorien und einnam etlicher Vestungen in Ungern.* Nürnberg, (Lochners, Joachim), 1598. (a címlapon). MTAK, RMIr. IV. 383. (233. kép)

4. Drégelypalánk

1552-ben Veszprém elfoglalása után Hádim Ali budai pasa 12 ezer fős seregével Nógrád megye várainak elfoglalásra indult. Elsőként Drégely várát támadta meg, amelyet Szondy György védett 146 katonájával. Pár napi ostrom után a várat július 9-én Ali pasa elfoglalta, Szondy és valamennyi katonája az utolsó rohamnál elesett. A rommá lőtt várat a török helyreállította. 1575-től kezdve a törökök a hegy lábánál lévő falu temploma köré pár év alatt erős palánkvárat építettek, ahol kétezer lovas katona is táborozhatott. Ezt a helyet kezdetben Új-Drégelynek, majd Palánknak nevezték. Pálffy Miklós csapatai 1593-ban elfoglalták Palánkot és Drégely várát. A várat többé nem újították fel, sorsára hagyták, de Palánkot megerősítették és erős őrséggel látták el. A török 1663-ig nem is próbálkozott Palánk elfoglalásával. 1663-ban Köprülü nagyvezír serege érkezésének hírére a palánkvár védői hadfelszerelésüket megsemmisítették, a palánkvárat felgyújtották és lerombolva magára hagyták. A palánkvár többet nem épült fel.

Drégelypalánk látképét „Palanka" névvel Georg Hoefnagel rajzolta valamikor 1595–1601 között, ám az metszet formájában csak jóval halála után, 1617-ben jelent meg.

Drégelypalánk 1617/1 Méret 44,6x32,9 cm. Georg Hoefnagel műve. Címe: „PALANKA / Superioris Hungariae Civitas" a képen fent középen, két sorban. Jelzése „Communicavit Georgius Houfnaglius … Aº1617". In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum.* Köln, 1617. VI. kötet, 39. lap. (16. kép)

5. Eger

Eger püspöki várát, amely a 16. századi követelményeknek már nem felelt meg, 1542-ben Perényi Péter erővel vette el az arra nem nagy figyelmet fordító Frangepán Ferenc egri püspöktől. Várkapitánynak a tapasztalt végvári katonát, Varkoch Tamást nevezte ki. Varkoch azonnal elkezdte a reneszánsz típusú vár átépítését ó-olasz típusú várrá. Ekkor történt az addigi egységes vár megosztása egy belső és egy külső várra. Perényit időközben I. Ferdinánd király börtönbe vetette és 1548-ban azzal a feltétellel engedte szabadon, hogy – többek között – Eger várát átadja. Eger ezzel királyi vár lett, parancsnokának I. Ferdinánd Dobó Istvánt nevezte ki. Dobó nem csak az építkezéseket folytatta, hanem igyekezett minél nagyobb számban ágyúkat, egyéb fegyvereket és lőszert is beszerezni, de I. Ferdinánd állandó pénzhiánya miatt ez csak alig-alig sikerült.

1552 nyarán Ali budai pasa sorra foglalt el kisebb várakat Nógrád megyében: Drégelyt, Szécsényt, Hollókőt, Bujákot. Ezután Palást mellett megverte a várak felmentésére induló Erasmus Teuffel császári seregét és Szolnok elfoglalására indult. Szolnoknál egyesült Ahmed pasa másodvezír és Szokoli Mehmed pasa seregeivel, akik Temesvár elfoglalása után érkeztek oda. Szolnokot elfoglalva indultak együtt Eger ostromára. Egert Dobó István 2000 katonájával védte a 60–70 ezerre becsülhető török ostromsereg ellen. Közismert, hogy a védők hősies ellenállását a török nem tudta megtörni és öthetes ostrom után 1552. október 18-án jelentős veszteséggel elvonultak Eger alól.

Eger 1596-ban került török kézre. A III. Mehmed szultán vezette török had szeptember 21-én kezdte meg az ostromot. A várat Nyáry Pál kapitány vezetésével mintegy 3000 különböző nemzetiségű, köztük 500 magyar katona védte. A vár átépítése pénz hiányában nem fejeződött be, a várban mindössze 7 ágyú volt 8 tüzérrel, az ostromlók 170 ágyújával szemben. A Miksa főherceg vezette jelentős császári haderő Vácnál várakozott, és nem sietett Eger felmentésére. Október 12-én a zsoldos katonák kényszerítésére Nyáry Pál szabad elvonulás feltételével átadta a várat az ostromlóknak. Az elsőként kivonuló magyarok szabadon távoztak, a vallonokat fogságba vitték. A várból utolsóként távozó német katonaságot a hatvani janicsárok megrohanták és az utolsó emberig megölték, bosszút állva a németek által pár héttel korábban Hatvannál rendezett vérfürdőért.

Eger 1687-ben szabadult fel a török megszállás alól. Nyáron a császári seregek a vár ágyúinak lőtávolságán kívül körül zárták a várost és a várat, megakadályozva ezzel az élelem és egyéb utánpótlás bejutását. A kiéheztetett várvédők 1687. december 18-án adták át a várat és a várost Caraffa generálisnak. A török katonaság és a török polgári lakosság teljes fegyverzetükkel, ingóságaikat 300 szekérre rakva vonulhattak el Nagyváradra.

A Rákóczi-szabadságharc alatt 1704 végén került Eger a kurucok birtokába, 408 napos ostromzár után és egészen 1710 decemberéig Rákóczi kezén maradt.

Eger elfoglalásának ábrázolásai között több légből kapott található. Ezekből kettő Velencében jelent meg, Domenico Zenoi korábbi Eger metszetének másolata és Giacomo Franco metszete, de szimbolikus értékű Eger kép szerepel egy Nürnbergben megjelent tudósításban is. Hans Sibmacher Eger metszete feltehetően beszámoló alapján készült vagy fantázia szülte, változata kissé realistább, ennek másolata Philip von Uffenbach munkája. Georg Hoefnagel látképe minden bizonnyal hadmérnöki rajz után készült. Dilich metszeteinek előképét nem ismerjük. A Hans Sibmacher és W. P. Zimmermann sorozataiban szereplő Eger látképek Dilich látképének másolata.

15 eves haboru print.indd 82 23/03/2021 10:03

1. **Eger 1596/1** Fametszet címlapon, méret 12,5x9,3 cm. Ismeretlen metsző műve. A metszet megtalálható a könyvben a cll. levélen is, hátoldalán nyomtatott szöveggel. In: *Belagerung Erlau und darauff folgende Schlacht (…).* Nürnberg (Lochners, J.), 1596. OSZK, App. H. 599. (225. kép)
2. **Eger 1596/2/a*** Méret 30,5x25,2 cm. Hans Sibmacher műve. „HS" (egymásba fonódó írott betűkkel) jelzés a jelmagyarázat végén. Címe: „WARE CONTRAFACTVR DER VÖSTVNG ERLA … BELEGERT ANNO 1596". OSZK, App. M. 377. (90/a. kép)
3. **Eger 1596/2/b** Méret 30,5x25,2 cm. Hans Sibmacher műve. Az előző metszet átjavított város és várképpel, a képmezőben új feliratokkal és részben megváltoztatott jelmagyarázattal. Megjelent: *Belegerung Erlau vnd darauff folgende Schlacht zwischen den Christen Türcken vnd Tartarn (…) mit schönen Figuren gezieret. ‖ Zu Endt mit zweyen schönen Kupfferstücken.* Nürnberg, Lochner, Joachim, 1596 HAB Wolfenbüttel, QuN 207 (3); OSZK, App. H. 599. Szalai gyűjtemény, Budapest. (90/b. kép)
4. **Eger (1596)/1** Méret 27,5x19,5 cm. Ismeretlen metsző műve. „Dnco Zenoi" jelzés félig kivakarva a cím alatt. Címe: „AGRIA fortezza nel paesa di Ongheria … l'anno 1596". Domenico Zenoi 1567. évi metszetének átvésett lemezéről készült, javított évszámmal, váron belüli épületekkel és további feliratokkal. MNM, TKcs T.9583. (89. kép)
5. **Eger (1596)/2** Méret 29,1x23,0 cm. Philip von Uffenbach műve. „PVB" (egymásra fűzött betűkből) jelzés a metszet jobb alsó sarkában. In: Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio (…) Warhafftige Beschreibunge (…) hierzwischen (…) Franckfurter Herbstmess 1596 und etliche Monat zuvor bis auff gegenwertige Fastenmess dieses 1597 Jahrs.* Frankfurt a.M., 1597. 54–55 o. k. A metszet újra megjelent „31" számjelzéssel a cím jobb alsó sarka alatt. MNM, TKcs T.230. (91. kép)
6. **Eger 1597/1** Méret 20,1x12,8 cm. Giacomo Franco műve. „Franco forma … 1596" jelzés a címkeretben alul, az évszám a cím része. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. (13) lap. OSZK, App. H. 612. (208. kép)
7. **Eger 1600/1** Méret 15,2x9,8 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „ERLA" a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (236. kép)
8. **Eger 1602/1** Méret 26,2x15,7 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. Megjelent Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (258. kép)
9. **Eger 1603/1** Méret 26,1x15,5 cm. W. P. Zimmermann műve. Megjelent Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 39. lap. OSZK, App. H. 677. (192. kép)
10. **Eger 1617/1** Méret 44,9x32,3 cm. Georg Hoefnagel műve. Megjelent Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum.* Köln, 1617. VI. k., 32. lap. (92. kép)

6. Eszék

Eszéknél Szulejmán szultán építtetett először hidat a Dráván és a mellette húzódó mocsáron keresztül 1526 augusztusában Mohács felé haladva. Ezt a hidat később a szultán rendeletére elbontották. 1578-ban építettek a törökök egy állandó hidat, amelyet a megszállt magyar területeken lévő váraik utánpótlására, illetve a magyarországi hadjáratokra induló seregek felvonulására használtak. Az építményhez egy negyven hajóból álló hajóhíd is tartozott, a híd teljes hossza mintegy 8 kilométer volt. 1599. június végén, a Tolna melletti vízi ütközet után Pálffy Miklós hajdúcsapatai felégették az Eszéki-hidat, de a törökök a következő évre helyreállították. A hidat 1664 februárjában Zrínyi Miklós csapatai gyújtották fel. Köprülü Mehmed nagyvezír még abban az évben új hidat építtetett és azon keresztül vonult Új-Zrínyivár ellen, majd Szentgotthárdra, ahol súlyos vereséget szenvedett Montecuccoli vezette keresztény seregektől. Az Eszéki-hid Eszék visszafoglalása során súlyosan megrongálódott, többet már nem is állították helyre, idővel elbontották.

Megjegyezzük, a Dilbaum könyvben szereplő 1603-as évszám és esemény együtt minden valószínűség szerint téves. Kollonich és Schultz hajdúi 1603-ban Szekszárd közelében a Sárvízen keresztül vezető, félig kész hidat égették fel.

Wilhelm Peter Zimmermann metszete egyike a szokásos csatajeleneteinek, háttérben egy teljesen jellegtelen égő híddal.

Eszék 1607/1 Méret 25,8x15,4 cm. W. P. Zimmermann műve. Megjelent Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1607. II. kötet, 2. lap. OSZK, App. H. 677. (185. kép)

7. Esztergom

1526 után a török csapatok 1526 szeptemberének közepén egészen Esztergomig portyáztak. Esztergom városát bevették és felégették, a várat azonban nem tudták elfoglalni. 1527-ben Várday Pál érsek kétnapi ostrom után Esztergom várát átadta I. Ferdinándnak. 1529-ben, amikor Szulejmán szultán Bécs ellen vonult, szeptember 15-én ért Esztergomhoz, ahol Muthnoki Mihály volt a várkapitány. Várday Pál esztergomi érsek ekkor Szulejmán táborába ment, kegyelmet kért maga és Esztergom számára, amit Szulejmán megadott. Várday Pál ezek után elkísérte Szulejmánt Bécs ostromához, majd felesküdött Szapolyai I. János király hűségére. Mindezért jutalmul Szulejmán engedélyezte, hogy Várday megtartsa az érsekségét és Esztergomot, amit a török nem szállt meg. 1529 őszén Ferdinand Niklas Salm generális sikertelenül próbálta elfoglalni. 1530-ban egy látszatostrom után Várday katonái átadták a várat és a várost I. Ferdinánd hadvezérének, Wilhelm Roggendorfnak. 1532-ben I. János király nem tudta visszavenni Esztergomot, ám az ostrom alatt a város és a vár védművei súlyosan megsérültek.

Szulejmán szultán hatalmas seregével 1543 júliusában érkezett újra Esztergom alá. Alig több mint kéthetes kemény ostrom során a törököknek sikerült folyamatos ágyúzással több helyen a falakon rést ütni. A Víziváros elfoglalása után (amivel a vár ivóvíz ellátása is megszűnt) a spanyol és olasz zsoldosok lázongása miatt Martin Lascano várkapitány 1543. augusztus 9-én Esztergomot átadta az ostromló törököknek. Lascanot és tiszttársait ezért Bécsben hadbíróság elé állították, de felmentették őket. Várday Pál az esztergomi érseki székhelyet és a Káptalant áthelyezte Nagyszombatba. Esztergom szandzsák központ lett. A várat a törökök újraépítették és folyamatosan korszerűsítették. 1587-ben a Dunán hajóhidat is építettek.

1594-ben a hadvezéri feladatokra alkalmatlan Mátyás főherceg két hónapig sikertelenül ostromolta Esztergomot. A bécsi Udvari haditanács tanult kudarcából és a következő évi ostrom vezetését Karl Mansfeld tábornokra bízta, akinek egyik alvezére Pálffy Miklós volt. Az ostrom közben Mansfeld vérhasban meghalt, Mátyás főherceg augusztus 18-án vette át a parancsnokságot. Augusztus közepén érkezett meg az ostromtáborba Aldobrandini vezetésével az a 8000 fős pápai sereg, amit VIII. Kelemen

15 eves haboru print.indd 83 23/03/2021 10:03

pápa küldött, majd pár nap múlva további 2000 katona csatlakozott az ostromlókhoz Milánóból. Az augusztus 25-i általános nagy roham után, a várban lévő janicsárok kikényszerítették, hogy a sebesülésébe belehalt nyolcvankét éves Kara Ali bég várparancsnok helyébe lépő Husszein szerémi bég 65 napi ostrom után szabad elvonulás feltételével szeptember 2-án feladta a várat. A várból kivonuló törököket hajókkal szállították el Budára. Az elfoglalt vár kapitánya Pálffy Miklós lett, rá várt az újjáépítés hatalmas feladata. Esztergom elfoglalását egész Európa ünnepelte.

1603 májusában, majd 1604 őszén a törökök próbálkoztak Esztergom visszavételével, ám a közel négy hetes ostrom nem járt sikerrel. 1605-ben a Bocskai támogatására érkező török hadak támadták meg Esztergomot. Pár heti ostrom után elfoglalták a Vízivárost, ezután a Várba visszaszorult német katonák október 3-án átadták Lala Mehmed nagyvezírnek Esztergomot.

1683-ban a Bécs török ostromának véget vető Kahlenberg melletti győzelem után Sobieski János lengyel király és Lotaringiai Károly hadai előbb Párkánynál arattak nagy győzelmet a törökök felett, majd egy hetes ostrom után Ibrahim pasa átadta Esztergomot a keresztény seregek vezéreinek. 1685-ben a török még egyszer kísérletet tett Esztergom visszafoglalására, ám a Tát melletti csata elvesztése után az ostromló sereg elvonult.

A Rákóczi-szabadságharc során 1706 szeptemberében a kurucok hosszú ostrom után ugyan elfoglalták Esztergomot, de egy hónappal később Starhemberg tábornagy vissza is vette. A kurucok többet nem próbálkoztak Esztergom elfoglalásával.

Esztergom 1594. évi sikertelen keresztény ostromát hat metszet örökítette meg, közülük W. P. Zimmermann munkája hibás, 1595. évszámmal. Ennek a sikertelen ostromnak köszönhető azonban Esztergom első, valóban látképnek nevezhető ábrázolása, a kassai Johannes Ruda (Ruda János) rajza. Noha a kép nagyon kezdetleges rajzkészségről árulkodik, az egyes városrészek képe sematikus, nagy értéke a munkának, hogy a metszet történelmi leírása és részletes jelmagyarázata a német és latin nyelv mellett magyarul is olvasható, amire az elkövetkezendő évtizedekben topografikus metszeten további példa nincs. Esztergom ikonográfiája tekintetében rendkívül fontos Wolfgang Meyerpeck most felfedezett, 1594-ben készült két metszete, amely már 1595-ben másolókra talált. Még 1594-ben egy HR jelzésű kép (ez is feltehetően Ruda János műve) és egy annak erős hatását mutató metszet jelent meg a frankfurti vásári tudósításokban. Esztergom 1595-ben történt elfoglalása a 15 éves háború egyik legtöbbet ábrázolt eseménye. Még ebben az évben több önálló lap jelent meg német földön, köztük Dominicus Custos lapja, Hans Sibmacher három különböző látképe (ezek egyikén szerepel, hogy a rajz az ostromtáborban készült), Wolfgang Meyerpeck metszete, a Hogenberg sorozat lapja, a frankfurti vásári tudósításokban megjelent három lapból összeillesztett nagyméretű ábrázolás, és a Hoefnagel sorozatban kiadott kétnézetű Esztergom látkép. Ezeknek a képeknek a többsége hiteles látványelemeket közöl, és egyes képi részletei is forrásértékűek, köszönhetően azoknak a rajzoknak, amelyek az ostromtáborban, vagy az ostrom után a helyszínen készültek. Az ostromban résztvevő itáliai csapatok kelthették fel az esemény iránti érdeklődést Velencében és Rómában, ahol szintén több kép megjelent Esztergom elfoglalásáról. Ezek az Itáliában született metszetek mind Ruda János ábrázolását használták előképként, de különböző nézetből. Az önálló metszetlapok mellett Esztergom képe szerepel Pálffy Miklós arcképén, tudósítások címlapján, bár ezek csak szimbolikus értékű képek. Giacomo Franco Esztergom képei sem forrásértékűek. Bájosan egyszerű az a röplapon megjelent fametszet, amely Óbuda keresztény lakosságának Esztergomba átköltöztetését ábrázolja. Dilich 1600-ban megjelent látképe a többitől eltérő nézőpontból mutatja Esztergomot.

Esztergom 1604-ben történt török ostromát Georg Keller és W. P. Zimmermann munkái örökítették meg. Dominicus Custosnak erről az ostromról készített munkáját csak Lepold közléséből ismerjük, példányt belőle nem sikerült felkutatni.

1. **Esztergom 1594/1** Méret 45,8x26,5 cm (a kép alatti és feletti szöveggel együtt 46,0x36,0 cm). Hans (János) Ruda műve. „Johannes Ruda inv. Do Custos exc. Avg.V." alul középen, az égtáj-csillag két oldalán. Címe nincs. A kép felett Esztergom leírása három nyelven, három oszlopban. OSZK, App. M. 235. (27/a. kép)
2. **Esztergom 1594/2** Méret 28,5x22,4 cm. Ismeretlen metsző műve. In: Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (...) hierzwischen (...) Franckfurter Fastenmess (...) bis gegenwertige Herbstmess dieses 1594 Jahrs.* Ursel, 1594. 44–45 o. k. A metszetet később többször kiadták a frankfurti vásári tudósítások gyűjteményes köteteiben is. MNM, TKcs 58.2408 (29. kép)
3. **Esztergom 1594/3*** Méret 36,0x28,0 cm. Wolfgang Meyerpeck műve. Címe „Gran STRIGONIUM Wostregom" a képen fent középen, hasított szószalagon. «Prage excud: W: Meyerpeck" jelzés a képen lagalul. ULB Darmstadt, his. K. 5633/1 (27/b. kép)
4. **Esztergom 1594/4*** Méret 36,0x27,0 cm. Wolfgang Meyerpeck műve. Címe: „STRIGONIUM Gran Wostregom" a képen fent középen. «Prage excud: W: Meyerpeck" jelzés a képen balra, alul. ULB Darmstadt, his. K. 5633/2 (28/a. kép)
5. **Esztergom (1594)/1** Méret 32,2x21,1 cm. Hans (János) Ruda műve. „HR" jelzés a kép bal alsó sarkában. Címe:"GRAN. SAMPT. DER. IZIGEN GELEGENHAIT". OSZK, App. M. 565. (28/b. kép)
6. **Esztergom 1595/1/a** Méret 82,0x26,5 cm. Ismeretlen metsző műve. „Die Stat Vnd Schlos Gran" cím a képen a vár felett A metszet az ostrom közbeni állapotot mutatja, az ostromló csapatok bevonulnak a Vízivárosba. A metszet három lapból van összeragasztva, a jobboldali rész magassága kb. egy centiméterrel kisebb. A baloldali és a középső szelvény Jost Amman korábbi metszete lemezének felhasználásával készült. In: *Manßfeldische Historia ...* Nürnberg, (Heussler, Leonhardt), 1595. 8–9. o. k. (App. H. 1910) és Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (...) hierzwischen (...) Franckfurter Fastenmess und etliche Monat (...) bis auff gegenwertige Herbstmess dieses 1595 Jahrs.* Wallstatt, 1595. korai példányaiban. **/b változat** A metszet jobboldali lemezét Esztergom elfoglalásának hírére átvésték, a címet „Die Stat Vnd Schlos Gran / auffgeben den 1 Septemer(!) 95" átjavították, az ostromló csapatok a várba vonulnak be, ahonnan a törökök levonulnak a Dunához. és Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (...) hierzwischen (...) Franckfurter Fastenmess und etliche Monat (...) bis auff gegenwertige Herbstmess dieses 1595 Jahrs.* Wallstatt, 1595. 156–157 o. k. OSZK, App. H. 2576. A metszet „13" számjelzéssel a jobb alsó saroknál később többször megjelent a frankfurti vásári tudósítások gyűjteményes köteteiben (Quinquennalis, Decennalis) is. A látkép középső lemezéről (kissé átvésve és alul levágva) készült a Hatvan 1597/2 metszet. (51. kép)
7. **Esztergom 1595/2** Méret 35,0x41,0 cm (a kép aljára ragasztott jelmagyarázat nélkül). Dominicus Custos műve. „Dominic. Cust." jelzés a kép alján középen, az ajánlás végén Címe: „STRIGONIVM A CAESARIANIS OBSESSVM. / ANNO CHR. MDXCV." Egyes példányokon a lap aljára a

15 eves haboru print.indd 84 23/03/2021 10:03

nyomtatott jelmagyarázat hézag kihagyásával van felragasztva, ezért látható a metszet lemezén alul, díszes keretben a röplap szövegében megjelenő latin nyelvű jelmagyarázat kezdete. OSZK, App. M. 611. (56. kép)

8. **Esztergom 1595/3** Méret 36,0x16,0 cm. Wolfgang Meyerpeck műve. „Cum gratia et privilegio … excudebat Pragae W. Meyerpeck 1595" jelzés a képen alul, kissé balra. Címe: „StrIgonIo AVstrIaCa VIrtVte heC gLorIa Capto. aLtera septMbrIs LVX Ita IVnCea elbl" a képen fent középen, szószalagon. A címben az 1595 évszám chronosztikonban. Esztergom, Keresztény Múzeum Lepold 52.; Universitätsbibliothek Salzburg, G 170 III. (aus dem Wolf-Dietrich-Klebeband Städtebilder; alte Signatur: V.4.A.14) (58. kép)

9. **Esztergom 1595/4** Méret 32,0x22,2 cm (a kép alatti szöveg nélkül). Hans Sibmacher műve. „HS" (egymásba fonódó írott betűkkel) jelzés a kép alatti jelmagyarázat közepén. Címe: „WAHRHAFTE CONTRAFACTVR DER VESTVNG GRAN IN VNGERN VON DEN CHRISTEN BELEGERT 1595". MNM, TKcs T.3880 (54. kép)

10. **Esztergom 1595/5** Méret 61,4x23,0 cm (a kép alatti szöveg nélkül). Hans Sibmacher műve. „Durch ADOLPH LAUTENSACK … 1595" és „HS" jelzés (egymásba fonódó írott betűkből) a kép jobb alsó sarka alatt. Címe: „WAHRHAFTE CONTRAFEHVNG DER VESTVNG GRAN IN VNGERN … DEN 3. AVGVSTI IM 1595. JAR." Esztergom, Keresztény Múzeum Lepold 40. Ismert aláragasztható röplapszöveggel: „DI eweil nun mehr Menigklich … Heylands willen Amen". BNF, Paris (52. kép)

11. **Esztergom 1595/6** Méret 31,5x22,0 cm (a kép alatti szöveg nélkül). Hans Sibmacher műve. „HS" (egymásba fonódó írott betűkből) jelzés a kép jobb alsó sarka alatt. Címe: „ABRIS VND KURCZE BESCHREIBVNG … GRAN … DE 1.VND 2. SEPTEMBRIS 15.95." MNM, TKcs T.290. Ismert röplapszöveggel: „NAchdem Ihr Fürstl. Durchl. Ertzherzog Mathias … Danck gesagt. Amen." (55. kép)

12. **Esztergom 1595/7** Méret 41,5x29,0 cm (kép alatti feliratok nélkül). Andrea Vaccario műve. „Andreas Vaccarius formis Rom" jelzés a kép jobb sarka alatt. Címe: „LA VERA DESCRITIONE DELLA ANTIQUA CITTA DI STRIGONIA con … l'anno 1543 alli. 10 di Agosto" a kép felett, „PRESA DA CRISTIANI ADI 26 DI AGOSTO 1595 Reso il forte 2 di Settembre" a kép alatt. OSZK, App. M. 230. (63. kép)

13. **Esztergom 1595/8** Méret 41,0x27,6 cm (a kép alatti szövegkeret nélkül). Ismeretlen metsző műve. Címe: „LA VERA DESCRITIONE DELLA ANTIQVA CITTA DI STRIGONIA Resa a Christiani il di primo di 7bre 1595". MNM, TKcs T.3879 (62. kép)

14. **Esztergom 1595/9** Méret 28,5x21,5 cm. A kölni Hogenberg műhely műve. A kép alatt 3x4 soros verses leírás az ostromról, mellette jobbra „Anno Domini 1595 den 4 Augusti" felirat. Címe: „Die Stat und schlos Gran". Később átvésett lemezről 310 lapszámmal újra megjelent a Hogenberg, Frans – Hogenberg, Abraham: *Geschichtsblätter* /X. Folge/ sorozatban. OSZK, App. M. 380. (53. kép)

15. **Esztergom 1595/10** Méret 41,4x29,0 cm (a kép alatti feliratok nélkül). Battista Parmensis műve. „Battista Parmen formis. Roma." jelzés a kép alatti szövegkeret jobb sarkában. Címe: „LA VERA DESCRITIONE DELLA ANTIQVA CITTA DI STRIGONIA con il sito e luochi suoi / fondata da San Stefano primo Re de Hungaria con l›Arciuescouato la qual fu presa da Solimano Imperator da Turchi l›Anno 1543 alli 10 di Agosta" (a kép alatt folytatódik). National Library Malta, Raccolta di Piante et Alzate di Citta e di Fortezze. 6 vol. in Fol. Vol. VI./41 (64. kép)

16. **Esztergom 1595/11*** Fametszet röplapon, méret 17,2x30,5 cm. Ismeretlen művész műve. Esztergom látképe Karl Mansfeld ovális mellképének hátterében. Esztergom, Keresztény Múzeum, Lepold gyűjtemény. (65. kép)

17. **Esztergom (1595)/1** Fametszet címlapon, méret 12,8x10,4 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Von Eroberung Gran und was sich Dabey von anfang den ersten Julii.* Prag, (Schuman, Hans), 1595. OSZK, App. H. 1921. Ismertek további sematikus vár- és ostromképek az ostromról készült tudósítások címlapján. (219/a. kép)

18. **Esztergom (1595)/2** Méret 34,0x24,0 cm. „Martinus Li / in Ventur" jelzés a kép jobb alsó sarkában Címe nincs. Túlzsúfolt, zavaros kép. MNM, TKcs T.1072 (60. kép)

19. **Esztergom (1595)/3** Méret 36,2x24,1 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe: „La Descrition di STRIGONIA con il sito e luochi suoi fondata da san Stefano/ primo Re de Hungaria la quale fu presa da Solimano Imp. da Turchi l›anno 1543/ alli 10 di Agosta, et asediata lanno 1595 … et presa di Setenbrio il ditto anno". HAB Graph. 2.3 Geogr. 2° (63). (61. kép)

20. **Esztergom 1596/1** Részletkép címlapon, méret kb. 5,5x3,5 cm. Ovális részletkép a címlapmetszeten, előtérben csata, háttérben vár. In: Boissard, Jean Jacques: *Vitae et icones Sultanorum Turcicorum.* Frankfurt a.M. (Th. De Bry recens), 1596. OSZK, App. H. 1923. (219/b. kép)

21. **Esztergom 1596/2** Fametszet röplapon, méret 28,0x17,0 cm (a fametszet). Lucas Mayr műve. „…Lucas Mayr Formschneider". felirat az ismertető szöveg végén A röplap címe öt sorban: *Newe Zeitungen. Welcher massen durch Göttliche schickung der Herr Nicolaus Balfy (…) zu AltOfen (…).* Nürnberg, (Mayr, Lucas), 1596. Olim Pálffy gyűjtemény, Szomolány; HAB, Németh S. Katalin H2081 (57. kép)

22. **Esztergom 1597/1** Méret 19,5x12,4 cm. Giacomo Franco műve. „Franco fece" jelzés a jobb felső sarokban. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. (16) lap. OSZK, App. H. 612. (209. kép)

23. **Esztergom 1597/2** Méret 20,3x13,4 cm. Giacomo Franco műve. „Franco forma" jelzés a címkeret jobb alsó sarkában. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. (12) lap. OSZK, App. H. 612. (210. kép)

24. **Esztergom (1597)/1** Méret 51,5x35,0 cm. Georg Hoefnagel metszete fia, Jacob Hoefnagel rajza után, önálló lapon két nézet, „Communicavit G. Houfnaglius depict. a filio A°1595" felirat a felső és az alsó kép között. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum*. Köln, [1597]. V. kötet, 57. lap. (59. kép)

25. **Esztergom 1600/1** Részletkép Pálffy Miklós arcképén, méret kb. 3cm (az egész lap 13,9x20,5 cm). Dominicus Custos műve. „Domicus C. excud" a bal sarokban. In: Custos, Dominicus: *Atrium Heroicum*. Augsburg, 1600. (54) lap. OSZK, App. H. 2583. (66. kép)

26. **Esztergom 1600/2** Méret 20,0x9,6 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „GRAN". In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica*. Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (235. kép)

27. **Esztergom 1602/1** Méret 26,2x15,9 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (259. kép)

28. **Esztergom 1603/1** Méret 25,9x15,7 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 22. lap. OSZK, App. H. 677. (194. kép)

29. **Esztergom 1603/2** Méret 26,3x15,5 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 29. lap. OSZK, App. H. 677. (196. kép)

15 eves haboru print.indd 85 23/03/2021 10:03

30. **Esztergom (1605)/1** Méret 28,5x22,6 cm. Georg Keller műve. „GK" jelzés a metszeten alul, középtájt. In: Meurer, Theodor: *Relationis Historicae Continuatio Warhaftige Beschreibung … von Herbstmesse 1604 bis Fastenmesse 1605.* Frankfurt a.M., (Latomus, Sigismundus), 1605. 82–83. o. k. (206. kép)
31. **Esztergom 1607/1** Méret 25,6x15,4 W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 54. lap, 1607. II. k., 12. lap. OSZK, App. H. 677. (204. kép)

- ***Esztergom lappangó/1604*** (6) „Verzeichnus der Vöstung Gran. Anno 1604" (7) D. Custos fec. Gedr. Bey Ch. Mang (13) Custos, Dominicus (14) Lepold 18. (15) Drugulin II. 1115.

8. Érsekújvár

Érsekújvár első palánkvárát Buda 1541-ben történt elvesztése után az esztergomi érsekek emeltették a Nyitra folyó bal partján. 1571-ben a bécsi Udvari Haditanács döntése nyomán az elavultnak számító palánkvár helyett a Nyitra jobb partjára egy korszerű várat emeltek. A vár hatszög alaprajzú volt, hat füles bástyával és magába foglalta a várost, amelyet derékszögű utcahálózattal és téglalap alakú főtérrel terveztek. A tervek szerinti vár 1580-ra készült el, és azt Castellum Novumnak, majd később magyarul Érsekújvárnak nevezték el. A várat 1605-ben Bocskai hadai jelentős török segédcsapatoktól támogatva ostromolták. A várvédő császári csapatok a várat azzal a feltétellel adták át Bocskai vezérének, Homonnai Drugeth Bálintnak, hogy oda a török katonaságot nem engedi be. Ezt a vállalást Homonnai betartotta, így az ostromban részt vevő törökök legnagyobb bosszúságára Érsekújvár nem került török kézre. 1621-ben Bethlen Gábor ostromolta és foglalta el. 1663. szeptember 25-én Forgách Ádám várkapitány 39 napi ostrom után átadta a várat Köprülü Ahmed nagyvezírnek. Érsekújvárt 1685 nyarán foglalták vissza a császári seregek. A Rákóczi-szabadságharc alatt Érsekújvár szinte végig a kurucok kezén volt. 1711 után katonai jelentőségét elvesztette és ismét az esztergomi érsekek tulajdona lett.

1597-ben tette közzé Georg Hoefnagel a fia, Jakob helyszíni rajza nyomán készült Érsekújvár metszetét, amely pontos képet mutat a korabeli kiépítettségről. Georg Keller munkáján, amely pontos és gondos másа Hoefnagel metszetének, feltűnik Bocskai portréja is. Zimmerannak az 1605. évi ostromról készített lapja hasonló, ám elnagyolt látványt tükröz.

1. **Érsekújvár (1597)/1** Méret 45,4x16,2 cm, az egész metszet 45,4x33,1 cm. Visegrád látképével közös lapon Georg Hoefnagel munkája fia, Jakob Hoefnagel rajza után. „Communicavit G. Houfnaglius depict. a filio Aº1595" felirat a felső és az alsó kép között. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum.* Köln, [1597]. V.kötet, 56. lap. (70. kép)
2. **Érsekújvár 1606/1** Méret 26,1x20,5 cm. Georg Keller műve. „GK" jelzés a képen alul középtájt, egy kőlapon. A kép bal alsó sarkában Bocskay István mellképe ovális keretben. In: Meurer, Theodor: *Relationis Historicae Continuatio Warhaftige Beschreibung (…) von Herbstmesse 1605 bis Fastenmesse 1606* (…). Frankfurt a.M., (Latomus, Sigismundus), 1606. a könyv végén. (207. kép)
3. **Érsekújvár 1607/1** Méret 25,9x15,5 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1607. II. kötet, 28. lap. OSZK, App. H. 677. (205 kép)

9. Fülek

Fülek várának katonai jelentősége a 16. század első felében, a Magyar Királyság ellen vezetett török hadjáratok idején nőtt meg. A várat tulajdonosa, Bebek Ferenc 1551-ben az olasz Alessandro da Vedano hadmérnök tervei szerint jelentősen korszerűsítette. Ennek ellenére 1554-ben Tojgun budai pasa seregeinek sikerült Füleket elfoglalnia. A török uralom alatt a várat tovább erősítették és fejlődésnek indult a vár lábánál lévő mezőváros is. 1593. november 10-től Christoph Teuffenbach és Pálffy Miklós seregei ostromolták a várat. Miután Romhány mellett a Fülek felmentésére érkező török seregeket szétverték, a Felső-várba visszavonult törökök szabad elvonulás feltételével feladták a várat. Az elkövetkezendő évtizedekben Fülek Nógrád megye székhelyeként jelentős közéleti tevékenység (pl. megyegyűlések) színhelye is volt.

Thököly Imre felkelői először 1678-ban próbálták Füleket elfoglalni, ám nem jártak sikerrel. 1682. augusztus 22-én Thököly Imre csapatai jelentős török erőkkel kiegészülve ismét ostrom alá fogták Fülek várát, amelynek várkapitánya gróf Koháry István volt. A törököket Ibrahim budai pasa vezette. Az ostromtáborba Apaffy Mihály és Teleki Mihály vezetésével érkezett erdélyi sereg is Ibrahim pasa irányítása alá került. Az ostromlók száma összesen mintegy 60 ezer fő lehetett. Szeptember 3-án leégett a vár alatti város, majd a várba visszahúzódott várvédők fellázadtak Koháry ellen és a várat várkapitánnyal együtt átadták az ostromlóknak. Fülek várát a törökök felrobbantották, ekkor veszett oda több megye teljes levéltára is. Thököly Koháry Istvánt 3 évig fogságban tartotta. Szabadulása után Lipót császár neki ajándékozta Fülek várát és városát. A várat többé nem állították helyre.

Fülek elfoglalásáról elsőként még 1593-ban Nürnbergben megjelent Lucas Mayr röplapja a vár fametszetes látképével, ezt követte Prágában Wolfgang Meyerpeck két Fülek metszete. Ez a két utóbbi tekinthető a 15 éves háború helyszíneiről készült első, hiteles képi elemeket is tartalmazó látképeinek. Ugyanezt a látványt nyújtja Adam Thran Neissében feltehetően Meyerpeck metszeteivel egy időben készített fametszete, amelyen több valós részesemény is szerepel. Úgy gondoljuk, mindkettőjüknek sikerült a prágai császári udvarba érkező, helyszínen készült hadmérnöki rajzokhoz és írásos beszámolókhoz hozzájutnia. A következő évben a frankfurti vásári tudósítás is hírt adott Fülek elfoglalásáról, ám az ehhez tartozó metszet csak a kor gyakori sematikus várképeinek egyike. Dilich látképének előképe ismeretlen, nem lehetetlen, hogy Meyerpeck metszetének elforgatásából rajzolta meg. Sibmacher és W. P. Zimmemann Fülek munkái nem közölnek a korábbiaknál több ismeretet.

1. **Fülek 1593/1** Méret 36,4x27,0 cm. Wolfgang Meyerpeck műve. „Prage excud: Wol: Meyerpeck." jelzés a cím alatt. A cím alatt 4 évre szóló privilégium. Címe: „Eigentliche verzeichniss welcher gestalt die Vestung Fillek inn ober / Hungern belegert… abgezogen 1593.» MNM, TKcs T.5550 (9/a. kép)
2. **Fülek 1593/2** Méret 28,2x35,5 cm. Wolfgang Meyerpeck műve, jelzetlen. A cím alatt 4 évre szóló privilégium. Címe: „Warhaffte Contrafactur der Vestung Filleck in Obern Hungern … erobert und eingenomen 1593. 27. Noveb:». MNM, TKcs T.325 (10. kép)
3. **Fülek 1593/3** Fametszet röplapon, méret 39,4x32,6 cm (az egész lap). Lucas Mayr műve. A röplap címe két sorban: *Newe Zeitung aus Ungern den 14. und 20. November/von der Belegerung / und eroberung*

15 eves haboru print.indd 86 23/03/2021 10:03

der Stadt unnd Vestung Villeck. 1593. Jars. Nürnberg, (Mayr, Lucas), 1593. Borda Antikvárium, Kat. 1995/19/6800. (8. kép)

4. **Fülek 1594/1** Méret 28,4x26,2 cm. Ismeretlen metsző műve. „Filleck" felirat a kép szélénél, balra fent. In: Francus, Jacobus: *Relationis Historicae Continvatio Warhafftige Beschreibunge (…) hierzwischen (…) Franckfurter Herbstmess Anno 1593 und etliche Monat darvor bis gegenwertige Fastenmess dieses 1594 Jahrs.* Frankfurt a.M., 1594. 42–43 o. k. (11. kép)
5. **Fülek 1594/2*** Fametszet mérete 36,0x26,0 cm. Adam Thran műve. Címe: „Warhafftige Abcontrafactur des gewaltigen Schloß Filleck, sampt derselbigen Belagerung, und wie es die Türcken den 27. Nouemb. auffgeben und abgezogen seind" Megjelent: *Warhafftige beschreibung vnd Historische erzehlung, Was sich im Feldzug des Oberkrayß Vngern eigentlich zugetragen hat (…).* Neyss, (Adam Thran Formschneider vnd Brieffmaler), [1594]. FSZEK, B 0941/298 (9/b. kép)
6. **Fülek 1600/1** Méret 13,0x8,5 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „FILLECK" a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica*. Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (237. kép)
7. **Fülek 1602/1** Méret 26,2x15,6 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (260. kép)
8. **Fülek - Romhányi csata 1603/1** Méret 20,1x16,3 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 17. lap. OSZK, App. H. 677. (13. kép)
9. **Fülek 1603/2** Méret 20,6x16,9 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 18.bis. lap. OSZK, App. H. 677. (14. kép)
10. **Fülek 1603/3** Méret 20,3x15,0 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 18. lap. OSZK, App. H. 677. (15. kép)

10. Goroszló

1601 márciusában Báthory Zsigmond harmadszor is visszatért Erdélybe és Kolozsváron az országgyűlés ismét fejedelemmé választotta. A bécsi Udvari Haditanács a Prágában tartózkodó Mihály vajdát felkérte, csapataival csatlakozzon Giorgio Basta generális Báthory ellen vonuló seregéhez. Augusztus 3-án a Szilágy megyei Goroszlónál Báthory Zsigmond vereséget szenvedett Basta és Mihály vajda egyesült seregétől. A vesztes csata után Báthory Zsigmond Moldvába menekült.

A csatáról a frankfurti vásári tudósításokban jelent meg Georg Keller metszete. Käppeler fametszete kisebb méretben tudósítás címlapján is megjelent.

1. **Goroszló 1601/1** Méret 28,8x19,5 cm. Georg Keller műve. „GK 1601" jelzés a képen balra alul, egy kőlapon. In: Meurer, Theodor: *Relationis Historicae Continuatio Oder Warhafftige Beschreibunge (…) hierzwischen (…) Franckfurter Herbstmess 1600 und etliche Monat zuvor bis auff gegenwertige Fastenmess dieses 1601. Jahrs.* Frankfurt a.M. (Latomus, Sigismundus), 1601. a könyv végén. (152. kép)
2. **Goroszló 1601/2** Fametszet röplapon, méret 28,5,0x16,5 cm (az egész röplap 28,5x37,8 cm). Käppeler, Bartholomeus műve. A röplap címe öt sorban a kép felett: *Von der Schlacht in Siebenbürgen/ Welche Sigismundus Batthori/ mit dem Michael Weyda … Augsburg*. Forschungsbibliothek Gotha, Sign**.** Opp gr2° 00003/09 (248). (153/a. kép)
- ***Goroszló lappangó/1601*** Megjelent: *Von der Schlacht Sigißmundi Bathori mit dem Michael Wayda auß der Wallachey unnd Georgen Basta (…).* Erstlich gedruckt in der alten Stadt Prag, Cölln bey J. Christophel 1601.

11. Győr

1529-ben Szulejmán szultán Bécs elfoglalására indult. Előhadát Mehmed szendrői bég vezette, akinek közeledése hírére Christoph Lamberg győri várkapitány 1529. szeptember 19-én felgyújtatta a várost és katonáival, valamint ágyúival Bécsbe menekült. Szulejmán szultán a leégett városba vonult be. A törökök Bécs alóli visszavonulásuk során nem hagytak őrséget Győrben, az elpusztult várost magára hagyták. I. Ferdinánd hívei a következő évtizedben Győrt újjáépítették. 1538. március 25. Török Bálint 1500 katonájával elfoglalta és ismét porig égette Győrt. 1566-ban Győr alatt volt Miksa császár keresztény hadainak tábora, ahol tétlenül várakoztak mialatt Nagy Szulejmán szultán elfoglalta Szigetvárt. 1566. szeptember 29-én hatalmas tűzvészben Győr újra teljesen leégett, az újjáépítés immár tervezett utcahálózattal történt.

Győr következő török ostroma 1594. július 15-én kezdődött, amikor Szinán pasa nagyvezír seregei vették körbe a várost. Mivel Ferdinand Hardegg várkapitány a közelben várakozó Mátyás főherceg császári seregeitől többszöri sürgetésre sem kapott segítséget, szeptember 29-én szabad elvonulás feltételével Győrt átadta a törököknek. Hardegget ezért 1595-ben Bécsben kivégezték. 1597 őszén Miksa főherceg pár hétig eredmény nélkül ostromolta Győrt. 1598. március 29-én hajnalban Adolf Schwarzenberg császári fővezér és Pálffy Miklós a magyar hadak vezére váratlan rajtaütéssel pár óra alatt elfoglalták Győrt. A török őrséget félrevezetve a várkapuhoz szekéren petárdát szállítottak, amely felrobbantva a várkaput és a mellette lévő várfalat lerombolta. Az így nyílt résen az addig elrejtőzött támadók behatolva meglepték a sokszoros túlerőben lévő török várőrséget. Az álmukból felvert törökök nagyon keményen védekeztek. A küzdelmet végül az döntötte el, hogy Pálffy huszárjai lovukról leszállva gyalogosan beavatkoztak a kézitusába és leverték a törökök ellenállását. Az öldöklés közben felrobbant a vár lőportornya, óriási pusztítást okozva emberéletben és épületekben egyaránt. Győr elfoglalását egész Európa ünnepelte.

Győr következő és egyben utolsó török ostromára 1683-ban került sor. A Bécs ellen vonuló Kara Musztafa nagyvezír Győrhöz érkezve pár nap után tovább haladt, Arnaud Uzun Ibrahim budai pasára bízta Győr ostromát. Ez az ostrom elsősorban egy szoros zárlat volt, mert Ibrahim pasa Győrt kiéheztetéssel akarta elfoglalni. A Kahlenbergnél elszenvedett vereség után a menekülő Kara Musztafa szeptember 14-én érkezett Győrhöz és Ibrahim pasát is hibáztatva hadjárata csúfos kudarcáért lefejeztette. A kurucok a Rákóczi-szabadságharc alatt Győrt nem próbálták elfoglalni.

A 15 éves háború ideje alatt a legtöbb metszet Győrről jelent meg. Győr 1594-ben történt elvesztéséről 10 metszet látott napvilágot, ezek közül egy tudósítás címlapján lévő szimbolikus kép és Giacomo Franco két kisméretű képe, valamint W. P. Zimmermann lapja sematikus alaprajzot mutat. Figyelemre méltó Giacomo Franco nagyméretű, az ostromló csapatokat nagyon mozgalmason bemutató munkája és a Hans Sibmachernek tulajdonított metszet,

15 eves haboru print.indd 87 23/03/2021 10:03

amelyek közül az egyik már a védők kivonulását mutatja Győrből. A közismert URBS RAAB című metszetnek most előkerült az „ikertestvére", amely talán előképe is lehetett. A velencei Girolamo Porro térképszerű ábrázolásán (két változata is ismert) a győri védők többszöri kitörését is bemutatja.

Miksa főherceg 1597. évi sikertelen ostromáról mindössze Ulrich Heinrich és Giacomo Franco alaprajzot feltüntető munkái jelentek meg. A 15 éves háború alatt megjelent összes Győr látkép közül a leghitelesebbnek tartott ábrázolás Georg Hoefnagel Nicolo Angielini rajza után készült metszete is ekkortájt jelent meg.

Győr 1598 márciusában rajtaütéssel történt elfoglalásának volt a legnagyobb „képi visszhangja" Európában. Különösen díszes Dominicus Custos metszete Rudolf császár arcképét feltüntető és Alexander Mair röplapon megjelent munkája. Adolf Schwarzenberg két portréján is megjelenik Győr kicsiny látképe, illetve egy ostromjelenet. Breslauban Győr képe hosszú dicsőítő verssel tűnik fel egy röplapon. A Hogenberg sorozat lapja öt változatban ismert. Philip Galle munkáján az esemény leírása flamand és francia nyelven is szerepel. Giacomo Franco az 1958-as elfoglalásról is készített nagyméretű, mozgalmas metszetet és szerepel az eseményt sorozatában is. Hans Sibmacher munkáján megjelenik Schwarzenberg ovális portréja. Az előbbieken túl több ismeretlen szerzőjű, német nyelvű ábrázolás is megjelent az eseményről, többé-kevésbé azonos jelmagyarázattal azonos képet mutatva. A metszetek Győrt mindig alaprajzában mutatják, néhányon érződik Hoefnagel látképének ismerete (pl. a város belső szabályozott elrendezése). Mindegyik metszetlap ábrázolja a várkapu berobbantásának jelenetét, a felrobbant lőportorony azonban több képen is téves helyen szerepel. Természetesen jelentek meg kicsiny és szimbolikus képecskék is az eseményről hírt adó tudósítások címlapján.

Dilich teljesen újszerű Győr képet mutat be sorozatában, amelynek viszont csekély a hitelessége. 1602-ben Sibmacher és 1603-ban Zoimmermann sorozatában két-két Győr metszet jelent meg.

1. **Győr 1594/1** Méret 26,0x23,5 cm. Hans Sibmacher műve, jelzetlen. „Baltesar Caimax excudit" kiadói jelzés a bal alsó sarokban. Címe: „Warhaftige contrafactur der Stadt vnd vestung RAAB ietzundtt vom Türcke belegert." A metszet létezik Caimax jelzése nélkül is. OSZK, App. M. 684. (32. kép)
2. **Győr 1594/2/a** Méret 57,0x21,8 cm. Girolamo Porro műve. „IN VENETIA Presso Girolamo Porro 1594 Con Privilegio" jelzés a jobb alsó sarokban. Címe: „Disegno di GIAVARINO con quatro fattioni ... D. Giovanni a 29 del detto Mese 1594". Szalai gyűjtemény, Budapest. (36/a. kép)
3. **Győr 1594/2/b*** Méret 34,4x21,6 cm. Az előző metszet jobb oldali lemeze az augusztus 15-i eseményekkel bezárólag, ennek megfelelő címmel, a képen kevesebb felirattal és csak A-Z jelmagyarázattal. (36/b. kép)
4. **Győr 1594/3** Méret 39,5x24,3 cm (a kép alatti szöveg nélkül). Ismeretlen metsző műve. „Exc: Vien: M.W.(?)" kiadói jelzés a kép alatti szövegkeret jobb sarkában. Címe: „VRBS RAAB IN HVNGARIA A TVRCIS OBSESSA. – BELEGERVNG RAAB IN VNGERN». MNM, TKcs 85.32 (33/a. kép)
5. **Győr 1594/4** fametszet címlapon, méret 10,4x7,5 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Warhafftige Newe Zeitung aus dem Feldläger vor Raab (...).* Nürnberg, 1594. HAB, Németh S. Katalin H2221 (218. kép)
6. **Győr 1594/5*** Méret 40,0x30,0 cm. Giacomo Franco műve. „Giacomo franco f. et excu:" jelzés a cím alatt. Címe: „Giavarino Fortezza in Ungheria Assediata dall' essercito di Sultan Amorath Imp. de Turchi in num. di m/200 L'anno 1594". Archivio di Stato di Modena, Mappario Estense, Militare, n. 126 (37. kép)
7. **Győr 1594/6*** Méret 17,0x(10,5–9,0) cm, trapéz alakú. Giacomo Franco műve. „franco f. form" jelzés a kép bal alsó sarkában. Egy nagyobb lemezből kivágott részről készült próbalevonat. Archivio di Stato di Modena, Mappario Estense, Militare, n. 130 (35. kép)
8. **Győr 1594/7*** Méret 35,3x26,0 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe „AIGENTLICHER ABRIS DER VESTVNG RAB SO DEN 23 IVLV FOM TVRKEN PELEGRT ANNO = DO 15·94" a képen fent végigfutó keretben. A Győr 1594/3 metszethez hasonló látványt mutat. Gróf gyűjtemény, Oxford; London, RCIN 721082. (33/b. kép)
9. **Győr 1594/8*** Fametszet röplapon, méret 28,0x19,0, az egész röplap 32,0x40,0 cm. Ismeretlen művész fametszete. Címe „Die Stad Raba." a képen fent /az R betű hibásan írva/. Az ismeretlen helyen megjelent röplap címe „Von der Schlacht aus Ungern ... den 10. Septembris dieses 94. Jahrs ... zwischen Raba und Ofen, ... Im Thon: Wie man den Graffen von Serin singet" a kép felett három sorban. A kép alatt négy hasábos ismertetés az eseményről. ULB Darmstadt, his Tab E 4507/60 (38/b. kép)
10. **Győr 1597/1** Méret 21,0x15,4 cm. Giacomo Franco műve. „Franco forma" jelzés a címkeret jobb alsó sarkában. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. (11) lap. OSZK, App. H. 612. (34. kép)
11. **Győr 1597/2** Méret 27,0x16,0 cm. Heinrich Ulrich műve. „Heinrich Ulrich" jelzés a kép alatt középen. A Győr (1597)/2 metszet másolata. MNM, TKcs T.342 (115. kép)
12. **Győr (1597)/1** Méret 55,7x35,7 cm. Georg Hoefnagel metszete Nicolo Angielini rajza nyomán. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum.* Köln, [1597]. V. kötet, 54. lap. (116. kép)
13. **Győr (1597)/2** Méret 22,4x16,2 cm. Giacomo Franco műve. „Franco for" jelzés a címkeret jobb alsó sarkában. Címe: „GIAVARINO FORTEZZA IN ONGHERIA ASSEDIATA / novamente dall›esercito Imperiale l'anno 1597". Szalai gyűjtemény, Budapest. (114. kép)
14. **Győr 1598/1** Méret 29,0x21,8 cm. Ismeretlen metsző műve. In: Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (...) hierzwischen. Franckfurter Herbstmess 1594 und etliche Monat (...) gegenwertige Fastenmess (...) 1595 Jahrs.* 18–19. o. k. majd később *Raabische Victoria und glückselige PARTICULARI Newer Zeitung.* Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.), 1598. Keszthely, Helikon Könyvtár Hist.Hung. 294 koll.2. (38/a. kép)
15. **Győr 1598/2** Fametszet, méret 26,0x17,4 cm. Ismereten metsző alkotása. In: *Warhafftige Zeitung. Wider gnedige GOTT (...).* Nürnberg, (Dietrich, A. Ph.), 1598. OSZK, App. H. 636. (121. kép)
16. **Győr 1598/3** Méret 28,5x22,0 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Raabische Victoria und glückselige PARTICULARI Newer Zeitung.* Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.), 1598. Keszthely, Helikon Könyvtár Hist.Hung. 294 koll.2. A metszet újra megjelent Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (...) hierzwischen (...) Franckfurter Fastenmess 1598 und etliche Monat (...) gegenwertige Herbstmess (...) 1598 Jahrs.* vásári tudósításban, majd Brenner, Sebastian: *Continuator Temporis Quinquennalis.* Fünfter Theils. Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.), 1599. című könyvben, a 24–25. o. k. (120. kép)
17. **Győr 1598/4** Méret 30,0x23,5 cm. Hans Sibmacher műve, jelzetlen. Címe: „WARHAFTE ZEITVNG ... VÖSTVNG RAAB ... 28 MARTI ANNO 1598" OSZK, App. M. 816. (130. kép)
18. **Győr 1598/5** Méret 36,3x28,2 cm. Giacomo Franco műve. „Giacomo franco il primo Maggio 1598"

15 eves haboru print.indd 88 23/03/2021 10:03

két sorban, az ajánlás alatt. Címe: „La felicissa impressa della recuperatione di Giavarino … l›anno 1598 … et altre monition" a bal felső sarokban, hét sorban. OSZK, App. M. 421. (119. kép)

19. **Győr 1598/6** Fametszet röplapon, méret 31,3x19,0 cm (az egész röplap 37,0x57,5 cm). Ismeretlen metsző műve. Címe nincs. A kép alatt négy hasábban verses szöveg, legalul Vratislavie, (Bauman, Georg), 1598. impresszum. A röplap címe: ELEGIA / DE IAVRINO NVPER OSZK, App. M. 217. (127. kép)
20. **Győr 1598/7** Méret 32,0x24,0 cm. Hans Sibmacher műve. „HS" (egymásba fonódó, írott betűkkel) jelzés a jelmagyarázat alatt. Címe: „AIGENTLICHE ABRIS DER HAVPTFESTVNG RAAB … Calend Anno 1598". OSZK, App. M. 33. (125. kép)
21. **Győr 1598/8** Méret 30,8x24,0 cm (a kép alatti szöveggel). Philip Galle műve. „Phls Galle excudit." kiadói jelzés a kép bal alsó sarkában Címe: „RAAB" a kép közepén. A kép alatt két hasábban az 1598. évi visszafoglalás leírása flamand és francia nyelven, nyolc sorban. Szalai gyűjtemény, Budapest. (122. kép)
22. **Győr 1598/9** Méret 50,5x41,0 cm. Dominicus Custos műve. „D C" jelzés alul, a címtábla bal sarka mellett, és „…Dominic Cust. Aug. Publice…" a dicsőítő tábla legalsó sorában „Eigentliche Contrafactur … die Hauptvöstung Raab in Ungern des 29 Martii dieses 1598 Jars … danck gesagt". OSZK, App. M. 606. (126. kép)
23. **Győr 1598/10** Méret 29,0x25,5 cm (a kép alatti szöveggel 29,0x29,5 cm). Hans Sibmacher műve, jelzetlen. A kép alatt „Auff der Röm. Kays. … Amen." ötsoros leírás. Címe: „AICHENTLICHER ABRIS DER HAVPTVÖESTVNG RAAB ERÖBERT DEN 28 MARTY ANO 1598". OSZK, App. M. 31. (131. kép)
24. **Győr 1598/11** Méret 31,7x25,0 cm (a kép alatt szöveggel 31,7x28,0 cm). Ismeretlen metsző műve. Címe: „RAB" a templom mellett. A kép alatt „Auff der Röm: Kay: … Gott … danckh gesagt seye." történeti leírás hat sorban. MNM, TKcs 85.28 (123. kép)
25. **Győr 1598/12** Röplapon, méret 32,2x28,0 cm (az egész röplap 38,5x45,0 cm). Alexander Mair műve. „… Alex Mair Aug." jelzés a bal felső sarokban lévő ajánlás végén. Címe: „IAVARINVM sive RAAB á Christianis captum 29. die Martij Anno Christi 1598." a kép felett. A kép alá ragasztva a röplap kéthasábos történeti leírása. A röplap szövegének kezdete: *Nach dem den Wolgeborne Herr Herr Adolph von Schwarzenberg…* Augsburg, 1598. MNM, TKcs 85.24 (128. kép)
26. **Győr 1598/13** Méret 23,3x19,3 cm (a kép alatti szöveggel 23,3x22,0 cm). Ismeretlen metsző műve. Címe: „WAHRE CONTRAFACTVR DER STAT RAAB". A kép alatt „Dergewaltigen uestung raab … gesünden Worden" leírás öt sorban. MNM, TKcs T.339 (129. kép)
27. **Győr 1598/14** Méret 27,5x20,0 cm (a kép alatti szöveggel 27,5x22,0 cm). A kölni Hogenberg műhely műve. Címe nincs, a kép alatt négy soros „IAVRINVM vulgo RAAB … saecula Amen." latin nyelvű történeti leírás. A metszet ismert a kép alatt német szöveggel is. A lemezt később átvésték, a képre keretben A–H jelmagyarázat került. A metszet 328 lapszámmal megjelent a Hogenberg, Frans – Hogenberg, Abraham: *Geschichtsblätter* /X. Folge/ sorozatban. MNM, TKcs T.81.185 (124. kép)
28. **Győr 1598/15** részletkép Adolf Schwarzenberg arcképén, méret kb. 7,0x3,2 cm (az egész metszet 10,8x14,4 cm). Crispijn van de Passe műve. „Crisp. de Pas. scul" a kép bal alsó sarkában. „EX TVRCORVM MANIB FELICITER VINDICATA MDXCVIII DIE XXIX MART" a részletkép keretén körben. OSZK, App. M. 812. (132. kép)
29. **Győr 1598/16/a** Fametszet címlapon, méret 8,7x6,4 cm. Ismeretlen metsző műve. Megjelent *Warhafftige Newe Zeittunge Aus Raab (…).* Leipzig, (Lamberg, Abraham), 1598. (a címlapon). Németh S. Katalin H2332 (228. kép)
30. **Győr 1598/16/b** Hasonló sematikus fametszet címlapon. Ismeretlen metsző műve. Megjelent *Warhafftige Zeitung. Wi der gnedige GOTT (…).* Erstlich gedruckt zu Nürnberg, [1598]. HAB, Németh S. Katalin H2229 (231. kép)
31. **Győr 1598/17*** Részletkép Adolf Schwarzenberg mellképén, méret 13,5x19,5 (az egész metszet) Giovanni Orlandi műve. „Gio. Orlandi forma in Roma" a kép címe alatt, jobbra. Címe: „ANDOLFO CONTE DI BARZEMBURGO IL QUALE PRESE LA FORTEZZA DI GIAVARINO IL DI 29 di marzo nel 1598". A metszeten felül „Questo e il modo con il quale fu presa la fortezza di Javarino l'anno 1598" felirat. Megjelent Orlandi, Giovanni: Effiggie naturali de i maggior prencipi et piu valorosi capitani. Roma, 1599. (133. kép)
32. **Győr (1598)/1** Méret 22,2x16,2 cm. Giacomo Franco műve. „Franco fecit" jelzés a címkeret jobb alsó sarkában. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. (11) lap. A könyv nyomtatott címlapján az 1597. év van kiadási évként feltüntetve, ennek ellenére több 1597. év utáni esemény ábrázolása szerepel a könyvben. OSZK, App. H. 612. (211. kép)
33. **Győr 1600/1** Méret 13,5x8,2 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „RAB" a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica*. Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (238. kép)
34. **Győr 1602/1** Méret 26,1x15,8 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (261. kép)
35. **Győr 1602/2** Méret 26,3x16,3 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia*. Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (262. kép)
36. **Győr 1603/1** Méret 26,2x16,3 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 25. lap. OSZK, App. H. 677. (195. kép)
37. **Győr 1603/2** Méret 25,7x15,8 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 45. lap. OSZK, App. H. 677. (197. kép)

12. Gyula

Gyula a Fehér-Körös egykori árterületén fekszik. Téglavára a 16. század elejére már szinte teljesen kiépült. 1534-ben majd egyéves kiéheztetéses ostrom után I. János király kezére került. Gyula 1552-ben csere útján jutott I. Ferdinánd birtokába. Temesvár és Szolnok török elfoglalása után Gyula lett a török tiszántúli további terjeszkedésének egyetlen akadálya. Ezt felismerve láttak hozzá 1562-től kezdve Gyula megerősítéséhez és Kerecsényi László várkapitánysága alatt földsáncokkal védett olaszbástyás várrá építették át. A megerősített helyet 1566-ban Pertev pasa vette ostrom alá. A Belső-várba menekült védők és a gyulai lakosság – kifogyva az élelmiszerből 63 napi ostrom után – szabad elvonulás feltételével átadta a várat. A kivonulók közül azonban a janicsárok sokat lemészároltak. Kerecsényi várkapitányt Nándorfehérvárra vitték és ott kivégezték. Gyulát és környékét a temesvári vilajethez csatolták és idővel az aradi szandzsák központját ide helyezték át.

15 eves haboru print.indd 89 23/03/2021 10:03

Magyarország török uralom alóli felszabadításáig Gyulát nem ostromolták keresztény seregek. Amikor 1595 őszén Miksa főherceg Szolnokot ostromolta, lovascsapatai egészen Gyuláig portyáztak, ahol a várból kicsapó törökökkel kisebb csatát is vívtak. 1685 őszén Szolnok elfoglalása után Peter Ernst von Mercy és Sigbert Heister császári generálisok csapatai novemberben eljutottak Gyuláig, de ostrommal nem próbálkoztak. 1694-ben a császári seregek körbezárták és kiéheztették Gyulát. A vár átadására 1695. január 18-án került sor. A vár katonasága és Gyula török lakossága, összesen mintegy 2000 fő vonult el Temesvárra.

Gyula két jelkép értékű ábrázolása 1596-ban jelent meg Wolfgang Meyerpeck és Alxander Mairnak a Tisza-Maros-Kőrös vidékről készített térkép-metszetén. Dilich könyvében Gyula alaprajzszerű, ám nem hiteles látképe szerepel. Zimmermann lapja a Gyula előtt 1595-ben történt ütközetet mutatja be.

1. **Gyula 1596/1** röplapon, részletkép-térképen, méret kb. 2,5x1,5 cm (a térkép 24,6x20,0 cm). Alexander Mair műve. „Alexander Mair Aug. Vind. Anno Dni MDXCVI" jelzés az ajánlás alatt. A Tisza-Maros-Kőrös vidék térképe, felül Gyula, középen Lippa, balra Temesvár ostrom jelenetével. „Gyula" felirat a város képe alatt. A röplap címe három sorban: *Die Türggen Belagern Lippam Anno MDXCVI auff den 9. tag May nachmals auf dem 12. May.* In: *Neue Siebenbürgische Viktorien.* Köln, (Lützenkirchen, W.), 1596. OSZK, App. H. 1928. (79. kép)
2. **Gyula 1596/2** Térképen, méret 33,3x29,0 cm. Wolfgang Meyerpeck műve. „Cum Gratia et Privilegio … excudebat Prag Wolfgangus Meyerpeck" jelzés a cím alatt. Címe: „Anno M D XCVI." a kép jobb alsó sarkában, szótekercsen. MNM, TKcs T.899 (78. kép)
3. **Gyula 1600/1** Méret 13,3x8,6 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „GIULA." a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (239. kép)
4. **Gyula 1603/1** Méret 20,9x16,7 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 30. lap. OSZK, App. H. 677. (76. kép)

13. Hatvan

Hatvan mezővárost 1544-ben szállta meg Mehmed budai pasa. Hatvan szandzsák központ lett. Első katonai parancsnoka, Deli Kurt aga kezdte meg egy palánkerődítmény kiépítését, amely a cölöpfallal oltalmazott városból és egy nyolcbástyás várból tevődött össze. 1594-ben a közeli Turánál ütköztek meg Forgách Simon magyar és Hasszán budai pasa török csapatai. Ezt a magyarok győzelmét hozó csatát külföldi források Hatvani csata néven is emlegetik. 1596. szeptember elején Miksa főherceg ostromolta Hatvant. Rövid ostrom után a várat a törökök szabad elvonulás feltétele mellett átadták az ostromlóknak. Miksa főherceg azonban a Habsburgokra jellemző mentalitással tétlenül elnézte, hogy a kivonuló törököket és családtagjaikat a német zsoldosok kíméletlenül lemészárolták. Pár héttel később, Eger elfoglalása után a török Hatvant visszaszerezte. 1603 novemberében Russwurm generális az elmaradt Buda ostrom után bevette Hatvant, ám azt 1604-ben császári katonaság rövid ostrom után átadta Lala Mehmed nagyvezír seregeinek. Ettől kezdve Buda 1686-ban történt visszafoglalásáig Hatvan a törökök kezén maradt.

Az 1594-ben Hatvan közelében lezajlott csatáról Lucas Mayr Nürnbergben kiadott röplapján Hatvan képzeletbeli látképe is szerepel. A csatáról Wilhelm Peter Zimmermann is készítetett metszetet. A frankfurti vásári tudósításokban Hatvan képeként Jost Amman munkája nyomán egy sematikus, más várostromok képeként is közzétett rajz jelent meg. Hatvan 1596-ban történt elfoglalásáról több metszetet ismerünk, amelyek helyszíni felvételek nyomán készülhettek. Közülük három az Augsburgban dolgozó Alexander Mair nevéhez kötődik. Hatvan látképe két nézetből szerepel Georg Hoefnagel sorozatában, amely elkészülte után több mint fél évszázaddal jelent csak meg. Hatvan 1596-ban történt elfoglalásáról Hans Sibmacher is készített metszetlapot. Megemlítjük még Giacomo Franco munkáját, amelyen Hatvan alaprajza jelentősen eltér a többi ábrázolástól. Hatvan szerepel Wilhelm Dilich, Hieronymus Ortelius és Samuel Dilbaum könyvében is. Az 1603. évi elfoglalásról csak a frankfurti vásári tudósításokban és Dilbaum művében jelent meg metszet.

1. **Hatvan 1594/1** Fametszet röplapon, méret 35,0x20,5 cm. Lucas Mayr műve. A röplap címe két sorban: *Newe Zeytung aus Wien den 2. May (…) bey Hadwan (…) 1594. Jar.* Nürnberg, (Mayr, Lucas), 1594. OSZK, App. M. 359. (24. kép)
2. **Hatvan 1595/1** Méret 28,0x26,6 cm. Ismeretlen metsző műve. „hatwan" felirat a képen jobboldalt felül, a várfal előtt. In: Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (…) hierzwischen (…) Franckfurter Fastenmess (…) bis gegenwertige Herbstmess dieses 1594 Jahrs.* Wallstatt, 1594. 36–37 o. k. A metszet újra megjelent Memmius, Conrad: *Jacobi Franci Relatio Historicae Quinquennalis Warhaftige Beschreibung aller fürnemen (…).* Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.), 1595 című könyvben, a 469–470. o. k., majd a *Jacobi Franci Historia Decennalis (…).* Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.) 1599. című könyvben a 428–429. o. k. (25. kép)
3. **Hatvan 1596/1/a** Fametszet címlapon, méret 12,3x8,0 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Hatwan in Ungern mit gestürmter gewonnen.* Nürnberg, 1596. OSZK, App. H. 600. A kép feliratok nélkül Pápa képeként jelent meg az *Ungarische und Türckische Zeitung Belagerung Stürmung Victoria und einnam Papa (…).* Nürnberg, 1597. című tudósításban. OSZK, App. H. 618. (222. kép)
4. **Hatvan 1596/1/b** Fametszet címlapon, méret 7,2x5,0 cm. Ismeretlen metsző műve. Megjelent: *Hatwan in Vngern mit gestürmter Handt (…).* Nürnberg, M.C.XCVI. FSZEK, B.0941/168. (232. kép)
5. **Hatvan 1596/2** Méret 35,2x26,3 cm. Alexander Mair műve. „Alexander Mair Chalcochgraph. Augsburg" az ajánlás végén. Címe: „WAHRE CONTRAFACTVR DER HERLICHEN VESTVNG HATVAN … 3. September dis 96. Jar … eingenomen". A jelmagyarázat végén „*im feldleger vor Hatwan abgerissen anno 1596*". OSZK, App. M. 1000. (84. kép)
6. **Hatvan 1596/3** Röplapon, részletkép térképen, méret kb. 4,0x2,0 cm (a térkép 34,6x22,2 cm, az egész röplap 35,0x32,0 cm). Alexander Mair műve. A térkép bal sarkában Alexander Mair ajánlása Philipp Fuggernek. Magyarország részlettérképe, a Duna-kanyarhoz keletről csatlakozó területekről. „HATWAN" felirat a térképen a sematikus városkép felett. A röplap címe két sorban: *Haduan, sampt derselben Revier (…) Ertzherzog Maximilian (…) 1596 Jar, erobert worden.* (Augsburg), 1596. MNM, TKcs T.359 (83. kép)
7. **Hatvan 1596/4** Méret 30,0x21,0 cm (a kép alatti jelmagyarázattal 30,0x24,3 cm). Hans Sibmacher műve. „HS" (egymásba fonódó írott betűkkel) jelzés a jobb alsó sarokban. Címe: „ABRIS DER VÖSTVNG HADTWAN, VON DEN CHRISTEN BELEGERT VND EROBERT, DEN 3. SEPTEMB: Aº **96.**" MNM, TKcs T.360 (86. kép)
8. **Hatvan 1596/5/a** Fametszet címlapon, méret cca. 12,0x10,0 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe nincs. In: *Particularische Beschreibung (…) Hatvan (…) 3. Septembris (…) 1596.* Prag, 1596. HAB, Németh S. Katalin H1564 (223. kép)

15 eves haboru print.indd 90 23/03/2021 10:03

9. **Hatvan 1596/5/b** az előző fametszet látható a tudósítás cseh nyelven kiadott változatán. HAB, Németh S. Katalin H1649 (224. kép)
10. **Hatvan (1596)/1** Méret 27,7x18,8 cm. Alexander Mair műve. „...Alexander Mair Aug.V." jelzés az ajánlás végén. Ezt a látképet vette át Dilich, majd Sibmacher az Ortelius műben megjelent metszetén, később mások is. Címe: „EROBERVNG / der Vestung Hadwan". Olim Szántai gyűjtemény, Párizs; Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg HB 5817 (85. kép)
11. **Hatvan 1597/1** Méret 20,2x12,7 cm. Giacomo Franco műve. „Franco forma" jelzés a címkeretben, jobboldalt alul. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. (21) lap. OSZK, App. H. 612. (212. kép)
12. **Hatvan 1597/2** Méret 27,0x22,5 cm. Ismeretlen metsző műve. „hatwan." felirat a képen fent, jobboldalt. In: Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (...) Franckfurter Herbstmess 1596 (...) bis (...) Fastenmess dieses 1597 Jahrs.* 6–7. o. k. MNM, TKcs T.361 A metszet az Esztergom 1595/1 három részes metszet középső lemezének felhasználásával készült. A metszet később újra megjelent Brenner, Sebastian: *Continuator Temporis Quinquennalis.* Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.), 1599. 428–429 o. k. (82. kép)
13. **Hatvan 1600/1** Méret 15,1x10,1 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „H A D W A N". In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (240. kép)
14. **Hatvan 1602/1** Méret 26,2x15,8 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (263. kép)
15. **Hatvan 1603/1** Méret 26,1x15,9 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 21. lap. OSZK, App. H. 677. (26. kép)
16. **Hatvan 1603/2** Méret 26,1x16,2 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 37. lap. OSZK, 677. (88. kép)
17. **Hatvan 1604/1** Méret 29,3x20,0 cm. Georg Keller műve. „GK / 1604" jelzés a képen középen lent, egy kőlapon. In: Meurer, Theodor: *Relatio Historicae Continvatio oder Warhafftig Beschreibung (...) Herbst mess 1603 (...)diese Fastenmess 1604 Jahrs.* Frankfurt a.M., (Latomus, Sigism.), 1604. 106–107 o. k. MNM, TKcs T.5699 (189. kép)
18. **Hatvan 1607/1** Méret 25,7x15,4 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1607. II. kötet, 8. lap. OSZK, App. H. 677. (191. kép)
19. **Hatvan 1657/1** Önálló lapon két nézet, méret 48,0x35,0 cm. Georg Hoefnagel műve. A metszeten „W. Hollar fec." jelzés. In: Janssonius, Johannes: *Urbium Totius Germaniae Superioris.* Amsterdam, 1657. I. rész, 62. lap. (87. kép)

14. Kassa

Kassa Felső-Magyarország legfontosabb városa volt. 1592-ben, még a 15 éves háború előjátékaként török csapatok egészen Kassáig portyáztak, és meg is ütköztek a Kassán állomásozó császári csapatokkal. Kassát a 15 éves háború idején a törökök nem ostromolták. 1604 őszén Kassa városa nem engedte be Belgiojoso császári főkapitány csapatait a városba, de rövid idővel később Bocskai csapatai előtt megnyitotta a város kapuit.

Wilhelm Peter Zimmermann metszete az 1592-ben a Kassát elérő török portyának állít emléket. Aegidius van der Rye látképe Georg Hoefnagel sorozatában látott napvilágot. Dilich Kassa látképe több valós elemet is tartalmaz.

1. **Kassa 1600/1** Méret 13,5x9,4 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „CASSAW" a képen fent. In: Dilich, *Wilhelm Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (241. kép)
2. **Kassa 1603/1** Méret 20,5x16,4 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 4. lap. OSZK, App. H. 677. (1. kép)
3. **Kassa 1617/1** Méret 44,6x32,9 cm. Georg Hoefnagel munkája Aegidius van der Rye rajza nyomán. A képen „Depictum ab Egidio vander Rye Belga. / Comm. Georgius Houfnaglius ... A°1617" felirat. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum.* Köln, 1617. VI. kötet, 31. lap. (150. kép)

15. Kékkő

Kékkő vára (Nógrád megye) 16. századtól a Balassi család birtokában volt. A felvidéki bányavárosok ellen 1575–1576-ban folytatott török támadás idején került török kézre. 1576-ban Musztafa budai pasa Ali béget küldte Kékkő elfoglalására. Ennek hírére a vár őrsége elszökött, a törökök pedig megszállták a magára hagyott várat. 1593 őszén Christoph Teuffenbach császári generális hadjárata alatt Kékkő török őrsége a várat kiürítette, majd felrobbantotta. Kékkő várát 1603 és 1612 között Balassi Zsigmond újjáépíttette. 1682-ben Thököly Imre csapatai foglalták el, majd Thököly bukása után császári katonaság került a várba. Kékkő utolsó ostroma 1703-ban, a Rákóczi-szabadságharc kezdetekor volt, ekkor a várat szinte porig égették. A 18. század elején az erődítmény köveiből a Balassi család a vár alatt kastélyt építtetett.

A korból Kékkőnek egyetlen ábrázolása maradt fenn. Sajnos, a Nürnbergben megjelent tudósítás – amely Teuffenbach és Pálffy Miklós hadi sikereiről számol be – címlapján Kékkő képe német nevével „Blobenstein" csak jelkép értékű, hasonlóan a címlapon szereplő többi városképhez.

Kékkő (1594)/1 Fametszet címlapon, méret 4,0x2,5 cm (az egész címlap 15,0x22,0 cm). Ismeretlen metsző műve. „Blobenstein." felirat a részletkép felett. A címlapon szereplő jelképes ábrázolások 1598-ban más helységek /Csókakő, Tata, Tihany, Várpalota, Veszprém/ képeiként ismét megjelentek. In: *Noch weytere (...) Zeytung aus Vngern (...) wie Christoff von Tieffenbach Herr Palfi (...)* fünf fürnemer Flecken einbekommen. Nürnberg, (Heussler, Leonhard), [1594]. HAB, Németh S. Katalin H1502 (216. kép)

16. Kolozsvár

Kolozsvár, az Erdélyi fejedelemség legfontosabb városa a 15 éves háború során többször cserélt gazdát. Megszállta csapataival Mihály vajda és többször a Giorgio Basta generális vezette császári seregek is. Ostromra azonban csak egy esetben került sor, amikor 1601 novemberében az Erdélybe visszatérő Báthory Zsigmond próbálta elfoglalni a Basta seregeivel megszállt várost.

Kolozsvár látképét Aegidius van der Rye flamand festő rajzolta, amely aztán Georg Hoefnagel metszetsorozatában jelent meg. Kolozsvár szimbolikus képe az 1601. évi ostrom alkalmából megjelent egy Bécsben kiadott tudósítás címlapján is.

15 eves haboru print.indd 91 23/03/2021 10:03

1. **Kolozsvár 1601/1** Fametszet címlapon, méret 6,0x5,5 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe: „Ves tung Clausenburg" a képen alul, három sorban. In: *Copey Zweyer Fürstlicher Schreiben*. Wien, 1601. OSZK, App. H. 1958. (178. kép)
2. **Kolozsvár 1617/1** Méret 52,5x30,0 cm. Georg Hoefnagel metszete Aegidius van der Rye rajza nyomán. A metszeten „Pictor Egidius vander Rye Belga. Pingebat. / Communic. Georg. Houfnaglius Anno Dni.1617" felirat. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum.* Köln, 1617. VI. kötet, 41. lap. (151. kép)

17. Komárom

Komárom első ostroma 1527-ben volt, amikor az I. János király ellen támadásra indult I. Ferdinánd király egynapos ostrom után bevette a várat. Amikor 1529-ben ismert lett, hogy a Bécs elfoglalására vonuló Szulejmán szultán Komáromhoz közeledik, Andreas Gortschacher komáromi várkapitány erősítést kért a császári hadvezetéstől. Mivel megtudta, hogy segítségnyújtásra nincs mód, a várat katonáival együtt szeptember 18-án éjszaka elhagyta. Szulejmán szultán csak az ostrom megkezdése után tudta meg, hogy egy üres várat támadnak. Szulejmán bevonult Komáromba, ám a várban nem hagyott őrséget, így az a következő évben már ismét I. Ferdinánd kezén volt. A 16. század közepén Komárom várát jelentősen bővítették, erősítették. 1594-ben Győr elfoglalása után Szinán pasa nagyvezír fogta ostrom alá Komáromot. Erasmus Braun várkapitány őrsége azonban keményen védekezett, így Szinán pasa felhagyott az ostrommal. Szinán döntésében közrejátszott a táborban fellépett tífuszjárvány és a téliesre fordult időjárási is. Érsekújvár török elfoglalása után Komáromot tovább korszerűsítették, 1663 és 1673 között a legújabb olasz és francia várépítési szempontoknak megfelelően felépítették az Újvárat, ami miatt a város egy részét le kellett bontani. A Rákóczi-szabadságharc idején Komárom városa a kurucok oldalára állt, ám a császári őrség bezárkózott a várba, és az nem került Rákóczi hadainak kezére.

Komárom első ábrázolásai eléggé sematikusak: a két folyó összefolyásának térképszerű rajzán egy sokszögletűnek tűnő vár látható felülnézetben, a rajz többi részét pedig ostromló csapatok képe tölti ki. Ebbe a típusba sorolható Hans Sibmacher önálló metszetlapja, Giacomo Franco metszete és egy ismeretlen olasz metsző műve, de ezek közé sorolható a Hogenberg-sorozat lapja is. Igényes tájábrázolásával kiemelkedik ezek közül Wolfgang Meyerpeck most felfedezett metszete. Ezekkel szemben Georg Hoefnagel látképe két nézetből is bemutatja Komáromot, megbízható pontossággal. Kár, hogy a vár előtti város képét nem mutatja. A város látképe Dilichnél sziluett képként jelenik meg, nem biztos, hogy valós ábrázolás. Zimmermann sorozatában Komárom látképe Dilich elnagyolt másolata.

1. **Komárom 1594/1** Méret 29,0x19,5 cm (a kép alatti szöveg nélkül). Hans Sibmacher műve, jelzetlen. A kép alatt verses történeti leírás 4x4 sorban. Címe: „EIGENDTLICHE ABRIS DER VESTVNG KOMOREN VOM TVRCKEN BELEGERT. ANNO. 15.94" MNM, TKcs T.536 (41. kép)
2. **Komárom 1594/2** Méret 27,5x21,6 cm. A kölni Hogenberg műhely műve. A kép alatt verses felirat 3x4 sorban, a kép jobb alsó sarkában 1594 évszám. Címe nincs. OSZK, App. M. 549. Később átvésett lemezről 301 lapszámmal újra megjelent a Hogenberg, Frans – Hogenberg, Abraham: *Geschichtsblätter* /X. Folge/ sorozatban. (40. kép)
3. **Komárom 1594/3*** Méret 35,0x25,0 cm. Wolfgang Meyerpeck műve. Kétsoros címe a kép alatt. A cím alatt 4 évre szóló császári privilégium és Meyerpeck jelzése: „Prage excud: W: Meyerpeck". ULB Darmstadt, his K 5778 (39/a. kép)
4. **Komárom (1594)/1** Méret 39,2x24,0 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe: „COMAR Liberato dal Assedio d Turchi". Térképszerű ábrázolás, a Duna Bécstől Komáromig, Győr és Komárom alaprajzával. Magángyűjtemény, Budapest; HAB, 2.3 Geogr. 2° [64] (39/b. kép)
5. **Komárom 1597/1** Méret 24,3x15,6 cm. Giacomo Franco műve. „Giacomo Franco fecit / et excudit" jelzés a címkeret jobb sarkában. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. (9) lap. OSZK, App. H. 612. (213. kép)
6. **Komárom (1597)/1** Önálló lapon két nézet, méret 47,3x37,4, a felső kép 47,3x16,6 cm, az alsó kép 47,3x19,3 cm. Georg Hoefnagel műve. A metszeten „Communicavit G. Houf. A° 1595 depict. a filio" jelzés a két kép között. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum*. Köln, [1597]. V. kötet, 55. lap. (71. kép)
7. **Komárom 1600/1** Méret 12,9x8,4 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „COMORR" a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica*. Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (242. kép)
8. **Komárom 1602/1** Méret 26,2x15,6 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (264. kép)
9. **Komárom 1603/1** Méret 25,7x15,8 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 26. lap. OSZK, App. H. 677. (193. kép)

18. Lippa

A Maros partján fekvő Lippa első várát a tatárjárás után IV. Béla építette. 1529-ben szabad királyi város lett. 1541-ben Buda török elfoglalása után ide költözött Izabella királyné a gyermek János Zsigmonddal. Lippa 1552-től került tartósan a törökök kezére, és szandzsák székhely lett. 1595-ben a törökkel szembefordult Báthory Zsigmond hadvezére, Borbély György visszafoglalta. A törökök 1596-ban és 1598-ban is próbálkoztak Lippa visszafoglalásával, de ez végül csak 1605-ben sikerült Deli Hasszán temesvári pasának. 1606-ban Petneházy István, Bocskai István vezére újra visszafoglalta. Bethlen Gábor 1616-ban a törökkel való béke fenntartása érdekében Lippát átadta a temesvári pasának.

1686-ban rövid ostrom után gróf Friedrich Veterani császári tábornok elfoglalta Lippát. 1690-ben a törökök visszavették. 1691-ben ismét Veterani, majd 1695-ben II. Musztafa török szultán csapatai foglalták el. Az 1699-ben kötött Karlócai béke értelmében a törökök lerombolták és elhagyták Lippa várát.

Lippáról a 15 éves háború idejéből csak jelkép értékű ábrázolások maradtak fenn. Ilyen szerepel Lucas Mayr 1595-ben Nürnbergben megjelent röplapján és a Prágában 1596-ban kiadott tudósítás címlapján. 1596-ban készült Wolfgang Meyerpeck és Alexander Mair Tisza-Maros-Kőrös vidék térkép-metszete (ez utóbbi röplapon látott napvilágot), amelyeken az ostrom alatt álló Lippa vára látható.

1. **Lippa 1595/1** Fametszet röplapon, méret 29,0x18,0 cm (az egész röplap 29,0x38,5 cm). Lucas Mayr műve. A röplap címe három sorban: *Newe Zeitung Aus Weissenburg in Siebenbürgen vom vierzehenden August Anno 1595. Stylo novo.* Nürnberg. (Mayer, Lucas), 1595. Augsburg (SSB) Strauss I/717. (49. kép)

15 eves haboru print.indd 92 23/03/2021 10:03

2. **Lippa 1595/2*** Fametszet címlapon, méret 12,8x10,0 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Von Eroberung der Stadt Lippa/ Plindenburg vnd Petrinia.* Praga (Schumann, Johann Erben), 1595. (12) Staatsbibliothek zu Berlin, Flugschr. 1595/4 (220/b. kép)
3. **Lippa 1596/1** Fametszet címlapon, méret 13,0x9,4 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Vom glückseligen Sieg undt Zerstrewung Vielen Thausent Tartaren (…) der Stadt Lippa.* Praga, (Schumann, Anna), [1596]. OSZK, App. H. 1933. (220/c. kép)
4. **Lippa 1596/2** röplapon, részletkép-térképen, méret 24,6x20,0 cm (a térkép). Alexander Mair műve. „Alexander Mair Aug. Vind. Anno Dni MDXCVI" jelzés az ajánlás alatt. A Tisza-Maros-Kőrös vidék térképe, felül Gyula, középen Lippa, balra Temesvár ostrom jelenetével. „Lipa" felirat a város képe alatt. A röplap címe három sorban: *Die Türggen Belagern Lippam Anno MDXCVI auff den 9. tag May nachmals auf dem 12. May.* In: *Neue Siebenbürgische Viktorien (…).* Köln, (Lützenkirchen, W.), 1596 a könyv végére kötve. OSZK, App. H. 1928. (79. kép)
5. **Lippa 1596/3** Térképen, méret 33,3x29,0 cm. Wolfgang Meyerpeck műve. „Cum Gratia et Privilegio … excudebat Prag Wolfgangus Meyerpeck" jelzés a cím alatt. Címe: „Anno M D XCVI." a kép jobb alsó sarkában, szótekercsen. MNM, TKcs T.899 (78. kép)

19. Miriszló

Az erdélyi Fehér megyei Miriszló mellett 1600. szeptember 18-án ütköztek meg Vitéz Mihály vajda székelyekkel megerősített seregei az erdélyi nemesség és Giorgio Basta császári hadvezér egyesült hadaival. Az ütközet Mihály vajda súlyos vereségével végződött.

Az ütközetről a frankfurti vásári tudósításokban jelent meg Georg Keller mozgalmas csataképe, amelyen egyedül a Maros-folyó utal egy lehetséges erdélyi helyszínre. Feltehetően Basta olasz származásának köszönhető, hogy az ütközetről Velencében két olasz metszet is (az egyik Achilles Tarducci könyvében) megjelent, bemutatva a csata hadrendjét.

1. **Miriszló 1600/1*** Méret 35,6x19,8 cm. Donato Rasciotti műve. „Donato Rascicoti forma." jelzés a képen lent balra, „F. Valezo" kiadói jelzés ent a jobb sarokban. Címe: „LA GIORNATA SEGUITA TRA IL BASTA ET IL VALACCO vicino due leghe a Albagiulia, alli 18 7[m]bre 1600 in Transilvania nella quale e rimasto vincitore Giorgio basta con morte de nemici 10/m et de suoi 40/m et altretanti feriti" a képen fent, öt sorban. National Library Malta Raccolta di Piante et Alzate di Citta e di Fortezze Vol. III n.135; Bifalco, Stefano – Ronca, Fabrizio: *Cartografia e Topografia Italiana del XVI: secolo,* Vol. II., Tav. 535. (143. kép)
2. **Miriszló 1601/1** Méret 28,5x20,5 cm. Georg Keller műve. „GK 1601 jelzés a kép jobb sarkában, egy kőlapon. In: Meurer, Theodor: *Relationis Historicae Continuatio Oder Warhafftige Beschreibunge (…) hierzwischen (…) Franckfurter Fastenmess 1601 und etliche Monat zuvor bis auff gegenwertige Herbstmess dieses 1601. Jahrs.* Frankfurt a.M., (Latomus, Sigismundus), 1601. 18–19 o. k. MNM, TKcs 58.2418 (144. kép)
3. **Miriszló 1601/2** Fametszet, hátoldalán szöveg, méret 15,5x10,8 cm. Ismeretlen metsző műve. Jelmagyarázat a könyv 31. oldalán, C= Mirislo gran Villagio In: Tarducci, Achilles: *Successo delle fattioni accorse nell Ongaria.* Venetia, 1601. 30. oldal verzóján. OSZK, 216.710 (201. kép)

20. Nagykanizsa

Nagykanizsa (a török korban Kanizsa) Szigetvár 1566-ban történt török elfoglalása után lett katonailag igazán jelentős. 1567-ben II. Miksa király a várost és a várat megváltotta a Kanizsai családtól. Attól kezdve Kanizsa, mint királyi vár az akkor megszervezett Balaton és Dráva közötti területet felölelő Kanizsai Főkapitányság székhelye lett. Az első kanizsai főkapitány Thúry György volt, aki korábban sikerrel védte meg Várpalota várát a töröktől. A sűrűn változó főkapitányok között volt Zrínyi György, a szigetvári hős Zrínyi Miklós fia is. A várat 1574–1584 között fokozatosan bővítették, korszerűsítették, de pénzhiány miatt a valós igényektől messze elmaradó mértékben. Állandó gondot jelentett, hogy a bécsi udvar nem gondoskodott a vár amúgy elégtelen létszámú katonaságának zsoldfizetéséről sem. Kanizsa környékén az 1600-ig eltelt mintegy három évtizedben állandó összecsapások voltak a fosztogató török katonasággal, igaz, a kanizsai katonák is gyakran sarcolták a törökök által megszállt területeket. 1600-nyarán Ibrahim nagyvezír seregeivel Magyarországra érkezve átkelt a Dráván és Nagykanizsa ostromára vonult. Miután elfoglalta Babócsát, szeptember 8-án megkezdte Nagykanizsa ostromát. A nagykanizsai várkapitány Georg Paradeiser hiába kért katonai segítséget, illetve lőszert és élelmiszert a várható ostromhoz, ebből semmi nem érkezett meg. Mátyás főherceg Győrnél tétlenkedett a császári seregekkel és csak szeptember közepén indította útnak Mercoeur herceg vezetésével a felmentő csapatokat. A felmentő sereg lassan haladt, október 12-én Kanizsa közelében megütköztek a törökkel, majd a császári sereg élelmiszer-ellátásának hiánya miatt visszavonult. A lőszerből és élelemből kifogyott várat, amelynek bástyáit már elfoglalta a török, október 22-én Paradeiser szabad elvonulás mellett átadta a nagyvezírnek. Paradeisert és két tiszttársát a következő évben árulásért Bécsben kivégezték.

1601-ben Ferdinánd főherceg nagyon hiányosan felszerelt serege Itáliából érkezett segédcsapatokkal kísérletet tett Nagykanizsa visszafoglalására. Az ostromot jelentős késéssel megkezdő, annak során hibát hibára halmozó hadvezetés miatt az ostromlók végül november 17-én a teljes hadfelszerelést hátrahagyva elvonultak. A törökök Nagykanizsa központtal megszervezték negyedik magyarországi vilajetüket (Buda és Temesvár után az 1596-ban elfoglalt Eger volt a harmadik). Nagykanizsa 1690-ig török kézen maradt.

Kanizsa 1600-ban történt elfoglalásáról mindössze két metszet jelent meg: Georg Keller munkája a frankfurti vásári tudósításokban 1601-ben és annak másolataként Wilhelm Peter Zimmermann lapja. Az 1601 őszi sikertelen ostromról viszont viszonylag nagy számban láttak metszetek napvilágot, közülük több Itáliában. Ez utóbbiban szerepet játszott, hogy az ostromban Vincenzo Gonzaga mantovai herceg vezetésével itáliai csapatok, illetve az Gianfrancesco Aldobrandini herceg vezette pápai seregek is részt vettek. A kor jobb nevű rézmetszői közül Dominicus Custos, Alexander Mair és Hans Sibmacher is önálló metszetlapot készített az eseményről. Ez utóbbin szerepel, hogy a metszethez az ostromtáborban készült helyszíni rajz. Rendkívüli ritkaság a Mercoeur herceg felmentési kísérletéről megjelent francia nyelvű röplap, amely nem csak Nagykanizsa várát, de Mercoeur herceg portréját is bemutatja. W. P. Zimmermann egyik metszete azt a jelenetet mutatja be, amikor 1603-ban a Kolonics ezredes vezette hajdú csapatok felgyújtották Nagykanizsa várát (ám elfoglalni nem tudták).

1. **Nagykanizsa 1601/1** Méret 28,9x20,6 cm. Georg Keller műve. „GK/1601" jelzés a bal alsó sarokban, egy kövön. In: Meurer, Theodor: *Relationis Historicae Continuatio (…) Frankfurter Fastenmess (…) bis Herbstmess 1601.* Frankfurt a.M., (Latomus, Sigismundus), 1601. 40–41 o. k. MNM, TKcs T.3919 (145. kép)

15 eves haboru print.indd 93 23/03/2021 10:03

2. **Nagykanizsa 1601/2** Méret 43,0x32,5 cm (a kép alatti szöveggel 43,0x39,0 cm). Dominicus Custos műve. „Dominicus Custos chalchog. Dat. MDCI" jelzés az ajánlás végén. Címe: CANISIA A CHRISTIANIS EXERCITIB. OPPUGNATA / Aº M.D.C.I. A kép alatt a röplap szövege, baloldalt az események latin és német nyelvű leírása két hasábban, a jelmagyarázat után „Gedruckt in Augsburg, bey Johann Schultes. Inn verlegung Dominici Custodis" impresszum. MNM, TKcs T.1252, 1253. (173. kép)
3. **Nagykanizsa 1601/3** Méret 32,5x21,4 cm (a kép alatti szöveg nélkül). Hans Sibmacher műve, jelzetlen. „In veldleger vor Canischa abgerissen" felirat a jelmagyarázat alatt. A kép alatt „Nach der Röm: Kay: ... abbruch beschehen. Amen." felirat 11 sorban. Címe: „WAHRE CONTRAFACTVR DER BELEGERVNG DER VOESTVNG CANISCHA ANNO. M.D.C.I.". Nagykanizsa, Thúry György Múzeum (171. kép)
4. **Nagykanizsa 1601/4** Méret 27,8x22,2 cm. Alexander Mair műve. „Alexander Mair Augp" jelzés a történeti leírás végén. Címe: „DER VÖSTVNG CANISCHA VND DERO CHRISTLICHEN BELAGERVNG CONTRAFACTVR." Bamberg, Staatsbibliothek IV.B.315 (172. kép)
5. **Nagykanizsa 1601/5** Méret 35,0x25,4 cm. Giovanni Orlandi műve. „Giovanni Orlandi le Stampa á Pasquino / l›anno 16001(!) in Roma" jelzés alul a jelmagyarázat közepén. Címe: „IL VERO DISEGNO DELLA FORTEZZA DI CANISIA". A kép alatt ötsoros történeti leírás. MNM, TKcs T.8801 (175. kép)
6. **Nagykanizsa (1601)/1** Röplapon, méret 54,5x43,0 cm (az egész röplap 68,0x55,0 cm). Ismeretlen metsző műve. A röplapon lévő Mercoeur herceg portré Thomas de Leu /Leeuwe/) műve, jelzése „Thoma de Leu ft" az arcképmetszet jobb alsó sarkában. A röplap címe: *En cette journee est represente comment Monseigneur le duc Mercoeur (...) la Ville de Canisse (...).* A röplap több lemezről nyomva, erősen sérült és körbevágott, baloldala hiányos. Nagykanizsa, Thúry György Múzeum (146. kép)
7. **Nagykanizsa (1601)/2** Méret 23,1x16,2 cm. Giacomo Franco műve. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. (18) lap. OSZK, App. H. 612. A könyv nyomtatott címlapján az 1597. év van kiadási évként feltüntetve, ennek ellenére több 1597. év utáni esemény ábrázolása szerepel a könyvben. (179. kép)
8. **Nagykanizsa (1601)/3** Méret 35,0x25,4 cm. Henricus van Schoel műve. „Henricus van Schoel formis" jelzés alul a jelmagyarázat közepén Címe: „IL VERO DISEGNO DELLA FORTEZZA DI CANISIA". A kép alatt ötsoros történeti leírás. Giovanni Orlandi metszetének újabb kiadása. Szántai gyűjtemény, Párizs. (176. kép)
9. **Nagykanizsa (1601)/4** Méret 33,5x25,5 cm. Donato Rascicotti műve. „In Venetia Donato Rascicotti forma sul Ponte di Rialto" jelzés a kép alatti leírás alatt, jobbra. Címe: „VERO DISEGNO DELLA FORTEZZA DI CANISIA". Biblioteca Apostolica Vaticana, St. Geogr. II. 158. A kép alatt ötsoros történeti leírás. Apróbb eltérésekkel (pl. eggyel több tárkocsi) valamivel kisebb méretben megegyezik az Orlandi és van Schoel kiadású metszetekkel. (177. kép)
10. **Nagykanizsa 1602/1** Méret 26,3x16,0 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (265. kép)
11. **Nagykanizsa 1602/2** Méret 29,5x20,5 cm. Georg Keller műve. „GK" jelzés a képen lent, kissé jobbra, egy kövön. In: Meurer, Theodor: *Relationis Historicae Continuatio oder Warhafftige Beschreibunge aller fürnemen (...) bis gegenwertige Fastenmess dieses 1602.* Frankfurt a.M., (Latomus, Sigismundus), 1602. 40–41 o. k. MNM, TKcs T.5869. **/b.** A metszet önálló lapként is megjelent a kép felett „Abcontrafactur der Vestung Canischa / und wie sie von Christen // belagert und gesturmpt worden" két soros felirattal. Szalai gyűjtemény, Budapest. (174. kép)
12. **Nagykanizsa 1603/1** Méret 25,7x15,8 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 51. lap. OSZK, App. H. 677. (149. kép)
13. **Nagykanizsa 1603/2** Méret 25,5x15,7 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 55. lap. OSZK, App. H. 677. (182. kép)
14. **Nagykanizsa 1607/1** Méret 25,6x15,5 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1607. II. kötet, 2. lap. OSZK, App. H. 677. (183. kép)
15. **Nagykanizsa 1608/1** Méret 55,5x44,8 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe nincs. A kép jobb harmadában árokkal körülvett vár, a kép többi része lovasokkal, ágyukkal és sátrakkal túlzsúfolt. A képen semmilyen felirat nincs, csak A–X és 1–13 jelölések. A könyv 714. oldalán lévő jelmagyarázat szerint a metszeten a várudvaron lévő „13" jelölés feloldása „Ville de Canise". In: Fumée, Martin: *Histoire generalle des troubles Hongrie*. (Paris, 1608) című mű II. kötet, Montreulx, Nicolas de: *Histoire universelle des guerres du Turc.* Paris, 1608. 714–715. o. k. OSZK, App. H. 699. (147/a. és 147/b. kép)
16. **Nagykanizsa 1608/2*** Méret 58,0x44,5 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe nincs. A kép jobb oldalán négyszögletes(?), várfallal és sarokbástyákkal körülvett település, amelyet középen egy vizesárok oszt ketté. A képen semmilyen felirat nincs, csak A–S és 1–14 jelölések. In: Fumée, Martin: *Histoire generalle des troubles Hongrie*. (Paris, 1608) című mű II. kötet. Montreulx, Nicolas de: *Histoire universelle des guerres du Turc.* Paris, 1608. 720–721 o. k. Jelmagyarázat a720. oldalon. OSZK, App. H. 699. Röplap változat szövege OSZK, App. M. 203. (148/a. és 148/b. kép)

- ***Nagykanizsa lappangó/1601*** (2) röplapon (6) „Contrafactvr der Vöstung Canischa, sampt derselben Belagerung *(...)* gestürmet worden." (7) W.P. Zimmermann fec.1601. (10) A képre alul a kéthasábos történelmi leírás és a jelmagyarázat ráragasztva. (13) Zimmermann, W. P. (14) Drugulin 1066. Bachmann 166.

21. Nagykálló

A Kállay család nagykállói kastélyát 1556-ban a törökök felégették. Újjáépítése során várként megerősítették, majd 1574-től királyi végvárrá nyilvánították. Nagykálló környékét a törökök többször elpusztították, így 1592 nyarán is, de a végvárat soha nem foglalták el. Bocskai István hajdúvárosi ranggal ruházta fel a települést, ám ezt a rangját hamar elvesztette. Nagykálló a 18. században Szabolcs megye székhelye lett.

Wilhelm Peter Zimmermann metszete az 1592. évi török portyát örökíti meg. Wilhelm Dilich könyvében a település és a várkastély (bizonyára képzeletbeli) látképe „KISKALO" névvel jelent meg.

15 eves haboru print.indd 94 23/03/2021 10:03

1. **Nagykálló 1600/1** Méret 12,8x8,9 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „KISKALO 96". In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (2. kép)
2. **Nagykálló 1603/1** Méret 20,6x16,7 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 5. lap. OSZK, App. H. 677. (243. kép)

22. Nagyvárad

Nagyvárad Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem lemondásakor került a császári haderő kezére. Rögtön ezután 1598 szeptemberében Szaturdzsi Mehmed szerdár büntető hadjáratot indított Erdély ellen, elfoglalta Csanádot, Nagylakot, Aradot, majd október elején megkezdte Nagyvárad ostromát. A várvédők ellenállását azonban egy hónap alatt sem tudta megtörni, ezért és csapatai lázongása, valamint a rossz időjárás miatt november elején az ostromot abbahagyta és elvonult. Nagyvárad 1660-ban került török kézre és 1692-ben szabadult fel.

Az 1598. évi ostromot bemutató, Augsburgban megjelent metszet képzeletbeli városképet mutat. Georg Hoefnagel rajza Nagyváradról minden bizonnyal az ostrom után a vár felmérését végző Cesare Porta olasz hadmérnök felvételi rajzai nyomán született, metszetként azonban csak 1617-ben jelent meg. A Hans Sibmacher sorozatában szereplő Nagyvárad 1598. évi ostroma látkép Hoefnagel munkájával azonos várképet mutat.

1. **Nagyvárad 1599/1*** Méret 22,5x15,1 cm. Philippus Mair műve. Címe: „GROSWARDEIN SAMT DEr VESTUNG" a képen fent középen, a címfeliratot egy püspöksüveget tartó lebegő angyal megszakítja. Megjelent: Rödern, Melchior von: *Relatio, oder historische Erzelung, was gestalt die fürtreffliche Vöstung Groß Wardein inn Sibenbürgen, von dem Erbfeind dem Türggen, in dem Monat Octobris deß 1598. Jars.* Augsburg, /Dilbaum, Samuel/, 1599. Németh S. Katalin H1713 (134/a. kép)
2. **Nagyvárad 1602/1** Méret 26,2x15,5 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. Megjelent Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (266. kép)
3. **Nagyvárad 1617/1** Méret 46,5x34,0 cm. Georg Hoefnagel műve. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum*. Köln, 1617. VI.kötet, 40. lap. OSZK, App. H. 677. (134/b. kép)

23. Nógrád

Nógrád, Magyarország egyik legrégebbi belső tornyos kővára. 1544-ben Mehmed budai pasa tavaszi hadjárata során Hatvan, Visegrád és Léva várával együtt került Nógrád is török kézre. A török sereg közeledtének hírére a várat védői magára hagyták, így azt a hódítók harc nélkül szállták meg. Nógrád a nógrádi szandzsák központja lett. 1594 márciusában pár napos ostroma után Karaferi Mehmed bég a várat szabad elvonulás mellett átadta Pálffy Miklósnak. Mehmed béget gyávasága miatt Szinán nagyvezír kivégeztette. Nógrád vára a váci püspökség székhelye lett, bár a püspökök nem sokat tartózkodtak itt. 1626 őszén Murteza budai pasa ostromolta eredmény nélkül. A törökök 1663 novemberében csak hosszú ostrom után tudták Nógrád várát újra elfoglalni. 1685. augusztus végén a Nógrád várát védő török csapatokat Buda védelmére helyezték át. Elvonulásukkor a várat felrobbantották, azt többé nem építették újjá.

Nógrád elfoglalásáról nem sokkal annak megtörténte után Olmützben megjelent egy röplap az ostrom részletes leírásával és Nógrád (látványos, ám képzeletbeli) fametszetes látképével. Két további tudósításon ugyancsak szerepel Nógrád szimbolikus értékű kicsiny fametszete. A frankfurti vásári tudósításokban Jost Amman egyik metszetének részlete jelent meg Nógrád képzeletbeli képeként. Ezeknél sokkal figyelemre méltóbb Wolfgang Meyerpeck látványos metszete (amely a földrajzi környezetet tekintve valós elemeket is tartalmaz) és egy arra feltűnően hasonlító német nyelvű látkép, amelynek készítője ismeretlen. Wilhelm Peter Zimmermannak az 1594-ben történt visszafoglalásról készített metszete előzőek ismeretéről tanúskodik.

1. **Nógrád 1594/1** Fametszet röplapon, méret 26,5x14,5 cm (az egész röplap 31,0x48,0 cm). Ismeretlen metsző műve. A röplap címe két sorban: *Warhafftige vnd abermahl Tröstliche Newe Zeitung (…) Novigrad (…) eingenommen.* Ollmütz, (Valentin Keyls Erben), 1594. OSZK, App. M. 357. (19/b. kép)
2. **Nógrád 1594/2** Méret 28,0x26,8 cm. Ismeretlen metsző műve. „Novigradt Von den christen Belegert Vnd Erobert 6 marty 1594" a képen fent jobboldalt, három sorban. In: Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (…) hierzwischen (…) Franckfurter Fastenmess (…) bis gegenwertige Herbstmess dieses 1594 Jahrs.* Wallsatt, 1594. 24–25. o. k. MNM, TKcs T.644. A metszet újra megjelent Memmius, Conrad: *Jacobi Franci Relatio Historicae Quinquennalis Warhaftige Beschreibung aller fürnemen (…).* Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.), 1595 a 458–459. o. k., majd a *Jacobi Franci Historia Decennalis.* Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.), 1599. című könyvben a 418–419. o. k. (20. kép)
3. **Nógrád 1594/3** Méret 35,5x26,1 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe: „WARHAFTE VND AIGENTLICHE … VESTVNG NOVIGRAD … DEN 10. MAR. A. 94. EROBERT." MNM, TKcs 85.33 (22. kép)
4. **Nógrád 1594/4** Fametszet címlapon, méret 6,5x5,5 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Warhafftige Newe Zeitung. Wie Ertzherzog Matthias (…) Festung Novigrad (…).* Dresden, (Stöckel, Matthes), 1594. HAB, Németh S. Katalin H2230 (217. kép)
5. **Nógrád 1594/5** Méret 37,6x17,1 cm. Wolfgang Meyerpeck műve, jelzetlen. „Cum Gratia et Privilegio Imperiali per annos quatuor" jelzés a cím felett. Címe: „Eigentliche Contrafactur des Schloss und Statt Novograd in Vngern, welcher … den 10. Martij 1594. erobert un eingenommen". HAB, Inv.-Nr. Graph. A1: 1761, ASMO Modena Stati e Citta 193 fasc. 10. (21. kép)
6. **Nógrád 1594/6*** Fametszet röplapon, méret 27,3x20,0 cm (39,4x32,6 cm az egész lap). Lucas Mayr műve. A röplap címe három sorbana kép felett: *Newe Zeitung wie das Veste haus Novigrat… vor Stulweysenburg 1594.* a kép alatt két hasábos szöveg. Forschungsbibliothek Gotha Sign. Opp gr2° 00003/09 (63) (19/a. kép)
7. **Nógrád (1594)/1** Fametszet címlapon, méret 4,0x2,5 cm (az egész címlap 15,0x22,0 cm). Ismeretlen metsző műve. „Novigrad." felirat a részletkép felett. A címlapon szereplő jelképes ábrázolások 1598-ban más helységek /Csókakő, Tata, Tihany, Várpalota, Veszprém/ képeiként ismét megjelentek. In: *Noch weytere (…) Zeytung aus Vngern (…) wie Christoff von Tieffenbach Herr Palfi (…) fünf fürnemer Flecken einbekommen.* Nürnberg, (Heussler, Leonhard), [1594]. HAB, Németh S. Katalin H1502 (216. kép)
8. **Nógrád 1603/1** Méret 20,6x16,5 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 20. lap OSZK, App. H. 677. (23. kép)

15 eves haboru print.indd 95 23/03/2021 10:03

- ***Nógrád lappangó/1594*** Bartholomeus Käppeler röplapja. Címe *Newe Zeyttung Außführliche erklärung welcher massen die Herrliche schöne Vöstung Novigrad, sampt dem selbigen Stättlein in Obern Hungern gelegen dem Erbfeind auff den 10. tag Martii, dieses 1594. Jars abgedrungen und erobert worden.* Augsburg, 1594. Olim. Bayerische Staatsbibliothek

24. Pannonhalma (Szentmárton)

A bencés szerzetesek Szent Márton kolostorát 1529-ben I. Ferdinánd király hadai elfoglalták és kifosztották. Ezután a kolostor épületegyüttesét védművekkel végvárrá átépítették, ahova katonaságot helyeztek. Az 1532-es török támadást a várkapitány visszaverte. A kolostor és a templom köré később egy külső várat is építettek, falakkal és bástyákkal. A szerzetesi élet ugyan nem szűnt meg (bár a török hadjáratok idején hosszabb-rövidebb időre a szerzetesek biztonságosabb helyekre menekültek), de a szerzetesek és a katonaság együttélése állandó viszályok forrása volt. 1585-ben a török elfoglalta és lerombolta Szentmártont. Ekkor hagyták el végleg a bencés szerzetesek a kolostort. Az elhagyott végvárat újra felépítették, de 1594-ben Győr ostroma közben Mehmed beglerbég megtámadta és a reménytelen helyzetben lévő Zádory János várkapitány a várat feladta. Ezért Zádoryt előbb halálra ítélték, majd kegyelemből az ítéletet két évi ingyenes hadi szolgálatra változtatták. 1597-ben Pálffy Miklós csapatai vették vissza a töröktől. A 17. század békésebb időket hozott, 1639-ben a szerzetesek visszatértek, ettől kezdve a katonaság csak a külső várban tartózkodott. A Bécs ellen vonuló török seregek 1683-ban újra felégették Szentmárton várát. Magyarország török uralom alóli felszabadítása után Szent Márton végvár jellege megszűnt, Gencsy Egyed főapát alatt a kolostorba visszatért a bencés szerzetesi élet.

A Wilhelm Dilich könyvében megjelent látkép soha nem létezett török épületeket is bemutat. Wilhelm Peter Zimmermann metszete Szent Márton 1597. évi elfoglalásról készült.

1. **Pannonhalma 1600/1** Méret 13,0x8,9 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „MARTINS BERG". In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (244. kép)
2. **Pannonhalma 1603/1** Méret 20,8x16,3 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 44. lap OSZK, App. H. 677. (113. kép)

25. Pápa

Pápa Török Bálint birtoka volt 1538-ban, amikor Bakity Péter győri várkapitány fegyvereseivel lerohanta és felégette. Válaszként Török Bálint 1500 emberével még abban az évben elfoglalta és porig égette az alighogy újjáépített Győrt. Buda elfoglalásakor Szulejmán szultán Török Bálintot is elfogta és magával vitte Isztambulba. Török Bálint otthon maradt felesége az ott lévő őrség által elhanyagolt pápai várkastélyt a környező birtokkal együtt Martonfalvay Imrére bízta, aki a várkastély legszükségesebb erősítéseit gyorsan elvégeztette. 1543-ban a Pápa ostromára érkező török csapatok hírére Ungnad várkapitány tisztjeivel és katonáival elhagyta a várat, így a vár védelme Martonfalvayra és annak hadinépére maradt. A Pápához megérkező török-tatár csapatokra a várban lévő lovasok kitörtek és közülük sokat megöltek. Ezek után már tényleges ostromra nem is került sor. Martonfalvay az elkövetkezendő években a várkastély köré falakat emeltetett, a várost pedig palánkkal vette körül. 1555-ben egy újabb rövid ostrom volt, ezúttal Arszlán székesfehérvári bég próbálkozott egy éjszakai támadással, amit Martonfalvay és Török Ferenc várkapitány emberei meghiúsítottak. 1594-ben Győr ostromát követően Mehmed bég foglalta el Pápát, miután a Belső-várba visszaszorult védők Priam várkapitány helyettes vezetésével átadták a várat.

1597 augusztusában egy hetes ostrom után Pápát a Miksa főherceg vezette császári seregek visszafoglalták. A magukat megadó törökök mindenüket hátrahagyva vonulhattak ki a Belső-várból Szemender pasa vezetésével. A vallon zsoldosok Miksa főherceg ígérete ellenére a kivonuló törököket megtámadták és fosztogatni, gyilkolni kezdték. Fokozta a zűrzavart, hogy amikorra sikerült a kivonulók védelmét biztosítani, a várba betóduló és fosztogató német zsoldosok véletlenül felrobbantották az otthagyott lőport.

Pápát újjáépítették az elfoglalása után és jelentős létszámú őrséggel látták el. Pápán 1599-ben már 1500 vallon és 1500 magyar és német katona volt. Az állandó pénzhiány miatt a zsoldfizetés azonban elmaradt. 1600 tavaszán az elmaradt zsold összege már 60 ezer arany volt. Június elején a vallon zsoldosok tisztjeikkel együtt fellázadtak, a magyar és német tiszteket elfogták, a katonaságukat pedig lefegyverezték. A vallonok küldöttséget menesztettek a fehérvári Dervis pasához felajánlva, amennyiben kifizeti elmaradt zsoldjukat, átadják neki Pápát és török szolgálatba állnak.

A lázadás hírére Schwarzenberg vezetésével császári csapatok érkeztek Pápához. A lázadók nem voltak hajlandók a várat átadni, mondván, már megegyeztek a törökökkel. Az ostrom június 24-én kezdődött és augusztus 11-én ért véget, amikor a mindenükből kifogyott mintegy 1000 vallon zsoldos éjjel kiszökött a várból. A menekülőket azonban utolérték, közülük csak mintegy 200 ért el Székesfehérvárra. Kilencven vallon, köztük tisztek estek fogságba. A zsoldos katonákat válogatott kínzások között Pápánál kivégezték. A fogságba esett tiszteket Bécsbe vitték, és végezték ki hasonló kegyetlen módszerekkel.

1683-ban a Bécs ellen vonuló Kara Musztafa nagyvezír csapatai foglalták el Pápát, de a város két hónap múlva már ismét a császári csapatok kezén volt. A Rákóczi szabadságharc időszaka tragikus volt Pápa számára, 1704 és 1709 között nyolcszor cserélt gazdát és nyolcszor dúlták, égették fel, végül csak két ház maradt épségben az egész városban. A Rákóczi-szabadságharc bukása után a várfalakat lebontották. Az 1740-es években kezdték meg a Belső-vár átalakítását az Esterházy család lakóhelyévé.

Pápáról az első metszetek az 1597. évi Miksa főherceg vezette ostrom alkalmából jelentek meg. Érdekes módon ezek között több olyan látkép van, amely hitelesnek tűnik, ezért helyszíni vázlatokon alapulhat. Ugyanakkor vannak legfeljebb szóbeli tájékoztatás után készült, szimbolikus értékű metszetek is. Ez utóbbi ábrázolások tudósítások címlapján jelentek meg, de Hans Sibmacher első metszete, vagy a frankfurti vásári tudósításokban megjelent látkép is részben elmondás, részben fantázia nyomán születhetett. Ezek ellentettje a hiteles alaprajzot mutató Hoefnagel látkép és az ismeretlen olasz, illetve német rajzoló műve. Ez a három kép nagyfokú hasonlóságot mutat. Dilich sziluet képének előzményét nem ismerjük, de később az köszön vissza Zimmermann Pápa metszetein is. Zimmermann Pápa mindhárom ostromáról készített képet, igaz, az elsőt hibás, 1593. évszámmal 1594. helyett. A Hogenberg sorozat és Zimmermann 1600-os ostromról készített képén a vallon zsoldosok kegyetlen kivégzéseinek bemutatásán van a hangsúly.

15 eves haboru print.indd 96 23/03/2021 10:03

1. **Pápa 1597/1/a** Szövegközti fametszet, hátoldalán szöveg, méret 12,3x8,0 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Ungarische und Türckische Zeitung Belagerung Stürmung Victoria und einnam Papa (...).* Nürnberg, 1597. E3 lapon. OSZK, App. H. 618. Ugyanez a kép Hatvan képeként megjelent a *Hatwan in Ungern (...).* Nürnberg, /Heussler, Leonhard/, 1596. OSZK, App. H. 600. tudósítás címlapján is. (222. kép Hatwan felirat nélkül)
2. **Pápa 1597/1//b** Fametszet címlapon, méret 12,5x7,5 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Zeitungen Welcher gestalt die Vestung PAPA (...) eingenommen.* Freiberg in Sachsen /Hoffmann, Georg/ 1597**.** Ugyanez a kép megjelent Zsámbék (1596/1) képeként is. HAB, Németh S. Katalin H2336. (229. kép)
3. **Pápa 1597/2** Méret 29,8x23,8 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe: „WARHAFTE ZEITUNG ... DIS 97 IARS ... PAPA ... GESCHLAGEN" Vatican, Archivio Segreto, Segret. di Stato Lettere particolari, vol. 4., fol. 349r. (108. kép)
4. **Pápa 1597/3** Méret 28,4x21,0 cm. Ismeretlen metsző műve. „Apresso G. P. cum priuileg." kiadói jelzés a címtáblán legalul. Címe: „IL VERO DISEGNO DI PAPA ... 20 Agosto 1597 doppo l'assalto di cinque giorni continui» a bal alsó sarokban táblán, hat sorban. Vatican, Archivio Segreto, Fondo Borghese Seria III. Vol.109d. fol. 259r. Talán a velencei Girolamo Porro műve. (109. kép)
5. **Pápa 1597/4** Méret 28,3x20,7 cm. Ismeretlen metsző műve. In: Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge Franckfurter Fastenmess 1597 bis Herbstmess dieses 1597. Jahrs.* 148–149 o. k. OSZK, Ant. 7875(5). A metszet újra megjelent „39" számjelzéssel a kép jobb alsó sarka alatt a Brenner, Sebastian: *Continuator Temporis Quinquennalis.* Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.), 1599. könyv 526–527 o. k. (110. kép)
6. **Pápa (1597)/1** Méret 32,6x25,4 cm. Hans Sibmacher műve. „HS" (egymásba fonódó írott betűkkel) jelzés a kép bal alsó sarkában. Címe: „ABRIS WIE PAPA IN VNGERN VON DEN CHRISTEN BELEGERT VND SIEGHAFT ERÖBERT IST WORD. DE 19 AVGVSTI ANNO 1597" OSZK, App. M. 37. A lemezről később az alul lévő jelmagyarázatot levágták. Az erről a lemezről készült metszetek feltehetően könyvben jelentek meg és a jelmagyarázat a könyv szövegében lehetett. (107. kép)
7. **Pápa 1600/1** Méret 14,1x9,1 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „PAPPA" a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (245. kép)
8. **Pápa (1600)/1** Méret 29,0x20,2 cm. A kölni Hogenberg műhely műve. Címe: „PAPPA". Később átvésett lemezről 319 lapszámmal megjelent a Hogenberg, Frans - Hogenberg, Abraham: *Geschichtsblätter* /X. Folge/ sorozatban. MNM, TKcs T.680 (141. kép)
9. **Pápa 1602/1** Méret 26,2x15,8 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (267. kép)
10. **Pápa 1603/1** Méret 20,8x16,4 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 14. lap. OSZK, App. H. 677. (42. kép)
11. **Pápa 1603/2** Méret 20,2x16,5 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 43. lap. OSZK, App. H. 677. (112. kép)
12. **Pápa 1603/3** Méret 20,6x16,6 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 50. lap. OSZK, App. H. 677. (142. kép)
13. **Pápa 1617/1** Méret 49,2x33,0 cm. Georg Hoefnagel műve. A metszeten „Acceptum a Filippo Fernando" felirat. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum.* Köln, 1617. VI. kötet, 35. lap. (111. kép)

- ***Pápa lappangó/1600*** Megjelent: *Eygentliche und Gewisse Zeitung, Was sich mit der Festung Pappa im Ungerland mit dem inligenden Kriegsvolck, nemlich Wallonen und Frantzosen, auch dem Erbfeind der gantzen Christenheit, diß jetzschwebend 1600. Jahr verlauffen Mit einem schönen Kuppferstück* Gedruckt im jahr 1600. [S. l.], [s. n.], 1600.

26. Sellenberk (Nagyszeben)

1599 márciusában Báthory Zsigmond másodszor is lemondott az Erdélyi Fejedelemségről, átadva azt Lengyelországban élő unokatestvérének, Báthory András bíborosnak. Báthory Andrást az erdélyi országgyűlés megválasztotta fejedelemnek, amit Rudolf császár nem ismert el. Mihály havasalföldi vajda előbb hűséget esküdött Báthory Andrásnak, majd a bécsi udvar bíztatására ellene fordult. Rudolf császár pénzbeli támogatásával hadsereget szervezett Báthory ellen, a maga oldalára állítva a Báthory családdal ellenséges székelyeket is. Mihály vajda csapataival behatolt Erdélybe. Báthory András és Mihály vajda seregei a Nagyszeben melletti Sellenberk szász községnél megütköztek, ahol Báthory súlyos vereséget szenvedett. Moldvába menekülése közben Báthory Andrást Csíkszentdomonkosnál 1599. november 3-án a székelyek meggyilkolták.

A sellenberki ütközetről Georg Keller készített metszetet, amely a frankfurti vásári tudósításokban jelent meg. A mozgalmas csatakép hátterében Nagyszeben (Herman Statt) képzeletbeli látképe van.

Sellenberk-Nagyszeben 1600/1 Méret 28,0x20,0 cm. Georg Keller műve. „G.K." és „1600" jelzés a képen jobbra alul, egy kövön. In: Meurer, Theodor: *Relationis Historicae Continuatio Oder Warhafftige Beschreibunge (...) hierzwischen (...) Franckfurter Herbstmess 1599 (...)gegenwertige Fastenmess dieses 1600. Jahrs. Continuatio. Ungarischer und Sibenbürgischer Kriegshändel.* Ursell, (Christ. Egen. Erben), 1600. 18–19 o. k. (138. kép)

27. Somoskő

1554-ben Tojgun budai pasa a Nógrád megyei várak elfoglalására indított hadjáratot. Füleket és Salgót elfoglalta, ám Somoskőt nem tudta bevenni. Somoskő csak 1576-ban került török kézre, amikor Modolóczi Miklós várkapitány néhány napi ostrom után feladta a várat. 1593 őszén a Fülek ostromára vonuló császári és magyar seregek közeledtére a török kiürítette és magára hagyta Somoskőt. Az üresen hagyott várba császári őrséget helyeztek és több ütemben jelentősen átépítették, ágyútornyokat emeltek és megerősítették a várfalakat. Somoskő katonai jelentősége azonban folyamatosan csökkent, ezzel párhuzamosan a védők létszáma is. 1682-ben, amikor Thököly Imre török segédcsapatokkal a közeli Füleket ostromolta, lovascsapataik lerohanták Somoskőt és felgyújtották. A várat ezután már nem állították helyre.

15 eves haboru print.indd 97 23/03/2021 10:03

A korból Somoskőnek egyetlen ábrázolása maradt fenn. Sajnos, a Nürnbergben megjelent tudósítás – amely Teuffenbach és Pálffy Miklós hadi sikereiről számol be – címlapján Somoskő képe csak jelkép értékű, hasonlóan a címlapon szereplő többi városképhez.

Somoskő (1594)/1 Fametszet címlapon, méret 4,0x2,5 cm (az egész címlap 15,0x22,0 cm). Ismeretlen metsző műve. „Samosskt."(?) felirat a részletkép felett. A címlapon szereplő képek 1598-ban más helységek / Csókakő, Tata, Tihany, Várpalota, Veszprém/ képeiként ismét megjelentek. In: *Noch weytere (…) Zeytung aus Vngern (…) wie Christoff von Tieffenbach Herr Palfi (…)* fünf fürnemer Flecken einbekommen. Nürnberg, (Heussler, Leonhard), [1594]. HAB, Németh S. Katalin H1502 (216. kép)

28. Szarvas

Szarvast a törökök Temesvár 1552-ben történt elfoglalása után többször kifosztották, a mindössze 12 házból álló település megszállására azonban csak Gyula 1566-ban való bevétele után történt meg. Szarvas egyszerű négyszögletes, a négy sarkán földbástyás erősségét valamikor 16. század második felében még 1589 előtt építtette Cserkesz Omer, a későbbi gyulai beglerbég. 1595-ben Miksa főherceg ostrom alá fogta Szolnokot, lovas csapatai ezalatt feldúlták a környéket, felégetve egyebek között Törökszentmiklóst is. Ennek hírére Cserkesz Omer elrendelte Szarvas kiürítését, ágyúinak Gyulára szállítását és a palánk lerombolását, így a portyázók már elhagyott helyet találtak. A következő évben az átvonuló tatár segédcsapatok a palánk körüli települést is elpusztították. Szarvas elnéptelenedett.

Szarvas palánkvárát megerősített formában egy új Kőrös-híddal együtt a 17. század második felében építették újjá. 1685 őszén Peter Ernst von Mercy és Sigbert Heister császári generálisok csapatai foglalták el és helyőrséget hagytak Szarvason. 1686-ban a környék császári katonasága megütközött és vereséget szenvedett Ahmed váradi pasa csapataitól. A vereséget követően Szarvast őrsége lerombolta és elhagyta. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején tervezték a palánkvár újjáépítését, ám ez nem valósult meg. Szarvas ismét elnéptelenedett, csak a 18. századi szlovák betelepítésnek köszönhetően vált ismét lakottá.

Wilhelm Dilich metszete Szarvas fantázia képét mutatja. Ugyanez az ábrázolás köszön vissza W. P. Zimmerman Szarvas 1595-ben történt elfoglalását bemutató lapján is.

1. **Szarvas 1600/1** Méret 13,0x9,1 Wilhelm Dilich műve. Címe: „SERVAS" a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. App. H. 654. (246. kép)
2. **Szarvas 1603/1** Méret 20,8x16,4 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 33. lap. OSZK, App. H. 677. (77. kép)

29. Szécsény

Szécsény mezővárosát a 16. század kezdetén egy városfal vette körül, a mai Forgách kastély helyén pedig egy külsőtornyos várkastélyállt, önálló várfallal. 1552-ben Ali budai pasa Drégely elfoglalása után vette ostrom alá Szécsényt. Árokházi Lőrinc várkapitány a várost felgyújtatta és visszavonult 50 katonájával a Belső-várba. Szeptember 6-án éjszaka a várvédők szökni próbáltak a Belső-várból, ám a törökök a várkapitánnyal együtt elfogták őket. Szécsény szandzsáksági központ lett, első parancsnoka Kara Hamza bég volt. A törökök a Belső-várat erős bástyákkal vették körül, a városfalat is helyreállították. 1562-ben Balassa János sikertelenül próbálkozott Szécsény visszaszerzésével. 1593. november végén Pálffy Miklós csapatai elfoglalták Szécsényt, amely a következő évtizedekben keresztény kézen maradt.

1663 novemberében Köprülü Ahmed nagyvezír elfoglalta Érsekújvárt. Ennek hírére Koháry István várkapitány Szécsény mezővárost és a várat felgyújtatta, az őrséggel és fegyverzettel pedig Fülek megerősítésére vonult vissza. A törökök az elhagyott Szécsényt megszállták és palánkját helyreállították. Sobieski János csapatai 1683 őszén megostromolták Szécsényt, és pár napos küzdelem után elfoglalták a várost. A török védők a Belső-várba vonultak vissza, de a következő napon további harc nélkül, szabad elvonulás feltételével átadták azt az ostromlóknak. Szécsény katonai jelentősége ezután gyakorlatilag megszűnt. A városfalat többé nem állították helyre, az erősen romos Belső-vár egy részét a Forgách kastély építéséhez használták fel a 18. században.

A korból Szécsénynek egyetlen ábrázolása maradt fenn. Sajnos, a Christoph Teuffenbach és Pálffy Miklós hadi sikereiről beszámoló, Nürnbergben megjelent tudósítás címlapján Szécsény képe „Setschin" névvel csak jelkép értékű, hasonlóan a címlapon szereplő többi városképhez.

Szécsény (1594)/1 Fametszet címlapon, méret 4,0x2,5 cm (az egész címlap 15,0x22,0 cm). Ismeretlen metsző műve. „Setschin." felirat a részletkép felett. A címlapon szereplő képek 1598-ban más helységek (pl. Csókakő, Tata, Tihany, Várpalota) képeiként ismét megjelentek. In: *Noch weytere (…) Zeytung aus Vngern (…) wie Christoff von Tieffenbach Herr Palfi (…) fünf fürnemer Flecken einbekommen.* Nürnberg, (Heussler, Leonhard), [1594]. HAB, Németh S. Katalin H1502 (216. kép)

30. Székesfehérvár

Székesfehérvár 1490. november 17-én szenvedte el az első ostromot. Ekkor a II. Ulászló király ellen trónigénnyel fellépő Habsburg Miksa császár német és cseh zsoldos csapatokkal támadta meg az elhanyagolt várfalakkal és bástyákkal védett várost, amelyet mindössze a polgári katonaság védett. Miksa az ostrom megkezdése előtt a zsoldosoknak az elmaradt zsoldfizetés fejében szabad rablást engedélyezett. A sváb és cseh zsoldosok a várost egyetlen rohammal elfoglalták, majd nekiálltak a fosztogatásnak, pontosabban, házról házra járva minden fehérvári lakost, aki útjukba akadt, öreget, fiatalt, gyereket, férfit, nőt válogatás nélkül legyilkoltak. Az álszent Habsburgokra jellemző módon Miksa csak akkor tiltotta meg a lakosság öldöklését, a rablást, a templomok kifosztását, a királyi sírok meggyalázását, amikor az már gyakorlatilag véget ért. A másnap ünnepélyesen bevonuló Miksát az utcákon heverő holttestek százai fogadták, még a székesegyház belsejében is halottak feküdtek. Ez volt a híres Habsburg emberi tisztességnek és műveltségnek a bemutatkozása magyar földön. Székesfehérváron Miksa őrséget hagyott. 1491 nyarán Báthori István és Kinizsi Pál csapatai ostrom alá fogták Székesfehérvárt, amit rövid idő múlva a zsoldosok szabad elvonulás feltételével (de a rablott holmik hátra hagyásával, még fegyverüket és pénzüket sem vihették magukkal) átadtak az ostromlóknak.

15 eves haboru print.indd 98 23/03/2021 10:03

1527 őszén Habsburg Ferdinánd főherceg ostrom nélkül foglalta el Székesfehérvárt, és ott magyar királlyá koronáztatta magát. 1529-ben Székesfehérvárt védői átadták I. János király csapatainak és csak 1540 decemberében került újra I. Ferdinánd birtokába. 1543. augusztus közepétől Szulejmán szultán csapatai vették ostrom alá. Rövid ostrom után a várvédő katonaság a város polgárságának egyetértésével szeptember 3-án átadta Székesfehérvárt a töröknek és szabadon elvonulhattak. 1564-ben esély mutatkozott Székesfehérvár visszavételére. Ekkor a török őrség létszáma kisebb volt, mint a város magyar lakosságáé. A város polgárai sürgették a közeli végvárakat, rajtaütéssel foglalják el a várost, ők belülről segítenek, de I. Ferdinánd megtiltotta a terv végrehajtását.

Ferdinand Hardegg győri főkapitány és Pálffy Miklós egyesült csapatai 1593. október végén pár napig ostromolták Székesfehérvárt, de nem tudták elfoglalni. Mivel hosszabb ostromra nem voltak felkészülve, az ostromot november 2-án abbahagyták és megkezdték az elvonulást Győr felé. Ekkor értesültek arról, hogy Hasszán budai pasa felmentő seregei már megközelítették a várost, illetve az elvonuló keresztény csapatok hátvédjét is. A hírre a keresztény seregek visszafordultak és november 3-án Pákozd környékén jelentős győzelmet arattak a törökök felett. 1599 májusában Pálffy Miklós csapataival váratlanul megtámadta Székesfehérvárt, a külvárosokat felégette, hosszabb ostromra azonban nem vállalkozott. A következő keresztény ostrom már sikerrel járt. A Hasszán pasa nagyvezír vezette török felmentő sereg késve érkezett Székesfehérvárhoz, addigra 1601 szeptemberében Philippe Emmanuel Mercoeur lotaringiai herceg csapatai két heti ostrommal elfoglalták a várost. Az időközben Székesfehérvárhoz érkezett Mátyás főherceg császári seregei kisebb-nagyobb megszakításokkal mintegy két hétig harcoltak Hasszán pasa csapataival (Sárréti csata). Az összecsapások a kereszténység teljes győzelmével végződtek. A következő évben azonban a török visszavette Székesfehérvárt. Hasszán pasa nagyvezír Belgrádból érkezve 70 ezer fős seregével augusztus 12-én kezdte meg az ostromot. A várost Giovanni Isolani ezredes védte 500 német és 300 magyar katonával. Az ostrom alatt a császári seregek Bécs védelme érdekében Mátyás főherceg és Russwurm generális vezetése alatt Győrnél tétlenül várakoztak. Augusztus 29-én a védők feladták Székesfehérvárt.

1686-ban Buda visszafoglalása után a császári hadvezetés úgy döntött, Székesfehérvárt nem ostrommal, hanem Egerhez, Szigetvárhoz és pár további helyhez hasonlóan kiéheztetéssel foglalják el. 1687 májusában vették csapatokkal körül a várost, ahova attól kezdve élelmiszer nem jutott be. Az éhség elől elmenekülő lakosságot (és a szökdöső katonákat) békében engedték elvonulni. 1688. május 10-én a vár maradék védői megadták magukat. Székesfehérvár török megszállása véget ért. A Rákóczi-szabadságharc idején a kurucok több évig blokád alatt tartották Székesfehérvár császári őrségét, de azokat se kiéheztetni, se a város átadására rákényszeríteni nem sikerült.

A Székesfehérvárnál 1593-ban történt eseményekről, a rövid ostromról és az azt követő ütközetről két olyan metszet is megjelent (Ahasverus Rottenberger rajza és a frankfurti vásári tudósításokban lévő metszet, amely eredetileg Jost Amman munkája volt), amelyen az ostromlott város képe sematikus, a látkép központi témája az ütközet. Zimmermann látképén is a csatajelenet a hangsúlyos, ám a háttérben Székesfehérvár egyik megszokott típusú sziluett képe látható. 1601-ben Székesfehérvár elfoglalásáról és az azt követő Sárréti csatáról több metszetet is ismerünk, ez utóbbiakon mindig feltűnik a háttérben Székesfehérvár. Wilhelm Peter Zimmermannak mindkét eseményről röplapon jelent meg nagyméretű, majd másolókra talált ábrázolása, de szerepel ez a két esemény Zimmermann később megjelent sorozatában is. Hans Sibmachernek két Székesfehérvár lapját ismerjük és 1602-ben közzétett sorozatában is szerepel a város ostroma. Ismert az eseményekről két olasz nyelvű, Giacomo Franco stílusában készült mű is. Két kis fametszetű kép tudósítások címlapján jelent meg, ezek eltérve a kor szokásától, emlékeztetnek az önálló lapokon már megjelent városképekre.

Székesfehérvár 1602. évi török elfoglalásáról két metszet látott napvilágot. Georg Keller munkája a frankfurti vásári tudósításokban, W. P. Zimmermanné pedig Dilbaum Eikonografia művében jelent meg.

1. **Székesfehérvár 1593/1** Méret 59,0x44,0 cm. Ismeretlen metsző műve. A jelmagyarázat táblája felett díszes kartus, keresztény hadi trófeákkal, nagybetűs szövege kézírás(?). A szöveg végén szerepel az Ahasverus Rottenberger név. Címe: „GRVNDLICHE CONTRAFACTVR DER SCHLACHT VOR STVLWEISSENBVRG SO DEN III. NOVEMBER ANNO MDXCIII.BESCHENN" MNM, TKcs T.1292 (5. kép)
2. **Székesfehérvár 1594/1** Méret 55,3x26,1 cm. Ismeretlen metsző műve. „Stulweyssenburg" felirat a kép bal felső sarkában, a torony felett. Két lemezről nyomva, középen illesztve. In: Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio oder Warhafftig Beschreibung (…) Herbst mess anno 1593 (…) gegenwertige Fastenmess dieses 1594 Jahrs.* Ursell, (Henricus, Nicolaus), 1594. 34–35 o. k. MNM, TKcs GR 58.2312. A metszet újra megjelent Memmius, Conrad: *Jacobi Franci Relatio Historicae Quinquennalis Warhaftige Beschreibung aller fürnemen (…).* Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.), 1595 könyvben, a 408–409. o. k., majd a *Jacobi Franci Historia Decennalis.* Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.), 1599. műben a 372–373. o. k. (6. kép)
3. **Székesfehérvár 1594/2*** Fametszet röplapon, méret 27,3x20,0 cm (39,4x32,6 cm az egész lap). Lucas Mayr műve. A röplap címe három sorban a kép felett: *Newe Zeitung wie das Veste haus Novigrat… schawspiel vor Stulweysenburg 1594.* a kép alatt két hasábos szöveg. Forschungsbibliothek Gotha Sign. Opp gr2° 00003/09 (63) (19/a. kép)
4. **Székesfehérvár 1600/1** Méret 13,4x8,4 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „STULWEISSENBURG" a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (247. kép)
5. **Székesfehérvár 1601/1** Röplapon, méret 47,7x29,8 cm (az egész röplap 47,7x43,0 cm). Wilhelm Peter Zimmerman műve. „Wilhelm Peter Zimmerman in Augspurg *(…)* 1601" jelzés a képen jobboldalt alul, címtáblán. A röplap címe két sorban: *Eigentliche Contrafactur des Königlichen Statt und Vostung Stulweissenburg (…) 1601 (…) worden Augsburg, 1601.* BNF Cabinet des Estampes, Paris P165471 (159. kép)
6. **Székesfehérvár 1601/2** Röplapon, méret 33,7x26,5 cm (az egész röplap 34,0x41,5 cm). Wilhelm Peter Zimmermann műve. A jelmagyarázat után W. P. Zimmermann impresszuma. A röplap címe két sorban: *Abriss vnd Verzeichnuss (…) diesem 1601 Jar bey Stulweysenburg gethan Augsburg, 1601.* MNM, TKcs T.6428 (160. kép)
7. **Székesfehérvár 1601/3** Méret 29,5x23,3 cm. Hans Sibmacher műve, jelzetlen. Címe: „Conterfactur wie Stulweissenburg erobert … Anno 1601. den 20 Septemb:". MNM TKcs T.812 (157. kép)
8. **Székesfehérvár 1601/4** Méret 30,0x19,2 cm (a kép alatti szöveggel 30,0x22,8 cm). Hans Sibmacher műve, jelzetlen. A kép alatt „ALBA REGALIS oder Stulweysenburg …Durch Christum. Amen." hat soros történeti leírás. Címe: „ABRISS DER KÖNIGLIGEN STAT STVLWEISSENBVRG IN VNGAR ITZVNDT … BELEGERT. ANNO DMI. 1601." MNM, TKcs T.85.25 (156. kép)

15 eves haboru print.indd 99 23/03/2021 10:03

9. **Székesfehérvár 1601/5** Fametszet címlapon, hátoldalán szöveg, méret 12,5x10,8 cm. Ismeretlen metsző műve. A kép alaprajzi elrendezésében hasonlóságot mutat Sibmacher 1601/3 és 1602/1/a alatti metszeteihez, és mint ilyen az első „patkó-típusú" városképek közé tartozik. In: *Gründlich und Warhafftig (...) Vestung Stuhlweissenburg (...) MDCI Jahrs.* Praga /Strauss, Nicolaus/, 1601. (a címlapon) OSZK, Röpl. 429/a. Az 1601. évi ostromról több tudósitás is megjelent, rajtuk sematikus Székesfehérvár ábrázolással, mint például: OSZK, Röpl. 430/a, OSZK, Röpl. 431/e, OSZK, App. H. 670. OSZK, Röpl. 431/h etc. (155. kép)
10. **Székesfehérvár 1601/6** Méret 28,0x18,3 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe: „Anno 1601 den 15 Octobris Haben ... von Stulwissenburg mit denen Türkhen ... Turken umbkhumen." MNM, TKcs 58.2420 (162. kép)
11. **Székesfehérvár 1601/7** Fametszet címlapon, méret kb. 13,0x9,0 cm. Ismeretlen metsző műve. „STVLWEISENBVRG" felirat a képen fent, középen. Sematikusnak tűnő ostromkép, amely feltűnő hasonlóságot mutat az 1601/4 alatti Sibmacher metszethez. In: *Warhafftige Newe Zeitung Von der (...) Vestung StulWeissenburg.* Nürnberg, (Knorr, Johann), 1601. HAB, Németh S. Katalin H2228. (154. kép)
12. **Székesfehérvár 1601/8*** Méret 35,0x27,5 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe: „Aigentlicher Abriss der Königlichen Stadt Stulweissenburg erobert den 20 Septemb: A: D: 1601." Szalai gyűjtemény, Budapest; Központi Antikvárium Kat. 2018/147 (158. kép)
13. **Székesfehérvár 1601/9*** Méret 18,9x13,0 cm. Giovanni Orlandi műve. Címe „ALBA REGALE CITTA IN HVNGARIA 1601" a kép felett külön keretben. Jelzése „Giovani Orladi le Stampa a Pasquino in Roma l'ano 1601" a képen alul középen. A metszet a Székesfehérvár (1601)/1 metszethez hasonló. Gróf gyűjtemény, Oxford; London, RCIN 721115 (166/b. kép)
14. **Székesfehérvár (1601)/1** Méret 23,2x16,5 cm. Giacomo Franco műve. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. (19) lap. A könyv nyomtatott címlapján az 1597. év van kiadási évként feltüntetve, ennek ellenére több 1597. év utáni esemény ábrázolása szerepel a könyvben. OSZK, App. H. 612. (166/a. kép)
15. **Székesfehérvár (1601)/2** Méret 19,6x13,8 cm. Giacomo Franco műve. In: *Teatro della piu moderne...* Venetia, (Franco, G.), 1597. (22) lap. Róma, Biblioteca Angelica II.6.3. Ez a metszet a könyv App. H. 612. példányban nem szerepel. (167. kép)
16. **Székesfehérvár 1602/1** Méret 29,0x20,2 cm. Georg Keller műve. „GK 1602" jelzés a bal alsó sarokban (nehezen felismerhető). In: Meurer, Theodor: *Relationis Historicae Continuatio oder Warhafftige Beschreibunge aller fürnemen (...) bis gegenwertige Fastenmess dieses 1602 Jahrs.* Frankfurt a.M. (Latomus, Sigismundus), 1602. 12–13 o. k. (161. kép)
17. **Székesfehérvár 1602/2** Méret 26,3x15,9 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve szám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (268. kép)
18. **Székesfehérvár 1603/1** Méret 27,0x16,5 cm. Georg Keller műve. „GKeller/1603" jelzés a kép bal alsó sarkában. In: Meurer, Theodor: *Relatio Historicae Continvatio oder Warhafftig Beschreibung (...) Herbst mess 1602 und 1603 Jahrs.* Frankfurt a.M. (Latomus, Sigismundus), 1603. 6–7 o. k. OSZK, App. M. 133. (184. kép)
19. **Székesfehérvár 1603/2** Méret 26,2x15,8 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 15. lap. OSZK, App. H. 677. (7. kép)
20. **Székesfehérvár 1603/3** Méret 25,9x15,7 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 52. lap. OSZK, App. H. 677. (164. kép)
21. **Székesfehérvár 1603/4** Méret 25,6x15,3 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 53. lap. OSZK, App. H. 677. (165. kép)
22. **Székesfehérvár 1603/5** Méret 20,5x16,4 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 56. lap. OSZK, App. H. 677. (181. kép)
23. **Székesfehérvár 1608/1** Méret 56,0x43,0 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe nincs. A kép bal felső sarkában egy háromszorosan megtekeredett óriáskígyó. A képen semmilyen felirat nincs, csak A–X jelölések. A jelmagyarázat a könyv 747. oldalán található. In: Fumée, Martin: *Histoire generalle des troubles Hongrie* (Paris, 1608) című mű II. kötet Montreulx, Nicolas de: *Histoire universelle des guerres du Turc...* Paris, 1608. 746–747 o. k. Jelmagyarázat a747. oldalon. OSZK, App. H. 699. Röplap változat szövege OSZK, App. M. 803. (163/a és -/b. kép)

- ***Székesfehérvár lappamgó/1601*** Megjelent: *Historischer unnd gründlicher Bericht, wie die Königliche Stadt und Festung Stulweissenburg von unserem Christlichem Kriegsvolck mit gestürmeter Hand den 20. Septembris Anno 1601 erobert und eingenommen (...) Sampt einem darzu gehörigen kuppferstück der Festung Stulweissenburg.* Gedruckt zu Nürnberg bey Johann Knorr, [1601].

31. Szigetvár

Szigetvár 1543-ban lett királyi végvár. 1543-ban és 1556-ban a törökök eredménytelenül ostromolták. 1566-ban az idős Szulejmán szultán személyesen vezette seregét Szigetvár ostromára. A várat Zrínyi Miklós és katonái hősies helytállása ellenére a török seregek elfoglalták. A vár elfoglalását Szulejmán szultán már nem érte meg, az ostrom alatt meghalt. A várat a törökök jelentősen megerősítették és több mint egy évszázadig gyakorlatilag zavartalanul birtokolták. A budai, majd a nagykanizsai vilajet szandzsák központja volt. A törökök jelentős építkezéseket végeztek, ezek részben a vár egyes részeivel ma is megvannak.

A 15 éves háború idején Szigetvár közelében két portyázó összecsapás volt, mindkettő a nagykanizsai hajdúk és a szigetvári török őrség között. 1599-ben az Eszéki-híd felgyújtásában résztvevő kanizsaiak hazafele tartva elhajtották a szigetvári törökök Hárságy mellett legelő marháit, mire a szigetvári lovasok utánuk nyargalva csaptak össze velük. A másik alkalommal a Zrínyi György kanizsai katonái állítottak lest a harcias szigetvári Naszuf bégnek, aki az összecsapás során elesett.

1664-ben Zrínyi Miklós (a szigetvári hős dédunokája) téli hadjárata során, amikor az Eszéki-hidat felégette, kétszer is elvonult Szigetvár alatt, a várból kicsapó törökökkel kisebb összecsapások is voltak. Ostromra azonban nem került sor, Zrínyiék serege arra nem is volt felkészülve. 1689 januárjában hosszas körülzárás után a kiéheztetett török őrség átadta a várat Vecchi császári ezredes csapatainak.

Wilhelm Peter Zimmermann metszetén a Szigetvár melletti összecsapásnak állít emléket, amelyen a háttérben a Dilich könyvben megjelent Szigetvár látkép köszön vissza.

15 eves haboru print.indd 100 23/03/2021 10:03

1. **Szigetvár 1600/1** Méret 14,1x9,6 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „ZIGETH". In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H.654 (248. kép)
2. **Szigetvár 1603/1** Méret 20,4x16,9 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 46. lap. OSZK, App. H. 677. (198. kép)

32. Szolnok

1552 nyarán Ali budai pasa sorra foglalt el kisebb várakat Nógrád megyében: Drégelyt, Szécsényt, Hollókőt, Bujákot. Ezután Palást mellett megverte a várak felmentésére induló császári sereget és Szolnok elfoglalásra indult. Az ostrom augusztus 24-én kezdődött. Az ostromtáborhoz csatlakozott seregével Ahmed temesvári pasa is. Szeptember 3-án és 4-én éjszaka a várból valamennyi zsoldos katona elszökött, a várkapitány Nyáry Lőrinc 50 hajdújával maradt csak a várban, amit így a törökök könnyen elfoglaltak. A törökök megszervezték a szolnoki szandzsákot és a várost, illetve a várat alaposan megerősítették. 1595 őszén Miksa főherceg csapataival sikertelenül ostromolta Szolnokot.

1685 őszén Peter Ernst von Mercy és Sigbert Heister császári generálisok a töröktől visszafoglalták. A Rákóczi-szabadságharc alatt a kurucok többször elfoglalták a várat, amely súlyos károkat szenvedett. A vár maradványait 1799–1811 között elbontották.

Szolnok felülnézeti, alaprajzszerű látképe szerepel Georg Hoefnagel sorozatában, amely metszetként csak halála után jelent meg. Hoefnagel képe, hasonlóan Zimmermannéhoz az 1595. évi sikertelen ostrom alkalmából készült. Dilich látképe ellenkező irányból mutatja be Szolnokot.

1. **Szolnok (1594)/1** Fametszet címlapon, méret 4,0x2,5 cm (az egész címlap 15,0x22,0 cm). Ismeretlen metsző műve. „Sollneck." felirat a részletkép felett. A címlapon szereplő jelképes ábrázolások 1598-ban más helységek /Csókakő, Tata, Tihany, Várpalota, Veszprém/ képeiként ismét megjelentek. In: *Noch weytere (...) Zeytung aus Vngern (...) wie Christoff von Tieffenbach Herr Palfi (...) Flecken einbekommen.* Nürnberg, (Heussler, Leonhard), [1594]. HAB, Németh S. Katalin H1502 (216. kép)
2. **Szolnok 1600/1** Méret 14,9x10,3 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „SOLNOCK" a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (249. kép)
3. **Szolnok 1603/1** Méret 20,6x16,6 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 34. lap. OSZK, App. H. 677. (74. kép)
4. **Szolnok 1617/1** Méret 51,3x34,0 cm. Georg Hoefnagel műve. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum.* Köln, 1617. VI. k., 33. lap. (72. kép)

33. Tata

Tata vára 1526 után előbb I. János király, majd I. Ferdinánd birtokában volt. 1543-ban foglalta el először a török. Annibale Tasso várkapitány rövid ostrom után adta át a várat, a védők Komáromba távozhattak. Tassonak később árulásért fejét vették. A török félig lerombolta Tatát, de nem szállta meg, így azt pár év múlva újra I. Ferdinánd hozatta rendbe és látta el őrséggel. 1558-ban a székesfehérvári Hamza bég rajtaütéssel foglalta el Tatát, amit csak 1566-ban szerzett vissza Eckhardt Salm győri főkapitány. Ezután kezdődött meg Süess Orbán felügyelete alatt Tata várának 1568 és 1577 közötti korszerű átépítése.

1594-ben a Győr ostromára induló Szinán pasa csapatai foglalják el Tatát. 1597 májusában Pálffy Miklós seregei rajtaütéssel foglalták vissza, Magyarországon ekkor használtak először várostromnál petárdát. Pár hónappal később már ismét a törököké, majd 1598-ban újra a Pálffy Miklós vezette keresztény seregek vették birokba. 1605-ben Bocskai István, 1620-ban Bethlen Gábor hadai foglalják el, majd 1622-ben a Nikolsburgi-béke juttatja vissza II. Ferdinánd kezére. Tatát 1683-ban a Bécs ellen vonuló törökök elfoglalták, 1685-ben a keresztény csapatok visszavették. 1705 és 1707 között a kurucok kezén volt. 1707-ben Rabutin császári generális ostroma után a vár már nagyon rossz állapotban volt, katonai jelentősége gyakorlatilag megszűnt. 1727-ben Tata az Esterházy család birtokába került.

Tata 1594-ben történt elfoglalását egyedül Wilhelm Peter Zimmermann metszete örökítette meg. Az 1597. év májusi visszafoglalásról megjelent röplapon és egy tudósítás címlapján lévő Tata ábrázolás képzeletbeli, akár csak az 1598. évi újabb elfoglalásáról megjelent tudósításon. Négy metszeten (Hogenberg sorozat, Sibmacher, Zimmermann munkája és a frankfurti vásári tudósításokban kiadott látkép) látható a várkapu felrobbantásához petárdát szállító szekér is. Látványosság és megbízhatóság szempontjából is figyelemreméltó Georg Hoefnagel metszete.

1. **Tata 1597/1** Fametszet címlapon, méret 8,7x6,4 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Newe Zeitung Welcher gestalt das veste haus und Schlos Todtes (...).* Dresden, (Stöckel, Mathes), 1597. OSZK, Röpl. 399. (227. kép)
2. **Tata 1597/2** Fametszet röplapon, méret 22,2x26,5 cm (az egész röplap 32,0x43,6 cm). Georg Kress műve. A röplap címe három sorban: *Newe Zeitung. Von wider eroberung der Vöstung Dotis in Ungern.* Augsburg, 1597. (101. kép)
3. **Tata 1597/3** Méret 28,2x17,8 cm. A kölni Hogenberg műhely műve. A kép alatt 3x4 soros verses leírás az ostromról, mellette jobbra „Anno Domini 15997" felirat. Címe: „Eroberung der Vestung vnd des Schlosses Dotis in Ungern" OSZK, App. M. 548. Később átvésett lemezről 327 lapszámmal újra megjelent a Hogenberg, Frans – Hogenberg, Abraham: *Geschichtsblätter* /X. Folge/ sorozatban. (103. kép)
4. **Tata 1597/4** Méret 26,0x19,8 cm. Ismeretlen metsző műve. A kép bal felső sarkában egy török főtiszt mellképe ovális keretben. In: Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (...) Franckfurter Fastenmess 1597 (...) bis (...) Herbstmess dieses 1597. Jahrs.* 78–79. o. k. OSZK, Ant. 7875. A metszet újra megjelent „37" számjelzéssel a kép jobb alsó sarka alatt Brenner, Sebastian: *Continuator Temporis Quinquennalis.* Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.), 1599. könyv 484–485 o. k. (104. kép)
5. **Tata 1598/1** Fametszet címlapon, méret kb. 5,0x2,5 cm (az egész címlap 15,0x22,0 cm). Ismeretlen metsző műve. „Dotis nahend beym Martins-Berg gelegen." felirat a részletkép felett. In: *Fernere Victorien und einnam etlicher Vestungen in Ungern.* Nürnberg, (Lochners, Joachim), 1598. MTAK, RMIr. IV. 383. (233. kép)
6. **Tata 1600/1** Méret 12,9x9,0 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „DOTIS." In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (250. kép)
7. **Tata 1602/1** Méret 26,0x15,6 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (269. kép)

15 eves haboru print.indd 101 23/03/2021 10:03

8. **Tata 1603/1** Méret 20,7x16,4 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 24. lap. OSZK, App. H. 677. (31. kép)
9. **Tata 1603/2** Méret 20,3x16,3 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 42. lap. OSZK, App. H. 677. (106. kép)
10. **Tata 1617/1** Méret 44,6x32,3 cm. Georg Hoefnagel műve. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum.* Köln, 1617. VI. k. 34. lap. (105. kép)

34. Temesvár

Temesvár Károly Róbert uralkodása kezdetén rövid ideig királyi székhely volt. Hunyadi János építtette első várkastélyát, amely a későbbi várrendszer központja lett. A törökök már 1462-ben, 1467-ben és 1551-ben is próbálkoztak elfoglalásával. 1552-ben Ahmed pasa katonái a Temesvárt átadó Losonczi István várkapitány vezetésével kivonuló katonákat és lakosokat lemészárolták, Losonczi Istvánt pedig lefejezték. A törökök Temesvár központtal megszervezték a budai után második magyarországi vilajetüket. 1576-ban gondatlanságból felrobbant a vár lőporraktára, óriási rombolást okozva. 1595-ben Borbély György erdélyi csapatai Temesvár környékét pusztították, visszafoglalva közben Lippa, Arad, Borosjenő és Világos várát is. 1596 őszén Báthory Zsigmond ostromolta sikertelenül, majd 1597-ben hadvezére, Jósika István, szintén eredménytelenül.

Egy évszázad eltelte után 1696 nyarán a császári seregek I. Frigyes Ágost szász választófejedelem vezetésével eredménytelenül ostromolták Temesvárt. 1716 őszén hathetes ostrom után Musztafa pasa szabad elvonulás fejében feladta Temesvárt Savoyai Jenő herceg császári seregeinek. Ezzel véget ért a Bánság, az utolsó török kézen lévő magyarországi terület 164 évig tartó török megszállása.

Temesvár első ábrázolásai az 1596. évi eseményeknek köszönhetők, amikor az erdélyi csapatok előbb sikerrel megvédték Lippa várát, majd júniusban Báthory Zsigmond ostrom alá vette Temesvárt. Ezek az ábrázolások azonban (három térképen jelent meg, egy negyedik egy tudósítás címlapján) nem Temesvár valós látványát nyújtják. Velencében Giacomo Franco jelentetett meg egy metszetet Temesvár ostromáról. Ezen Temesvár egy hegytetőre épült hatalmas vár, a vár lábánál elterülő várossal (mintha Alexander Mair térképéről másolta volna át Temesvár szimbolikus képét). Dilich és Sibmacher munkái azonos városképet mutatnak, amelyen a Hunyadi kastély látványa tűnik valósnak.

1. **Temesvár 1596/1/** Röplapon, részletkép térképen, méret 33,0x25,6 cm, az egész röplap 33,0x36,5 cm. Alexander Mair műve. „Alexander Mair aug. MDXCVI." felirat az ajánlás végén. A Duna-Tisza-Maros által határolt terület térképén számos település jelképes rajza, Temesvárnál ostrom jelenetek. A röplap címe egy sorban: *„Aigentlicher abriss vnd beschreibung der belogerung Temeswar sambt derselben Reuier*." Universitätsbibliothek Frankfurt a.M. Einblattdrucke G. Freytag (a röplap), ARH.TIM. Fond 104 Inv. 210. Nr. 24. (csak a metszet) (80. kép)
2. **Temesvár 1596/2** Térképen, méret 33,3x29,0 cm. Wolfgang Meyerpeck műve. „Cum Gratia et Privilegio ... excudebat Prag Wolfgangus Meyerpeck" jelzés a cím alatt. Címe: „Anno M D XCVI." a kép jobb alsó sarkában, szótekercsen. MNM, TKcs T.899 (78. kép)
3. **Temesvár 1596/3** Röplapon, részletkép térképen, méret 24,6x20,0 cm (a térkép). Alexander Mair műve. „Alexander Mair Aug. Vind. Anno Dni MDXCVI" jelzés az ajánlás alatt. A Tisza-Maros-Kőrös vidék térképe, felül Gyula, középen Lippa, balra Temesvár ostrom jelenetével. „Gyula" felirat a város képe alatt. A röplap címe: *Die Türggen Belagern Lippam Anno MDXCVI auff den 9. tag May nachmals auf dem 12. May.* In: *Neue Siebenbürgische Viktorien (...).* Köln, (Lützenkirchen, W.), 1596 mellékleteként. OSZK, App. H. 1928. (79. kép)
4. **Temesvár 1597/1** Méret 19,7x12,8 cm. Giacomo Franco műve. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, 1597. OSZK, App. H. 612**.** Létezik „Franco fecit" jelzés is. (214. kép)
5. **Temesvár 1598/1** Szövegközti fametszet, hátoldalán szöveg, méret 12,2x8,1 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Discurs.* Nürnberg, 1598. D4 levél hátoldalán. OSZK, App. H. 625. A fametszet már korábban is In: *Neue Siebenbürgische Victorien.* Nürnberg, 1596 (221. kép)
6. **Temesvár 1600/1** Méret 14,3x9,5 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „TEMESWAR". In: Dilich Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600., App. H. 654. (251. kép)
7. **Temesvár 1602/1** Méret 26,3x15,6 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. Megjelent Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (270. kép)

35. Tihany

Az 1055-ben Tihanyban alapított Szent Ányos Apátság a török hódítás korában várrá átépítve a Balaton-felvidék egyik kicsi, ám jelentős végvára volt. 1594 őszén Győr elfoglalásának hírére több dunántúli kisebb végvárat (Bodonhelyt, Nagyvázsonyt stb.), közöttük Tihanyt is elhagyta a csekély számú őrsége. A védtelenné vált várakba a törökök vonultak be. Tihany 1598-ig volt török kézen. 1598 nyarán, Győr visszafoglalása után Pálffy Miklós és Adolf Schwarzenberg csapatai 10 nap alatt több mint fél tucat várat, erősséget foglaltak vissza a töröktől. Ezek között volt Tihany is, amelyet ezúttal török őrsége hagyott magára, így az sértetlenül, harc nélkül került vissza a magyarok birtokába. 1683-ban Tihanyt őrsége átadta Thököly csapatainak, ám pár héttel később a végvár már ismét a császáriak kezében volt. Tihany végvárként az 1700-as évek elején megszűnt, 1716-tól került ismét a pannonhalmi bencés rend birtokába.

Az 1598. évi dicsőséges hadjáratáról tudósítás jelent meg Nürnbergben. Ennek címlapján az elfoglalt várak közül hétnek szerepel a kicsiny, szimbolikus értékű látképe, közöttük Tihany „Tyhan 2. Meil unter Wesperin gelegen." elnevezéssel.

Tihany 1598/1 Fametszet címlapon, méret kb. 2,0x1,2 cm (az egész címlap 15,0x22,0 cm). Ismeretlen metsző műve. „Tyhan 2. Meil unter Wesperin gelegen." felirat a részletkép felett. Megjelent In: *Fernere Victorien und einnam etlicher Vestungen in Ungern.* Nürnberg, (Lochners, Joachim), 1598. MTAK, RMIr. IV. 383. (233. kép)

36. Törökszentmiklós

Szentmiklós (korábban Balaszentmiklós) 1552-ben, Szolnok várának elfoglalása után került a törökök kezére. A Budáról Debrecenbe, illetve Erdélybe vezető út mentén fekvő településen ekkor 32 porta és egy egyszerű palánkvár volt, ahova a törökök állandó őrséget telepítettek. 1595 őszén a Szolnokot

15 eves haboru print.indd 102 23/03/2021 10:03

ostromló Miksa főherceg csapatainak hírére a törökök felgyújtották és magára hagyták Szentmiklóst. 1685 őszén Peter Ernst von Mercy és Sigbert Heister császári generálisok a töröktől visszafoglalták előbb Szolnokot, majd utána Törökszentmiklóst. A palánkvárat ezután lerombolták, a település lakossága elvándorolt, a hely a 18. század elejéig szinte lakatlanná vált.

Törökszentmiklós felégetéséről elsőként Georg Hoefnagel készített látképet még halála, 1601 előtt, ám az metszetként csak 1617-ben jelent meg. Dilich és Zimmermann munkái Hoefnagel rajzával azonos települést mutatnak.

1. **Törökszentmiklós 1600/1** Méret 14,5x9,8 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „NICOLAUS". In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (252. kép)
2. **Törökszentmiklós 1603/1** Méret 20,9x16,3 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 32. lap. OSZK, App. H. 677. (75. kép)
3. **Törökszentmiklós 1617/1** Méret 43,4x32,6 cm. Georg Hoefnagel műve. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum.* Köln, 1617. VI. k., 37. lap. (73. kép)

37. VÁC

Vácot 1542-ben és 1543-ban is elpusztította a török, de Jahjapasazade Muhammad budai pasa csak 1544-ben szállta meg és helyezett a városba török katonaságot. 1595-ben Esztergom ostroma hírére a török várkapitány felgyújtatta a várost és katonáival Budára vonult vissza. Pálffy Miklós vonult be a leégett városba, ahol Orosz Ádám kapitánysága alatt csekély létszámú őrséget hagyott. Pálffy elvonulása után rövidesen a törökök visszavették Vácot. 1596–1597-ben a város többször is gazdát cserélt, hol a keresztények, hol a törökök birtokolták rövid időre. 1597 októberében Vác és Nógrádverőce között Pálffy Miklós nagy vereséget mért Mehmed pasa seregeire és megszállta Vácot. 1598 májusában Szulejmán budai pasa eredmény nélkül ostromolta. 1599-ben Ibrahim nagyvezír vonult Buda alá, ennek hírére Vác császári őrsége felgyújtotta, majd elhagyta a várost, ahova Hasszán budai pasa vonult be. 1603-ban Russwurm császári tábornok foglalta el, majd 1605-ben Bocskai István seregei. A Zsitvatoroki-béke értelmében Bocskainak Vácot át kellett adnia a császári erőknek. 1619-ben Strutz Péter várkapitány átállt Bethlen Gábor oldalára. 1620-ban Karakas Mehmed budai pasa támadta meg Vácot, akinek Strutz kapitány harc nélkül átadta a várost, egyes vélemények szerint Bethlen Gábor hallgatólagos egyetértésével. 1625-ben Wallenstein császári seregei foglalták el, de a következő 1626. év őszén Murteza budai pasa rövid ostrommal megszerzi a császári őrségtől.

A 17. század folyamán Vác katonai fontossága megnőtt, ezért a törökök jelentősen megerősítették. 1684. június 27-én Lotaringiai Károly Buda ostromára vonuló seregei Vác mellett megverték Musztafa budai pasa csapatait, ezt követően a törökök elhagyták Vácot, azonban a sikertelen budai ostrom után még abban az évben visszavették. 1685 nyarán Sejtán Ibrahim pasa szeraszkír Esztergom sikertelen ostromáról visszavonulóban Vác városát kiüríttette és leromboltatta. Buda 1686-ban történt visszafoglalásával Vác katonai jelentősége megszűnt. 1700-tól újra a váci püspökség és káptalan székhelye.

Vác első ábrázolása azon a térképszerű metszeten jelent meg, amelyet Hatvan 1596-ban történt ostroma alkalmából az augsburgi Alexander Mair tett közzé röplapján. Ezen az Esztergomtól Hatvanig tartó térképrészleten egy kicsiny szimbolikus városkép mutatja a Duna partján lángokban álló Vácot. Pálffy 1597. évi győztes csatájáról megjelent metszetek többsége is térképszerű ábrázolás. Dilich könyvében jelent meg az első nem alaprajzszerű látkép, amely aztán tovább élt H. Sibmacher és W. P. Zimmermann képein is.

1. **Vác 1596/1** Röplapon, részletkép térképen, méret kb. 2,0x2,0 cm (a térkép 34,6x22,2 cm, az egész röplap 35,0x32,0 cm). Alexander Mair műve. A térkép bal sarkában Alexander Mair ajánlása Philipp Fuggernek. Magyarország részlettérképe, a Duna-kanyarhoz keletről csatlakozó területekről. „Vacia Weizen" felirat a térképen a részletképnél. A röplap címe két sorban: *Haduan, sampt derselben Revier (…) Ertzherzog Maximilian (…) 1596 Jar, erobert worden.* (Augsburg), 1596. MNM, TKcs T.359 (83. kép)
2. **Vác (1597)/1** Méret 36,0x25,0 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe: „Rechter Abris Der Lager vnd Sermizel for WAZZEN Beschen den An: D: 1597" Vác, Tragor Ignác Múzeum (117. kép)
3. **Vác (1597)/2** Röplapon, részletkép térképen, méret 28,2x19,1 cm (a kép alatti szöveggel 29,0x36,2 cm). Ismeretlen metsző műve. Térképszerű ábrázolás Visegrádtól Pestig a Duna feletti területekről, a bal sarokban égtájcsillag. A röplap szövegének kezdete: *Aigentliche Contrafactur vnd Abriss wie sich das (…) 1597 Jars, bey Watze.n.* [S. l.], [s. n.], [1597]. MNM, TKcs T.1005 (102. kép)
4. **Vác 1598/1** Méret 29,3x20,5 cm. Ismeretlen metsző műve. In: Francus, Jacobus: *Relationis Historicae Continvatio Warhafftige Beschreibunge (…) hierzwischen (…) Franckfurter Herbstmess 1597 und etliche Monat zuvor bis auff gegenwertige Fastenmess dieses 1598 Jahrs.* Wallstatt, 1598. 98–99 o. k. MNM, TKcs 81.186 A metszet újra megjelent „44" számjelzéssel a cím jobb alsó sarka alatt a Brenner, Sebastian: *Continuator Temporis Quinquennalis.* Frankfurt a.M., (Brachfeldt, P.), 1599. könyvben az 584–585. o. k. (118. kép)
5. **Vác 1598/2** Szövegközti fametszet, hátoldalán szöveg, méret 12,6x9,4 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Discurs Vngarischer Siebenbürgische (…).* Nürnberg, 1598. Eiiij (E4) lap hátoldalán. OSZK, App. H. 625. (226. kép)
6. **Vác 1600/1** Méret 12,4X8,8 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „WAITZEN" a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (253. kép)
7. **Vác 1602/1** Méret 26,3x16,2 Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (271. kép)
8. **Vác 1603/1** Méret 25,9x15,9 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 36. lap. OSZK, App. H. 677. (81. kép)

38. VÁL

A Buda és Székesfehérvár között mintegy félúton lévő Vál 1543-ban került török kézre és 1686-ig török uralom alatt is maradt. A község régi temploma köré a törökök egy palánkvárat építettek, ahol a környék felügyeletére állandó török katonaság is tartózkodott. 1598-ban Győr felszabadítása után Adolf Schwarzenberg és Pálffy Miklós seregei Tata és Várgesztes elfoglalása után Vált is elfoglalták és felégették, de nem szállták meg. Evlia Cselebi török utazó az 1660-as évek elején útinaplójában leírja Vál „várát". Megemlíti, hogy Zrínyi Miklós csapatai Vált megtámadták és a vár középső, négyszögletes nagy tornyát felgyújtották, amiben 300 török bent égett. Vál egykori erőssége a török kiűzése után megsemmisült.

15 eves haboru print.indd 103 23/03/2021 10:03

Az 1598. évi dicsőséges hadjáratáról tudósítás jelent meg Nürnbergben, amelynek címlapján az elfoglalt várak közül hétnek szerepel a kicsiny, szimbolikus értékű látképe. Közöttük van Vál „Wahl hinder den Schiltberg gelegen." felirattal.

Vál 1598/1 Fametszet címlapon, méret kb. 2,0x1,2 cm (az egész címlap 15,0x22,0 cm). Ismeretlen metsző műve. „Wahl hinder den Schiltberg gelegen." felirat a részletkép felett. In: *Fernere Victorien und einnam etlicher Vestungen in Ungern.* Nürnberg, (Lochners, Joachim), 1598. MTAK, RMIr. IV. 383. (233. kép)

39. Várgesztes

A törökök 1543-ban Tata elfoglalása után vették be Gesztes várát. 1559-ben újra magyar kézen volt a vár, és pár évig ott is maradt. 1566-ban Eckhardt Salm győri főkapitány Tatát és Várgesztest is elfoglalja, ám a következő évben azok ismét török kézre kerültek. 1588-ban egy váratlan éjszakai rajtaütéssel a győri és a pápai várőrség csapatai kiegészülve a komáromi Radics vajdával (aki korábban Gesztesen szolgált és remek helyismerete volt) foglalták el a mindössze 60 török által védett várat. A történteket a törökök az érvényes fegyverszünet megsértésének tekintették, ezért császári parancsra a várat visszaadták a törököknek. 1597-ben a magyarok újra elfoglalták, ám pár hónap múlva már újra a törökök kezén volt. 1598 nyarán, Győr visszafoglalása után Pálffy Miklós és Adolf Schwarzenberg csapatai 10 nap alatt több mint fél tucat várat, erősséget foglaltak vissza a töröktől. Elsőként Tatát, majd ezt követően két napon belül Várgesztest. 1599–1600-ban ismét a törököké. 1605-ben Bocskai csapatai foglalják el. Ettől kezdve a vár magyar kézen maradt, de alig volt benne katonaság. A század közepétől a vár elvesztette jelentőségét, lassan enyészetnek indult. 1669-ben a falut még felégették a törökök.

Az 1598. évi dicsőséges hadjáratról tudósítás jelent meg Nürnbergben, amelynek címlapján az elfoglalt várak közül hétnek szerepel a kicsiny, szimbolikus értékű látképe. Közöttük van Várgesztes „Gestes 3. Meil von Wesperin gelegen." elnevezéssel.

Várgesztes 1598/1 Fametszetcímlapon, méret kb. 2,0x1,0 cm (az egész címlap 15,0x22,0 cm). Ismeretlen metsző műve. „Gestes 3. Meil von Wesperin gelegen." felirat a részletkép felett. In: *Fernere Victorien und einnam etlicher Vestungen in Ungern.* Nürnberg, (Lochners, Joachim), 1598. MTAK, RMIr. IV. 383. (233. kép)

40. Várpalota

A szabályos alaprajzú, négy saroktornyos várkastély 1524-ben került Móré László birtokába. 1533-ban I. János király küldött csapatokat az I. Ferdinándhoz átpártolt Móré ellen és ostrom alá vette Várpalotát. Móré az ostrom alatt megszökött a várból, Várpalotát pedig az ostromlók elfoglalták. A törökök először 1543-ban, majd többször is (1549, 1554, 1555) is megkísérelték bevenni. Várpalota 1558-ban lett királyi tulajdon és végvár, első kapitánya a bajvívásairól híres Thúry György volt. 1566 júniusában Arszlán budai pasa 10 napig ostromolta a Thúry György védte Várpalotát, de a félig rommá lőtt várat a hősies védekezés miatt nem tudta elfoglalni. A sikertelen ostrom miatt a szultán Arszlán pasát kivégeztette.

1593 őszén Szinán pasa nagyvezírnek sikerült bevennie Várpalotát. A reménytelen helyzetbe került várvédők Ormándy Péter várkapitánnyal együtt szabad elvonulás feltétellel megadták magukat, ám a törökök ígéretüket megszegve a kivonuló védőket lemészárolták. 1598 nyarán Pálffy Miklós és Schwarzenberg visszafoglalta. Ettől kezdve a vár gyakran cserélt gazdát, 1608–1614, majd 1628–1660 között török kézen volt. A törökök 1669-ben szerezték meg újra és csak 1687-ben szabadult fel végleg a török megszállás alól. A Rákóczi-szabadságharcban Várpalota kuruc kézre került, a császáriak 1704-ben és 1707-ben is eredménytelenül ostromolták.

A 18. században Várpalota tulajdonosa, a Zichy család a várat kastéllyá építtette át, amely során csak a déli két saroktorony maradt meg, a másik kettőt visszabontották.

Várpalota 1593-ban történt elfoglalásáról Hans Sibmacher és W. P. Zimmermann sorozatában is szerepel metszet, Sibmacher lapján Várpalota és Veszprém közös lapon látható. W. Dilich könyvében Várpalota látképe szerepel. Az 1598-ban történt visszafoglalás alkalmából csak egy tudósítás címlapján jelenik meg Várpalota szimbolikus látképe.

1. **Várpalota 1598/1** Fametszet címlapon, méret kb. 5,0x2,5 cm (az egész címlap 15,0x22,0 cm). Ismeretlen metsző műve. „Palotta zwo Meil von Wesperin gelegen" felirat a részletkép felett. In: *Fernere Victorien und einnam etlicher Vestungen in Ungern.* Nürnberg, (Lochners, Joachim), 1598. MTAK, RMIr. IV. 383. (233. kép)
2. **Várpalota 1600/1** Méret 13,6x8,1 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „PALOTTA" a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (254. kép)
3. **Várpalota 1602/1** Méret 26,1x16,0 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (272. kép)
4. **Várpalota 1603/1** Méret 20,5x16,3 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 13. lap. OSZK, App. H. 677. (12. kép)

41. Veszprém

1552 június elején hét napi ostrom után Hádim Ali budai pasa elfoglalta Veszprémet. A veszprémi püspök a püspökség és Veszprém megye székhelyét már korábban, 1544-ben Sümegre tette át. 1561-ben Gyulaffy László tihanyi várkapitány saját katonáival és a pápai vár négyszáz magyar gyalogosával eredménytelen kísérletet tett Veszprém visszafoglalására. 1566-ban Eckhardt Salm győri főkapitány egynapos ostrom után megszerezte a várat. Az ostrom során a vár bástyái és várfalai erősen megsérültek, a várban lévő székesegyház összeomlott. Veszprém ismét magyar végvár lett és több éves munkával a várat újjáépítették. 1593-ban Szinán pasa nagyvezír hatnapos ostrom után foglalta el Veszprémet. Az ostrom alatt a spanyol és német zsoldosok a zsoldfizetés elmaradása miatt szökéssel próbálkoztak, ám a törökök elfogták őket. 1598-ban a törökök elhagyták Veszprémet, miután hírül vették Adolf Schwarzenberg és Pálffy Miklós hadainak közeledtét.

1605-ben Veszprém őrsége fellázadt, kapitányukat és tisztjeiket elzavarták és átálltak Bocskai pártjára. Némethy Gergely, Bocskai dél-dunántúli vezére azonban nem tudott a vár megvédésről

15 eves haboru print.indd 104 23/03/2021 10:03

gondoskodni, így még 1605 októberében Kösze Haszán pasa harc nélkül elfoglalta azt. 1608-ban Veszprém vára és városa a 15 éves háborúnak véget vető zsitvatoroki békeszerződésnek megfelelően visszakerült a keresztények kezébe.

1629-ben Sennyei István veszprémi püspök visszahelyezte székhelyét Veszprémbe. 1683. június 26-án Veszprémet őrsége harc nélkül átadta a Bécs ellen vonuló török csapatokkal együttműködő Thököly Imre katonaságának. 1683. szeptember végén azonban Veszprém már újból a császáriak kezén volt. A Rákóczi-szabadságharc ideje alatt 1704 tavaszán a várost Forgách Simon elfoglalta. Röviddel ezután Heister császári tábornok visszavette Veszprémet, majd a várat a várossal együtt felgyújtatta. A várat többé nem állították helyre.

Veszprém 1593-ban történt elfoglalásáról Hans Sibmacher és W. P. Zimmermann sorozatában is szerepel metszet, Sibmacher munkáján Veszprém és Várpalota képe közös lapon látható. W. Dilich könyvében Veszprém látképe szerepel. Az 1598-ban történt visszafoglalás alkalmából csak egy tudósítás címlapján jelenik meg Veszprém szimbolikus látképe.

1. **Veszprém 1598/1** Fametszet címlapon, méret kb. 5,0x2,5 cm (az egész címlap 15,0x22,0 cm). Ismeretlen metsző műve. „Wesperin 6. Meil von Stulweissenburg." felirat a részletkép felett. In: *Fernere Victorien und einnam etlicher Vestungen in Ungern.* Nürnberg, (Lochners, Joachim), 1598. MTAK, RMIr. IV. 383. (233. kép)
2. **Veszprém 1600/1** Méret 13,6x8,1 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „VESPERI" a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (255. kép)
3. **Veszprém 1602/1** Részletkép más metszeten, méret 10,5x5,4 cm (az egész metszet 26,1x16,0 cm). Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (272. kép)
4. **Veszprém 1603/1** Méret 20,7x16,3 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 12. lap. OSZK, App. H. 677. (4. kép)

42. Visegrád

Visegrád várának első ostroma 1527-ben volt, amikor I. Ferdinánd magyar ellenkirály hadai foglalták el az addig I. János király birtokában lévő várat. 1529-ben a Bécs ostromára vonuló Szulejmán szultán rövid ostrom után kerítette kézre Visegrádot a Fellegvárban őrzött magyar Szent Koronával együtt. A következő másfél évtizedben a vár hol I. János, hol I. Ferdinánd kezén volt. 1544-ben Mehmed budai pasa ostromolta. Az Alsóvár elfoglalása után a Fellegvár védői Amadé Péter várkapitánnyal együtt megadták magukat. A védőket Amadé Péter kivételével a törökök lemészárolták. 1595 szeptemberében Esztergom sikeres megvétele után a keresztény seregek Gianfrancesco Aldobrandini pápai tábornok és Pálffy Miklós vezetésével megkezdték Visegrád ostromát, amit Piri aga várparancsnok rövid ostrom után szeptember 12-én feladott. 1605-ben Visegrád Esztergommal egy időben került ismét a törökök kezére. 1684 júniusában a Buda ostromára vonuló Lotaringiai Károly csapatai foglalják el, de 1685 augusztusában ismét a törököké, akik pár hónap múlva a Visegrád erősségeit felrobbantották és magára hagyták. Visegrád katonai jelentősége ezzel megszűnt, a Fellegvár, az Alsóvár és a volt királyi palota egyaránt elpusztult.

1595-ben elsőként Augsburgban egy röplapon jelent meg Georg Kress látványos, de tartalmát tekintve meseszerű fametszete Visegrád elfoglalásáról. Ennek ellenpéldája az ugyancsak még 1595-ben megjelent látkép (ismeretlen német rézmetsző műve), amelyen a táj topográfiai ábrázolása helyszínen készült felvételi rajzokra utal. Ugyanez mondható el Sibmacher most felfedezett, röplapon megjelent metszetéről is, sőt, a két metszet között szorosabb kapcsolat is feltételezhető. Ugyanígy valóságot tükröző kép a Jakob Hoefnagel rajza alapján készült metszet is. Velencében jelent meg Giacomo Franco két Visegrád metszete. Visegrád képe szerepel Dilich, Sibmacher és Zimmermann sorozatában is.

1. **Visegrád 1595/1** Fametszet röplapon, méret 35,8x18,4 cm (az egész röplap 35,8x29,0 cm). Georg Kress műve. A röplap címe négy sorban: *Von Eroberung der Statt und Vöstung Blündenburg in Ungern.* Augsburg, (Kress, Georg), 1595. MNM, TKcs T.7089 (67. kép)
2. **Visegrád 1595/2** Méret 34,2x21,8 cm (a jelmagyarázattal 34,2x25,5 cm). Ismeretlen metsző műve. Címe: „WIZZEGRAD OBER PLINNDENBURG: REHTER ABRIS: EROBERTH ANNO: DOMI: 1595" MNM, TKcs T.7091 (68/a. kép)
3. **Visegrád 1595/3*** Méret 30,5x26,0 cm. Hans Sibmacher műve. Címe: „Wahre Contrafactur der Vöestung Blindenburg in Vngern Sampt ihrer Devier und Gelegenheit Anno 15.95." „HS" jelzés a címfelirat végén. A–G jelmagyarázat a kép alatt díszes kartuson. Egyetlen példánya ismert, francia nyelvű feliratokkal felülragasztva és a röplapszöveg nélkül. A röplap változaton a kép alatt keretben „Nachdem den 14 Septembris ... danck gesagt./ Amen." történelmi ismertetés 19 sorban. Korábbi azonosítója: Visegrád lappangó/1595. Bibliothèque nationale de Paris Département des Manuscrits Nr. 19 887 Fond francais Balthasar Guerin Histoire de Hongrie Nancy, 1604. A röplap példány leírása Andresen II. Sibmacher 305/71. és Newe Zeitungen – Antikvar Katalog, J. Halle, München,1929. Több magyarországi magángyűjteményben van példánya, Rózsa szerint az egykori Rozsnyay- gyűjtemény (Göttinga) példánya is hazakerült. (68/b. kép)
4. **Visegrád 1597/1** Méret 19,8x12,5 cm. Giacomo Franco műve. „Franco forma" jelzés a címkeretben jobboldalt, alul. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. (17) lap. OSZK, App. H. 612. (215. kép)
5. **Visegrád (1597)/1** Méret 45,4x16,2 cm. Georg Hoefnagel metszete fia, Jakob Hoefnagel rajza után. Érsekújvár metszetével közös lapon. „Communicavit G. Houfnaglius depict. a filio A°1595" felirat a felső és az alsó kép között. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum.* Köln, [1597]. V. kötet, 56. lap. (70. kép)
6. **Visegrád 1600/1** Méret 14,8x9,8 cm. Címe: „VIZZEGRAD" a képen fent. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (256. kép)
7. **Visegrád 1602/1** Méret 26,1x15,6 cm. Hans Sibmacher műve. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (273. kép)
8. **Visegrád 1603/1** Méret 20,6x16,7 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 31. lap. OSZK, App. H. 677. (69. kép)

15 eves haboru print.indd 105 23/03/2021 10:03

43. Zsámbék

A zsámbéki várat Buda elfoglalása, 1541 után szállták meg a törökök. A 16. század folyamán a kis létszámú őrséggel rendelkező várat a keresztény csapatok 1557-ben és 1559-ben elfoglalták és lerombolták, de a törökök, mint Buda előretolt védőhelyét mindig helyreállították. A császári csapatok 1595 szeptemberében és 1596 májusában is elfoglalták Zsámbékot, majd 1599 áprilisában Pálffy Miklós csapatai gyújtották fel a várat. A 17. században Zsámbék török kézen volt, csak 1661-ben foglalták el rövid időre Louis de Souches tábornagy és Batthyányi Ádám csapatai. Zsámbék török megszállása 1686-ban ért véget. A 18. században Zsámbék földesura, a Zichy család a várat kastéllyá építette át.

Az 1596-os elfoglalásról egy tudósítás címlapján szerepel egy szimbolikus kép. Dilichnél Zsámbék látképe, W. P. Zimmermann sorozatában Zsámbék 1599. évi felrobbantása szerepel.

1. **Zsámbék 1596/1** Fametszet címlapon, méret kb.12,0x7,5 cm. Ismeretlen metsző műve. Ugyanez a kép megjelent Pápa (1597/1/b) képeként is. In: *Nawe Zeitung / Wie das Castel Sambock (…) eröbert (…).* Dresden, 1596. HAB, Németh S. Katalin H1478. (230. kép)
2. **Zsámbék 1600/1** Méret 14,5x9,5 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „SCHAMBOCK" a képen fent. „An. 90" felirat a kép jobb felső sarkában. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654. (257. kép)
3. **Zsámbék 1603/1** Méret 20,0x16,2 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 48. lap. OSZK, App. H. 677. (199. kép)

Egyéb események

A Szikszói csata 1592

1592 nyarán Szikszó közelében Prépostváry Bálint egri várkapitány csatát vesztett a törökkel szemben.

Szikszói csata 1603/1 Méret 20,7x16,4 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 6. lap. OSZK, App. H. 677. (3. kép)

A Székesfehérvári csata zsákmánya 1593

Pálffy Miklós és Ferdinand von Hardegg csapatai 1593. november elején a Székesfehérvár és Pákozd közötti csatában súlyos vereséget mértek a Székesfehérvár védőinek segítségére siető török seregekre. A győzelem hírét küldöttség vitte Bécsbe, ahol a csatában szerzett ágyukat és török zászlókat diadalmenetben is bemutatták.

1. **A Székesfehérvári csata zsákmánya 1593/1** Fametszet röplapon, méret 28,5,0x16,5 cm (az egész röplap 28,5x37,8 cm). Käppeler, Bartholomeus műve. A röplap címe nyolc sorban a kép felett *Newe Zeitung (…) des Kriegsvolck (…) Graven von Zerin Herren Palkfi (…) Hussar Peter (…) den 19 october (…) Anno 1593.* Németh S. Katalin H1463. (17/a. kép)
2. **A Székesfehérvári csata zsákmánya 1594/1** Méret 29,0x22,0 cm. Ismeretlen metsző műve. In: *Beschreibung der Stadlichen Praesenten (…) bey Stulweissenburg eroberten Türckischen Beut zu Wien (…).* Frankfurt am Main, (Brachfeldt, P.), 1594 és a Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (…)Fastenmess dieses 1594 Jahrs.* (1594 /1. szám, böjti vásár) (17/b. kép)
3. **A Székesfehérvári csata zsákmánya 1603/1** Méret 20,6x16,7 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 19. lap. OSZK, App. H. 677. (18. kép)

Erdélyi tanácsurak kivégzése 1594

Báthory Zsigmond az 1594. augusztus 28-án tartott fejedelmi tanácsülésen a törökellenes politikáját ellenző főurakat elfogatta, és közülük tízet, köztük unokabátyját, Báthory Boldizsárt kivégeztetett. A metszet az augusztus 30-án Kolozsváron tartott kivégzések fantázia képe.

Erdélyi tanácsurak kivégzése 1595/1 Méret 27,1x18,2 cm. Ismeretlen metsző műve. In: Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (…) hierzwischen (…) Franckfurter Herbstmess Anno 1594 und etliche Monat darvor bis gegenwertige Fastenmess dieses 1595 Jahrs.* (1595 böjti vásár) 164–165. o. k. (30. kép)

Hardegg győri várkapitány és társa kivégzése 1595

Gróf Ferdinand von Hardegg győri várkapitányt és Nicolo Perlin sáncmestert Győr feladásáért a császári hadbíróság halálra ítélte, kivégzésük Bécsben volt 1595. június 15-én.

1. **Hardegg kivégzése 1595/1** Röplapon, méret 31,0x24,7 cm, az egész röplap cca. 36x56 cm. Hans Sibmacher műve. (43/a. kép)
2. **Hardegg kivégzése 1595/2** Fametszet, méret 36,4x25,2 cm. Ismeretlen metsző műve. Olim Pálffy-gyűjtemény, Szomolány. (44. kép)
3. **Hardegg kivégzése 1595/3** Méret 29,0x23,0 cm. Ismeretlen metsző metszete. In: Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (…) hierzwischen (…). Franckfurter Fastenmess und etliche Monat zuvor bis auff gegenwertige Herbstmess dieses 1595. Jahrs.* Frankfurt a. M., (1595/2. szám, őszi vásár) 126–127 o. k. és *Graff Ferdinandi von Hardeck. Urtheilspublication und Execution, und Nicolai Perlin so (…). 1595 (…) in Wien beschehen.* Wien, 1595. OSZK, App. H. 353. (45. kép)
4. **Hardegg kivégzése 1595/4** Méret 28,5x23,0 cm. Ismeretlen metsző metszete. In: Francus, Jacobus: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (…) hierzwischen (…) Franckfurter Fastenmess und etliche Monat zuvor bis auff gegenwertige Herbstmess dieses 1595. Jahrs.* Frankfurt a. M., (1595/2. szám, őszi vásár) 126–127 o. k. és *Graff Ferdinandi von Hardeck (…). Urtheilspublication und Execution, und Nicolai Perlin so (…). 1595 (…) in Wien beschehen.* Wien, 1595. OSZK, App. H. 353 (46. kép)
5. **Hardegg kivégzése 1595/5** Fametszet címlapon. Ismeretlen metsző műve. In: *Newe Zeittung. Wie zu Wien dē XVI. Tag Junij, Ferdinand, Graff von Hardeneck, vnd Nicolaus Berlin sin welscher Collonet, vnd Bawmeister der Vöstung Raab, (…) der Vöstung Raab, sein gericht worden, dises 1595,* [S. l.], [s. n.], 1595. (43/b. kép)

15 eves haboru print.indd 106 23/03/2021 10:03

6. **Hardegg kivégzése 1602/1** Méret 26,2x15,7 cm. Hans Sibmacher műve. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (47. kép)
7. **Hardegg kivégzése 1603/1** Méret 20,8x16,3 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 28. lap. OSZK, App. H. 677. (48. kép)

Az Esztergomnál szerzett török zászlók bemutatása 1595

1595. augusztus 4-én Karl Mansfeld Esztergomot ostromló seregei megverték az Esztergom felmentésére érkező törököket. A csatában szerzett zászlókat Mansfeld megküldte Rudolf császárnak Prágába, ahol augusztus 12-én ünnepélyesen bemutatták azokat.

Az Esztergomnál zsákmányolt zászlók 1595/1 Méret 102,2 x21,8 cm. Wolfgang Meyerpeck műve. Címe a metszet alatti nyomtatott szövegen: *„Verzeichniß der XVIII Turckischen Fahnen so den IIII. Augusti Anno LXXXXV bey Gran erobert und den 12. eiusdem Ihr Mt. praesentirt worden …"*, a jelmagyarázat vége alatt: „Gedruckt zu Prag in Hans Schumans Druckerey im Jahr 1595." Esztergom, Keresztény Múzeum Lepold 8.; MNM, TKcs T.2520 (50. kép)

A Mezőkeresztesi csata 1596

Eger elfoglalása után III. Mehmed szultán csapatai Mezőkeresztesnél 1596. október 23–26. között háromnapos csatát vívtak Miksa főherceg és Báthory Zsigmond fejedelem egyesült seregével. A már győztesnek tűnő csata a német zsoldosok fegyelmezetlensége miatt végül a törökök győzelmével ért véget.

1. **Mezőkeresztesi csata 1596/1** Méret 31,2x26,2 cm. Hans Sibmacher műve. Megjelent: *Belegerung Erlau vnd darauff folgende Schlacht zwischen den Christen Türcken vnd Tartarn (…) mit schönen Figuren gezieret. Zu Endt mit zweyen schönen Kupfferstücken.* Nürnberg, (Lochner, Joachim), 1596. HAB Wolfenbüttel, QuN 207 (3); OSZK, App. H. 599. MNM, TKcs T.56 (93. kép)
2. **Mezőkeresztesi csata 1597/1** Méret 27,0x23,0 cm (Eger látkép felével illesztett 50,3x23,0 cm). Philip von Uffenbach műve, jelzése PvB. In: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (…) hierzwischen (…) Franckfurter Herbstmess 1596 und etliche Monat zuvor bis auff gegenwertige Fastenmess dieses 1597 Jahrs.* (1597/1. szám, böjti vásár) 62–63. o. k. MNM, TKcs T.517 (94. kép)
3. **Mezőkeresztesi csata 1597/2/1** Méret 22,0x16,3 Giacomo Franco műve. A metszet címe: „ESSERCITO IMPERI / ALE" és „ESSERCITO DEL / TRANSILVANO" a kép bal és jobb felső sarkában. A metszet létezik „Franco fecit" jelzéssel is. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. OSZK, App. H. 612. (95. kép)
4. **Mezőkeresztesi csata 1597/2/2** Méret 22,1x16,5 Giacomo Franco műve. A metszet címe: „IL POTENTISSIMO ESSERCITO DI SVLTAN MEHEMET IMP. DE TURCHI" a kép felett, végig futó külön keretben. A metszet létezik „Franco fecit" jelzéssel is. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. OSZK, App. H. 612. (96. kép)
5. **Mezőkeresztesi csata 1597/2/3** Méret 21,0x15,4 Giacomo Franco műve. A metszet létezik „Franco fecit" jelzéssel is. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. OSZK, App. H. 612. (97. kép)
6. **Mezőkeresztesi csata 1597/3** Méret 20,2x12,1 Giacomo Franco műve. Lehetséges, hogy a metszet létezik „Franco forma" jelzéssel is. A metszetet tükör-állásban Coronelli is másolta. In: *Teatro della piu moderne.* Venetia, (Franco, G.), 1597. App. H. 612. (98. kép)
7. **Mezőkeresztesi csata 1 1603/1** Méret 26,1x15,5 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 40. lap. OSZK, App. H. 677. (99. kép)
8. **Mezőkeresztesi csata 2 1603/2** Méret 26,4x15,5 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 41. lap. OSZK, App. H. 677. (100. kép)

A Tolnai vízi csata 1599

1599 nyár elején Pálffy Miklós vezetésével a dunai sajkások a hajdú csapatokkal közösen a Dunán érkező török utánpótlások megakadályozására indultak. Június 20-án Tolna közelében a Belgrádból Budára indított valamennyi hajót elfogták, a kísérő török csapatokat szétverték és hatalmas zsákmányra tettek szert.

1. **Tolna vízi csata 1599/1** Fametszet címlapon. Ismeretlen metsző műve. In: *Warhafftige Particular Vom glückseligen Sieg (…) Tolna unter Ofen (…) der 23 Junii dis 1599 Jahres geschehen.* Breslau, (Baumann, Georg), 1599. címlapon (234. kép)
2. **Tolna vízi csata 1599/2** Méret 32,3x26,7 cm. Hans Sibmacher műve. MNM, TKcs T 974 (135. kép)
3. **Tolna vízi csata 1599/3** Méret 29,0x22,0 cm. Méret Philip von Uffenbach (?) műve In: Meurer, Theodor: *Relationis Historicae Continuatio (…) von Fastenmeß 1599. biß auff Herbstmeß 1599.* Frankfurt a M., 1599. (136. kép)
4. **Tolna vízi csata 1602/1** Méret 26,2x15,7 cm. Hans Sibmacher műve. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (137. kép)
5. **Tolna vízi csata 1603/1** Méret 25,7x15,8 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 49. lap. OSZK, App. H. 677. (200. kép)

Báthory András fegyverzetének bemutatása Pilsenben 1600. január 13

Báthory András fejedelem halála után Mihály vajda elküldte ajándékul Rudolf császárnak a sellenberki csatában megszerzett zászlókat, Báthory András harci ménjét és díszes fegyverzetét Pilsenbe, ahol azokat bemutatták.

1. **Báthory András és fegyverzete 1600/1** Fametszet röplapon, méret 29,1 x39,3 cm. Samuel Dilbaum műve. Olim Pálffy-gyűjtemény, Szomolány; Stuttgart, Staatsgalerie Inv. A 31264 (139. kép)
2. **Báthory András és fegyverzete 1600/2** Méret 28,0x20,5 cm. Georg Keller (?) műve. In: Meurer, Theodor: *Relationis Historicae Continuatio (…) von Herbstmeß 1599. biß auff Fastenmeß 1600.* Frankfurt, 1600. A könyv végén. (140. kép)

15 eves haboru print.indd 107 23/03/2021 10:03

A Goroszlónál zsákmányolt erdélyi zászlók bemutatása Prágában 1601

Báthory Zsigmond 1601. augusztus 3-án a Goroszló melletti csatában vereséget szenvedett Giorgio Basta császári tábornok és Mihály vajda egyesült seregétől. A csatában megszerzett zászlókat Basta elküldte Rudolf császárnak Prágába, ahol 1595. augusztus 14-én ünnepélyes felvonuláson bemutatták azokat.

Goroszlói csata és zászlók 1601/2 Méret 33,1x25,6 cm. Hans Sibmacher műve. Paas P-3782 US Washington LC Huslab, 8. (153/b. kép)

Mihály vajda megölése 1601

Giorgio Basta császári generális alig két héttel a goroszlói győzelem után Mihály vajdát – aki azt tervezte, hogy Erdélyt saját magának fogja megszerezni – meggyilkoltatta. Torda alatt Basta és Mihály vajda seregei egymás mellett táboroztak. Basta két vallon tisztet küldött erős katonai kísérettel Bastához, akit a tisztek egyedül találtak a sátorában és meggyilkoltak, a Mihály vajda segítségére siető katonáit pedig lemészárolták.

Mihály vajda megölése 1601/1 Fametszet címlapon. Ismeretlen metsző műve. In: *Warhafftige Zeitung Welcher gestalt Michel Weyda auß der Walachey in seinem Zelt von einem Hauptmann erstochen und von dem Andern enthauptet*. Praga, (Strauß, Nicolaus), 1601. (220/a. kép)

Georg Paradeiser nagykanizsai várkapitány és társai kivégzése Bécsben 1601

Georg Paradeiser várkapitányt két társával Nagykanizsa, Wilhelm Uhrmüller kapitányt két társával pedig Babócsa feladásáért állították hadbíróság elé. Az ítéleteket 1601. október 19-én nyilvánosan hajtották végre Bécsben, nagy tömeg jelenlétében.

1. **Paradeiser és társai kivégzése 1601/1** Fametszet, méret 34,7x25,1 (a metszet), 34,7x42,1 cm (a teljes röplap). Jelzése: SK monogram, fent középen az 1601. évszámra fűzve. Nyomtatta Wolff Halbmaister, Wien. Paas P-12 Olim Szántai gyűjtemény, Párizs; Pálffy-gyűjtemény, Szomolány; Wien HGM Bl.28.136 (168. kép)
2. **Paradeiser és társai kivégzése 1601/2** Méret 29,2x22,9 cm. Hans Sibmacher műve. Olim Szántai-gyűjtemény, Párizs; Nürnberg, GMN Inv. Nr. HB 26482 Kapsel 1327 (169. kép)
3. **Paradeiser és társai kivégzése 1602/1** Méret 26,2x15,7 cm. Hans Sibmacher műve. In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. OSZK, 833.343 (170. kép)
4. **Paradeiser és társai kivégzése 1602/2** Szövegközti fametszet, mérete 12x8 cm. Megjelent**:** [Frey, Jacob] *Continuatio Ungarische und Siebenbürgische Kriegshändel* Lieh, /Nefen, Conrad/, 1602. HAB, Németh, S.Katalin, H 2118. 17b oldal. (220/d. kép)
5. **Paradeiser és társai kivégzése 1603/1** Méret 26,1x15,5 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 54. lap. OSZK, App. H. 677. (180. kép)

A Sárvíz-híd felégetése 1603

A Buda megsegítésére igyekvő Murad pasa seregével a Szekszárd alatti Sárvíz mocsarain átvezető hidat épített 1603 májusában. Siegfried Kolonics ezredes császári serege megtámadta a törököket és sikerült a hidat felgyújtaniuk.

Sárvíz hídja 1607/1 Méret 25,8,1x15,5 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1607. 5. lap. OSZK, App. H. 677. (186. kép)

Szatmári csodás jelenség 1603

1603 telén a Szatmár vára előtti mezőn két vörös ruhás lovas tűnt fel, fejükön koronával. Egy-egy vörös zászlót húztak maguk után, amin hatalmas kereszt volt. A lovasok átlovagoltak a város előtti tavon anélkül, hogy elsüllyedtek volna, majd hirtelen eltűntek. A csodás jelenséget sokan látták.

Szatmár csodás jelenség 1607/1 Méret 25,5x15,4 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1607. II. k., 11. lap. OSZK, App. H. 677. (202. kép)

Az 1603-ban zsákmányolt török zászlók bemutatása Bécsben

1603. december 7-én Russwurm generális diadalmenetben mutatta be Bécsben az 1603. évi győztes csatáiban zsákmányolt török zászlókat.

1603. évi zászlók 1607/1 Méret 25,8x15,7 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1607. II. kötet, 9. lap. App. H. 677. (203. kép)

Buda 1598–1602

Buda visszafoglalását két alkalommal, 1598-ban és 1602-ben kísérelték meg a császári seregek, ám mindkét alkalommal sikertelenül. A sikertelenségnek több oka is volt, ezek közül feltétlenül említendő, hogy az ostrom elkezdésére a késedelmes gyülekezés miatt mindkét alkalommal csak az őszi hónapokban, szeptember–októberben került sor. Az esős őszi, majd téliesre fordult időjárás miatt az ostromot mindkét alkalommal félbe kellett szakítani. A császári hadvezetés nem tudta megakadályozni, hogy a Budát védő törökök ne kapjanak utánpótlást, és a Buda felmentésére érkező török seregekkel sem vállalták a nagyobb összecsapást. A 15 éves háború alatt összesen 24 metszet született Budáról, ám ezek közül kevés a figyelemre méltó. Ahasverus Rottenberger korábban még nem ismertetett metszete, egy ismeretlen német mester Buda ostromát keleti nézetből mutató műve mellett Wilhelm Dilich és Hans Sibmacher Buda ábrázolásai nevezhetők jelentősebbnek.

1. **Buda 1598/1** Rózsa 1999/38a. Méret 28,0x18,5 cm. Dominicus Custos műve. „DC” jelzés a jobb alsó sarokban. In: *Particular (…). Relation das ist: Bericht was sich (…) in werender Belägerung der (…) Vestung Ofen verloffen*. Nürnberg, (Lochner, Ch.), 1599. (277. kép)

15 eves haboru print.indd 108 23/03/2021 10:03

2. **Buda 1598/2** Rózsa 1999/5. Méret 28,1x22,7 cm. Philip von Uffenbach műve. In: *Historicae Relationis Continvatio Warhafftige Beschreibunge (…) hierzwischen (…) Franckfurter Herbstmess Anno 1598 und etliche Monat darvor bis gegenwertige Fastenmess dieses 1599 Jahrs.* [S. l.], [s. n.], 1599. A metszet újra megjelent „55" számjelzéssel a jobb alsó sarokban. (274. kép)
3. **Buda 1598/3** Rózsa 1999/4. Méret 33,4x29,6 cm. Giovanni Maggi műve. „IOANNES. MAIVS. FECIT. jelzés a képen lent balra. Címe: „IL VERO DISEGNO / DELLA CITTA / DI BVDA / Metropoli dell' Vngheria / ET DI PESTO SITVATO / sopra l'altra riua / DEL DANVBIO / Hora recuperata dall' Imperiali l'anno 1598 / a di 9 d'ottobre / Con licentia de superiori / Giouanni Orlandi forma in Roma". A kép alatt történeti leírás. (275. kép)
4. **Buda 1598/4** Rózsa 1999/8. **Méret** 30,5x21,8 cm. Nicolo Fontana Freda (?) műve. „Nicolo Fontana Freda Fecit" jelzés a címtábla bal alsó sarkában. Címe: „IL VERO DISEGNO / DELLA CITTA / DI BVDA / Metropoli deli' Vngheria / ET DI PESTO SITVATO / sopra l'altra riua / DEL DANVBIO" A kép alatt történeti leírás. (276. kép)
5. **Buda 1598/5** Rózsa 1999 nem ismeri. Méret 20,4x13,5 cm. Giacomo Franco műve. „Franco forma" jelzés a jobb alsó sarokban. Címe: „LA CITTA DI BVDA ET FORTEZZA DI PESTO IN HVNGARIA." (278. kép)
6. **Buda 1598/6** Rózsa 1999/304. Méret 20,4x13,5 cm. Giacomo Franco műve. „Franco fecit" jelzés a jobb alsó sarokban. Címe két sorban: „LA CITTA DI BVDA ET FORTEZZA DI PESTO IN HVNGARIA / assediata dal esercito imperial 1598." (279. kép)
7. **Buda 1598/7** Rózsa 1999/381. Méret 58,0x18,1 cm. Ahasverus Rottenberger műve. „Aswerus Rotnberger paumaster" jelzés a jelmagyarázat tábláján alul. Címe „Abriss der Königlichen Stadt Offen wie die von Mittag von dem Christlichen Kriegsheer Belägerth und beschossen gewesen. A. D. 1598. Jar." (280. kép)
8. **Buda 1600/1** Rózsa 1999/7. Méret 20,6x9,4 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „OFEN B" a képen fent. Nyugati nézet. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. 16–17. o. k. OSZK, App. H. 654. (283. kép)
9. **Buda 1600/2** Rózsa 1999/59. Méret 18,8x9,2 cm. Wilhelm Dilich műve. Címe: „OFEN A" a képen fent. Északi nézet. In: Dilich, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. 16–17. o. k. OSZK, App. H. 654. (284. kép)
10. **Buda (1600)/1** Rózsa 1999/6. **Méret** 32,5x24,4 cm. Hans Sibmacher műve. Buda nyugati és keleti nézete egymás alatt egy lapon. Egymásra fonódó *H* **és** *S* betű jelzés az alsó felirat végén. Címe a képen felül szószalagon: „BVDA ODER OFEN DIE HAVPTSTADT IN VNGERN." (297. kép)
11. **Buda 1602/1** Rózsa 1999/9. Méret 27,2x16,5 cm. Hans Sibmacher műve. Címe: „CONTRAFACTVR DER HAVBTSTAD OFEN IN VNGERN, WIE DIE VON DEN CHRISTE BELEGERT GEWEST. ANO.1598. Mens: Octobri." In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. OSZK, 833.343 (285. kép)
12. **Buda 1602/2** Rózsa 1999/60. Méret 39,1x30,7 cm. Wolfgang Meyerpeck műve (?)." Cum Priuil /Sac. Caes. Mtis. /Pragae." jelzés a kép alatt a jobb sarokban. BTM, 17430; HTIM H III a 63. (hiányos példány) (287. kép)
13. **Buda 1602/3** Rózsa 1999/61a. Méret 26,6x16,5 cm. Hans Sibmacher műve. Megjelent röplapon. OSZK, App. M. 335. (288. kép)
14. **Buda 1602/4** Rózsa 1999/61a. Méret 26,6x16,5 cm. Hans Sibmacher műve. Címe: „WAHRE CONTERFACTVR DER STADT OFEN VND PEST, WIE ES VON DEN CHRISTEN BELEGERT WORDEN. ANNO 1602." In: Ortelius, Hieronymus: *Chronologia* Nürnberg, 1602. A metszet később megjelent sorszám, illetve lapszám feltüntetésével is. OSZK, 833.343 (286. kép)
15. **Buda 1602/5** Rózsa 1999/62. Méret 32,0x25,7 cm. Donato Rasciotti műve. „In Venetia Donato Rasciotti forma" jelzés a jelmagyarázat keret alján. Címe: „IL VERO DISSEGNO DELLA FORTISSIMA CITTA DI BVDA METROPOLI DI HVNGARIA PARTE PRESA ET PARTE ASSEDIATA COME NEL DISEGNO SI VEDE QVESTO ANNO 1602." (289. kép)
16. **Buda 1602/6** Rózsa 1999/61. Méret 27,2x17,0 cm. Georg Keller műve. „GKeller/1602" jelzés a kép bal alsó sarkában. In: Meurer, Theodor: *Relatio Historicae Continvatio oder Warhafftig Beschreibung (…) Herbst mess 1602 und 1603 Jahrs.* Frankfurt a.M., (Latomus, Sigismundus), 1603. 6–7. o. k. OSZK, App. M. 132. (290. kép)
17. **Buda 1602/7** Rózsa 1999 nem ismeri. Méret 33,4x29,6 cm. G. Maggi 1598/3 metszete átjavított 1602. évszámmal. OSZK, App. M. 422. (291. kép)
18. **Buda 1602/8** Rózsa 1999/10. Méret 30,5x21,8 cm. Giovanni Maggi műve. „ioannes maius.ro.fecit" jelzés a bal alsó sarokban. Címe a kép felett: „IL VERO DISEGNO DELLA CITTA DI BVDA IN VNGERIA RECVPERATA DA CHRISTIANI /Qvest'Anno presente 1602 del Mese d'Ottobre". A kép alatt 4 soros történeti leírás, végén: „Gio. Antonio de Paoli forma in Roma con lizenza de Superiori" jelzéssel. Ismeretlen helyen. (292. kép)
19. **Buda 1602/9** Rózsa 1999/304a. Méret 39,x7x31,0 cm. Giacomo Franco műve. „Giacomo Franco Forma" jelzés a címkeret jobb alsó sarkában. Címe: „La felicissima espugnatione di Buda citta regia nell Hugaria fatta del Essercito imperiale l'anno 1602 A di Ottobre" a bal felső sarokban, táblán hat sorban. OSZK, App. M. 449. (293. kép)
20. **Buda 1602/10** Rózsa 1999/102. Méret 27,2x18,0 cm. Ismeretlen metsző műve. Címe: „Belegerung der Küniglichen Stadt Offen vnd Best / Anno 1602." BTM(294. kép)
21. **Buda 1602/11** Rózsa 1999/102a. Méret 29,5x19,7 cm. Hans Sibmacher műve. Megjelent röplapon. Címe: „ABRIS DER KÖNIGLICHEN STAT OFEN, VND PEST, WIE ES DIE CHRISTEN BELEGERT HABEN. ANNO.1602." BTM, 28.201. (295. kép)
22. **Buda 1603/1** Rózsa 1999/11. Méret 26,0x15,7 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 47. lap. OSZK, App. H. 677. (281. kép)
23. **Buda 1603/2** Rózsa 1999/102b. Méret 26,0x15,6 cm. W. P. Zimmermann műve. In: Dilbaum, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. 57. lap. OSZK, App. H. 677. (296. kép)
24. **Buda 1617/1** Rózsa 1999/104. Méret 47,7x 32,1 cm. Georg Hoefnagel műve. In: Braun, Georg – Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum.* Köln, 1617. VI. k., 30. lap. (282. kép)

15 eves haboru print.indd 109 23/03/2021 10:03

Rajzok

1. **Buda ostroma rajz 1602/1** Tollrajz, mérete 50,5x60 cm. Ismeretlen német rajzoló műve (W. J. Stromer?) Stromerscher Familienarchiv Burg Grünsberg bei Nürnberg Baumeisterbuch I. fol. 106b. Rózsa 1999/ 213. Südost-Forschungen Band XXIII. 1964 /R. Oldenburg–München/ 116–131. (298. kép)
2. **Buda ostroma rajz 1602/2** Vízfestmény, mérete 36x22 cm. Ismeretlen olasz rajzoló műve. A–Z olasz nyelvű jelmagyarázat a jobb sarokban. Bibliotheca Apostolica Vaticana, Archivio Borghese III. 69a/ fol. 69. Rózsa 1999/ 214. (299. kép)
3. **Eger, „párizsi kép" 1604** Metszet, mérete 30,5x25,2 cm. Hans Sibmacher metszete ráragasztott francia címmel és jelmagyarázattal. Bibliothèque nationale de Paris Département des Manuscrits Nr. 19887 Fond francais Balthasar Guerin Histoire de Hongrie Nancy, 1604. 307. p. (300. kép)
4. **Esztergom, Gabriello Ughi rajza 1595** Akvarell, mérete 55x42 cm. Archivio di Stato di Modena, Mappario Estense, Militare N. 138. (301. kép)
5. **Esztergom, Claudio Cogonaro rajzai 1595** Ceruzarajzok, méretük 44x33 cm. Claudio Cogonaro hadmérnök rajzai. Archivio di Stato di Modena, Mappario Estense, Militare N. 131/1-5. (302. kép)
6. **Esztergom rajz 1595** Tollrajz, mérete 33x23 cm. Ismeretlen rajzoló műve. Az Esztergom 1594/2 metszet másolata. Archivio di Stato di Modena, Mappario Estense, Militare N. 145. (303. kép)
   Érsekújvár rajz 1595 Színezett tintarajz, mérete 47,5,4x16,57,2 cm. Georg Hoefnagel(?) rajza. A rajz több hasonló példányban ismert. (304. kép)
7. **Nagyvárad, Cesare Porta rajza 1599.** Színezett tusrajz, mérete 43,2x32,1 cm. Cesare Porta hadmérnök alaprajza. A Szent László szobor részlet kinagyítva. Badische Generallandesarchiv, Karlsruhe Hausfideikomisses Hfk. Bd. XIV. Nr. 49. Ref. Glaser Nr. 260. (306. kép)
8. **Székesfehérvár rajz 1601** Tusrajz, mérete 43,0x10,5 cm. Ismeretlen német rajzoló műve. Felirata szerint 1601. szeptember végén készült. Generallandesarchiv, Karlsruhe Hausfideikomisses Hfk. G Nr.135 (rot) Ref. Glaser 371. (305. kép)

9. **Székesfehérvár rajz** Tollrajz, mérete 19,0x8,0 cm. Ismeretlen német rajzoló műve. Sibmacher metszetének (Székesfehérvár 1601/4) tükör másolata, a kép alatt kézírásos ismertetőszöveggel. In: Münster, Sebastian: Cosmographey Bayerische Staats Biblithek, München VD16 M 6706 1224–1225. o. k. (307. kép)
10. **Visegrád, Gabriello Ughi rajza 1595** Akvarell, mérete 57x43 cm. Archivio di Stato di Modena, Mappario Estense, Militare N. 159. (308. kép)

Művészek, Metszők, Metszetkiadók

(A név után szögletes zárójelben [ ] lévő évszám mutatja azt az évet, amely eseményei során életével, munkásságával foglalkozunk. A metszetazonosító az Adattárra, a zárójeles képszám a Képtáblákra utal)

Custos, Dominicus: [1594], Buda 1598/1 (277. kép), Esztergom 1594/1 (27/a. kép), Esztergom 1595/2 (56. kép), Esztergom 1600/1 (66. kép), Győr 1598/9 (126. kép), Nagykanizsa 1601/2 (173. kép), Esztergom 1604/ lappangó

Dilbaum, Samuel: [1603], Báthory András 1600/1 (139. kép)

Dilich, Wilhelm: [1600], Ungarische Chronica, Kassel, 1600. metszet-sorozata (25 metszet, 235–257, 283, 284. kép)

Fontana Freda, Nicolo: Buda 1598/4 (276. kép)

Franco, Giacomo: [1594], Buda 1598/5 (278. kép), Buda 1598/6 (279. kép), Buda 1602/9 (293. kép), Eger 1597/1 (208. kép), Esztergom 1597/1 (209. kép), Esztergom 1597/2 (210. kép), Győr 1594/5 (37. kép), Győr 1594/6 (35. kép), Győr 1597/1 (34. kép), Győr (1597)/2 (114. kép), Győr 1598/5 (119. kép), Győr (1598)/1 (211. kép), Hatvan 1597/1 (212. kép), Komárom 1597/1 (213. kép), Mezőkeresztes 1597/2/1-3 (95-97. **kép)**, Mezőkeresztes 1597/3 (98. kép), Nagykanizsa (1601)/2 (179. kép), Székesfehérvár (1601)/1 (166/a. kép), Székesfehérvár (1601)/2 (167. kép), Temesvár 1597/1 (214. kép), Visegrád 1597/1 (215. kép)

Galle, Philips: Győr 1598/8 (122. kép)

Halbmaister, Wolff: Paradeiser kivégzése 1601/1 (168. kép)

Hoefnagel, Georg: [1600], Buda 1617/1 (282. kép), Drégelypalánk 1617/1 (16. kép), Eger 1617/1 (92. kép), Érsekújvár–Visegrád (1597)/1 (70. kép), Esztergom (1597)/1 (59. kép), Győr (1597)/1 (116. kép), Hatvan 1657/1 (87. kép), Kassa 1617/1 (150. kép), Kolozsvár 1617/1 (151. kép), Komárom (1597)/1 (71. kép), Nagyvárad 1617/1 (134/b. kép), Pápa 1617/1 (111. kép), Szolnok 1617/1 (72. kép), Tata 1617/1 (105. kép), Törökszentmiklós 1617/1 (73. kép), Visegrád–Érsekújvár (1597)/1 (70. kép)

Hoefnagel, Jakob: [1600], Érsekújvár–Visegrád (1597)/1 (70. kép), Esztergom (1597)/1 (59. kép), Komárom (1597)/1 (71. kép), Visegrád–Érsekújvár (1597)/1 (70. kép)

Hogenberg, (Abraham): [1594], Esztergom 1595/9 (53. kép), Győr 1598/14 (124. kép), Komárom 1594/2 (40. kép), Pápa (1600)/1 (141. kép), Tata 1597/3 (103. kép)

Käppeler, Bartholomeus Goroszló 1601/2 (153/a. kép), Székesfehérvári zsákmány 1593/1 (17/a. kép)

Keller, Georg: [1599], Báthory András 1600/2 (140. kép), Buda 1602/6 (290. kép), Csepel 1604/1 (188. kép), Esztergom (1605)/1 (206. kép), Érsekújvár 1606/1 (207. kép), Goroszló 1601/1 (152. kép), Hatvan 1604/1 (189. kép), Miriszló 1601/1 (144. kép), Nagykanizsa 1601/1 (145. kép), Nagykanizsa 1602/2 (174. kép), Sellenberk 1600/1 (138. kép), Székesfehérvár 1602/1 (161. kép), Székesfehérvár 1603/1 (184. kép)

Koler, Hans Clement Esztergom 1595/11 (65. kép)

Kress, Georg: [1595], Tata 1597/2 (101. kép), Visegrád 1595/1 (67. kép)

Lautensack, Adolf: [1595], Esztergom 1595/5 (52. kép)

Leu (Leeuwe), Thomas de: Nagykanizsa (1601)/1 (146. kép)

Maggi, Giovanni: Buda 1598/3 (275. kép), Buda 1602/7 (291. kép), Buda 1602/8 (292. kép)

15 eves haboru print.indd 110 23/03/2021 10:03

Mair, Alexander: [1596], Győr 1598/12 (128. kép), Gyula 1596/1 (79. kép), Hatvan (1596)/1 (85. kép), Hatvan 1596/2 (84. kép), Hatvan 1596/3 (83. kép), Lippa 1596/2 (79. kép), Nagykanizsa 1601/4 (172. kép), Temesvár 1596/1 (80. kép), Temesvár 1596/3 (79. kép), Vác 1596/1 (83. kép)

Mair, Philippus: Nagyvárad 1599/1 (134a. kép)

Mayr, Lucas: [1593], Esztergom 1596/2 (57. kép), Fülek 1593/3 (8. kép), Hatvan 1594/1 (24. kép), Lippa 1595/1 (49. kép) Nógrád 1594/6 és Székesfehérvár 1594/2 (19/a. kép)

Meyerpeck, Wolfgang: [1593], Buda 1602/2 (287. kép), Esztergom 1594/3 (27/b. kép), Esztergom 1594/4 (28/a. kép), Esztergom 1595/3 (58. kép), Esztergomi zászlók 1595/1 (50. kép), Fülek 1593/1 (9/a. kép), Fülek 1593/2 (10. kép), Komárom 1594/3 (39/a. kép), Nógrád 1594/5 (21. kép), Gyula 1596/2 (78. kép), Lippa 1596/3 (78. kép), Temesvár 1596/2 (78. kép)

Orlandi,Giovanni: [1598], Buda 1598/3 (275. kép), Buda 1602/7 (291. kép), Győr 1598/17 (133. kép), Nagykanizsa 1601/5 (175. kép), Székesfehérvár 1601/9 (166/b. kép)

Paoli, Giovanni Antonio de: (Roma) Buda 1602/8 (292. kép)

Parmensis, Battista: [1595], Esztergom 1595/10 (64. kép)

Passe, Crispijn van de : Győr 1598/15 (132. kép)

Porro, Girolamo: [1594], Győr 1594/2/a (36/a. kép), Győr 1594/2/b (36/b. kép)

Quad von Kinkelbach, Matthias: Győr 1598/15 (132. kép)

Rasciotti (Rascicotti), Donato: Buda 1602/5 (289. kép), Miriszló 1600/1 (143. kép), Nagykanizsa (1601)/4 (177. kép)

Rottenberger, Ahasverus: [1593], Buda 1598/7 (280. kép), Székesfehérvár 1593/1 (5. kép)

Ruda, Hans (János): [1594], Esztergom 1594/1 (27/a. kép), Esztergom (1594)/1 (28/b. kép)

Rye, Aegidius van der: [1600], Kassa 1617/1 (150. kép), Kolozsvár 1617/1 (151. kép)

Schoel, Henricus van: Nagykanizsa (1601)/3 (176. kép)

Sibmacher, Hans (Johann): [1602], Buda (1600)/1 (297. kép), Buda 1602/1 (285. kép), Buda 1602/3 (288. kép), Buda 1602/4 (286. kép), Buda 1602/11 (295. kép),Eger 1596/2a-b (90/a–90/b. kép), Esztergom 1595/4 (54. kép), Esztergom 1595/5 (52. kép), Esztergom 1595/6 (55. kép), Goroszlói zászlók 1601/1 (153/b. kép), Győr 1594/1 (32. kép), Győr 1598/4 (130. kép), Győr 1598/7 (125. kép), Győr 1598/10 (131. kép), Hardegg kivégzése 1595/1 (43/a. kép), Hatvan 1596/4 (86. kép), Komárom 1594/1 (41. kép), Mezőkeresztesi csata 1596/1 (93. kép), Nagykanizsa 1601/3 (171. kép), Pápa (1597)/1 (107. kép), Paradeiser kivégzése 1601/2 (169. kép), Székesfehérvár 1601/3 (157. kép), Székesfehérvár 1601/4 (156. kép), Tolna vízi csata 1599/2 (135. kép), Visegrád 1595/3 (68/b. kép) és az Ortelius, Hieronymus Chronologia 1602. könyv metszet sorozata (258–273. kép)

Thran, Adam: [1593], Fülek 1594/2 (9/b. kép)

Uffenbach, Philip von: [1596], Buda 1598/2 (274. kép), Eger (1596)/2 (91. kép), Mezőkeresztesi csata 1597/1 (94. kép), Tolnai vízi csata 1599/3 (136. kép)

Ullrich (Ulrich), Heinrich: [1597], Győr 1597/2 (115. kép)

Vaccario, Andrea: [1595], Esztergom 1595/7 (63. kép)

Valegio, Francesco: Miriszló 1600/1 (143. kép)

Zenoi, Domenico: Eger (1596)/1 (89. kép)

Zimmermann, Wilhelm Peter: [1603], Buda 1603/1 (281. kép), Buda 1603/2 (296. kép), Székesfehérvár 1601/1 röplap (159. kép), Székesfehérvár 1601/2 röplap (160. kép), Nagykanizsa 1601 (lappangó) **és** az 1603. és 1607. évi sorozat (50 metszet)

Ismeretlen metszők:

Buda 1602/10 (294. kép), Erdélyi tanácsurak kivégzése 1595/1 (30. kép), Esztergom 1594/2 (29. kép), Esztergom 1595/1/a-b (51. kép), Esztergom 1595/8 (62. kép), Esztergom (1595)/3 (61. kép), Fülek 1594/1 (11. kép), Győr 1594/7 (33/b. kép), Győr 1594/8 (38/b. kép), Győr 1598/1 (38/a. kép), Győr 1598/3 (120. kép), Győr 1598/6 (127. kép), Győr 1598/11 (123. kép), Győr 1598/13 (129. kép), Hardegg kivégzése 1595/2 (44. kép), Hardegg kivégzése 1595/3 (45. kép), Hardegg kivégzése 1595/4 (46. kép), Hatvan 1595/1 (25. kép), Hatvan 1597/2 (82. kép), Komárom (1594)/1 (39/b. kép), Nagykanizsa (1601)/1 (145. kép), Nagykanizsa 1608/1 (146/a. kép), Nagykanizsa 1608/2 (147/a. kép), Nógrád 1594/2 (20. kép), Nógrád 1594/3 (22. kép), Pápa 1597/2 (109. kép), Pápa 1597/3 (110. kép), Pápa 1597/4 (108. kép), Székesfehérvári csata zsákmánya 1594/1 (17/b. kép), Székesfehérvár 1594/1, (6. kép), Székesfehérvár 1601/6 (163. kép), Székesfehérvár 1601/8 (158. kép), Székesfehérvár 1608/1 (162/a. kép), Tata 1597/4 (104. kép), Vác (1597)/1 (117. kép), Vác (1597)/2 (102. kép), Vác 1598/1 (118. kép), Visegrád 1595/2 (68./a. kép)

„Apresso G. P. cum priuileg." (lehet Girolamo Porro, Venezia) Pápa 1597/3 (109. kép)

„Exc: vien: M:V" (MY? MW?) Győr 1594/3 (33/a. kép)

„Martinus Li. in ventur" Esztergom (1595)/2 (60. kép)

„SK" (egymásra írva) fametsző monogram Paradeiser kivégzése 1601/1 (168. kép)

Megjegyzés: a tudósítások címlapján és az azokban lévő szövegközti fametszetek a jegyzékben nem szerepelnek.

15 eves haboru print.indd 111 23/03/2021 10:03

Egyesített irodalomjegyzék
A 15 éves háború metszeteit tartalmazó alkalmi kiadványok, könyvek, felhasznált irodalom

Alkalmi kiadványok

Belagerung Erlau und darauff folgende Schlacht (...). Nürnberg, /Lochners, J./, 1596. OSZK, App. H. 599., HAB Wolfenbüttel, QuN 207 (3), Németh S. Katalin, H129. *(Eger 1596/1, Eger 1596/2/b, Mezőkereszetes 1596/1; 225, 90/b, és 93. kép)*

Beschreibung der Stadlichen Praesenten so der Röm. Key. Maiest. Rudolpho 2. und ihrem Herrn Bruder Ertzhertzog Matthias den 3. tag Jenners Anno 1594. von der bey Stulweissenburg eroberten Türckischen Beut zu Wien (...). Frankfurt a. M., /Brachfeldt, P./, 1594. *(Székesfehérvári zsákmány bemutatása 1594/1, 17/b. kép)*

Copey Zweyer Fürstlicher Schreiben. Wien, 1601. OSZK, App.H. 1958. *(Kolozsvár 1601/1, 178. kép)*

Discurs. Vngarischer Sibenbürgischer Crabatischer Walachischer Turckischer vnd Tartarischer Handlungen. Nürnberg, /Lochners, Joachim/, 1598. OSZK, App. H. 625. *(Temesvár 1598/1 és Vác 1598/2, 221. és 226. kép)*

Fernere Victorien und einnam etlicher Vestungen in Ungern. Nürnberg /Lochners, Joachim/, 1598. MTA Könyvtár, 383. *(Csókakő, Tata, Tihany, Vál, Várgesztes, Várpalota, Veszprém, 233. kép)*

FRANCUS, Jacobus: *Relationis Historicae Continvatio Warhafftige Beschreibunge (...) hierzwischen (...) Franckfurter Herbstmess (...) zuvor bis auff gegenwertige Fastenmess dieses (...) Jahrs*. Wallstatt, 1593–1599. (évente a tavaszi és őszi vásárra)

Gründlich und Warhafftig (...) Vestung Stuhlweissenburg (...) MDCI. Jahrs (...). Praga, /Strauss, Nicolaus/, 1601. OSZK, Röplap 429/a. *(Székesfehérvár 1601/5/a, 155. kép)*

Hatwan in Ungern mit gestürmter Handt gewonnen (...). Nürnberg, /Heussler, Leonhard/, 1596. OSZK, App. H. 600. *(Hatvan 1596/1/a, 222. kép)*

Hatwan in Vngern mit gestürmter Handt gewonnen und eingenommen. Nürnberg, M.C.XCVI. FSZEK, B.0941/168. *(Hatvan 1596/1/b, 232. kép)*

MEURER, Theodor: *Relationis Historicae Continuatio Warhaftige Beschreibung (...) von Herbstmesse (...) bis Fastenmesse (...). Jahrs.* Frankfurt a. M., /Latomus, Sigismundus/, (1599-től ?-ig évente kétszer, a tavaszi és őszi vásárra)

Nawe Zeitung/ Wie das Castel Sambock (...) eröbert (...). Dresden, 1596. HAB, Németh S. Katalin, H1478. *(Zsámbék 1596/1, 230. kép)*

Newe Zeittung. Wie zu Wien dē XVI. Tag Junij, Ferdinand, Graff von Hardeneck, vnd Nicolaus Berlin sin welscher Collonet, vnd Bawmeister der Vöstung Raab, (...) der Vöstung Raab, sein gericht worden, dises 1595, Jahrs. Jm Thon: Pomey, Pomey Jhr Polen. Erslich Getruckt zum Altenburg, an der Jgla, /bey Benedict Frey/, 1595. *(Hardegg kivégzése 1595/5, 43/b. kép)*

Neue Siebenbürgische Victorien. (...). Nürnberg, 1596. *(Temesvár 1598/1, 221. kép)*

Neue Siebenbürgische Viktorien (...). Köln, /Lützenkirchen, W./, 1596 OSZK, App. H. 1928. *(Gyula 1596/1, Lippa 1596/2, Temesvár 1596/3, 79. kép)*

Newe Zeitung Welcher gestalt das veste haus und Schlos Todtes (...). Dresden, /Stöckel, Mathes/, 1597. OSZK, Röpl. 399. (*Tata 1597/1, 227. kép*)

Noch weytere (...) Zeytung aus Vngern (...) wie Christoff von Tieffenbach Herr Palfi (...) fünf fürnemer Flecken einbekommen. Nürnberg, /Heussler, Leonhard/, [1594]. HAB, Németh S. Katalin, H1502. *(Kékkő, Nógrád, Somoskő, Szécsény, Szolnok, 216. kép)*

Particular (...) Relation das ist: Bericht was sich (...) in werender Belägerung der (...) Vestung Ofen verloffen. Nürnberg, /Lochner, Ch./, 1599. *(Buda 1598/1, 277. kép)*

Particularische Beschreibung (...) Hatvan (...) 3. Septembris (...) 1596. Prag,1596. HAB Németh S. Katalin, H1564. Ugyanez a fametszet szerepel a tudósítás cseh nyelvű kiadásán is. *(Hatvan 1596/5/a és /b, 223, 224. kép)*

RÖDERN, Melchior von: *Relatio, oder historische Erzelung, was gestalt die fürtreffliche Vöstung Groß Wardein inn Sibenbürgen, von dem Erbfeind dem Türggen, in dem Monat Octobris deß 1598. Jars (...) von dem Herren Obristen Melchior von Rädern (...) trewlich erzelet worden Melchior von Raedern.* Augsburg, /Dilbaum, Samuel/, 1599. *(Nagyvárad 1599/1, 134/a. kép)*

Ungarische und Türckische Zeitung Belagerung Stürmung Victoria und einnam Papa (...). Nürnberg, 1597. E3 lap. OSZK, App. H. 618. *(Pápa 1597/1/a, 222. kép Hatwan felirat nélkül)*

Vom glückseligen Sieg undt Zerstrewung Vielen Thausent Tartaren (...) der Stadt Lippa (...). Praga, /Schumann, Anna/, [1596]. OSZK, App. H. 1933. *(Lippa 1596/1, 220/c. kép)*

Von Eroberung der Stadt Lippa Plindenburg vnd Petrinia. Vnd von glücklicheñ Sieg wi= der das Türckische Heer mit welchem der Sinan Bassa Moldaw der von Bossna aber Steyer vberfallen wolten. Praga, /Schumann, Johann (Erben)/, 1595. *(Lippa 1595/2, 220/b. kép)*

Von Eroberung Gran und was sich Dabey von anfang den ersten Julii (...). Prag, /Schumann, Hans/, [1595]. OSZK, App. H. 1921. *(Esztergom (1595)/1, 219. kép)*

Von Scharmützel und Treffen ... auff der Adonische vier meil wegs (...) Ofen. Praga, /Schumann, Johann/, 1603. OSZK, Röpl. 437/c. *(Adony 1603/1, 234. kép)*

Wahrhaftige Beschreibung und historische Erzählung, Was sich im Feldzug des Oberkreis Ungarn eigentlich zugetragen hat. Neyß, /Thran, Adam/, [1594]. FSZEK, B 0941/298. *(Fülek 1594/2, 9/b. kép)*

Warhafftige Newe Zeitung aus dem Feldlager vor Raab (...). Nürnberg, 1594. HAB, Németh S. Katalin, H2221. *(Győr 1594/4, 218. kép)*

Warhafftige Newe Zeittunge Aus Raab (...). Leipzig, /Lamberg, Abraham/, 1598. HAB, Németh S. Katalin, H2332. *(Győr 1598/16/a, 218. kép)*

Warhafftige Newe Zeitung Von der (...) Vestung StulWeissenburg. Nürnberg, /Knorr, Johann/ 1601. HAB, Németh S. Katalin, H2228. (*Székesfehérvár 1601/7, 154. kép*)

Warhafftige Newe Zeitung. Wie Ertzherzog Matthias die gewaltige Festung Novigrad (...). Dresden, /Stöckel/, 1594. HAB, Németh S. Katalin, H2230. *(Nógrád 1594/4, 217. kép)*

Warhafftige Particular Vom glückseligen Sieg (...) Tolna unter Ofen (...) der 23 Junii dis 1599 Jahres geschehen. Breslau, /Baumann/, 1599. *(Tolna vízi ütközet 1599/1, 234. kép)*

Warhafftige Zeitung Welcher gestalt Michel Weyda auß der Walachey in seinem Zelt von einem Hauptmann erstochen/ und von dem Andern enthauptet. Praga, /Strauß,Nicolaus/, 1601. *(Mihály vajda megölése 1601/1, 220/a. kép)*

Warhafftige Zeitung. Wi der gnedige GOTT (...) Erstlich gedruckt zu Nürnberg, [1598]. HAB, Németh S. Katalin, H2229. *(Győr 1598/16/b, 231. kép)*

Warhafftige Zeitung. Wi der gnedige GOTT (...). sz.n., Nürnberg, /Dietrich, A. Ph./, [1598]. OSZK, App. H. 636. *(Győr 1598/2, 121. kép)*

15 eves haboru print.indd 112 23/03/2021 10:03

Zeitungen / Welcher gestalt die Vestung PAPA (...) eingenommen. Freiberg in Sachsen, /Hoffmann, Georg/ 1597. HAB, Németh S. Katalin, H2336. *(Pápa 1597/1/b, 229. kép)*

Csak metszethiányos példány ismert

Eygentliche und Gewisse Zeitung, Was sich mit der Festung Pappa im Ungerland mit dem inligenden Kriegsvolck, nemlich Wallonen und Frantzosen, auch dem Erbfeind der gantzen Christenheit, diß jetzschwebend 1600. Jahr verlauffen Mit einem schönen Kuppferstück Gedruckt im jahr 1600. [S.l.], [s.n.], 1600.
Historischer unnd gründlicher Bericht, wie die Königliche Stadt und Festung Stulweissenburg von unserem Christlichem Kriegsvolck mit gestürmeter Hand den 20. Septembris Anno 1601 erobert und eingenommen (...) Sampt einem darzu gehörigen kuppferstück der Festung Stulweissenburg Gedruckt zu Nürnberg bey Johann Knorr, [1601].
Von der Schlacht Sigißmundi Bathori mit dem Michael Wayda auß der Wallachey unnd Georgen Basta (...) Bathori mit grossem Spot vnd verlust seines Volcks auffs Heupt geschlagen worden Hier zugehört ein Kupperstück (...) Erstlich gedruckt in der alten Stadt Prag, Cölln bey J. Christophel, 1601.

Könyvek

BOISSARD, Jean Jacques: *Vitae et icones Sultanorum Turcicorum (...).* Frankfurt a.M., /De Bry recens/, 1596. OSZK, App. H. 1923.
BOISSARD, Jean Jacques: *Historia Chronologica Pannoniae.* Frankfurt a.M., /De Bry, Theodor/, 1608. OSZK, 213.833.
BRENNER, Sebastian: *Continuator Temporis Quinquennalis (...).* Frankfurt a.M., /Brachfeldt, P./, 1599.
BRAUN, Georg–Hogenberg, Frans: *Civitates orbis terrarum. V. B.*. Köln, [1597], *VI. B.*. 1617.
DILBAUM, Samuel: *Eikonografia.* Augsburg, 1603. OSZK, App. H. 677.
DILICH, Wilhelm: *Ungarische Chronica.* Kassel, 1600. OSZK, App. H. 654.
FRANCO, Giacomo: *Teatro della piu moderne.* Venetia, 1597. OSZK, App. H. 612.
[Frey, Jacob] *Continuatio Ungarische und Siebenbürgische Kriegshändel (...) von dem Herbst dess nechst abgeloffenen 1601. jährs biss auff den Herbst dieses gegenwertigen 1602. Jahrs*. Lieh, /Nefen, Conrad/, 1602. HAB, Németh, S.Katalin, H 2118.
FRONSBERGER, Leonhart: *Von Kayserlichem Kriegsrechten.* Frankfurt am M., 1566.
FUMÉE, Martin: *Histoire generalle des troubles Hongrie.* Paris, 1608. *II. rész* Montreulx, Nicolas *de: Histoire universelle des guerres du Turc...* Paris, 1608. OSZK, App. H. 699.
GUERIN, Balthasar: *Histoire de Hongrie (...).* Nancy, 1604 (kézirat). Bibliothèque nationale de Paris, Département des Manuscrits Nr. 19 887 Leírta Marczali Henrik: *Közlemények a párisi nemzeti könyvtárból.* In: Magyar Történelmi Tár XXIII. k. Bp. 1877. 88.
Jacobi Franci Relatio Historia Decennalis Das ist Warhaftige Beschreibung aller fornemen (...). Frankfurt a.M., / Brachfeldt, P./, 1599.
KHEVENHÜLLER, Franz Christoph: *Annales Ferdinandei, oder Wahrhaffte Beschreibung Käysers Ferdinandi des Andern (...).* I–XIV. Vol. Leipzig, /Weidmann, Moritz Georg/, 1721–1726.
Manßfeldische Historia (...). Nürnberg, /Heussler, Leonhardt/, 1595. OSZK, App. H. 1910.
MEMMIUS, Conrad: *Jacobi Franci Relatio Historicae Quinquennalis Warhaftige Beschreibung aller fürnemen (...).* Frankfurt a.M., /Brachfeldt, P./, 1595.
ORTELIUS, Hieronymus: *Chronologia oder Historische Beschreibung (...) Ober vnd Vnder Ungern.* Nürnberg, 1602. OSZK 833.343.
SPECKLIN, Daniel: *Architektura von Vestungen.* Strassburg, /Jobin, Bernhardt/,1589.

Felhasznált irodalom

ALCHIN, Andrew: *Bvda, Ofen, Pesto, Buda, Pest. The earliest views of Budapest – Budapest legkorábbi látképei.* [Szombathely], Yellow Design Kft., 2019.
ANDRESEN, Andreas: *Der Der deutsche Peintre-Graveur oder die deutschen Maler als Kupferstecher,* I–V. Bd., Leipzig, /Weigel, Rudolf/, 1864–1878.
BACHMANN, Fridrich: *Die alten Städtebilder.* Leipzig, /Hiersemann, Karl/, 1939.
BIFOLCO, Stefano–Ronca, Fabrizio:*Cartografia e topografia italiana del XVI secolo, catalogo ragionato delle opere a stampa,* Vol. I–III, Rome, /Edizioni Antiquarius/, 2018.
BUBICS Zsigmond: *Magyarországi várak és városoknak a magyar nemzeti múzeum könyvtárában létező fa- és rézmetszetei*, Budapest,1880.
CENNERNÉ WILHELMB Gizella: *Wilhelm Peter Zimmermann magyar vonatkozású rézkarc sorozatai.* In: Folia Archeologica IX. 1957. 187–203.
CSIFFÁRY Gergely: *Georg Hoefnagel XVI. századi egri vedutája.* In: Agria : annales Musei Agriensis – az Egri Múzeum évkönyve : Jahrbuch des Dobó István Burgmuseums 22.sz. Eger, 1986. 65–89.
DRUGULIN, WILHELM Eduard: *Historischer Bilderatlas II. Theil.* Leipzig, /Leipziger Kunst-Comptoir/, 1863.
GLASER Lajos: *A karlsruhei gyűjtemények magyar vonatkozású térképanyaga.* Budapest, 1933.
KANÁSZ Viktor: *Egy ismeretlen metszet Kanizsa 1601-es ostromáról* In: Kanizsai Antológia 21. szám Nagykanizsa, 2020. 239–247.
LEDENTU, Johann: *Regni Hungariae confinia delineata, nempe iconographiae propugnalium, urbium, arcium etc.* [1639]. Kéziratos rajzgyűjtemény. Österreichischen Nationalbibliothek Wien, Sammlung von Handschriften Nr. 8622–8623.
LEPOLD Antal: Esztergom régi látképei. Szent István Akadémia Értekezései, III. kötet, 5. szám. Budapest, 1944.
LUPOLI, Rosa: Esztergom ostroma 1595-ben: a *modenai Este-levéltár ábrázolásai.* In: Vestigia II. Magyar források Itáliából. A Vestigia Kutatócsoport kiadása, szerkesztette Domokos György, Kuffart Hajnalka, Szovák Márton. Piliscsaba, 2018. 173–190.
PAAS, John Roger: *The German Political Broadsheet 1600–1700. I-XII + Suppl.* Wiesbaden, /Harrasowitz Verlag/, 1985–2015.
PAPP Júlia: A szigetvári hadi táj képzőművészeti ábrázolása a 16–17. században In: Turbék. Szulejmán szultán zarándokvárosa. BTK – PTE, Budapest, Pécs, 2020. 451–534.
PATAKI Vidor: *A XVI. századi várépítés Magyarországon.* In: A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve, 1931. 98–132.

15 eves haboru print.indd 113 23/03/2021 10:03

PÁSZTI László: *Esztergom várának első részletes térképi ábrázolása és ismeretlen erődítési terve – Pompeo Fluriani da Macierata* működése. In: Hadtörténelmi Közlemények 113. évf. 1. szám (2000). 120–139.
Pest Buda egyesítésének emlékére. Lantos Antikváriumának XXVII. jegyzéke. Összeállította Schön Arnold. Budapest, 1923.
RÓZSA György: *Budapest régi látképei 1493–1800.* Budapest, /Akadémiai Kiadó/, 1963. II. kiadás, Budapest, /Új Művészeti Kiadó/, 1999.
RÓZSA György: *Die Ungarnchronik Wilhelm Dilichs.* In: Gutenberg Jahrbuch 1966. Mainz, 1966. 157–165.
STRAUSS, Walter Johann: *The German Single–Leaf Woodcut 1550-1600.* New York, /Abaris Books/, 1975.
SZALAI Béla: *A tizenöt éves háború metszetábrázolásai a frankfurti vásári tudósításokban 1593–1606.* In: Cartographica Hungarica 8. Budapest, 2004. 14–18.
SZALAI Béla: *A 15 éves háború /1592–1606/ eseményei olasz metszeteken, különös tekintettel Giacomo Franco munkásságára.* In: Szalai Béla: Magyar várak, városok, falvak metszeteken, 1515–1800, I–V., Budapest, Múzeum Antikvárium, 2006–2018. III. kötet, 77–90.
SZALAI Béla: *A frankfurti vásári tudósításokban megjelent magyar vonatkozású metszetek /1593–1750/.* In: Szalai Béla: *Magyar várak, városok, falvak metszeteken 1515–1800.* IV. kötet. *Addenda – Kiegészítések* Budapest, /Magánkiadás/, 2013. 45–68.
SZALAI Béla: *Ahasverus Rottenberger metszete Buda 1598. évi ostromáról.* IN: Művészettörténeti Értesítő.69. 2020/2. [megjelenés alatt]
SZALAI Béla: *Magyar várak, városok, falvak metszeteken, 1515–1800.* I–V., Budapest, /Múzeum Antikvárium/, 2006–2018.
SZENDREI János: *A magyar viselet történeti fejlődése.* Budapest, /Magyar Tudományos Akadémia/, 1905.
VERESS D. Csaba–Siklósi Gyula: *Székesfehérvár, a királyok városa.* Budapest, /Zrínyi Kiadó/, 1990.
VERESS D. Csaba: Várak a Bakonyban. Budapest, /Zrínyi Kiadó/, 1983.

O. A. M. D. G.

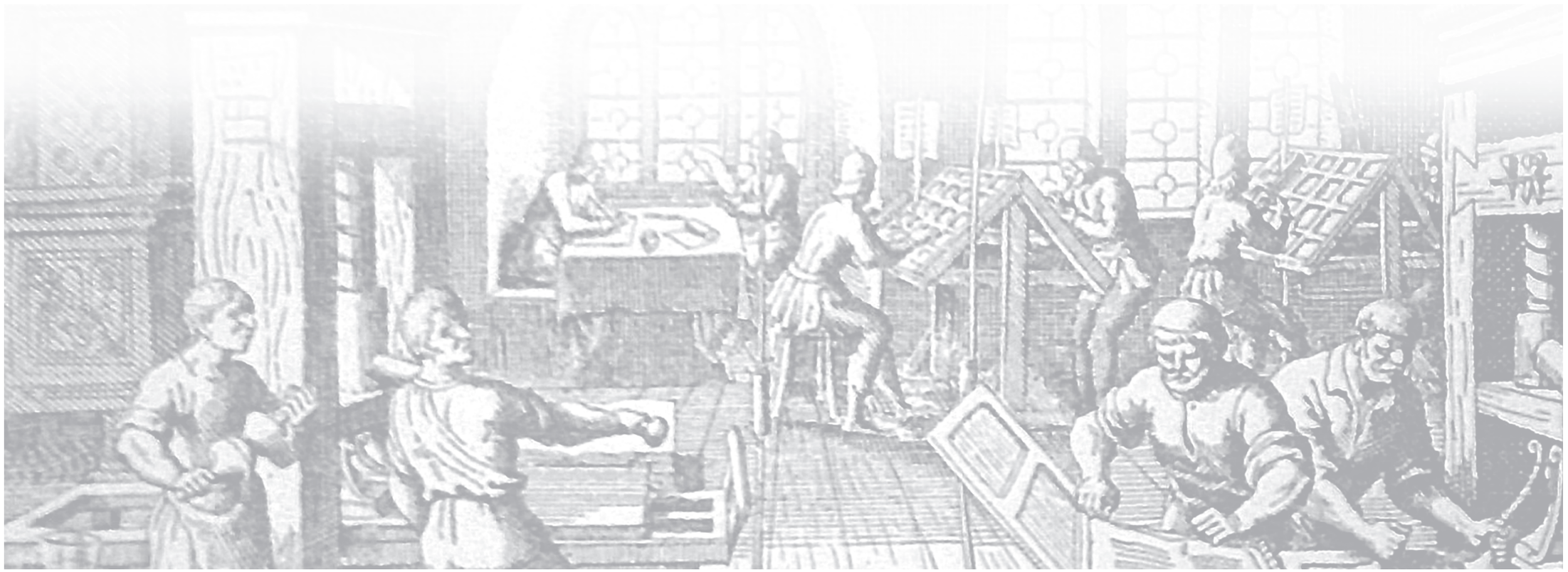

15 eves haboru print.indd 114 23/03/2021 10:03

Személy- és helynevek mutatója

Aachen, Hans von 12
Adony 17, 65, 73, 74, 81, 112
Aginelli (Angelini), Nicolo lásd Angielini
Agria lásd *Eger*
Ahmed fehérvári bég 82
Ahmed pasa másodvezír 82
Ahmed váradi pasa 98
Ahmed temesvári pasa 101, 102
*Ajnácskő (*Hajnáčka, *SK)* 15
Alchin, Andrew 113
Aldobrandini, Giovanni Francesco 39, 40, 60, 83, 93, 105
Ali bég lásd Kara Ali bég
Althan, Michael Adolf 65
Amadé Péter 105
Amman, Jost 28–31, 36, 37, 42, 51, 54, 64, 75, 76, 84, 90, 95, 99
Amorath szultán lásd Oszmán, Murád, III. (szultán)
Andresen, Andreas 28, 29, 33, 36, 70, 105, 113
Angielini (Aginelli, Angelini), Nicolo 46, 88
Anjou, Károly Róbert 102
Antwerpen (Anvers, BE) 31, 48, 54
Apaffy Mihály 86
Apponyi Sándor 7, 53, 76, 81
Arad (Arad, RO) 15, 16, 89, 95, 102
Árokházi Lőrinc 98
Árpád-ház, Béla, IV. 92
Árpádházi, Erzsébet, Szent 49, 56
Árpádházi, Imre, Szent 51, 77
Árpádházi, István, Szent 51, 77
Árpádházi, László, Szent 51, 77
Arszlán székesfehérvári bég 96
Arszlán budai pasa 104
Augsburg (Augspurg) 21, 23, 28, 29, 31, 39, 40, 41, 45, 50, 59, 64–66, 69, 82, 83, 85–87, 89, 90–92, 94–109, 112, 113
Babócsa 16, 60, 93, 108
Bachmann, Fridrich 94, 113
bácsi bég 16, 51
Bagi Zoltán Péter 8
Bakity Péter 96
Bakócz Tamás 38
Balassa János 98
Balassi család 91
Balassi Zsigmond 91
Balaszentmiklós lásd *Törökszentmiklós*
Bamberg 94
Basta, Giorgio 11, 17, 52, 57, 87, 91, 93, 108, 113
Báthori István (ecsedi) 98
Báthory András 16, 19, 51, 52, 57, 66, 77, 97, 107, 110
Báthory Boldizsár 15, 32, 52, 106
Báthory család 77, 97
Báthory Zsigmond 11, 15, 16, 17, 19, 31, 32, 36, 41, 43, 44, 46, 51, 53, 56, 57, 63, 87, 91, 92, 95, 97, 102, 106, 107, 108, 113
Batthyányi Ádám 106
Batthyányi (Budiani) Ferenc 45
Baumann, Georg 89, 107, 112
Bayer, Johann 41
Bebek Ferenc 86
Bécs (Wien, Wienn, Wienne, Vienna, Viennae) 7, 11, 15, 16, 18, 19, 21, 28–30, 32–36, 43, 46, 48, 52–54, 57, 60, 63, 67, 70, 83, 84, 86, 87, 91–93, 96, 97, 99, 101, 105, 106, 108, 114
Bektás pasa 17
Belgiojoso, Barbian 91
Belgrád (Nándorfehérvár, Belgrade, Beograd, SRB) 17, 51, 55, 58, 89, 99, 107
Berlin 29, 93, 106, 112
Bernstein, Johann von 45, 46, 76
Bertelli, Ferando 34
Bethlen Gábor 86, 92, 101, 103
Bifolco, Stefano 113
Bihács (Bihać, BA) 22, 28
Blobenstein lásd *Kékkő*
Bocskai István 8, 11, 17, 66–68, 84, 86, 91, 92, 94, 101, 103, 104
Bodajk 58
Bodonhely 102
Boissard, Jean Jacques 39, 52, 85, 113
Bonaparte, Napoleon, I. 77
Borbély György 15, 19, 36, 92, 102
Bornemissza János 32
Borosjenő (Ineu, RO) 15, 102
Borostyánkő (Bernstein, A) 27
Brachfeldt, P. 28, 88, 90, 91, 95, 97, 99, 101, 103, 106, 112, 113
Brassó (Kronstadt, Braşov, RO) 17
Braun, Erasmus 15, 34, 92
Braun, Georg 24, 35, 38, 54, 69, 71, 82, 83, 85, 86, 88, 91, 92, 95, 97, 101, 102, 103, 105, 109, 113
Bréma (Bremen, D) 54
Brenner, Sebastian 88, 91, 97, 101, 103, 113
Breslau (Vratislavia, Wrocław, PL) 49, 51, 88, 89, 107, 112
Brunelli, Giampiero 8
Bubics Zsigmond 27, 113
Buda (Ofen, Offen) 11, 12, 16, 17, 19, 21, 22, 24, 27–31, 34, 42, 50, 51, 55–57, 63–67, 69–74, 81, 86, 88, 90, 92, 93, 95, 96, 99, 100, 102, 103, 105–114
Budiani Ferenc lásd Batthányi Ferenc
Budapest 7, 8, 11, 69, 81, 83, 88, 89, 92, 94, 100, 113
Buják 15, 82, 101
Caimax, Balthasar 33, 34, 64, 88
Camerarius, Joachim 64
Canisia lásd *Nagykanizsa*
Caraffa, Antonio 82
Cassaw lásd *Kassa*
Cassel lásd *Kassel*
Cattaneo (Cataneo), Giovanni Paolo 43
Cennerné Wilhelmb Gizella 113
Chagny-Mèillecouthy, L'Anecy Bellecroix de 18
Chakacu lásd *Csókakő*
Christophel, Johann 87, 113
Clausenburg lásd *Kolozsvár*
Cogonaro, Claudio 36, 75, 110, 344
*Cölln an der Spree (Alt-K*ölln, *ma Berlin egyik kerülete)* 87, 113
Custos, Dominicus 22, 31, 32, 38, 39, 49, 55, 60–63, 68, 69, 76, 78, 84–86, 88, 89, 93, 94, 108
Csanád (Magyarcsanád) 16, 95
Cselebi, Evlia 103
Csepel 17, 19, 65–67, 69, 73, 74, 81, 82, 110
Cserkesz Omer gyulai beglerbég 98
Csesznek 16
Csifféry Gergely 113
Csíkszentdomonkos (*Sândominic, RO)* 16, 51, 97
Csíkszereda (Miercurea Ciuc, RO) 7
Csókakő (Tschekaka,Chakacu) 19, 50, 58, 74, 82, 91, 95, 98, 101, 112
De Bry, Theodor 52, 85, 113
De Leu/Leeuw (Le Leup), Thomas 53, 94, 110

15 eves haboru print.indd 115 23/03/2021 10:03

Debrecen 102
Deli Hasszán temesvári pasa lásd Predojević, Hasan
Deli Kurt aga 90
Delphini (Dolphino), Flaminio 60, 61, 62
Dervis pasa 96
Dietrich, A. Ph. 88, 113
Dilbaum, Samuel 11, 23, 24, 50, 52, 65–67, 77, 82, 83, 85–87, 89–92, 94–110, 112, 113
Dilich, Wilhelm (Schäffer, Wilhelm; Scheffern, Wilhelm) 11, 12, 23, 24, 27, 29, 41, 44, 45, 52, 54–58, 60, 63, 64, 66, 67, 69, 71–73, 76, 77, 82–92, 94–106, 108–110, 113
Divény (Divín, SK) 15
Dobó István 82, 113
Dolphino, Flaminio lásd Delphini
Domokos György 114
Dózsa György 21
Dömös 40
Drégelypalánk (Új-Drégely, Palánk, Drégely, Újpalánka) 15, 19, 30, 82, 98, 101, 110
Drezda (Dresden, D) 30, 41, 45, 54, 55, 57, 95, 101, 106, 112
Drinápoly (Edirne, TR) 11, 15
Drugulin, Wilhelm Eduard 38, 52, 72, 86, 94, 113
Dürer, Albert 46
Eger (Agria, Erlau) 16–19, 21, 22, 29, 43–45, 47, 55, 64, 67, 74, 75, 78, 82, 83, 90, 93, 99, 107, 110–113
Ercsi 17, 81
Erdély (Transsylvania) 7, 11, 15–17, 19, 21, 31, 32, 36, 41, 44, 50, 52–54, 57, 63, 64, 66, 67, 74, 86, 87, 91, 93, 95, 97, 102, 106, 108, 111
Erlau lásd *Eger*
Érsekújvár (*Owar, Nové Zámky, SK)* 11, 15, 17, 19, 23, 40, 54, 66, 68, 75, 86, 92, 98, 105, 110
Erzsébet, Szent lásd Árpádházi, Erzsébet
Este család 75, 114
Esterházy család 96, 101
Eszék (Osseck, Osijek, CRO) 16, 17, 19, 65, 66, 83, 100
Esztergom (Gran, Strigonia, Strigonium, Wostregom) 7, 11, 15–19, 21, 22, 28–32, 34–42, 50, 51, 54–57, 64, 66–68, 70, 73–76, 78, 83–86, 91, 103, 105, 107, 110–114
Farnese, Alessandro 54
Ferabosco (Ferrabosco), Pietro 53
Fernando, Philipp 46, 97
Fontana Freda, Nicolo 69, 109, 110
Forgách Ádám 86
Forgách Simon 15, 18, 29, 30, 90, 105
Forlani, Paolo 34, 35
Forró János 32
Földvár (Dunaföldvár) 81
Franco, Giacomo 12, 21, 33–35, 39, 40, 42–49, 59, 60, 62, 69, 72, 82–85, 87–92, 94, 99, 100, 102, 105, 107, 109, 110, 113, 114
Francus, Jacobus lásd Lautenbach, Conrad
Frangepán Ferenc 82
Frankfurt am Main 12, 23, 27–34, 36, 37, 39, 42, 44, 45, 47, 48, 51–54, 57, 61, 63, 69, 72, 76, 81–88, 90, 91, 93–97, 99, 100–103, 106, 107, 109, 112–114
Fráter György (Martinuzzi György) 52
Freiberg 45, 97, 113
Frey, Benedict 112
Frey, Jakob 58, 60, 108, 113
Fronsberger, Leonhardt 28, 75, 113
Fugger család 31, 61
Fugger Mária (Schwarzenberg, Maria von) 31, 49
Fugger, Anton 41
Fugger, Georg Jacob 41, 61
Fugger, Philip 42, 90, 103
Fumée, Martin 94, 100, 113
Fülek (Filleck, Fillek, Fil'akovo, SK) 15, 19, 23, 28, 29, 32, 38, 55, 57, 64, 66, 76, 86, 87, 97, 98, 111, 112
Fürst, Paulus 64
Galeani, Orpheo 61
Gall, Bernhardt Leo 27
Galle, Philip 48, 88, 89, 110
Gencsy Egyed 96
Gesztes lásd Várgesztes
Gonzaga, Vincenzo I., 60, 61, 77, 93
Goroszló (Magyargoroszló, Guruslău, RO) 12, 17, 19, 52, 57, 63, 74, 87, 108, 110, 111
Gortschacher, Andreas 92
Göttinga (Göttingen, D) 105
Gran lásd *Esztergom*
Grác (Graz, A) 53, 54
Greischer, Matthias 7
Gróf László 81, 88, 100
Groswardein lásd *Nagyvárad*
Guerin, Balthasar 75, 105, 110, 113
Gusztáv Adolf svéd király 54
Gyalu (*Gilău, RO)* 32
Győr 11, 12, 15–19, 21, 23, 29, 31–35, 42, 45–50, 52, 55, 56, 58, 64–67, 71, 73–76, 78, 82, 87–89, 92, 93, 96, 99, 101–104, 106, 110–113
Gyula 15, 19, 41, 55, 74, 89, 90, 93, 98, 102, 110–112
Gyulafehérvár (Alba Iulia, RO) 16, 52, 57, 77
Gyulaffy László 104
Gyurgyevó (Giurgiu, RO) 15
Habsburg család 18, 54
Habsburg, Ernő főherceg 28, 64
Habsburg, Ferdinánd, I. 29, 82, 83, 87, 89, 92, 93, 96, 99, 101, 104, 105, 113
Habsburg, Ferdinánd, stájer főherceg 17, 18, 53, 60, 61, 62, 101
Habsburg, Mária Krisztierna 31, 46, 53, 54
Habsburg, Mátyás főherceg 15, 17, 18, 27, 30–39, 42, 58, 60, 66, 69, 71, 72, 75, 76, 83, 87, 93, 99
Habsburg, Miksa III. főherceg I. 15, 16, 18, 37, 41–46, 82, 87, 88, 90, 96, 98, 101, 103, 107
Habsburg, Rudolf, II. császár 11, 15–17, 21, 31, 35, 36, 38, 49, 52–54, 57, 66, 75, 77, 88, 97, 107, 108
Hádim Ali budai pasa 82, 104
Hadvan lásd *Hatvan*
Halbmaister, Wolff 60, 108, 110
Hamburg 54
Hamor, Ralph 52
Hardegg, gróf Ferdinánd von 11, 15, 19, 27, 32, 35, 36, 65, 87, 99, 106, 107, 111, 112
Hardva lásd *Homrogd*
Hartt lásd *Homrogd*
Hasszán pasa lásd Predojević, Hasan
Hasszán, Jemiscsi, nagyvezír 63, 71, 82
Hatvan (Hadvan, Hatwan) 11, 15–17, 19, 22, 28, 30, 31, 37, 42, 43, 45, 46, 55, 56, 64–67, 74, 76, 82, 84, 90, 91, 95, 97, 103, 110–112
Hauslein, N. magister 35
Heister, Sigbert 90, 98, 101, 103
Herczeg András 12
Herman Statt lásd *Nagyszeben*
Heródes (Heródes Antipasz) 52
Heussler, Leonhard 36, 84, 91, 95, 97, 98, 101, 112, 113
Hiersemann, Karl 113
Hoefnagel, Georg (Joris) 11, 24, 28, 30, 40, 41, 43–51, 53–56, 64–66, 68, 71, 73–78, 82–86, 88, 90–92, 95–97, 101–103, 105, 109, 110, 113
Hoefnagel, Jakob 38, 40, 41, 54, 55, 85, 86, 105, 110
Hoffmann, Georg 97, 113
Hogenberg, Abraham 35, 37, 45, 48, 52, 56, 84, 85, 89, 92, 97, 101, 110
Hogenberg, Franz 24, 35, 37, 38, 44, 45, 48, 52, 56, 69, 71, 75, 82–86, 88, 89, 91, 92, 95, 97, 101–103, 105, 109, 113
Hohenzollern, Friedrich Willhelm 64
Hollókő 15, 82, 101
Homonnai Drugeth Bálint 17, 86
Homrogd (Hartt?, Hardva?, Borsod–Abaúj–Zemplén, HU) 27

15 eves haboru print.indd 116 23/03/2021 10:03

Hunyadi János 102
Huszár Péter 15
Husszein szerémi bég 84
Ibrahim pasa (Sejtán Ibrahim pasa szeraszkír) 84, 86, 87, 103
Ibrahim, nagyvezír 16, 93, 103
Iffjú János 32
Ingolstadt 65
Isolani, Giovann Marco 17, 63, 65, 99
Istvánffy Miklós 64
Isztambul (İstanbul, TR) 51, 63, 96
Jagelló, Izabella királyné 92
Jagelló, II. Ulászló magyar király 98
Jahjapasazade Muhammad budai pasa 103
Janssonius, Jan 35, 91
Jósika István 16, 102
Kállay család 94
Kanász Viktor 113
Kanisia, Kanizsa lásd *Nagykanizsa*
Kanizsai család 93
Käppeler, Bartholomeus 87, 96, 106, 110
Kara Ali bég 84, 91
Kara Hamza bég 98, 101
Kara Musztafa nagyvezír 87, 96
Karaferi Mehmed bég 95
Karakas Mehmed budai pasa 103
Karlóca (Sremski Karlovci, SRB) 92
Karlsruhe 75, 110, 113
Kassa (Cassaw, Košice, SK) 15, 16, 19, 27, 30, 31, 53–56, 78, 84, 91, 110, 111
Kassel 23, 54, 55, 83, 85, 87, 89–92, 95–99, 101–106, 109, 110, 113
Kászim lásd Demeter, Szent
Katalin, Szent 53, 56
Kékkő (Blobenstein, Modrý Kameň, SK) 15, 19, 29, 50, 74, 91, 112
Kelemen, VIII., pápa 52, 60, 76, 83
Keller, Georg 28, 44, 51–53, 57, 59, 61–63, 65–69, 72, 78, 81, 84, 86, 87, 91, 93, 94, 97, 99, 100, 107, 109, 110
Kendi Ferenc 32
Kendi Gábor 32
Kendi Sándor 32
Kerecsényi László 89
Keresztelő Szent János 52
Keszthely 88
Khevenhiller, Franz Christoph 50, 113
Khyay Bassa lásd Mehmed kiaja pasa
Kinizsi Pál 98
Kiskalo lásd *Nagykálló*
Kismarton (Eisenstadt, A) 54
Kitonich János 46
Klissa (Clissa, CRO) 64
Knorr, Johann 100, 112, 113
Koca Sinan Paşa (Szinán pasa, nagyvezír) 15, 32, 34, 35, 66, 67, 87, 92, 95, 101, 104
Koháry István 86, 98
Koler, Hans Clement 110
Kollonich, Siegfried 65, 83
Kolozsvár (Clausenburg, Claudiopolis, Cluj-Napoca, RO) 15, 19, 32, 51–54, 57, 63, 76–78, 87, 91, 92, 106, 110–112
Komárom 15–17, 19, 21, 29, 33–35, 39–41, 54, 55, 64, 67, 74, 75, 92, 101, 104, 110, 111
Kornis Gáspár 52
Kovacsóczy Farkas 32
Köln 35, 37, 45, 46, 50, 56, 82, 83, 85, 86, 88–93, 95, 97, 101–103, 105, 109, 112, 113
Köprülü Ahmed nagyvezír lásd Köprülü Mehmed nagyvezír
Köprülü Mehmed (Ahmed) nagyvezír 82, 83, 86, 98
Kösze Haszán pasa 105
Kőszeg 21
Krakkó (Kraków, PL) 53, 54
Kress, Georg 39, 40, 45, 101, 105, 110
Kruppa Tamás 8
Kuffart Hajnalka 114
Kugler, Georg 60
Lafreri, Antonio 39, 50, 63
Lala Mehmed pasa lásd Sokolluzade Lala Mehmed Pasha
Lamberg, Abraham 89, 112
Lamberg, Christoph 87
Lascano, Martino 83
Latomus, Sigismund 81, 82, 86, 87, 91, 93, 94, 100, 109, 112
Lautenbach, Conrad (Francus, Jacobus) 23
Lautensack, Adolph 36–38, 64, 85, 110
LeDentu, Johann 30, 113
Leó, X., pápa 41
Lepold Antal 32, 36–38, 84–86, 113
Leu /Leeuwe, Thomas de 53, 94, 110
Lipcse (Leipzig, D) 28, 29, 54, 89, 112, 113
Lippa (Lipa, Lipova, RO) 15, 19, 28, 36, 41, 71, 74, 90, 92, 93, 102, 110–112
Lochners, Joachim 50, 82, 83, 101, 102, 104, 105, 107, 108, 112
London 88, 100
Lorraine, Philippe-Emmanuel de lásd Lotharingiai, Mercoeur, Philip Emmanuel (herceg)
Losonczi István 102
Lotaringiai, Károly, III. 84, 103, 105
Lotharingiai, Mercoeur, Philip Emmanuel (herceg) 16–18, 22, 24, 53, 58, 75, 93, 94, 99
Löwenklau, Johannes 71
Lugos (Lugoj, RO) 16
Lupoli, Rosa 36, 75, 114
Luther, Martin 29
Lyttichius, Albertus 29
Macierata, Pompeo Fluriani da 36, 114
Mack, Georg 72
Madruz, Gaudenc 61
Magdalena bajor hercegnő lásd Wittelsbach, von Bayern, Magdalena
Maggi, Giovanni (Maius, Joannes) 50, 69, 72, 109, 110
Magyargoroszló lásd *Goroszló*
Magyaróvár (Mosonmagyaróvár) 15
Mair, Alexander 22, 41–43, 49, 55, 56, 60–62, 65, 66, 78, 88–94, 102, 103, 110
Mair, Philipp 50, 65, 95, 111
Maius, Joannes lásd Maggi, Giovanni
Maklár 55
Malaspina, Germanico 52
Mansfeld, Karl von 11, 15, 18, 36–39, 42, 46, 83, 85, 107
Mantua (Mantova, I) 60–62, 93
Marasci (Maracri), Georg 27
Marburg (Marburg and der Lahn, D) 54
Marczali Henrik 40, 43, 113
Mária Anna főhercegasszony lásd Wittelsbach von Bayern, Maria Anna
Mária Krisztierna lásd Habsburg
Maróth Mihály 16
Martonfalvay Imre 96
Mattioli, Pietro Andrea 28, 29
Maurus, Terentianus 12
Mayr (Mair, Mayer), Lucas 28, 30, 36, 39, 40, 85–87, 90, 92, 95, 99, 111
Mayr, Paul 64
Medici, Ferdinánd, I. (nagyherceg) 75, 77
Medici, Giovanni di 33, 34, 36, 39, 60, 61, 62
Mehmed kiaja pasa (Khyay Bassa) 60
Mehmed ruméliai beglerbég lásd Szinánpasazade Muhammed pasa
Mehmed szendrői bég 87
Mehmed szerdár lásd Szaturdzsi Mohamed másodvezír
Melanchthon, Philipp 29
Memmius, Conrad 90, 95, 99, 113
Mercy, Peter Ernst von 90, 98, 101, 103
Merian, Caspar 54

15 eves haboru print.indd 117 23/03/2021 10:03

Merian, Matthias 54
Meurer, Theodor 52, 81, 86, 87, 91, 93, 94, 97, 100, 107, 109, 112
Meyern, Martin 64
Meyerpeck, Wolfgang 28–34, 36–38, 41, 44, 55, 66, 67, 71, 75, 78, 84–86, 90, 92, 93, 95, 102, 107, 109, 111
Meyerpeck, Wolfgang, id. 29
Mezőkeresztes 12, 16, 18, 19, 43–45, 57, 107, 110, 111
Michelangelo, Buonarotti 50
Mihály vajda (Vitéz Mihály, II. Mihály, Mihai Viteazul) 11, 15–17, 19, 51, 52, 57, 58, 74, 77, 87, 91, 93, 97, 107, 108, 113
Miklósfa (Szentmiklós, S. Nicolaus, ma Nagykanizsa városrésze) 53
Milánó (Milano, I) 84
*Miriszló (*Mirăslău*, RO)* 17, 19, 52, 53, 57, 74, 93, 110, 111
Modena 36, 75, 88, 95, 110, 114, 116
Modolóczi Miklós 97
Mohács 21, 44, 83
Mohamed szultán lásd Oszmán, Mehmed, II. (Mohamed, Muhammad) (szultán)
Molnár Antal 8
Monok István 12, 78
Monte, Francesco Bourbon del 61
Montecuccoli, Raimondo 83
Montreulx, Nicolas de 24, 53, 59, 94, 100, 113
Móré László 104
Murád pasa (Kuyucu Murad Pasha) 65, 108
Murteza budai pasa 95, 103
Musztafa budai pasa 91, 102, 103
Musztafa szultán lásd Oszmán, Musztafa, II. (szultán)
Muthnoki Mihály 83
München 54, 105, 110
Münster, Sebastian 21, 33, 55, 58, 69, 75, 110
Nádasdy Ferenc 15, 18, 27, 45, 52
Nagy Szulejmán lásd Oszmán, Szulejmán, I. (szultán)
Nagybecskerek (Zrenjanin, SRB) 16
Nagyenyed (Aiud, RO) 17, 57
Nagykálló (Kiskalo) 15, 19, 27, 55, 94, 95
Nagykanizsa (Canisia, Kanisia, Kanizsa) 11, 16–19, 22, 31, 34, 50, 53, 57, 60–66, 74, 77, 78, 93, 94, 100, 108, 110, 111, 113
Nagylak 16, 95
Nagymaros 40
Nagyszeben (Szeben, Herman Statt, Sibiu, RO) 16, 51, 97
Nagyszombat (Trnava, SK) 46, 83
Nagyvárad (Várad, Groswardein, Oradea, RO) 16, 19, 50, 51, 64, 65, 75, 77, 95, 98, 110, 111, 112
Nagyvázsony 16, 102
Nándorfehérvár lásd *Belgrád*
Nefen, Conrad 108, 113
Németh S. Katalin 81, 85, 88–91, 95, 97, 98, 100, 101, 106, 108, 112, 113
Némethy Gergely 104
Nikolaus lásd *Törökszentmiklós*
Nikolsburg (Mikulov, CZ) 101
Nógrád (Novigrad, Novigradt, Novigrat) 15, 19, 28–32, 47, 50, 66, 76, 82, 86, 91, 95–97, 99, 111, 112
Nógrádverőce (Verőce) 16, 19, 47, 57, 103
Novigrad, Novigradt, Novigrat lásd *Nógrád*
Nusch, Pongratz 60
Nürnberg 18, 21, 23, 28–30, 32, 33, 36, 39, 40, 42–51, 58, 63, 64, 69, 70, 73, 82–92, 94, 95, 97, 98, 100–105, 107–110, 112, 113
Nyáry Lőrinc 101
Nyáry Pál 51, 82
Nyitra (Nitra, SK) 16, 86
Óbuda 39, 55, 69–73, 84
Ofen, Offen lásd *Buda*
Olmütz (Olomouc, CZ) 30, 95
Orlandi, Giovanni (Orlando, Giovanni) 39, 50, 59, 62, 63, 69, 89, 94, 100, 109, 111
Orosz Ádám 103
Ortelius, Hieronymus 11, 23, 24, 29, 35, 36, 39, 43, 46, 51, 54, 60, 63–65, 67, 69, 72, 77, 83, 85, 87, 89–92, 94, 95, 97, 100–105, 107–109, 111, 113
Oszmán, Mehmed, II. (Mohamed, Muhammad) (szultán) 50
Oszmán, Mehmed, III. (szultán) 11, 15, 16, 43, 44, 50, 82, 107
Oszmán, Murád, III. (Amorath) (szultán) 15, 34
Oszmán, Musztafa, II. (szultán) 92
Oszmán, Szulejmán, I. (Süleymān) (szultán) 83, 87, 92, 99, 100, 104, 105, 114
Owar lásd *Érsekújvár*
Oxford (UK) 81, 88, 100
Paas, John Roger 114
Paax lásd *Paks*
Pákozd 15, 19, 27, 28, 99, 106
Paks (Paax) 16, 51, 81
Palánk lásd *Drégelypalánk*
Palást (*Plášťovce, SK)* 82, 10
Pálffy József 81
Pálffy Miklós 11, 15, 16, 18, 19, 27, 30, 31, 33, 39, 40–42, 45, 47, 49–51, 69, 70, 76, 82–87, 91, 95, 96, 98, 99, 101–107
Pannonhalma (Szentmárton, S. Martinsberg) 7, 15, 16, 19, 32, 33, 46, 55, 56, 96, 102
Paoli, Giovanni Antonio de 109, 111
Pápa 12, 15, 16, 18, 19, 27, 33, 35, 41, 42, 45, 46, 52, 55, 56, 64, 74, 90, 96, 97, 104, 106, 110–113
Papp Júlia 114
Paradeiser, Georg 16, 19, 53, 60, 65, 93, 108, 110, 111
Párizs (Paris, F) 24, 43, 53, 59, 75, 81, 85, 91, 94, 99, 100, 105, 108, 110, 113
Párkány (Štúrovo, SK) 7, 31, 32, 38, 39
Parmensis, Battista 39, 85, 111
Passe, Crispijn van de 50, 89, 111
Pászti László 114
Pataki Vidor 43, 75, 114
Pécs 50
Perényi Péter 82
Perlin, Nicolo 32, 35, 36, 106
Pertev Mehmed pasa 89
Pest 17, 65, 69–73, 81, 109, 113, 114
Petneházy István 92
Petrina (Petrinja, CRO) 15, 41, 51, 64
Petz, Johann Baptist 45, 70
Pilsen (Plzeň, CZ) 19, 52, 107
Piri aga 105
Plindenburg lásd *Visegrád*
Porro, Girolamo 33, 34, 48, 88, 97, 111
Porta, Cesare 43, 51, 61, 65, 75, 95, 110, 347
Pozsony (Pressburg, Posonium, Bratislava, SK) 21, 34
Prága (Prag, Prague, Praha, CZ) 11, 17, 19, 21, 28, 29, 31, 32, 35, 36, 39, 41, 42, 54, 57, 58, 65, 71, 72, 81, 85–87, 90, 92, 93, 100, 107, 108, 112, 113
Predojević, Hasan (Telli Hasszán, Deli Hasszán temesvári pasa) 15, 17, 30, 58, 71, 82, 90, 92, 99, 103
Prépostváry Bálint (Prepostwary) 15, 18, 27, 29, 106
Puchner, Georg 57
Quad von Kinkelbach, Matthias 50, 111
Rabutin, Jean 101
Radics vajda 104
Raffaello, Sanzio 50
Rákóczi Ferenc 82, 84, 86, 87, 91, 92, 96, 98, 99, 101, 104, 105
Rákóczi Zsigmond (D. Rákoczi) 15, 18, 29, 44
Rasciotti (Rascicoti, Rascicotti), Donato 63, 72, 93, 94, 109, 111
Rhédey Ferenc 17
Roggendorf, Wilhelm 83
Róma 39, 50, 54, 59, 60, 62–64, 66, 69, 76, 77, 84, 89, 94, 100, 109, 111
Rómer Flóris 7
Romhány 15, 19, 29, 86, 87
Ronca, Fabrizio 93, 113
Rosacci, Giuseppe 34

15 eves haboru print.indd 118 23/03/2021 10:03

Rosnberger (Rotnberger, Rottenberger), Aswerus 27, 28, 69–73, 99, 108, 109, 111, 114
Ross, Hugo de 60
Rottenberger, Ahasverus lásd Rosnberger (Rotnberger), Aswerus
Rózsa György 8, 11, 12, 31, 69–73, 105, 108, 109, 110, 114
Rozsnyay Zoltán 105
Rödern, Melchior von 95, 112
Ruda János (Ruda, Johannes (Hans) 31, 32, 38, 39, 84, 111
Russwurm, Hermann Christoph von 17, 58, 65, 67, 71, 73, 81, 90, 99, 103, 108
Rye, Aegidius van der 53, 54, 56, 78, 91, 92, 111
S. Martinsberg lásd *Pannonhalma*
S. Nicolaus lásd *Miklósfa*
Sachmair lásd *Szatmár*
Sachsen-Lauenburg, Ferenc, II. (herceg) 32
Saint-Exupéry, Antoine de 12
Salm, Eckhardt 82, 101, 104
Salm, Ferdinand Niklas lásd Salm, Niklas 83
Salm, Niklas (Niklas F. Graf zu Salm, id.) 83
Salony (Chalogny), gróf Charles de 36
Salzburg 85
Sambock lásd *Zsámbék*
Sargad lásd *Sarkad*
Sarkad (Sargad) 51
Sárrét 17, 19, 58–60, 82, 99
Savoyai Jenő 102
Schäffer, Wilhelm lásd Dilich, Wilhelm
Schambock lásd *Zsámbék*
Schedel, Hartmann 21
Scheffern, Wilhelm lásd Dilich, Wilhelm
Schoel, Henricus van 39, 63, 94, 111
Schön Arnold 114
Schön, Erhard 70, 73
Schultes, Johann 94
Schumann, Anna 93, 112
Schumann, Hans 85, 107, 112
Schumann, Johann 81, 93, 112
Schwarzenberg, Adolf von 11, 16, 18, 19, 42, 47, 49, 50, 52, 69, 82, 87–89, 96, 102, 103, 104
Schwarzenberg, Maria von lásd Fugger Mária
Sejtán Ibrahim pasa szeraszkír lásd Ibrahim pasa
Sellenberk (*Șelimbăr, ma Nagyszeben Cibiu egyik kerülete, RO)* 16, 19, 51, 57, 66, 77, 97, 107, 110
Sennyei István 105
Setschin lásd *Szécsény*
Sibmacher, Hans lásd Sibmacher, Johann
Sibmacher, Johann (Hans) 12, 22, 23, 32–40, 43, 44, 45, 47–51, 55, 57–67, 69, 71–73, 75, 76, 78, 82–97, 99–111
Siklós 16
Siklósi Gyula 114
Simontornya 17
Sobieski, János, III. 84, 98
Sokollu Mehmed Paşa lásd Szokoli Mehmed pasa
Sokolluzade Lala Mehmed Pasha 17, 65, 67, 81, 84
Solis, Virgil 70, 72, 73
Sollneck, Solnock lásd *Szolnok*
Somlyai Literáti Gergely 32
Somlyói Báthory család lásd Báthory család
Somoskő 15, 19, 29, 50, 74, 97, 98, 112
Sorg, Joachim 29
Soroksár 65, 81
Souches, Louis de 106
Specklin, Daniel 33, 113
Starhemberg, Gottfried 58, 84
Steinberg, Nikolaus 49
Stöckel, Mathes 95, 101, 112
Strauss, Nicolaus 92, 100, 112
Strauss, Walter Johann 114
Strein, Johann Reinhard 17, 68
Strigonium lásd *Esztergom*
Stromer, Wolf Jakob 73, 110
Strutz Péter 103
Stulweissenburg, Stulweyssenburg lásd *Székesfehérvár*
Stuwaert, Cornel 32
Sulz, Karl Ludwig 65
Süess Orbán 101
Sümeg 104
Szabács (Šabac, SRB) 55
Szabó Flóris 7
Szalai Béla 7, 8, 114
Szalai Béla, id. 7
Szamosújvár (Gherla, RO) 32
Szántai Lajos 81, 91, 94, 108
Szapolyai János, I. (király) 83
Szapolyai, János Zsigmond 92
Szarvas 15, 19, 41, 55, 56, 98
Szathmáry György 38
Szatmár (Sachmair, Satu Mare, RO) 19, 66, 67, 108
Szaturdzsi Mohamed, másodvezír (Mehmed szerdár) 16, 36–38, 47, 95
*Szécs*ény (*Setschin)* 15, 19, 29, 50, 74, 82, 98, 101, 112
Szeged 16
Székely Mózes 17, 57, 71
Székesfehérvár (Stulweissenburg, Stulweyssenburg) 11, 12, 15, 17–19, 21, 22, 27, 28, 30, 50, 52, 53, 55–60, 62–64, 66, 71, 72, 74, 75, 81, 82, 95, 96, 98–101, 103, 105, 106, 110–114
Szekfű Gyula 7
Szemender pasa 96
Szendrei János 76, 114
Szent Demeter nap (Kászim) 15
Szentendre 47, 71
Szentgotthárd 83
Szentmárton lásd *Pannonhalma*
Szentmiklós lásd *Miklósfa*
Szentmiklós lásd Törökszentmiklós
Szerdahely (olim Bonyhád mellett) 65
Szigetvár 16, 19, 21, 28, 39, 50, 55, 63, 74, 87, 93, 99, 100, 101, 114
Szikszó 15, 19, 27, 29, 44, 55, 106
Szinán pasa, nagyvezír lásd Koca Sinan Paşa
Szinánpasazade Muhammed pasa (Mehmed ruméliai beglerbég) 15, 96
Sziszek (Sisak, CRO) 15, 23, 29
Szokoli Mehmed pasa (Sokollu Mehmed Paşa) 82
Szolimán temesvári pasa lásd Szulejmán temesvári pasa
Szolnok (Sollneck, Solnock) 15, 19, 30, 41, 50, 51, 55, 56, 65, 78, 82, 89, 90, 98, 101–103, 110, 112
Szomolány (Smolenice, SK) 70, 81, 85, 106, 107, 108
Szondy György 82
Szovák Márton 114
Szulejmán lásd Oszmán, Szulejmán, I. (szultán)
Szulejmán (Szolimán) temesvári pasa 16, 36, 41
Tarducci, Achilles 53, 93
Tasso, Annibale 101
Tát 84
Tata 12, 15, 16, 19, 32, 34, 45, 50, 55, 56, 64, 76, 91, 98, 101–104, 110–112
Teleki Mihály 86
Telli Hasszán (boszniai pasa) lásd Predojević, Hasan
Temesvár (Timişoara, RO) 15, 16, 19, 36, 41, 42, 45, 55–57, 64, 74, 82, 89, 90, 92, 93, 98, 101, 102, 110–112
Tergovisty (Târgoviște, RO) 15, 64
Teuffel, Erasmus 82
Teuffenbach, Christoph von 15, 30, 42, 43, 86, 91, 98
Thököly Imre 86, 91, 97, 102, 105
Thran, Adam 29, 86, 87, 111, 112
Thúry György 93, 94, 104
Tihany 16, 19, 50, 74, 91, 95, 98, 101, 102, 104, 112
Todoreszku Gyula 7
Tojgun budai pasa 86, 97
Tokaj 21, 55, 74

15 eves haboru print.indd 119 23/03/2021 10:03

Tolna 16, 19, 51, 64, 65, 83, 107, 111, 112
Torda (Turda, RO) 57, 108
Tóth Sándor László 8
Török Bálint 87, 96
Török Ferenc 96
Törökszentmiklós (Szentmiklós, Balaszentmiklós, Nikolaus) 15, 19, 41, 55, 56, 98, 102, 103, 110
Tschekaka lásd *Csókakő*
Tura 15, 19
Uffenbach, Philip von 43, 44, 51, 52, 69, 82, 83, 107, 109, 111
Ughi, Gabriello 36, 40, 75, 110, 343, 349
Uhrmüller, Wilhelm 16, 60, 108
Új-Drégely, Újpalánka lásd *Drégelypalánk*
Ullrich (Ulrich), Heinrich 39, 46, 88, 111
Ungnád Dávid 52
Ungnád Kristóf 96
Vác (Vacia, Waizen, Wazen, Weitzen) 15–17, 19, 30, 42, 47, 55–57, 64, 71, 82, 95, 103, 111, 112
Vaccario, Andrea 39, 85, 111
Vacia lásd *Vác*
Vál 16, 19, 50, 74, 103, 104, 112
Valesio (Valegio), Francesco 52, 53, 111
Várday Pál 83
Várgesztes (Gesztes) 16, 19, 50, 74, 103, 104, 112
Varkoch Tamás 82
Várpalota 15, 16, 19, 27, 50, 55, 56, 64, 66, 69, 70, 74, 91, 93, 95, 98, 101, 104, 105, 112
Vatikán 73
Vecchi, Gabriel 100
Vedano, Alessandro da 86
Velence (Venice, Venezia, Venetia, I) 12, 21, 33, 34, 43, 46, 52, 63, 69, 72, 77, 82–85, 88, 89, 91–94, 97, 100, 102, 105, 107, 109, 111, 113
Veress D. Csaba 27, 114
Verőce lásd *Nógrádverőce*
Veszprém 15, 16, 19, 27, 50, 55, 56, 64, 74, 82, 91, 95, 98, 101, 104, 105, 112
Veterani, Friedrich 92
Vico, Enea 64, 69
Világos (Șiria, RO) 15, 102
Vilmos, Pfalz-Neuberg hercege lásd Wittelsbach
Visegrád (Plindenburg) 15, 17, 19, 36, 39, 40, 43, 54–56, 64, 74, 75, 86, 93, 95, 105, 110–112
Vitéz Mihály lásd Mihály vajda
Vörösmarty Mihály 78
Vratislavia lásd *Breslau*
Wabern (Hessen, D) 54
Wallenstein, Albrecht von 103
Wathay Ferenc 12
Weigel, Rudolf 113
Wettin, Frigyes Ágost, I. 102
Wettin, Moritz, I. 54
Wittelsbach, von Bayern, Magdalena (Magdalene bajor hercegnő) 66
Wittelsbach von Bayern, Maria Anna (Mária Anna főhercegasszony) 54
Wittelsbach von Pfalz-Neuburg, Wolfgang Wilhelm (Vilmos, Pfalz-Neuberg hercege) 66
Wittenberg (Lutherstadt Wittenberg, D) 54, 65
Wolfenbüttel 47, 81, 83, 107, 112
Wostregom lásd *Esztergom*
Wrocław lásd *Breslau*
Zádory János 96
Zenoi, Domenico 33, 43, 55, 82, 83, 111
Zichy család 104, 106
Zilah (Zalău, RO) 17
Zimmermann, Wilhelm Peter 23, 24, 27–32, 35, 36, 39–46, 50–53, 58–60, 62, 63, 65–68, 71–73, 76, 81–109, 111, 113
Zrínyi György 15, 18, 19, 27, 29, 50, 69, 93, 100
Zrínyi Miklós 29, 54, 78, 83, 93, 100, 103
Zündt, Matthias 55
Zsáka 55
Zsámbék (Sambock, Schambock) 15, 16, 19, 41, 45, 51, 55, 56, 97, 106, 112
Zsitvatorok (Zsitvató ma *Dunaradvány, Radvaň nad Dunajom-Žitava, SK)* 11, 17, 67, 103, 105

15 eves haboru print.indd 120 23/03/2021 10:04

Képtáblák

15 eves haboru print.indd 121 23/03/2021 10:04

Képjegyzék

1. Az 1603. évi zászlók 203. kép
2. Adony 187. kép
3. Báthory András 139, 140. kép
4. Buda 274–299. kép
5. Csepel 188, 190. kép
6. Csókakő 233. kép
7. Drégelypalánk 16. kép
8. Eger 89, 90/a, 90/b, 91, 92, 192, 208, 225, 236, 238, 300. kép
9. Erdélyi tanácsurak kivégzése 30. kép
10. Eszéki híd 85. kép
11. Esztergom 27/a, 27/b, 28/a, 28/b, 29, 50 (zászlók), 51-66, 194, 196, 204, 206, 209, 210, 219/a, 219/b, 235, 259, 301–303. kép
12. Érsekújvár 70, 205, 207, 304. kép
13. Fülek 8, 9/a, 9/b, 10, 11, 13–15, 237, 260. kép
14. Goroszló 152, 153/a. kép
15. Goroszlói zászlók 153/b. kép
16. Győr 32, 33/a, 33/b, 34, 35, 36/a, 36/b, 37, 38/a, 38/b, 114–116, 119–133, 195, 197, 211, 218, 228, 231, 238, 261–262. kép
17. Gyula 76, 78–79, 239. kép
18. Hardegg kivégzése 43/a, 43/b, 44–48. kép
19. Hatvan 24, 25, 26, 82–88, 189, 191, 212, 222–224, 232, 240, 263. kép
20. Kassa 1, 150, 241. kép
21. Kékkő 216. kép
22. Kolozsvár 151, 178. kép
23. Komárom 39/a, 39/b, 40–41, 71, 193, 213, 242, 264. kép
24. Lippa 24, 78–79, 220/b, 220/c. kép
25. Mezőkeresztesi csata 93–100. kép
26. Mihály vajda megölése 220/a. kép
27. Miriszló 143–144, 201. kép
28. Nagykálló 2, 243. kép
29. Nagykanizsa 145, 146, 147/a, 147/b, 148/a, 148/b, 149, 171–177, 179, 182, 183, 245. kép
30. Nagyvárad 134/a, 134/b, 266, 306. kép
31. Nógrád 19/a–23, 216–217. kép
32. Pannonhalma 113, 244. kép
33. Paradeiser és társai kivégzése 168–170, 180, 220/d. kép
34. Pápa 42, 107–112, 141–142, 229, 245, 262. kép
35. Sárvíz híd felégetése 186. kép
36. Sellenberk 138. kép
37. Somoskő 216. kép
38. Szarvas 77, 246. kép
39. Szatmári csodás jelenség 202. kép
40. Szécsény 216. kép
41. Székesfehérvár 5–7, 19/a, 154–162, 163/a, 163/b, 164, 165, 166/a, 166/b, 167, 181, 184, 247, 268, 305, 307. kép
42. Székesfehérvári zsákmány bemutatása 17/a, 17/b, 18. kép
43. Szigetvár 198, 248. kép
44. Szikszó melletti csata 3. kép
45. Szolnok 72, 74, 216, 249. kép
46. Tata 31, 101–106, 233, 250, 269. kép
47. Temesvár 78–80, 214, 221, 251, 270. kép
48. Tihany 233. kép
49. Tolnai ütközet 135–137, 200, 234. kép
50. Törökszentmiklós 73, 75, 252. kép
51. Vác 81, 83, 102, 117–118, 226, 253, 271. kép
52. Vál 233. kép
53. Várgesztes 233. kép
54. Várpalota 12, 233, 254, 272. kép
55. Veszprém 4, 233, 255, 272. kép
56. Visegrád 67, 68/a, 68/b, 69–70, 215, 25/6, 273, 308. kép
57. Zsámbék 199, 230, 257. kép
58. Rajzok 298–308. kép

A 4, 5, 6 és 11. számú rajzokat az olasz Kulturális és Turisztikai Minisztérium Modenai Állami Levéltára 2881. számú engedélyével közöljük.

15 eves haboru print.indd 122 23/03/2021 10:04

1. kép Kassa 1603/1

2. kép Nagykálló 1603/1

3. kép Szikszó melletti csata 1603/1

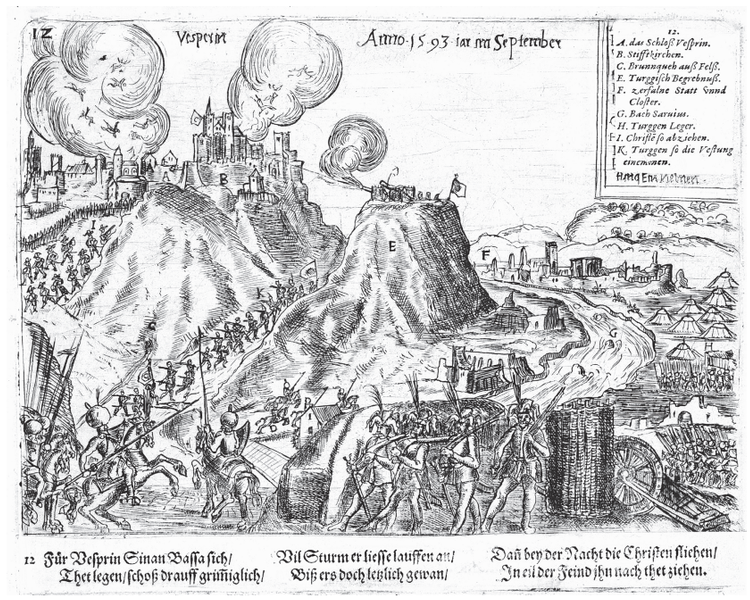

4. kép Veszprém 1603/1

15 eves haboru print.indd 123 23/03/2021 10:04

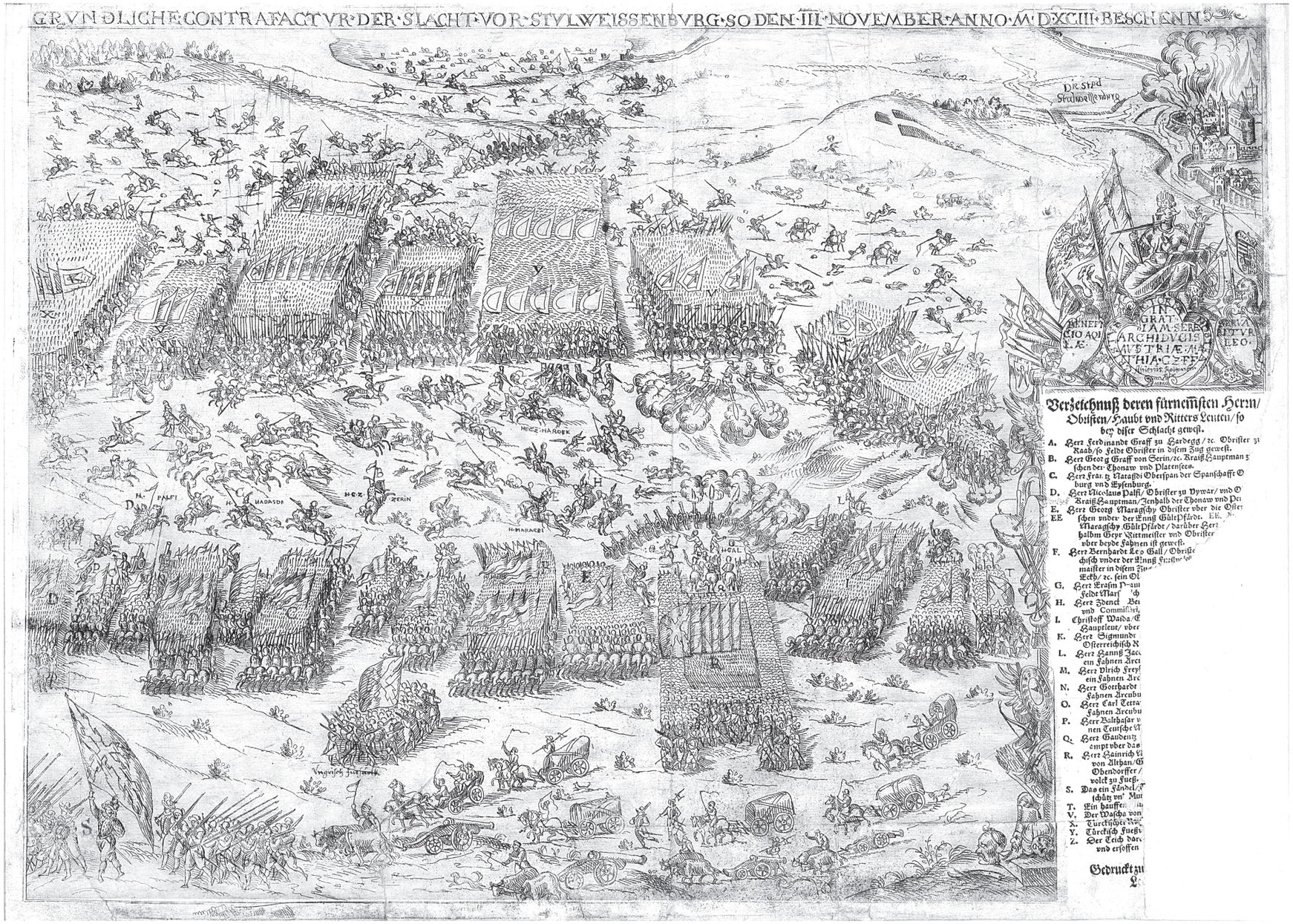

5. kép Székesfehérvár 1593/1

15 eves haboru print.indd 124 23/03/2021 10:04

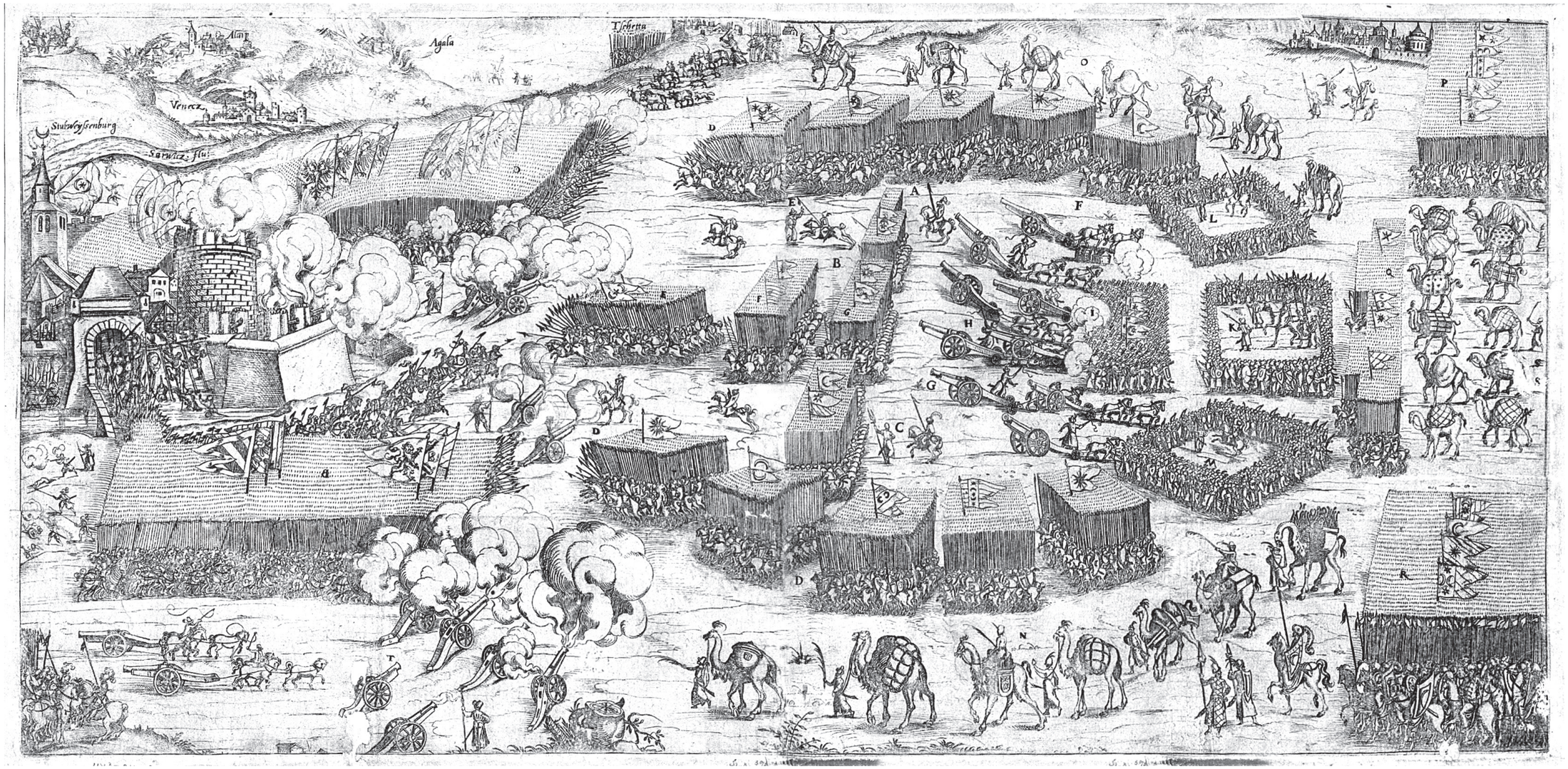

6. kép Székesfehérvár 1594/1

15 eves haboru print.indd 125 23/03/2021 10:04

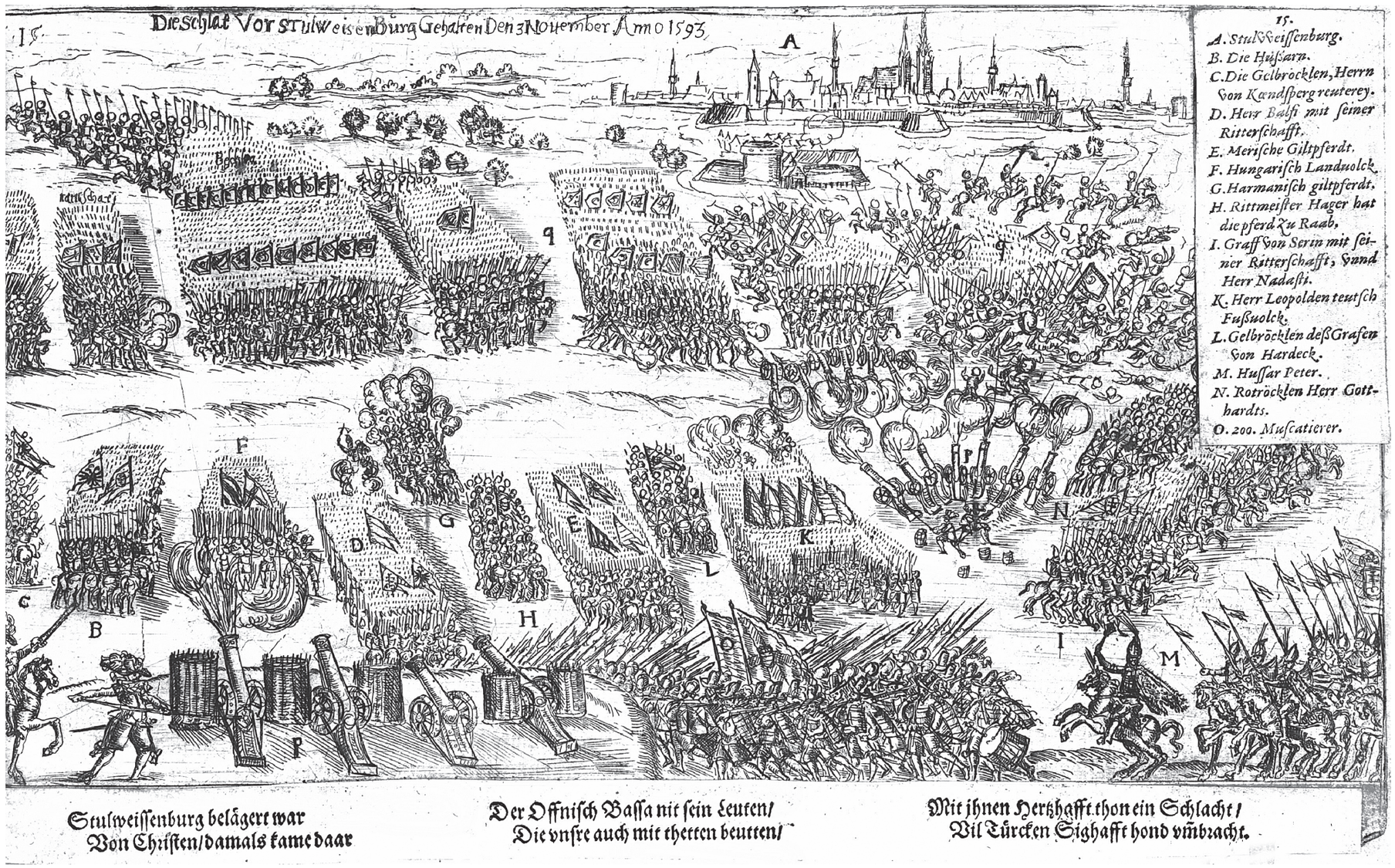

15 eves haboru print.indd 126 23/03/2021 10:04

Newe Zeitung auß Vngern den 14. vnd 20. Nouember/ von der Belegerung vnd eroberung der Statt vnnd Vestung Villeck. 1593. Jars.

DJe weil nun abermals der liebe Allmechtige Gott/ vnser Kriegsfürst sein Almechtigkeit hat wider sehen lassen/ so ist der Herr von Dieffenbach Oberster/ des Ober Vngerischen Kreiß/ auß 14 Nouembris 12. stund vor tags das zwifache Schloß vnd Vestung Sabata/ darinnen 300. Türcken gelegen/ an drey orten gewaltig beschiessen/ auch desselbigen tags Stürmen vnd mit gewalt erobert/ vnnd die Türcken darinnen nider hawen lassen/ Auch eben in deß/ der Herr Palfi in 5000 starck vnd die Vngerischē Berckstet auch in 5000. starck zum Herrn von Dieffenbach geschossen/ sein sie mit dem gantzen hauffen vor die Vestung Villeck gerucket/ Vnd wie der Herr von Dieffenbach von 20. Nouembris auß dem Leger vor Villeck schreibt/ haben sie als bald vor dieser Vestung welche zwey gemaurd Schloß sein vñ das eine auff einem hohen Felsen ligt/ angefangen zu Schantzen/ Vnd mit 8. Mauerbrecherin mit ernst zu beschiessen/ vnd innen so hefftig zugesetzt vñ ein solchen schaden mit dem Schiessen zugefügt/ also das sie es wie man von Prag 27. Nouembris schreibt/ das sie Gott lob diese gewaltige Vestung erobert/ vnd dadurch in 20. Mil wegs Lands bekomen. Die Türcken so darinnen gelegen/ sein alle biß auffs Haupt erlegt/ Vnnd ein grosse beuth darinnen gefunden worden/ gleichwol sollen die vnsern wie von Venedig 27. Nouembris geschrieben wird/ in 3000 Mann verloren haben/ vnd wie die sag geht/ sollen die vnsern das Hauß Plobenstein auch eingenommen haben/ Mererre Partitularita ist man mit negster Post gewertig/ so ist auch nit ohne das die Türcken diese Vestung entsetzen wollen/ also das sie von beiden theilen an einander gewessen sein/ die Türcken aber haben nicht trawen wollen sondern sein gewichen. Aber ihr so viel nit blieben wie am negsten die sag gewesen ist. Der Allmechtige Gott verleihe ferner den vnserigen Glück vñ Sig/ wider disen Erbfeindt/ zu Ehr seines heiligen Göttlichen Namens/ erweiterung der Christenheit/ vñ zu Rettung der armen betrübten Christen/ so vnder dem Türckischen Joch sein Dem Ewigen Gott/ vnd der heiligen Dreyfaltigkeit sey für solche gnad jmmer vnd ewig lob ehr vnd preiß gesagt Amen.

Zu Nürnberg bey Lucas Mayr/ Formschneider.

8. kép Fülek 1593/3

15 eves haboru print.indd 127 23/03/2021 10:04

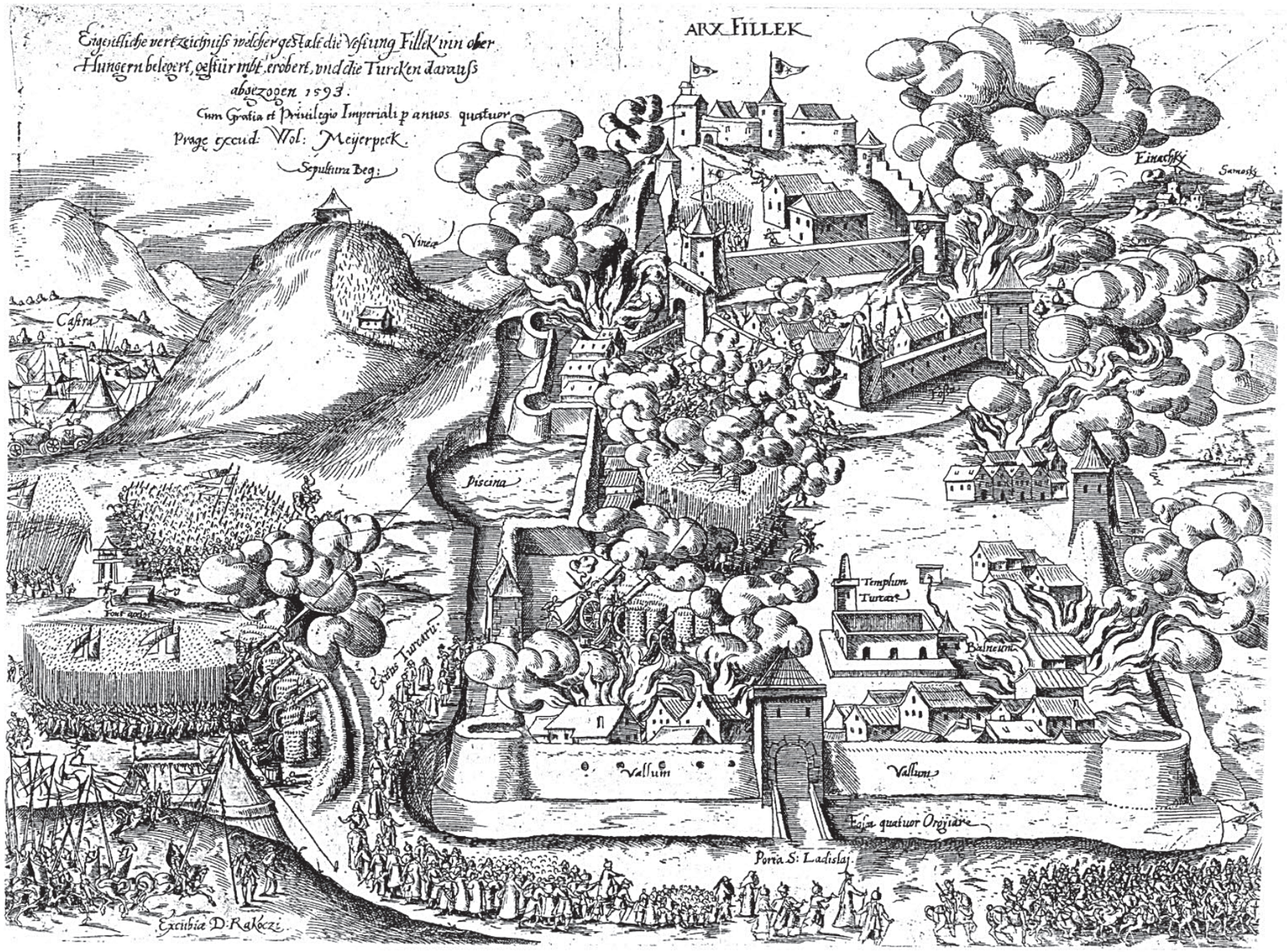

9/a. kép Fülek 1593/1

15 eves haboru print.indd 128 23/03/2021 10:04

9/b. kép Fülek 1594/2

15 eves haboru print.indd 129 23/03/2021 10:04

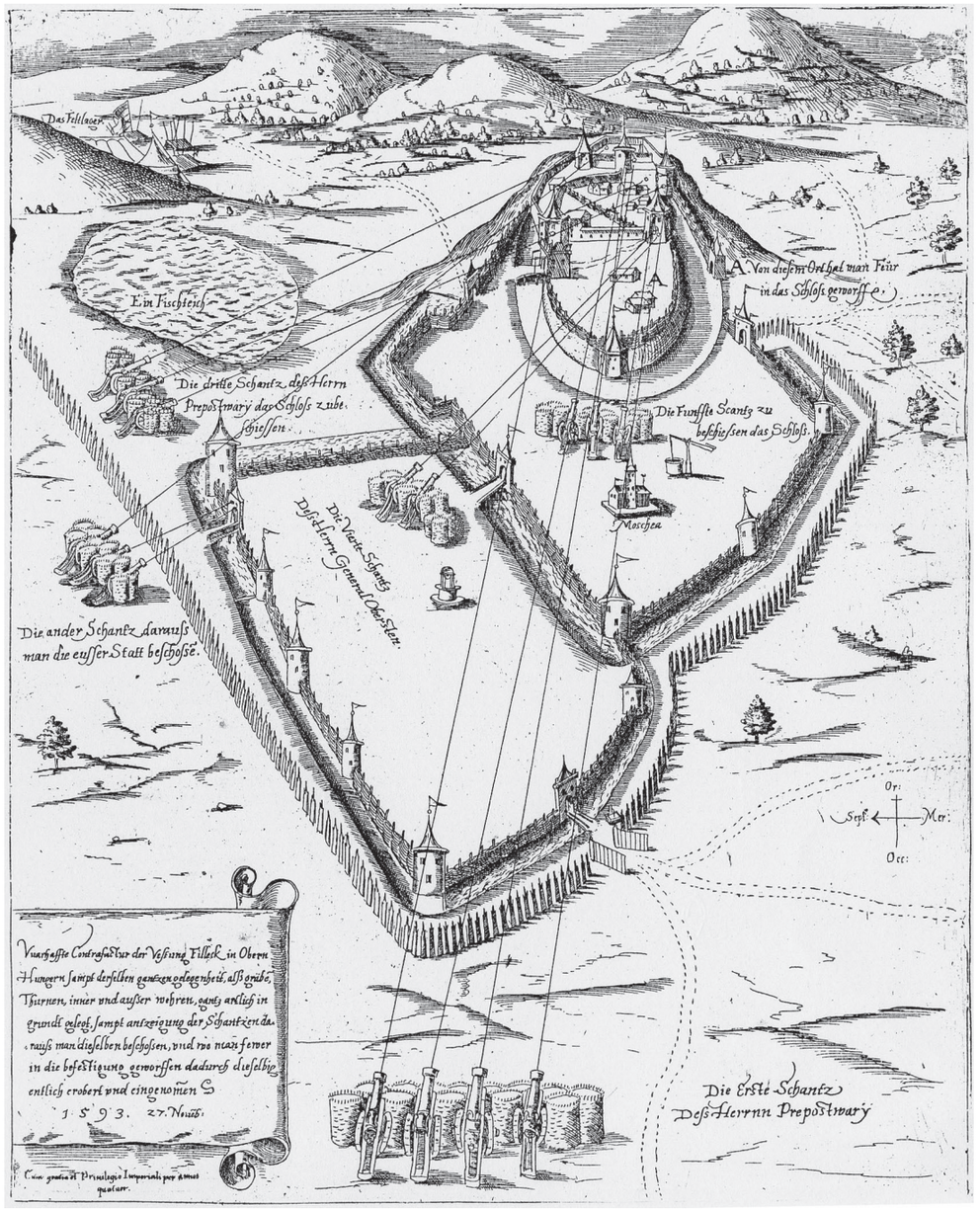

10. kép Fülek 1593/2

15 eves haboru print.indd 130 23/03/2021 10:04

11. kép Fülek 1594/1

15 eves haboru print.indd 131 23/03/2021 10:04

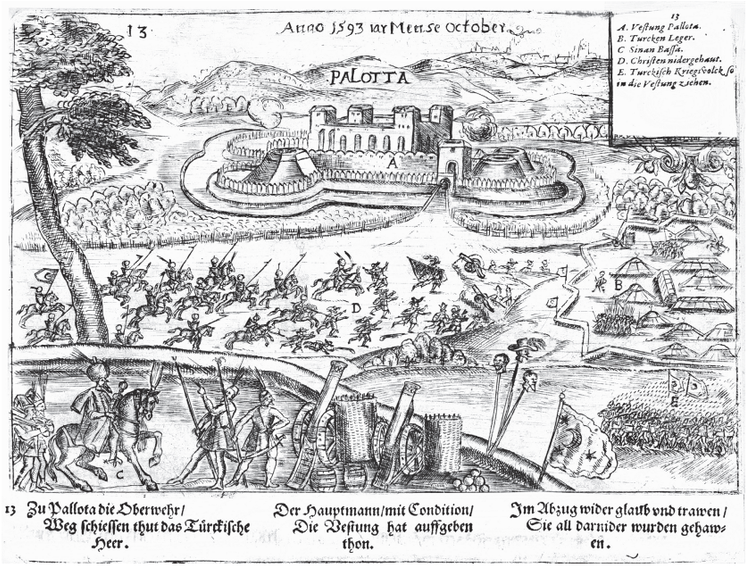

12. kép Várpalota 1603/1

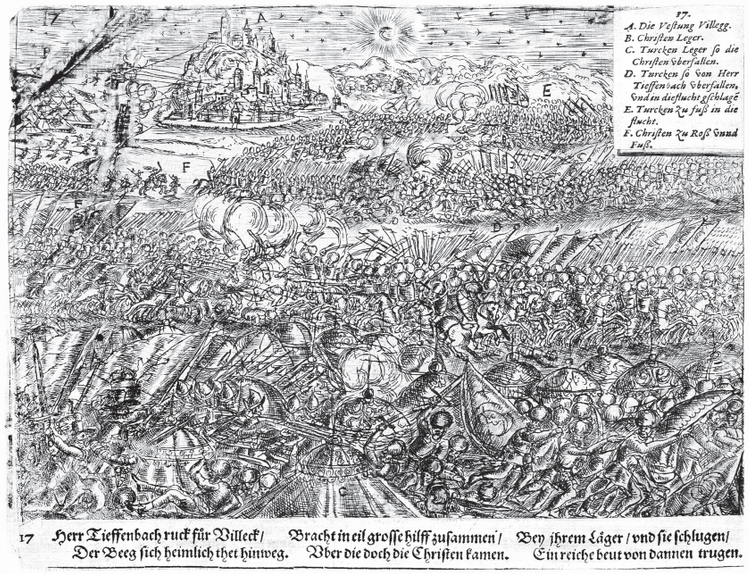

13. kép Fülek 1603/1

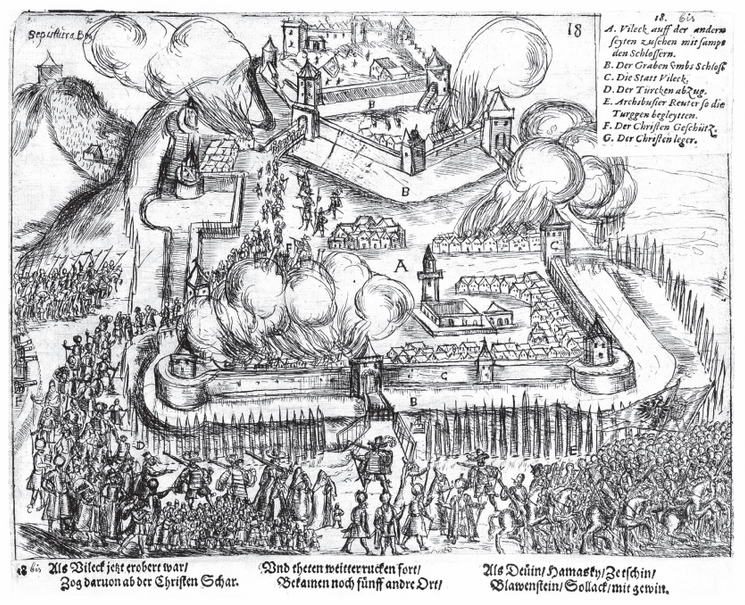

14. kép Fülek 1603/2

15. kép Fülek 1603/3

15 eves haboru print.indd 132 23/03/2021 10:04

16. kép Drégelypalánk 1617/1

15 eves haboru print.indd 133 23/03/2021 10:04

Newe Zeyttung.

Vnd Sumarische verzeichnus/ des Kriegsvolcks/ zu Roß vnd Fuß/ welches zum theil/ vnder dem Herren Obristen zu Raab/ zum theil vnder dem Grauen von Serin/ Herren Palli, vnd andern Obristen in Hungern/ wider den Erbfeind Christliches Namens/ allberait beysamen/ neben erzelung/ welcher massen Hussar Peter, der Obriste Leutenampt zu Pappa, mit 400. Mann des Türggischen Schatzmeisters/ so inn die 5000. starck gewesen/ Ritterlich angegriffen/ den 19. October/ seines Volcks ein güten theil erlegt/ den Rest in die flucht geschlagen/ des Schatzmeisters Kopff erobert/ vnd denselben der Fürstl: Durchl: Erzhertzog Ernsten/ &c. gen Wien geschickt/ vnd wie was Ceremonien derselbige seye præsentiert worden/ Anno 1593.

WIEN

NAch dem der Türggische Keyser/ Sultan Murath, als Erbfeind Christliches Namens/ seinen Obristen Vezier Sinan Bassa, disen jetz verlauffnen Herbst/ wider die Christenheit/ mit einer starcken Kriegsmacht abgefertiget/ ist derselbige vor wenig Wochen in Hungern ankommen/ zu welchem auch/ mit einer anzal Volcks/ der Bassa von Ofen/ vnd Beglierberg Græcie gestossen/ denen auch der Bassa von Themisvvar (so an des Hasan Bassa von Bosnastat/ der vor Sisseyg blieben kommen) beystand thüt. Hat er sich vnderstanden/ das ganze Vngerland zuuerwüsten/ vnd zuuerhergen/ wie er dann darinnen schon zwo Vöstungen/ als Vvesprin vnd Pallato erobert. Dieweyl dann die hoche notturfft ein starcke Gegenwöhr erfordert/ so haben die Röm: Kay: Mayt: verordnung gethon/ damit von allen orthen Kriegsvolck gesamblet/ vnd nach Hungern geschickt wurde. Wie dann allberait in Hungern nachfolgendes Christliches Kriegsvolck/ Zum theil vnder dem Herren Obristen zu Raab, Zum theil vnder dem Grauen von Serin, Herren Nadasti, vnd andern Kriegs Obristen beysamen/ vnd im Feld sein.

Als erstlich hat der Obriste zu Raab, in der selben Vöstung vierhundert Hussaer/ hundert reürische Pferdt/ hundert Archibusier, das thüt 600. ¶ Von Pappa, zweyhundert Hussaer/ hundert Archibusier, hundert Trabanten/ das thüt 400. ¶ Von Sanct Martins Berg sechtzig Pferdt. ¶ Herr Meraakhschi, seinem bericht nach/ sibenhundert Pferdt. ¶ Herr Ball fünffzehen hundert. Summa thüt den Herren Obristen zu Raab vndergeben Kriegsvolck/ in allem dreytausent/ zweyhundert vnd sechtzig.

Herr Graff von Serin, vnd Herr Nadasti, sampt den Spanschafften/ so sie vnder ihnen haben/ in allem sibentausent/ darunder nur tausent Hussaer. ¶ Herr Palfy in allem/ sampt seinen vndergebnen Spanschafften/ zehen tausent/ darunder nur tausent Hussaer. ¶ Herr Praun fünffhundert. ¶ Den 15. Octobris, seind tausent Oberenssische Fußknecht hinab geschickt worden. Zu welchen auch 4000. Behamische vnd Schiessische Pferdt stossen sollen. Summa 15760.

Zu dem ist der Herr Obriste von Tessenbach/ seinem selbs eygnen schreiben nach/ im die sechtzehen tausent starck/ ohne was noch täglich von mehr vnderschidlichen orthen/ inn der Christenheit gewörben/ vnd hinnach geschickt wirdt/ dann man allenthalben in beratschaffet ist. Die werden nun nit feyren/ sondern allen möglichen fleiß fürwenden/ damit sie den Türggen auß dem landt schlagen/ vnd jhme möglichen abbruch thon. Wie dann newlicher zeyt (wie solliches auß Praag von 19. Octobris geschriben wirdt.) der Obriste Leütenampt zu Pappa Hussar Peter genandt/ mit 400. Mann außgezogen/ vnder wegen des Türggischen Keysers Schatzmeister/ mit inn die 5000. Türggen ungefählich angetroffen/ mit den selben geschermützlet/ vil Türggen darunder gehawen/ den Rest in die Flucht geschlagen/ vnd des bemelten Schatzmeisters/ wie auch des Synan Bassa Haubt Fendrichs/ Kopff/ sampt dem Haubtfahnen/ erobert hat. Jetz gemelten Türggischen Schatzmeisters Kopff/ Ist der Fürstl: Durchl: Erzhertzog Ernsten/ &c. verehret/ vnd auff 16. Octobris vmb 10. vhr/ mit auffhabendem Bundt an einer langen steckhendt/ daran sein Säbel vnd Pusan, so silberin vnd vergulden/ gebunden/ vnd ein Hunger getragen/ sampt dem Rotten Haubtfahnen/ an welchem ein grosser runder vergulder Knopff/ vnd auch ein Hunger getragen/ sampt seinem Köcher/ darinn der Türggische Pogen vnd etlich Pfeil gewesen/ so der Rotterödel Trommeter von Pappe getragen. Jr Durchl: durch den Herren Eh reich von Khünigsperg/ als gedachter Gesellschaffter Fendrich/ vnd einem Hunger/ so von den Rittersleüten/ welche Jüngstlich die Türggen geschlagen herauff gesandt/ præsentiert worden. Daß also güte hoffnung/ vnser Kriegsvolck/ welches für sich selbs beherzt/ lustig vnd würetig den Feindt anzugreiffen ist/ werde nun in Gottes Namen/ der bedrangten Christenheit zu güettem/ Jr Heyl an dem würenden Erbfeindt je länger je mehr versuchen/ vnd jre Ritterliche Mannheit erzeygen. Der Allmächtige Gott/ wölle jhnen Glückliche verrichtung verleihen/ AMEN.

¶ Zů Augspurg/ bey Bartholme Käppeler Brieffmaler/ im kleinen Sachssen gesslin.

17/a. kép Székesfehérvári zsákmány 1593/1

15 eves haboru print.indd 134 23/03/2021 10:04

17/b. kép Székesfehérvári zsákmány 1594/1

15 eves haboru print.indd 135 23/03/2021 10:04

18. kép Székesfehérvári zsákmány 1603/1

15 eves haboru print.indd 136 23/03/2021 10:04

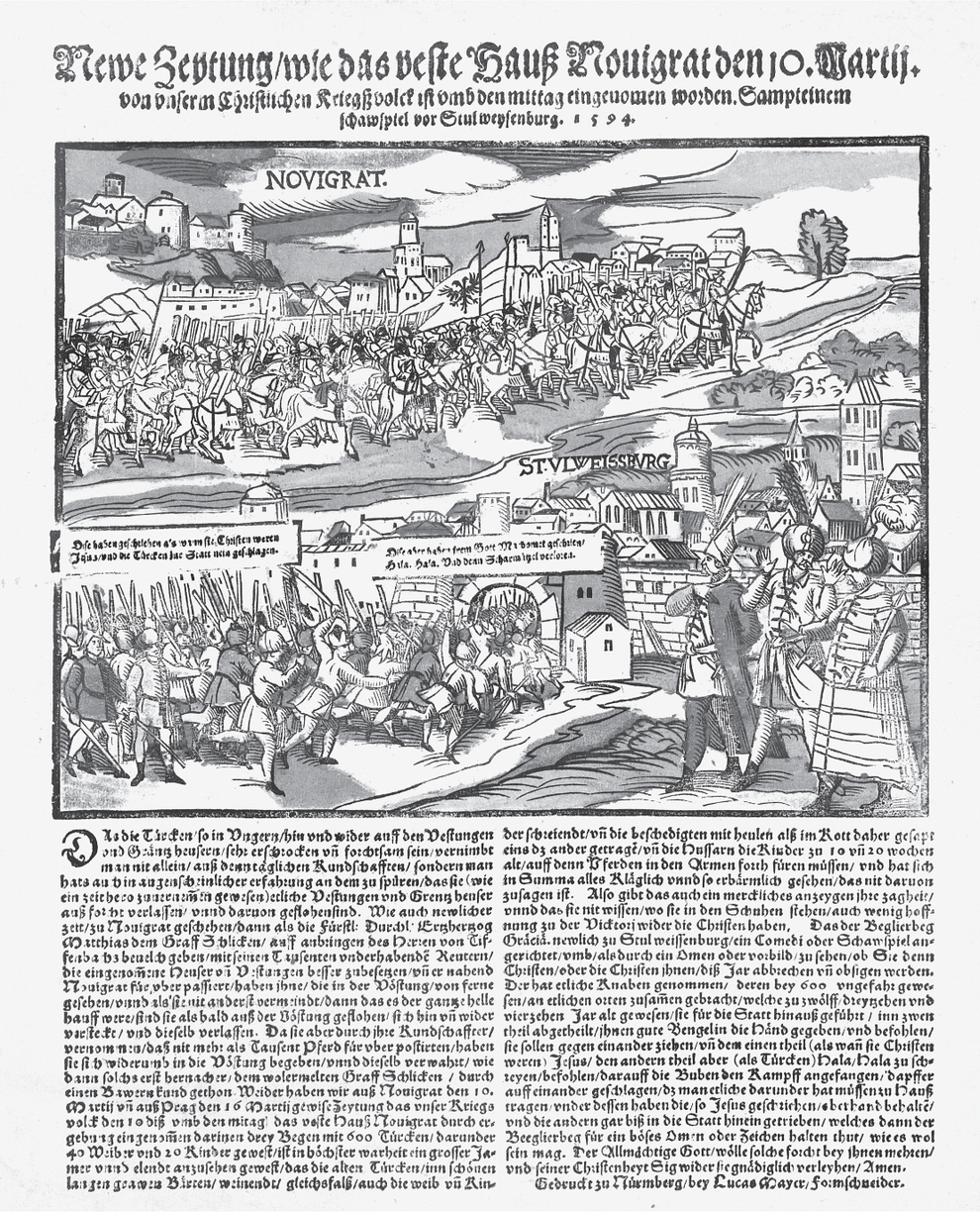

Newe Zeytung/wie das veste Hauß Nouigrat den 10. Martij.
von vnserm Christlichen Kriegßvolck ist vmb den mittag eingenomen worden. Sampt einem
schawspiel vor Stulweysenburg. 1594.

Das die Türcken/so in Vngern/hin vnd wider auff den Vestungen vnd Gräntz heusern/sehr erschrocken vñ forchtsam sein/vernimbt man nit allein/auß denn täglichen Kundschafften/sondern man hats auch in augenscheinlicher erfahrung an dem zu spüren/das sie (wie ein zeithero zuuernem̃en gewesen) etliche Vestungen vnd Grentz heuser auß forcht verlassen/vnnd daruon geflohen sind. Wie auch newlicher zeit/zu Nouigrat geschehen/dann als die Fürstl: Durchl: Ertzhertzog Matthias dem Graff Schlicken/auff anbringen des Herren von Tiffenbachs beuelch geben/mit seinen Tausenten vnderhabendẽ Reutern/die eingenom̃ene Heuser vñ Vestungen besser zubesetzen/vñ er nahend Nouigrat für vber passiert/haben jhne/die in der Vöstung/von ferne gesehen/vnnd als sie nit anderst vermeindt/dann das es der gantze helle hauff were/sind sie als bald auß der Vöstung geflohen/sich hin vñ wider versteckt/vnd dieselb verlassen. Da sie aber durch jhre Kundschaffter/vernommen/daß nit mehr als Tausent Pferd für vber postirten/haben sie sich widerumb in die Vöstung begeben/vnnd dieselb verwahrt/wie dann solchs erst hernacher/dem wolermelten Graff Schlicken/durch einen Bawern kund gethon. Weider haben wir auß Nouigrat den 10. Martij vñ auß Prag den 16 Martij gewiss Zeytung das vnser Kriegs volck den 10 diß vmb den mitag das veste Hauß Nouigrat durch ergebung eingenom̃en darinen drey Begen mit 600 Türcken/darunder 40 Weiber vnd 20 Kinder gewest/ist in höchster warheit ein grosser Jamer vnnd elendt anzusehen gewest/das die alten Türcken/inn schönen langen grawen Bärten/weinendt/gleichsfalß/auch die weib vñ Kinder schreiendt/vñ die beschedigten mit heulen alß im Kott daher gesapt eins dz ander getragẽ/vñ die Hussarn die Kinder zu 10 vñ 20 wochen alt/auff denn Pferden in den Armen forth füren müssen/vnd hat sich in Summa alles Kläglich vnnd so erbärmlich gesehen/das nit daruon zusagen ist. Also gibt das auch ein merckliches anzeygen jhre zagheit/vnnd das sie nit wissen/wo sie in den Schuhen stehen/auch wenig hoffnung zu der Vicktorj wider die Christen haben. Das der Beglierbeg Gräciä. newlich zu Stulweissenburg/ein Comedi oder Schawspiel angerichtet/vmb/als durch ein Omen oder vorbild/zu sehen/ob Sie denn Christen/oder die Christen jhnen/diß Jar abbrechen vñ obsigen werden. Der hat etliche Knaben genommen/deren bey 600 vngefahr gewesen/an etlichen orten zusam̃en gebracht/welche zu zwölff/dreyzehen vnd vierzehen Jar alt gewesen/sie für die Statt hinauß geführt/inn zwen theil abgetheilt/jhnen gute Bengelin die Händ gegeben/vnd befohlen/sie sollen gegen einander ziehen/vñ dem einen theil (als wañ sie Christen weren) Jesus/den andern theil aber (als Türcken) Hala/Hala zu schreyen/befohlen/darauff die Buben den Kampff angefangen/dapffer auff einander geschlagen/dz man etliche darunder hat müssen zu Hauß tragen/vnder dessen haben die/so Jesus geschrieben/oberhand behaltẽ/vnd die andern gar biß in die Statt hinein getrieben/welches dann der Beeglierbeg für ein böses Omen oder Zeichen halten thut/wie es wol sein mag. Der Allmächtige Gott/wölle solche forcht bey jhnen mehren/vnd seiner Christenheyt Sig wider sie gnädiglich verleyhen/Amen.

Gedruckt zu Nürmberg/bey Lucas Mayer/Formschneider.

19/a. kép Nógrád 1594/6 és Székesfehérvár 1594/2

15 eves haboru print.indd 137 23/03/2021 10:04

Warhafftige vnd abermahl Tröstliche Newe Zeitung / wie die vnserigen durch Gottes hilff das Schlos oder Vestung Nouigrad haben gestürmt vnd eingenomen.

NOVIGRAD.

In diesem M D XCiiij Jahr den 9 Martij zu Nacht ist Nouigrad gestürmet aber nichts ausgericht vnd möchten bey 50 knecht Vngern vnd Teütsche vberal geschediget darunter etliche blieben sein / Darauff sein Jhr 9 vrchl. mit einem newen starcken hauffen bey 1200 Teütsche 300. Vngerische pferdt 400 Teütsche vnd 300 Vngerisch fusknecht her zu kommen. Derowegen die Türcken erschroken / alsbald Jhr D. von dem Ros abgestigen haben sie sich an ein gewarsames Ortt nechste der eine schantz begeben vnd dem schiffen alle weil in die zwo stunde lang oder etwas lengers zugesehen / wie sich dan das schiffen aus dreyen schantzen zu jr D. ankunft sehr gemehret vnd man der Vestung gemauerten starcken thurn also auch ein ecken an der polanka vnd dem thor welches alles inwendig stark angeschit vnd verpolwerck heftig zu geschossen / da entgegen die gantze zeitt nur zwen Schus aus Falckonetlen aus der Vestung doch ohne vnsern einigen schaden beschehen hat sich auch kein Türck blicken lassen / allein haben sie an drey ortten fahnen aufgestekt als sie aber mit schiffen furtgefahren haben sie letzlich aus der vestung geschrien sie wollen sich dem Bograny vnd Bory Michaeli aufgeben hierauf man zu ihnen in die vestung geschikt da sein 9 Türken mit den abgesandten für J D. vnd die krigshern welche sich von der schantzen hinweg in ein Ring darinen ein fanlein knecht gehalten begeben gebracht worden die haben durch den Tolmetsch anzeigen lassen sie wollen die Vestung aufgeben doch das man sie alle mit allen ihren gütern vnberaubt abziehen lassen Dagegen man ihnen verwisen warumb si sich nicht anfange auf beschene auffoderung ergeben da haben sie sich entschuldigt das sie anders nit als wie krigsleiten gebüret thun können / hierauf inen Herr Palffi der vor Jhr F D. gar nicht Respectiret / da mit sie inen nicht erkenen sollen angezeigt er wolle sie auf gnadt vnd vngenadt aufnemen / das die gesandten den Beegen angezeigt die haben durch aus nit drein wiligen wollen sondern auf ihrer ersten meinung bliben / Letzlich ist es dahin komen das sie mit iren seiten wehren vnd einfachen kleidern abziehen solten Hierauf den 10 dis vmb 8 vhr morgens die Türken mit weib vnd kind bey 600 personen aus der vestung für Jhr F D. gewisen worden in dem zusehen aber 2 Teutsche Fandel knecht in aller ordnung mit dem spil vnd fligenden fandeln darein gezogen vnd die fandel auf der maur flüchs geschwungen worden vnder ihnen hat sich auch der Beeg der vestung mit seinem weib vñ Tochter dan ein beeg von Solentre vnder grichischen weissenburg gehörig so ihne vnlengst mitt etlich volck zu hilff komen vnd ein zausch von der pfortten befunden die krancken vnd beschedigkten sein von den ihren getragen worden die Beegen hatt man von ihren schönen Rossen absitzen heissen vnd ihnen schlechte klepper geben hernach einen Ring gemacht vñ alle besucht vnd die übrige kleider ausgezogen vnd sie ziehen lassen. Nachmals nach mittag sein Jhr F D. in die vestung geritten eines nach dem andren besichtigt Hernach hat Locumtenens auf einem gang da bey Jhr F D aufgestanden mit seinen Hofherrn das Te Deum Laudamus gesungen vnd geschrien Viuat Viuat Serenissimus Archidux Matthias Viuat sua Serenitas. Die vestung ist an ihr selbs starck vnd hette ohn verlust der vnsern vnd grossen schaden nit können eingenomen werden dan sie im grundt vmbher in frewen vñ ziemlichen hohen Berck die thüren vnd mauren von starken diken werckstuken auser derselben ein starcke Pollancka oder geflochten mit leim ein vberzogener zaun inwendig mit grossen schantzen gefuttert In der vestung ist am getreid vnd pulver ein zimlicher vorrath gefunden die wonung sein vberaus eng vnd verwüst wie gefengnussen das gemeiner allenthalben starck vnd dick man hatt albereit Baw meister verordnett Man hat gefunden das si gantze heuser so am zaun vñ pollanca geskanden mit schut erdt vndt holtz ausgefuldt schöne grosse stuck mitt steinen gefül / die gegent herumb ist gar lustig von baumgarten veldtbaum gehültz vnd gutt wasser Im schloß man sind in zwein gengen in stein eingehawn des vorigen Christlichen Inhabers wappen welcher von stammen ein Bathori gewesen vnd ein Bischoff die Jarzal ist 1483 Negst vnder der hiegen vestung hatt es ein schön Stattel gehabt mit einem starcken zaun vnd inwendig hültzen wehr vnd gang den haben die Türcken zu der vnsern ankunft in grundt abgebrendt ist allein vberig ein schönes Badt von steinen mit bley bedeckt welchs alles zerschmoltzen vñ durchs fewer zerkloben.

¶ Gedruckt zu Ollmütz / bey Valentin Keyls Erben.

19/b. kép Nógrád 1594/1

15 eves haboru print.indd 138 23/03/2021 10:04

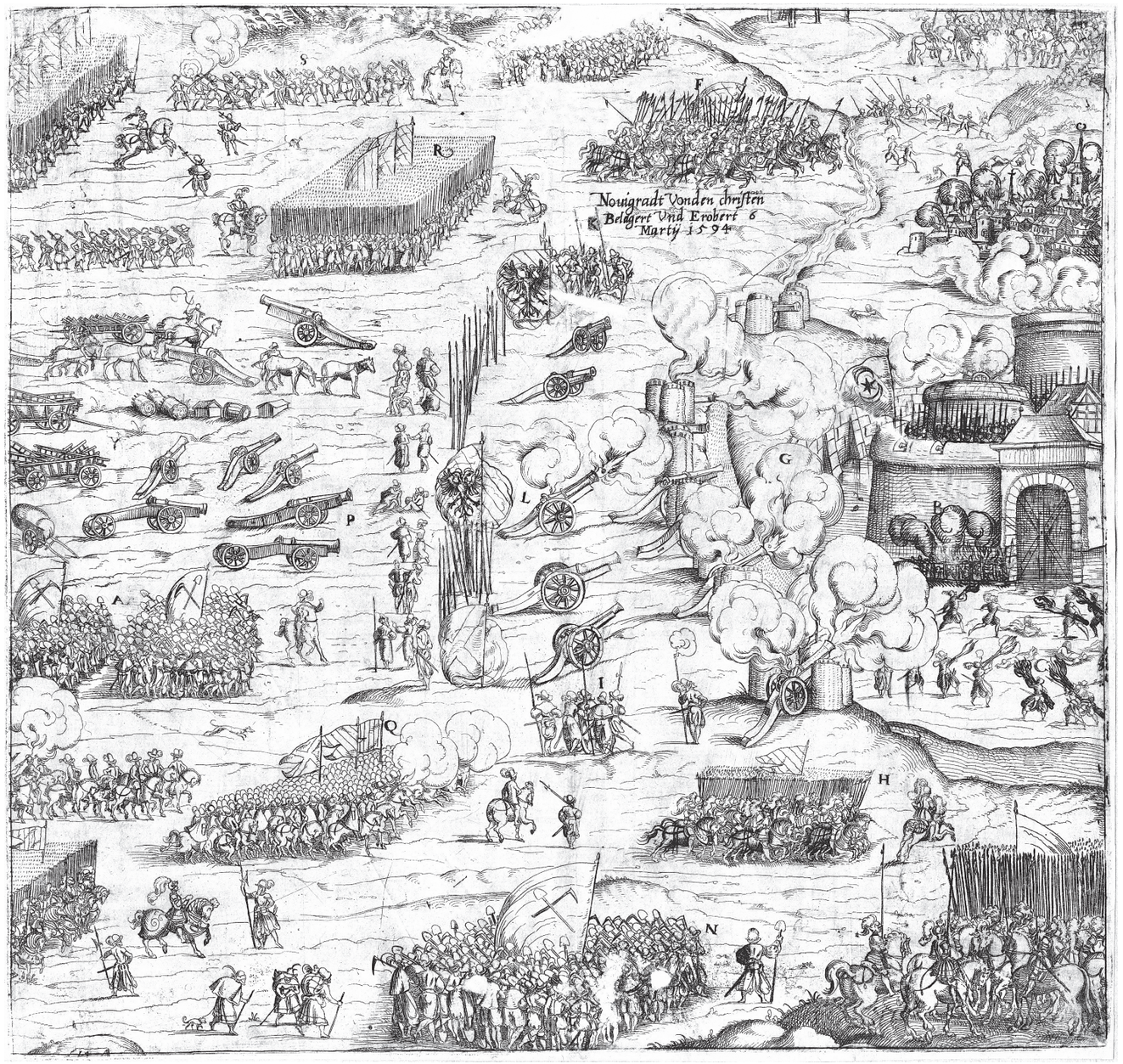

20. kép Nógrád 1594/2

15 eves haboru print.indd 139 23/03/2021 10:04

21. kép Nógrád 1594/5

15 eves haboru print.indd 140 23/03/2021 10:04

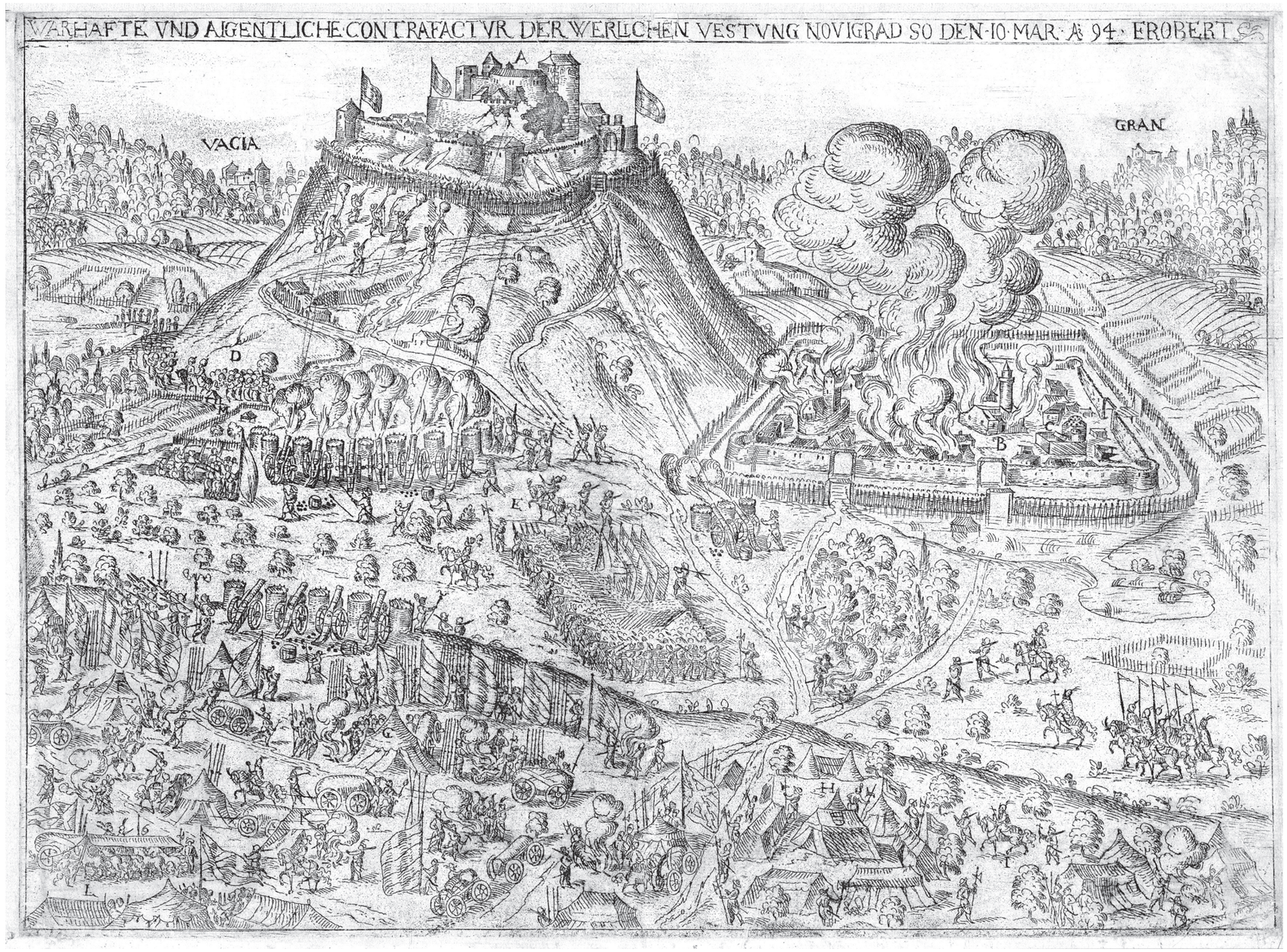

22. kép Nógrád 1594/3

15 eves haboru print.indd 141 23/03/2021 10:04

23. kép Nógrád 1603/1

15 eves haboru print.indd 142 23/03/2021 10:04

24. kép Hatvan 1594/1

15 eves haboru print.indd 143 23/03/2021 10:04

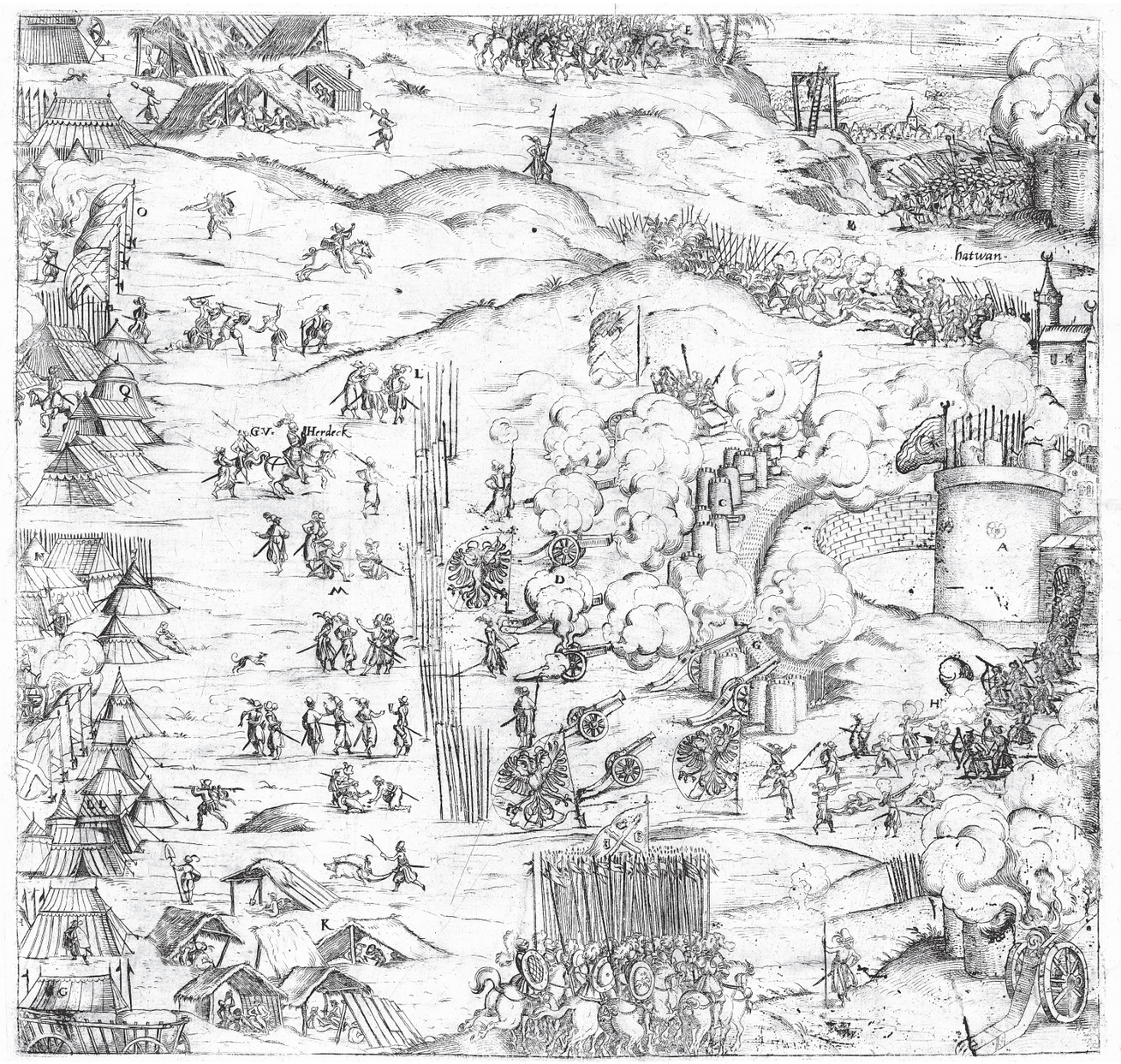

25. kép Hatvan 1595/1

15 eves haboru print.indd 144 23/03/2021 10:04

26. kép Hatvan 1603/1

15 eves haboru print.indd 145 23/03/2021 10:04

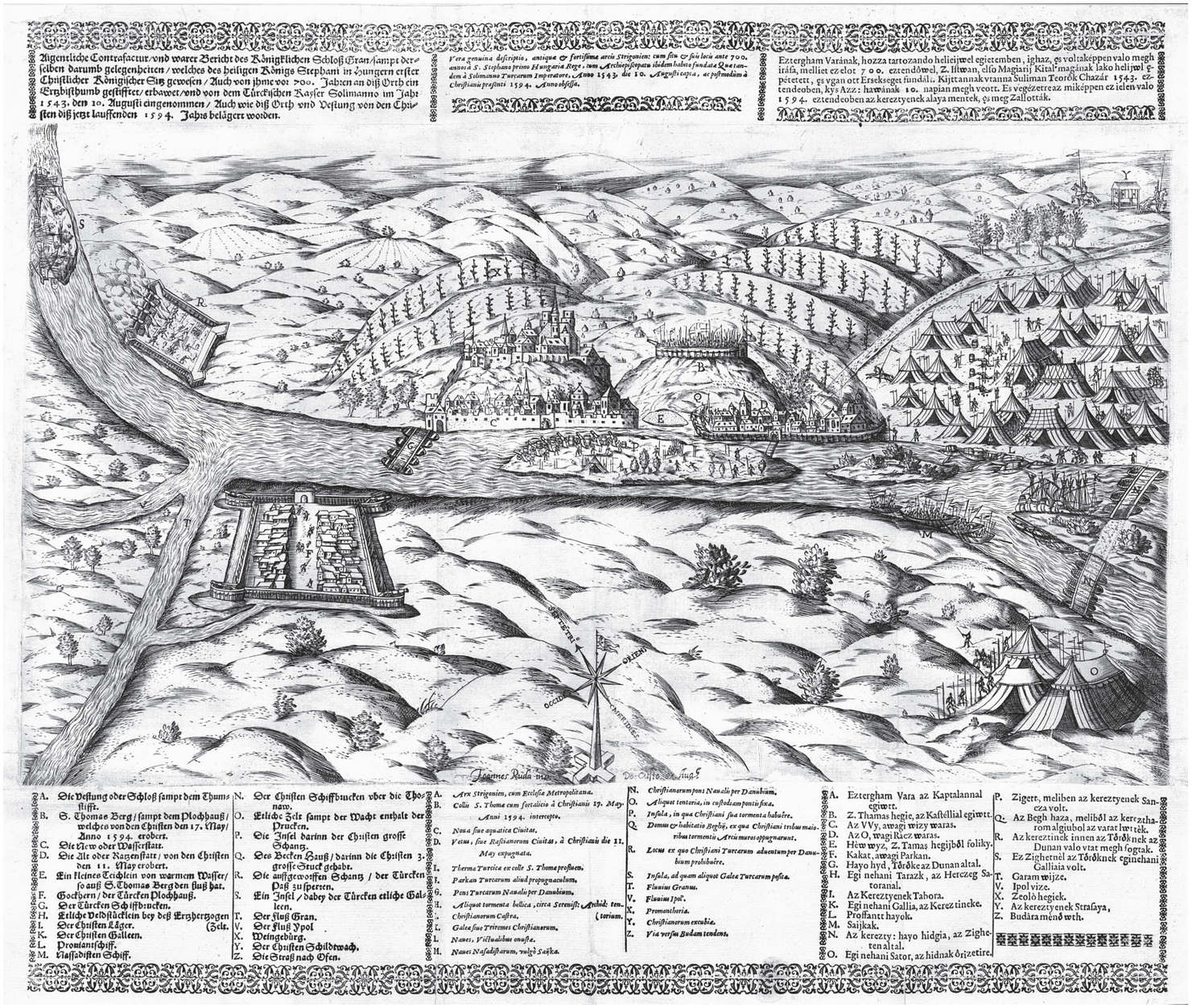

27/a. kép Esztergom 1594/1

15 eves haboru print.indd 146 23/03/2021 10:04

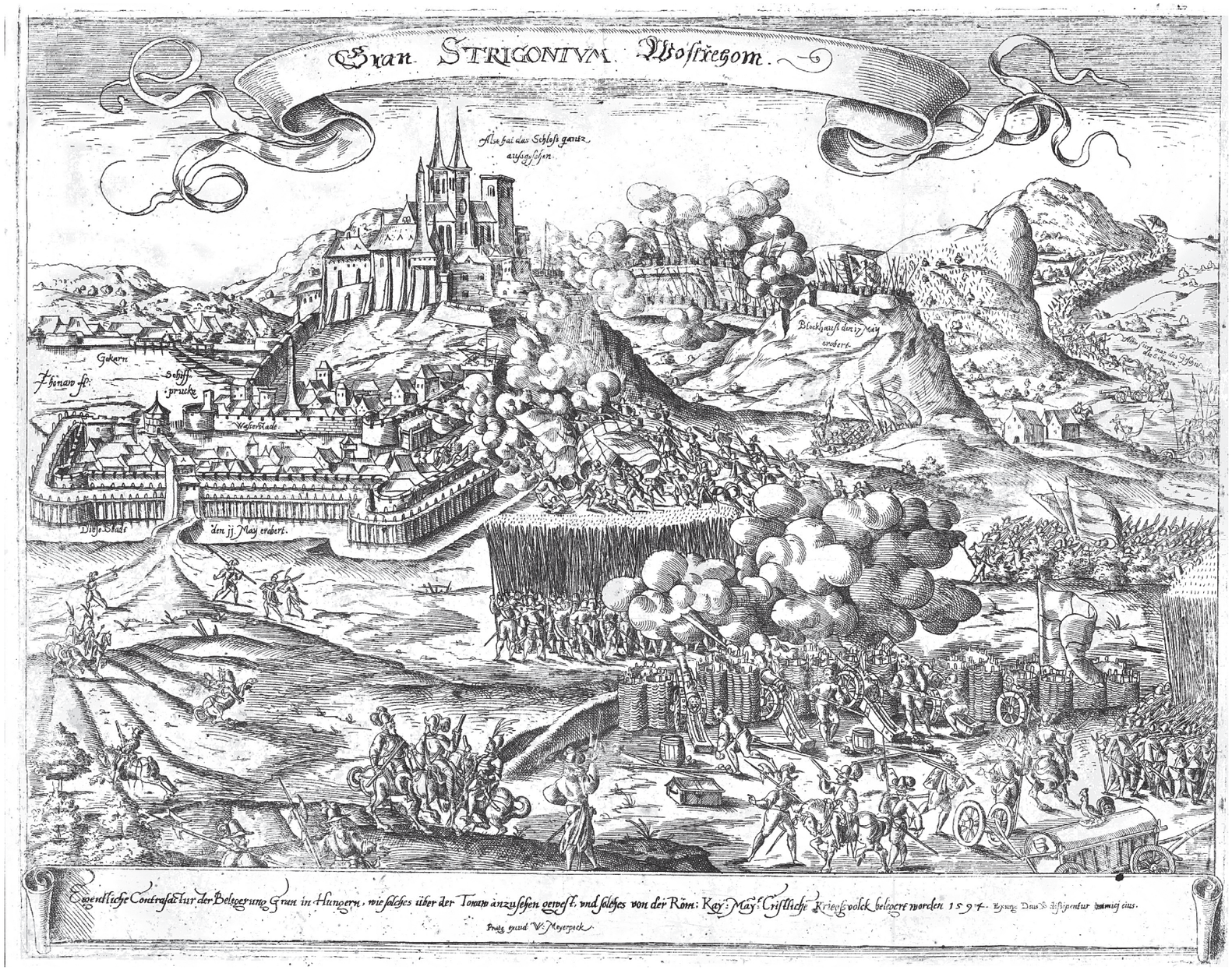

27/b. kép Esztergom 1594/3

15 eves haboru print.indd 147 23/03/2021 10:04

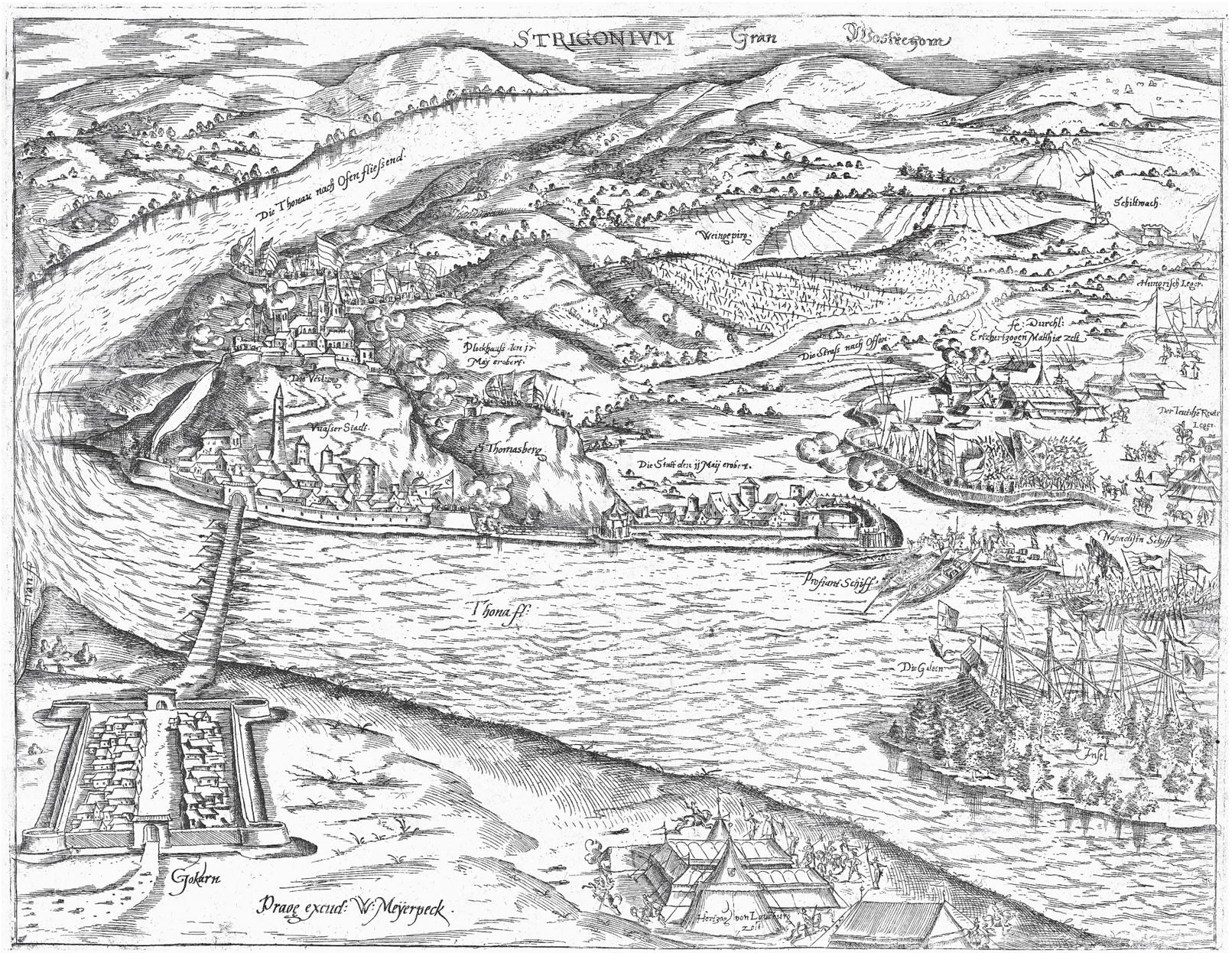

28/a. kép Esztergom 1594/4

15 eves haboru print.indd 148 23/03/2021 10:04

28/b. kép Esztergom (1594)/1

15 eves haboru print.indd 149 23/03/2021 10:04

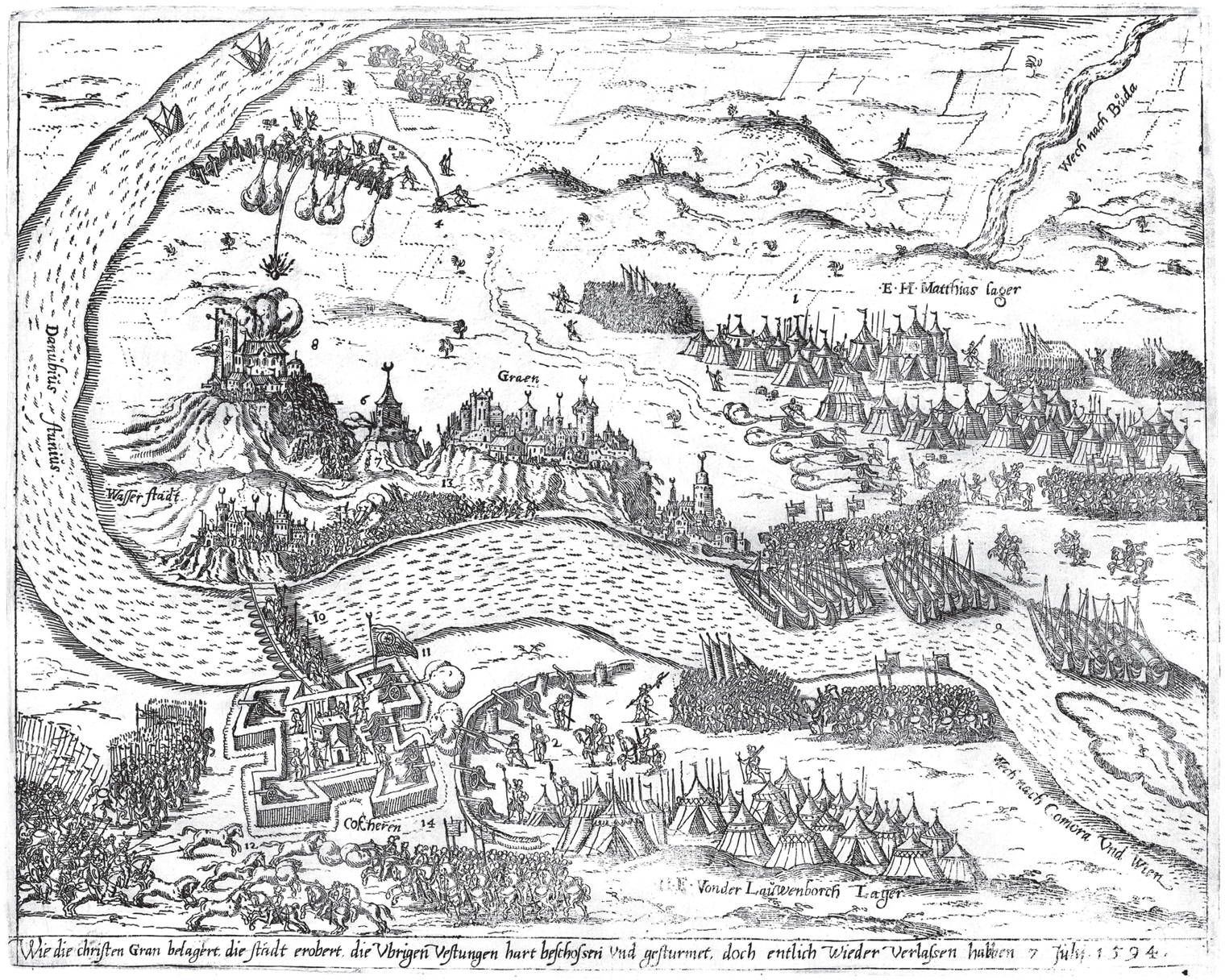

29. kép Esztergom 1594/2

15 eves haboru print.indd 150 23/03/2021 10:04

30. kép Erdélyi tanácsurak kivégzése 1595/1

15 eves haboru print.indd 151 23/03/2021 10:04

24 Im vier vnd neuntzigiſten Jar/ Belägern Sinan Baſſa war/ Die Veſtung Dotis/welche er Vndergrub/vnd beſchoſſe ſehr/ Wolt die zerſprengt mit Fewr auch haben/ Die Chriſten ſolche jhm auffgaben.

15 eves haboru print.indd 152 23/03/2021 10:04

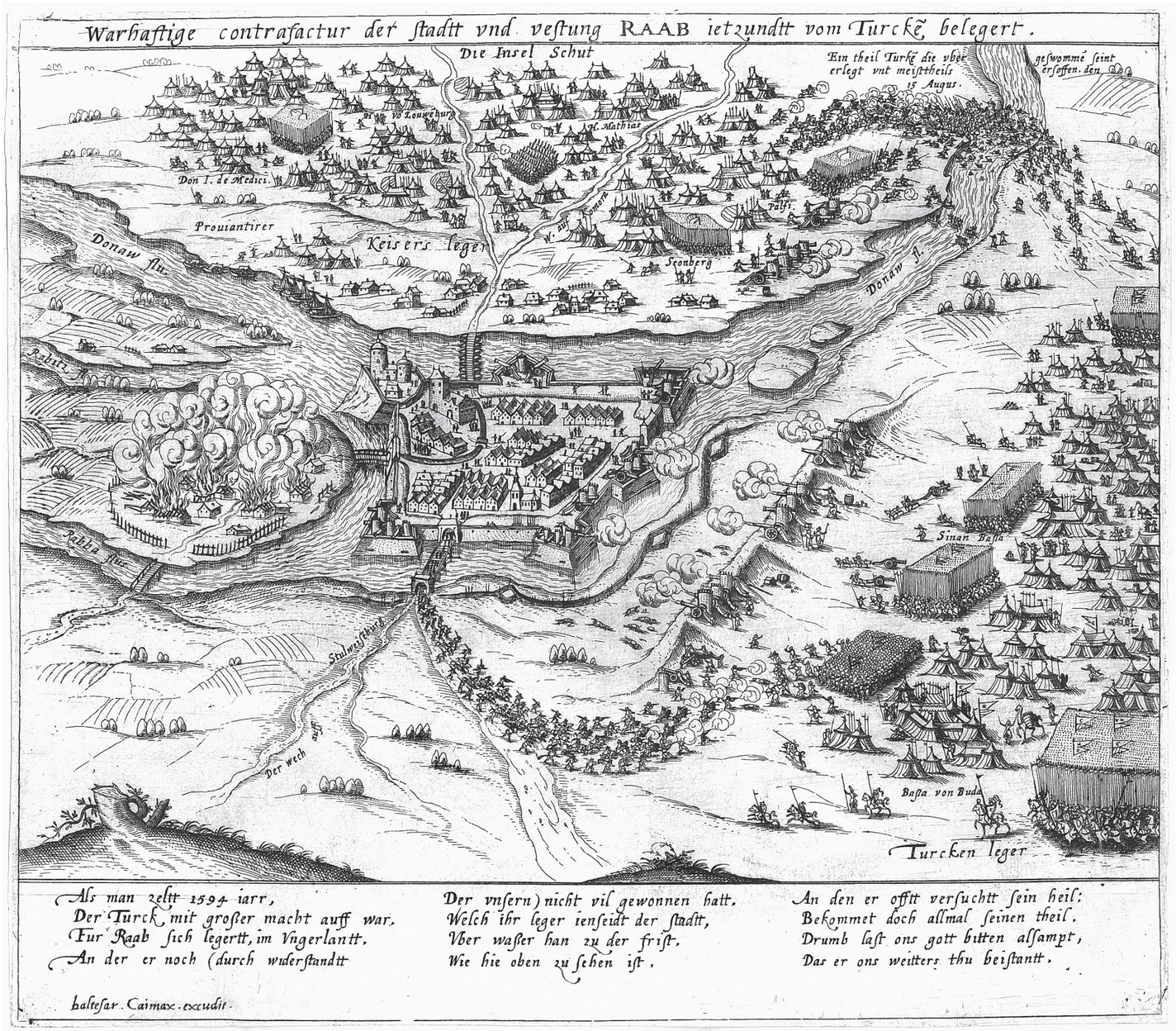

Als man zelt 1594 iarr,
Der Türck mit groser macht auff war.
Fur Raab sich legertt, im Vngerlantt.
An der er noch (durch widerstandtt
Der vnsern) nicht vil gewonnen hatt.
Welch ihr leger ienseidt der stadtt,
Vber wasser han zu der frist.
Wie hie oben zu sehen ist.
An den er offtt versuchtt sein heil:
Bekommet doch allmal seinen theil.
Drumb last ons gott bitten alsampt,
Das er ons weitters thu beistantt.

halteſar. Caimax. excudit

15 eves haboru print.indd 153 23/03/2021 10:04

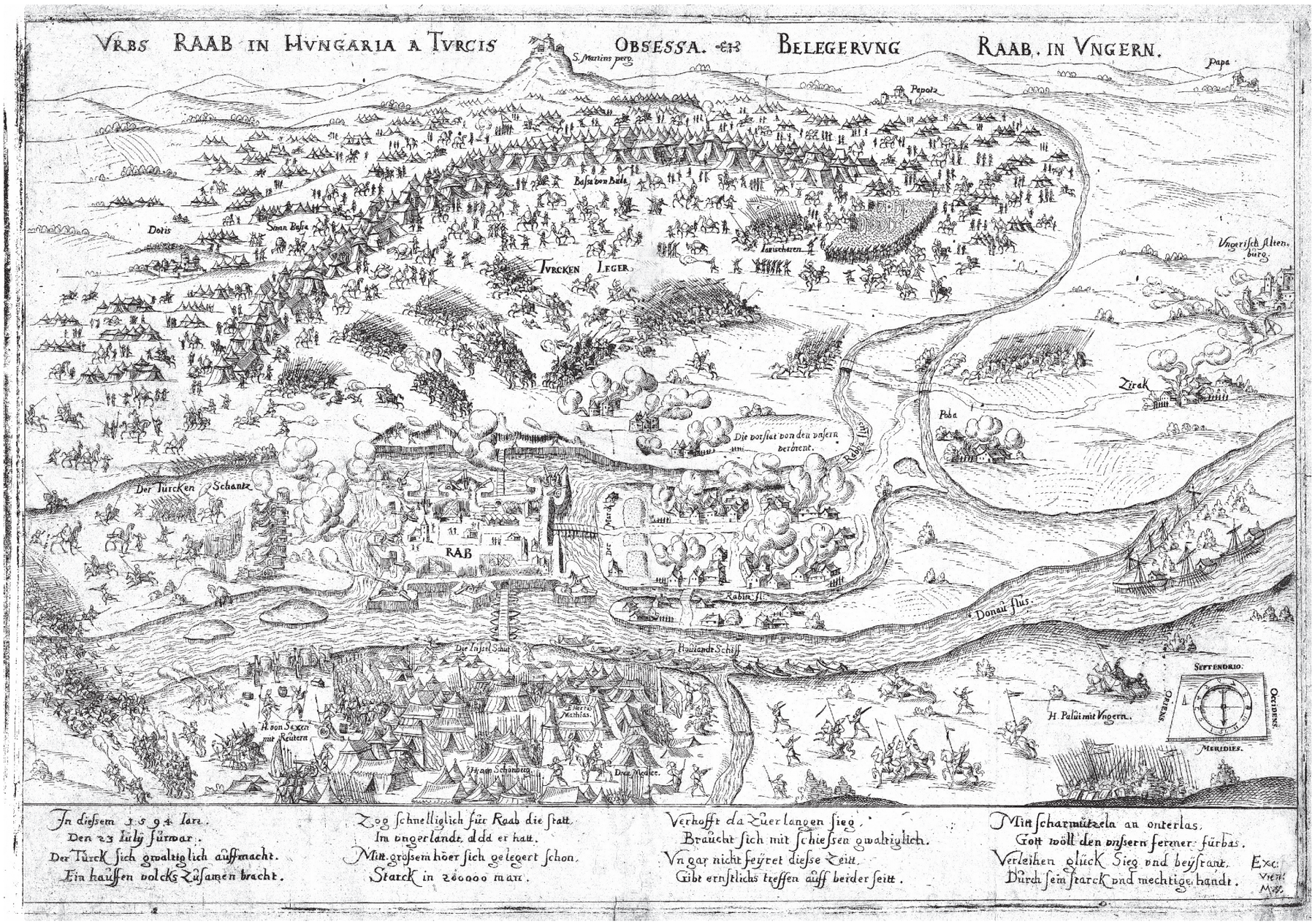

33/a. kép Győr 1594/3

15 eves haboru print.indd 154 23/03/2021 10:04

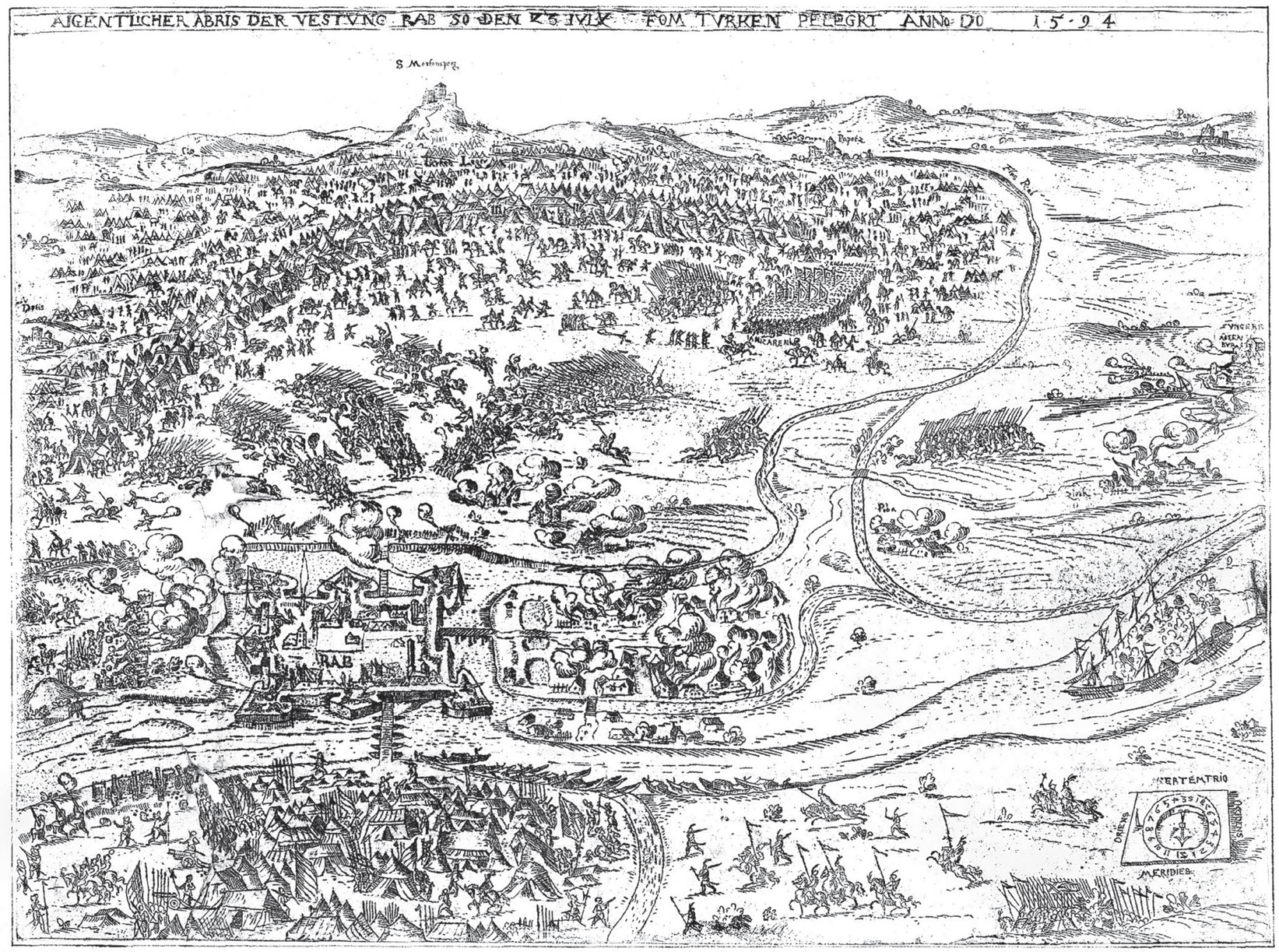

33/b. kép Győr 1594/7

15 eves haboru print.indd 155 23/03/2021 10:04

34. kép Győr 1597/1

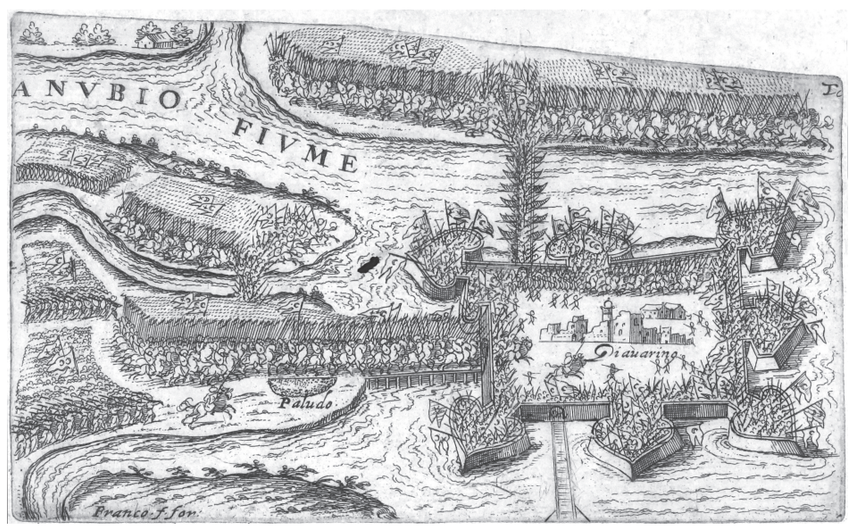

35. kép Győr 1594/6

36/a. kép Győr 1594/2/a

15 eves haboru print.indd 156 23/03/2021 10:04

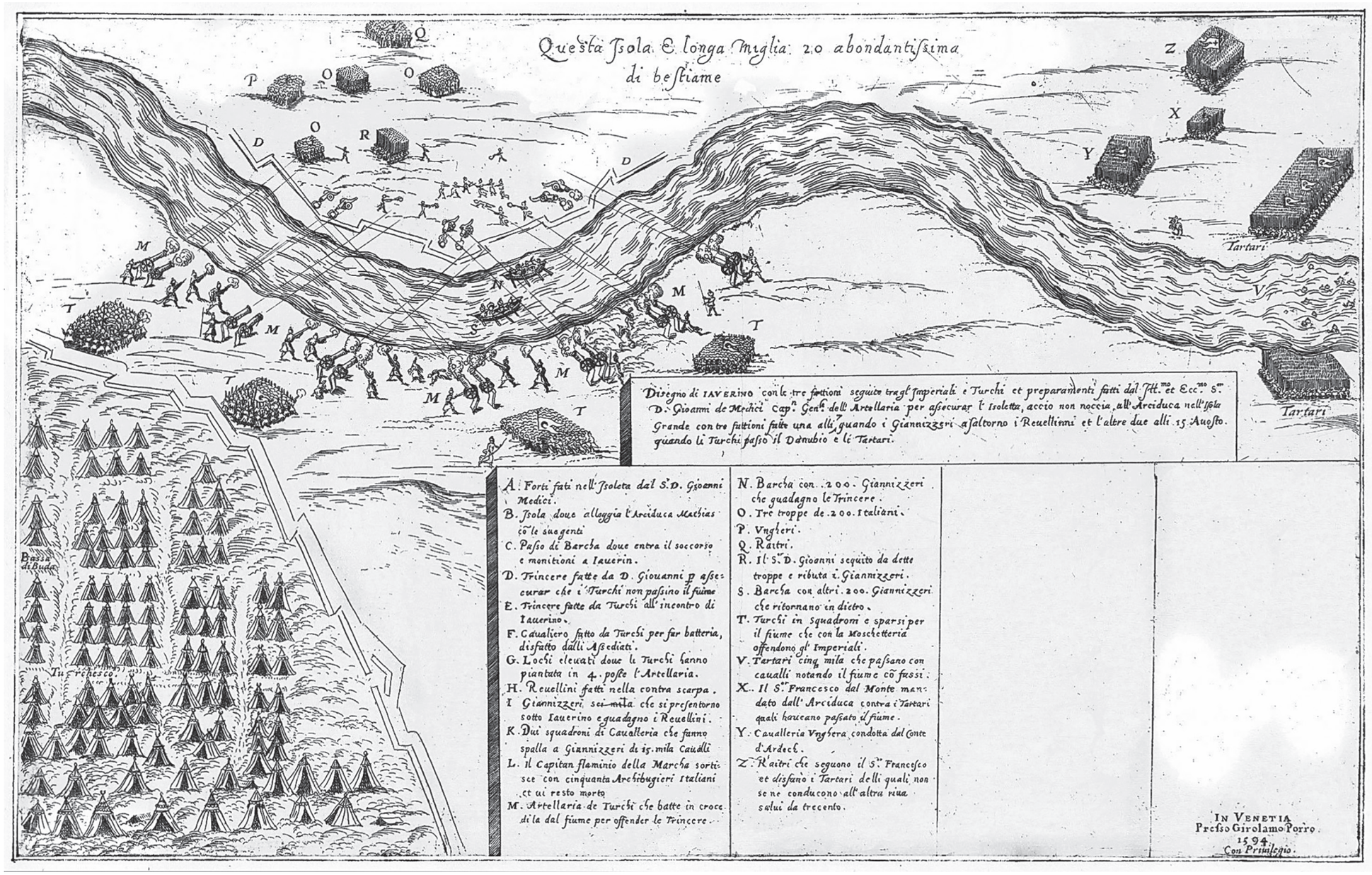

36/b. kép Győr 1594/2/b

15 eves haboru print.indd 157 23/03/2021 10:04

37. kép Győr 1594/5

15 eves haboru print.indd 158 23/03/2021 10:04

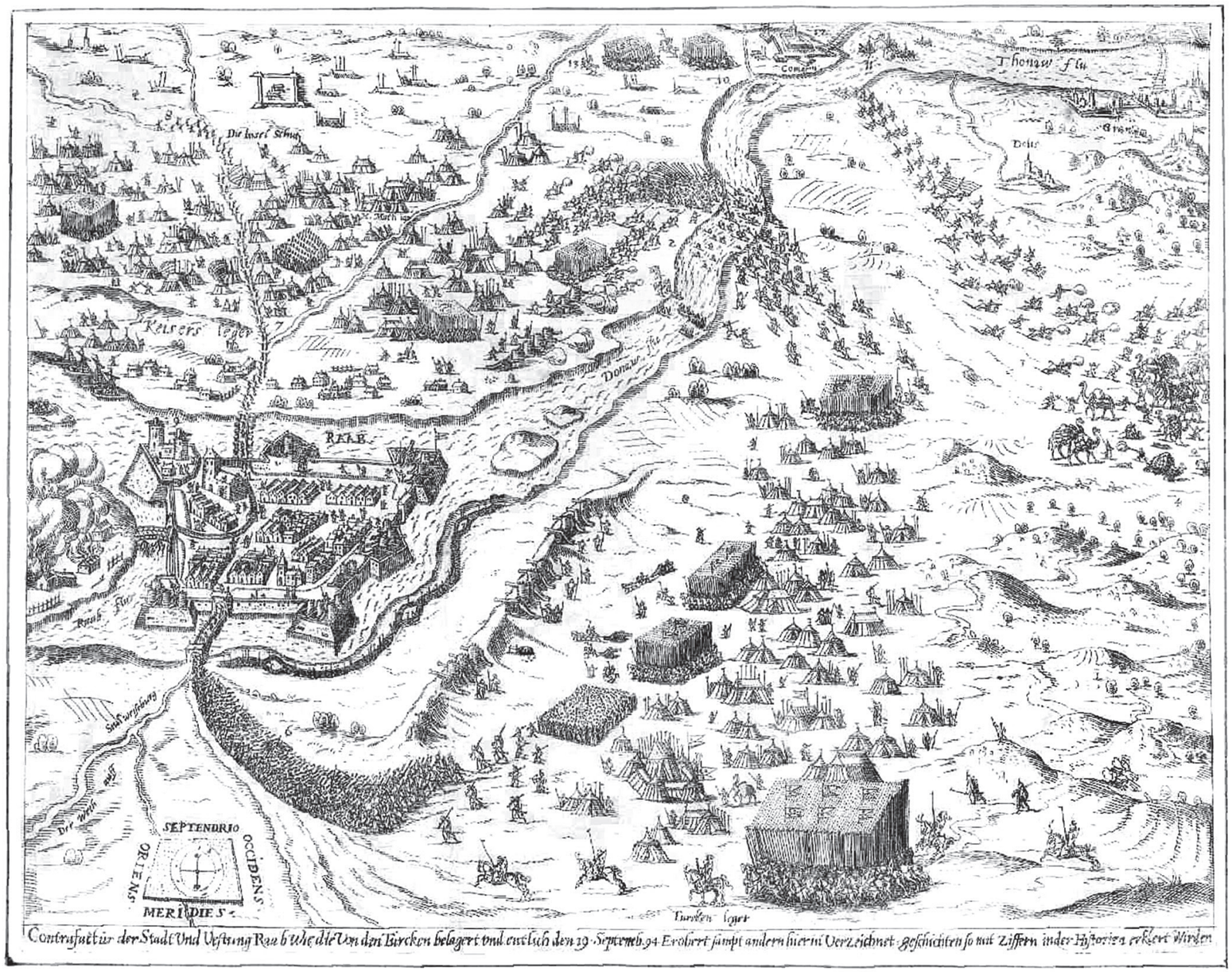

Contrafactur der Stadt Vnd Vestung Raab wie die Von den Türcken belagert vnd endtlich den 29 Septemb. 94 Erobert sampt andern hierin Verzeichnet Geschichten so mit Ziffern in der Historien erklert Wirden

38/a. kép Győr 1598/1

15 eves haboru print.indd 159 23/03/2021 10:04

Von der Schlacht aus Vngern/warhafftiges Schreiben/ So den Io. Septembris dieses 94. Jahrs/ zwischen den Christen/ vnd dem Erbfeinde dem Türcken/ Geschehen zwischen Raba vnd Ofen/ Auch wie die vnserigen die Schlacht verlohren/ In der 30000. geblieben/ vnd in die 4000. gefangen. Im Thon: Wie man den Graffen von Serin singet.

Die Stad Raba.

ALs man zahlt Tausend fünff hundert/ im vier vnd neuntzigsten Jahr: Machte sich der Türcke auff besonder/ mit Gewalt vnd grosser Schar. Vns Christen zu bekriegen/ verderben Leut vnd Land/ Wolt Gott ich solt es liegen/ Es würde mir leichtlichen verziehen/ Ich wolte gerne leiden die schand.

Den 10. 7tembris spate/ im vorgemelten Jahr/ Berent der Türcke die Stadte/ mit gewalt vnd grosser Schaer. Wol hundert vnd achtzig Tausend/ bracht er gerüst in das Land/ darinnen that schedlich hausen/ darob manchem Christen grauset/ wem solches ist bekant.

Der Türck die Stad anfinge/ auff den bemelten Tag: Was alles da ergienge/ ich nicht erzelen mag. Mein Hertz ist mir schwere/ wenn ich gedencke daran/ Der Türcke wütet grausam sehre/ man schoss herauß mit geferte/ noch wolt er nicht abelan.

Man thet gewaltig schiessen/ viel Türcken kamen vmb: Dennoch sie nicht abliessen/ jr war eine grosse Sum. Der Türcke mit gewalt/ thet treiben sein Volck zur schlacht hinan/ Welcher wolte dahinden bleiben/ den liess er bald entleiben/ sie musten alle daran.

Die Christen hetten ersehen/ die Türcken weit vnd fern: Sich theten zu jn nahen/ derhalben das Türckische heer. Mit dem Heer gar mechtig/ herauß zu dieser zeit/ Fuhren trotzig vnd gahr prechtig/ So starck/ grausam vnd mechtig/ vnter die Christenheit.

Die Christen in den Sachen/ die saumeten sich nicht lang: Theten eine Ordnung machen/ zu dieser Schlacht anfang. Schlachtordenung theten machen/ auff einem weiten plan/ Die Büchssen hort man krachen/ manchen vergieng das lachen/ das kostet manchen Man.

Vnser Reutter vnd Knechte/ hetten gute zuversicht: Theten gantz Ritterlich fechten/ der Türcke der saumet sich nicht Thet mit gewalt eindringen/ grewlich gantz vngeheuer/ Die Sebel hort man klingen/ die Kugeln vnd Ketten singen/ lachen war da gar tewer.

Die Deutschen musten weichen/ kondten nicht lang bestan: Das Fußvolck zugleiche/ greiff der Türcke gewaltig an. Mit stechen/ hawen vnd schiessen/ aus rechtem ernsten muth/ Ach Gott las dichs verdriessen/ das sie müssen widerbüssen/ das vnschuldige Christen Blut.

Wol auff der Deutschen seiten/ worden erschlagen gar/ 16000. in dem streitte/ vnter welchen auch Hertzog Frantze war/ mit Namen der Deutschen Obersten grosß/ die Türcken gefangen genommen/ wol zu derselbigen stunden/ vier Tausend Christen bloß.

Auch ist warhafftig beschrieben/ das aus der Türcken Schar/ 6000. Tausend sein geblieben/ in der Schlacht vberall/ 200. Wagen in der Summen/ haben die Türcken in dieser schlacht bekommen/ man kans nicht thun erfummen/ der Christen schaden bald.

Die Türcken die Deutschen getrieben/ geschlagen aus dem Felt/ Auff der Wahlstat sind geblieben/ 16000. wie gemelt/ 200. Felstück genommen/ Pulffer vnd Munition/ Gott wolte durch seine Gnade/ behütten vns weiter für schaden/ durch Christum seinen Son.

Solchs alles ist geschehen/ durch grosse Verrätherey: So der Graff von Vardeck thet geben/ durch seinen falschen Meineyd. Das er Christen Blut wolt verrathen/ vmb Silber/ Gold vnd Geld/ Der liebe Gott thets offenbaren/ das seine Tücke kamen zu Ohren/ dem Edlen Matthiassen angemelt.

Dem Ertzhertzogk Matthisen ist gekommen/ die Newezeitung vnd Mehr: Wie man da hatte vernommen/ in seinem Kriegesvolck vnd Heer/ Viel Verräther so sich hielten/ vnter seiner F. G. vnd Regiment/ Die wolten das Kriegsvolck verrathen/ bringen in grossen schaden/ das sie würden alle zutrent.

Man hat den Graffen genommen/ vnd jn gen Raba gebracht: Da sitzt er auch gefangen/ wird werden in kürtz gericht. Damit die Verräther alle/ hieran ein Beyspiel han/ Damit sie sich bewaren/ erretten das Kriesvolck aus gefahr/ Durch Christum Gottes Son.

Last vns von trewen Hertzen/ Gott bitten alle stund: Ach Gott wendte vnsere schmertzen/ stewer dem Blutgierigen Hund. Die wider dein Wort wollen streben/ stürtze sie gantz vnd gahr/ Das wir in Frieden leben/ Gott wolt den vnsern geben/ Glück/ Sieg dawider mehr.

15 eves haboru print.indd 160 23/03/2021 10:04

39/a. kép Komárom 1594/3

15 eves haboru print.indd 161 23/03/2021 10:04

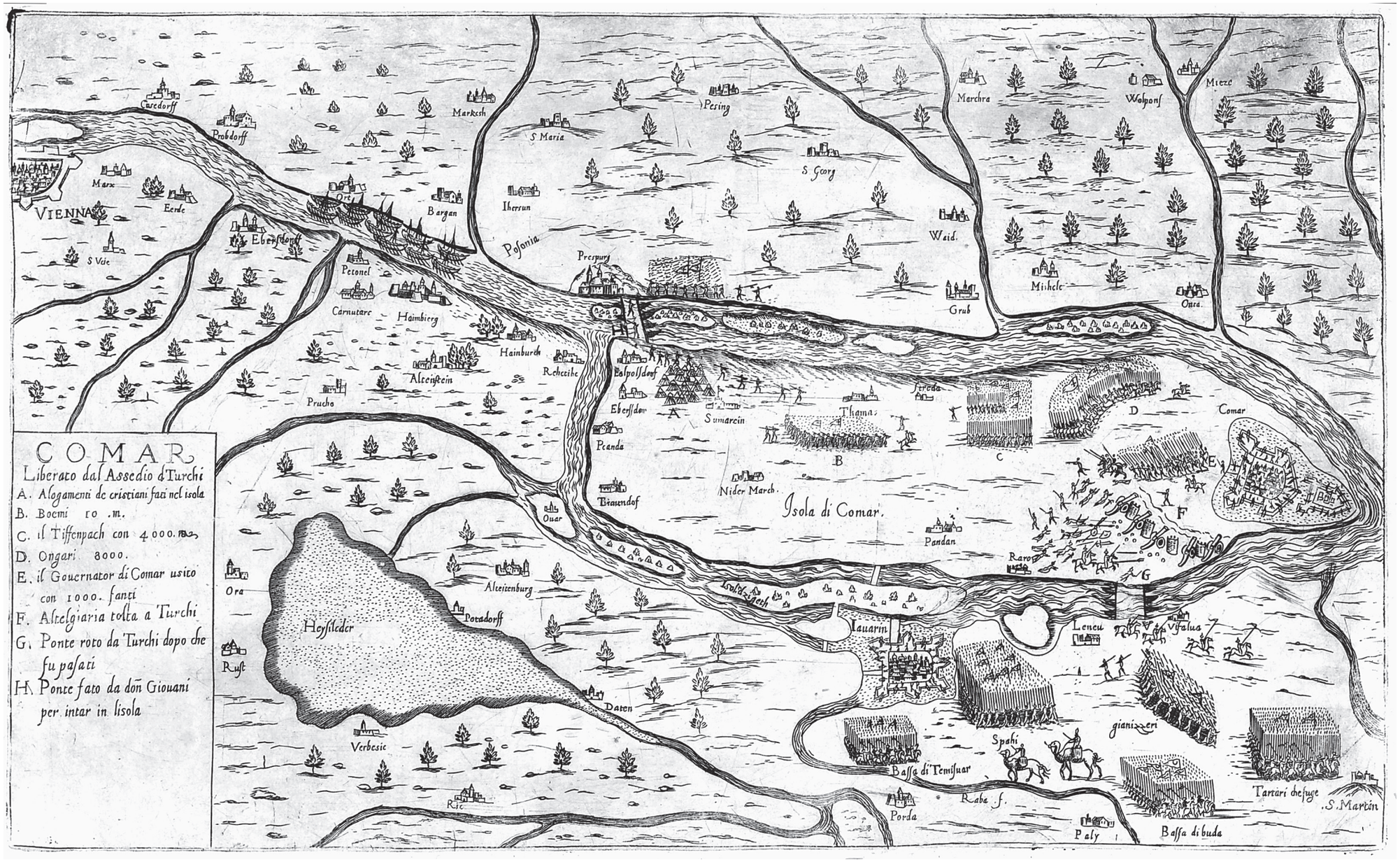

15 eves haboru print.indd 162 23/03/2021 10:04

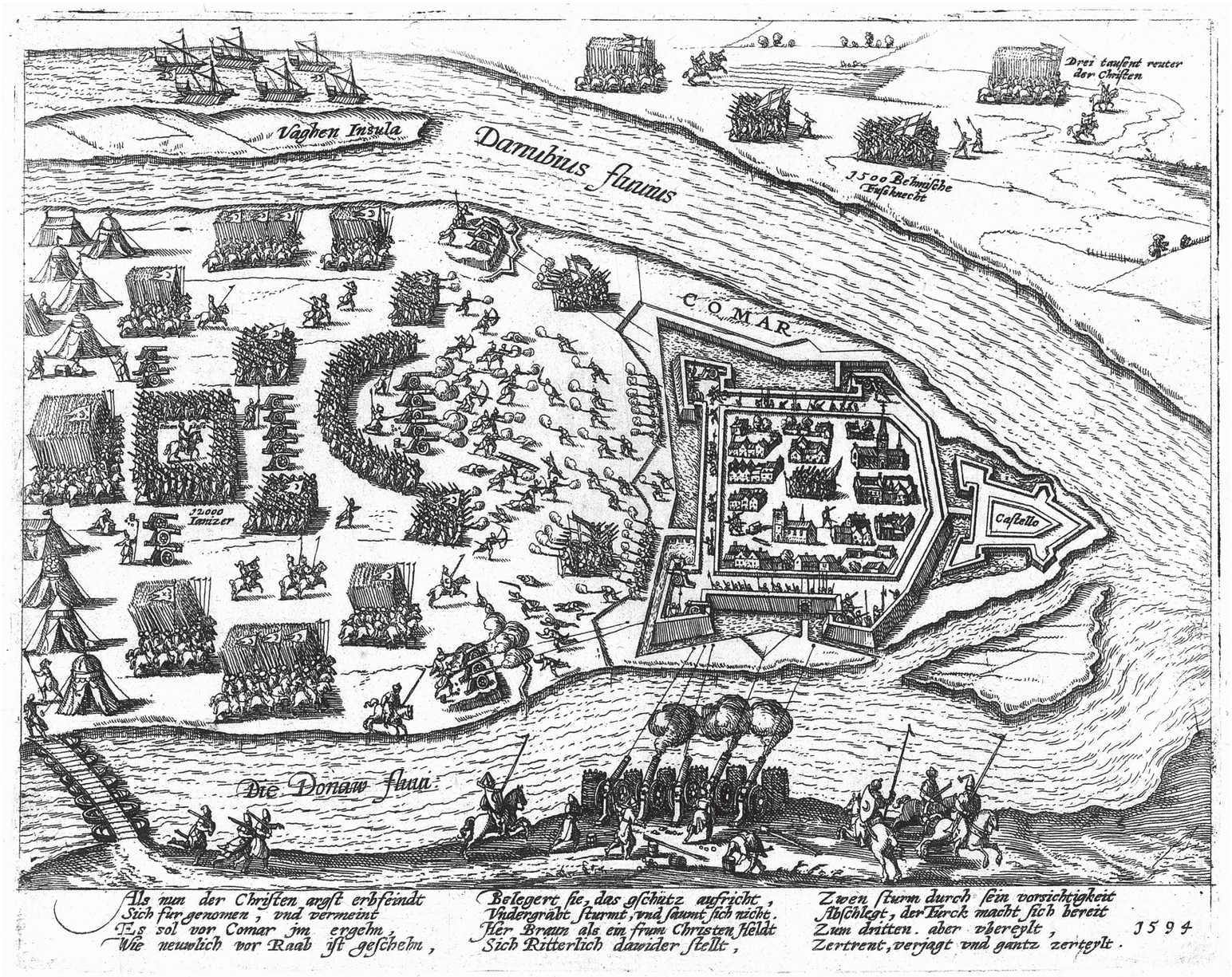

Als nun der Christen arglst erbfeindt
Sich fur genomen, vnd vermeint
Es sol vor Comar jm ergehn,
Wie neuwlich vor Raab ist geschehn,
Belegert sie, das gschütz aufricht,
Vndergräbt, sturmt, vnd saumt sich nicht.
Her Braun als ein frum Christen Heldt
Sich Ritterlich dawider stellt,
Zwen sturm durch sein vorsichtigkeit
Abschlegt, der Türck macht sich bereit
Zum dritten. aber vhereylt, 1594
Zertrent, verjagt vnd gantz zerteylt.

40. kép Komárom 1594/2

15 eves haboru print.indd 163 23/03/2021 10:04

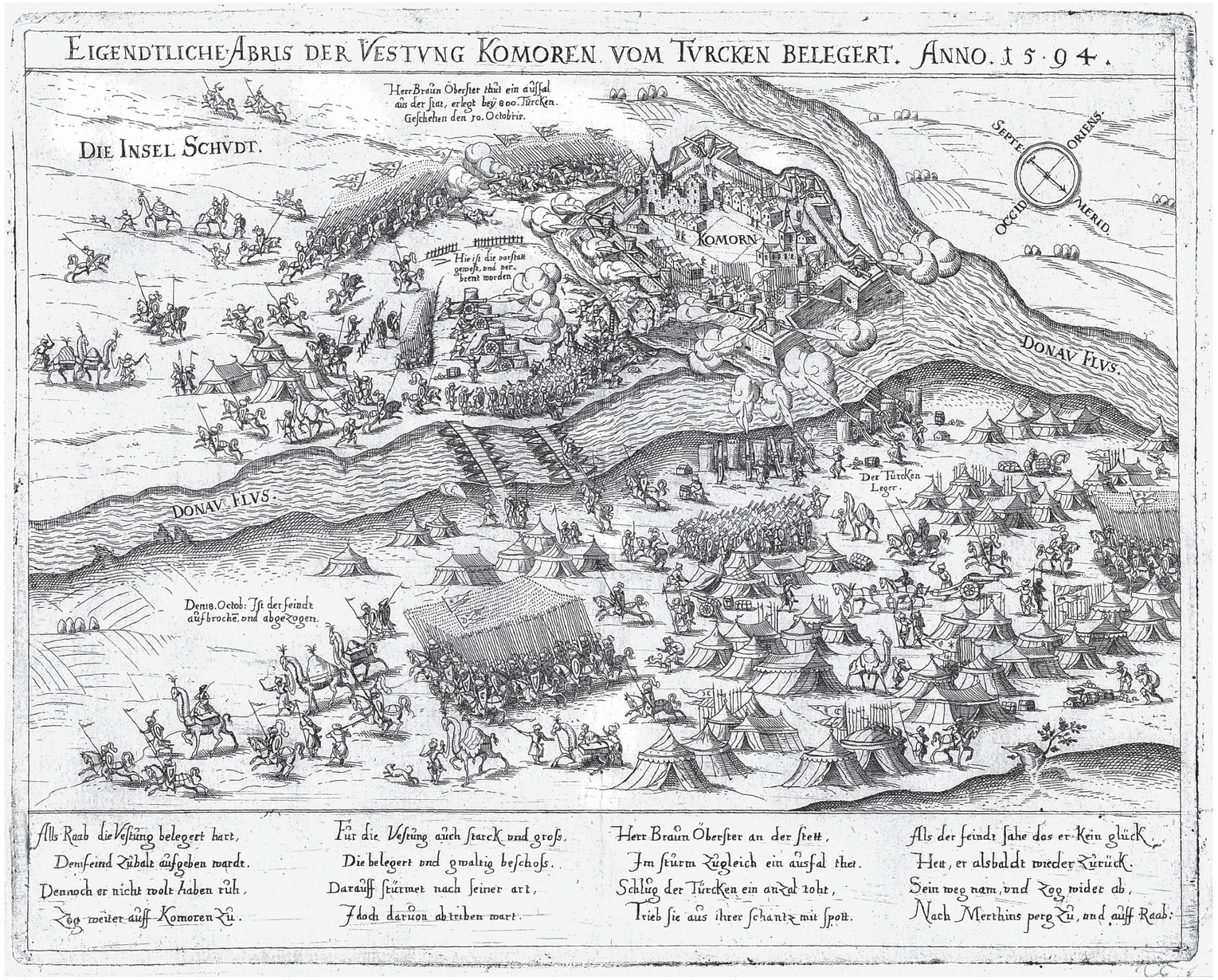

41. kép Komárom 1594/1

15 eves haboru print.indd 164 23/03/2021 10:04

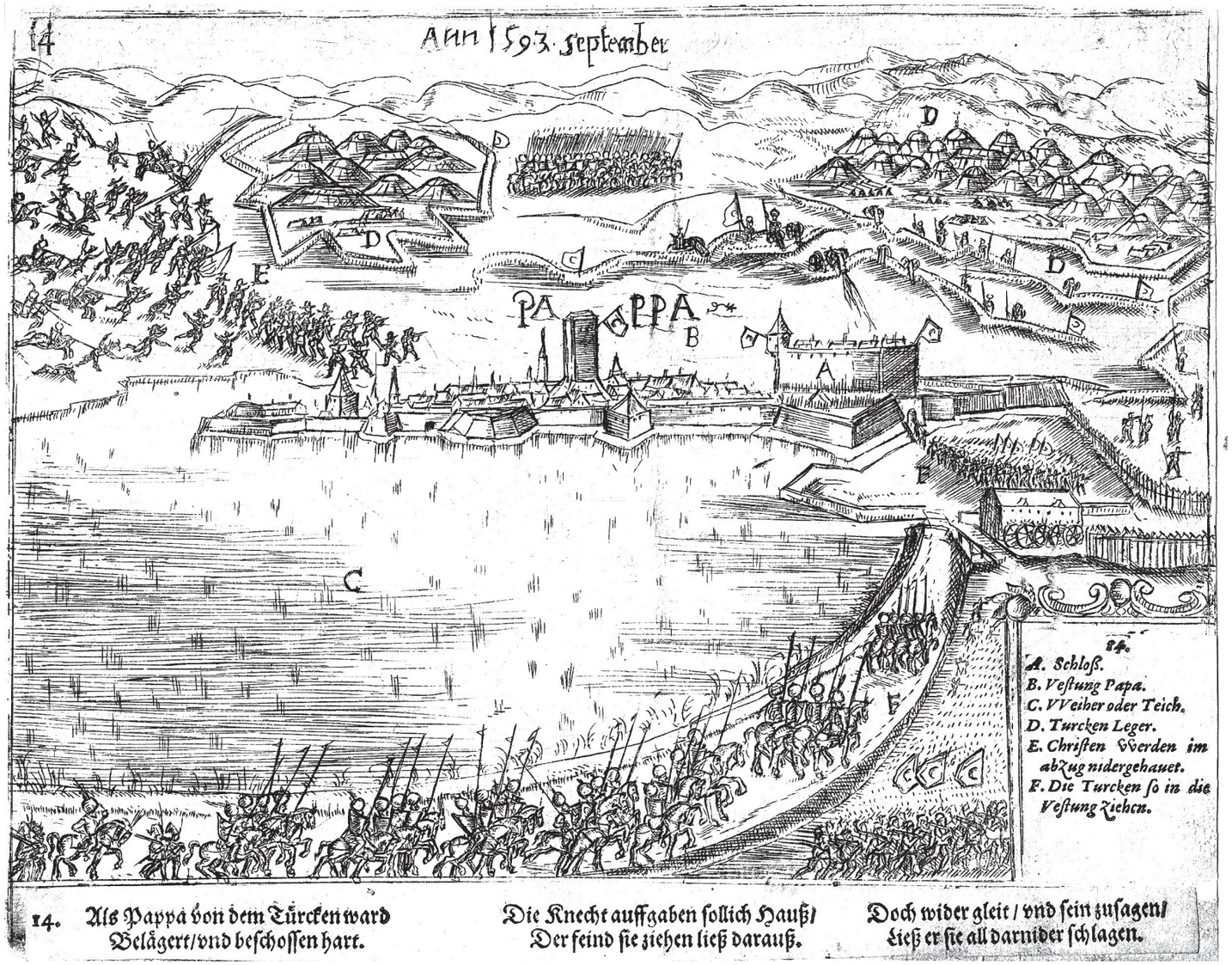

15 eves haboru print.indd 165 23/03/2021 10:04

43/a. kép Hardegg kivégzése 1595/1

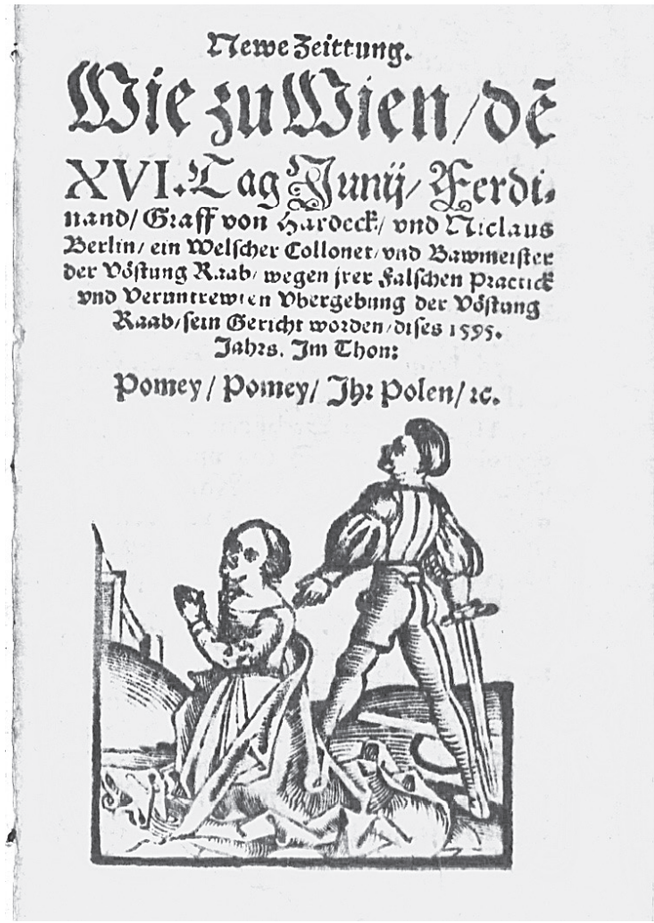

43/b. kép Hardegg kivégzése 1595/5

15 eves haboru print.indd 166 23/03/2021 10:04

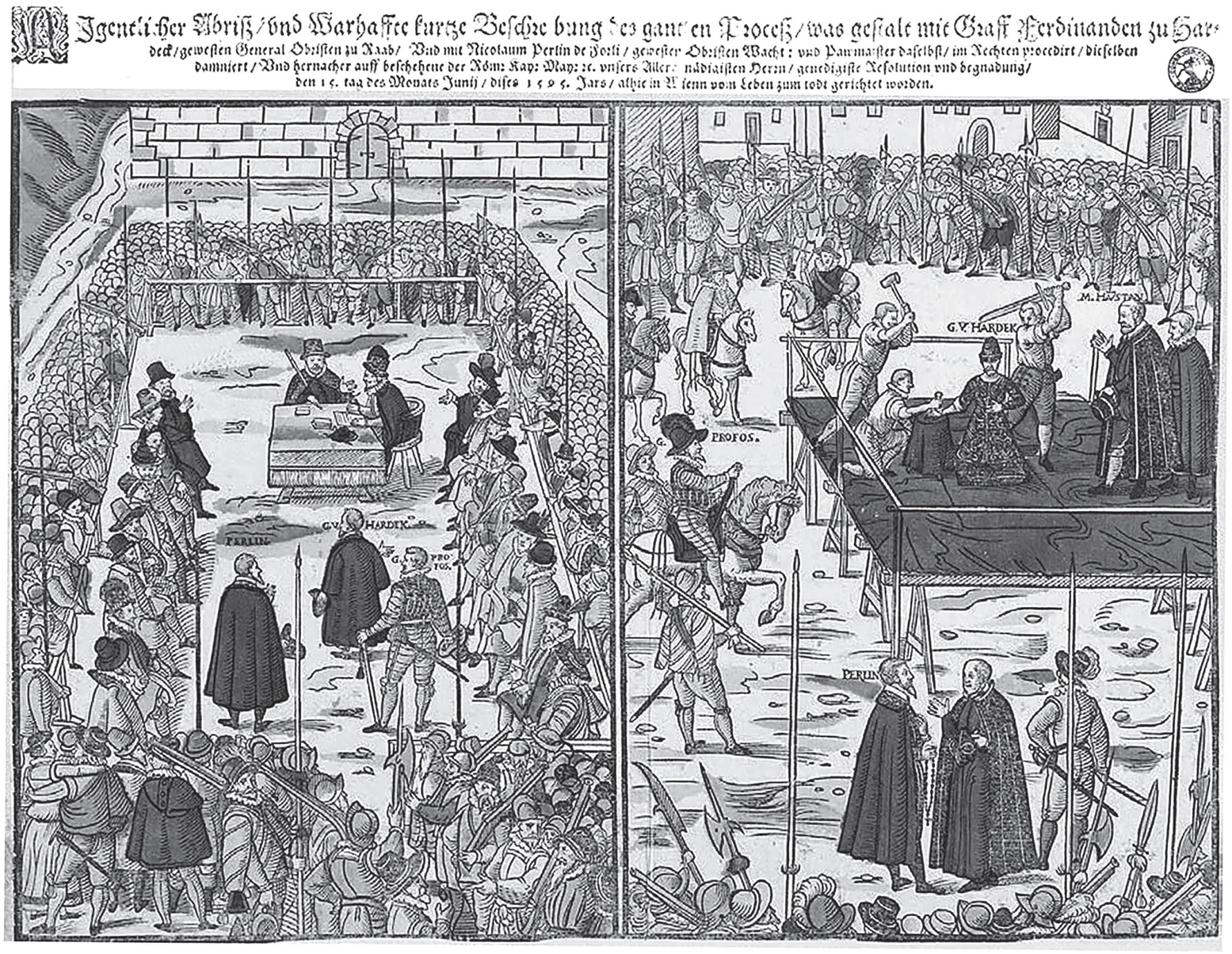

44. kép Hardegg kivégzése 1595/2

15 eves haboru print.indd 167 23/03/2021 10:04

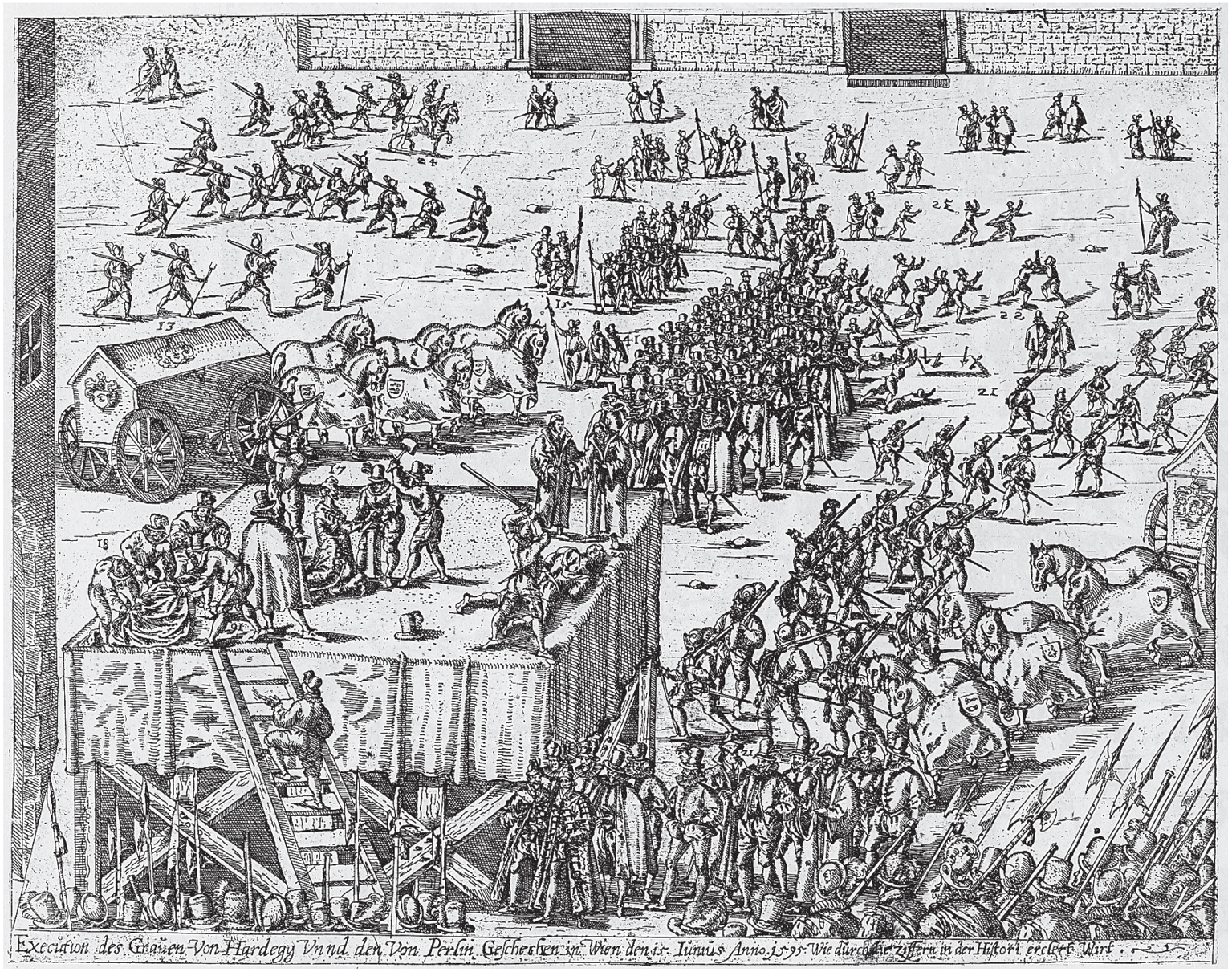

45. kép Hardegg kivégzése 1595/3

15 eves haboru print.indd 168 23/03/2021 10:04

46. kép Hardegg kivégzése 1595/4

15 eves haboru print.indd 169 23/03/2021 10:04

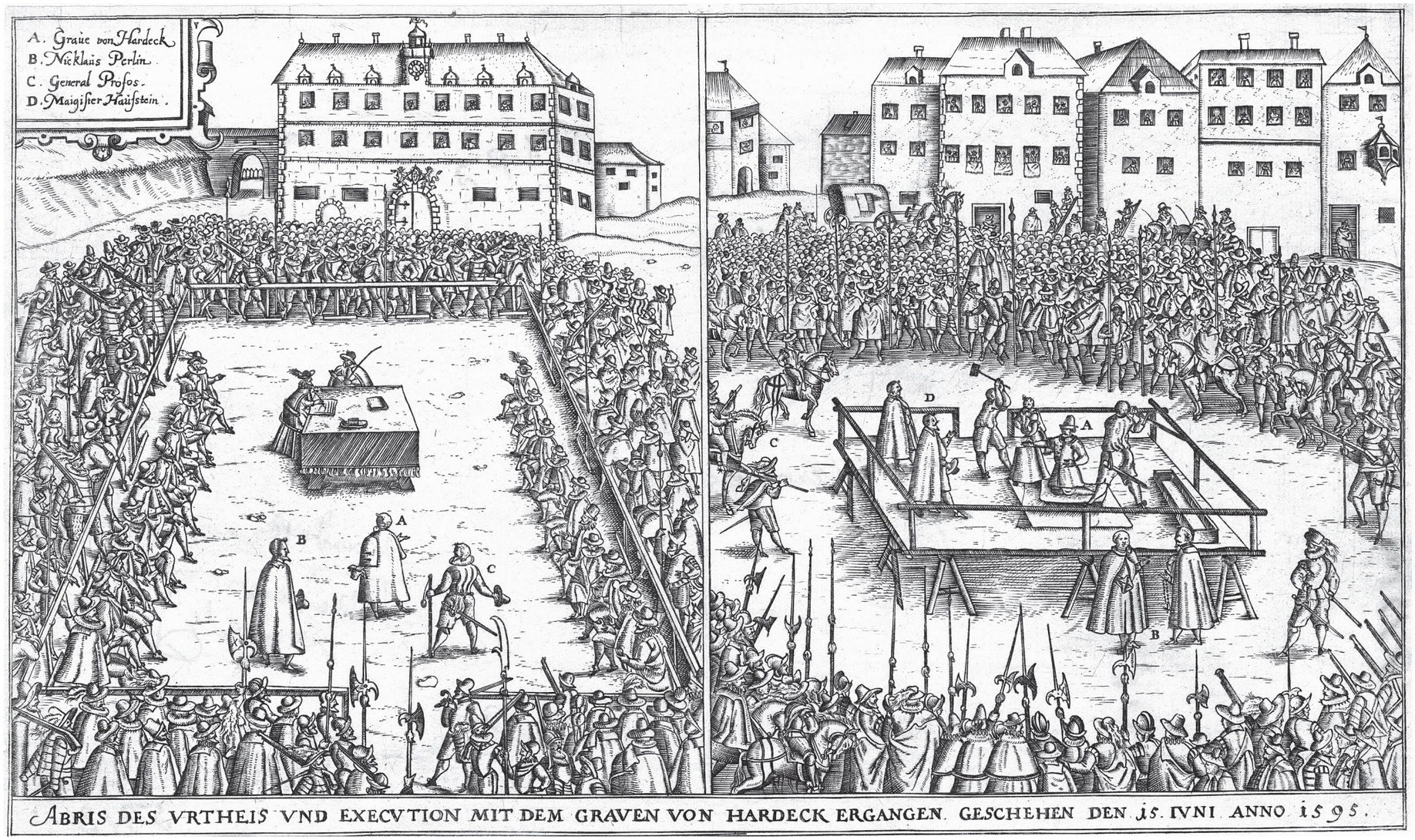

47. kép Hardegg kivégzése 1602/1

15 eves haboru print.indd 170 23/03/2021 10:04

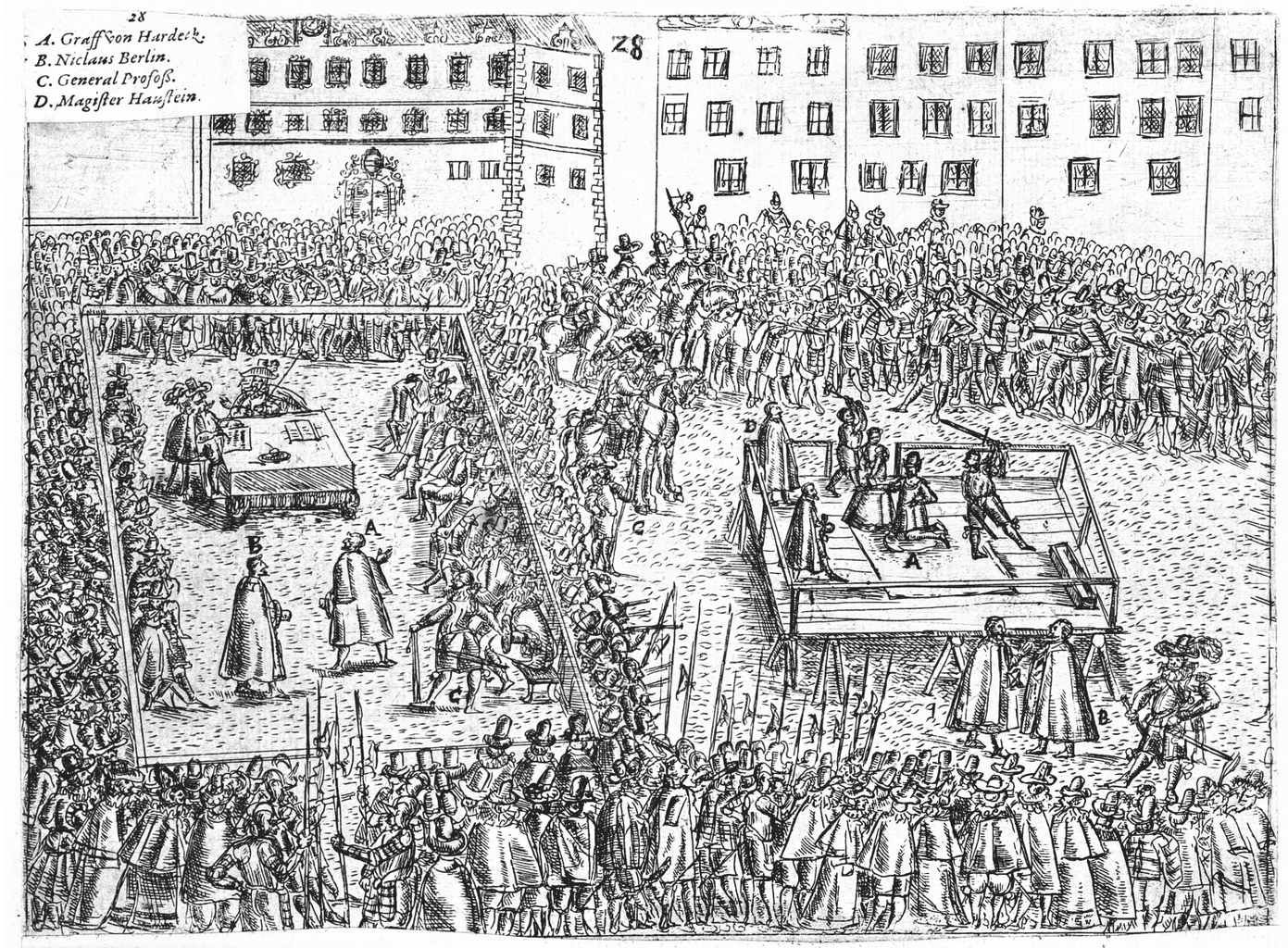

28 Von Hardeck der Graff Ferdinand/ Auch Niclaus Perlin auß Welſchland/ Von wegen/das ſie ohne Noth / Raabvbergeben/ſeynd zum Todt Vervrtheilt/vnd gerichtet beyd Mit dem Schwerdt/auß gnad/mit beſcheid.

48. kép Hardegg kivégzése 1603/1

15 eves haboru print.indd 171 23/03/2021 10:04

Newe Zeyttung/
Auß Weissenburg in Sibenbürgen/ vom vierzehenden
Augusti/ Anno 1595. Stylo novo.

EN 12. diß/ haben die vnsern die Vestung Fogiath auffgefoidert/ Den 13 diß/ habens die Türcken mit condition auffgeben/ welches die vnsern angenomen/ Vnd in deme sie tractiren, vermercken die Türcken/ daß der Bassa von Temeswar mit 3000. Türcken/ vnd zween Beegen zuentsetzen/ sich zu jnen nähret/ stellen sich derowegen zur Wehr/ welche aber von den vnsern nach eroberung der Vesten zu stücken gehawen worden. Vernacher sein sie dem Bassa von Temeswar entgegen gezogen/ mit jhme Ritterlich getroffen/ die zween Beegen/ den von Lippa/ vnd Jenno mit andern vnzehlichen Türcken/ gefangen genommen/ der vnsern sein bey 600. geblieben/ von den Türcken aber ist niemand dann der Bassa von Temeswar/ vngefer mit 500. Türcken zu fuß/ flüchtig darvon kommen vnd sich nach der Statt Lippa begeben/ die vbrigen Türcken sind alle auff der Wahlstat gebliben/ ohne die zween Beegen von Lippa vnd Jenno/ sind gefangen angenommen worden: Wie denn die vnsern/ nach erhaltenem Sieg/ stracks nach der Statt vnd Vestung Lippa gezogen/ dieselben hart belägert/ dieweiln sie vermerckt/ das der Bassa von Temeswar/ dieselben/ wegen entsatzung der Vestung Fogiath hart emblößt gehabt.

Gleich vnterschreibung vnd beschliessung dieser Brieff/ kompt noch derumb ein eigner Currier aus dem Sibenbürgischen Läger/ bringt gewisse zeittung/ mit confirmirn/ das desselben Fürsten Volck/ die Stat vnd Vestung Lippa/ mit stürmender hand erobert darinnen vnd herausser vber 3000 Türcken nidergehawet den Bassa von Temeswar lebendig gefangen/ die Stat geblündert/ hernach in Brand gesteckt/ vnd darinn ein vberauß statliche Beut bekommen haben/ wie denn von solcher erhaltener Victori, ein eigener Currier zur frölichen Newen zeitung/ nach Prag/ jhrer May. Mayt. zuverkündigen/ von dinnen abgefertiget/ auch daselbsten erschienen/ daß also daran gar nicht gezweiffelt wird.

Gott dem Allerhöchsten/ sey für diese Gnadenreiche Victoriam vnd herrlichen Sieg ewiglich lob/ ehr vnd preiß gesagt/ mit vnnachlessigt bitten der starcke vñ vnüberwindlichste Kriegsfürst Jesus Christus wölle jrer F. G. vnd seiner armen Christenheit ferner beystehen/ vnd vns vor diesem Blutgirigem vnd vberwütigem Feind der gantzen Christenheit/ gnediglich behüten vnd schützen/

AMEN.

Gedruckt zu Nürnberg/ bey Lucas Mayer Formschneider.

49. kép Lippa 1595/1

15 eves haboru print.indd 172 23/03/2021 10:04

Verzeichnüß der xviij. Türckischen Fahnen/ so den iiij. Augusti Anno Lxxxxv. bey Gran erobert vnd den 12. eiusdem Ihr Kay: Mt: præsentirt worden/ nach Aussag der zwen gefangnen Türcken so neben obbenenten Fahnen ihr Rom: Kay: Mt: zugeschickt.

1. 2. Seindt beide des Mehmet Bassa so des Sinan Bassa Sohn General Fahnen dieser ist Beglerbeg in Grecia gewesen / ist aber von selben Ambt abgesetzt vnd diß Jahr von seinem Vatter zu seinem Stathalter vnd Locotenent Bugern verordnet worden.
3. Ist einer auß des vō Budin Bassa/ Achmat Bassa/ General Fahnen/ dem einen ieden Obristen/ zwen derselben auß Roßhar gemacht/ von dem Türckischen Keyser pflegen vberantwort zuwerden / die se mit mit ihnen ins Feld nehmen / sondern stets bey ihrem Leger vnd gezelten lassen.
4. Ist eines Sangiack Beeg Fahnen/ wissen aber nicht welches denn vber 11. dabey gewesen.
5. Ist keines furnehmen Bassa (dann dieselben pflegen was statlicher/ vnd von bessern Zeug zu sein) sondern eines Sangiag Fahn / oder aber ihren vernemen nach des Bassa von Raab / so kein furnehmer Bassa ist. Ist auch kein Feld Fahn / sonder ein zeichen ihres Regiments / ist gantz von roten Taffat / an einer weissen stang one eisen.
6. Ein rot Taffeter Fahn / mit einem gelben streiffen ist der Janitscharn (so bey 200. wahren) gewesen hat ein gemalte stang mit ein vergulden knopff.
7. Ein leibfarb Taffets Fändle / mit einem grünen streiffen / ist des fußvolcks von Stulweissenburgk gewesen / hat ein gemalte stang.
8. Ein rot Taffete Fahn / mit ein weissen strich herumb / ist eines Alaibeeg / oder Colonels aus Grācia gewesen / hat ein gemalte stang.
9. Ein gantz roter Fahnen mitt zwen spitzen / ist eines Saniaks aus Grācia gewesen / hat ein gemalte stang.
10. Ein rot vnd gelber Fahn / ist eines Alaibeg oder Leutenambts gewesen hat ein gemalte stang.

11. Ein Fahn von roten vnd weissen Taffat/ ist ein feld Fahn eines Saniaks aus Grācia gewesen/ hat auch ein gemalte stang.
12. Ein leibfarb Taffater Fahn mit einem weissen strich/ ist eines Saniak aus Grācia oder Natolia gewesen/ dann sie es aigentlich nit wissen komen / hat ein gemalte stang.
13. Ein Fahn von weisser Leinwadt mit S. Jlians wehr/ so sie auff Turckisch sulfucar nennen/ haltens fur ein sonders glückszeychen / ist eines Alaibeg aus Grācia gewesen mitt einer gemalte stang.
14. Ein gantz roter Taffater Fahn / mit zwen spitzen ist des sus volcks von Segetwar gewesen hat ein kurtze gemalte stang.
15. 16. Ein rot vnd weisser mit einen kreutz vber eck / vnd ein gelbe Fohn mit ein weissen strich / seind beide der Sdoni von Budin gewesen haben gemalte stangen.
17. 18. Zwey kleine rote Fändl von Taffat mit Spitzen/ seind zweyer gentil huomini della corte, so si Spachoglanj nennen gewesen/ haben zwo subtile weise stangen.

Verzeichnüß der Bassen vnd Beegen so in gemelter schlacht vor Gran gegenwertig gewesen.

Mechmet Bassa des Synan Bassa Sohn.
Mechmet Bassa Beglerbeeg aus Natolia.
Achmat Bassa von Offen.
Machmett Bassa von Chaleb.
Chassan Bassa von Seget war.
Osman Bassa von Rab.

Volgen die Beegen.

Samigh Beeg de Poschega.
Selenig Beeg: Aidin Beg.
Turcham Beeg.
Aslam Beeg/ Saniak de Chatwan.
Beg de Solnok so itzt zu Gran ist
Saniak de Strigonio / so auch zu Gran ist.
Saniak de Angor / Selais Beg.
Aidin Samiako/ Achmet Beg.
Kantosch Beeg.
Kara Saniak Jakub Beg.
Machmet Beg Saniak/ von Stulweissenburgk.

Gedruckt zu Prag/ Jn Hans Schumans Druckerey Jm jar/ 1595.

50. kép Esztergomi zászlók 1595/1

15 eves haboru print.indd 173 23/03/2021 10:04

51. kép Esztergom 1595/1

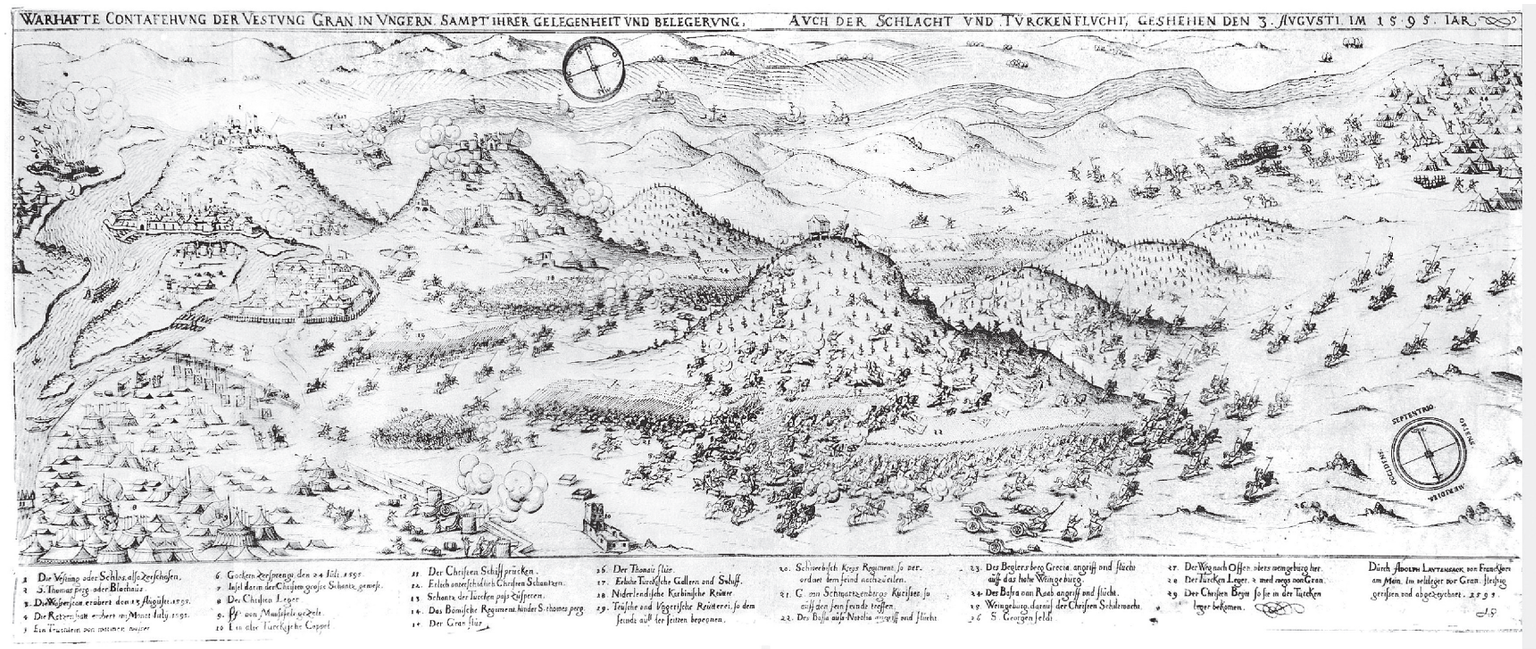

52. kép Esztergom 1595/5

15 eves haboru print.indd 174 23/03/2021 10:04

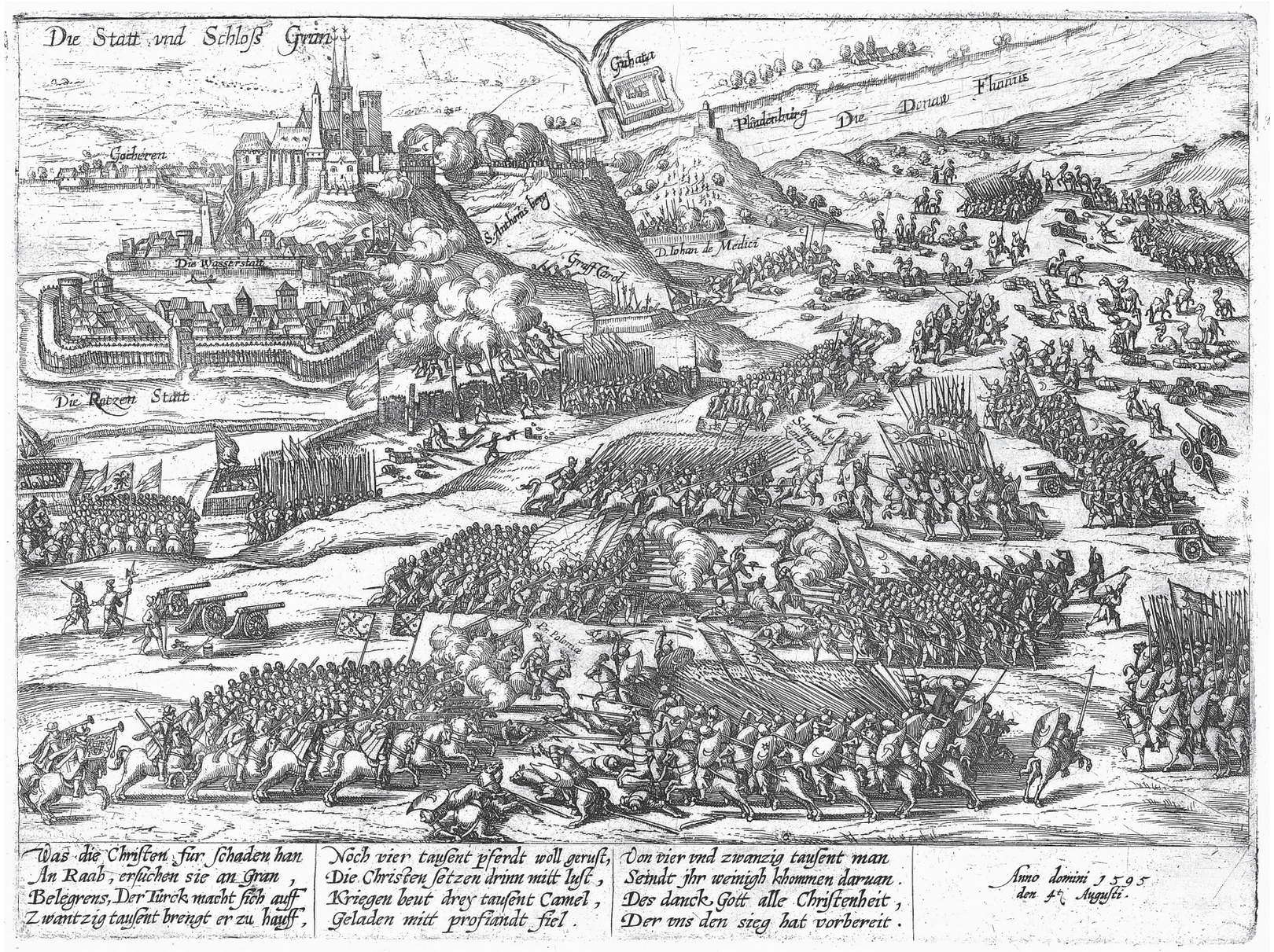

53. kép Esztergom 1595/9

15 eves haboru print.indd 175 23/03/2021 10:04

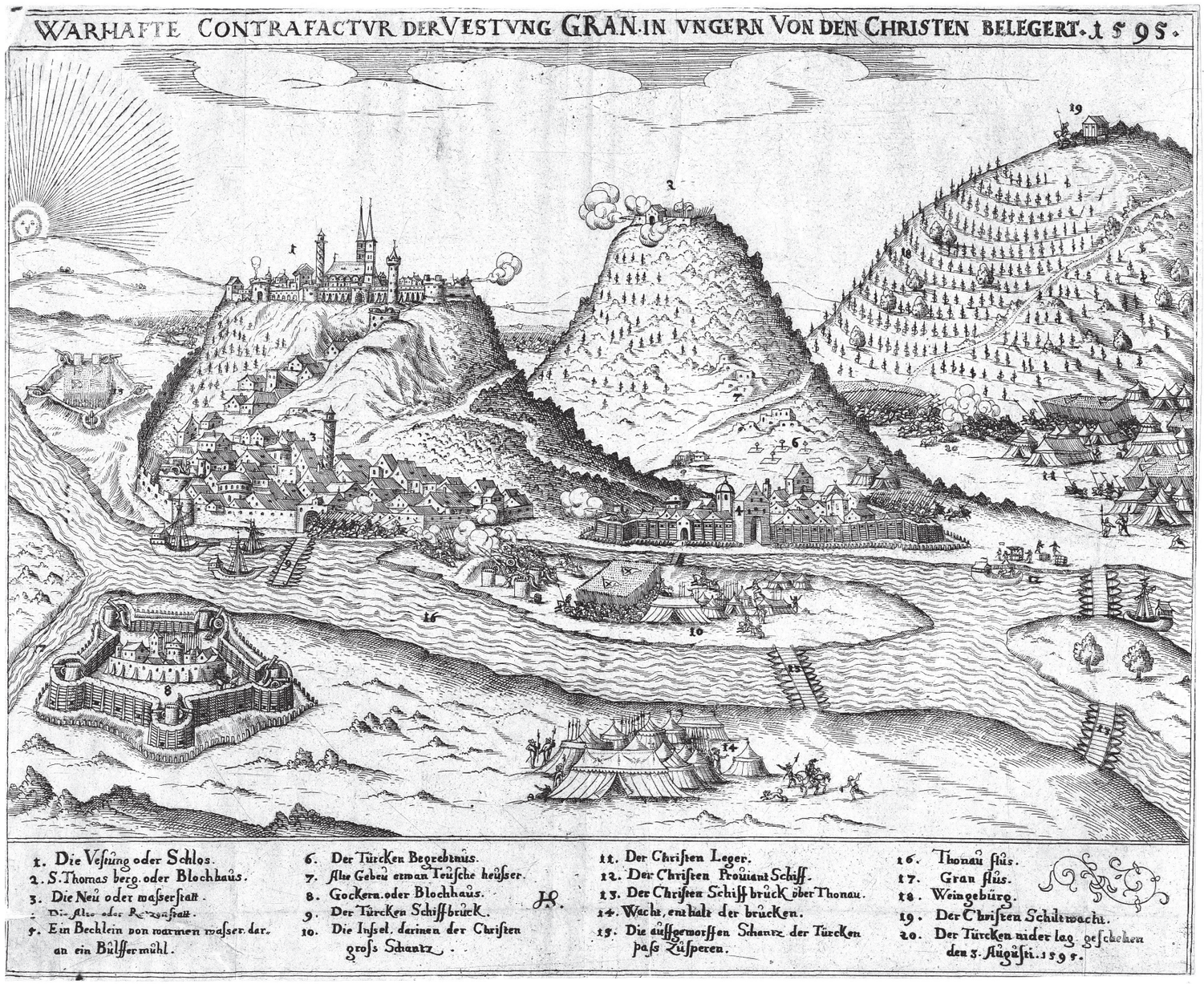

54. kép Esztergom 1595/4

15 eves haboru print.indd 176 23/03/2021 10:04

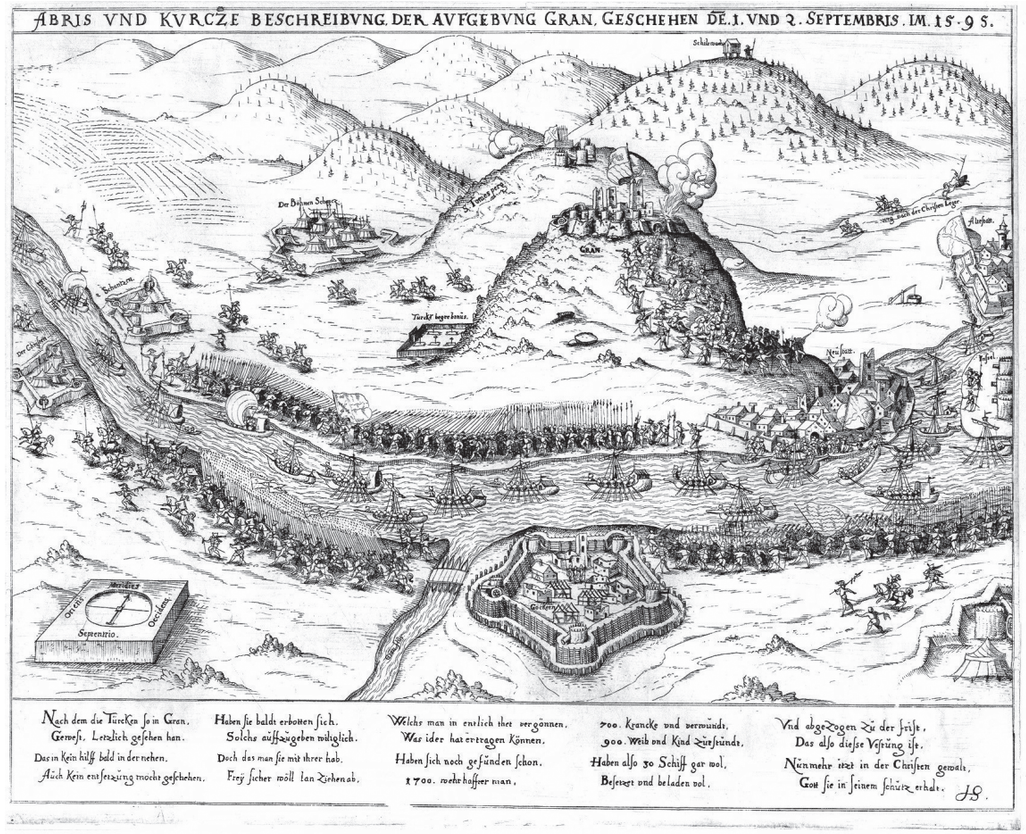

Nach dem die Türcken so in Gran,
Gemeyn, Leydlich gesehen han.
Das in Kein hülff bald in der nehen.
Auch Kein entsetzung mocht geschehen.

Haben sie baldt erbotten sich.
Solche auffzugeben mündlich.
Doch das man sie mit ihrer hab.
Frey sicher möll lan Ziehen ab.

Welchs man in eintlich ihrer vergönnen.
Was ider hat ertragen Können.
Haben sich noch gesünden schon.
1700. roehr hasser man,

700. Krancke vnd verwundt,
900. Weib vnd Kind Zuruesünde,
Haben also 30 Schiff gar wol,
Besetzet vnd beladen vol.

Vnd abgezogen zu der frist,
Das also diese Vestung ist.
Nunmehr itzt in der Christen gewalt,
Gott sie in seinem schutz erhalt.

Nach dem Ihr Fürst. Durchl. Ertzhertzog Matthias in glaubwirdiger Kundtschafft fürkommen/ Wie daß die Türcken abermahlen an vnderschiedlichen Orten etlich tausent starck zusamen kommen/ vnd sich bey alt Ofen gelägert/ in willens Gran mit ihrer gantzen Macht zuentsetzen: Darauff ihr Fürst. Durchl. vnnd derselben Hochlöbliche Kriegs Rath die Turcken/ in jrem Läger zuüberfallen vnd anzugreiffen berathschlagt/ Demselben Abredt so der 31. oder 21. Augusti gewest/ haben sich auff ihr Fürst. Durchl. befelich ein starcke Rauterey von allen Nationen/ als Teutsche/ Walsche/ Wallonen/ vnd Vngern/ zusamen versamblet/ vnd auff der Türcken Läger bey 8000. starck fortgerucket/ vnd gegen dem Tag mit dem Feind angefangen zu Scharmützlen/ vnd mit der hülff Gottes bey hundert Türcken niedergehawt/ vnnd den Berg von Copan/ lebendig neben andern Türcken gefangen ins Läger bracht/ &c.

Als nun die Türckn in der Vestung gewahr worden/ daß sie abermals geschlagen/ vnd mit dem Stück auß Geckern die Sängerin gauannt/ jhren Weib vnd Kindern grossen schaden zugefügt/ haben sie vmb stillstand deß Schiessens/ vnd mit den vnsern zu Parlamentirn/ Hechgebetten/ Aber die vnsern zu hefftiger hinein geschossen/ biß letzlich gegen dem Tag: Als ihr Fürst. Durchl. in das Wasser Stettel geritten/ in beysein Marggraff Carl von Burgaw/ Herrn Balsi/ Herrn Nadasti/ vnnd Herrn von Schwartzenberg/ mit dem Türcken Parlamentiert/ darauff sie begert mit allem den jrigen vnd was noch in der Vestung ist/ Abzichen zulassen/ Welches jhnen aber durchauß geweigert/ vnd nach lang gehaltenen vnd vilen Gespräch/ die Sachen dahin gemittelt/ das man sie gleicher gestallt/ wie zu Raab beschehen/ Nemblich was ein jeder auff seinem Rucken tragen köndte/ wölle abziehen lassen: Was aber Roß/ Geschütz vnnd alles anders belangand/ das solle in der Vestung bleiben/ dises sein die Türcken eingangen/ Darauff sie ihr Fürst. Durchl. schrifftlich versichert/ Hierauff haben die Türcken den 2. Septembr/ oder 23. Augusti angefangen auß zuziehen/ vnd haben sich in der Vestung biß in die 312. Streitbarer Mann/ 811. beschädigter Türcken/ 600. Weiber/ 211. Kinder vnder fünff Jaren/ Vnd in allen 2454. Personen gefunden/ 3500. Türcken in werender Belägerung gestorben/ vnd vmbkommen/ 60. Tautsche/ 92. gefangene Vngern/ so erledigt worden/ vnd 40. Türckn zu den vnsern einiger weis herauß gefallen/ vnd nach dem die Türcken nicht schiffsung genug im Vorrath gehabt/ daß sie all mit Weib vnd Kind/ vnd was jhnen zugelassen werden/ hetten fortkommen können/ haben jhr vil noch dise Nacht in der Vestung bleiben müssen/ biß sie mehr Schiff auffwarts gebracht/ vnd sein also bey dreyssig Schiff geladen/ vnd Abwarts gefahren.

Darmit aber biß alles sein fortgang haben die vnsern vnd auch die Türckn/ jeglicher Theil dem andern fünff Personen zu Geißln gelassen/ wie dann vnder den vnsern Geißler gewest/ Herr Hauptmann Rüßwurmb/ vnd Herr Türßky/ vnder den Türckischen Geißlern/ aber ist gewest der Bassa von Caramenia/ vnd ein Janitschar Aga/ sampt noch andern dreyen Türcken/ zu Mergens den 3. September/ oder 24. Augusti/ als nun diese Schiff kommen/ sein die Kranckn vnd Verwundten/ auß der Vestung vnverhindert vnd vnbeleydigt hyzogen.

Nach der Türcken Abzug nach Mittag/ ist ein Kugel im Schloß angangen/ die bey 20. Personen geschädigt: Man kan aber gründlich nicht wissen/ ob sein eingelegtes Feur oder nicht/ wie man dann der Janitscharen Aga zu Eysel allein zu abzug befahl, da es nun durch die Türcken eingelegt worden/ wirdt Er sein Abendtheur darüber außstehen müssen.

In der Vestung ist ein starcke anzahl Pulver vnd Schaezbel/ Kugel/ vnd noch vil stärckerer Vorrath an Getraid/ Weis/ Gersten vnnd andern/ so wol auch 30. Stück klein vnd groß Geschütz/ jedoch meistheils vom schiessen verderbt/ befunden/ vnd der gemeine Raub den Kriegs Knechten außgetheilt worden: Also ist diese Hoch vnnd weytberümbte Königliche Vestung Gran/ in der Christen Händ kommen. Dem Allmechtigen sey Lob/ Ehr/ Preiß vnd Danck gesagt/ AMEN.

55. kép Esztergom 1595/6

15 eves haboru print.indd 177 23/03/2021 10:04

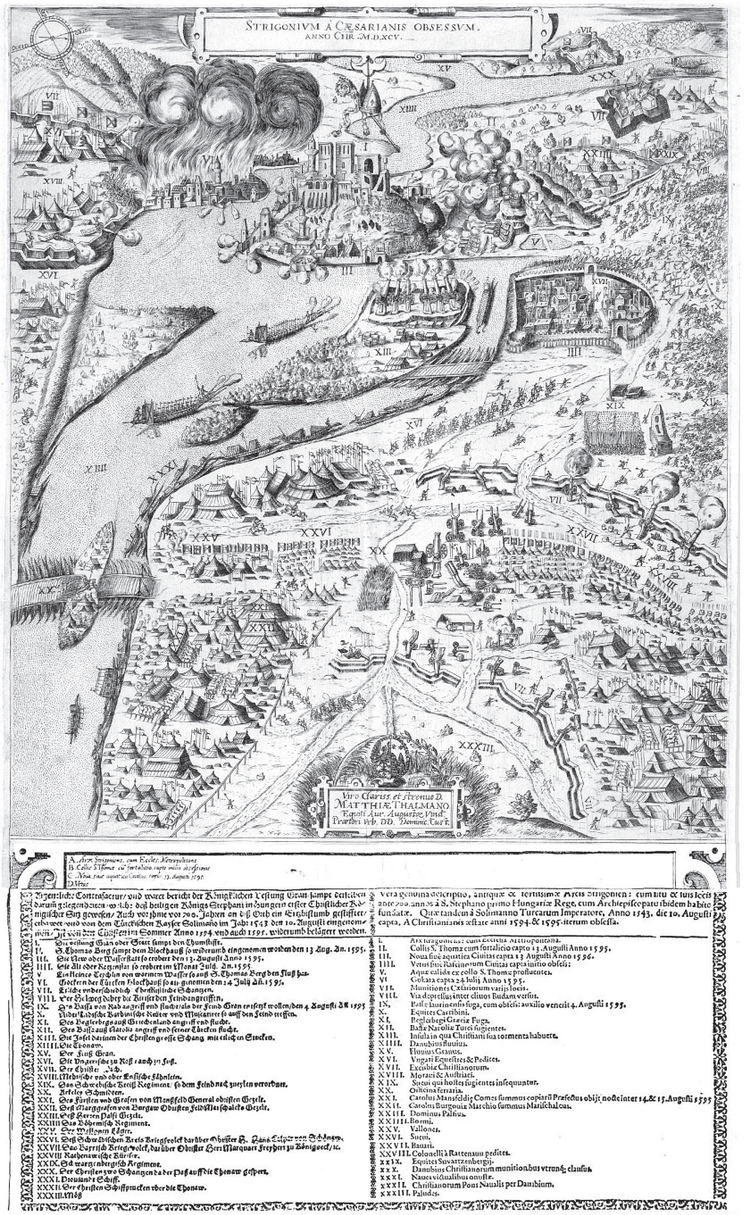

56. kép Esztergom 1595/2

57. kép Esztergom 1596/2

15 eves haboru print.indd 178 23/03/2021 10:04

58. kép Esztergom 1595/3

15 eves haboru print.indd 179 23/03/2021 10:04

59. kép Esztergom (1597)/1

15 eves haboru print.indd 180 23/03/2021 10:04

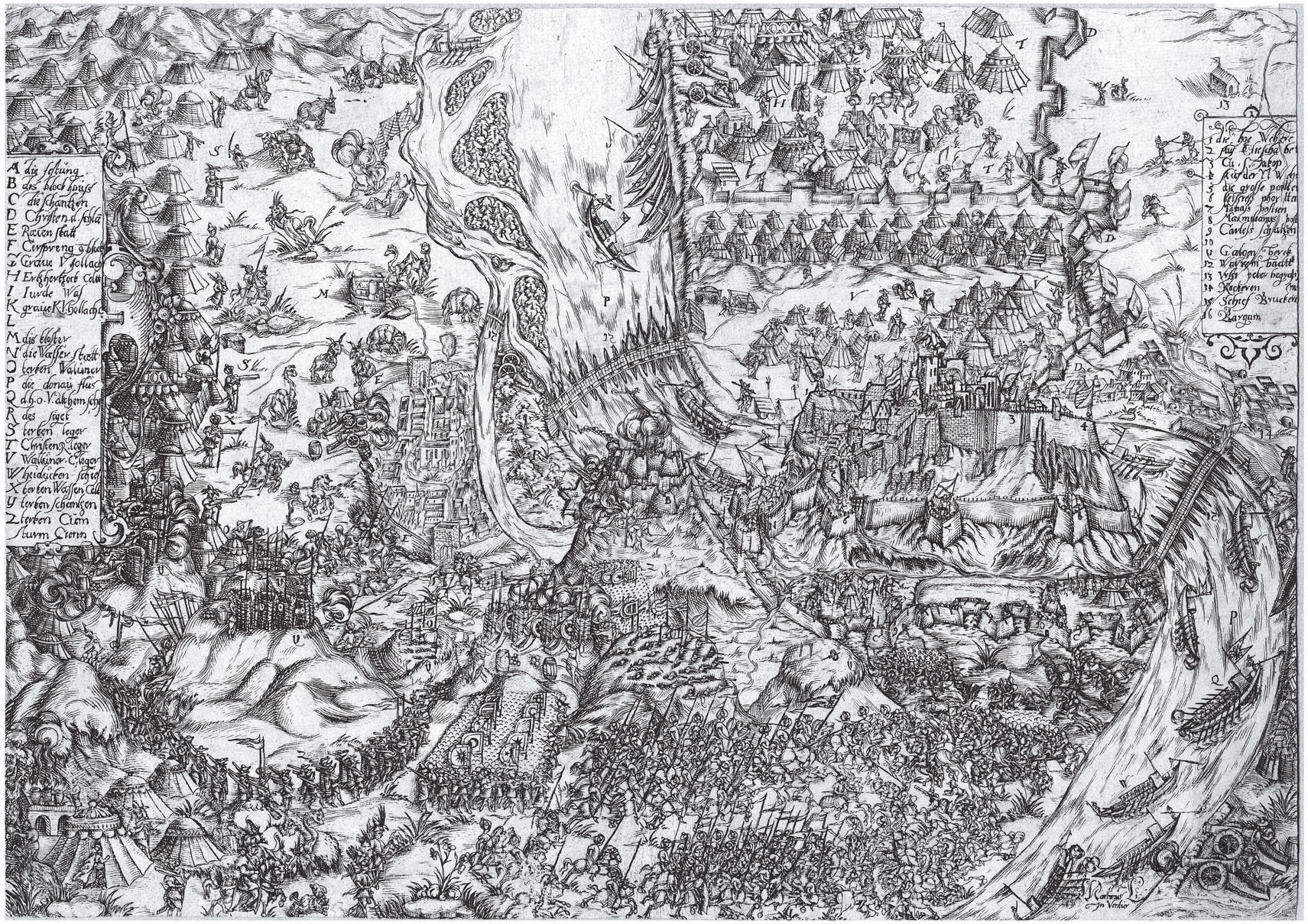

60. kép Esztergom (1595)/2

15 eves haboru print.indd 181 23/03/2021 10:04

61. kép Esztergom (1595)/3

15 eves haboru print.indd 182 23/03/2021 10:04

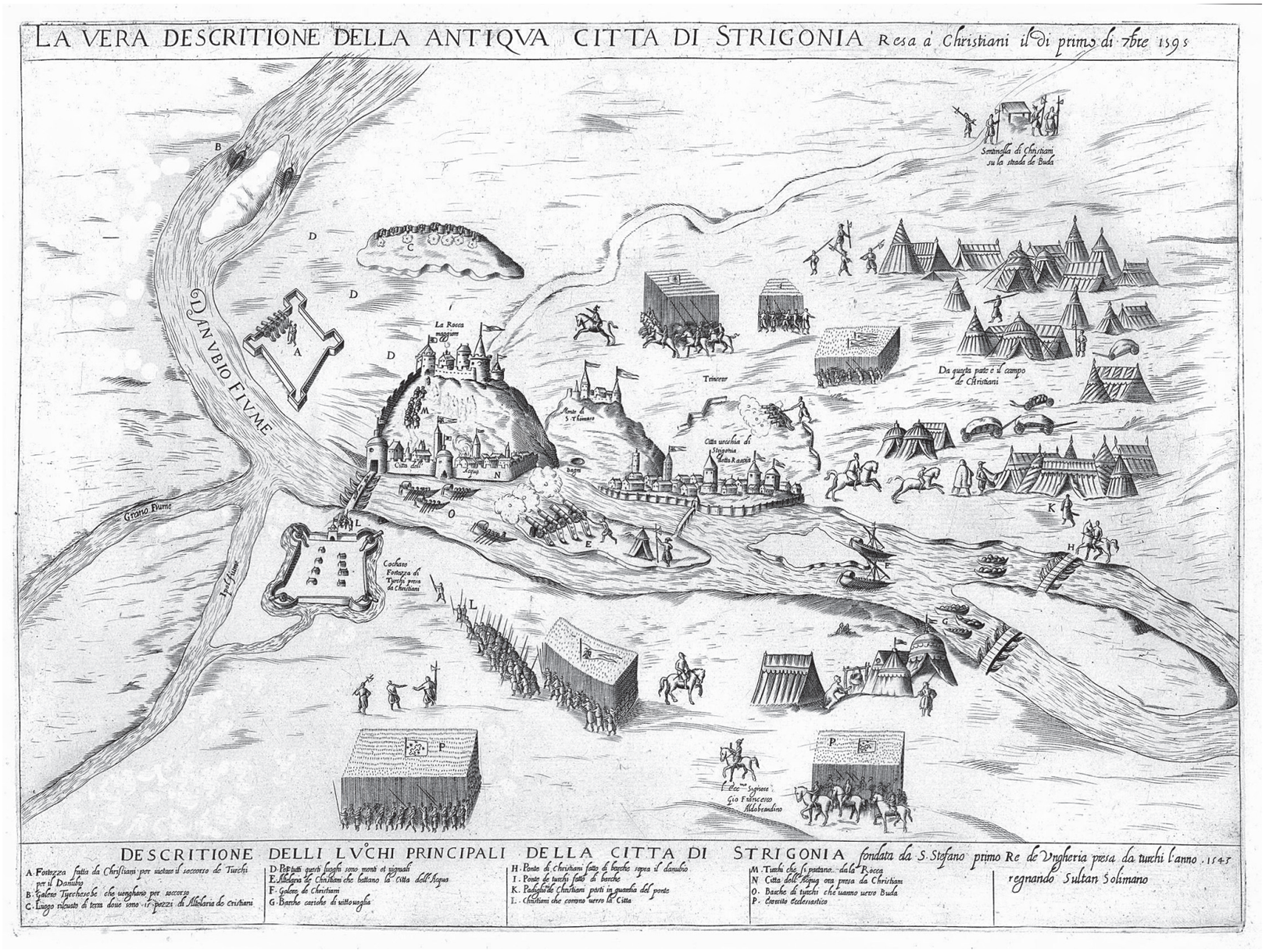

62. kép Esztergom 1595/8

15 eves haboru print.indd 183 23/03/2021 10:04

63. kép Esztergom 1595/7

15 eves haboru print.indd 184 23/03/2021 10:04

64. kép Esztergom 1595/10

15 eves haboru print.indd 185 23/03/2021 10:04

65. kép Esztergom 1595/11

66. kép Esztergom 1600/1

15 eves haboru print.indd 186 23/03/2021 10:04

Sygreiche Newe Zeyttung.

Von eroberung/ der Statt vnnd Vöstung Blündenburg in Vngern/ so das Christliche Kriegs volck/ den 21. tag. Septembris/ in disem 1595. Jar erobert/ Nämlich das die Christen auff einen sehr hohen Berg/ 12. grosser stuck Geschütz/ welche nit durch Roß/ sondern jedes durch 600. Personen hinauff gebracht/ Durch welcher schiessen/ die Türcken die Vöstung auffzugeben begeret/ Wie jnen auch bewilliget/ das Sy bloß ohn alle farnuß/ mit Blossem haubt vnd blossen Füssen/ darauß gezogen sein.

NAch dem die vnsern/ den 14. tag Septembris/ das vöste am Wasser ligende Berg Schloß Blündenburg starck belägert/ vnd der mehrer theil/ deß Italianischen Kriegsvolck/ mit jhren wöhren an der Mawren gelegē/ Ist von den vnsern/ durch grosse mühe vnd arbeyt/ die sachen dahin bestelt gewest/ Daß man in jhren Schantzen/ auff einen seh: hohen gäen Berg/ 12. grosse stuck Geschütz/ als Mawbrecherin genand/ welche nit durch Roß/ sondern jedes durch 600. Person:n/ darauff gezogen vnd gebracht/ Hernach als die Türcken/ der Auffgebung/ ermelts Schloß ermanet worden/ Sie aber sollichem Statt zuthun/ keines weges nit eingehn wöllen/ Ist zwen Tag nach einander/ so starck geschossen worden/ daß sich zuletzt von den Türcken keiner auff den Prust wöhren sehen noch blicken lassen/ Haben also den 15 Septembris/ mit Vns zu Parlamentieren begeret/ Obwol der Herr Aldobrandino/ als welcher solche Belägerung geführt vnd das Dierectorium gehabt/ solches durchauß nit bewilligen wöllen/ weill Sie auff vorbeschehne ermanung/ die vöstung nit auffgeben/ auch jhme nit glauben wöllen/ Haben Sie letstlich doch so hoch gebeten vnd erhalten/ das man Sie nur mit dem leben ohne Kleyder vnd alles anders abziehen solle lassen/ also ist jnen bewilligt/ das Sy mit entblöstem Haubt vnd Füssen auch steckē in den händen/ Passiert worden sein/ Allein der Beeg selb Fünffter hat Kleyder gehabt/ Haben aber gleichwol/ Den Abzug/ wie die zu Graan begert/ Ist jnen sollicher doch nit ervolgt/ sondern haben Nachmittag/ den Abzug genomen/ Der Gestalt/ daß jeder Türck so auß der vöstung gezogen/ durch die Italianer/ an allen Orthen besucht/ vnd da einer daß geringste gehabt haben sie es jhnen geommen/ daß mancher khaum mit dem Hemet darvon komen/ Waß Sy nun hinder jnē gelassen/ Ist alles den Welschen geblieben/ vnd also weder Teütsche noch Vngern in das Schloß gelassen worden. Jre Fürstl. Durchl. Ertzhertzog Matthias/ Seindt zubefestigung der Türckē Abzug/ Früe von Graan auff dem Wasser hinab gefahren/ vnnd hat man mit jnen/ nit vill Ceremonien gemacht/ sondern allein ein Schieff bestelt/ Darauff Sy nach Ofen gefahren/ haben jämerlich auß gesehen/ daß Sy also bloß daruon ziehen müessen/ Als Sy nun auff den Schiffen gewest/ bin jch von Jr Fürstl. Durchl. Zu jnen geschickt worden/ etliche sachen zu erkundigen/ da hab jchs abzölt vnd 267. Personen befunden/ wie auch ein alts Türckisch weib/ vnd dan ein Türckischē Mönch/ der aller dings bloß vnd Nacket gewest/ hat nur ein schaffhaut vber sich genomen/ Disser ist zum aller letsten herauß gangen/ Der Mustaffa Beeg so zuuor zu Setschin Beeg gewest/ ist gleich den tag als wir vnser Läger vor der vöstung auffgeschlogen/ darein geschickt gewessen/ Da Jch jne im namen der Fürstl. Durchl. befragt/ Ob sy besorgt/ daß wir vnser Geschütz auf den hohen Berg bringen werden/ hat Er geantwort/ das kein Mensch nit hete erdencken könden/ Das Menschen händ an ein solch schröcklich hohes ohrt solten so grosses Geschütz bringen mögen/ Diß Schloß/ Ligt seh: hoch/ ist noch an Zweyen orthen vöst mit Mawren/ Es haben die Türcken disē Vöstung nit gern aufgeben/ weiln jr Kayser vil volck darfür verloren/ auch die vngerische Cron da gelegen.

Getruckt zu Augspurg/ bey Georg Breß Brieffmaler/ jnn Jacober vorstatt/ in des Leonhardt Schweygkers Becken Hof.

67. kép Visegrád 1595/1

15 eves haboru print.indd 187 23/03/2021 10:04

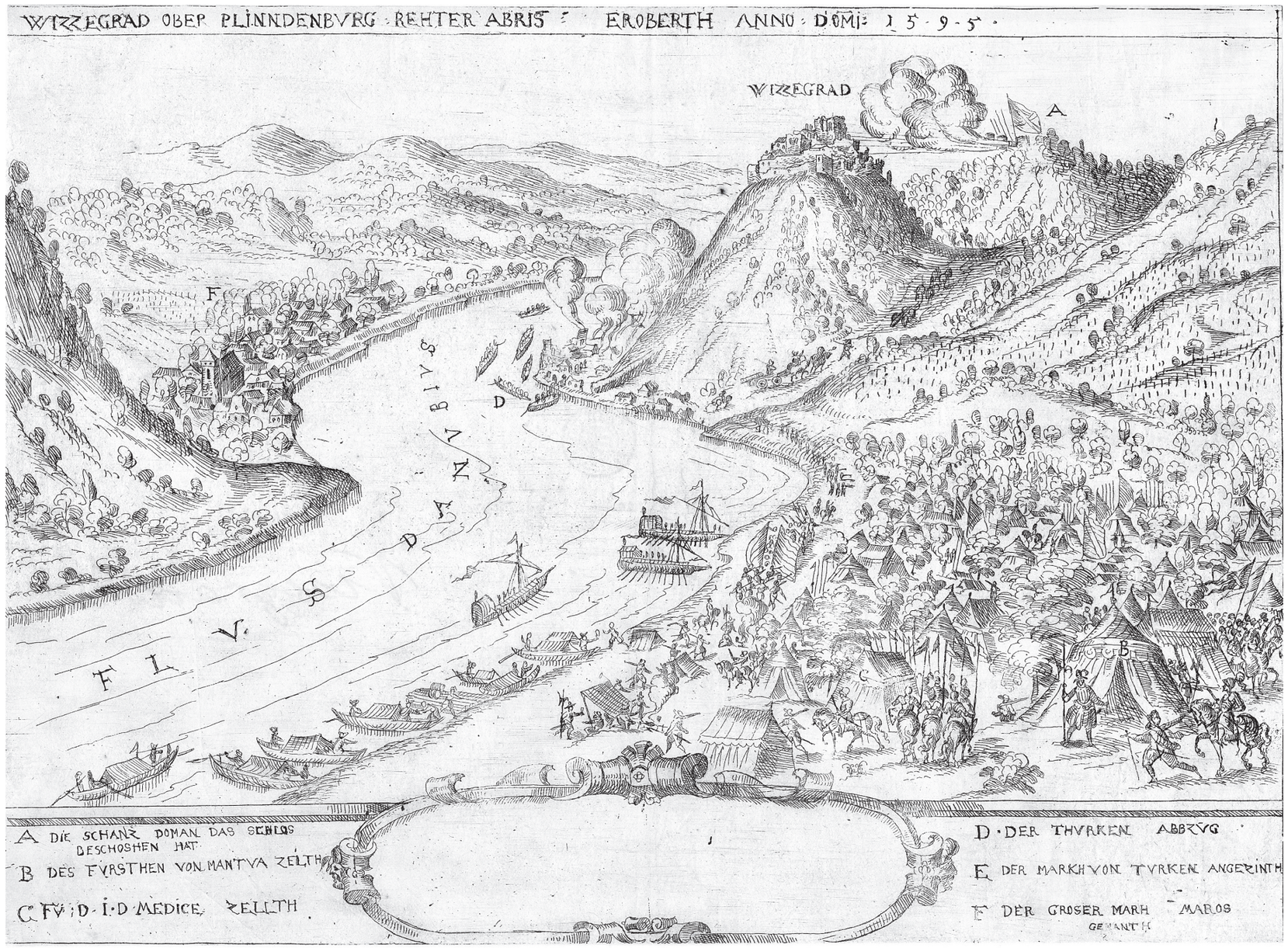

68/a. kép Visegrád 1595/2

15 eves haboru print.indd 188 23/03/2021 10:04

68/b. kép Visegrád 1595/3

15 eves haboru print.indd 189 23/03/2021 10:04

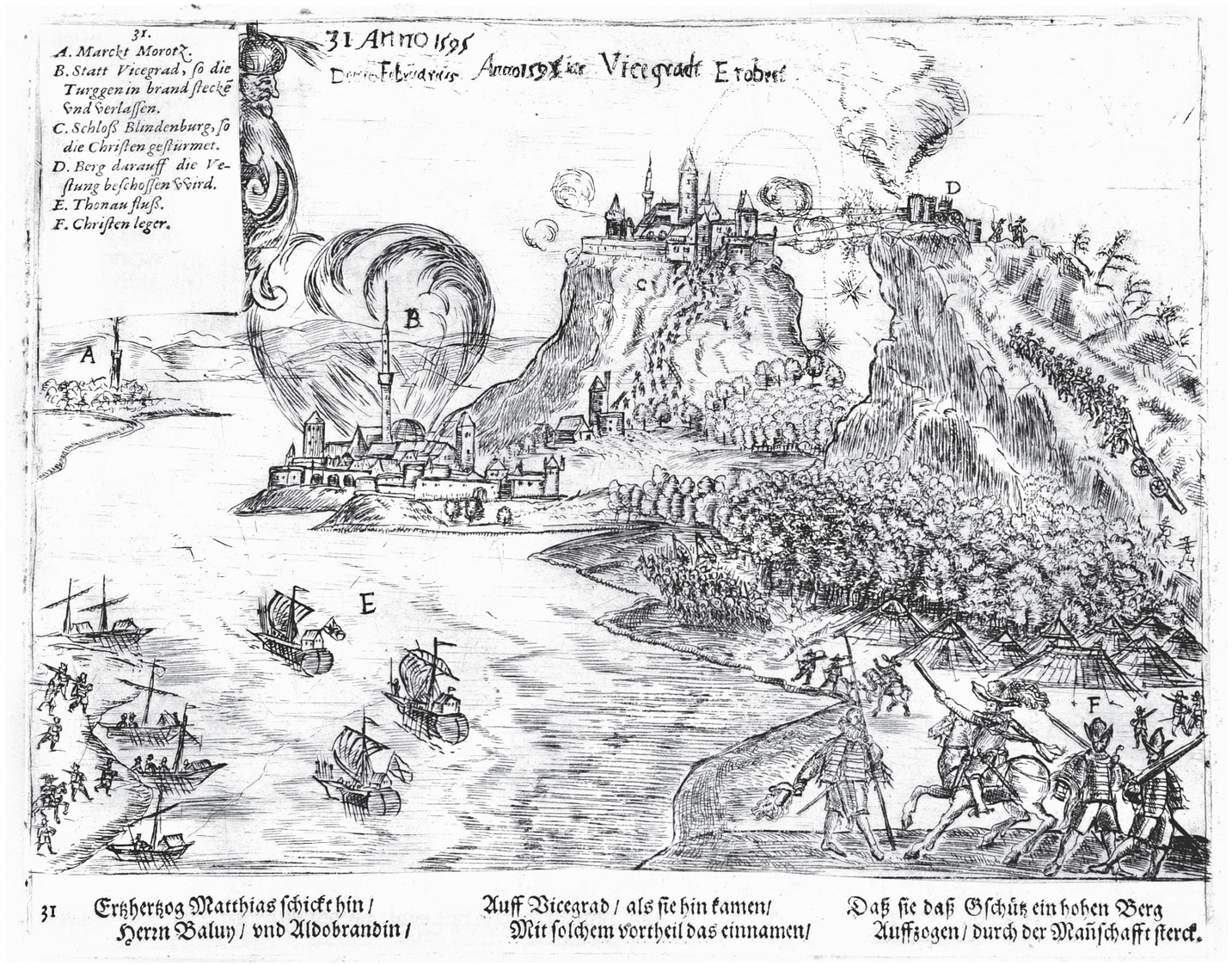

69. kép Visegrád 1603/1

15 eves haboru print.indd 190 23/03/2021 10:04

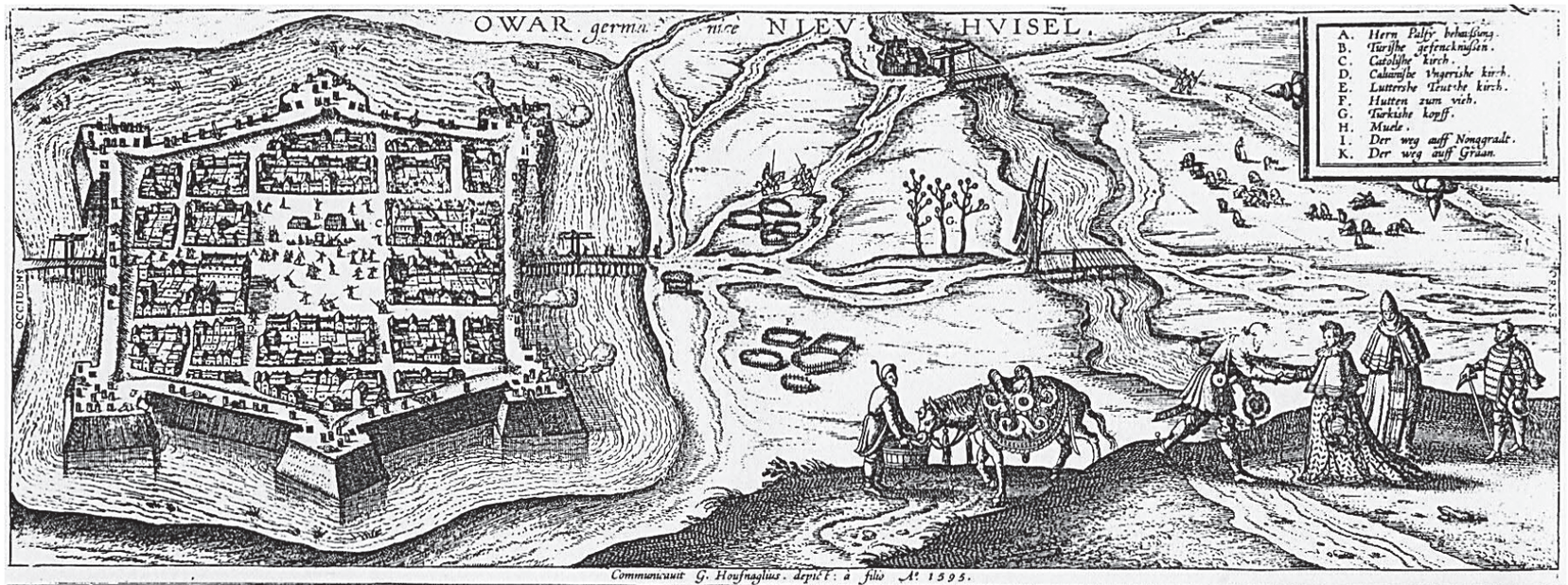

70. kép Érsekújvár és Visegrád (1597)/1

15 eves haboru print.indd 191 23/03/2021 10:04

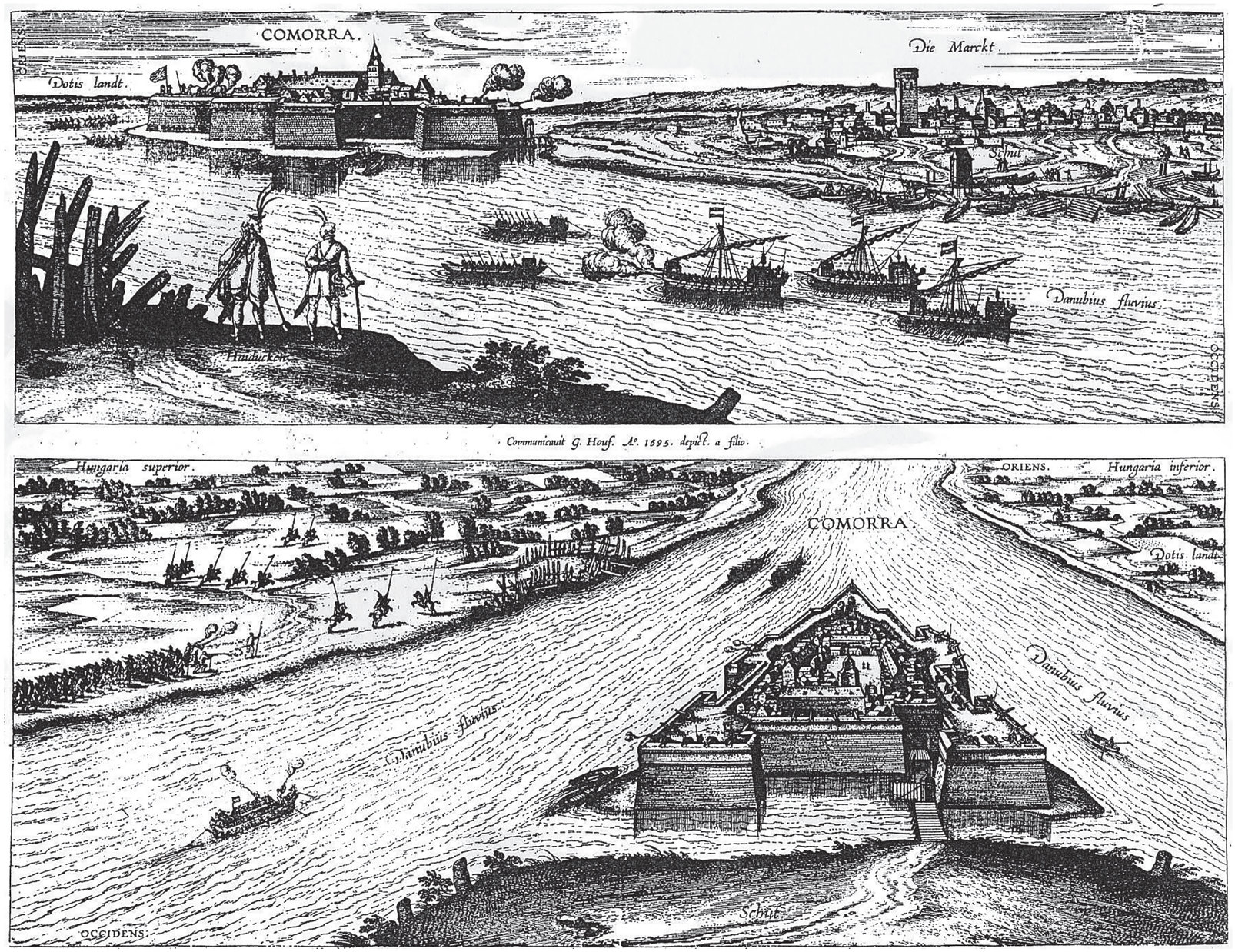

71. kép Komárom (1597)/1

15 eves haboru print.indd 192 23/03/2021 10:04

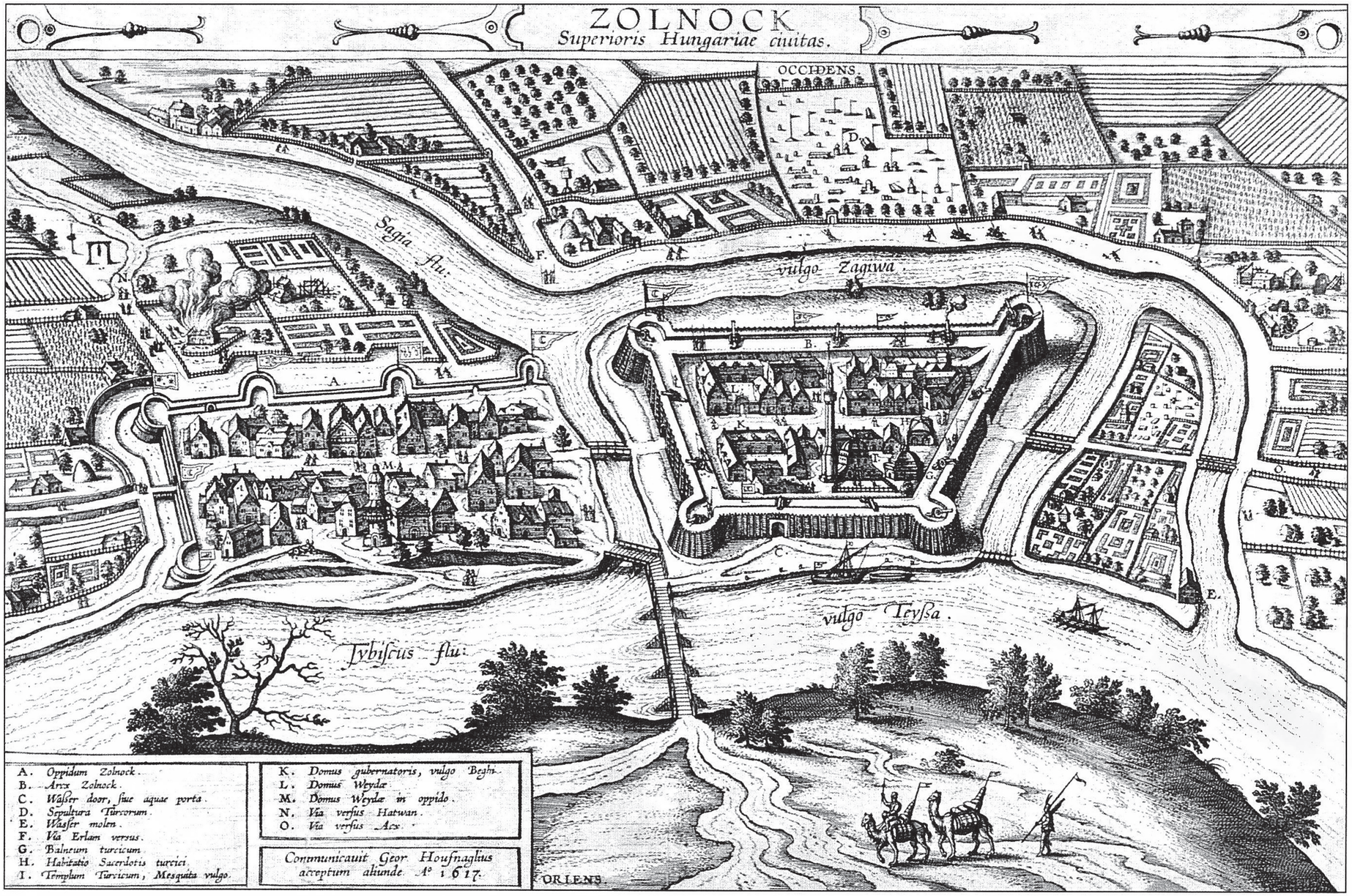

72. kép Szolnok 1617/1

15 eves haboru print.indd 193 23/03/2021 10:04

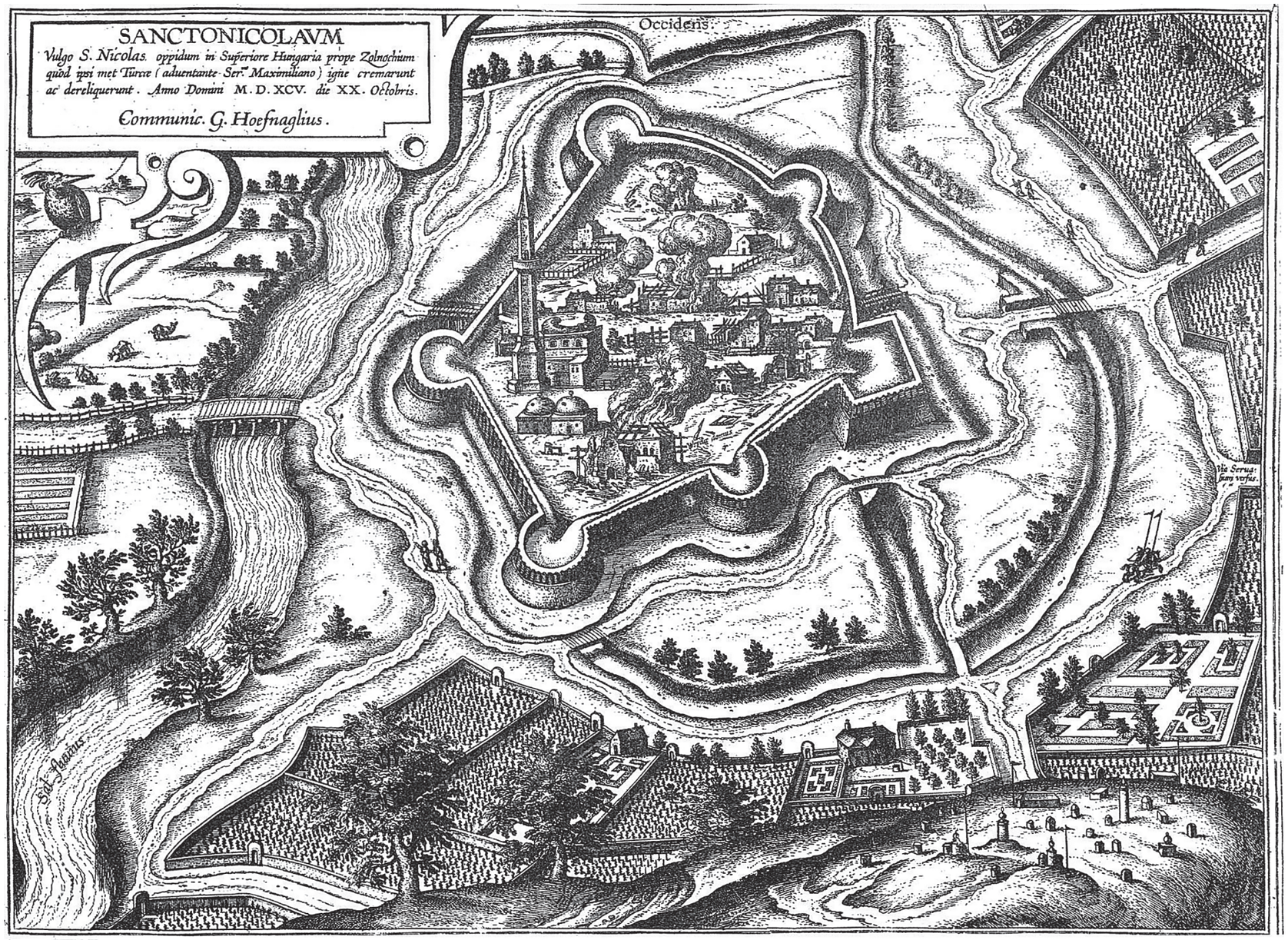

73. kép Törökszentmiklós 1617/1

15 eves haboru print.indd 194 23/03/2021 10:04

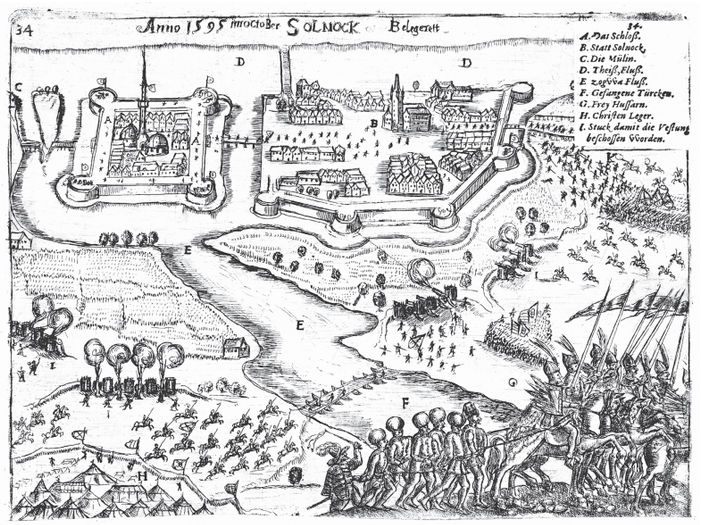

74. kép Szolnok 1603/1

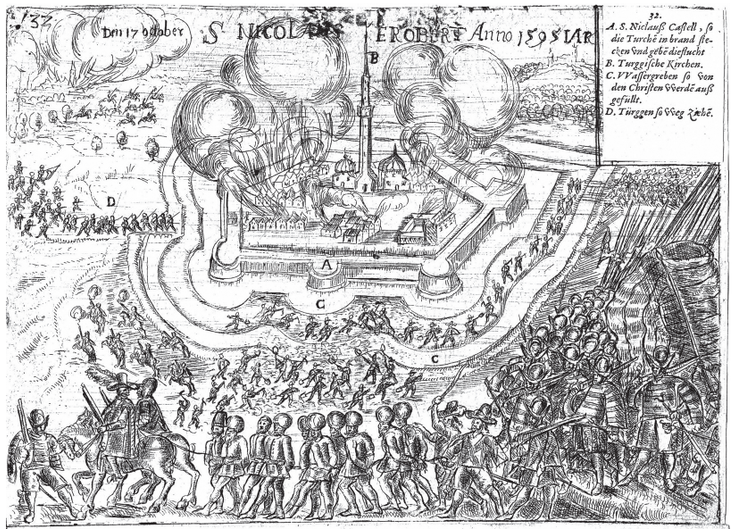

75. kép Törökszentmiklós 1603/1

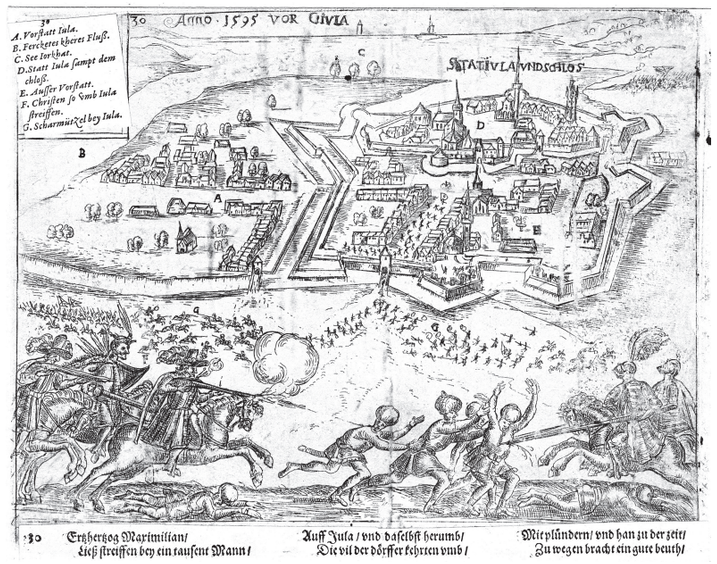

76. kép Gyula 1603/1

77. kép Szarvas 1603/1

15 eves haboru print.indd 195 23/03/2021 10:04

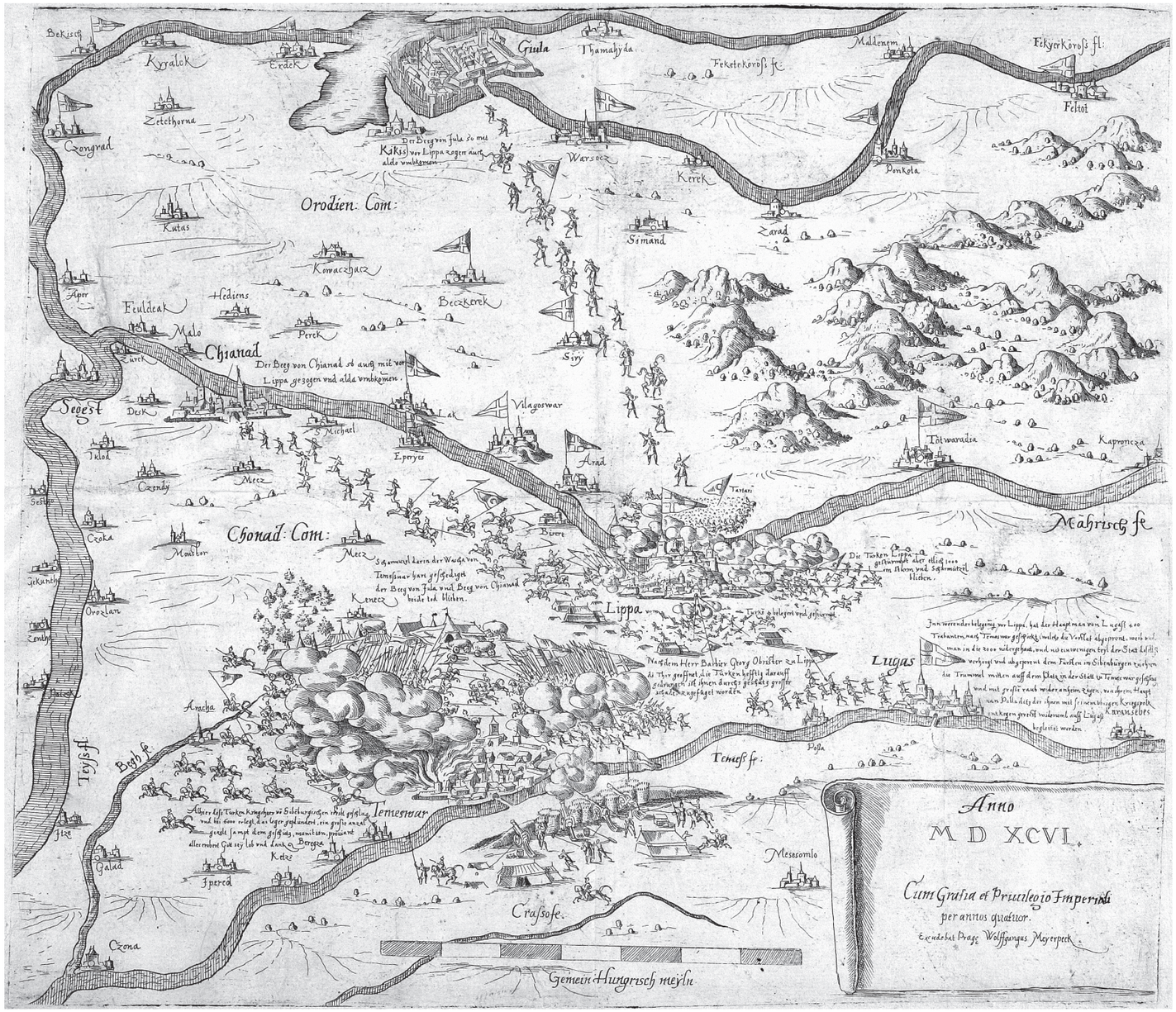

78. kép Gyula 1596/2, Lippa 1596/3, Temesvár 1596/2

15 eves haboru print.indd 196 23/03/2021 10:04

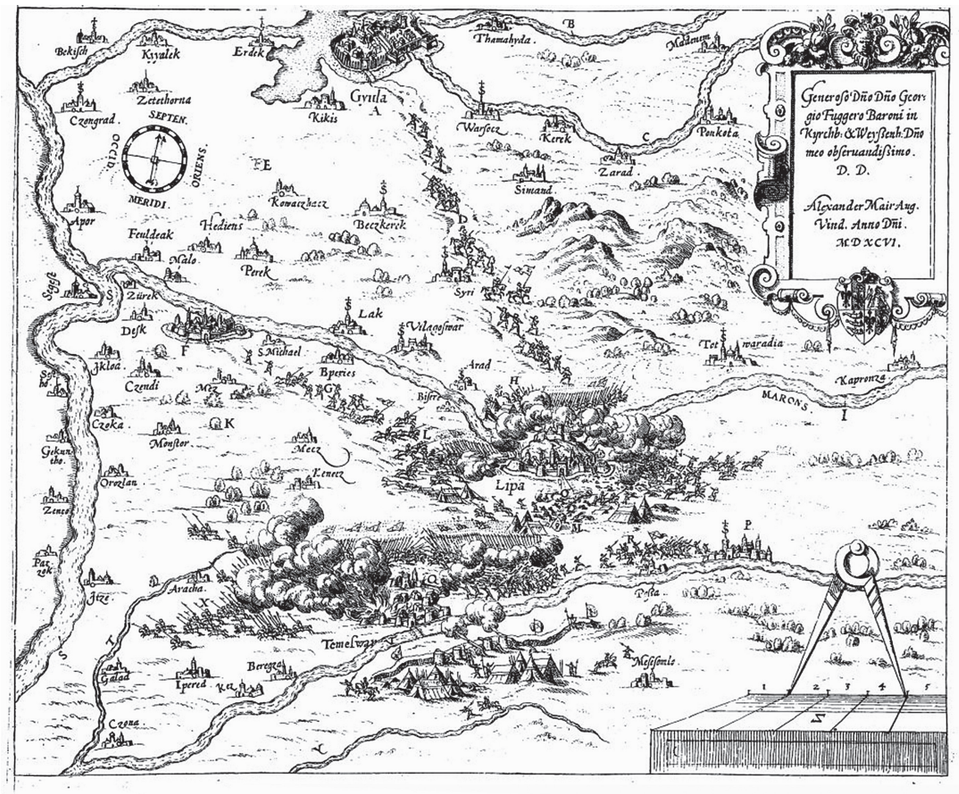

79. kép Gyula 1596/1, Lippa 1596/2, Temesvár 1596/3

Nach dem der Fürſt in Sibenbürgen/ die Türggen vnd Tartarn/ von der Statt Lipa hinweggetrieben/ſein Ire Fürſtl. Gn. ein tag oder zwen daſelbſten ſtil gelegen/ vnnd zuuernemmen/wo ſich die flüchtige Türggen vnd Tartarn hin ländern wöllen/ als die aber verſtanden/daß ſie bey Temeſwar ein Läger geſchlagen/ vnd ſich da nider gelaſſen hetten/ ſeind Ire Fürſtl. Gn. mit ihrem Volck auff Temeſwar zugezogen/ vnnd den 8. Iunij in diſem 1596. Jar/ nit weit von des Feinds Läger vber nacht geblieben/ den 9. Iunij aber am morgen ſehr früh/ haben Sie den Feind in ſeinem Läger plötzlich vberfallen/ dens ſelben geſchlagen/von Temeſwar getriben/ vnd biß an die Thonaw gejagt/ vnd alſo des Feinds Läger/ vil Gezelt/ wie auch etliche ſtuck Geſchütz/ vnd anders erobert. Als nun ermelte Türggen vnd Tartarn auf dem weg geraumbt/ haben ſich Ire Fürſtl. Gn. auff den 12. Iunij/ für die Statt Temeſwar gelägert/ dieſelbig an dreyen orthen biß auff den 17. Iunij ſtarck beſchoſſen. Nach dem aber ein Paſtey gefallt/ vnd zu grund geſchoſſen/ haben die Türggen ein Thor geöffnet/ vnd einen außfall zu thon ſich vnderſtanden/ als Ire Fürſtl. Gn. ſolliches vermerckt/ haben ſie drey groſſe ſtuck Geſchütz gegen demſelben Thor geſtellet/ vnd dermaſſen hinein geſchoſſen/ daß der Türggen ein gůte anzal/ auff dem platz geblieben/ vñ das außfallen jnen gröblich vergangen/ Hierzwiſchen aber iſt ermelte Paſtey/ von den andern Türggen wider erbawet worden. Vnn haben Ire Fürſtl. Gn. an jrem fleiß nichts erwinden/ vnd ſelbige Statt etlich mal ſtürmen/ Sonderlich aber den 17. ermelte Monats/ einen general vnd gar ernſtlichen Sturmb anlauffen laſſen/ aber wegen der groſſen menigte der Türggen/ ſo darinnen geweſen/ nichts fruchtbarlichs ſchaffen können. Als man nun in beſter ſtürmung geweſen/ kommen bey 30. tauſent Tartarn/ greiffen den Sibenbürgiſche Läger an/ in meinung die Statt zuentſetzen/ welche aber dermaſſen empfangen worden/ daß jrer etlich tauſent auf dem platz geblieben/ die vbrigen in die flucht gerieben/ in welchem nachjagen der Tartar Cham/ ſich in einem gehörr verſteckt/ vnd alſo ſalviert hat/ da dann auch der Beeg von Iula, auff einem Proviandtwegen flüchtig darvon entkommen. In wehrender belägerung/ ſtreiffen etliche Sibenbürgiſche Soldaten/ auff die Stättlen/ Iulich, Dambo vnd Haram, da ſie dann alles was ſie antroffen verhergt vnd verderbt/ wie dann auch den lieben Getraidts/ welches ſelbigen enden Herrlich vnd ſchön geſtanden/ nit verſchonet worden/ vnd odtwollen die von Iulich vnd Dambo außgefallen/ vnd jhnen ſolliches zu verwöhren/ ſeind Sie doch von den Sibenbürgiſchen geſchlagen/ vnd wider zu rugk gewiſen worden. Weil dann Ire Fürſtl. Gn. geſehen/ daß zu ſolcher belägerung mehr Volck vnd Apparat von nöten/ auch vernommen/ wie etlich tauſent Tartarn durch die Moldaw herauſſer dringen wöllen/ haben ſie auff den 24. Iunij jr Läger aufgeſtehdt/ den abzug für die hand genommen/ vnd den halben theil jres Kriegsvolcks/ den kommenden Tartarn entgegen geſchickt/ Ire Fürſtl. Gn. aber/ mit dem vberigen Volck/ſich nach Lipa begeben. Als nun die in der Vöſtung Temeſwar diſes abzugs gewar worden/ ſeind 2000. Türggen außgefallen/ den vnſern nachgeferet/ in meinung den Nachtruck anzugreiffen vnd zuſchlagen/ weilen aber Ire Fürſtl. Gn. gůtte fürſehung gethon/ vnd ein Hinderhůt verſtecket/ ſeind ſie dermaſſen empfangen vnd tractiert worden/ daß jrer nit vil mehr in die Vöſtung hinein kommen/ ſondern alle erlegt/ vnd vndergehauwen worden. Der Allmächtige Gott wölle diſem Fürſten ferrnern Sig vnd vberwindung wider diſen Erbfeind verleyhen.

A Temeſwar.
B Der Sibenbürger vberfallt die Türggen vnd Tartarn in jr Läger.
C Sibenbürgers Läger von Temeſwar.
D Drey ſtuck Geſchütz für das Thor geſtellt/ bey welchem die Türggen außfallen wöllen.
E Sturmb auff die Statt.
F Dreyſſig tauſent Tartarn fallen dem Sibenbürger jrnns Läger/ die werden geſchlagen.
G Der Tartar Cham in eim gehörr verſteckt.
H Beeg von Giula entfeuchte auff einem Proviandt Wagen.
I Streiff des Sibenbürgiſchen Kriegsvolcks auff Iulich, Dambo vnd Haram.
K Abzug des Fürſten auß Sibenbürgen.
L 2000. Türggen fallen auß den Nachtruck anzugreiffen.

80. kép Temesvár 1596/1

15 eves haboru print.indd 197 23/03/2021 10:04

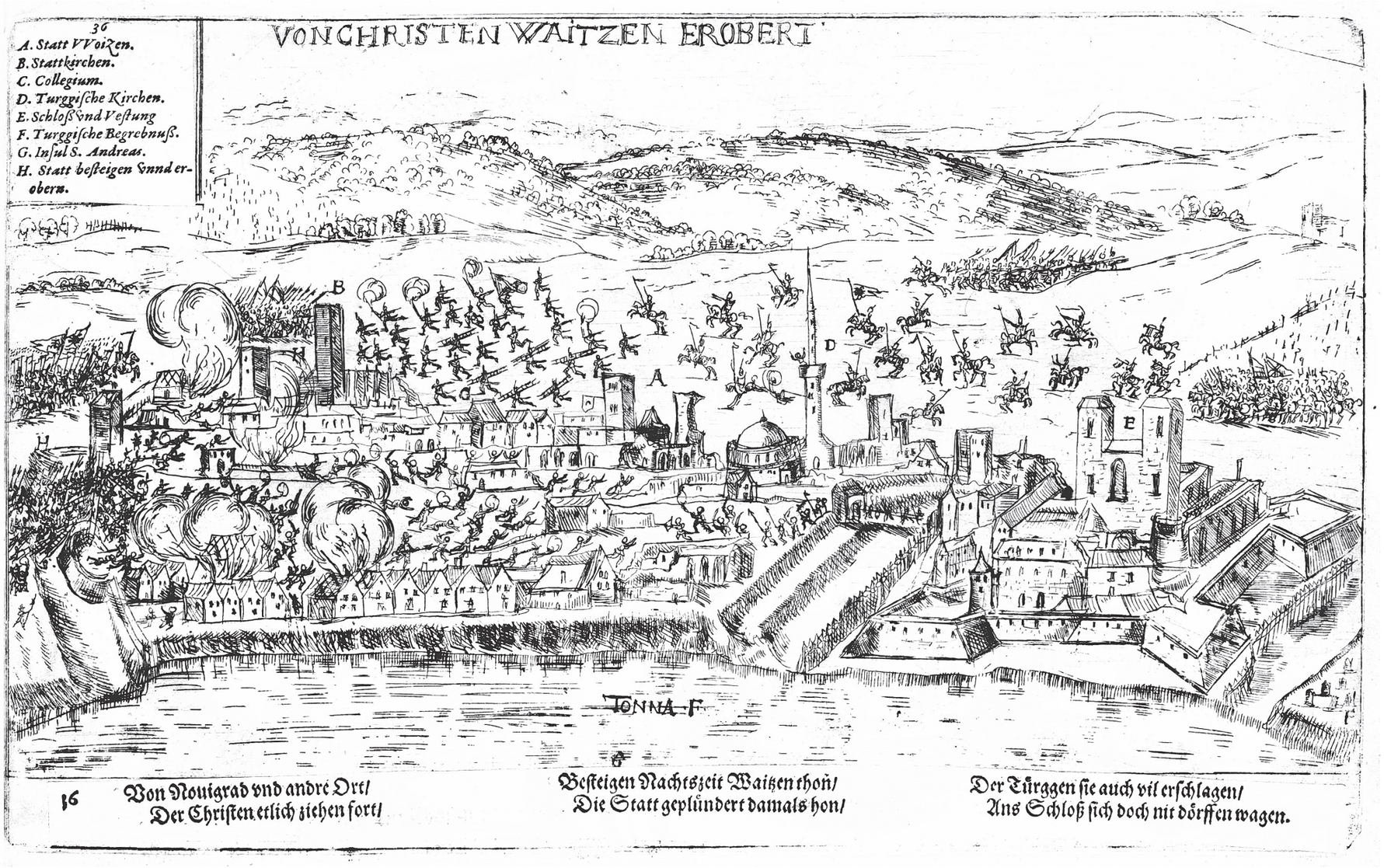

81. kép Vác 1603/1

15 eves haboru print.indd 198 23/03/2021 10:04

82. kép Hatvan 1597/2

15 eves haboru print.indd 199 23/03/2021 10:04

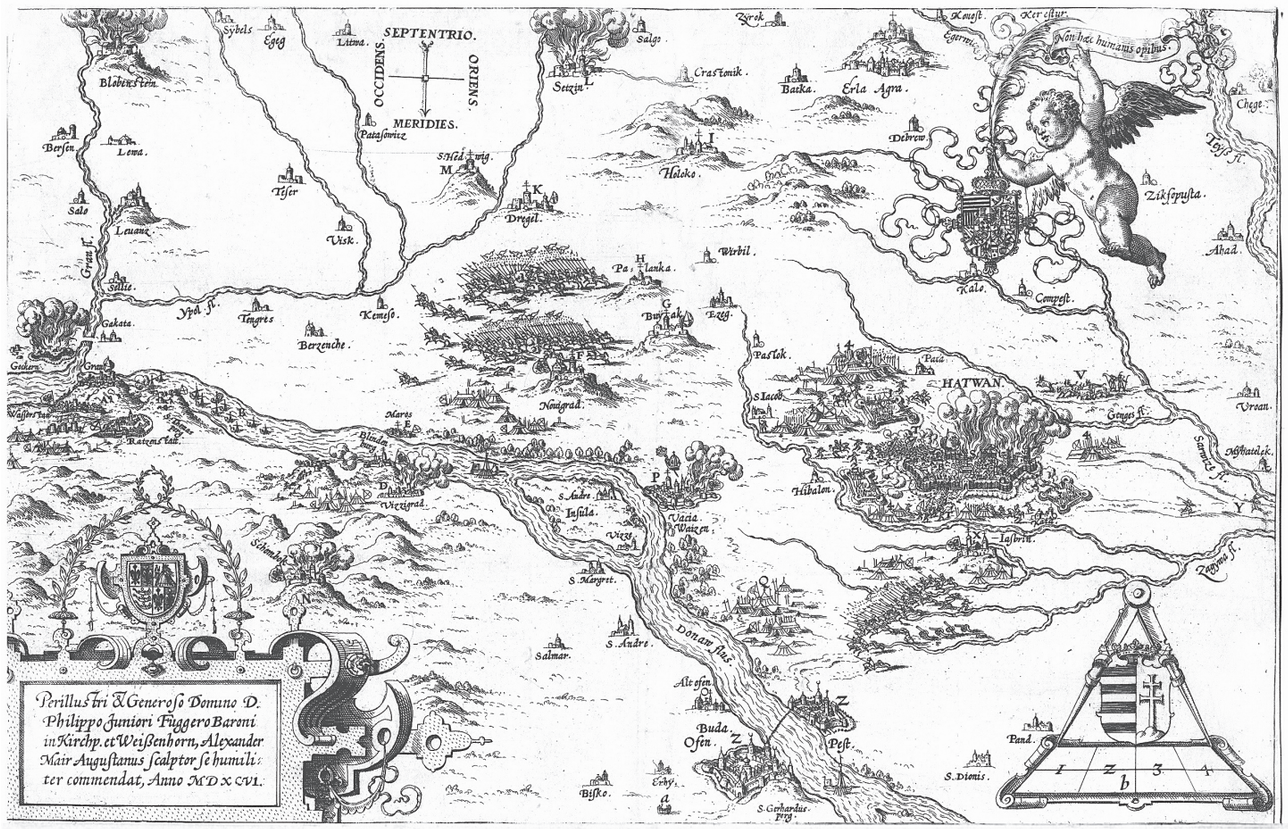

Haduan/ sampt derselben Revier/ wie solche von der Königliche Würdin/ Ertzhertzog Maximiliano/ &c. auff den 16. Augusti belägert/ beschossen/ vnd endtlich mit stürmender Hand/ den 3. Septembris/ in disem 1596. Jar/ erobert worden.

Demnach der Krieg/ so Keyser Rudolph der Ander diß Namens/ wider den Türckischen Kayser/ bisshero/ auß 1594. 95. vnd 96. offführt/ sich so wol in Ober als Nider Hungarn erstreckt/ so hastu günstiger Leser die fürnemiste Vestung/ Flecken/ Schlösser vnnd Städt/ so dem Krieg vnderworffen/ zalhte/ wie dieselbige von wahegen einander gelegen/ neben der Vestung Haduan/ augenscheinlichst als in einem Spiegel/ zusehen. Dieweil dann Gott der Allmächtig/ dem Durchleuchtigen/ Hochgebornen Fürsten vnd Herren/ Herren Matthie/ Ertzhertzogen zu Oesterreich &c. diss Gnad vnd Segen verliehen/ das vnder seinen Waffen Victorien/ vor zweyen Jaren Nouigrad/ als den 15. Septembris Anno 94. vnd im verschienen Jar die herrliche Vestung Gran/ Schamburech/ vnnd andere mehr Oert/ wider auff dem Türckischen Gwalt zu der Christenheit gebracht worden. Also haben es Ihr Kay: May: bey disem nicht wöllen erwinden lassen/ sondern für dises 1596. Jar/ vnd gedachten Ertzfeind/ mehr Ort aus den Händen zureissen/ die König: Würdin Ertzhertzogen Maximilianum zu Oesterreich/ Ihrer Kay: May: geliebten Brüdern/ zum General Obristen Feldherrn verordnet/ welcher dann den 14. Augusti/ mit einer ansehenlichen Reuterey/ in das Feldläger so sich vnder Watgen versamblet gehabt/ ankommen/ weil aber zuvor/ auff den 12. Julij/ die Vestung Watgen von den Vnsern eingenommen war/ fand Ihr Königl: Würden/ da sie die Vestung Watgen widerbauen/ vnd mit 500. Mann besetzt haben lassen/ den 13. Augusti daselbsten mit dem Läger auff Febrohi/ vnd den 15. den Haduan glücklich ankommen/ daß sie das Läger auff einen Berg gegen Sriam/ nahend der Vestung/ geschlagen. Es ist aber Haduan/ so auff einer ebne ligt/ ein festen Ort/ mit einem Graben/ von Seden in 2. Klaffter tieff auß gefüllten Zaun/ mit einem tieffen Wassergraben vmbgeben/ vnd mit Pulwerthurn wol versehen/ dermassen daß solche von 2. Jaren/ von Herren von Tiefenbach/ nicht hat mögen erobert werden. Als nun das Läger verfertiget/ haben Ihr Kay: M. sie Watgen/ 3. Hauffen abgetheilt/ das Geschütz in 3. nahende Schantzen führen/ vnd darauf die Vestung beschiessen lassen/ welches aber an dem alten Zaun wenig ergeben/ darzu hat der Türcken Starcke gegen sie gethon/ die seind auff 12. Augusti/ in 200. Starck herauser in die Schantz gefallen/ in welcher die Christ von Greiff/ sich bey seinen Knechten befunde/ welcher/ weil er vnd den seinen verlassen/ vnd den Türcken/ sich gleichwol ritterlich wehrend/ niedergehawet worden. Nicht desto weniger haben Ir. Kön. Mäjestät mittel/ wie die Vestung zuerobern/ gesucht/ etliche Tagen/ dieselbig zu vberhöhen auffrichten/ den Wassergraben mit Bluschen außfüllen/ thun das Wasser benemen/ vnd mit schiessen starck anhalten lassen. Dis Herten von Greiff Knecht/ weil sie der gröst nach/ seinem Herren nicht erfolgt/ den Zaun vmbschiessen/ vnd vmb haben verursacht worden. Weil aber die Türcken vnder sie mit Feur starck herauß geworffen/ vnd sie dargegen hinein geschossen/ das sich entlich der Zaun von solchem schiessen vnd Fewerwerffen selbst angezündet vnd verbrandt/ dahero man der Vestung desto besser hat zukommen mögen/ ist also diß auff den dritten tag des Monats Septemb. starck/ vnd mit allem ernst/ vmb solche Vestung zu erobern/ gearbeitet/ vnd nächtlicher Weil angelauffen/ von den ersten sind die vnsern wider abgetrieben worden/ ein Brucken gebrochen/ da dann der Hauptman Stamp/ mit etlich seiner Knechten ertrunken/ Im andern Sturm aber/ welcher sich vmb 2. vhr/ nach mittag angefangen/ ist die Statt mit stürmender Hand erobert worden/ wann angesehen sich die Türcken/ der in 1500. darinnen gewesen/ biß auff den letzten Mann gewehret. In welcher Eroberung diss 3. Hauptman/ mit Namen Herr Rot/ Herr Brattschwert/ vnd Herr Wasser/ so vnder dem schwäbischen Regiment/ sich wolgehalten/ dann sie mit ihren Fahnen zum ersten auff die Mawr kommen. Der Vestung/ weil sie angezündt worden/ vnd der vnsern nur der Beut zuthun/ vnd sich vmb sie zuschawen/ ist zu guetem theil verhrunnt. Sonsten ist alles/ was nit mit gewalt vnd verstehner weis entrunnen/ niedergehawet/ vnd so gar der Mutter vnd kleinen Kinder nit verschont worden. Gleichwol haben die Watonen etliche schöne Weiber/ so sich mit Gold vnd Silber bereith angelegt/ vnd mit köstlichen Zächern vmbhencket/ gefangen/ vnd volgends verkaufft. In der Vestung sind 500. stolzer Pferdt vnd viel köstlicher Kleider/ aber wenig Gelt vnd Silber/ welches die Türcken hin vnd vnder in der Statt verstecket vnd versteckt gefunden worden. Der Weg von Haduan ist gefangen/ vnd Ihrer Königl: Würden zugebracht vnd presentiert/ der Weg aber von Vilegk niedergehawet worden. Dem Allmächtigen/ sey solche Victoria lob/ Ehr vnd danck gesagt.

A. Gran verlorn Anno 1543. den 10. Augusti/ wider eingenommen den 1. Septembris/ im Jar 1595.
B. Der Türcken aduga auf Gran.
C. Bodenstein von den Türcken verlassen/ vnnd den Christe vberaebt/ Anno 1593. im Wintermon.
D. Bündenburgk erobert den 15. Septembris/ im Jar 1595.
E. Maros erobert/ den 14. Septembris. 1596.
F. Novigrad erobert/ im Jar 1594. den 30. Martij.
G. Buvack
H. Palankha im Wintermonat. 1593. verlassen.
J. Potolo im Wintermon von Türcken 1593. verlassen.
K. Dregel im Wintermonat/ Anno 1593. von den Türcken verlassen.
L. Setzin im Wintermonat 1593. von den Türcken verlassen.
M. Hedwig.
N. Schamdorf den 18. May/ Anno 1596. von dem Herren Palfy mit stürmen vnd Fewerwerffen eingenommen/ vnd alles darin niedergehawet worden.
O. Alt Ofen den 12. Januarii 1596. die Christen darauß erlediget vnd hinweg gefürt.
P. Varta oder Watgen/ den 14. Julij erobert.
Q. Der Christen Läger/ vnder Watgen bey Pest.
R. Haduan den 3. Septembris 1596. erobert/ als darinn nider gehawet.
S. Der Zaun vmb Haduan.
Die erste Schantz der Christen vor Haduan.
Die ander Schantz vor Haduan.
Die dritte Schantz.
T. Haduan wirdt aida gestürmet.
V. Alda den Haduan muß man von seinem Ochsen ein Taler Zoll geben.
X. Paspein den 10. Aprilis/ Anno 1594. erobert.
Y. Der Weg auß Schnack
Z. Ofen vnd Pest 1543. den 15. Septemb. verlassen.
a. Ein warm Bad.
b. Hungarische Meilen groß/ Mittel/ vnd klein.
1. Die erst Schantz.
2. Die ander Schantz.
3. Die dritte Schantz.
4. Das Läger.

83. kép Vác 1596/1 és Hatvan 1596/3

15 eves haboru print.indd 200 23/03/2021 10:05

84. kép Hatvan 1596/2

15 eves haboru print.indd 201 23/03/2021 10:05

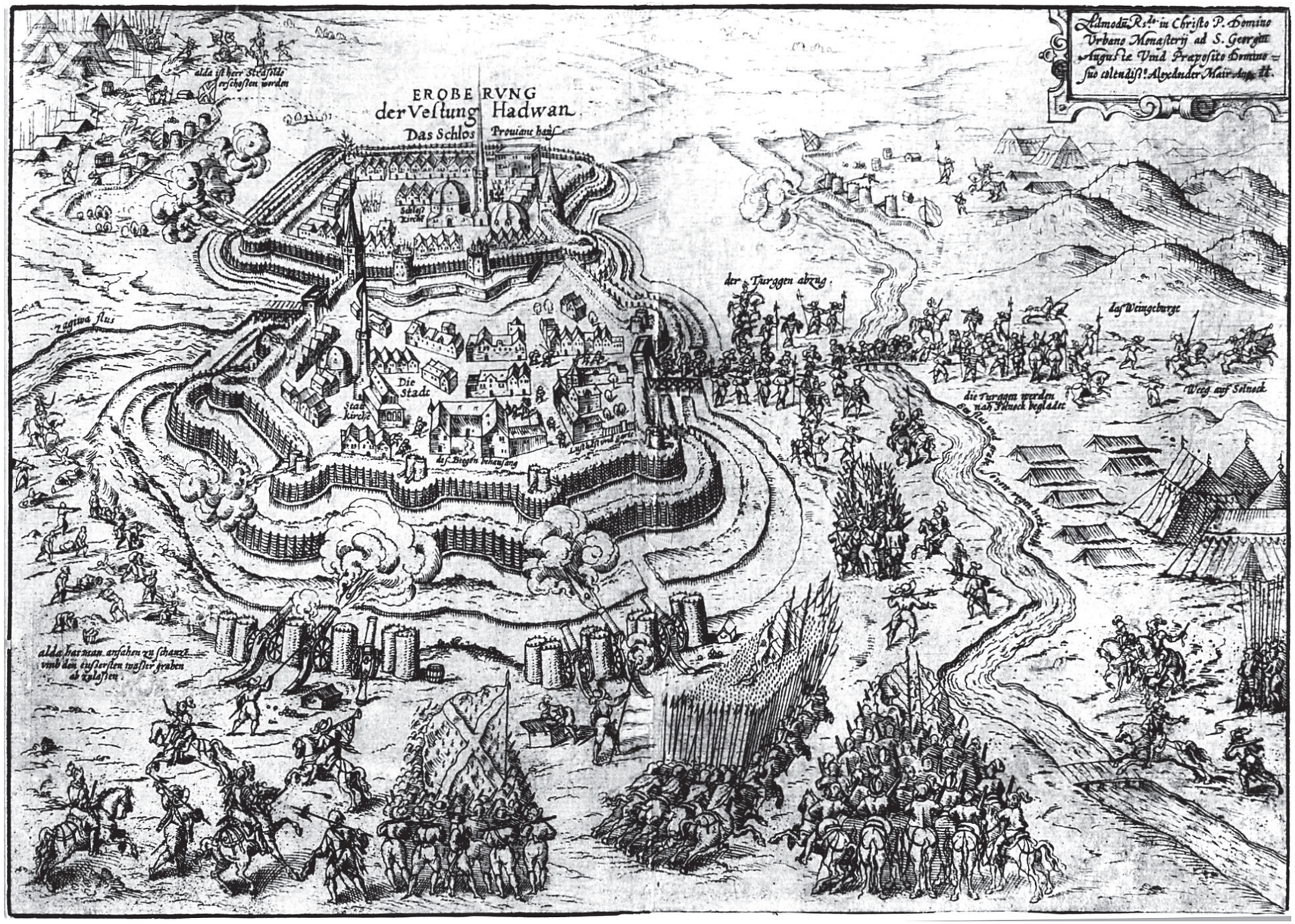

85. kép Hatvan (1596)/1

15 eves haboru print.indd 202 23/03/2021 10:05

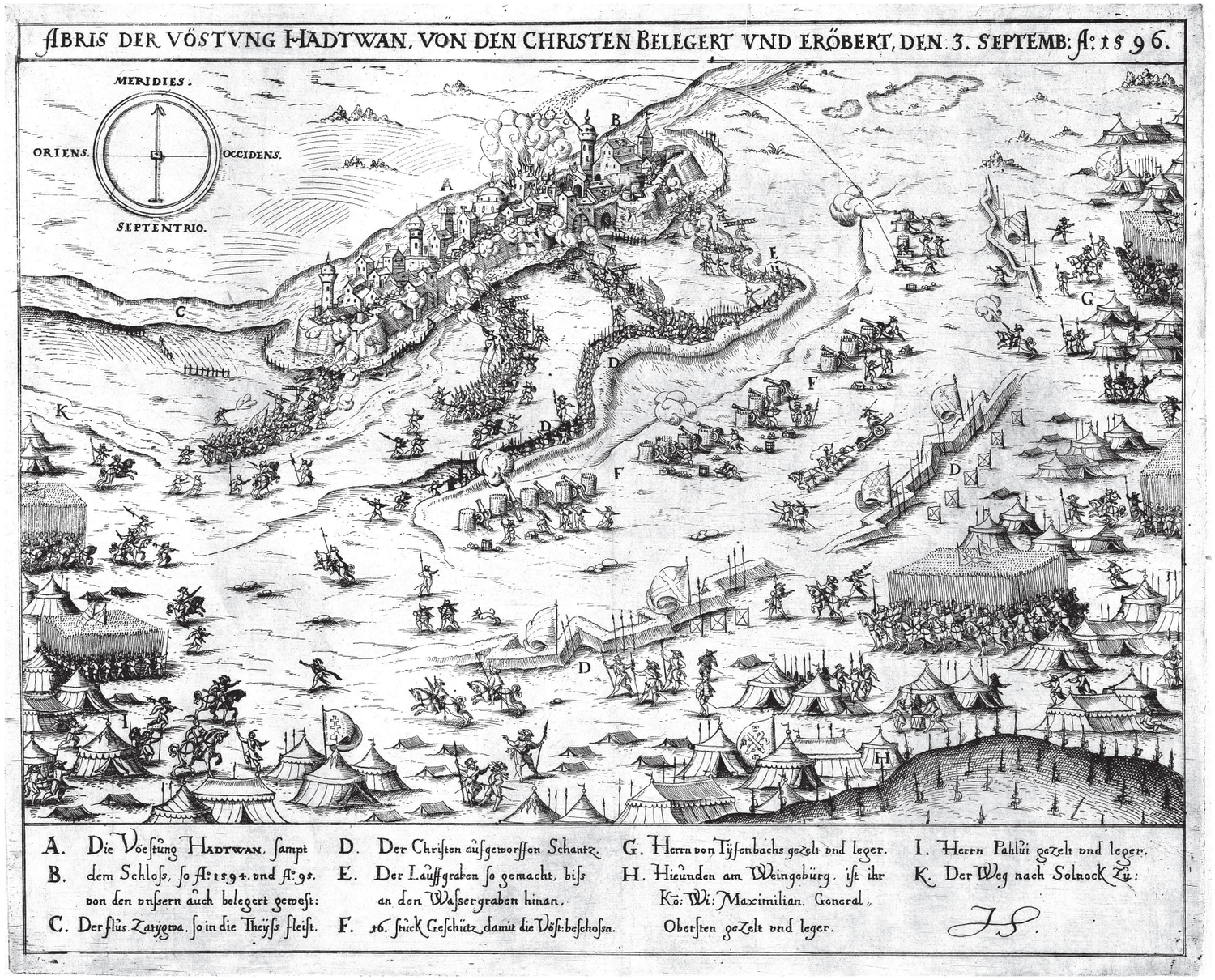

86. kép Hatvan 1596/4

15 eves haboru print.indd 203 23/03/2021 10:05

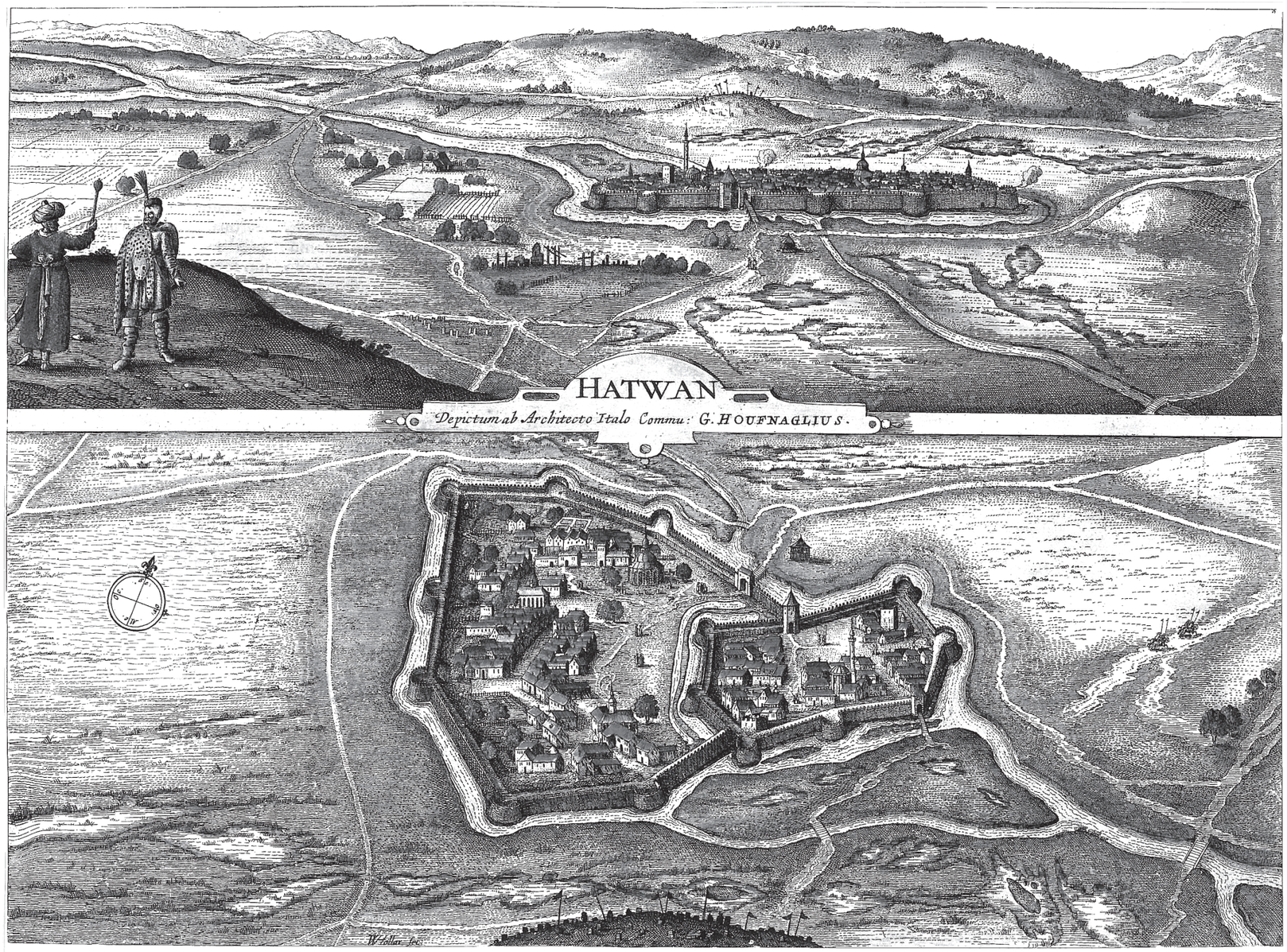

87. kép Hatvan 1657/1

15 eves haboru print.indd 204 23/03/2021 10:05

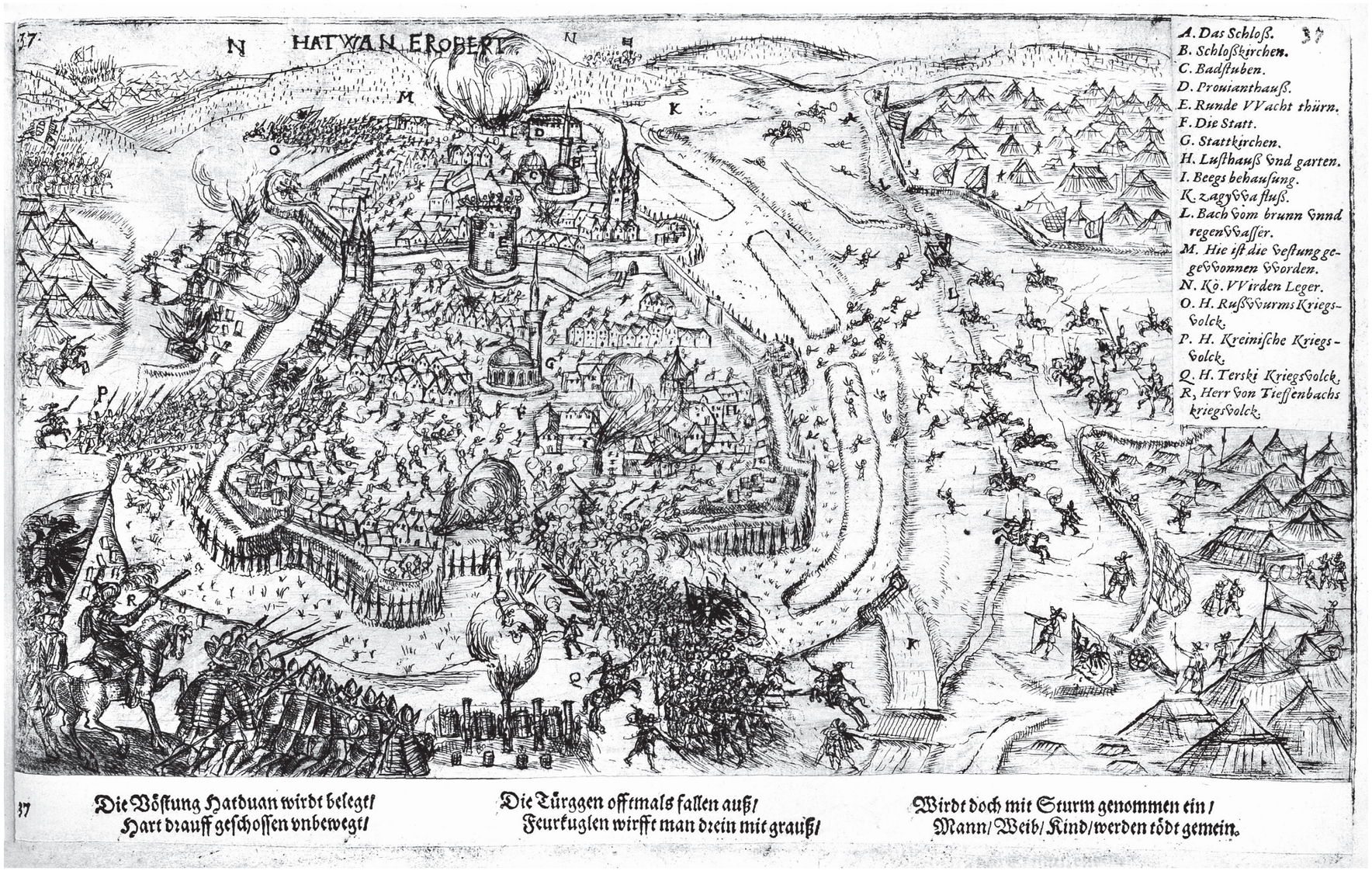

88. kép Hatvan 1603/2

15 eves haboru print.indd 205 23/03/2021 10:05

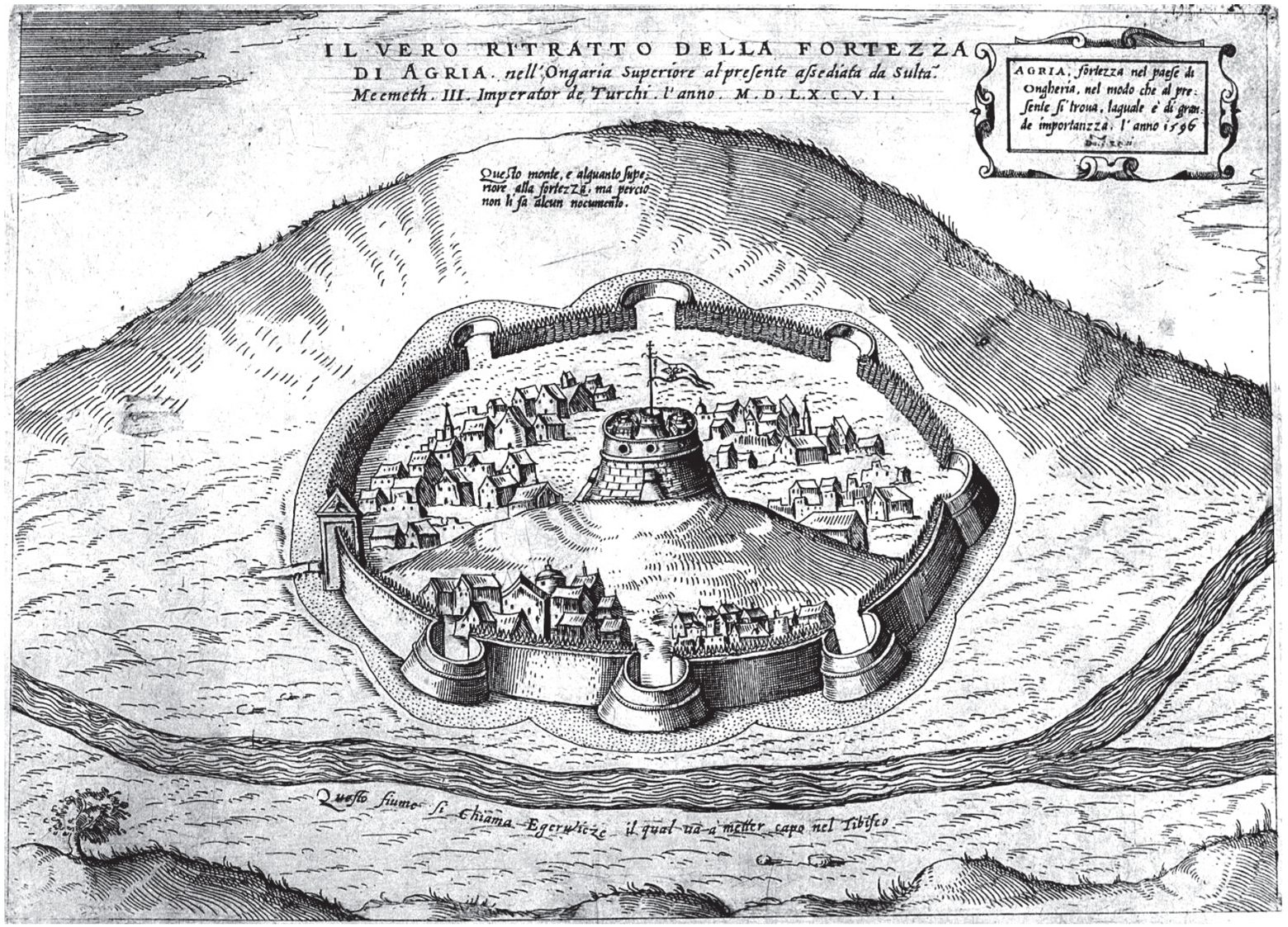

89. kép Eger (1596)/1

15 eves haboru print.indd 206 23/03/2021 10:05

90/a. kép Eger 1596/2/a

15 eves haboru print.indd 207 23/03/2021 10:05

90/b. kép Eger 1596/2/b

15 eves haboru print.indd 208 23/03/2021 10:05

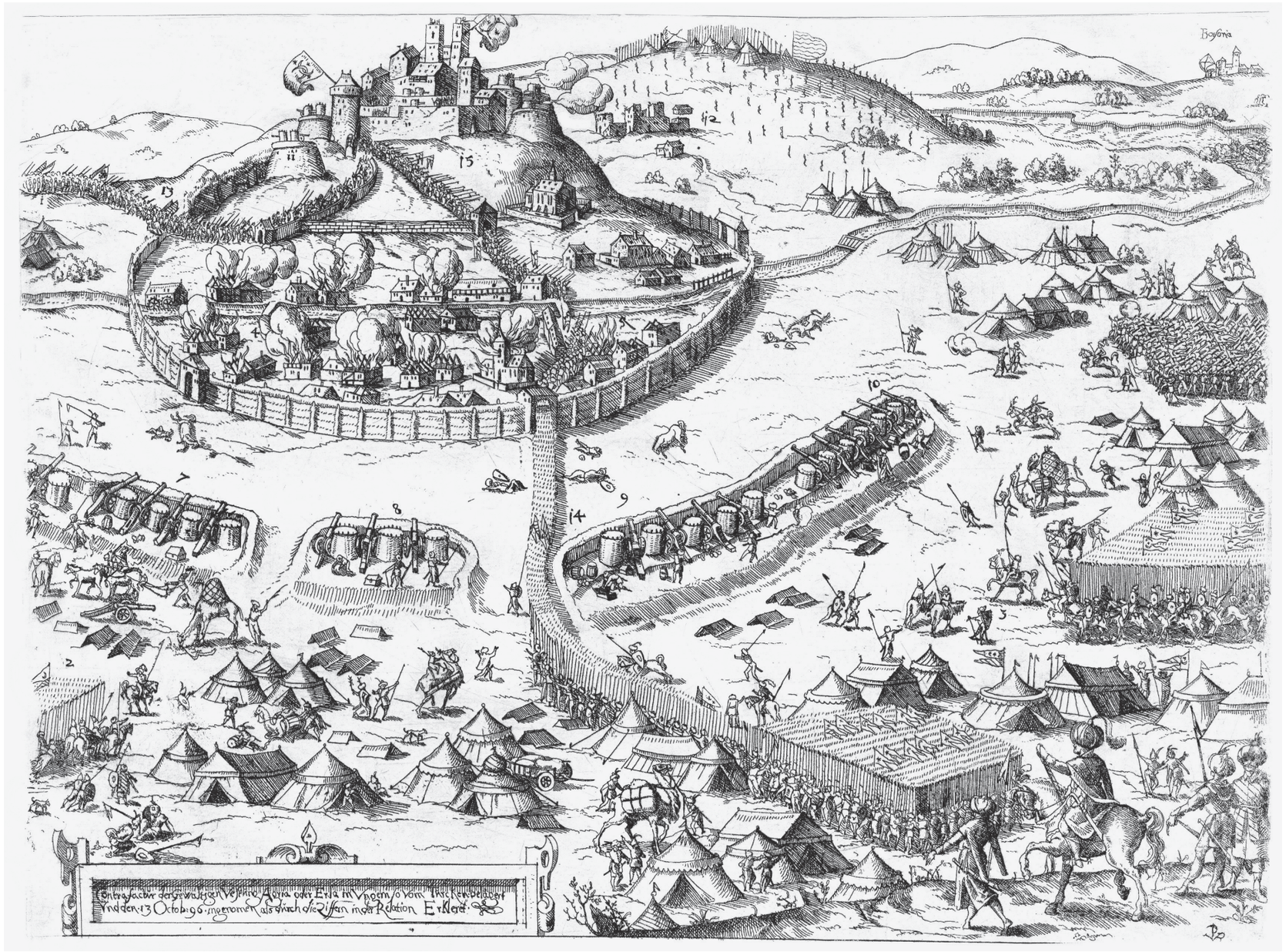

91. kép Eger (1596)/2

15 eves haboru print.indd 209 23/03/2021 10:05

92. kép Eger 1617/1

15 eves haboru print.indd 210 23/03/2021 10:05

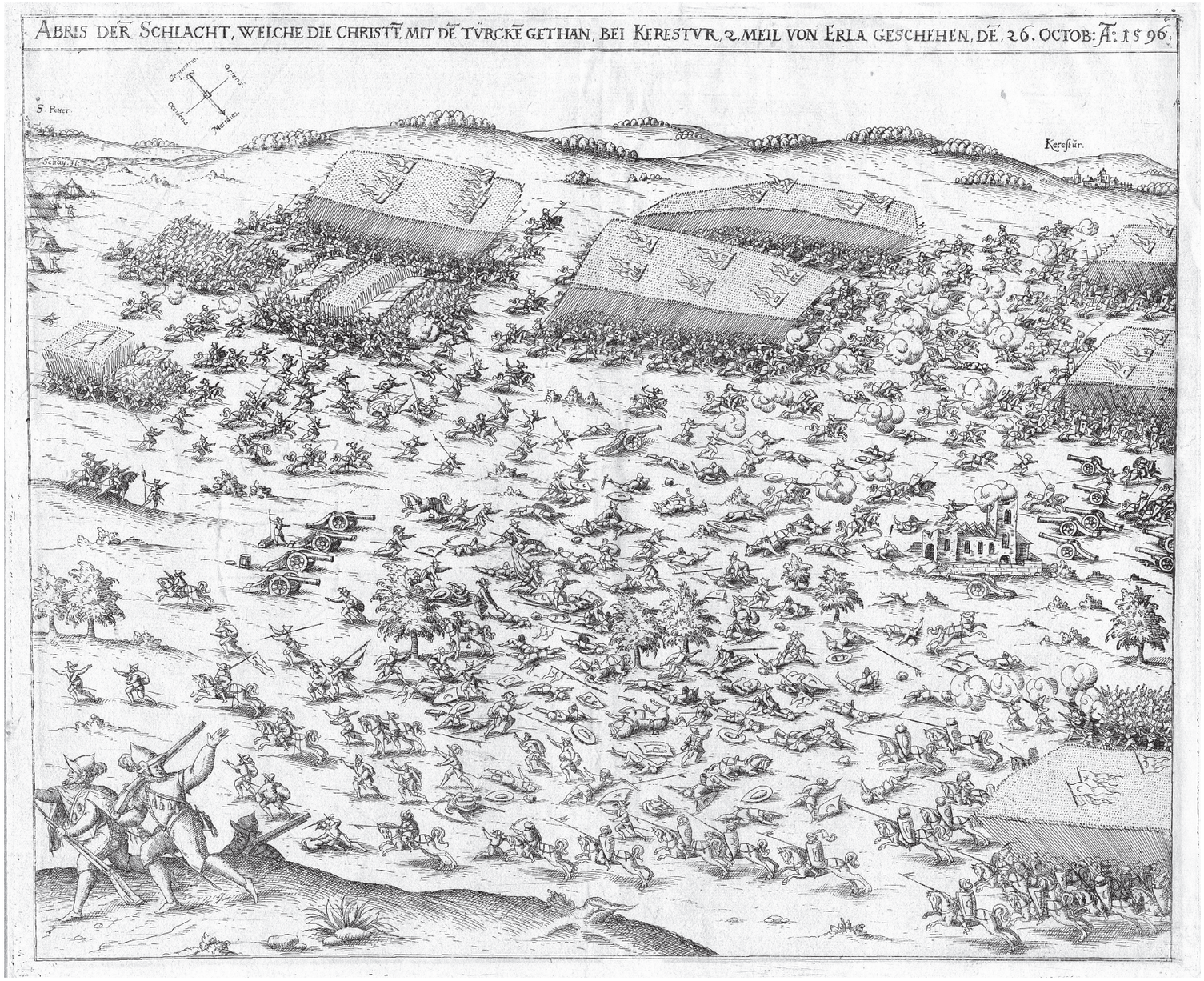

93. kép Mezőkeresztesi csata 1596/1

15 eves haboru print.indd 211 23/03/2021 10:05

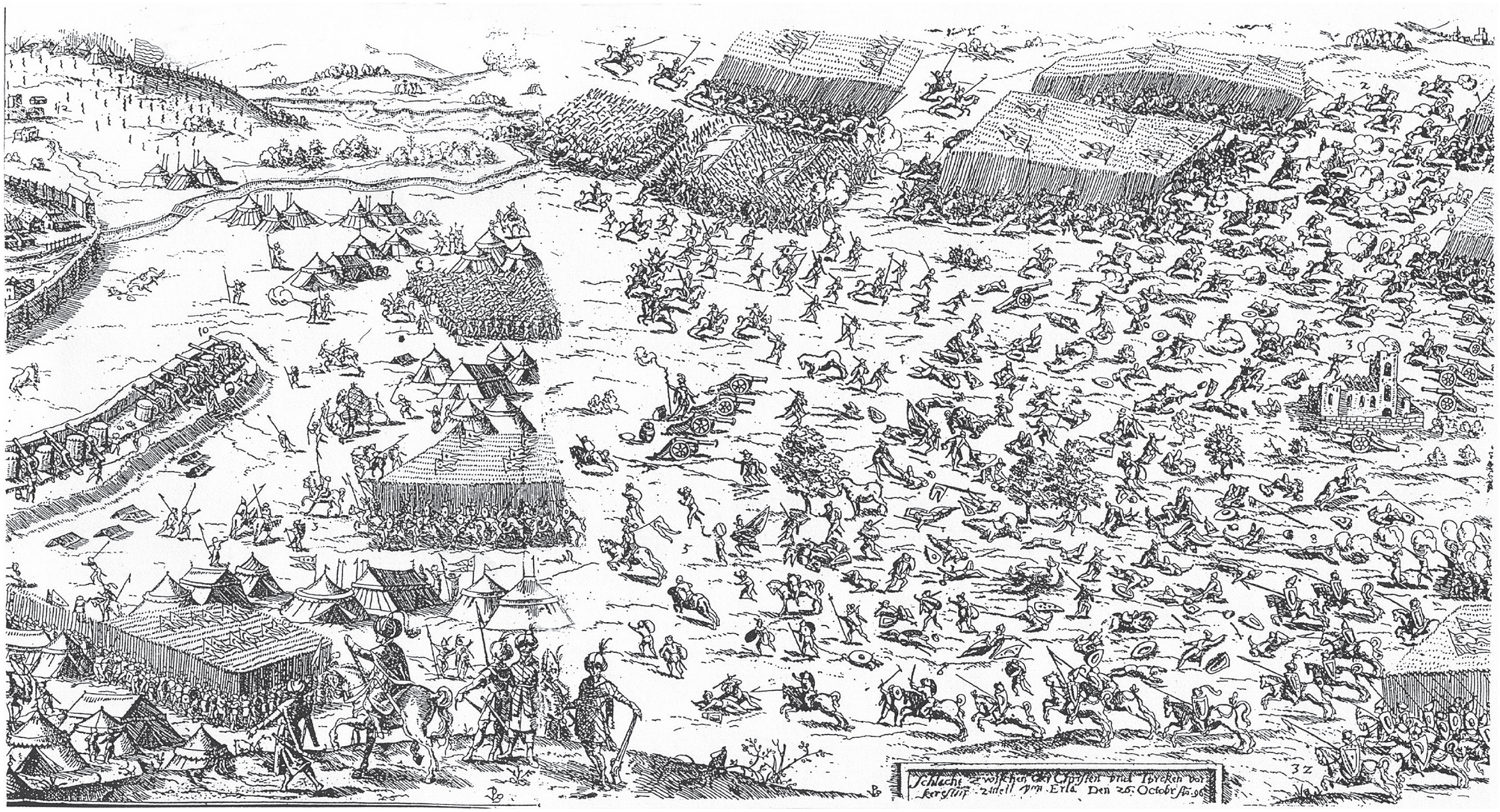

94. kép Mezőkeresztesi csata 1597/1

15 eves haboru print.indd 212 23/03/2021 10:05

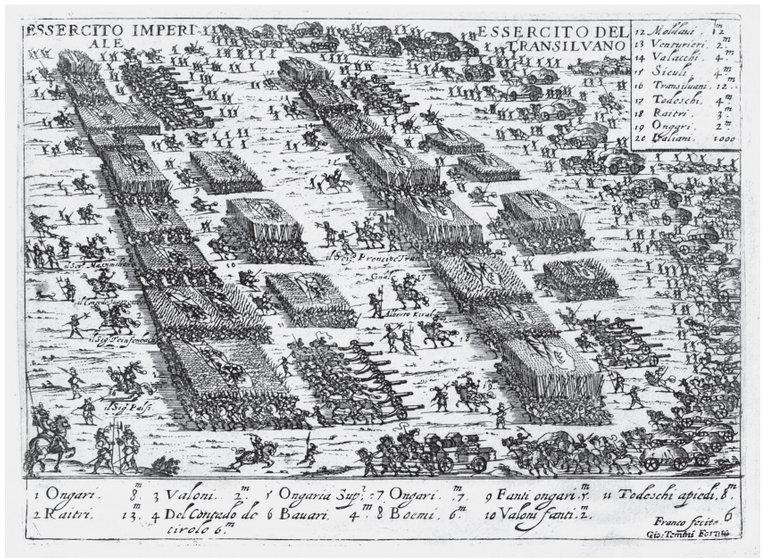

95. kép Mezőkeresztesi csata 1597/2/1

96. kép Mezőkeresztesi csata 1597/2/2

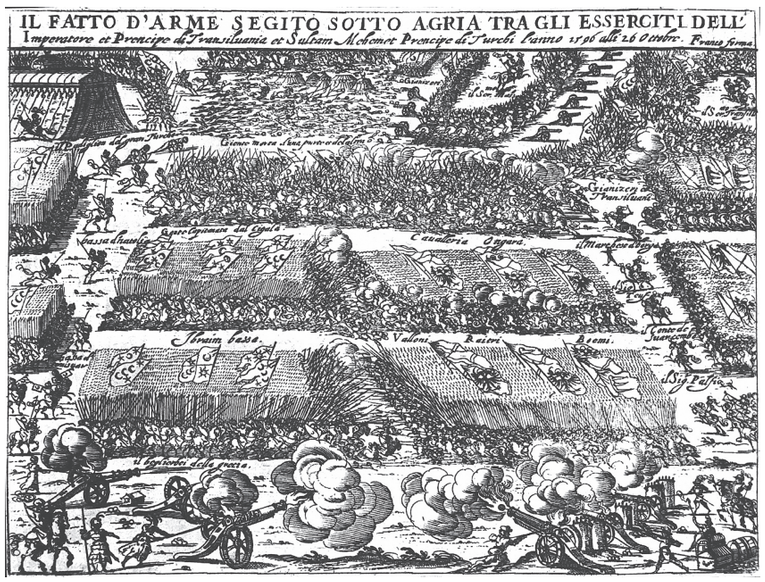

97. kép Mezőkeresztesi csata 1597/2/3

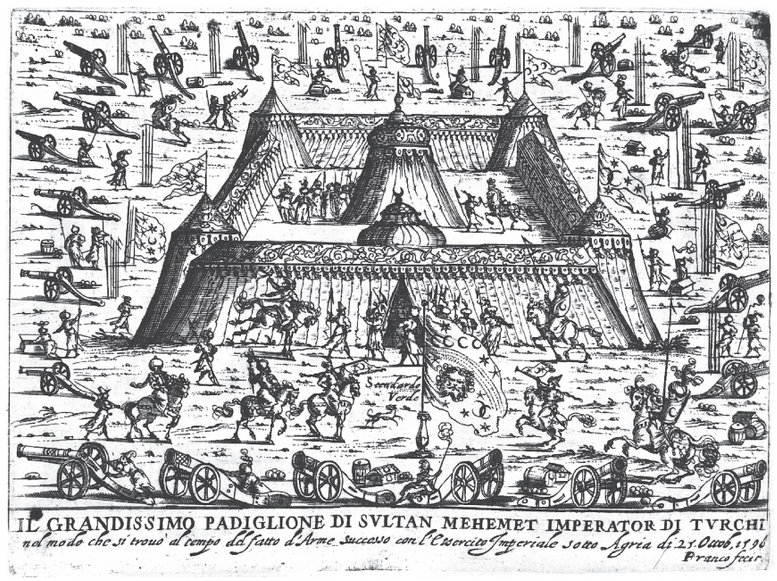

98. kép Mezőkeresztesi csata 1597/3

15 eves haboru print.indd 213 23/03/2021 10:05

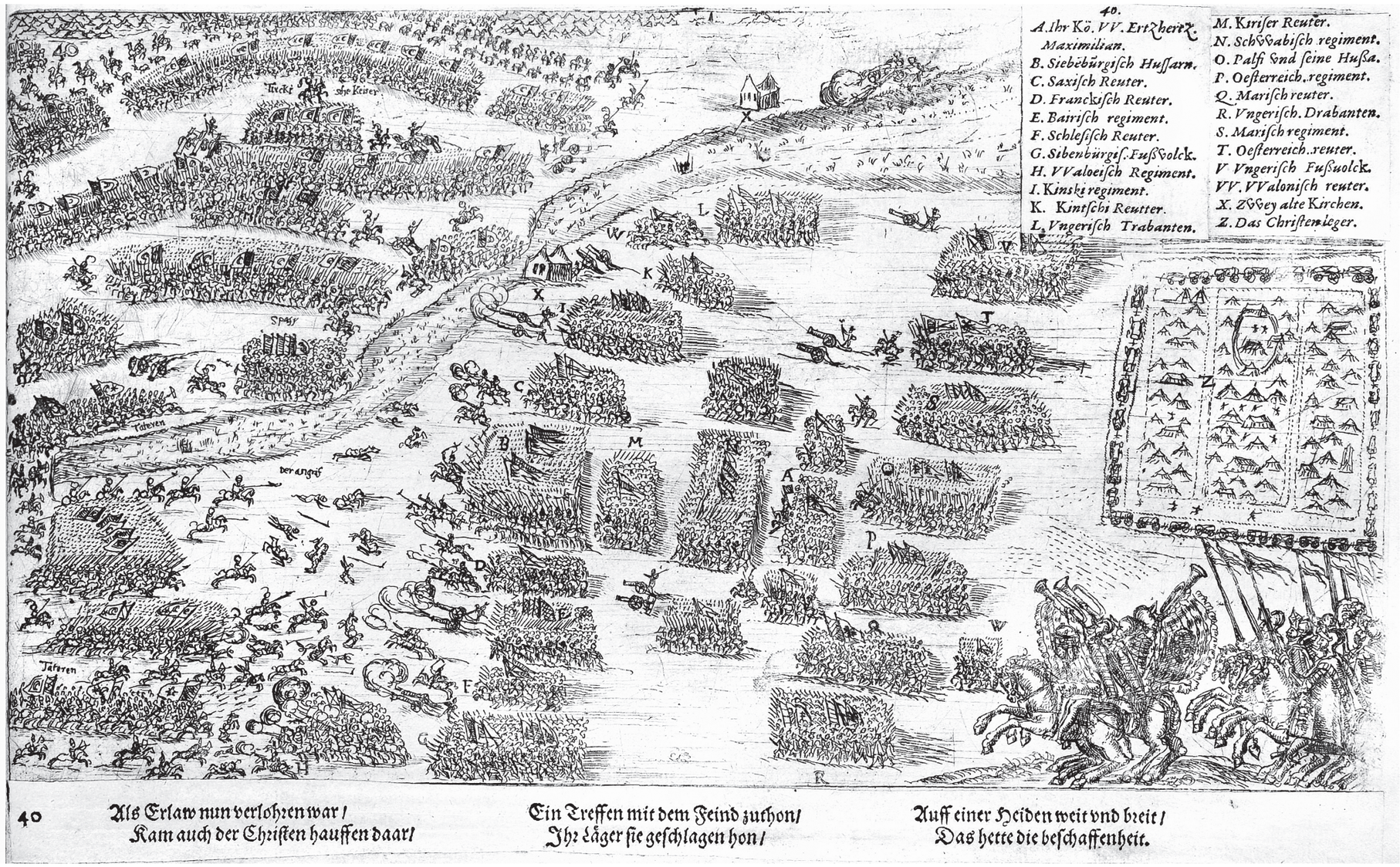

15 eves haboru print.indd 214 23/03/2021 10:05

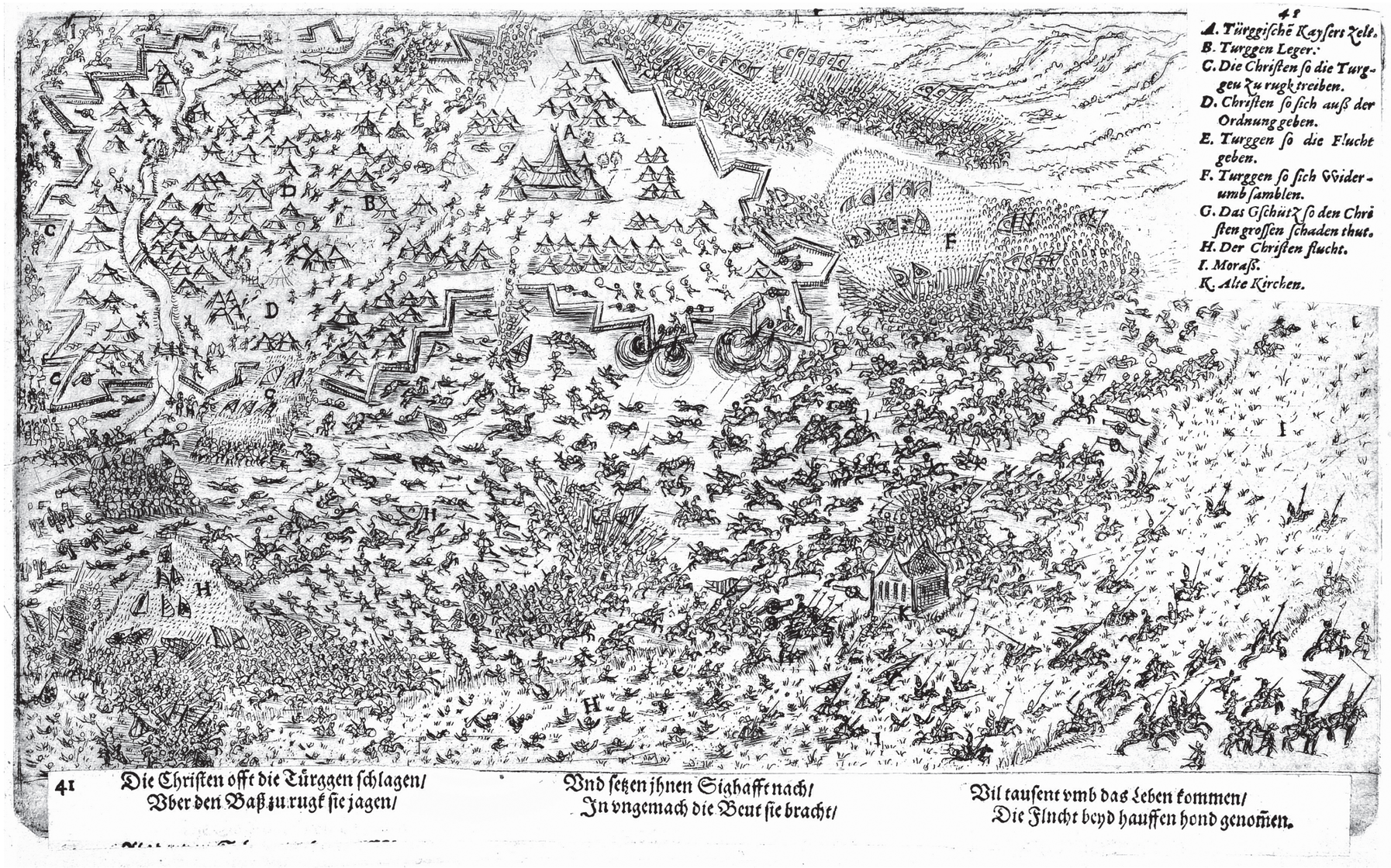

100. kép Mezőkeresztesi csata 1603/2

15 eves haboru print.indd 215 23/03/2021 10:05

Von wider eroberung der Vöstung Dotis in Vngern/ welcher durch den Herren Bernstein/ neben andern Reigs obristen/ den 23. May/ deß 1594. Jars/ bey nachts zeit gegen dem tag/ durch mittel eines Petars eingenommen/ vnd alles so darinnen wider gehawet worden.

DER Cyssen Bassa/ Türggischer General Obristen/ hat in dem 1594. Jar/ vor eroberung der Vöstung Raab/ S. Martis Berg/ wie auch die Vöstung Dotis eingenommen/ welchs der Türgg jetzo biß in das dritte Jar sitzen gehabt. Nun aber in diesem 1595. Jar/ haben sich der Herr Johann von Bernstein/ mit dem Herren Balffy/ Herren Nadasti/ vnnd dem Herren Begen/ einer Anzahl auff Dotis verglichen/ dero wegen sie mit allerley Teutschem/ Vngarischen/ vnd Wallonischen Reigs volck/ was sie ohne entplössung der Vöstung Gran vnd Comorra entbahren kunden/ neben des Herren Begen 1500. Reuchen/ vnd also in 3000. zu Roß vnd Fuß starck/ auß Comorra nach Dotis gezogen/ vnd sich benhalb der Thonaw/ mit denen von Graan gesamlet/ vnd in einer Hallt/ oder Gehöltz dorff/ zwischen Dotis vnd Comorra/ im gebürg ligend/ biß an den dritten tag (welches zum theil auch das Regenwetter verursacht) gehalten/ Hierzwischen seind die Graanerischen Tschenggen/ auch herauß/ zu ihnen gerucht/ vnd ist die Wacht so gewarsamb bestelle/ daß sie nit verkundtschafft worden.

Den 23. diß monats May/ zwischen 1. vnd 2. vhren in der nacht/ seind sie nach Dotis gezogen/ zwen Wägen/ mit wenigem volck/ geordnet/ darauff der Herr von Bernstein/ ein besonders kunst vnd Fewstuck/ so er mit einem Möser/ zu ersprengung vnd eröffnung der porten/ machen/ auch auffladen vnd mit führen lassen. Selbige nacht ist wol ermelter Herr von Bernstein eines seiner dienern allein/ vnd sonnst jeden dreyen so der Türggischen Sprach händig gewesen voran gezogen/ welchem etliche Wallonen zu Roß vnd Fuß/ vnd dann des Herren Begen Reuchen nit weit hinden/ gefolget. Als nun die Türggischen beileidet/ zu dem thor kommen/ vnd von der Schildwacht darinnen/ was diß seyen/ gefragt/ denen geantwortet worden die kommen von Ofen/ sitzen Raab von vnd Comorra/ vnd Comorranden/ haben auch Schreyben an jren Beegen. Weil nun solliches an den Beegen gelangen/ hat der Herr von Bernstein/ das kurtz stuck oder Petart abladen/ auch etliche Fewlaittern anwerffen lassen/ giebt also bald denselben den Petart vor dem thor auff zuschrauffen/ vnnd als er angezündet/ sprengt er von stundan das thor auff/ vñ zerschmettert solliches zu drifftern/ also das thor vnd alle die so darob gewesen/ zuhauffen gangen/ darauff das Fußvolck/ so nit weit darvon in einem halt gelegen/ zugelauffen/ die als bald etliche Schubbruggen/ vber den innern Graben geschoben/ darauff hinein gelauffen/ wie auch zu gleich das volck/ auff den Sturmblattern/ hinein kommen/ da sie alles was sie angetroffen nider gehawen/ vnd gewürgt haben.

Als der Beeg dar innen solliches vernommen/ hat er sich mit im 10. Mannen/ sampt Weib vnd Kinder in das Schloß/ vnd innern thurn saluiert/ aber die Knecht/ so darinn gewesen/ das sie sich den selben thurn gestürmt/ vnd abwollen sich der Beeg sich in 4. stund lang darauß gewehrt vnd auffgehalten/ jedoch weill sie ihme den Thurn zuer sprengen gedrowet haben/ hat er sich/ doch vmb fristung seines lebens bittendes/ endtlich ergeben/ dero wegen er/ sampt seinem Weib vnd Kindern/ gefänglich angenommen/ aber sonnst alles vmbgebracht/ vnd was verhanden gewesen/ als bald geplündert worden. Sechen Türggen sein vber die mauren in den Graben gesprungen/ vnd sich im Gerüsch verstecket/ deren hat man fünff ergriffen/ die haben der Herren Knecht leut in wehrendem Sturmb/ auffer der Vöstung/ darinnen der Feind mit hinder wärtig einfälle/ gehalten.

Von Mannen/ Weib/ vnd Gertaid/ ist noch einzumelden/ vorhanden gewesen/ aber nit vber 90. oder 100. mit vnd darzu gar schlechte. Volgendts ist die Vöstung von den vnsern als bald Proviantiert/ vnd der Herr Beeg/ mit zweyen Kanen sampt Volckreicher besetzung darinnen gelassen worden. Gott wölle seiner Christenheit wider diesen Erbfeind weitern Sig verleyhen/ AMEN.

Getruckt zu Straßburg bey Georg Trey Briefmaler/ in Jacober verlegt inn des Leonhardt Schweygkers Becken Hof.

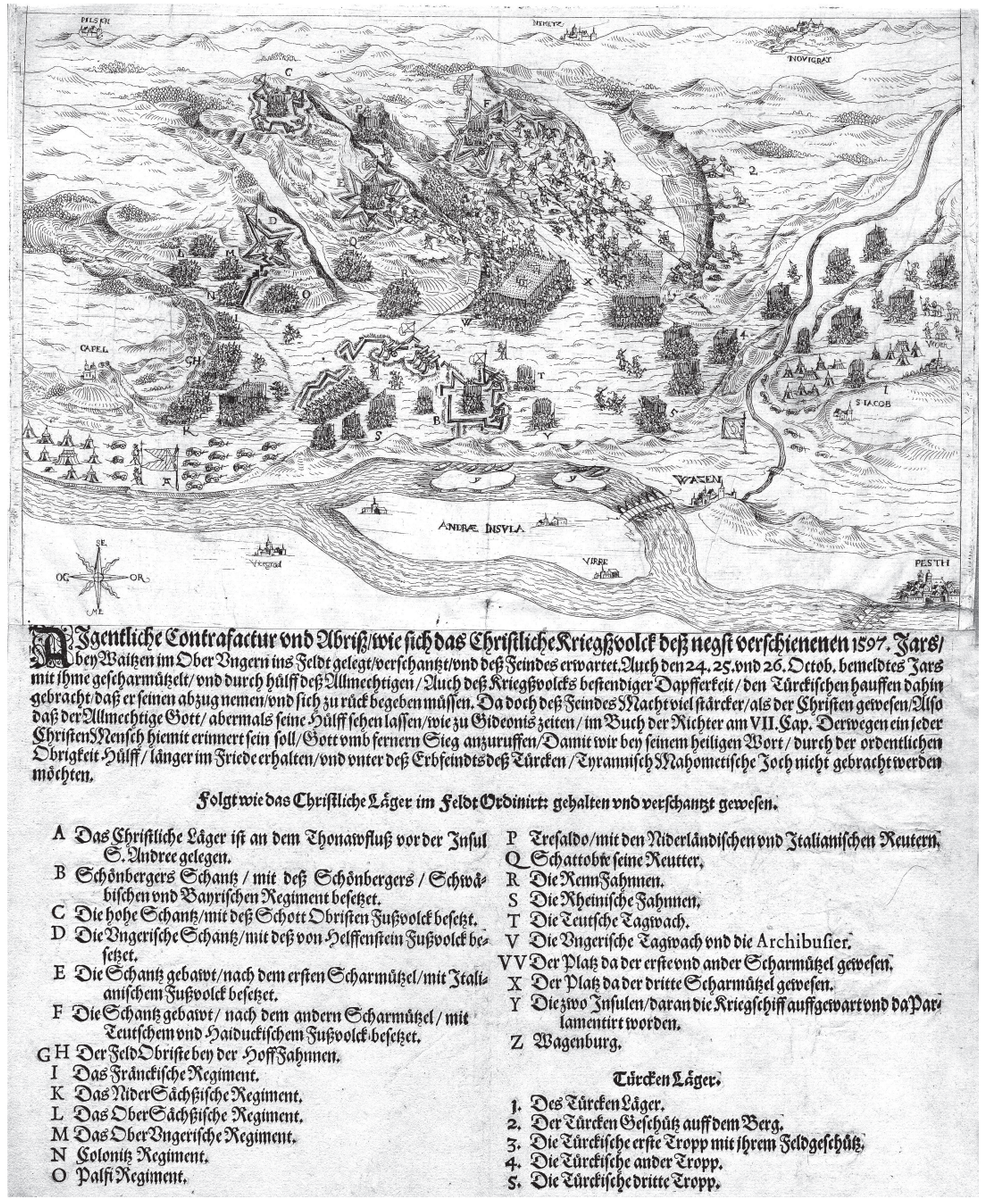

Jgentliche Contrafactur vnd Abriß/ wie sich das Christliche Kriegßvolck deß negst verschienenen 1597. Jars/ bey Waitzen im Ober Vngern ins Feldt gelegt/ verschantzt/ vnd deß Feindes erwartet. Auch den 24. 25. vnd 26. Octob. bemeldtes Jars mit ihme gescharmützelt/ vnd durch hülff deß Allmechtigen/ Auch deß Kriegßvolcks bestendiger Dapfferkeit/ den Türckischen hauffen dahin gebracht/ daß er seinen abzug nemen/ vnd sich zu rück begeben müssen. Da doch deß Feindes Macht viel stärcker/ als der Christen gewesen/ Also daß der Allmechtige Gott/ abermals seine Hülff sehen lassen/ wie zu Gideonis zeiten/ im Buch der Richter am VII. Cap. Derwegen ein jeder Christen Mensch hiemit erinnert sein soll/ Gott vmb fernern Sieg anzuruffen/ Damit wir bey seinem heiligen Wort/ durch der ordentlichen Obrigkeit Hülff/ länger im Friede erhalten/ vnd vnter deß Erbfeindts deß Türcken/ Tyrannisch Mahometische Joch nicht gebracht werden möchten.

Folgt wie das Christliche Läger im Feldt Ordinirt gehalten vnd verschantzt gewesen.

A Das Christliche Läger ist an dem Thonawfluß vor der Insul S. Andree gelegen.
B Schönbergers Schantz / mit deß Schönbergers / Schwäbischen vnd Bayrischen Regiment besetzet.
C Die hohe Schantz/ mit deß Schott Obristen Fußvolck besetzt.
D Die Vngerische Schantz/ mit deß von Helffenstein Fußvolck besetzet.
E Die Schantz gebawt/ nach dem ersten Scharmützel/ mit Italianischem Fußvolck besetzet.
F Die Schantz gebawt/ nach dem andern Scharmützel / mit Teutschem vnd Haiduckischem Fußvolck besetzet.
G H Der Feld Obriste bey der Hoff Fahnnen.
I Das Fränckische Regiment.
K Das Nider Sächsische Regiment.
L Das Ober Sächsische Regiment.
M Das Ober Vngerische Regiment.
N Colonitz Regiment.
O Palfi Regiment.
P Treßaldo/ mit den Niderländischen vnd Italianischen Reutern.
Q Schattobre seine Reutter.
R Die Reun Fahnnen.
S Die Rheinische Fahnnen.
T Die Teutsche Tagwach.
V Die Vngerische Tagwach vnd die Archibusier.
VV Der Platz da der erst vnd ander Scharmützel gewesen.
X Der Platz da der dritte Scharmützel gewesen.
Y Die zwo Insulen/ daran die Kriegschiff auffgewart vnd da Parlamentirt worden.
Z Wagenburg.

Türcken Läger.

1. Des Türcken Läger.
2. Der Türcken Geschütz auff dem Berg.
3. Die Türckische erste Tropp mit ihrem Feldgeschütz.
4. Die Türckische ander Tropp.
5. Die Türckische dritte Tropp.

15 eves haboru print.indd 216 23/03/2021 10:05

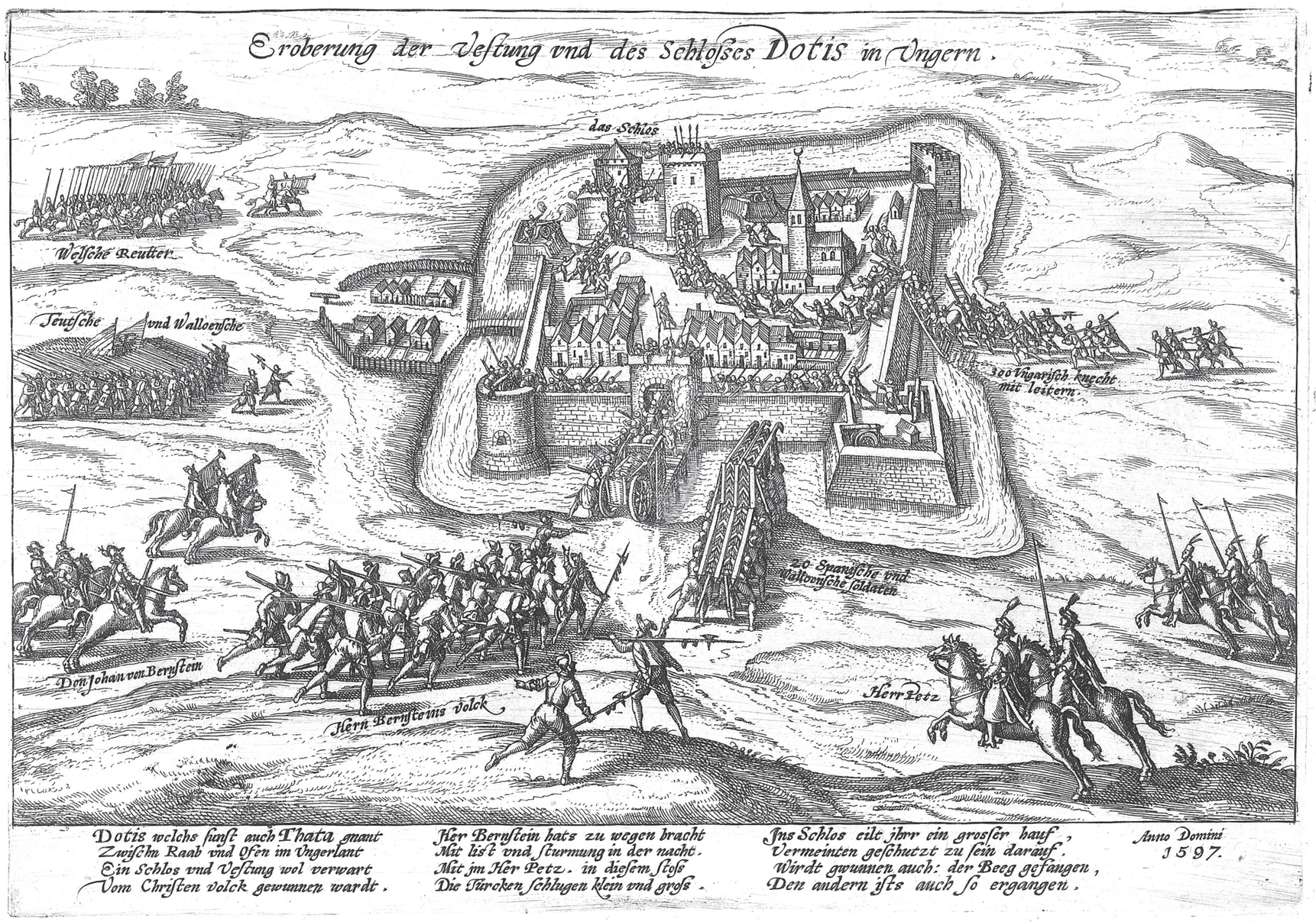

103. kép Tata 1597/3

15 eves haboru print.indd 217 23/03/2021 10:05

104. kép Tata 1597/4

15 eves haboru print.indd 218 23/03/2021 10:05

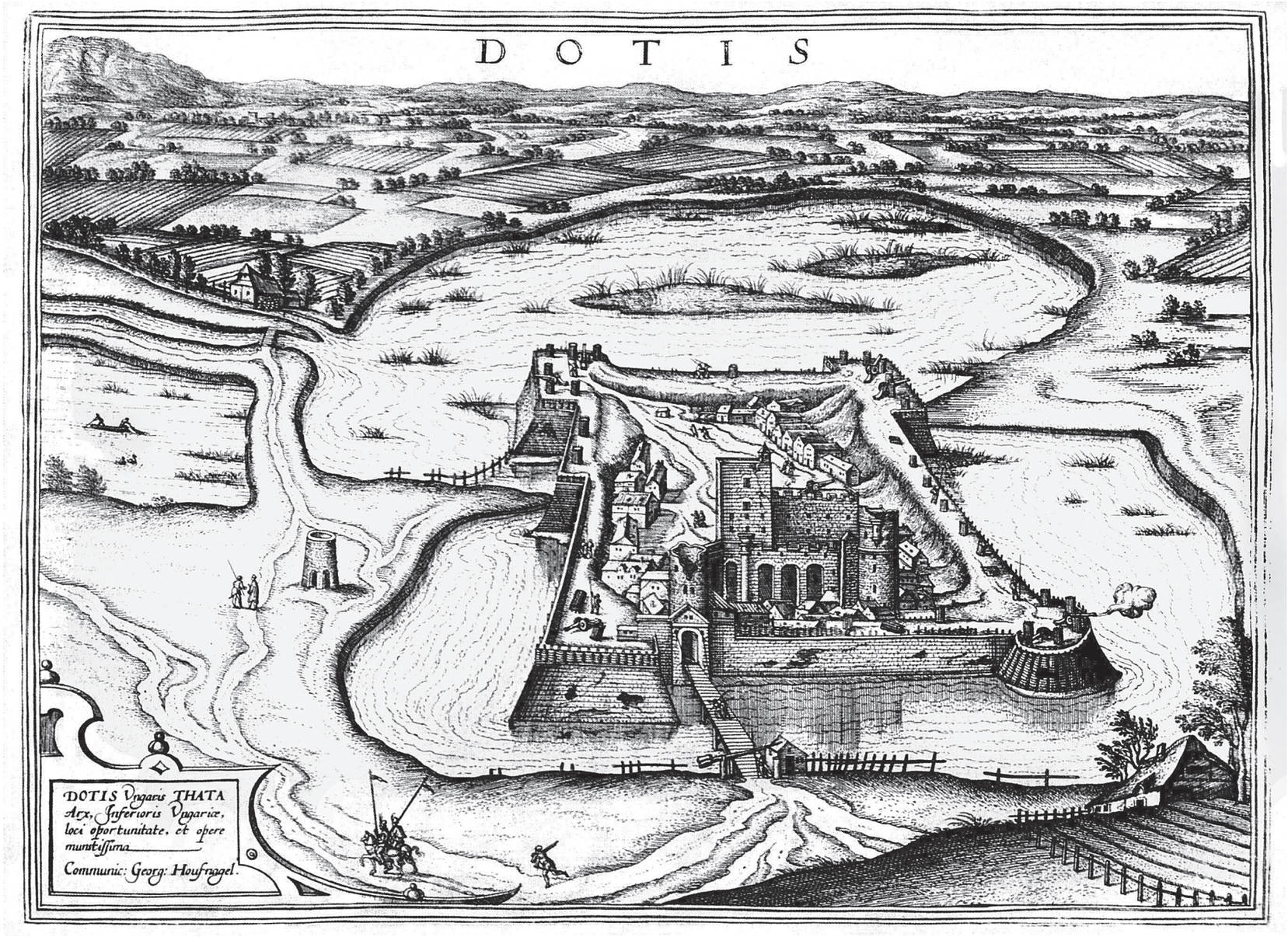

105. kép Tata 1617/1

15 eves haboru print.indd 219 23/03/2021 10:05

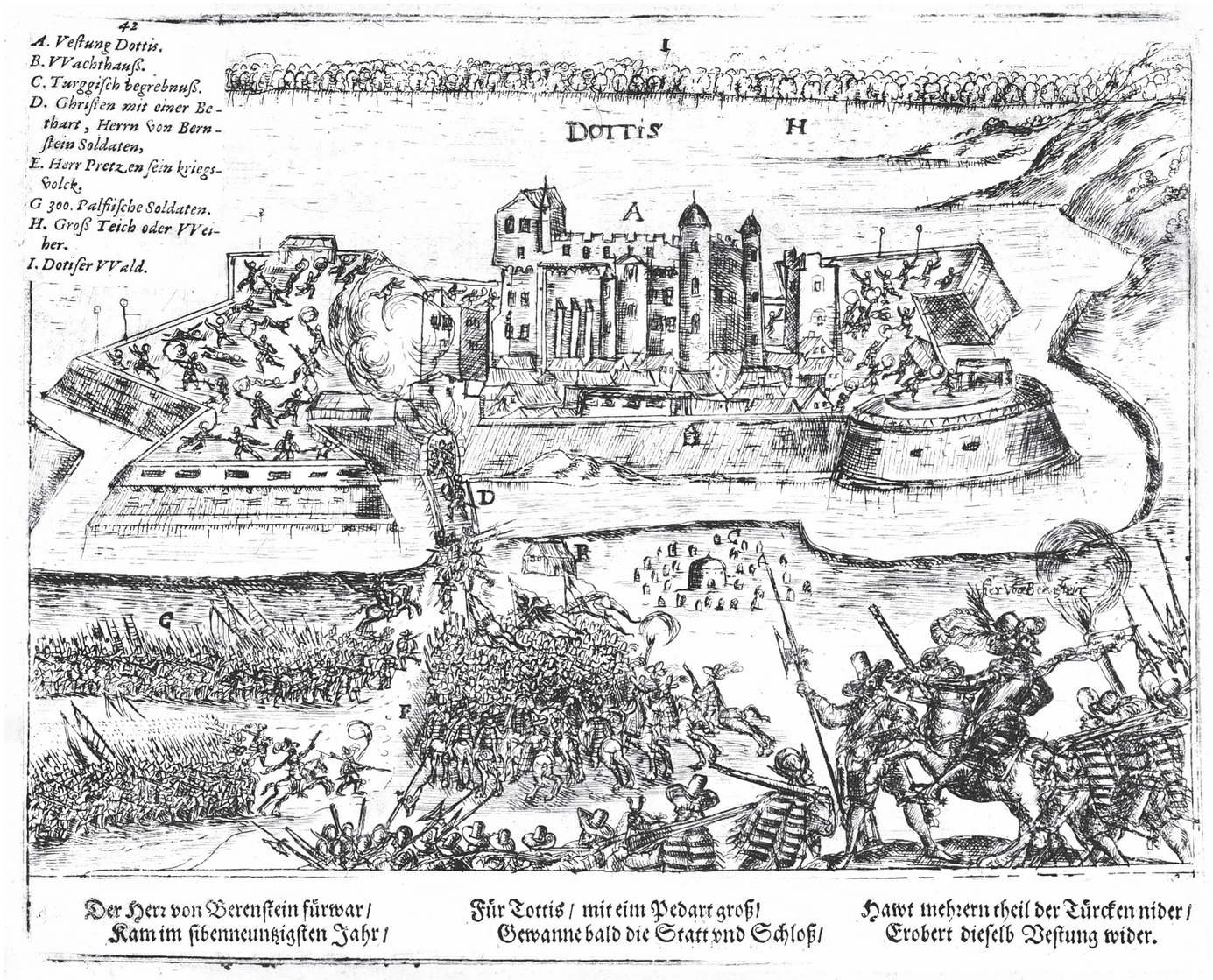

106. kép Tata 1603/2

15 eves haboru print.indd 220 23/03/2021 10:05

107. kép Pápa (1597)/1

15 eves haboru print.indd 221 23/03/2021 10:05

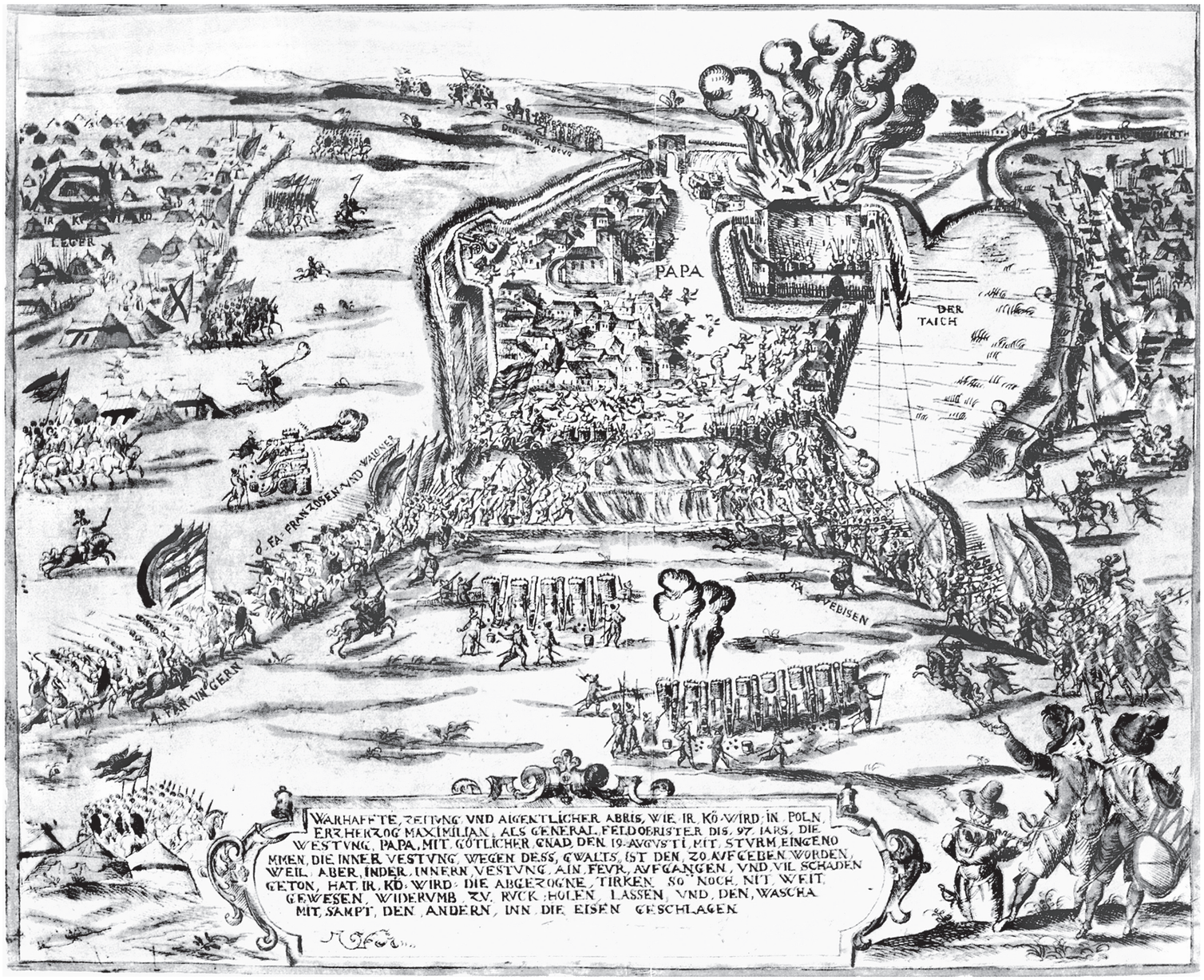

108. kép Pápa 1597/2

15 eves haboru print.indd 222 23/03/2021 10:05

109. kép Pápa 1597/3

15 eves haboru print.indd 223 23/03/2021 10:05

110. kép Pápa 1597/4

15 eves haboru print.indd 224 23/03/2021 10:05

111. kép Pápa 1617/1

15 eves haboru print.indd 225 23/03/2021 10:05

15 eves haboru print.indd 226 23/03/2021 10:05

44 Die auff Sant Martins Berg/ vorab Viel Schaden thetten/ doch alßdann/ Verlieſſen ſie die Veſtung bald/
Der Chriſten Läger/ ſo vor Raab Wie man ſchickt in fünfftauſent Mann/ Vnd flohen darauß in ein Wald/

15 eves haboru print.indd 227 23/03/2021 10:05

GIAVARINO FORTEZZA IN ONGHERIA ASSEDIATA
nouamente dall'esercito Imperiale l'anno. 1597.
Franco for:

114. kép Győr (1597)/2

15 eves haboru print.indd 228 23/03/2021 10:05

115. kép Győr 1597/2

15 eves haboru print.indd 229 23/03/2021 10:05

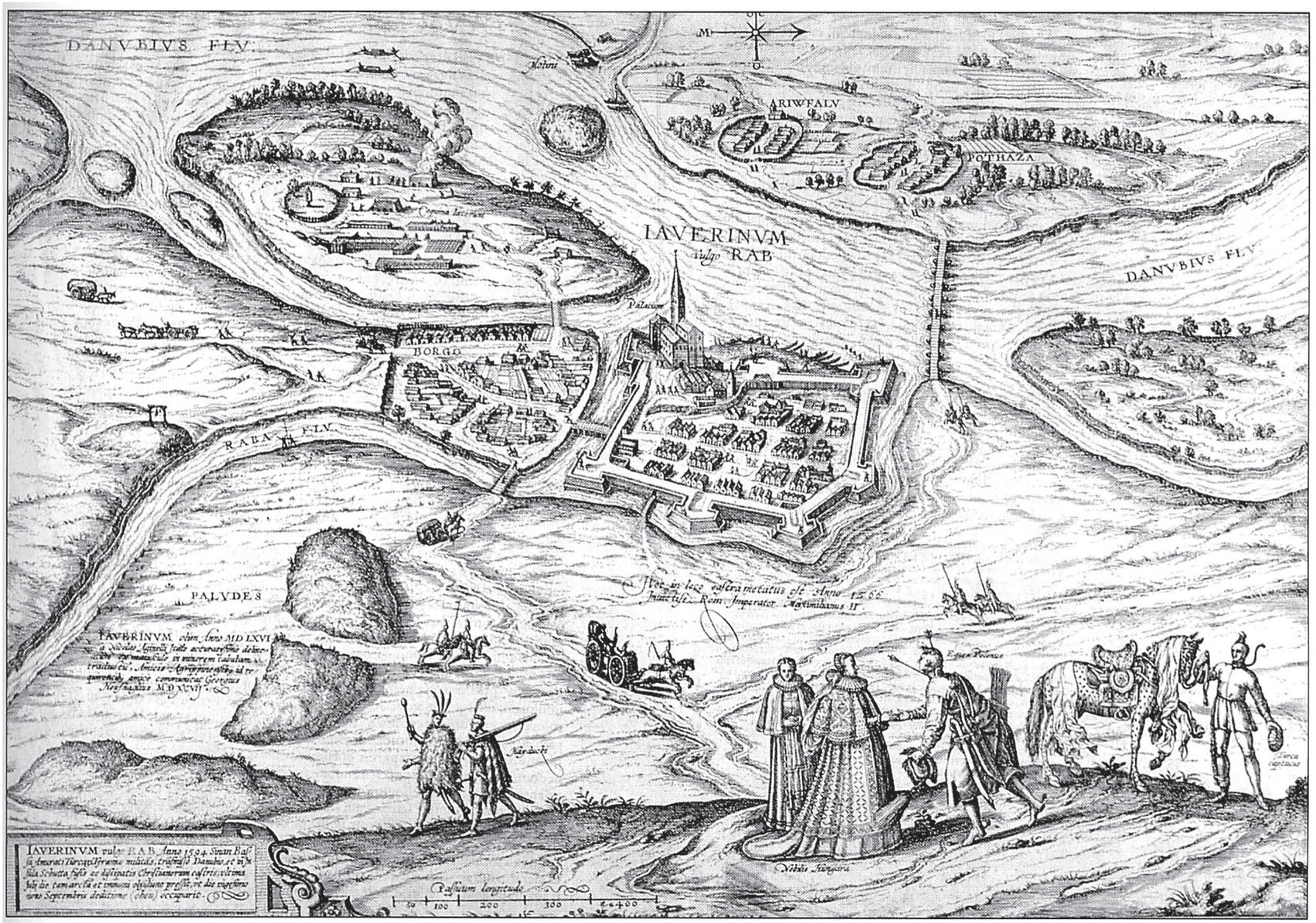
DANVBIVS FLV.
Molini
ARIWFALV
POTHAZA
IAVERINVM
vulgo RAB
DANVBIVS FLV
Palatium
BORGO
RABA FLV.
PALVDES
Pars arcis
Pars Palatii
Pars Pontis
Pars Ciuitatis
Pars Fossæ
Pars Propugnaculi
Pars Valli
Pars Portæ
Pars Turris

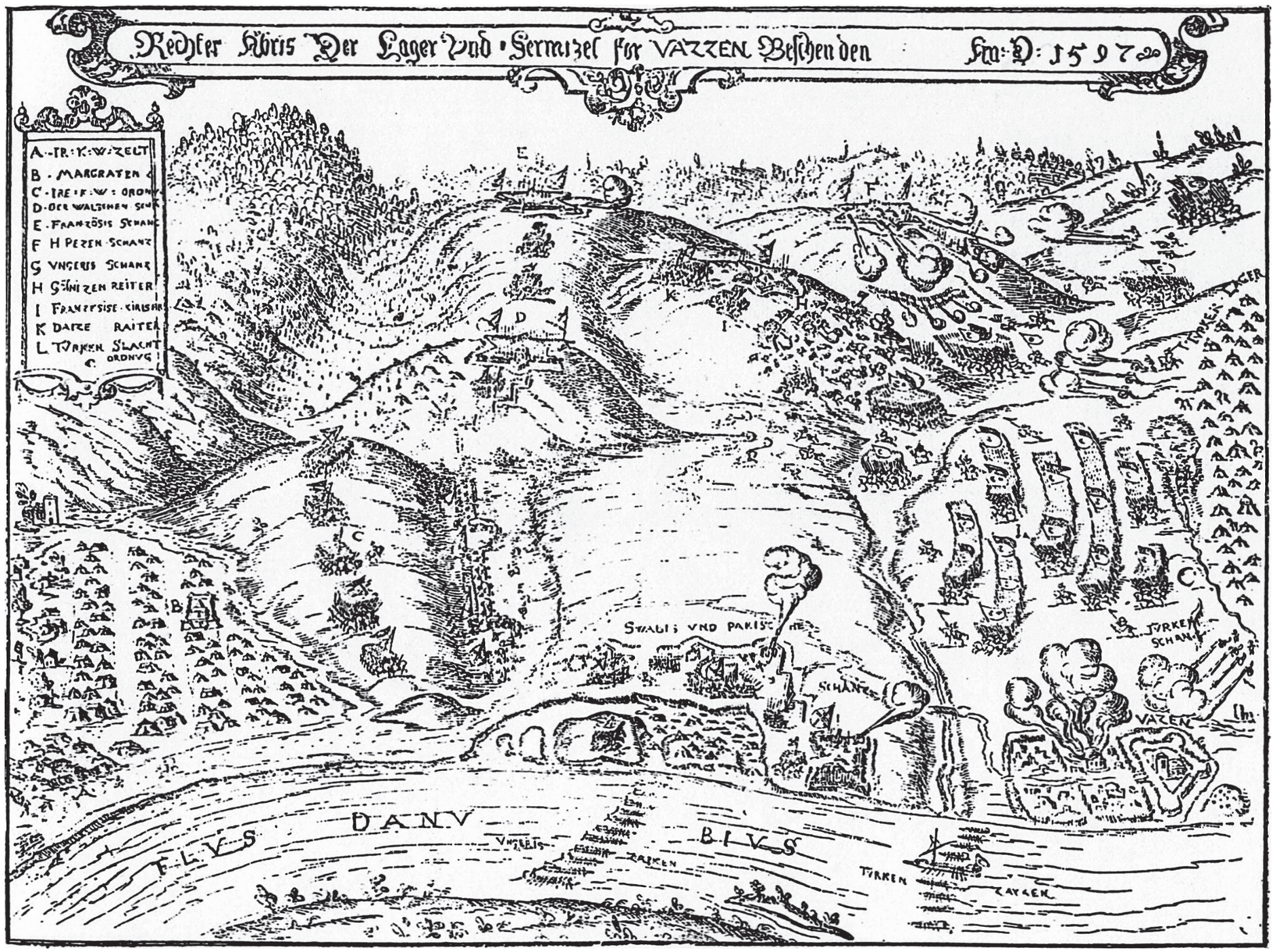

117. kép Vác (1597)/1

15 eves haboru print.indd 231 23/03/2021 10:05

118. kép Vác 1598/1

15 eves haboru print.indd 232 23/03/2021 10:05

119. kép Győr 1598/5

15 eves haboru print.indd 233 23/03/2021 10:05

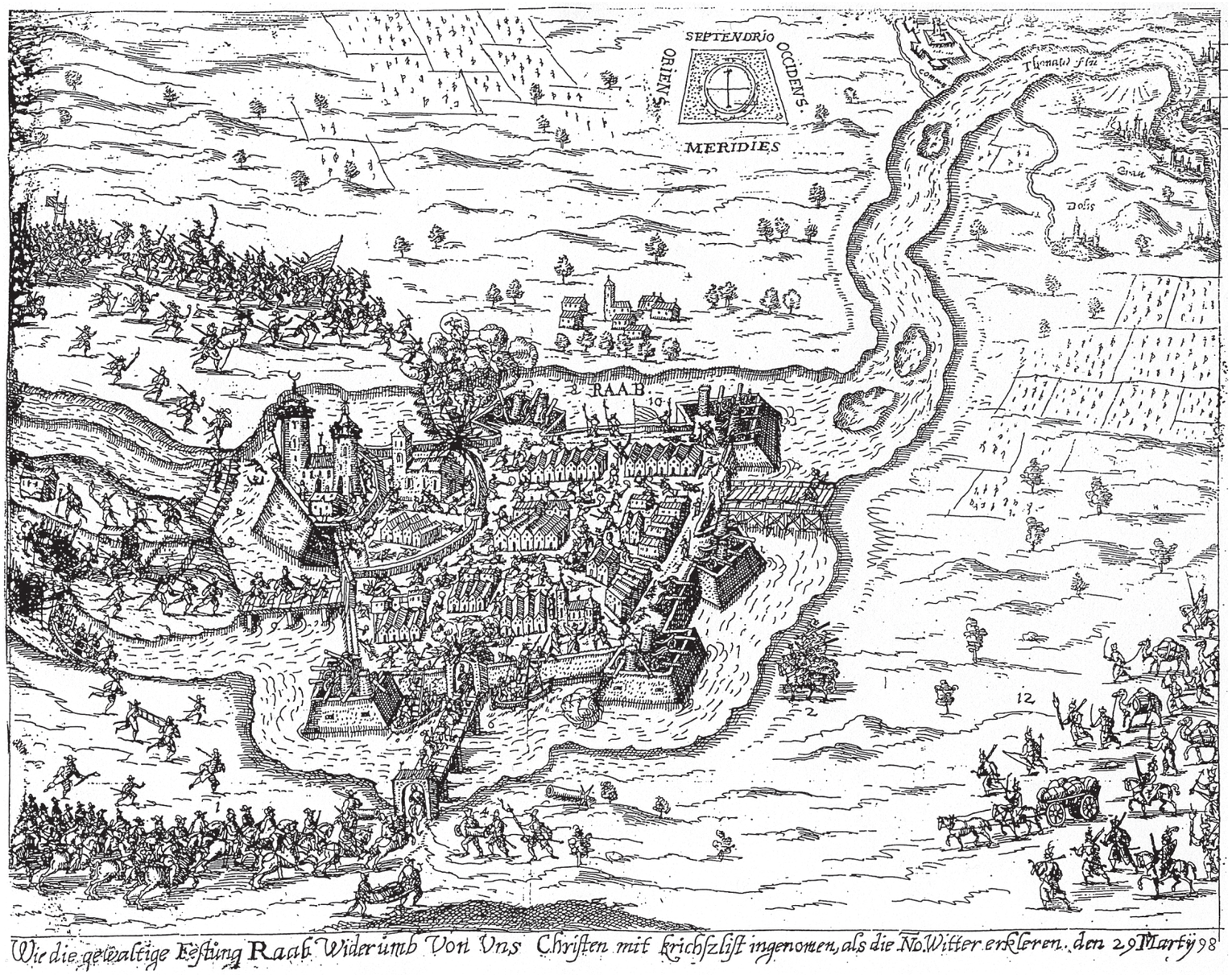

120. kép Győr 1598/3

15 eves haboru print.indd 234 23/03/2021 10:05

121. kép Győr 1598/2

15 eves haboru print.indd 235 23/03/2021 10:05

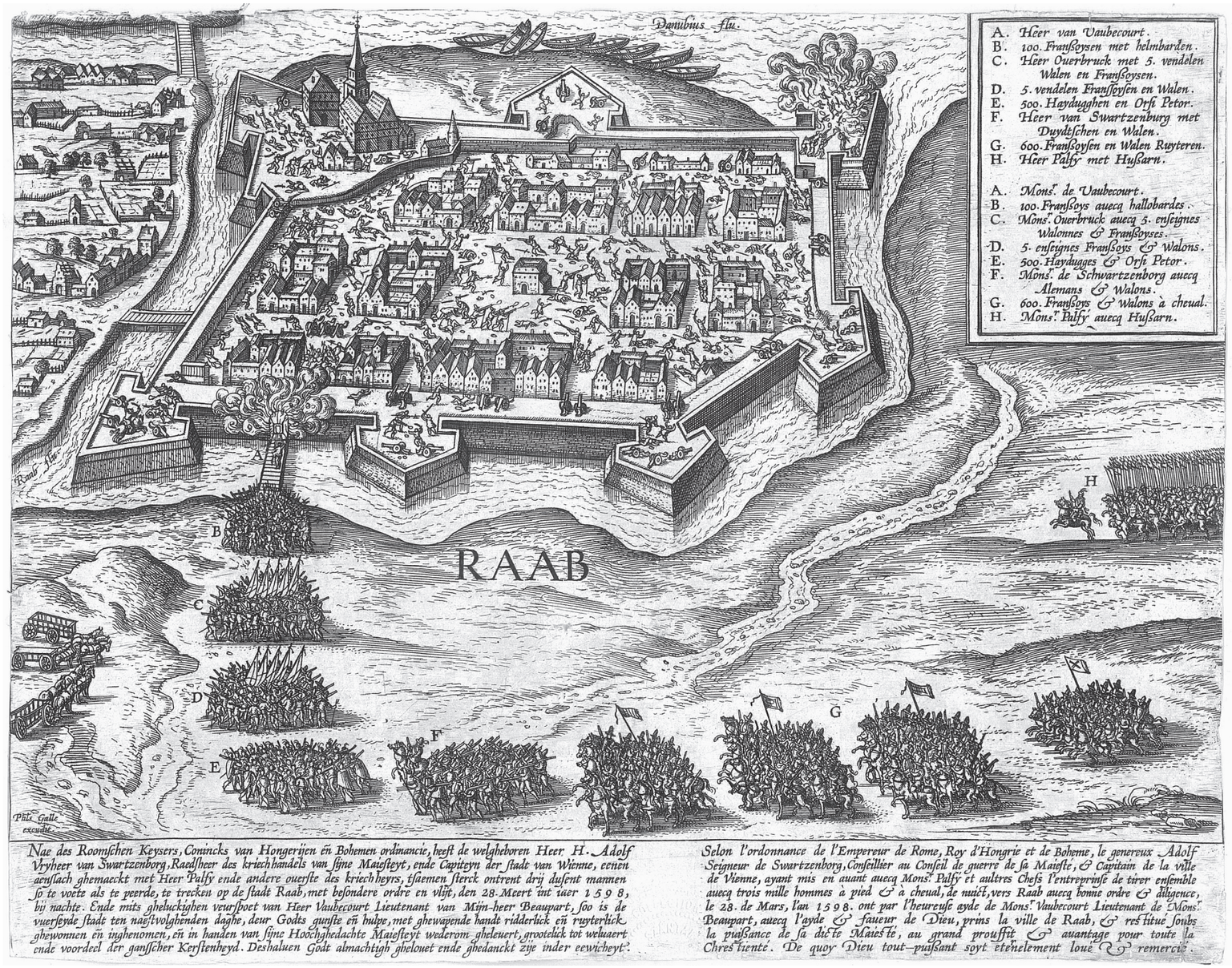

15 eves haboru print.indd 236 23/03/2021 10:05

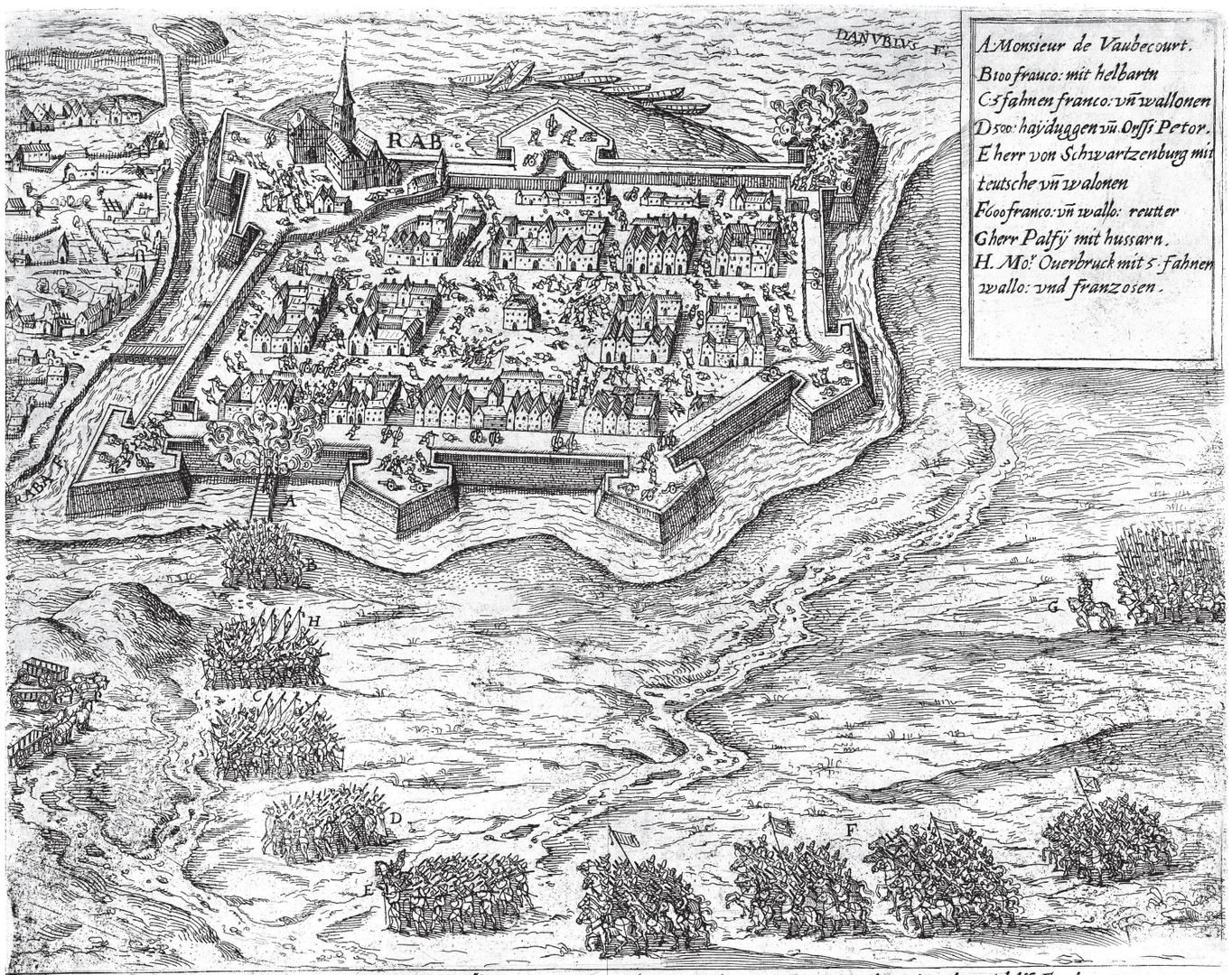

Auff der Röm: Käy: auch zu Hungern vnd Bohaimb Könige: Ma.t vorgehunde allergenedigste verordnung, hat der Wolgeborne herr, herr Adolff Freyherr vonn Schwartzenberg, ihrer Ma.t Kriegs rhat, vnd Statt Hauptman zu Wienn, seine Impresa mit herrn Palfy, vnd andre deroselben vnterhaltenen Kriegs vnnd granitz volckh in 3000 starckh zu ross vnnd fues auf Raab mit sonderer ordtnung vnd fleis den 28 Marty A°98 bey nächtlicher weill furgenommen, den anfang durch Monsieurs Biaupart leytenambt mit namen Vaubecourt gluckhlichen gemacht vnd solche vestung volgenden tags vermitels göttlicher verlahung mit gewehrter hanlt ritterlich erobert vnd zu hochstgedachter ihrer Ma.t handen der gantzen Christenheit zum besten widrumb geliuert. darfur Gott ebiglichen danckh gesagt seye.

123. kép Győr 1598/11

15 eves haboru print.indd 237 23/03/2021 10:05

IAVRINVM, vulgo RAAB, munitissimum Hungariæ opidum, ad confluentiam Rabi et Danubij situm, vnicum christianitatis, pro vienna, Austria, atque Germania propugnaculi Anno M.D.XC.VI. Die xix. Septembris. Sinan Bassa Amuratis Turcici Cæsaris belli Dux, per Hardeckium Comitem, inuitis præsidiarijs et honoris tuendi causa, contra protestantibus, dedition barbaris traditum. Sed diuina fauente gratia, Anno partæ salutis M.D.XCVIII. Die 28. Martij, auspicijs Rodolphi II. Imperatoris Foelicis semperque Augusti per Illustrem Baronem Adolphum de Schwartzenburch, Gubernatorem Viennę insigni stradagemate feliciter recuperatum, De quo Deo ter Optimo Maxi laus honor et gloria in æterna sæcula. Amen.

124. kép Győr 1598/14

15 eves haboru print.indd 238 23/03/2021 10:05

125. kép Győr 1598/7

15 eves haboru print.indd 239 23/03/2021 10:05

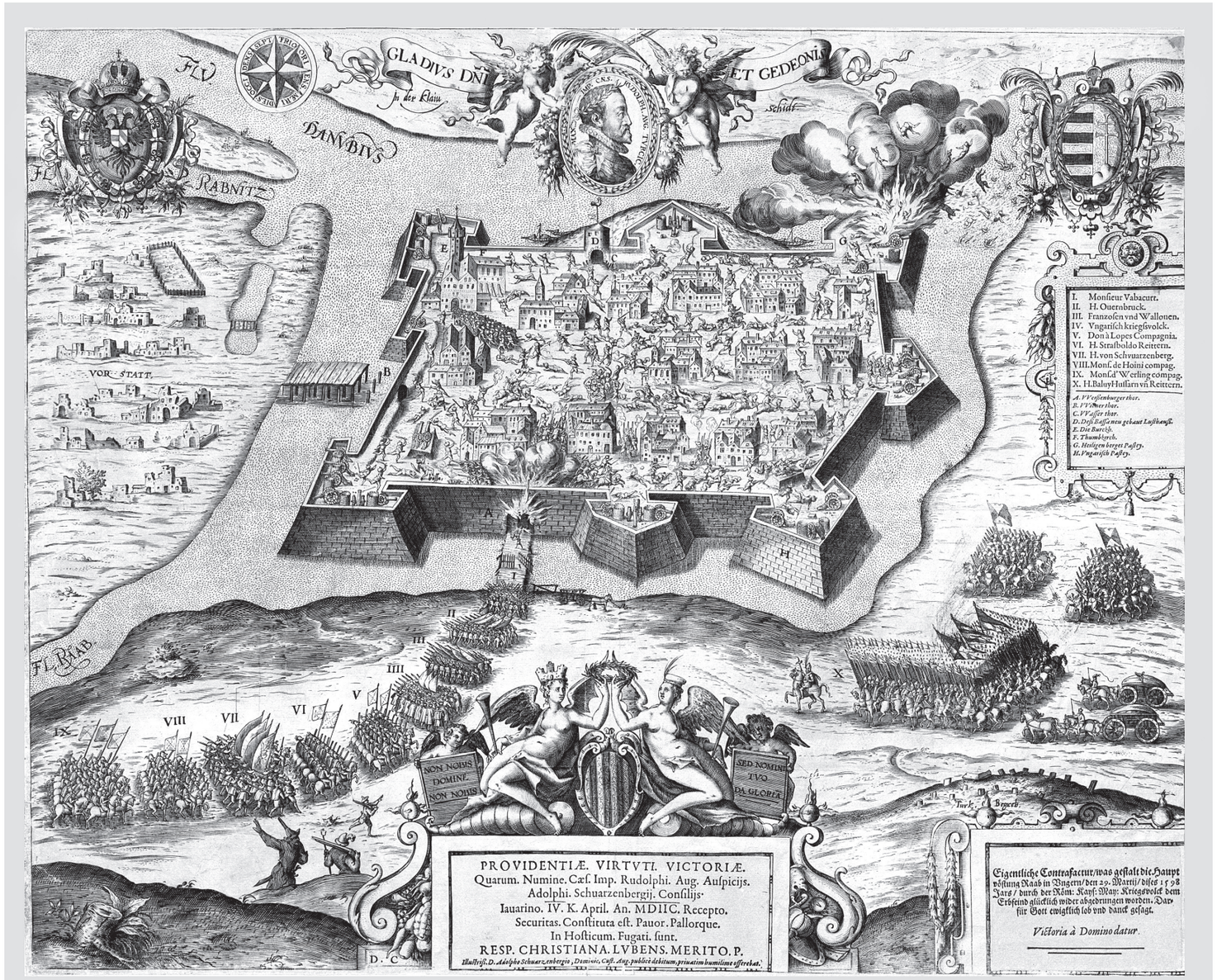

15 eves haboru print.indd 240 23/03/2021 10:05

ELEGIA

DE IAVRINO NVPER DIE XXIX MARTII. RECVPERATO.

INsula Danubij gelidis circumdatur vndis,
Qua Comari veteres compositere domos.
Obsuet Arx illi, vulgò cui nomen Arabon
Fecit, eam nigras qui prope volui aquas.
Iaurus erat quondam, Iaurinum dicitur inde,
Nomenio tales forma latina placet.
Ara munita loco, munitaq; fortiter arce,
Iuraces nulla vi potuisse capi,
Fortibus Austrinis contra arma tremenda Gera-
Vndeq; Sol oritur, terror & horror erat. (rdi,
Sed capta est Scythicis insidijs: denique technas
Spergit in Pannonia perdita vsq; fuit.

Quantus erat lustus, trepidatio quãta per orbem,
Quem pia gens CHRISTI sanguine lota colit,
Nullus erat, qui nesciat, de nobis, dicerer, ædium
Pagania Zephyri nunc plaga tota patet (rit,
Hei mihi, quid fiet, cum proxima venetia flas,
Inuadetq; tuas hostis, VIENNA, fores?
Millia quot nunquam suffret effusa Scytharum,
In caput afpicies æua coire tuum.
Nullus obex obstat, non fossæ, mœnia, terres.
Nil portrunt solopus æneæ vasa furi,
Irrita spes omnia, cerni sunt omnia lethi,
Iaurinum quotnam Turca eruentus habet.
Hic, hic funestis flatuet Pannonia bellis,
Quæ vis & ratio vertere nulla queat,
Inde micabit atrox Iuratæ agmina signis,
Castraq; firmabit sese subinde nouis,
Donec bellipotens Germania victa, Tyranno
Porrigat hos tremulas in fera vincla manus,
Ec dic hos quæsua cæco Caro nostra pauore.
Ah quam corda homi-nũ nox tenebrosa premit,
Cernere quæ desur, vel quæ manus obuia tangat,
Auxilijs nimiũm dedita turba sumus,
Continuoq; DEI nomen lucet ore frequmus,
Spes tamen in folio eſt non fita nostra DEO.
Sæpe Creatoris cæpunt obliuia mentes,
Sæpe Creatoris numen inesse putat.
Hæc tam inflammat fummis blasphemia Patris,
Effigit hæc nostris iydera prona malis,
Quòd DEUS aures nobis intercipit Arces,
Id merito nostro, sure sioq; facit.
Non hominum clypeus, non Arx, non ardua rupes
Nos tegat, ipse iam ni DEVS addat opem.
Confer ut hoc certò: nos sæpe tutior inermes,
In medio, pios viuere more facit,
Nec medio pios nobis communibus vitur armis,
Qualia terrenus Ductor habere solet:
Tela fed interquet mage sæua, fæmenq; loemiq;
Et medio diforsa femen in hoste ferit.
Quineiam tellus motu reboante debiscens
Oppida tota vorat, concutiente DEO,
Hic trenis facile efl ullis cohibere Tyrannos,
Ne rabie quæuis depopulantur furant.
Prodita laurea erat, nec dum tamen omnia fundo
Turca malus potuit vertere hostis fuo.
Strigonium interea nostri virtute receptum eſt
CAESAREA, haud dispar Arx tibi, laure po-
Mœnia flet ceasmum salue clara Vienna, (tes.
Arx æquata solo nec Gomaræ jacet,
Hæc loca qui defenit dedit, discrimine tanto,
Prætidio haut cum fpoliata forent?
Nonne DEUS, qui fere nequit, fiducia nostri
Cordis, vt in fragili tota recumbat humo?
Per media infinuat fe nobis dia poeſtas,
Sed nos in medijs figere corda vetat.
Ergo, iuuante DEO, tarti exercitus alis
Nostet adhuc pafsim læta tropæa locat,
Et posthimodo nuper ratione fluperida
Venit in Auftriacas laurus aperta manus.
Sanguine Dux facti generosi natus ADOLPHI,
Qui de monte nigro nobile nomen habet.

Millia nec longo tantum centena laborem
Tempore, sed peragunt millia sena breui,
Nulla fit obsidio, non propugnacula denſæ
Expugnant aces: omnia salua manent,
Plus valet ars etenim prudens cum robore paruo,
Quàm vis Xerxæi militis, arte carens,
FESTA dies adest, qua clausa per ostia Christus
Vesperæ discipulos ferrur adisse fores,
Taurus fulminem horrebant mœnia Cannis,
Excubitor vero non bene cautus erat,
Horæ tres erant, mediæ post tempora noctis,
Falx orieris Lunæ prænia Solis erat.
At DEUS hanc fubita texit caligine, valuit
Tunc admota ferræ pulueris vena fuit.

Exemplo dj Ducis palmas tendentia cœlo,
Assiduas fundunt fortia castra preces.
At tibi quis sensus? quæ stant in vertice cristæ?
Calliditas reliqua est quæ, Mohometes, tibi?
En tibi consilio, longæq; potentibus armis
Mauorem cui tu bella mifanda facis.
Munc, & inde deatram bellantis LAVR.
Cuius ad arborem clauſus ferarq; ter munt:
Cui cœlum pater, Cœlicj, exercitus omnis,
Angelicrq; acies non numeranda chori.
Millia quid tua fors? poſſet plus Angelus vnus,
Millia quam centum millibus ausa virûm.
Ne dubita, Druidm manus hîc inuicta refulsit.
Supra hominis captum res quæ gesta fuit.

Et Deus in bello fauſtus fuccesſibus ornet
Castra, quibus veræ nil pietatis inest?
Sæpe dis quanis alis de mors precantur
Popluibus flexis, suxiliumq; petunt,
Cauta nec immodico merſant precordia vino,
Sed res miranda fobrietate gerunt.
Perplacet ut dulce noſtris inhiare Lyæo,
Securus, ieues fingere mente iocos,
Semineceriq; mero mox opprimit impiger hos
Deij, me non, ne de mifte ligna capat, (tos,
Sed Semi-conſulti caſtris cordatus Anorem,
Defid ut fteuens luxuriæq; modum,
Legeq; conſtringens furiofi cornua Bacchi,
Ebria ne frendat turba fit, ipſa fibi:

Sed fanars vrgens ferrunæ in corpore mettitis,
Quinq; fui facies rei laborie opus.
Suppliciterq; genu caput in conuitia flauit,
Quo terra inceſſet impietate DEUM.
Mæſte ait ami Dux ergo], fic CHRISTVS vbiq;
Conſilijs adhibendus, & ORBE, tuis.
Pernotesse tantum nos acti rapiter eus,
Et celeris potuam quamlibet effe iuuet,
Noſtrumq; vollerunt in CHRIST nomine ſignis
Vibrent ne precibus ſpicula iuncta pijs,
Millia non nobis ſexcenta nocere valebunt,
In nos arma licet Turca tota ferat.
At quaſcu;q; tamen pœnas precata merentem,
Quas facient damnant nos, DEVS ante tuum,
Valnera a nam tulerit pro nobis cruſta Natus,
Reſpiciens, ira contrahe velocius.
Gemma ferulas non ferrea fugax Scythrarum:
Te placidum nobis fit memor eſſe patrem,
Quæ torti ema pij ſæuo patrantur ab hoſte,
Aſpice, quas clades, vulnus, probra, cruces,
Sanguine noſtrorum fatis & fit morte literarum,
Prorſus & accifi nunc miſerere gregis.
Ne ſine exciſi cornua re-ſint colentema,
Ne ſine deleri templa ſacratarubi.
Turca bor as arces, legesq; euertat honeſtas,
Et quæcunq; vocat juralibeda, rapit.
Pernegat eſſe DEUM, qui ſe pateſcere ab alto
Per verbum VERBUM ac clarescj, ſcita ſui,
Prodj DEO vero ſibi ſpectrum fingit inane,
Hoc miſer Idolum ſupplice mente colit.
Fundatus et nomen CHRIST extirpare laborat,
Hac vires omnes, infidiasq; iacit.
Nos pro laude Dei, Patris, Natiq, ſacrifq
Flamin a animemur, confermaq; manus.
Hunc modò iuentem, qui cœli regna ſolicj
Condiderit verbo, credimus eſſe DEUM.
Rebus in aduerſis hunc ſolum in vota vocamus,
Hunc & ates agimus, cum bene ceſſit opus.
Fidimus hunc quando ſolatia nulla ſuperſunt,
Et geticæ pauſtus ingruit hora necis.
Religio hæc Turcam violento concitat eſtro,
Vt ferro, & flammis nosq; DEVM q, petat,
Ergo qui vere DEUS eſt, nec precamur
Vranium, nobis vt DEUS eſſe velis.
Agmine cœlorum noſtros defende penates q
Dirrq; crudelis diſiget caſtra Getæ.
Num nisi pro nobis pugnes, nos perfidus hoſtis
Vt lupus imbelles dilaniabit oues,
Et tm Maieſtas in toto conoidet orbe,
Chriſt colùmq; ſuper de grege nullus erit.
Properero in ſummis rege nos ſemoj, periclis,
Qui columa vera nomen honore tuum,
Inuitaq; manu ſpernendo ſuccurrere nobis,
Ocasj, oprate pacis amica refer.
Sic tibi per terras pręconia magna ſonabunt,
Sic tua perpetuus fama triumphus erit.

SOLI DEO GLORIA.

Nicol. Stolzerg.
PRAESIDI.

Vratislauiæ Excudebat Georgius Bauman, ANNO M. D. XCVIII.

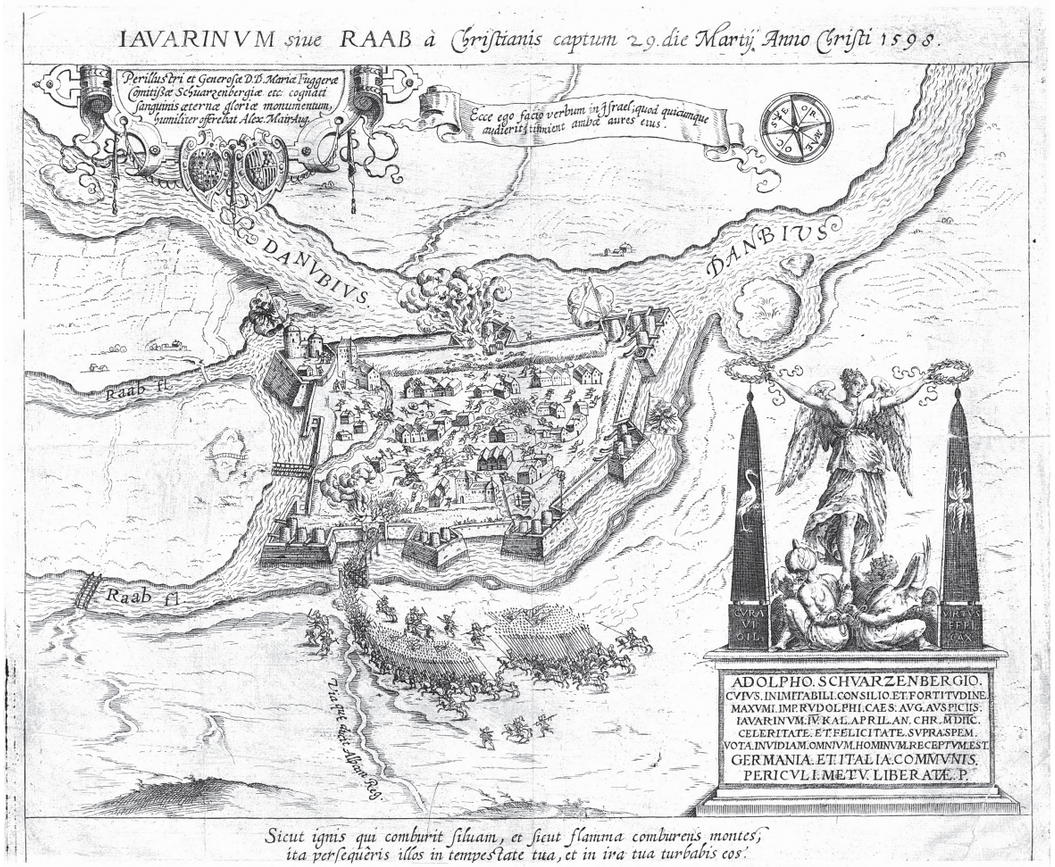

IAVARINVM *siue* RAAB *à Christianis captum 29. die Martij Anno Christi 1598.*

Sicut ignis qui comburit siluam, et sicut flamma comburens montes;
ita persequeris illos in tempestate tua, et in ira tua turbabis eos.

WIch dem der Wolgebornn Herr/Herr Adolph von Schwarzenberg / Freyherr / von der Kön: Mt: Ertzhertzog Maximiliano/vmb was mit den Gräntzen fürzunemen vnnd zuuerſuchen/ auß Wien nach Vngern abgeordnet worden/hat er/vmb etliche beſondere Kriegs / vnnd zu ſeinem fürnemen dienliche / inſtrumenta zuuerfertigen / anordnung gethon / ſich volgendts nach Graanz zu dem Herrn Balay verfügt. Als ſie nun mit notwendigen ſachen / wie auch mit Volck zu Roß vnnd Fuß verſehen / vnnd zu Comorra verſammlet geweſen / hat der Herr von Schwarzenberg / dem Kriegshauffen / ein verfaßte ordnung / wie ſie ſich in vorhabender Impreſa verhalten ſollen / ſchrifftlich vbergeben / vnd volgends den 27. deß Monats Martij zu Comorra auffgebrochen / auff Gero 2. Meil von Raab kommen. Daſelbſten den 28. diß / biß auff 5. vhr abends ſtill gelegen / dem Kriegsvolck / die vorangereyte ordnung / von newem wider fürgeleſen / vnd darauff biß an das ort / da ferende der Chriſten Läger geweſen / fortgezogen / daſelbſten ſich der Herr von Schwarzenberg zu dem Fürvolck gethon / vnd vom Pferdt abgeſeſſen / vnd mit ihnen / neben 300. Wallonſchen Pferden / fort gerucket / vnnd vnd 2. vhrn nach Mitternacht an die Porten zu Raab kommen / die erſte auffgemacht / vnnd obwollen an die andere ſo ſtarck / vnd mit groſſen Eiſen beſchlagen geweſen / der Pethar gehenckt / iſt ſie doch zum erſten mal mit aber zum andern mal auffgangen vnd zerbrochen / darduch alsbald / erſtlich die zween Obriſte / nemlich der Monſor Vabecourt, vnd der Herr von Obern Burgk / auff die der Obriſte Leutenampt zu Graan Orſy Peter Don Lopes, volgends der Herr von Schwarzenberg / vnd dann die andere nach vnd nach / wie die ordnung vermöget / hinein kommen / deren jeder ſein fleiß eingenommen / die ſich gantz Ritterlich vnd jrer pflicht gemäß verhalten. Dann obwoln die Türggen ſtarck da geweſen / vnnd ſich ernſtlich zur Wöhr geſtellt / iſt ihnen doch dermaſſen widerſtand geſchehen / vnnd verwöhrt worden / daß ſie nit zuſammen kommen / vnd wa ſie hin gewölt / wider zu ruck geſchlagen worden / biß ſie ſich endlich mit gewalt zuſammen gemacht / vnd auff ein Paſtey kommen / allda ſie ſo ſtarck an die Vnſern geſetzt / daß ſie zu rugk getzogen / da aber der Herr von Schwarzenberg / neben Herren Balay / ſie wiederumb angetriben / ſeind die Türggen wider nach der Paſtey geſagt worden. Wie nun die Türggen / ſampt den Vnſern auff gemelte Paſtey kommen / haben die Türggen das puluer / ſo die vnſern in die Lufft geworffen / vnd mit ihnen ein end gemacht / da dann deß Herren Johann Paul Compagnia Reütter / halt bei gebliben / der Reſt aber / ſambt aller geſchidter worden. Auff ſolches ſeind die Türggen in das Schlatet zuruffen / vnnd ſich darauß gewöhrt / Weilen man aber daſelbſt zubeſchiſſen ſtarck fort getriben / haben ſie ſich dem Herren von Schwarzenberg / ergeben. Wie gleichfalls dieſe ſich auß den Häuſern gethon / hernachen zum teil auch gethen / ein theil aber hat mit dem Geſchütz müſſen bezwungen den. In alle ſolche Oerter vnd Vöſtung / den 29. Martij / im Jar 1598. widerumb / dem Allmächtigen lob vnd danck geſagt / erobert / vñ in der Kön: Kay: Mayt: gewalt gebracht worden. In ſolcher eroberung iſt der Baſſa ſelbs / Welſch mit zweyen Säbeln ſtarck gewöhret / nahend bey dem Thor / da die Chriſten hinein kommen / ſampt etlichen fürnemen Türggen / wie auch der Janitſcharn Aga Baumbdia, niedergehawet / erſchoſſen / vom Pferdt abgeſeſſen / vnd mit ihnen / neben 300. Wallonſchen Pferden / fort gerucket / vnnd vnd 2. vhrn nach Mitternacht an die Porten zu Raab kommen / die erſte auffgemacht / vnnd obwollen an die andere ſo ſtarck / vnd mit groſſen Eiſen beſchlagen geweſen / der Pethar gehenckt / iſt ſie doch zum erſten mal mit aber zum andern mal auffgangen vnd zerbrochen / darduch alsbald / erſtlich die zween Obriſte / nemlich der Monſor Vabecourt, vnd der Herr von Obern Burgk / auff die der Obriſte Leutenampt zu Graan Orſy Peter Don Lopes, volgends der Herr von Schwarzenberg / vnd dann die andere nach vnd nach / wie die ordnung vermöget / hinein kommen / deren jeder ſein fleiß eingenommen / die ſich gantz Ritterlich vnd jrer pflicht gemäß verhalten. Dann obwoln die Türggen ſtarck da geweſen / vnnd ſich ernſtlich zur Wöhr geſtellt / iſt ihnen doch dermaſſen widerſtand geſchehen / vnnd verwöhrt worden / daß ſie nit zuſammen kommen / vnd wa ſie hin gewölt / wider zu ruck geſchlagen worden / biß ſie ſich endlich mit gewalt zuſammen gemacht / vnd auff ein Paſtey kommen / allda ſie ſo ſtarck an die Vnſern geſetzt / daß ſie zu rugk getzogen / da aber der Herr von Schwarzenberg / neben Herren Balay / ſie wiederumb angetriben / ſeind die Türggen wider nach der Paſtey geſagt worden. Wie nun die Türggen / ſampt den Vnſern auff gemelte Paſtey kommen / haben die Türggen das puluer / ſo die vnſern in die Lufft geworffen / vnd mit ihnen ein end gemacht / da dann deß Herren Johann Paul Compagnia Reütter / halt bei gebliben / der Reſt aber / ſambt aller geſchidter worden. Auff ſolches ſeind die Türggen in das Schlatet zuruffen / vnnd ſich darauß gewöhrt / Weilen man aber daſelbſt zubeſchiſſen ſtarck fort getriben / haben ſie ſich dem Herren von Schwarzenberg / ergeben. Wie gleichfalls dieſe ſich auß den Häuſern gethon / hernachen zum teil auch gethen / ein theil aber hat mit dem Geſchütz müſſen bezwungen den. In alle ſolche Oerter vnd Vöſtung / den 29. Martij / im Jar 1598. widerumb / dem Allmächtigen lob vnd danck geſagt / erobert / vñ in der Kön: Kay: Mayt: gewalt gebracht worden. In ſolcher eroberung iſt der Baſſa ſelbs / Welſch mit zweyen Säbeln ſtarck gewöhret / nahend bey dem Thor / da die Chriſten hinein kommen / ſampt etlichen fürnemen Türggen / wie auch der Janitſcharn Aga Baumbdia, niedergehawet / erſchoſſen / vom Pferdt abgeſeſſen / vnd mit ihnen / neben 300. Wallonſchen Pferden / fort gerucket / vnnd vnd 2. vhrn nach Mitternacht an die Porten zu Raab kommen / die erſte auffgemacht / vnnd obwollen an die andere ſo ſtarck / vnd mit groſſen Eiſen beſchlagen geweſen / der Pethar gehenckt / iſt ſie doch zum erſten mal mit aber zum andern mal auffgangen vnd zerbrochen / darduch alsbald / erſtlich die zween Obriſte / nemlich der Monſor Vabecourt, vnd der Herr von Obern Burgk / auff die der Obriſte Leutenampt zu Graan Orſy Peter Don Lopes, volgends der Herr von Schwarzenberg / vnd dann die andere nach vnd nach / wie die ordnung vermöget / hinein kommen / deren jeder ſein fleiß eingenommen / die ſich gantz Ritterlich vnd jrer pflicht gemäß verhalten. Dann obwoln die Türggen ſtarck da geweſen / vnnd ſich ernſtlich zur Wöhr geſtellt / iſt ihnen doch dermaſſen widerſtand geſchehen / vnnd verwöhrt worden / daß ſie nit zuſammen kommen / vnd wa ſie hin gewölt / wider zu ruck geſchlagen worden / biß ſie ſich endlich mit gewalt zuſammen gemacht / vnd auff ein Paſtey kommen / allda ſie ſo ſtarck an die Vnſern geſetzt / daß ſie zu rugk getzogen / da aber der Herr von Schwarzenberg / neben Herren Balay / ſie wiederumb angetriben / ſeind die Türggen wider nach der Paſtey geſagt worden. Wie nun die Türggen / ſampt den Vnſern auff gemelte Paſtey kommen / haben die Türggen das puluer / ſo die vnſern in die Lufft geworffen / vnd mit ihnen ein end gemacht / da dann deß Herren Johann Paul Compagnia Reütter / halt bei gebliben / der Reſt aber / ſambt aller geſchidter worden. Auff ſolches ſeind die Türggen in das Schlatet zuruffen / vnnd ſich darauß gewöhrt / Weilen man aber daſelbſt zubeſchiſſen ſtarck fort getriben / haben ſie ſich dem Herren von Schwarzenberg / ergeben. Wie gleichfalls dieſe ſich auß den Häuſern gethon / hernachen zum teil auch gethen / ein theil aber hat mit dem Geſchütz müſſen bezwungen den. In alle ſolche Oerter vnd Vöſtung / den 29. Martij / im Jar 1598. widerumb / dem Allmächtigen lob vnd danck geſagt / erobert / vñ in der Kön: Kay: Mayt: gewalt gebracht worden. In ſolcher eroberung iſt der Baſſa ſelbs / Welſch mit zweyen Säbeln ſtarck gewöhret / nahend bey dem Thor / da die Chriſten hinein kommen / ſampt etlichen fürnemen Türggen / wie auch der Janitſcharn Aga Baumbdia, niedergehawet / erſchoſſen / vnd volgends deß Baſſa Kopff auff die Ungariſch Daſty geſtelt worden. Deſſen ſeind auch die andere Türggen / deren in 1600. wöhlpaffter Mann geweſen / 10 ſich ermillich gewöhrt / vnd groſſen ſchaden gethon / vnd alle / auſſer 500. ſoder Hert Balay gefänglich angenomen / auff dem platz geblibe.

Der Vnſern ſeind 200. darauff gangen / vnd in 500. geſchädiget vnd verwondt worden / daß ſchier kein Rittmeiſter vnd Beuelchshaber geweſen / der nit 2. oder 3. Roß / reuter / ihme erſchoſſen vnd nider gehawet verlohren / Ja ſich ſelbſt geſchädiget vnd verwundt behalt.

In diſer Vöſtung haben die Vnſere 160. ſtuck grob Geſchütz / vñ Proviande vnd Munition / Weiauch groſſe Reichthumb bekommen. Diſes iſt ein ſehr herliche vnd bömwurdige / aber doch Blütige Victoria geweſen / dann die Türggen den vnſeren 6. gantzen Mundt der Vöſtung nit haben verſehen oder im patronieren künden. Dem Allmächtigen ſey für ſolche eroberung / Lob / Ehr / Preiß vnd danck geſagt / der wölle ſeiner armen Chriſtenheit / mit ſeinen Gnaden fer-Beyſtand erzeygen / Amen.

127. kép Győr 1598/6

128. kép Győr 1598/12

15 eves haboru print.indd 241 23/03/2021 10:05

Dergewaltigen uestung raab wie die türcken darinn mit verleibung göttlicher hülff Wunder Barlicher vnuersehener wider menschen hoffnung
Durch die Wolgeborne herrn herrn adolphen freyherrn zu schwartzenberg und herrn nidaussen palfy neben ihren Vnterge benen Manlichen
Kriegsvolck den XXVIIII maij drey stundt Vor tbag dieses M.D.L.XXXXVIII iars in der man das thor daran zuuor mit einem
Pedarrt und feuerwerck vfgesprengt überfallen die Vestung dardurch erobert und ein grosser shatz von geschutz munition pferden proviant
Klainodien und anderen darinnen gefunden Worden

129. kép Győr 1598/13

15 eves haboru print.indd 242 23/03/2021 10:05

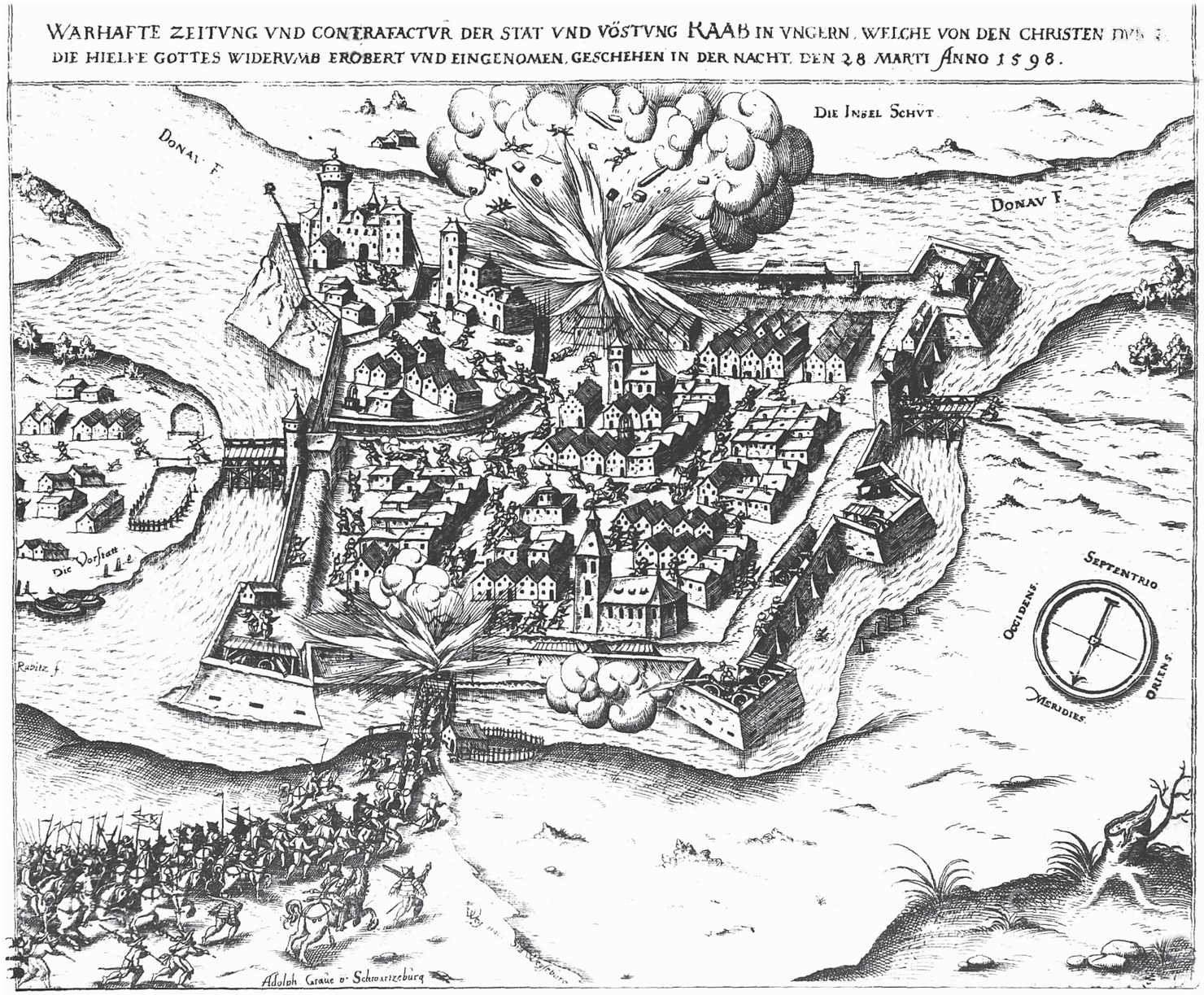

130. kép Győr 1598/4

15 eves haboru print.indd 243 23/03/2021 10:05

Auff der Röm: Kay: auch zu Hung: vnd Böhaim Konige: Mas Vorgehunde allergnedigste verordnung, hat der Wollgeborne herr herr Adolph Freyherr von Schwartzenburg, ihrer Majestatt Kriegs rath, vnd Statt Hauptman zu Wien, seine Impresa mit herren Paluy, vnd andre deroselben vnterhaltenen Kriegs vnd granitz volck, in 3000 starck zu ros vnd füs auff Raab mit sonderer ordnung vnd fleis den 28 Martij Anno 1598. bey nachtlicher weill fürgenomen, den anfang durch Monsieurs Biaupart Leytenambt mit namen Vaubecourt glücklichen gemacht, vnd solche Vestung volgenden tags Vermittels göttlicher verleihung mit gewehrter handt ritterlich erobert, vnd zu höchstgedachter ihrer Mas handen der gantzen Christenheit zum besten widerumb geliuert. Darfür Gott ewiglichen danck vnd lob gesagt seye. Amen.

15 eves haboru print.indd 244 23/03/2021 10:05

132. kép Győr 1598/17

133. kép Győr 1598/15

15 eves haboru print.indd 245 23/03/2021 10:05

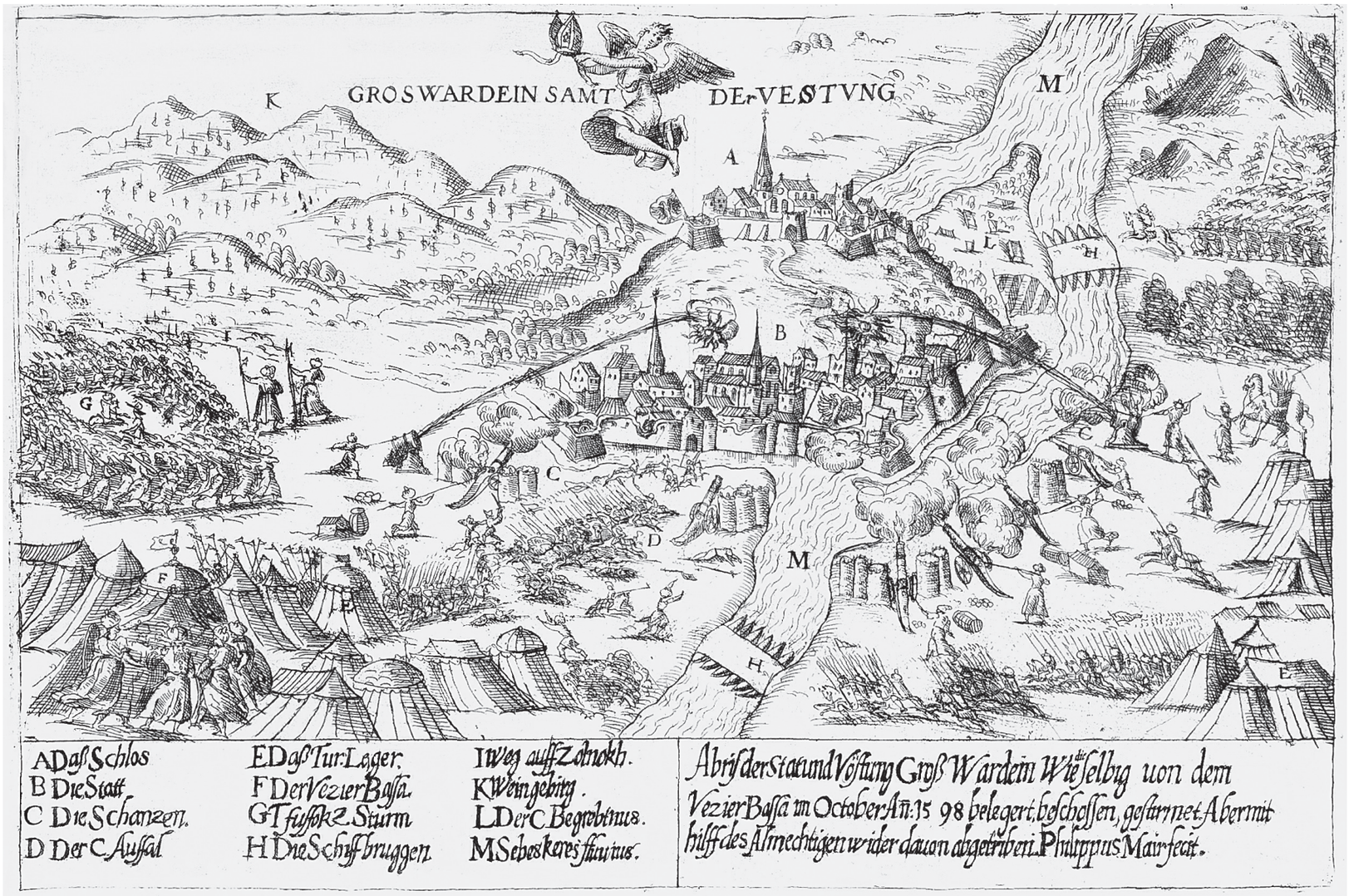

134/a. kép Nagyvárad 1599/1

15 eves haboru print.indd 246 23/03/2021 10:05

134/b. kép Nagyvárad 1617/1

15 eves haboru print.indd 247 23/03/2021 10:05

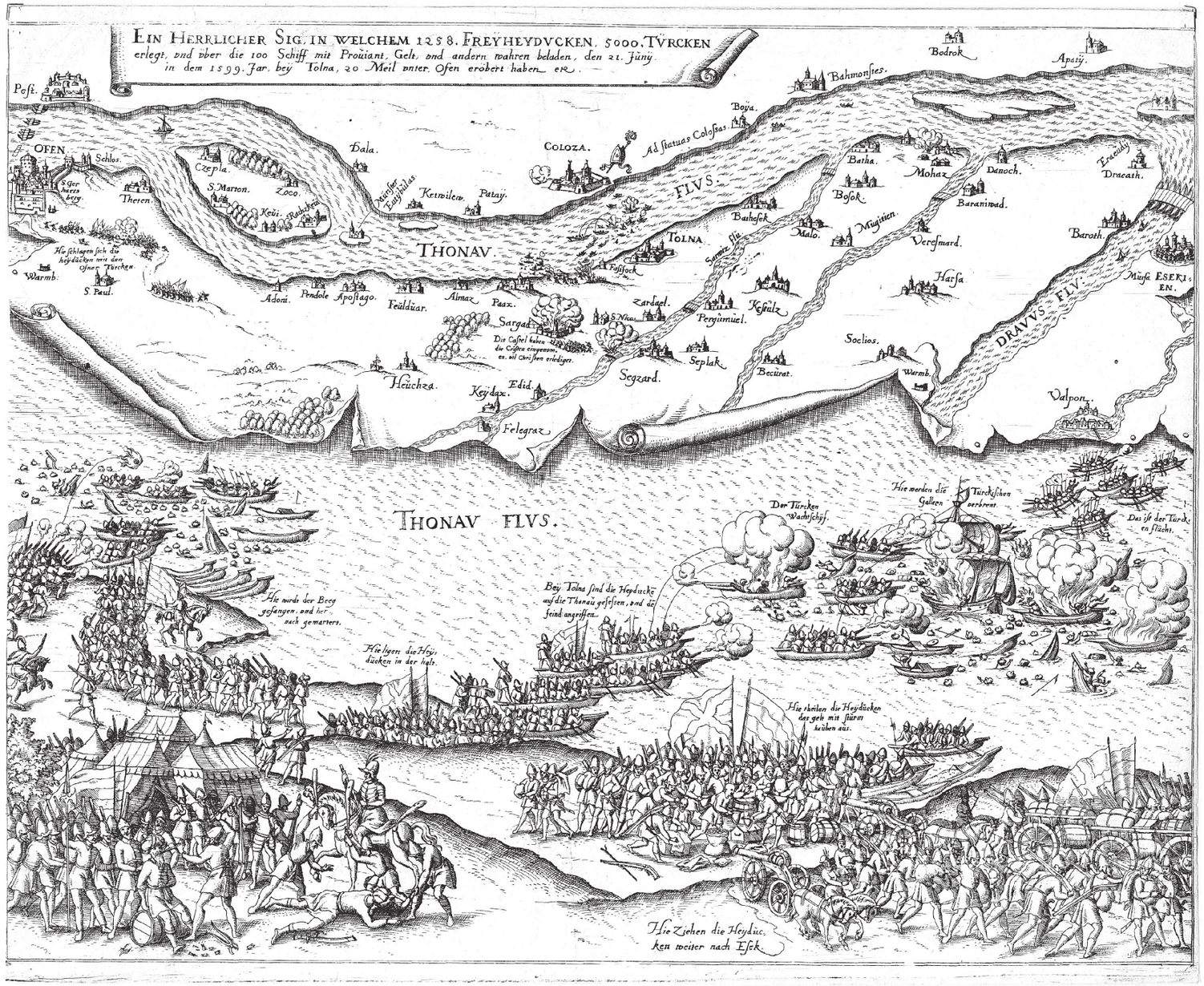

135. kép Tolna 1599/2

15 eves haboru print.indd 248 23/03/2021 10:05

136. kép Tolna 1599/3

15 eves haboru print.indd 249 23/03/2021 10:05

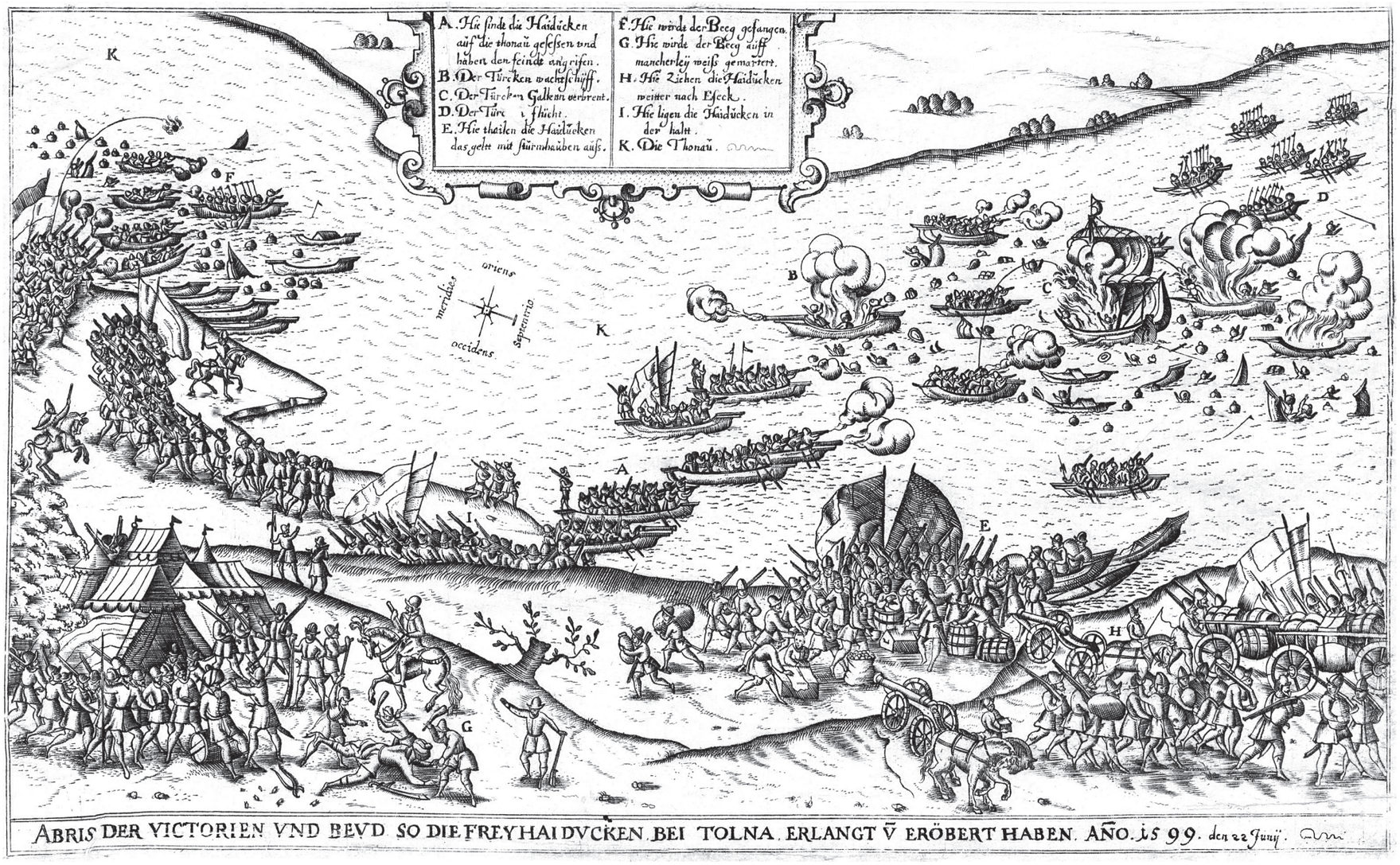

137. kép Tolna 1602/1

15 eves haboru print.indd 250 23/03/2021 10:05

138. kép Sellenberk 1600/1

15 eves haboru print.indd 251 23/03/2021 10:05

Contrafeyungen vnd abbildungen der presenten vnnd verehrungs Stucke/welche der Fürst auß der Walachey/nach erhaltnem Sig vber den Cardinal Andream Batthori/Fürstens in Sibenbürgen/vnd eroberung des gantzen Lands/der Röm: Kay: May: vberschickt vnd im Monat Januarij dises 1600. Jars in Pülsen præsentieren lassen.

A B C D E F G H H I K

Nach dem der Michael Weyda auß der Wallachey/den Cardinal Andream Batthori (welchem der vorige Sibenbürgische Fürst Sigismundus/das Land Sibenbürgen vbergeben) in freyem Veld/bey Hermanstat geschlagen/sein Volck biß auffs Haupt erlegt/vnnd er Cardinal sich flüchtig nach der Moldaw gewendet/haben jhne die Walachische Bawren/im Gebürg angetroffen/Jhne an der Stürn/wie auch im Genück/tödtlich verwundt/das Haupt abgeschlagen/vnnd nach Sibenbürgischen Weissenburg dem Michael Weyda zugesandt. Welcher nachmalen dasselbige Haupt/auff einer Leinwat abcontrafet/der Römischen Kayserlichen May: zugeschickt. Volgents als er Weyda/das gantze Land Sibenbürgen/in der Kay: May: Namen eingenommen/hat er ein ansehenliche Bottschafft/von zweintzig Personen abgefertiget/welche vmb den 3. Tag Januarij/im Jar nach Christi vnsers Heylands geburt 1600. daselbsten angelangt/Jhrer May: mit grosser Reuerentz vnd Vnderwürfflicheit/die Schlüssel zu Sibenbürgen/auch Vier eroberte Hauptfahnen/vnder welchen/zwen deß Cardinals Andreæ/einer deß vorigen Fürsten Sigismundi/vnnd der Vierdt deß Obristen Cornis Caspars/so in angeregter Schlacht gefangen worden/Hauptfahnen gewesen/wie hie oben eigentlich zusehen/vberantwortet. Volgents haben Sie auch mitgebracht/vnd der Kay: May: præsentiert des Cardinals Insigel/Schwert Buscan vnd das Pferd/auff welchem er Cardinal geritten/mit Sattel/Zaum/vnnd allen zugehörigen Rüstungen/welches/als es zu der Kay: May: geführt/vnd gleich zu dero Losament gebracht worden/einen Schrey in den anderen/wie auch am hinweg führen/gethon/darüber sich Jr May: verwundert/vnnd dreymal mit halbem Leib/das Roß zubesehen/vnder das Fenster gelegt/welches man für ein gut Omen oder Zeichen halten thut. Neben jetzt erzehlten Præsenten/haben Sie Jhrer May: auch das gantze Land Sibenbürgen vbergeben. Hat also Gott der Allmechtig/nit allein die/an Jrer May: geübte Vntrew gerochen/sondern auch wunderbarlicher weiß verhütet/daß dises gute Land nit vnder das Türckische Joch gebracht worden/der wölle ferner gnädiglich verleyhen/daß dem Erbfeind der Christenheit weittere Gelegenheit zu Tyrannisiern abgespant/sein Reich geschmählert/vnd mehr ernantem Michael Weyda/welcher den Türggen biß auff Constantinopel zuuerfolgen vrbittig/krafft/Särck/Heldenmut/vnd glückliche Vberwindung verleihen.

A. Des Cardinals Hauptfahnen.
B. Des Cardinals Insigel.
C. Des Cardinals anderer Hauptfahnen.
D. Des Cardinals Leibpferd.
E. Der Cardinalhüt.
F. Sigismundi Battori Fahnen.
G. Des Cardinals Schwerdt.
H. Die Schlüssel zu Sibenbürgen.
I. Des Cornis Caspars Fahnen.
K. Des Cardinals Buscan.

Zu Augspurg/bey Samuel Dilbaum.

139. kép Báthory András fegyverzete 1600/1

15 eves haboru print.indd 252 23/03/2021 10:05

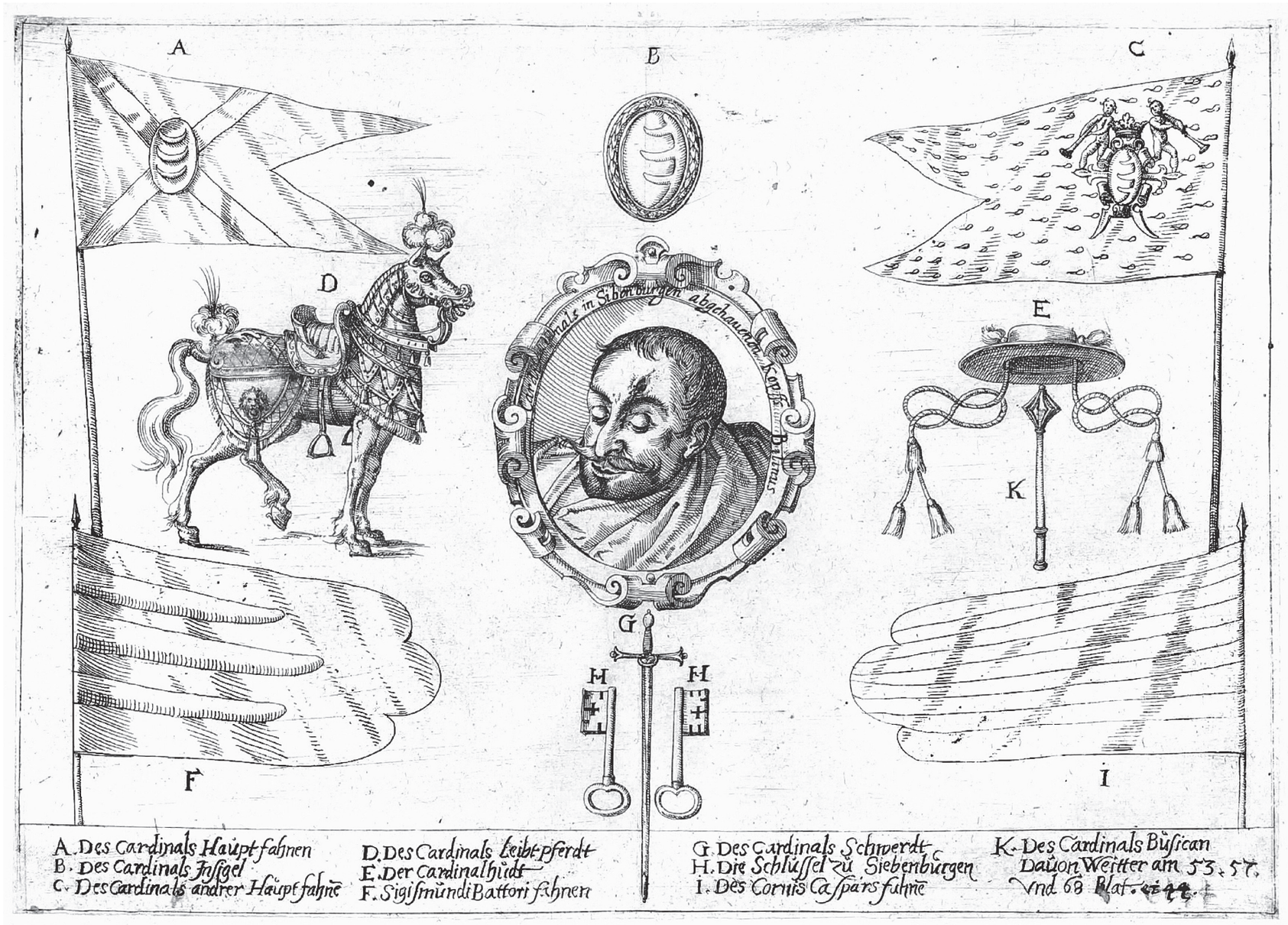

140. kép Báthory András fegyverzete 1600/2

15 eves haboru print.indd 253 23/03/2021 10:05

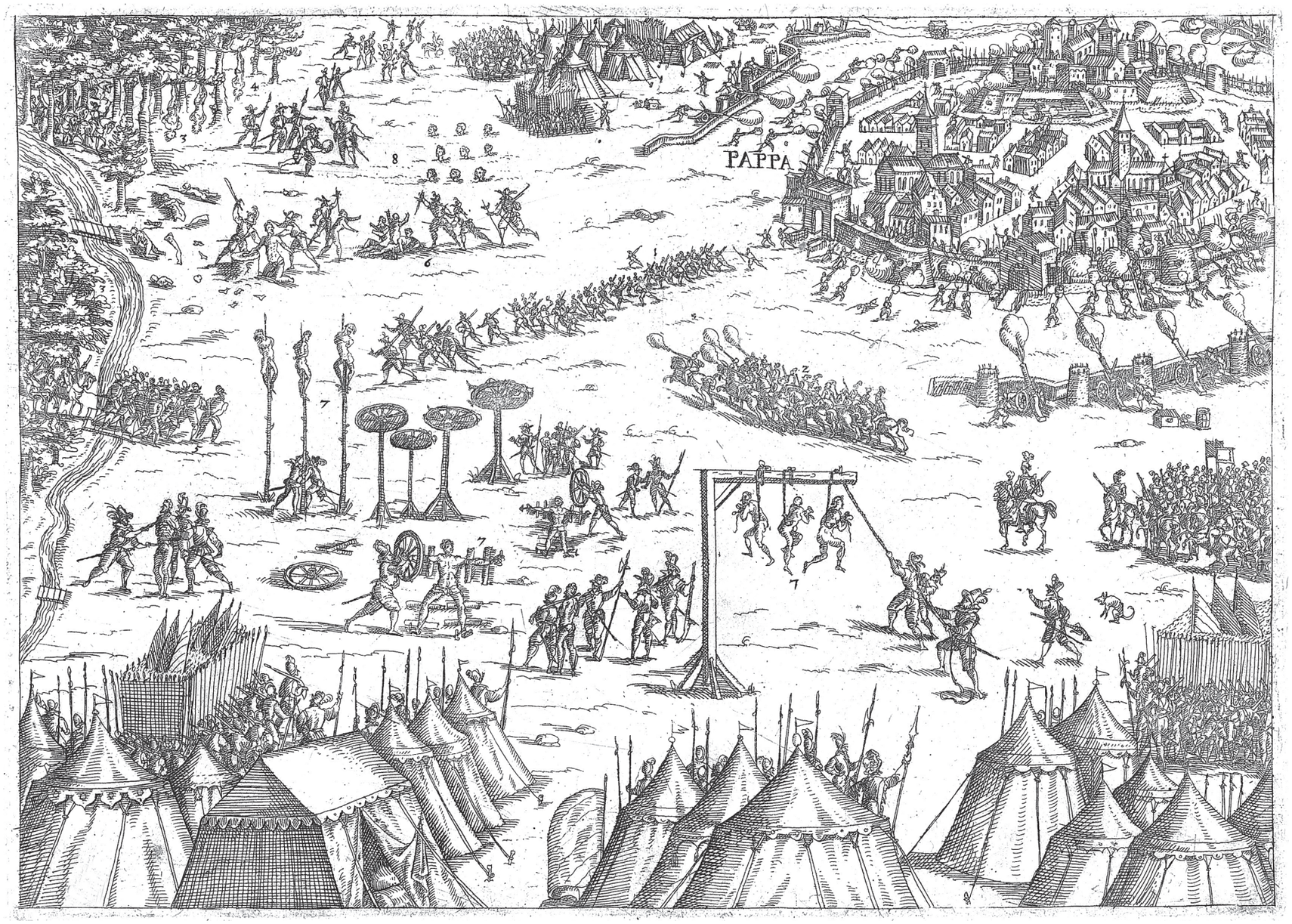

141. kép Pápa (1600)/1

15 eves haboru print.indd 254 23/03/2021 10:05

50 Die meineydigen vnd trewlosen
Zu Pappa gelegne Frantzosen/
So in der Flucht gefangen seyn/
Man richten thet mit mancher Pein/
Geschunden/gespießt/die Gemächt
Jhn auß geschnitten/geradbrecht.

142. kép Pápa 1603/3

15 eves haboru print.indd 255 23/03/2021 10:05

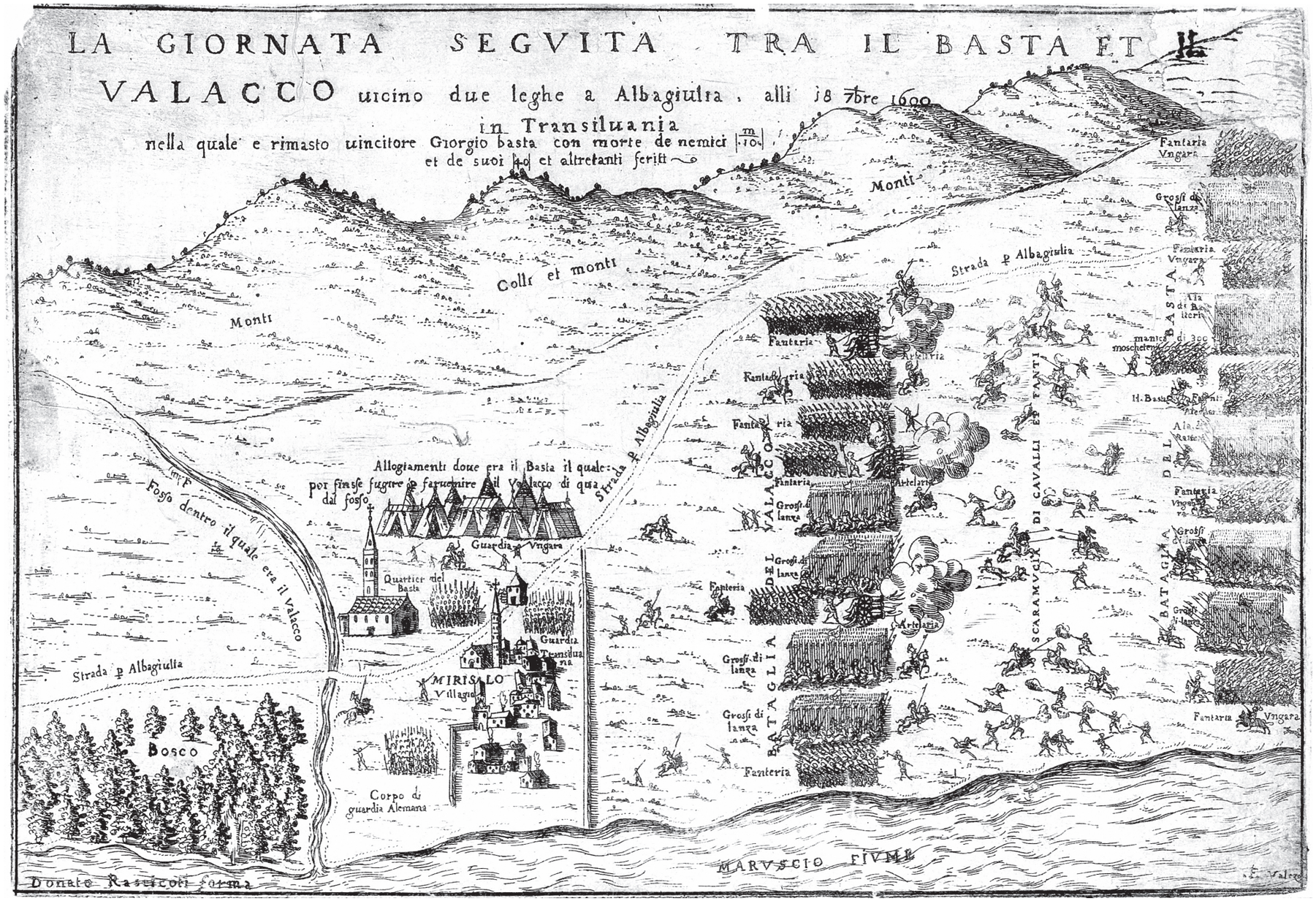

143. kép Miriszló 1600/1

15 eves haboru print.indd 256 23/03/2021 10:05

144. kép Miriszló 1601/1

15 eves haboru print.indd 257 23/03/2021 10:05

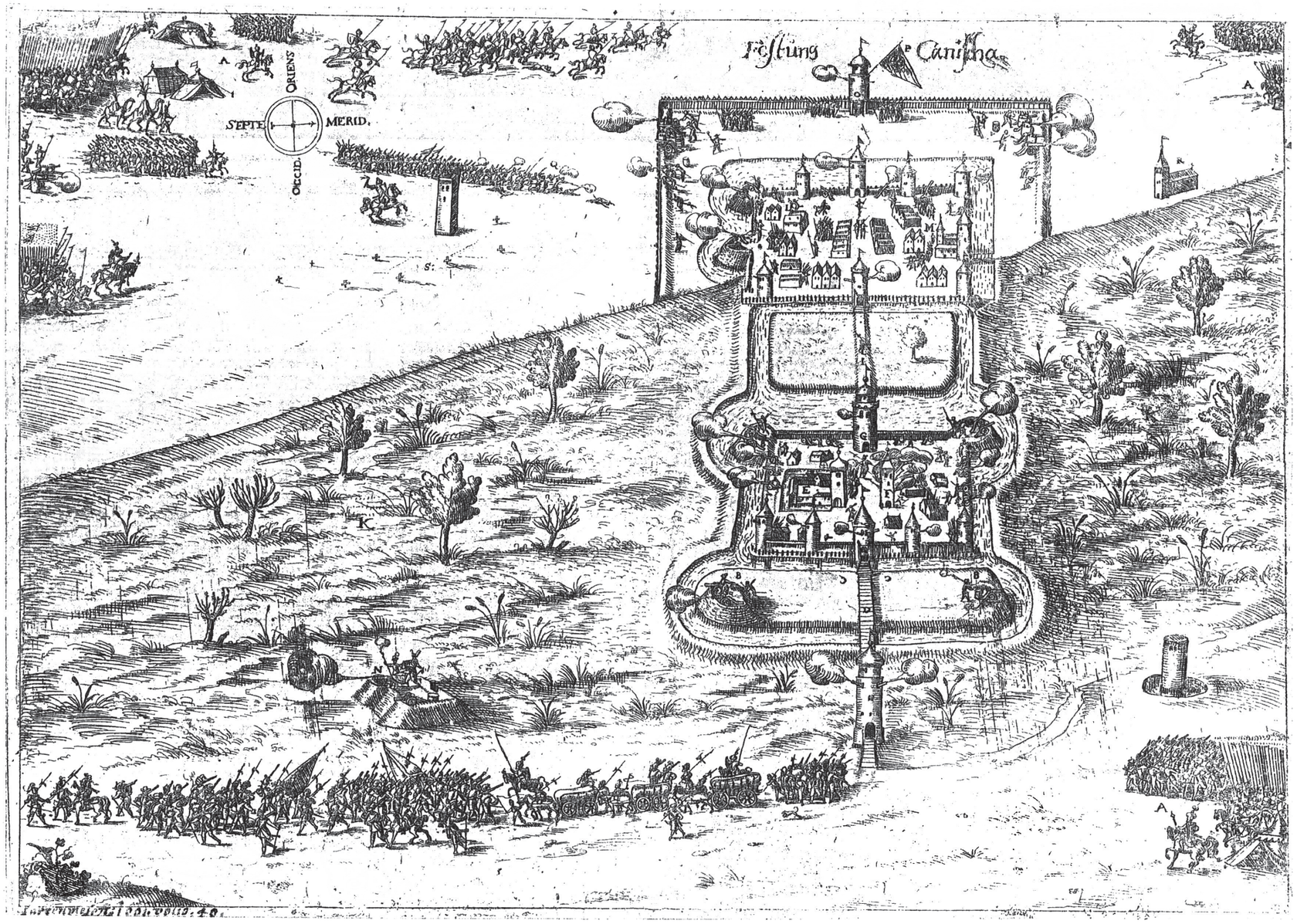

145. kép Nagykanizsa 1601/1

15 eves haboru print.indd 258 23/03/2021 10:05

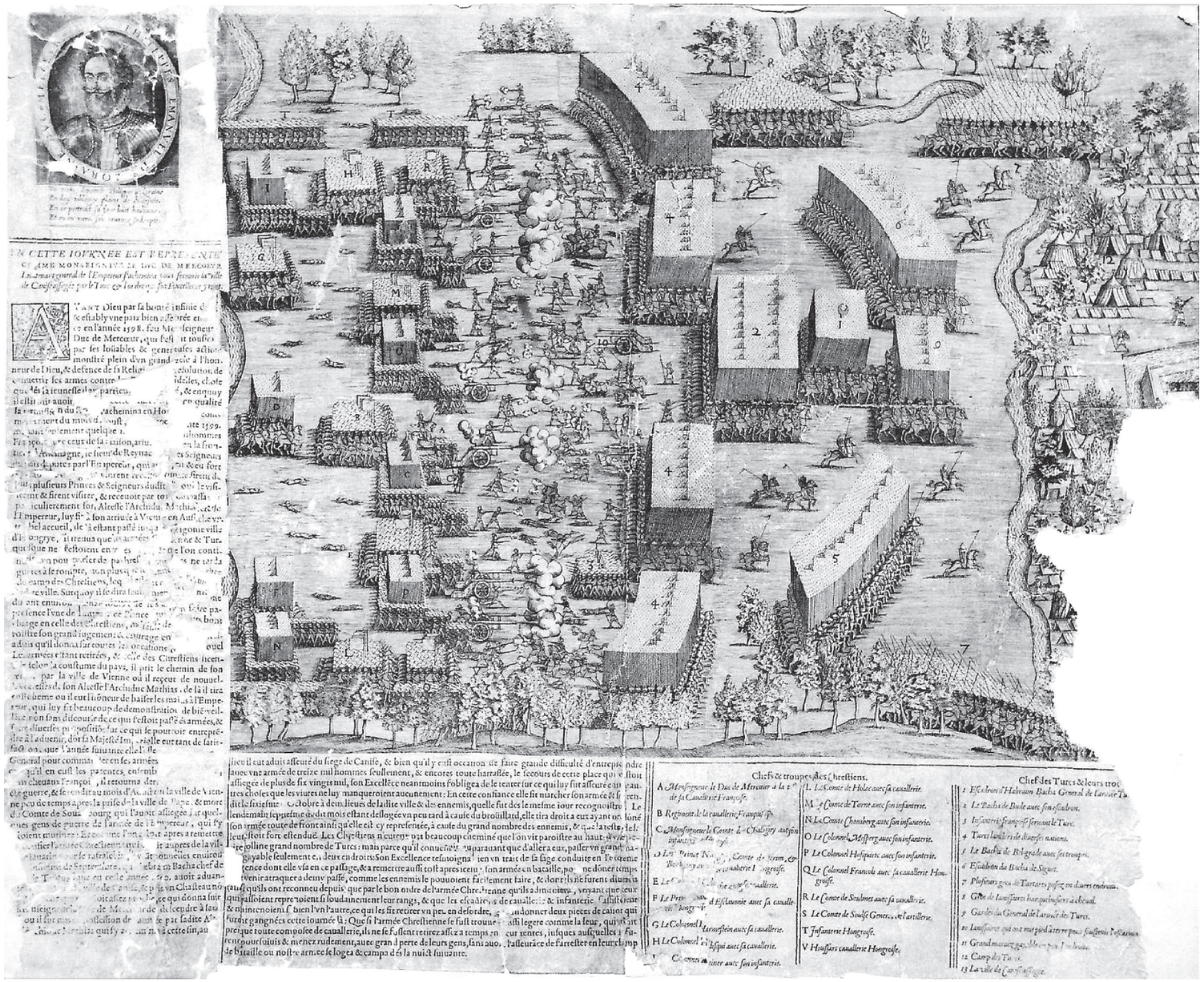

146. kép Nagykanizsa (1601)/1

15 eves haboru print.indd 259 23/03/2021 10:05

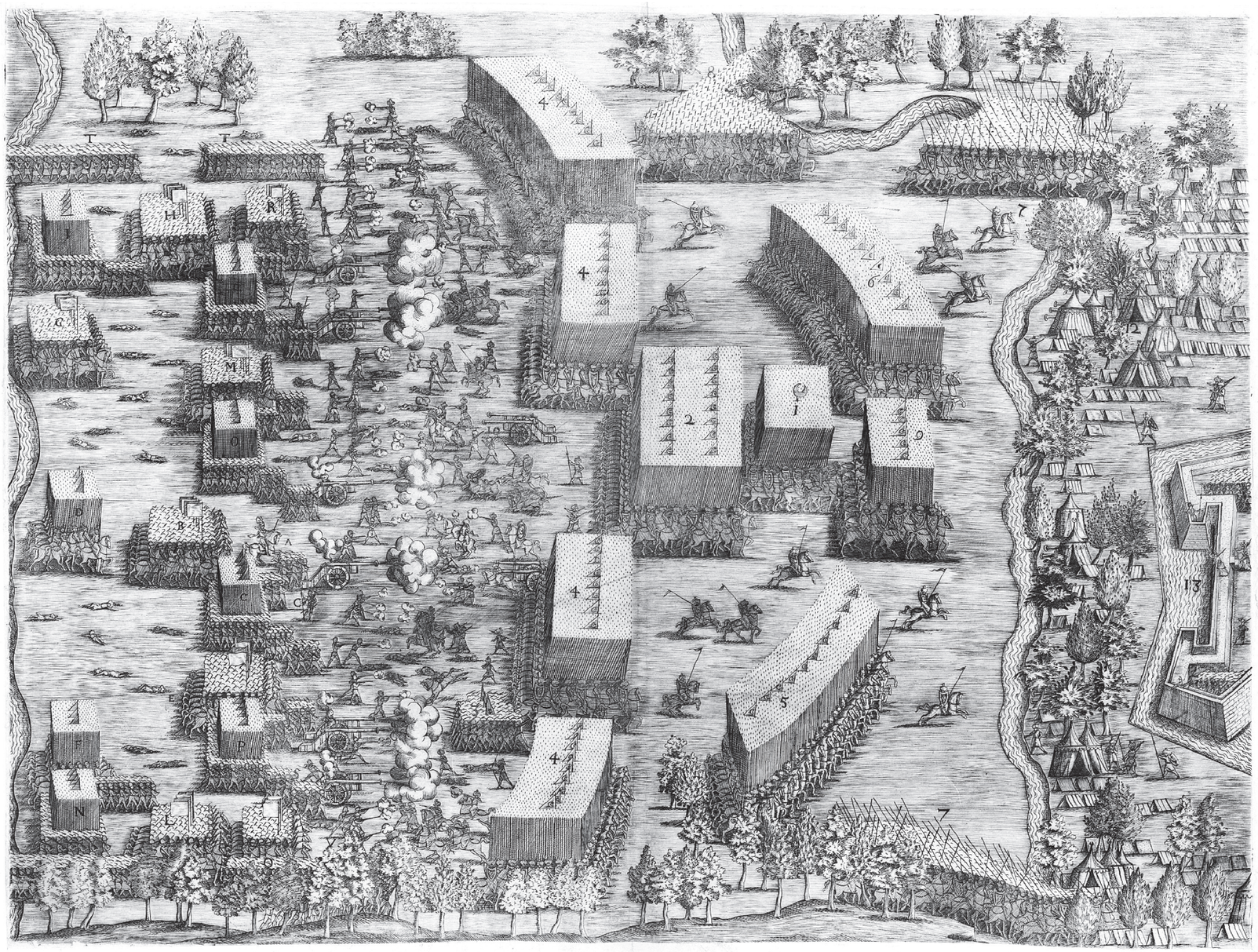

147/a. kép Nagykanizsa 1608/1

15 eves haboru print.indd 260 23/03/2021 10:05

EN CETTE IOVRNEE est representé comme Monseigneur le Duc de Mercœur Lieutenant General de l'Empereur, s'achemina pour secourir la Ville de Canise, assiegée par le Turc, & l'ordre que son Excellence y tint.

AYANT Dieu par sa bonté infinie donné & estably vne paix bien asseurée en France en l'année 1598. feu Monseigneur le Duc de Mercœur, qui s'estoit tousiours par ses loüables & genereuses actions monstré plein d'vn grand zele à l'honneur de Dieu, & defence de sa Religion, prit resolution de conuertir ses armes contre les Turcs & Infidelles, chose que dés sa ieunesse il auoit grandement desiré, & en quoy il estimoit auoir vne obligation particuliere en qualité de Prince de l'Empire: En cette saincte intention, & auec la permission du Roy, il s'achemina en Hongrie, au commencement du mois d'Aoust, en l'année suiuante 1599. menant seulement quelque nombre de Gentilshommes François auec ceux de sa maison, arriué qu'il fut en la frontiere d'Allemagne, le sieur de Reynac & autres Seigneurs des païs deputez par l'Empereur, qui auoit sçeu & eu fort agreable ce voyage, le vinrent receuoir, comme firent depuis plusieurs Princes & Seigneurs dudit païs qui le visiterent & firent visiter, & receuoir par tout où il passa: Et particulierement son Alteſſe l'Archiduc Mathias, frere de l'Empereur, luy fit à son arriuée à Vienne en Austriche vn tres-bel accueil: de là estant passé iusques à Strigonie, ville d'Hongrie, il treuua que les armées Chrestiennes & Turquesque ne s'estoient encores veuës, & que l'on continuoit vn pourparler de paix, qui neantmoins ne tarda gueres à se rompre, non plus que les ennemis à s'approcher du camp des Chrestiens, lequel estoit retranché aupres de ladite ville. Surquoy il se dira seulement en passant, que durant enuiron quinze iours que les armées furét en presence l'vne de l'autre, ce Prince qui n'auoit aucune charge en celle des Chrestiens, ne laissa de bien faire paroistre son grand iugement & courage en plusieurs bons aduis qu'il donna sur toutes les occasions qui s'offrirent: Les armées estant retirées, & celle des Chrestiens licenciée selon la coustume du pays, il prit le chemin de son retour par la ville de Vienne, où il receut de nouuelles caresses de son Alteſſe l'Archiduc Mathias, de là il tira en Boheme où il eut l'honneur de baiser les mains à l'Empereur, qui lui fit beaucoup de demonstration de bien-veillance, non sans discourir de ce qui s'estoit passé aux armées, & faire diuerses propositions sur ce qui se pourroit entreprendre à l'aduenir, dont sa Majesté Imperiale eut tant de satisfaction, que l'année suiuante elle l'esleut son Lieutenant General pour commander en ses armées d'Hongrie, & receu qu'il en eust les patentes, ensemble pour leuer cinq cents cheuaux François, il retourna de chef à cette saincte guerre, & se rendit au mois d'Aoust en la ville de Vienne peu de temps apres la prise de la ville de Pape, & mort du Comte de Souuarsbourg qui l'auoit assigée sur quelques gens de guerre de l'armée de l'Empereur qui s'y estoient mutinez: Et comme l'on est dit apres à remettre, & redifier l'armée Chrestienne qui estoit aupres de la Ville de Iauarin, pour se rafraischir, il vint nouuelles enuiron le 15. Septembre, qu'Hebraim Bacha chef de l'armée Turquesque en cette année 1600. auoit aduancé ses troupes vers la ville de Canise, & pris vn Chasteau nommé sainct Martin, qui en estoit assez proche, ce qui donna suiet à Monseigneur le Duc de Mercœur de descendre à Iauarin desia mis en possession de l'armée par sadite Alteſſe l'Archiduc Mathias qui s'y achemina à cette fin, auquel lieu il eut aduis asseuré du siege de Canise, & bien qu'il y eu't occasion de faire grande difficulté d'entreprendre auec vne armée de treize mil hommes seulement, & encore toute harassée, le secours de cette place qui estoit assiegée de plus de six-vingts mil, son Excellence neantmoins s'obligea de le tenter sur ce qui luy fut asseuré entre autres choses que les viures ne luy manqueroient aucunement: En cette confiance elle fit marcher son armée, & se rendit le sixiesme d'Octobre à deux lieuës de ladite Ville, & des ennemis, qu'elle fut dés le mesme iour recognoistre.

Le lendemain septiéme dudit mois, estant deslogée vn peu tard à cause du brouillard, elle tira droit à eux, ayant ordonné son armée toute de front, ainsi qu'elle est cy representée, à cause du grand nombre des ennemis, & que la teste de la leur estoit fort estenduë. Les Chrestiens n'eurent pas beaucoup cheminé que l'on vit paroistre au haut d'vne petite colline grand nombre de Turcs: mais parce qu'il conuenoit auparauant que d'aller à eux, passer vn grand matais, gayable seulemen: en deux endroits: Son Excellence témoigna bien vn trait de sa sage conduite en l'extréme diligence dont elle vsa en ce passage, & à remettre aussi tost apres ce luy son armée en bataille, pour ne donner temps de le venir attaquer à demi passé, comme les ennemis le pouuoient facilement faire, & dont ils ne furent diuertis (ainsi qu'ils ont reconnu depuis) que par le bon ordre de l'armée Chrestienne qu'ils admiroient, voyant que ceux qui passoient reprenoient si soudainement leur rangs, & que les escadrons de cauallerie & Infanterie s'assistoient & maintenoient si bien l'vn l'autre, ce qui les fit retirer vn peu en desordre, & abandonner deux pieces de canon, qui furent gagnées cette iournée là: Que si l'armée Chrestienne se fust trouuée aussi legere comme la leur, qui estoit presque toute composée de cauallerie, ils ne se fussent retirez assez à temps en leur tentes, iusques ausquelles ils furent poursuiuis & menez rudement, auec grand perte de leurs gens, sans auoir l'asseurance de s'arrester en leur champ de bataille, où nostre armée se logea & campa dés la nuict suiuante.

Chefs & Troupes des Chrestiens.

A *Monseigneur le Duc de Mercœur à la teste de sa Cauallerie Françoise.*
B *Regiment de la Cauallerie Françoise.*
C *Monseigneur le Comte de Chaligny auec son Infanterie Françoise.*
D *Les Prince Nadasty, Comte de Serim, & Bonniany auec leur Cauallerie Hongroise.*
E *Le Colonel Colemitche auec sa Cauallerie.*
F *Le Prince Baus & Eſclauonie, auec sa Cauallerie Hongroise.*
G *Le Colonnel Herrmesstein, auec sa Cauallerie.*
H *Le Colonnel Hosqui auec sa Cauallerie.*
I *Le Colonnel Bramer auec son Infanterie.*
L *Le Comte de Holac auec sa Cauallerie.*
M *Le Comte de Tourne auec sa Cauallerie.*
N *Le Comte Chomberg auec son Infanterie.*
O *Le Colonnel Meſperg auec son Infanterie.*
P *Le Colonnel Hosquirie auec son Infanterie.*
Q *Le Colonnel Francois auec sa Cauallerie Hongroise.*
R *Le Comte de Soulmes auec sa Cauallerie.*
S *Le Comte de Soulse General de l'Artillerie.*
T *Infanterie Hongroise.*
V *Houssars Cauallerie Hongroise.*

Chefs des Turcs, & leurs Troupes.

1 *Eſcadron d'Hebrain Bacha General de l'armée Turquesque, marqué par vn grãd Croiſſant.*
2 *Le Bacha de Bude, auec son Eſcadron.*
3 *Infanterie Françoise seruant le Turc.*
4 *Turcs lanciers de diuerses nations.*
5 *Le Bacha de Bel-grade auec ses troupes.*
6 *Eſcadron du Bacha de Siguet.*
7 *Plusieurs gros de Tartares posez en diuers endroits.*
8 *Gros de Ianiſſaires harquebuſiers à cheual.*
9 *Gardes du General de l'armée des Turcs.*
10 *Ianiſſaires qui ont mis pied à terre pour soustenir l'eſcarmouche.*
11 *Grands marais gayable en peu d'endroits.*
12 *Camp des Turcs.*
13 *La Ville de Canise aſſiegée.*

15 eves haboru print.indd 261 23/03/2021 10:05

148/a. kép Nagykanizsa 1608/2

15 eves haboru print.indd 262 23/03/2021 10:05

En cette iournée se voit comme l'armée Chrestienne campée à vne demy lieuë de Canise, & tout aupres celle des Turcs, fit contre-eux & sousteint plusieurs efforts.

LE huictiesme iour dudit mois, son Excellence ayant bien recogneu la grande multitude des ennemis dont elle pourroit estre facilement environnée, elle auroit désle point du iour ordonné de faire vn grand retranchement sur la main droite de son logement, qui estoit de plus facile accez, & peu apres enuoye Monseigneur le Comte de Chaligny son frere auec son Regiment, pour attirer & entretenir au combat les ennemis qui s'estoient retirez en grand nombre dedans vn bois à la main gauche du camp des Chrestiens, dont il sceut tres dignement s'acquitter auec beaucoup d'honneur pour luy, & grand desauantage des ennemis: Cependant & au mesme temps sadite Excellence fit acheminer le Comte Hermesteyn, assisté du Collonel Colemiche & des Regimens de Scomberg & de Grace, auec quelques Arquebusiers du Sieur Breyner vers le maraiz, pour recognoistre à l'œil les aduenuës de la place, & voir les moyẽs que l'on pourroit tenir pour la secourir, où ayant rencontré & trouué en teste plusieurs troupes & gros escadrons de Turcs, signamment de Iannissaires, il se feroit attacqué en ce lieu-là vne longue escarmouche & tres-rude combat, auquel les ennemis receurent vn notable dommage, perdirent beaucoup de leurs gens & douze moyennes pieces de canon, auec lesquelles ils furent conduits & chassez iusques dedans leurs tentes, ou les Chefs de ces troupes Chrestiennes eurent bien de la peine d'empescher leurs soldats d'entrer comme ils le pouuoient faire. Dequoy les ennemis se sentans piquez, & aussi de l'affront qu'ils auoient receu le iour precedent: Ils se resolurent d'essaillir l'armée Chrestienne de toutes parts, & de fait ayant auec leur gros tambour fait sonner l'allarme generalle, ils vinrent peu auparauant le Midy pour l'enclore. Et pendant qu'ils se presentoient & approchoient en tres-grande & effroyable multitude à la teste & aux flanes du camp des Chrestiens, ils ne manquerent pas d'enuoyer encores vn grand nombre de Tartares, qui en deux gros escadrons vinrent fondre au derriere du camp, à mesme temps que toute leur armée branloit comme pour entrer en iceluy de toutes parts, estimant qu'il fut despourueu de ce costé-là, ou que ce qui y auroit esté mis en garde tourneroit au secours du reste, ce qui n'arriua pas, d'autant que le Comte de Holac qui auoit ce quartier à defendre, les receut si brusquement & repoussa auec tant dauantage qu'il y en demeura bien grand nombre, ce qui fut cause en partie que toute l'armée Turquesque qui attendoit tousiours, que tant par cette charge des Tartares, que par les grands & puissans efforts, celle des Chrestiens s'estonneroit & mettroit en quelque desordre, fut contrainte peu auant la nuict de se retirer apres auoir perdu neantmoins plusieurs dés leurs iusques dedans & au milieu du camp des Chrestiens qui demeura tousiours fermé & en bon ordre. Comme aussi les neuf, dix, vnze & douziesme iour dudit mois, durant lesquels furent faits & rendus plusieurs grands combats, tant au deuant dudit champ de bataille qu'alentour d'iceluy, ou il fut bien besoin à ce grand Capitaine de sçauoir diuerses ruses de guerre, vser de beaucoup de stratagemes, pourueoir à vne infinité d'allarmes, d'assaults, de surprises & de desfiance de plusieurs des siens, dont il ne peut empescher beaucoup de se desrober de nuict, mesme pour retenir les ennemis de venir si courageusement battre les trenchées & aduenuës de son camp, sadite Excellence fit bastir & esleuer au milieu d'iceluy vn petit fort ou elle logea ses munitions de guerre, & son canon, qui de là defendoit tout le reste du camp.

Chefs & troupes des Chrestiens.

A *Monseigneur le Duc de Mercœur.*
B *Caualerie Françoise de son Excellence.*
C *Mõseigneur le Cõte de Chaligny auec sõ infãterie Frãçoise.*
D *Le Prince Nadasty auec sa caualerie Hongroise.*
E *Le Collonel Colemiche auec sa caualerie.*
F *Caualerie Hongroise du Prince Ban.*
G *Regimẽt d'infãterie & caualerie du Collonel Harmestain.*
H *Caualerie Allemãde & Bohemiene du Collonel Hodisqui.*
I *Regiment d'infanterie du Collonel Breyner.*
L *Le Comte de Helne auec son Regiment de Restres.*
M *Le Comte de Torne auec son Regiment de caualerie.*
N *Regiment d'infanterie du Comte Chomberg Capitaine des gardes de sa Maiesté Imperialle.*
O *Regiment d'infanterie du Collonnel Meysperg.*
P *Regiment d'infanterie du Collonnel Hesquirie.*
Q *Caualerie Hongroise de Francely.*
R *Le Comte de Seuimes auec sa caualerie.*
S *Petit fort où le Comte de Soulce, General de l'artillerie faisoit le magasin du canon, & des munitions de guerre.*
T *Retranchement gardé par l'infanterie Hongroise.*
V *Tentes de son Excellence.*
X *Canons gagnez sur les ennemis.*

Chefs des Turcs & leurs troupes.

1 *Hebraim Bacha General de l'armée des Turcs auec vn gros escadron de caualerie volontaire.*
2 *Le Bacha de Buda auec vn autre escadron de Turcs.*
3 *Ianissaires ioints aux Françeis qui seruent le Turc.*
4 *Turc lanciers de diuerses nations, suiuans l'escadron du General.*
5 *Escadron du Bacha de Siguet.*
6 *Escadron des Turcs conduits par le Bacha d'Albe-regalle.*
7 *Escadrons de Tartares.*
8 *Ianissaires à cheual.*
9 *Gardes du General.*
10 *Marches de Ianissaires qui ont mis pied à terre pour gagner vn bois.*
11 *Marais inaccessible aux cheuaux.*
12 *Camp de l'armée Turquesque.*
13 *La ville de Canise commandée par le Comte Paraiser, du pays des Styrie.*
14 *Escadron du Bacha de Bet-grade.*

15 eves haboru print.indd 263 23/03/2021 10:05

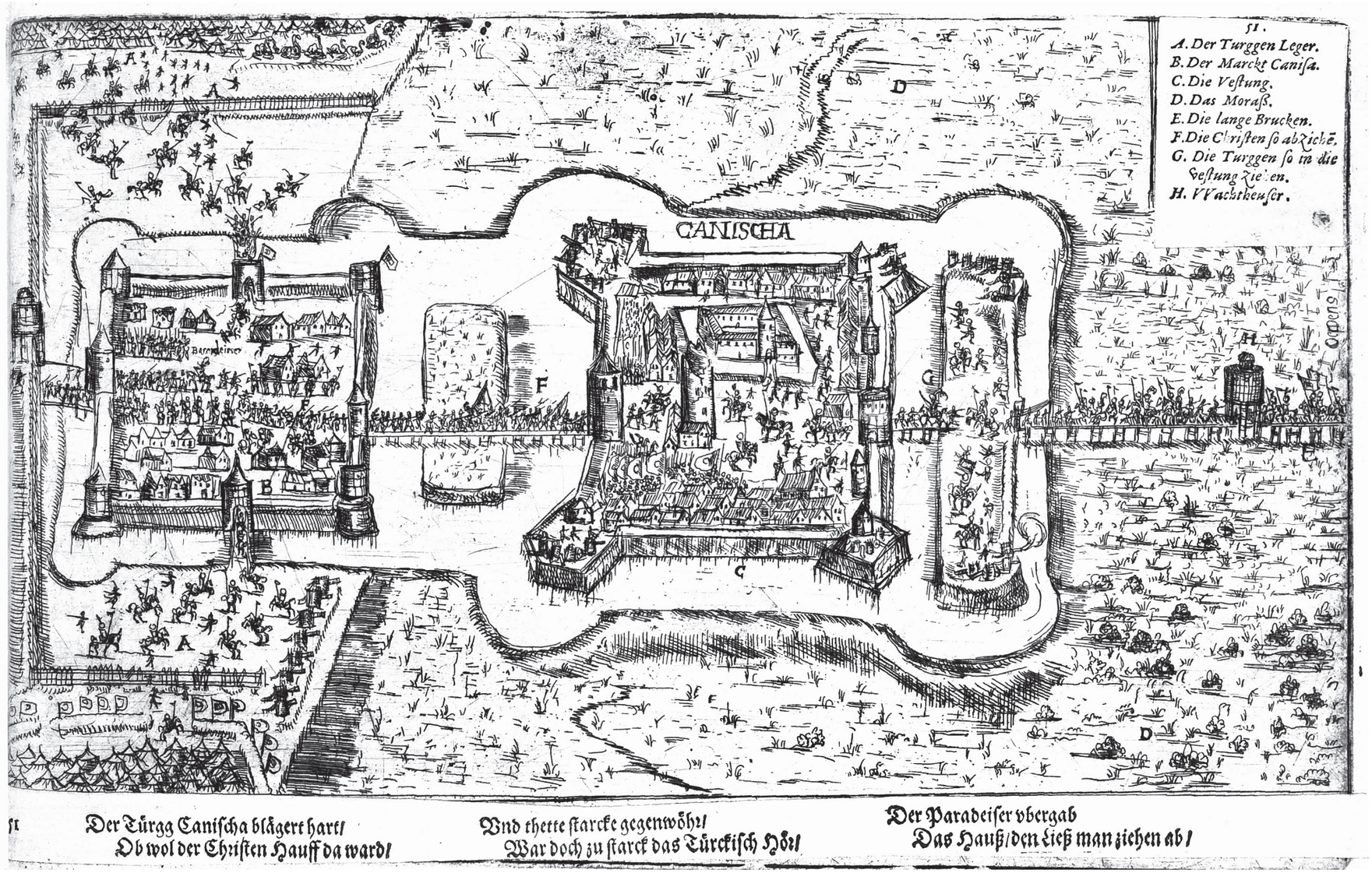

149. kép Nagykanizsa 1603/1

15 eves haboru print.indd 264 23/03/2021 10:05

150. kép Kassa 1617/1

15 eves haboru print.indd 265 23/03/2021 10:05

151. kép Kolozsvár 1617/1

15 eves haboru print.indd 266 23/03/2021 10:05

152. kép Goroszló 1601/1

15 eves haboru print.indd 267 23/03/2021 10:05

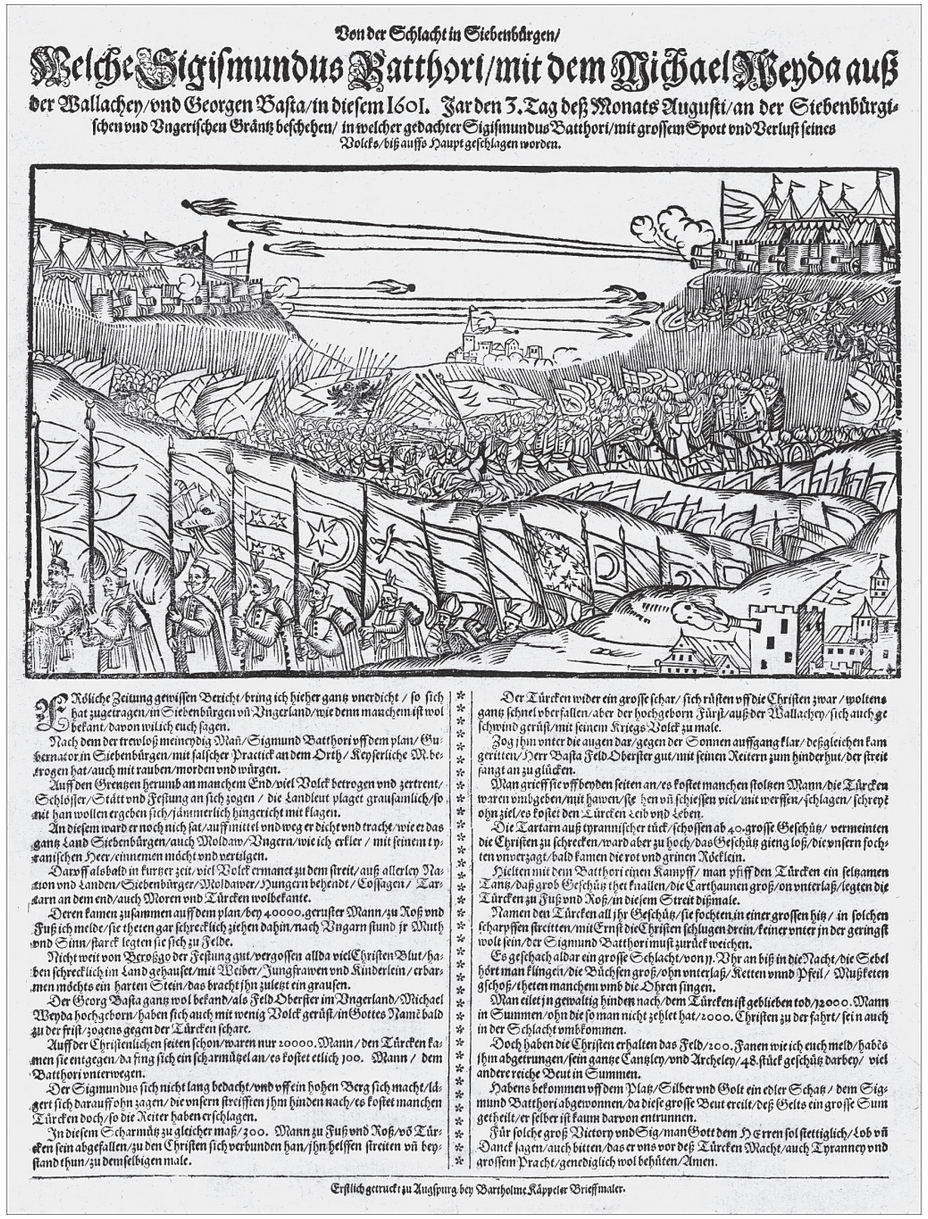

Von der Schlacht in Siebenbürgen/

Welche Sigismundus Batthori/mit dem Michael Weyda auß der Wallachey/vnd Georgen Basta/in diesem 1601. Jar den 3. Tag deß Monats Augusti/an der Siebenbürgischen vnd Vngerischen Gräntz beschehen/ in welcher gedachter Sigismundus Batthori/mit grossem Spott vnd Verlust seines Volcks/biß auffs Haupt geschlagen worden.

Jüngste Zeitung gewissen Bericht/bring ich hieher gantz vnverdicht / so sich hat zugetragen/in Siebenbürgen vñ Vngerland/wie denn manchem ist wol bekant/davon wilich euch sagen.

Nach dem der treuloß meineydig Mañ/Sigmund Batthori vff dem plan/Gubernator in Siebenbürgen/mit falscher Practick an dem Orth/Keyserliche M. betrogen hat/auch mit rauben/morden vnd würgen.

Auff den Grentzen herumb an manchem End/viel Volck betrogen vnd zertrent/Schlösser/Städt vnd Festung an sich zogen / die Landleut plaget grausamlich/so mit han wollen ergeben sich/jämmerlich hingericht mit klagen.

An diesem ward er noch nich sat/auff mittel vnd weg er dicht vnd tracht/wie er das gantz Land Siebenbürgen/auch Moldaw/Vngern/wie ich erklär / mit seinem tyranischen Heer/einnemen möcht vnd vertilgen.

Darauff alsbald in kurtzer zeit/viel Volck ermanet zu dem streit/auß allerley Nation vnd Landen/Siebenbürger/Moldawer/Hungern behendt/Cossagen/ Tartarn an dem end/auch Moren vnd Türcken wolbekante.

Deren kamen zusammen auff dem plan/bey 40000. gerüster Mann/zu Roß vnd Fuß ich melde/sie theten gar schrecklich ziehen dahin/nach Vngarn stund jr Muth vnd Sinn/starck legten sie sich zu Felde.

Nicht weit von Beroßgo der Festung gut/vergossen allda viel Christen Blut/haben schrecklich im Land gehauset/mit Weiber/Jungfrawen vnd Kinderlein/erbarmen möchts ein harten Stein/das bracht jhn zuletst ein grausen.

Der Georg Basta gantz wol bekand/als Feld Oberster im Vngerland/Michael Weyda hochgeborn/haben sich auch mit wenig Volck gerüst/in Gottes Namē bald zu der frist/zogens gegen der Türcken schare.

Auff der Christenlichen seiten schon/waren nur 20000. Mann/den Türcken kamen sie entgegen/da fing sich ein scharmützel an/es kostet etlich 100. Mann / dem Batthori unterwegen.

Der Sigmundus sich nicht lang bedacht/vnd vff ein hohen Berg sich macht/lägert sich darauff ohn zagen/die vnsern streiffen jhm hinden nach/es kostet manchen Türcken doch/so die Reiter haben erschlagen.

In diesem Scharmütz zu gleicher maß/300. Mann zu Fuß vnd Roß/vō Türcken sein abgefallen/zu den Christen sich verbunden han/jhn helffen streiten vñ beystand thun/zu demselbigen male.

Der Türcken wider ein grosse schar/sich rüsten vff die Christen zwar/wolten gantz schnel vberfallen/aber der hochgeborn Fürst/auß der Wallachey/sich auch geschwind gerüst/mit seinem Kriegs Volck zu male.

Zog jhm unter die augen dar/gegen der Sonnen auffgang klar/desgleichen kam geritten/Herr Basta Feld Oberster gut/mit seinen Reitern zum hinderhut/der streit fangt an zu glücken.

Man greifft sie vff beyden seiten an/es kostet manchen stolsen Mann/die Türcken waren vnbgeben/mit hawen/sie hen vñ schiessen viel/mit werffen/schlagen/schreyt ohn ziel/es kostet den Türcken leib vnd leben.

Die Tartarn auß tyrannischer tück/schossen ab 40. grosse Geschütz/ vermeinten die Christen zu schrecken/ward aber zu hoch/das Geschütz gieng loß/die vnsern fochten vnverzagt/bald kamen die rot vnd grinen Röcklein.

Hielten mit dem Batthori einen Kampff/ man pfiff den Türcken ein seltzamen Tantz/daß grob Geschütz thet knallen/die Carthaunen groß/on unterlaß/legten die Türcken zu Fuß vnd Roß/in diesem Streit dißmale.

Namen den Türcken all jhr Geschütz/sie fochten in einer grossen hitz/ in solchen scharpffen streitten/mit Ernst die Christen schlugen drein/keiner unter jn der geringst wolt sein/der Sigmund Batthori must zurück weichen.

Es geschach aldar ein grosse Schlacht/von 7. Uhr an biß in die Nacht/die Sebel hört man klingen/die Büchsen groß/ohn unterlaß/Ketten vnnd Pfeil/ Mußketen gschoß/theten manchem vnd die Ohren singen.

Man eilet jn gewaltig hinden nach/dem Türcken ist geblieben tod/12000. Mann in Summen/ohn die so man nicht zehlet hat/2000. Christen zu der fahrt/sein auch in der Schlacht umbkommen.

Doch haben die Christen erhalten das Feld/100. Fanen wie ich euch meld/habts jhm abgetrungen/sein gantze Cantzley/vnd Archeley/48. stück geschütz darbey/ viel andere reiche Beut in Summen.

Habens bekommen vff dem Platz/Silber vnd Golt ein edler Schatz / dem Sigmund Batthori abgewonnen/da diese grosse Beut ereilt/deß Golts ein grosse Sum getheilt/er selber ist kaum darvon entrunnen.

Für solche groß Victory vnd Sig/man Gott dem Herren sol stettiglich/Lob vñ Danck sagen/auch bitten/das er vns vor deß Türcken Macht/auch Tyranney vnd grossem Pracht/genediglich wol behüten/Amen.

Erstlich getruckt zu Augspurg bey Bartholme Käppeler Briefmaler.

15 eves haboru print.indd 268 23/03/2021 10:05

153/b. kép Goroszlói zászlók 1601/2

15 eves haboru print.indd 269 23/03/2021 10:05

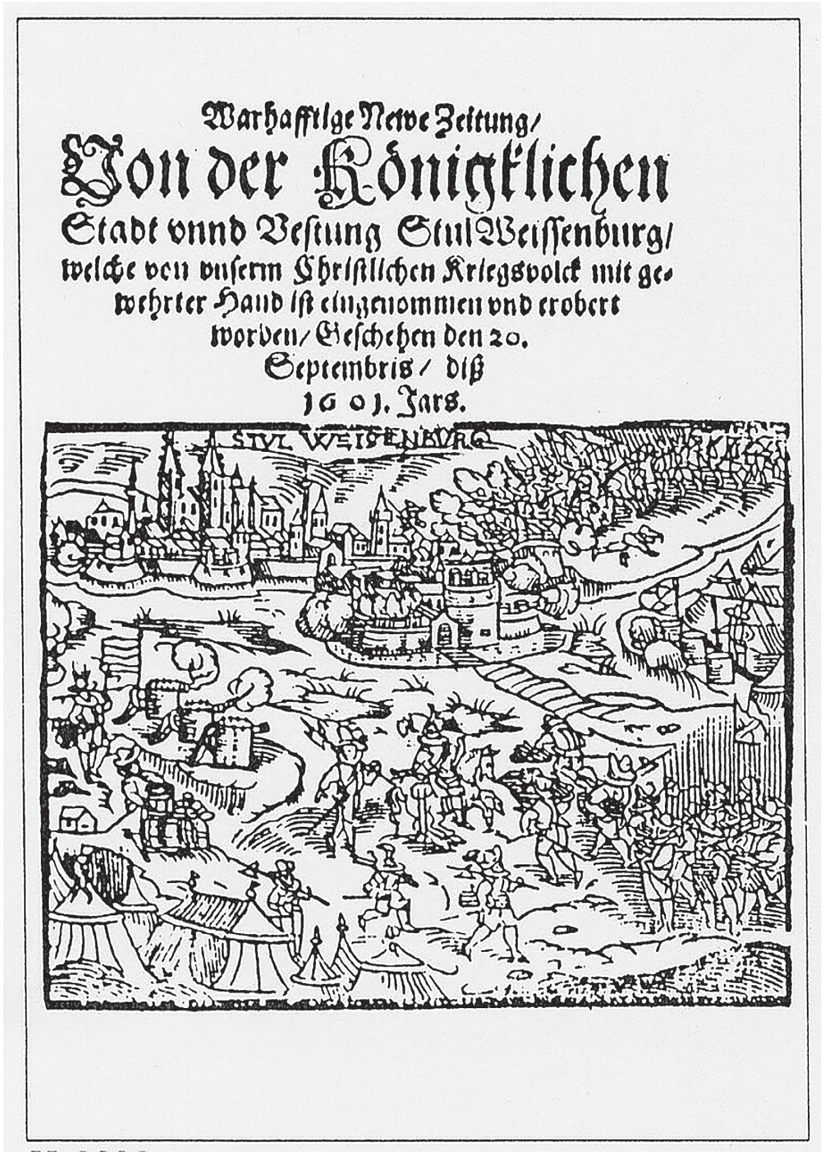
Warhafftige Newe Zeitung/
Von der Königklichen
Stadt vnnd Vestung Stul Weissenburg/
welche von vnserm Christlichen Kriegsvolck mit gewehrter Hand ist eingenommen vnd erobert worden/ Beschehen den 20. Septembris/ diß 1601. Jars.
STVL WEISENBVRG

Gründtlich vnd warhafftig
Particularitet / von glücklicher eröberung vnd einnehmung der ansehenlichen vnnd fürnehmen Vestung Stuhlweissenburgk/ welche 18. Jahr inn des gottlosen vnd blutdürstigen Feindes Händ gewesen/ jetzo aber wiederumb (Gott sey Lob) ihrer Röm: Kay: Matt: den 20. Septembris dieses M. D C I. Jahrs eingeantwortet worden/ dessentwegen menniglich Gott dancken vnd preissen soll.
Mit bewilligung der Obrigkeit.
Gedruckt in der Alten Stadt Prag/ durch Nicolaum Strauß Wonhafftig in der Karpengässen.

154. kép Székesfehérvár 1601/7

155. kép Székesfehérvár 1601/5/a

15 eves haboru print.indd 270 23/03/2021 10:05

ABRIS DER KÖNIGLIGEN STAT STVLWEISSENBVRG IN VNGERN ITZVNDT VON DEN CHRISTEN BELEGERT. ANNO DM̄I. 1601.

ALBA REGALIS, oder Stülweissenburg, ist der fürnembsten Stätt eine in Nider Vngern, da vor Zeitten die Könige alda ihren Sitz vnd wonung, auch nach ihrem absterben die begrebnüsen gehabt, König Stephanus Emmerici vatter, hat daselbst ein herrliche Kirch oder Thümb gebaut, in der ehre S. Mariæ. In Vngern (helt mans darfür) sey kein fürnemer Kirch, so mit grossern Reichthümb vnd Priuilegien gezirt. Sunst ligt die Statt in einem sümpfigen ort. Ist mit Mäuren vnd Pasteyen starck befestiget. Hat drey grosse vorstett, auch soul Zügeng vnd pforthen, die gleichsfals mit besonderen Pasteyen vnd mauren für den anlauff verwaret, Das man also nirgendts zu denselben als auf gemachten vnd aufgeschobenen Dämmen vnd hölzern Prücken hinzu komen mag. Ein wasser die Sarwitz genant fleust durch die eine vorstatt an der Statt maur hinweg.

Diese Statt ist Anno 1543. den 3. Nouembris, Von dem Türckischen Keisser Solimano, (durch ergebung) eingenommen worden, Vnd die Zeithero in des Türcken gewalt gewesen. So Gott der Allmechtige verleyhe vnserm Christlichen Kriegsvolck, welche es itzunds belegert, glücklichen beystands vnd hilff solche widerumb zuerobern, vnd aus seinem Tiranischen gewalt zubringen. Durch Christum Amen.

156. kép Székesfehérvár 1601/4

15 eves haboru print.indd 271 23/03/2021 10:05

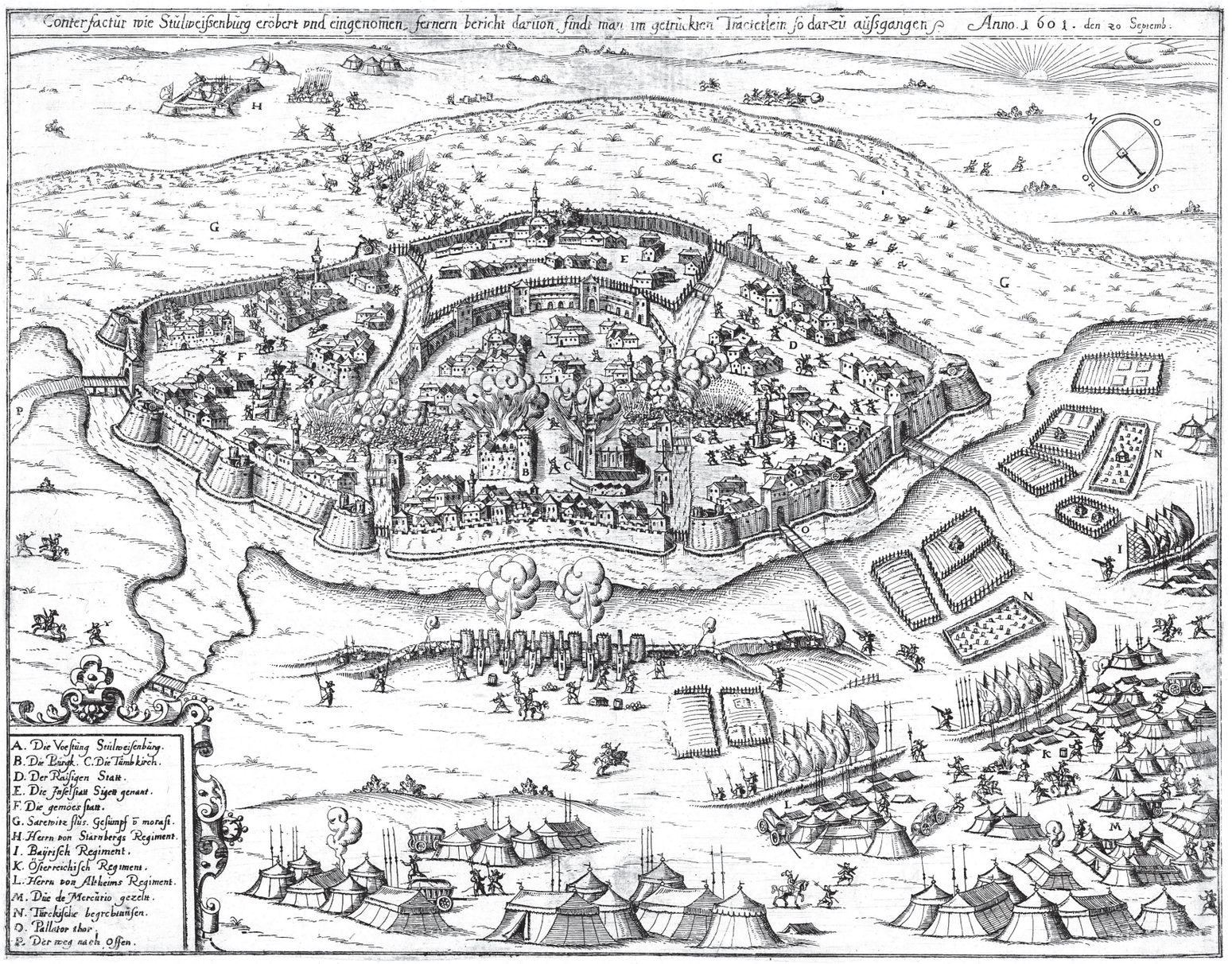

157. kép Székesfehérvár 1601/3

15 eves haboru print.indd 272 23/03/2021 10:05

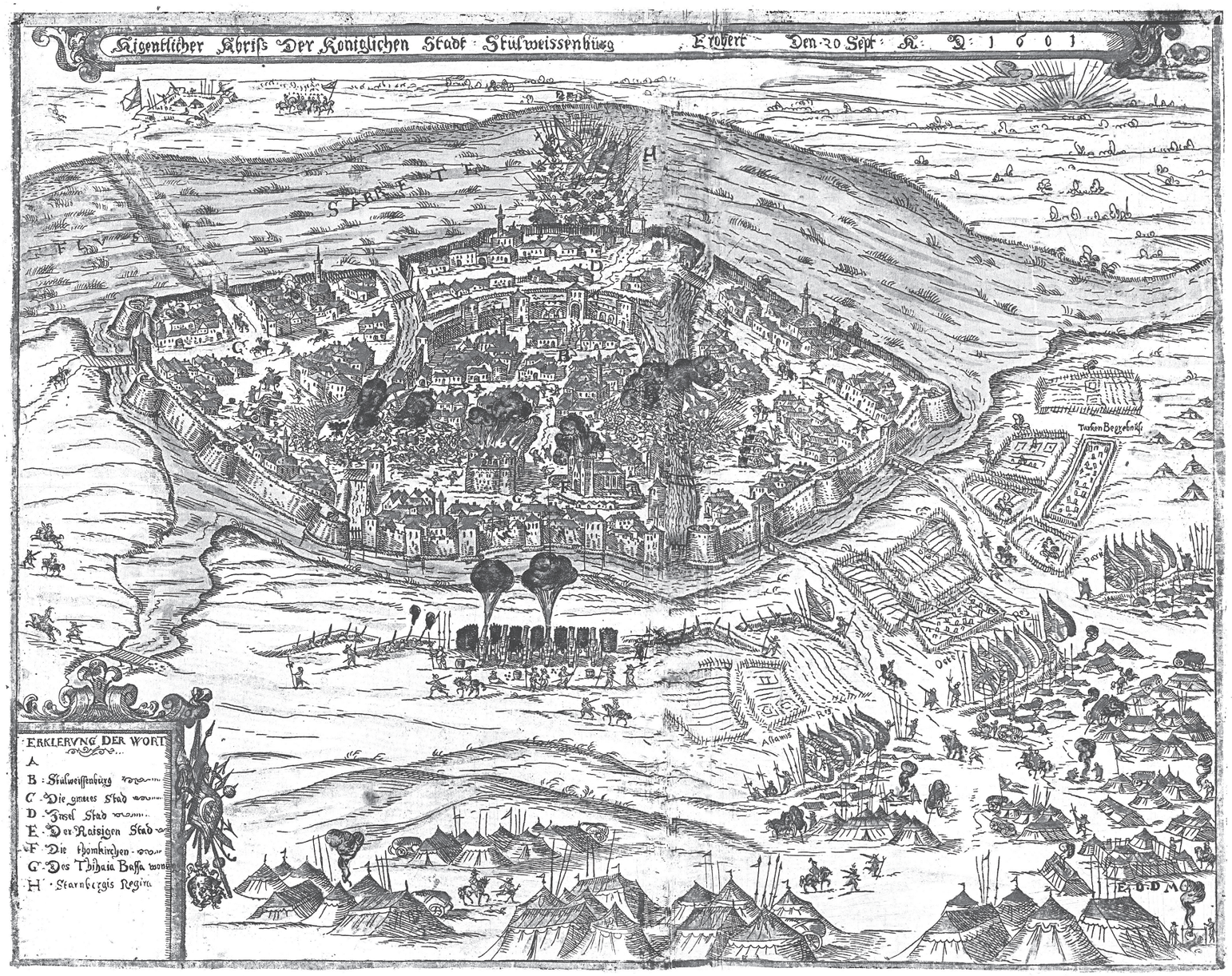

158. kép Székesfehérvár 1601/8

15 eves haboru print.indd 273 23/03/2021 10:05

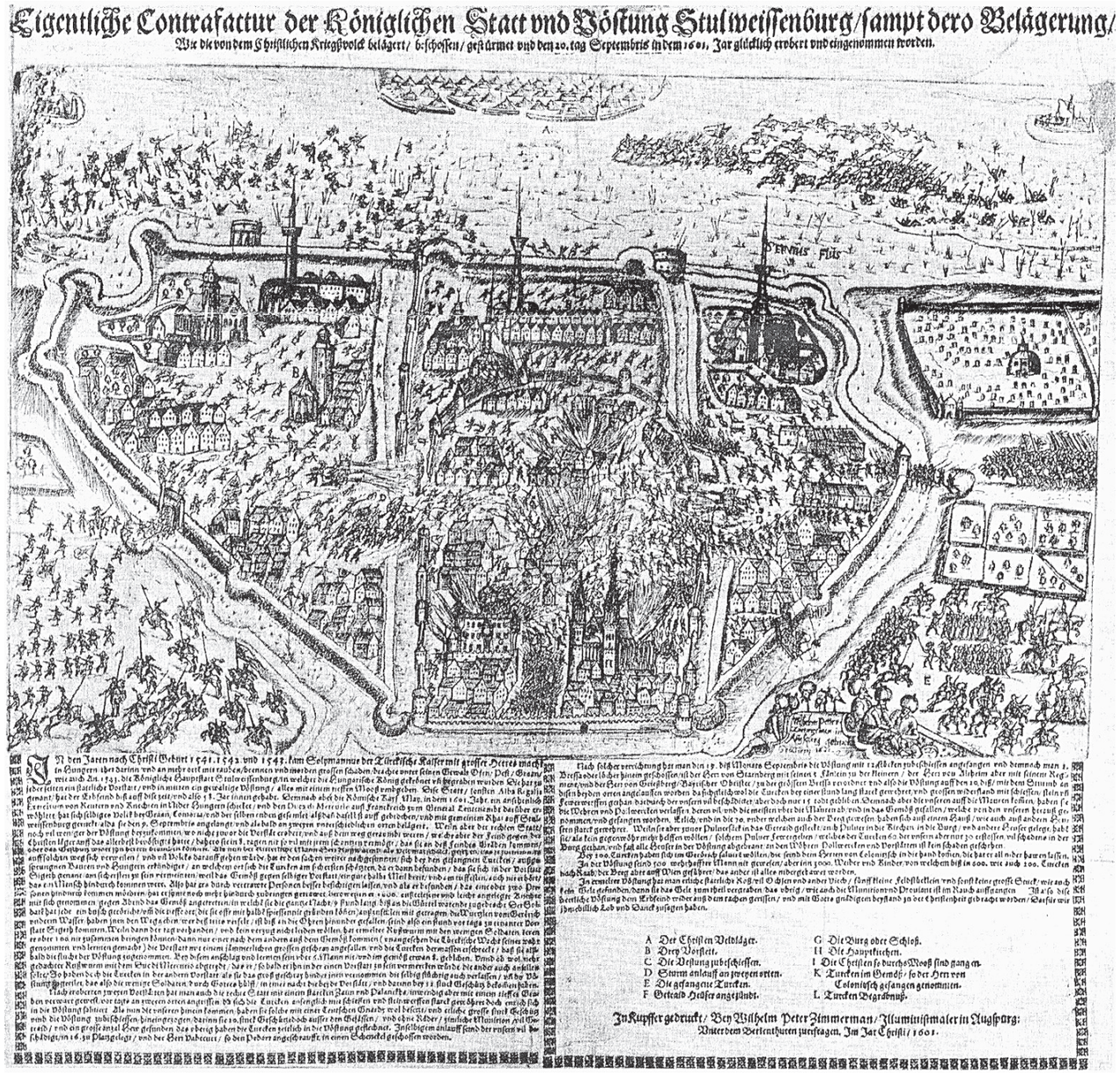

159. kép Székesfehérvár 1601/1

15 eves haboru print.indd 274 23/03/2021 10:05

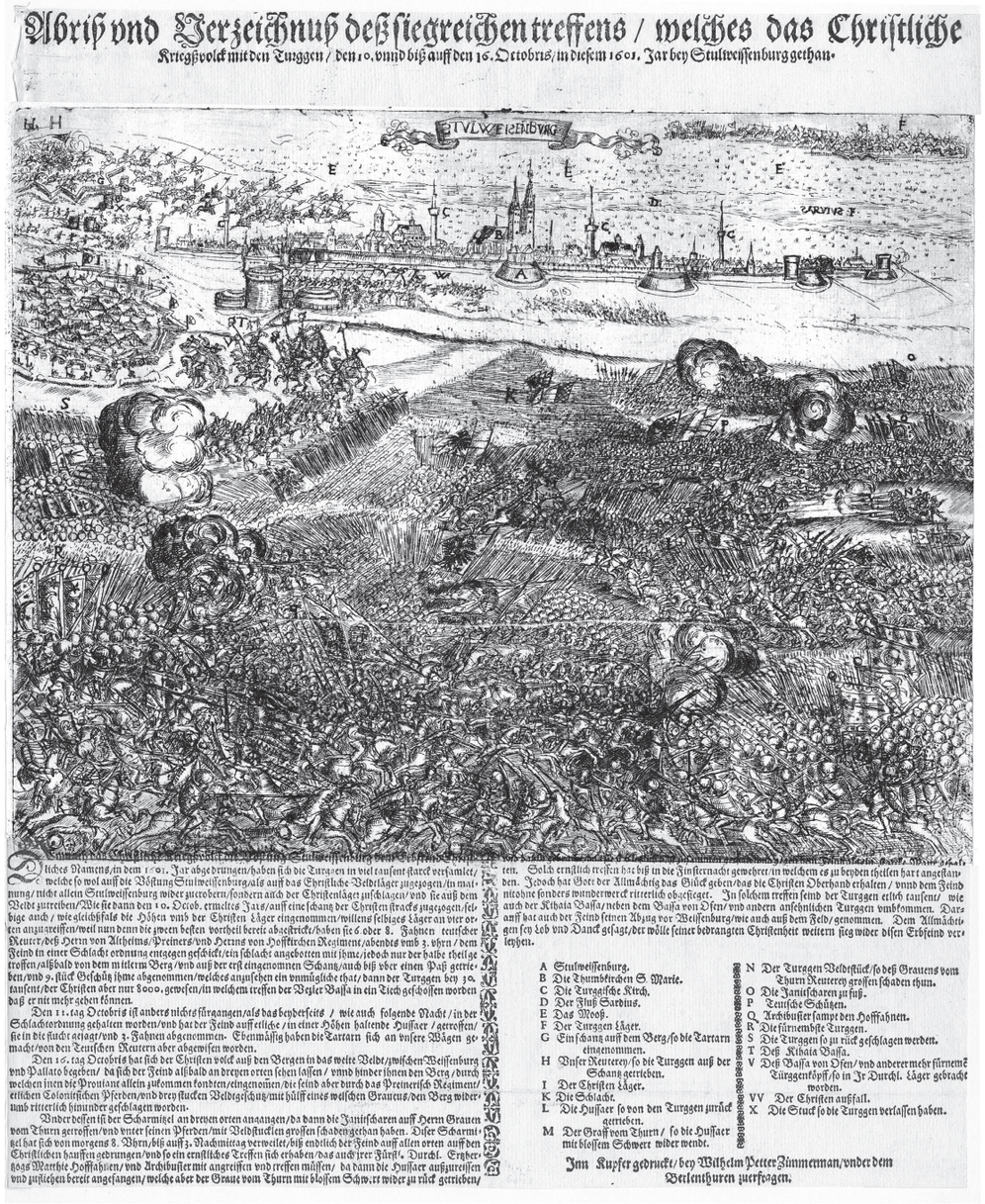

160. kép Székesfehérvár 1601/2

15 eves haboru print.indd 275 23/03/2021 10:05

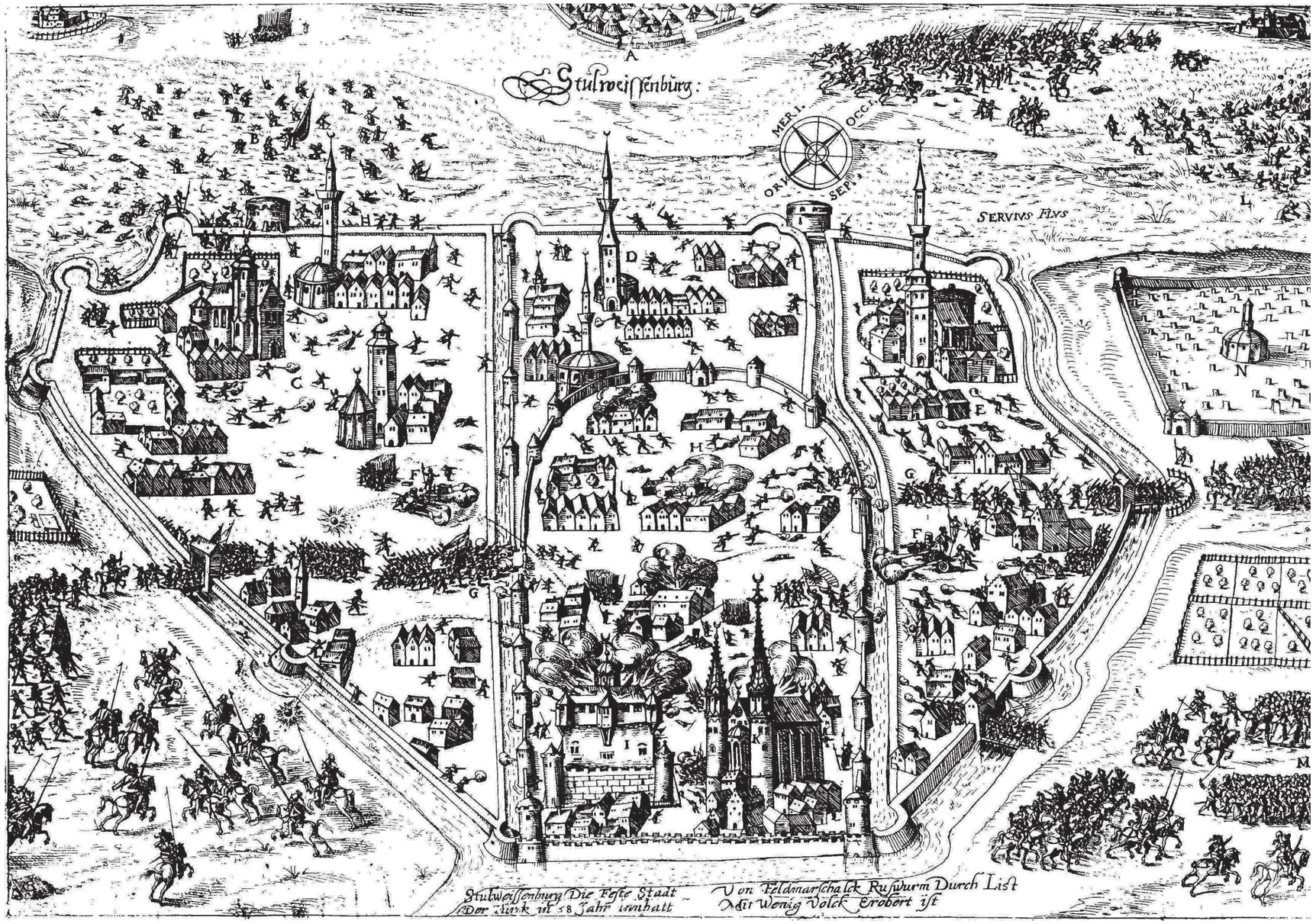

15 eves haboru print.indd 276 23/03/2021 10:05

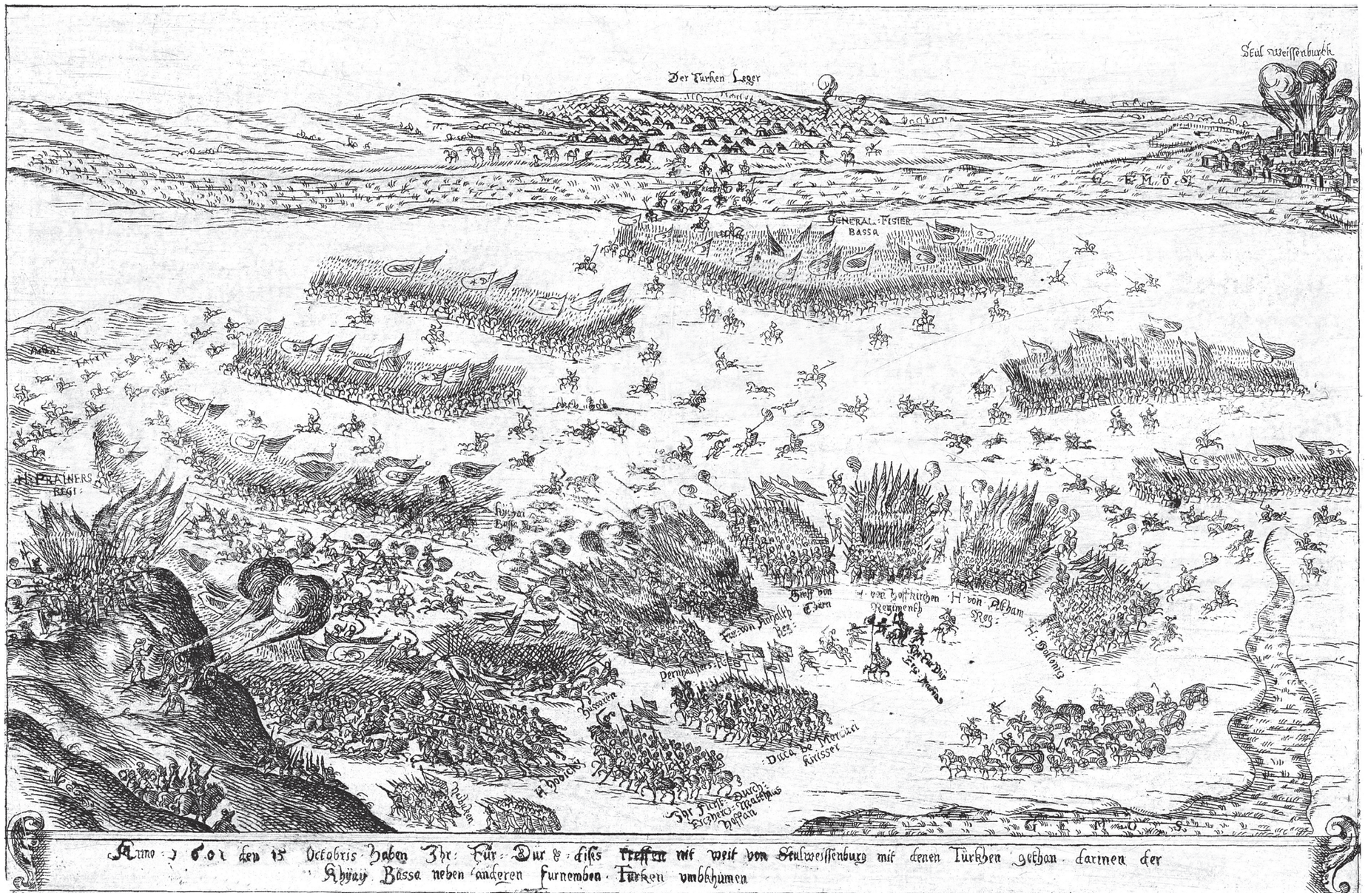

15 eves haboru print.indd 277 23/03/2021 10:05

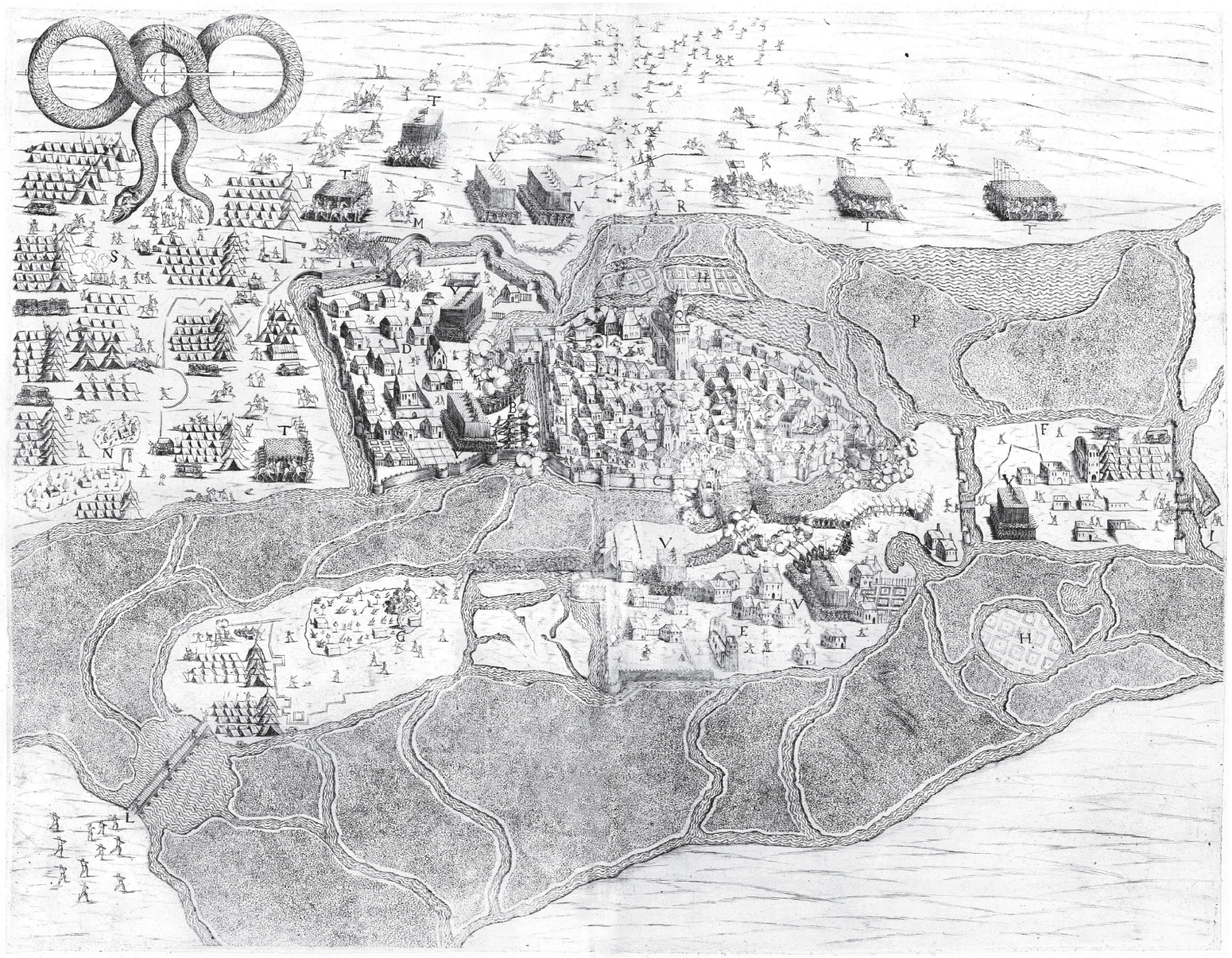

163/a. kép Székesfehérvár 1608/1

15 eves haboru print.indd 278 23/03/2021 10:05

SIEGE DE LA VILLE D'ALBEREGALLE EN HONGRIE AVEC LA PRISE D'ICELLE FAITE LE VINGT-TIESME IOVR DE Septembre 1601. par Monseigneur le Duc de Mercœur, Lieutenant General de l'Empereur.

L'Armee Chrestienne ayant esté licentiée à son retour du secours de Canise son excellence se retira en la Ville de Vienne ou peu apres Monseigneur le Comte de Challigny son frere deceda, & elle mesme fut detenuë d'vne longue maladie iusques à la fin de l'hyuer. Et comme à sa perſuasion l'Empereur s'estoit resolu de mettre en l'année 1601. son armée en campagne dés le commencement de l'Esté, sa Majesté Imperialle en fut diuertie par les sollicitations qui luy furent faites d'vn traicté de prix recherché par des lettres qu'Hebraim Bacha enuoya auec vn riche tapis de Turquie à ladite Excellence qui remit le tout sans le voir au conseil de guerre de l'Empereur. Sur cette proposition, sa Majesté Imperialle députa gens de sa part & fit faire plusieurs conferences qui durerent sans effet iusques à la fin du mois de Iuillet: Et lors estant venu aduis qu'Hassan Bacha grand Vizir estoit party de Constantinople & mettoit sus vne puissante armée pour s'acheminer en Hongrie, son Excellence reçeut commandement de l'Empereur d'y faire aduancer ses troupes, & à cette fin partit de Vienne, le quatriesme iour d'Aouſt, & se rendit le septiesme aupres de la ville de Comor qu'elle visita & pourueut auec les autres places frontieres de toutes choses necessaires en attendant le reste de son armée, & son canon qui n'arriua qu'à la fin du mois elle delibera de s'employer à quelque bonne entrepriſe auparauant que les forces des ennemis fussent jointes. Et s'en presentant deux à faire sur les villes de Bude & d'Alberegalle: Son Excellence prefera celle d'Alberegalle, & fit qu'elle fut plus agreable à l'Empereur, tant parce qu'il n'y auoit en cette place que la garnison ordinaire, qui pouuoit estre de deux mille hommes, & qu'elle estoit proche de Canise, que l'Archiduc Ferdinand & le Duc de Mantouë auoyent aſſiegée auec vne armée de vingt-mille hommes, qu'à cause de l'arriuée du Bacha Tiahya à Bude auec six ou sept mille hommes, & qu'il n'y auoit apparence d'attaquer auec quatorze mil hommes qui estoient en l'armée de l'empereur, vne place garnie de plus de huit mil. Son Excellence donc partit pour cette expedition le sixiesme iour de Septembre, & pour mieux l'executer fit tirer droit à Bude, partie de son armée sous la conduite du sieur de Rosse-vormes qui en estoit Mareschal de Camp, auec ordre de se rendre à Alberegalle trois iours apres, & de sa part prit aussi le mesme chemin: Mais tout à coup elle tourna vers Alberegalle, & y arriua le huictiesme dudit mois apres auoir pris deux Chasteaux nommez Choquaquy & Chicouar peu esloignez de ladite Ville, dés le mesme iour son Excellence fit bloquer la ville du costé des faux-bourgs de la ville neufue & de Siguet, le iour suiuant fut aussi inueſty celuy de Bude par ledit sieur de Rosse-vormes, & fut trauaillé aux tranchées en toute diligence, de sorte que le quatorziesme dudit mois, sur les trois heures apres minuit ladite Excellence fit en vn mesme temps par petars & escallades attaquer auec tant de violence, ces trois grands faux bourgs qu'ils furent emportez de force auec peu de perte des Chrestiens: La nuict suiuante elle fut reconoiſtre la ville & donna aussi tost l'ordre neceſſaire pour tirer les tranchées aux deux endroits qu'elle pretendoit faire battre, enquoy elle se trouuoit ordinairement presente, ce qui fit tellement aduancer le tout que le dix neufiesme dudit mois fut commencé la batterie qui continua en deux endroits le vingtiesme en si grande fureur que peu apres midy fut donné l'ordre d'aller à l'aſſaut, enquoy les soldats Chrestiens se porterent fort courageusement & auec tant de chaleur qu'apres plusieurs combats rendus l'espace d'enuiron trois heures les bresches furent forcées, les ennemis mis au fil de l'espée, la ville au pillage, le nacha forcé de se retirer auec peu de gens dedans vn vieil Palais ou il se rendit à condition de vie sauue. Plusieurs soldats se ietterent par les murailles en vn maraiz: mais ils tomberent la plus part és mains de la cauallerie des Chrestiens qui estoit en garde de ce costé là: Le mesme iour & les deux suiuans, plusieurs mines faites par les Turcs iouerent, ruinerent vne partie de la ville, mesme les clochers de la grande Eglise, & tuerent beaucoup de soldats Chrestiens. Cette place estoit l'ancien siege & demeure des Roys d'Hongrie, & ou ils estoient couronnez & inhumez, & auoit esté occupée cinquante huit ans par les Turcs, qui furent trois mois à la prendre, & neantmoins s'est trouuée reprise par vn siege de douze iours seulement.

Delcription du siege d'Alberegalle.

A *Batterie & bresche principale, par laquelle son Excellence fit donner l'assaut.*
B *Batterie du sieur de Rosse-vormes Mareschal de Camp.*
C *Ville d'Alberegale.*
D *Faux-bourg du costé de Siguet.*
E *Faulx-bourg du costé de Bude.*
G *Grand cimetiere des Turcs.*
H *Iardins estans entre les marais.*
I *Endroit par lequel fut surprins le fauxbourg de Bude.*
L *Passage qui seruit à la prise du fauxbourg du costé de Siguet.*
M *Guarite où son Excellence monta par vne eschelle lors que ladite Ville-neufve fut gagnée.*
N *Petit cimetiere des Turcs.*
O *Marais inaccessible du costé de Siguet.*
P *Autre grand marais du costé de Bude.*
Q *Grande Eglise d'Alberegalle.*
R *Endroit par lequel plusieurs Turcs se ietterent des murailles de la ville.*
S *Tentes de son Excellence, & de son armée.*
T *Cauallerie estant en bataille pendant que l'on donnoit l'assaut.*
V *Regimens d'infanterie de l'armée, dont ceux du Prince d'Enhalt, de Bauiere, de Saxebourg, Breiner, & Altemp furent destinez à l'assaut.*
X *Grande place où fut mis quelques troupes en bataille.*

15 eves haboru print.indd 279 23/03/2021 10:05

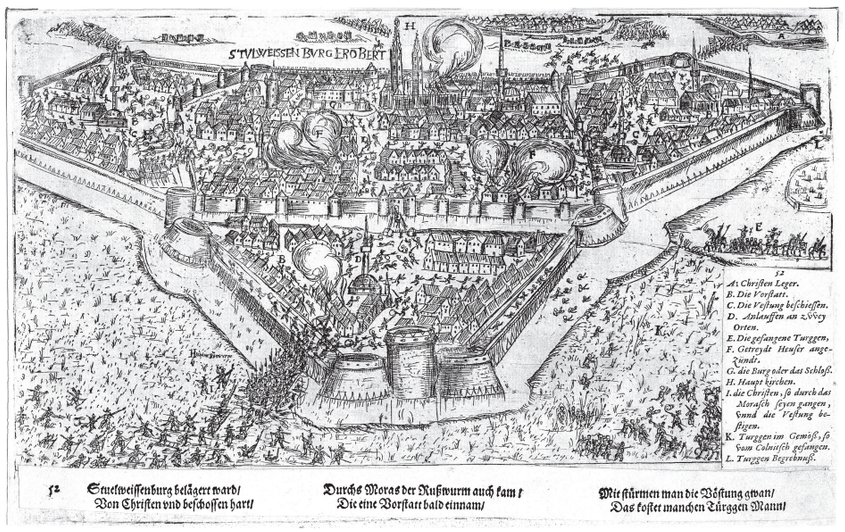

164. kép Székesfehérvár 1603/3

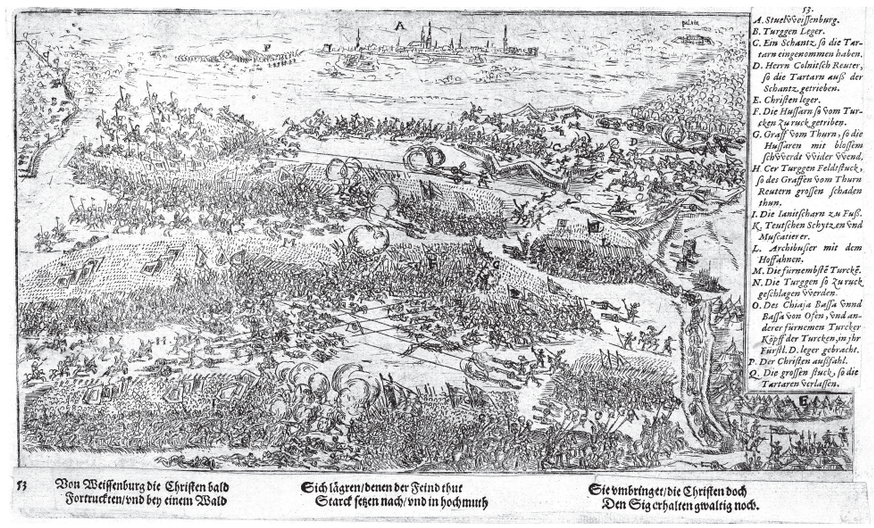

165. kép Székesfehérvár 1603/4

166/a. kép Székesfehérvár (1601)/1

167. kép Székesfehérvár (1601)/2

15 eves haboru print.indd 280 23/03/2021 10:05

166/b. kép Székesfehérvár 1601/9

15 eves haboru print.indd 281 23/03/2021 10:05

Warhaffter vnd kurtzer Abriß/der Execution/ so mit Georgen Paradeiser Ob-
risten/ sampt andern Fünff Befelchshabern/ den 19. Tag deß Monats Octobris Anno &c. 1601. Alhie in Wienn/ auff den zwen Plätzen der
Hoff vnd Graben genandt/ wegen der weitberühmbten Vestung Canischa. auff vnd vbergebung/ fürgenommen worden/ &c.

G. PARADEISER.
G. PROFOS.
G. PROFOS
PARADEISER
G. PROFOS

Nentzigklich ist bewust/ als Anno 1566. die fürneme Vestung Siget/ durch deß Türckischen Kayserß Solymanni Persönlich gegenwart/ vnd gantze Macht/ mit stürmender Handt eingenommen worden/ deß Weyland die Röm: Kay: May: Maximiliani vns der Ander/ hochlöblichister vnd seligister Gedechtnuß/ vnuerschont ainigen Vnosten/ mit hülff ihren Königreich vnd Landt/ zu Schutz der Christenheit/ vnd negst angrantzenden Osterreichischen vnnd Steyrischen Landt/ die Hauptvestung Canischa erbawt/ besetzt/ vnnd mit einer grosser anzahl Geschütz versehen/ vnd von derselben zeit hero/ dieselb vnd die vmbgelegene Gränitzhäuser vnd Landschafften erhalten/ darauß auch vielmals/ dem Feindt grossen Schaden gethan/ vnd vor vier Jahren Babotsch/ so auch ain namhaffter Hauß ist/ erobert.

Wiewolen solche Vestung Canischa/ von höchstgedachter Röm: Kay: May: dem Grafen Paradeiser/ auff sein geschworen Ayd/ dieselb in allen nöthen/ biß auff den letzten Blutstropffen zuuerthätigen vnnd zuehalten vertrawt worden/ Er auch mit Volck/ Proßandt/ Kraut vnd Loth so wolt versehen gewesen/ daß Er noch viel Tag standthalten/ vnnd dem Feindt so spat im Jahr/ vnd bey angefallner Windergefräer außharren hette künnen/ sonderlich weil er nie beschossen noch gestürmet worden/ noch Handtbreidt Erdtrich von der Vestung vnnd den vor Pöwerchen mit verlohrn gehabt. So hat doch Er Paradeiser/ auß verzagter klainmütiger weiß statt geben/ daß sein vndergeben Kriegsvolck mit dem Feindt Parlamentiert/ Er selbst die Türckischen Geist in die Vestung gelassen/ vnd wol tractiert/ vnd ersilich die Vestung dem Feindt/ ohne alle Noth/ liederlich auffgeben/ Geschütz vnd alles ganz vnschadthafft darinnen verlassen/ vnd abzogen/ vnd dardurch die Röm: Kay: May: Fürst: Durch: derselben Khünigreich/ Erb Fürstenthumb/ Landt vnnd Leuth/ vnd zwar die gantz Christenhait/ in ausserste Gefahr vnd Betrübnuß gesetzt/ deß Blutdürstigen Erbfeindts Gewalt/ vnd Macht/ gemehret vnd auferricht/ Derwegen Er vnd nachbenandte seine vndergebene Beuelchshaber/ für das Kay: Kriegs Rechten/ (dazu Er Paradeiser sich selbst erbotten) erfordert/ ordenliche Rechts Tag gehalten/ Er vnd alle anklagte Schüsst: vnd Mündtlich vnd dürfftig vernommen/ vnd also die Sach zu Recht beschlossen vnd gefest/ darüber gerathslagt worden/ bey welchem Vrthail es die Röm: Khay: May: vnser aller gst: Oberister Herr/ bleiben lassen/ Die sy vnd auch den 19. tag Octob: in der Statt Wienn vor der Khayserlichen Burg in besetztem Kriegß Rechten eröffnet/ die Stäb gebrochen/ vnd nachvolgender Gestalt diser Figur gleich/ Exequiert worden.

Nemlich Georgen Paradeiser/ als Obristen zu Canischa/ vnd dero dahin incorporierten Grätzen/ vnd Georgen Khugler/ Fendrich/ vnd angesetzter Hauptman zu Canischa/ die Rechte Handt/ vnnd dann der Kopff abgehawen/ Wilhelm Ahmüller/ Haubtman zu Babotscha/ vnd Hugo de Raßo Fendrich/ alß die Babotsch auß verzagter Klainmütigkait auffgeben/ seynd mit dem Schwerdt enthaupt.

Pangraß Rusch/ Schultes vnd Ober Wachtmaister zu Canischa/ der sich bey der Sprachhaltung finden vnnd brauchen lassen/ seinem Beuelch nicht abgewartet/ falscher Zeugnuß vnnd Schreiben vberwisen/ ist die Zung zum Nacken außzogen/ vnd dann sampt dem gewesten Veldewabel zu Babotsch Mattheus Stöckel/ mit dem Strang auffgehenckt/ vnd drey Tag also hangent gelassen worden/ ihnen zu verdienter Straff/ andern zur Warnung/ hinfüro sich Aydespflicht vnd Ehr besser zubedencken. Der Allmechtig verzeyh ihnen allen ihre Sünd/ vnd behüete andere Kriegsleuth vor solchem Vbel/ daß sie lieber von deß Christlichen Namen wegen Ehrlich/ Redlich vnd Ritterlich sterben/ alß solcher Gestalt ihr Ende schliessen.

Mit gnedigister Bewilligung nicht nach zudrucken.

Gedruckt zu Wienn in Oesterreich/ bey Wolff Halbmaister Briefmaler/ Wonhafft im Schottenhoff/ Anno 1603.

EX LIBRIS SZÁNTAI LAJOS

168. kép Paradeiser és társai kivégzése 1601/1

15 eves haboru print.indd 282 23/03/2021 10:05

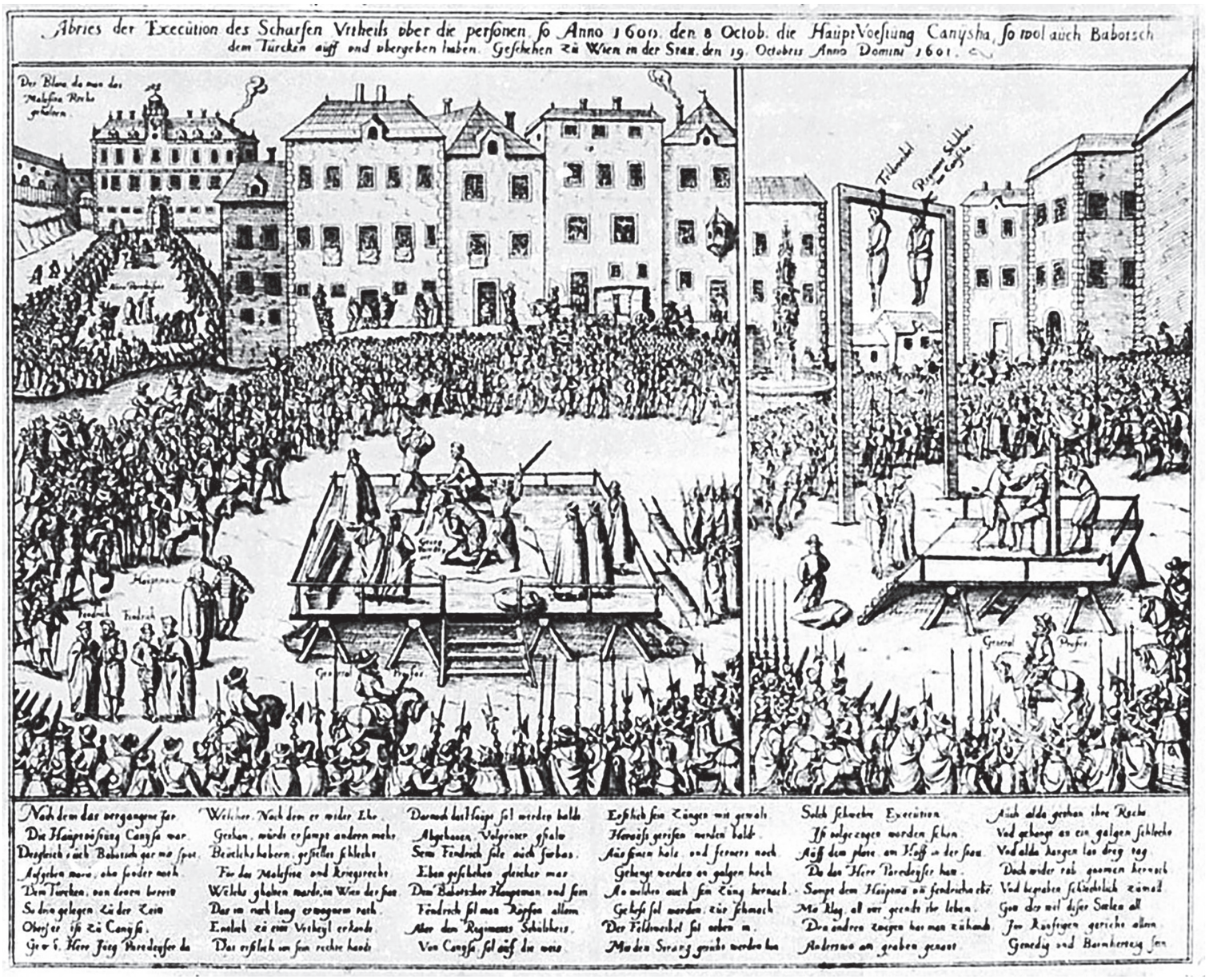

169. kép Paradeiser és társai kivégzése 1601/2

15 eves haboru print.indd 283 23/03/2021 10:05

170. kép Paradeiser és társai kivégzése 1602/1

15 eves haboru print.indd 284 23/03/2021 10:05

NAch dem der Röm: Kay: May:: rc. so wol auch jhrer Fürstl: Durchl: Ertzhertzog Ferdinando / vnd der gantzen Landschafft Steyrmarck / viel an der Vestung Canischa / dardurch dem Türcken der Paß geöffnet / gelegen / Welche Vestung in einem Thal / so an dreyen orten mit Bergen vmbgeben / die gegen Mitternacht etwas höher / vnd gegen Mittag was nidriger / vngefehr zween gute Büchsenschuß weit von dem Gebirg gelegen / zwischen diesen Gebirg vnd der Vestung ist Morast / so vom Regenwasser bald anlaufft / vnd groß / bald ablaufft vnd kleiner wird / Inn der höhe dieses Gebirgs kan man in solche Vestung sehen / hat zwey Thor sampt derselben zugehörigen Brucken / eins gegen Morgen auff Hungern / die ander gegen Nidergang auff die Steyrmarck zugehend: Für welche Vestung sich ihre Fürstl: Durchl: Ertzhertzog Ferdinandus sampt derselben löblichen Potentaten / vnd Hochverstendige Kriegserfahrne / hohes vnd nideres Stands Kriegsvolck / dem Erbfeind Christlichen Namens dem Türcken Widerstand zu thun / gelägert / das Bäpstliche Läger zwischen Nidergang vnd Mitternacht / vnd beschleust die Vestung auß deß Signor Flaminio Delfino Schantz / gegen Morgen jhre Fürstl: Durchl: Ertzhertzog Ferdinandus / vnd gleich neben jhme der Don Johan de Medici, durch welche die Vestung am andern ort beschossen vnnd angriffen wird / Wie auch gegen Mittag der Hertzog von Mantua / sampt dem Spanischen Kriegsvolck jhr Läger haben / welche bißhero sich vor dieser Vestung Mannlich vnd Ritterlich erzeigt / daß sie durch Göttliche Krafft vnd Allmacht so weit gebracht / daß sie die fürnembste Passey Sanct Hyllan genandt / darauß sie dem Feind mit schüssen grossen abbruch thun / erobert / die Brucken auch nahend fertig / daß sie solche Vestung ist stürmender Hand angreiffen / Gott der Allmechtig wölle jhr Fürstl: Durchl: sampt derselben Christlichen Kriegsheer trewen Beystand / Weißheit vnd Verstand / Sterck / Krafft / Hertz / vnd ein Heldenmüt verleyhen darmit diesem hochmütigen Feind Christliches Namens vnd Stammen möge kürtzer vnd weiterer abbruch beschehen / Amen.

15 eves haboru print.indd 285 23/03/2021 10:06

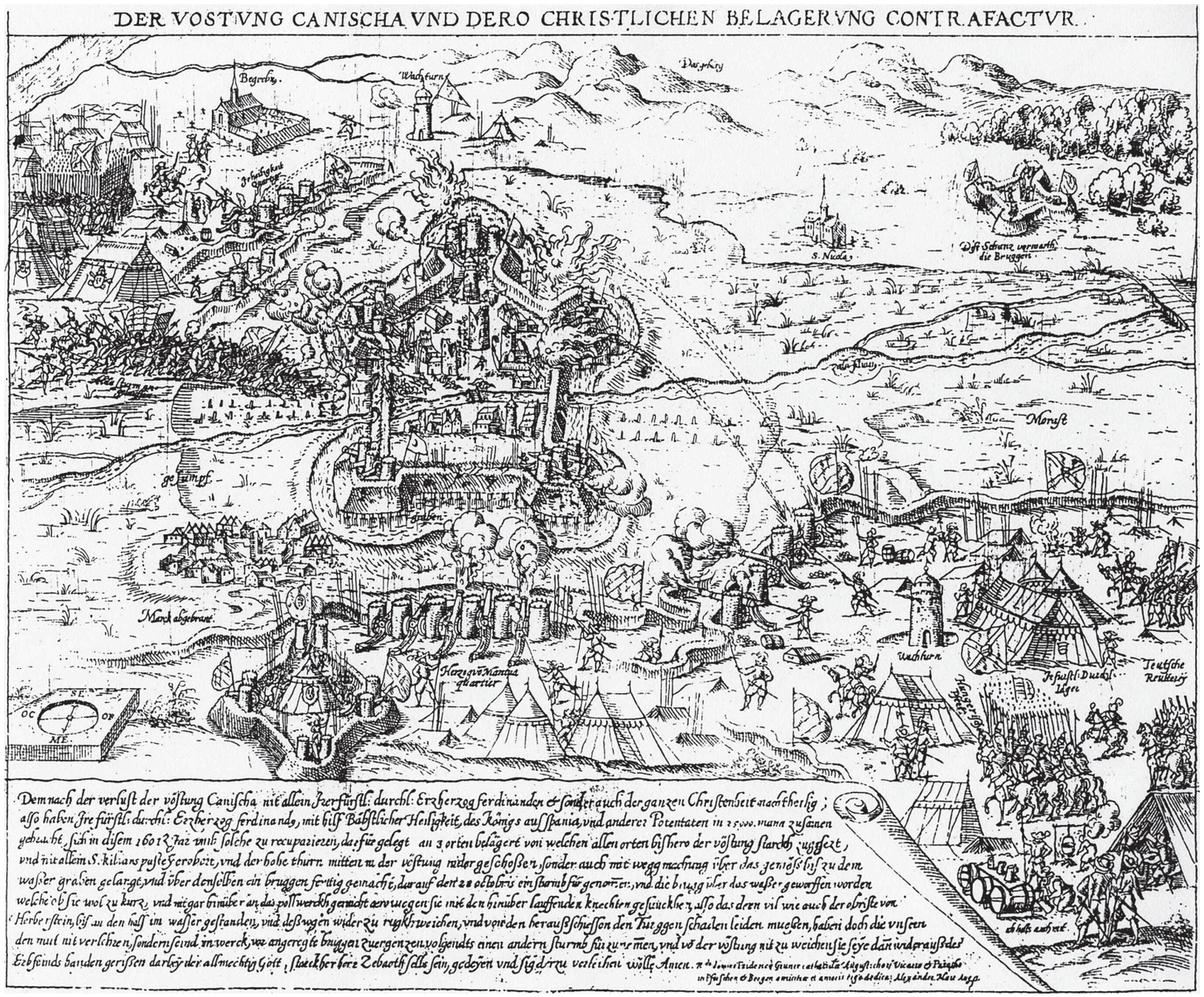

Dem nach der verlust der vöstung Canischa nit allein Jeer fürstl: durchl: Erzherzog ferdinanden & sonder auch der ganzen Christenheit nachtherig; also haben Ire fürstl: durchl: Erzherzog ferdinando, mit hilff Bäbstlicher Heiligkeit, des Königs auss Spania, und anderer Potentaten in 25000. mann zusamen gebracht, sich in disem 1601 Jar mit solche zu recuperieren, das für gelegt an 3 orten belägert von welchen allen orten bishero der vöstung starckh zugesetzt, und nit allein S. kilians pasteye erobert, und der hohe thurn mitten in der vöstung nider geschossen, sonder auch mit wegg machung über das geniess biss zu dem wasser graben gelanget, und über denselben ein bruggen fertig gemacht, darauf den 20 octobris ein sturmb für genommen, und die brugg über das wasser geworffen worden welche ob sie wol zu kurz, und nit gar hinüber an das pollwerckh gemacht were gewesen sie mit den hinüber lauffenden knechten gesteckht, also das deren vil wie auch der obriste von Herberstein, bis an den hals im wasser gestanden, und deswegen wider zu rugkh weichen, und von den herausschiessen den Türggen schaden leiden mugten, haben doch die unsern den nit verlihren, sondern seind in werck, wo angeregte brugg zuergenzen, volgends einen andern sturmb für zu nemen, und vö der vöstung nit zu weichen sie seye dän widerauss des Eebsfeinds banden gerissen darkö der allmechtig Gött, starckher here Zebaoth selbe sein, gedöyen und sig darzu verleihen wölle Amen. [illegible]

172. kép Nagykanizsa 1601/4

15 eves haboru print.indd 286 23/03/2021 10:06

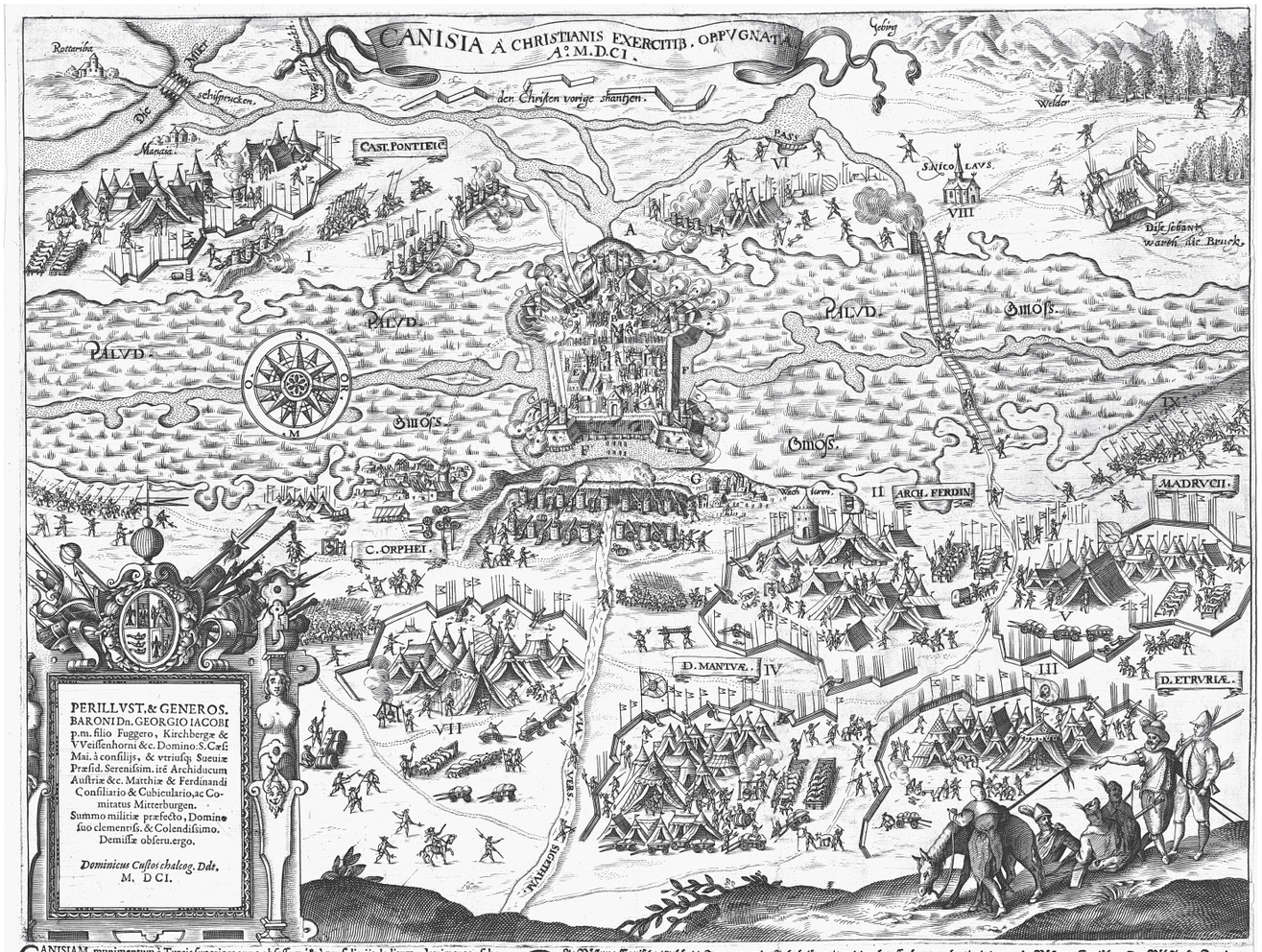

CANISIAM, munimentum à Turcis superiore anno obsessum, & à præsidiarijs deditum, detrimento, si hostium potestatis esset, Hungariæ, finitimarum nationum totiusque Christiani orbis incomparabili, Serenis. Ferdinand. Archidux Austriæ &c. suis Pont. max. Hispan. regis aliorumque Christianorum Pp. auxiliaribus copijs, armatorum circiter 25000. mense Septembri anni huius 1601. tribus locis arctissimè obsidere cœpit. S. Chiliani propugnaculum occupauit, præaltam media in munitione Canisiana turrim tormentis diiecit, facta supra paludes vsque ad ipsam oppidi fossam via, & ponte supra fossum fabricato, fossaque V. Calend. Nouemb. eo ponte confracta, quòd is ob breuitatem aggerem ne quaquam planè attingens, vnà cum decurrente ad insituta tum acerrimè oppugnationem milite prolaberetur, multis nostrorum ex aqua vix colloctenus ex stantibus, atque dum cedere cogerentur, tormentorum Turcicorum periculo & iniuriæ expositis, magno tamen animo in obsidione perseuerans, refecto ponte, ad acriorem indies oppugnationem instituendam omnia comparat: copiarum etiam, quæ Albam regalem expugnarunt, parte, Duce Illust. Christoph. Herm. Rusvvurm. exercitui suo coniuncta, & obsessis fame, & lignorum pilarumque ferrearum inopia vsque adeò confectis, vt eos lapideis modo globis tormenta onerare nouissimè intellexerimus. Deus opt. max. tantum Christianæ rei propugnaculum in nostrorum potestatem vt redeat, propediem clementissime faxit.

DJe Vöstung Canischa/ welche die Turggen vorigs Jahr belägert/ vnnd durch auffgebung erobert/ mit der Kron Hungern/ anrainender Völcker vnd gantzer Christenheit/ da die Vöstung Türggisch sein solte/ vnwiderbringlichen schaden/ haben die Fürstl. Durchl. Ertzhertzog Ferdinand zu Osterreich/ mit dero Kriegsvolck/ vnd hilff Bäbstl. Hail. Köntgs zu Hispannien/ vnd anderer Christlichen Potentaten/ vff die 25000. Mann starck im September nach lauffenden 1601 Jahrs/ an dreyen orten starck belägert/ S. Kiliang Pasteyen eingenommen/ den hohen miten in der Vöstung stehenden Thurn nidergeschossen/ ein Weg vber das Gemöß biß an den Wasserg raben zu Canischa gemacht/ ein Brugg vber den Graben gefertiget/ dieselb Brugg darüber gewoffen/ eb wol aber dieselb zu kurtz/ vnd nit gar das Pollwerck erraicht/ darumb den 28. October/ angestelter hefftiger Sturm ohne frucht abgangen/ weil die Brugg/ mit den darüber den Sturm anlauffenden Rittersleuten gesuncken/ darob der selben vil ins Wasser biß an den hals hinein gefallen/ vnd hierüber im zu ruck weichen von der Turcken Geschütz schaden genommen/ verharren doch ihr Fürstl. Durchl. biß noch Mannhafftig in solcher belägerung/ eraeugen die Brugg/ rüsten sich allerdings ein stärckere Impressa täglich anzustellen/ So sein zu ir Fürstl. Durchl. Kriegsvolck auch theils deren/ welche Stuhlweissenburg Ritterlich eingenommen/ vnder den Obristen Herren Christoffen Herman Raußwurm, neulichst gestossen/ vnd wie leyte einkommte auffs lauten/ leiden die belagerten an Victualien/ wie auch Brennholtz/ vnd Munition so grossen mangel/ daß sie an statt eiserner kugeln ihr Geschütz mit Stein laden müssen. Gott der Allmächtig wolle dise gantze Ehristenheit so nutzliche Vöstung gnädiglichst in der vnseren hende kommen lassen.

A Vöstung Canischa.
B Alte Vöstung.
C Nidergeschossner mitler Thurn.
D Zersprengter Pulver Thurn
E Rößschwemm.
F Gräben vmb die Vöstung.
G Abgebrante Vorstat/ ist zwo Schantzen auffgeworffen darob Geschütz/ so die Vöstung stürmet.

1 Bäbstl. H. Quartier.
2 Fürstl. D. Ertzhertzog Ferdinand Quartier.
3 Toscanisch Quartier.
4 Mantua vnd Spanisch Quartier.
5 Madrutz 1. Quartier.
6 Madrutz 2. Quartier.
7 Obrist Orphei Quartier.
8 Ein newen Weg/ vber das Gemöß von den Christen gemacht.
9 Bngarische Reuter.

Gedruckt zu Augspurg/ bey Johann Schultes.
Jnn verlegung Dominici Custodis.

173. kép Nagykanizsa 1601/2

15 eves haboru print.indd 287 23/03/2021 10:06

174. kép Nagykanizsa 1602/2

15 eves haboru print.indd 288 23/03/2021 10:06

175. kép Nagykanizsa 1601/5

15 eves haboru print.indd 289 23/03/2021 10:06

176. kép Nagykanizsa (1601)/3

15 eves haboru print.indd 290 23/03/2021 10:06

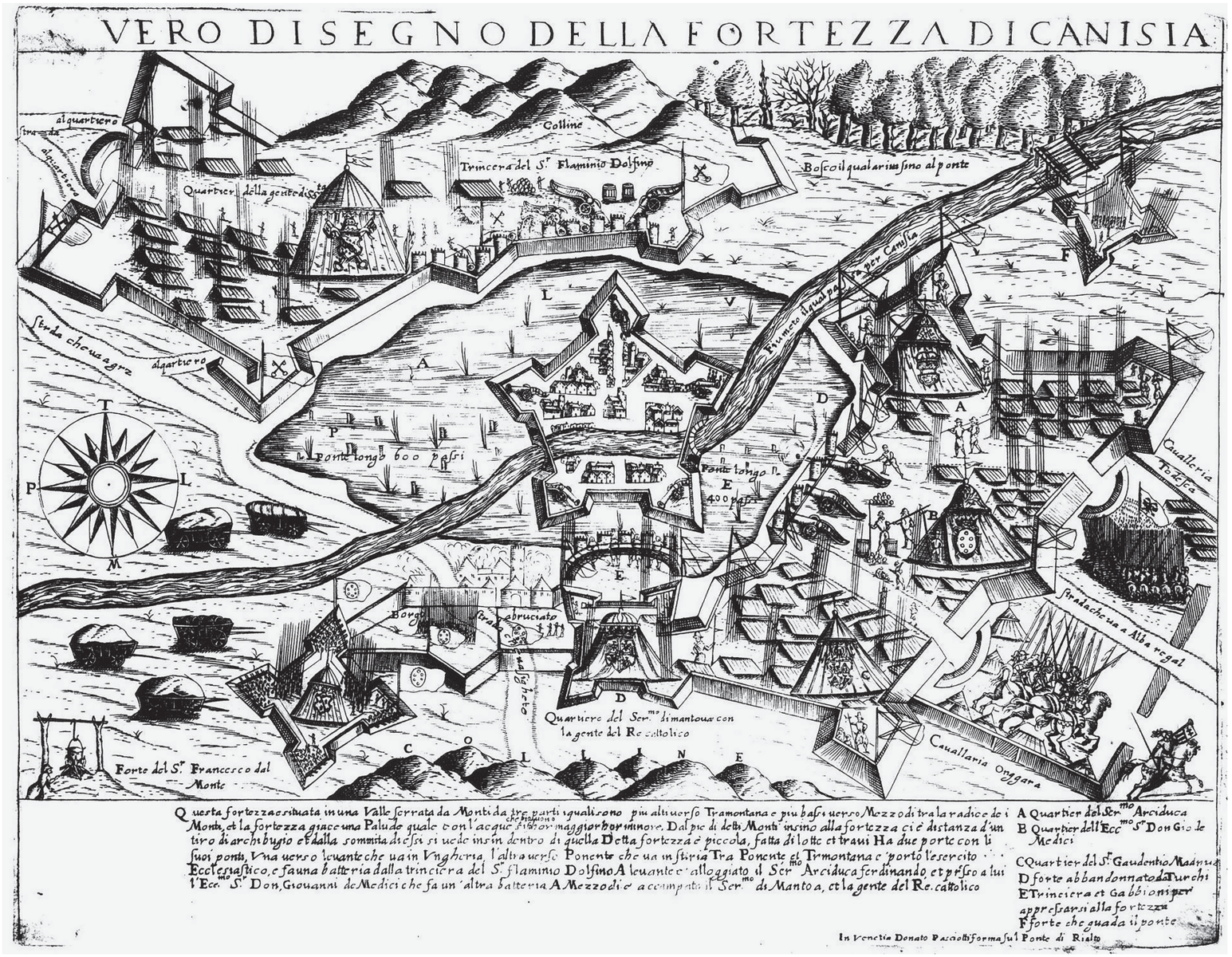

Questa fortezza e situata in una Valle serrata da Monti da tre parti i quali sono piu alti uerso Tramontana e piu bassi uerso Mezzodi tra la radice de i Monti, et la fortezza giace una Palude quale e con l'acque fino a hor maggior hor minore. Dal pie di detti Monti insino alla fortezza ci e distanza d'un tiro di archibugio et dalla sommita di essi si uede insin dentro di quella Detta fortezza e piccola, fatta di lotte et traui Ha due porte con li suoi ponti, Una uerso leuante che ua in Vngheria, l'altra uerso Ponente che ua in Stiria Tra Ponente et Tramontana e posto l'esercito Ecclesiastico, e fauna batteria dalla trinciera del S.r flammio Dolfino A leuante e alloggiato il Ser.mo Arciduca ferdinando et presso a lui l'Ecc.mo S.r Don Giouanni de Medici che fa un'altra batteria A Mezzodi e accampato il Ser.mo di Mantoua, et la gente del Re. cattolico

A Quartier del Ser.mo Arciduca
B Quartier dell'Ecc.mo S.r Don Gio le Medici
C Quartier del S.r Gaudentio Madruz
D forte abbandonato da Turchi
E Trinciera et Gabbioni per appressarsi alla fortezza
F forte che guada il ponte

In Venetia Donato Pasciolli forma sul Ponte di Rialto

15 eves haboru print.indd 291 23/03/2021 10:06

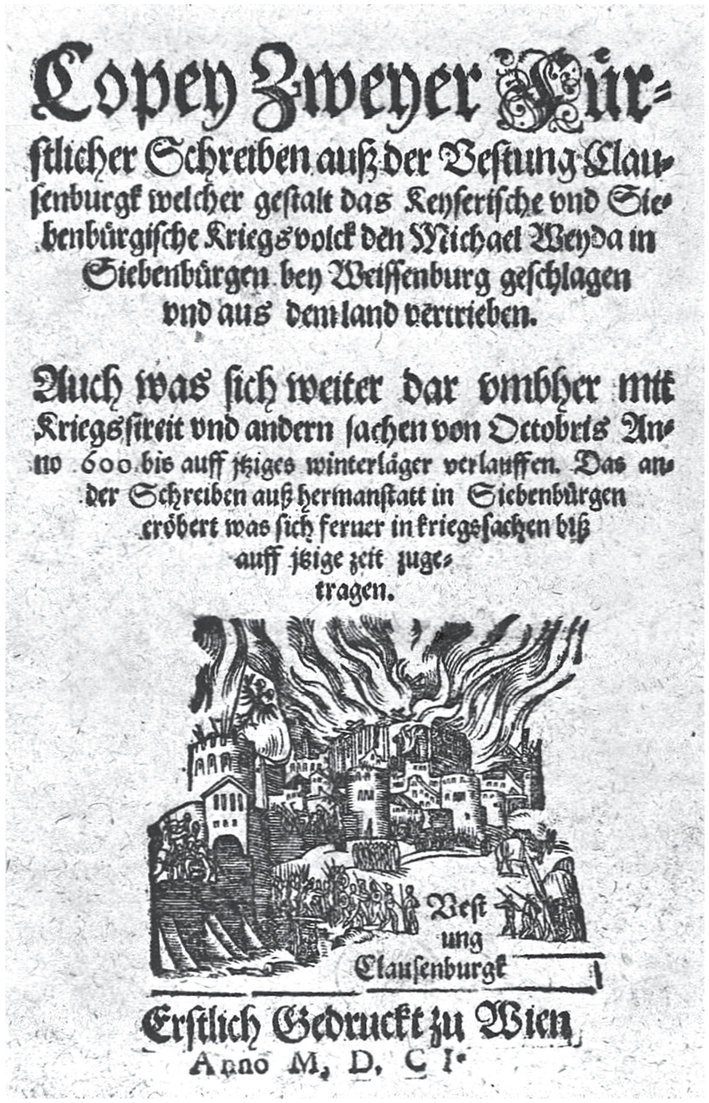
Copey Zweyer Fürstlicher Schreiben auß der Vestung Clausenburgk welcher gestalt das Keyserische vnd Siebenbürgische Kriegsvolck den Michael Weyda in Siebenbürgen bey Weissenburg geschlagen vnd aus dem land vertrieben.

Auch was sich weiter dar vmbher mit Kriegsstreit vnd andern sachen von Octobris Anno 600 bis auff jtziges winterläger verlauffen. Das ander Schreiben auß hermanstatt in Siebenbürgen erödert was sich ferner in kriegssachen biß auff jtzige zeit zugetragen.

Vestung Clausenburgk

Erstlich Gedruckt zu Wien, Anno M, D, C I.

178. kép Kolozsvár 1601/1

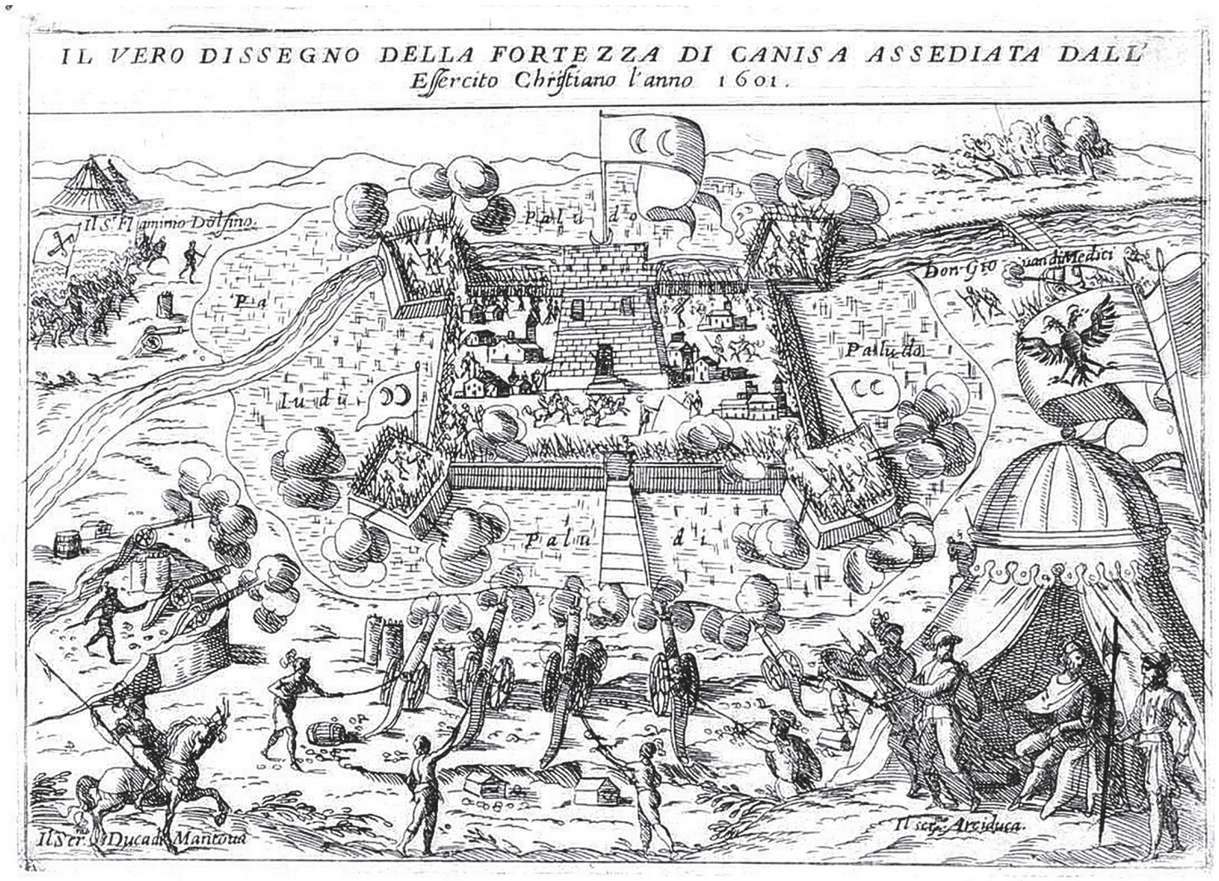

179. kép Nagykanizsa (1601)/2

15 eves haboru print.indd 292 23/03/2021 10:06

180. kép Paradeiser és társai kivégzése 1603/1

181. kép Székesfehérvár 1603/5

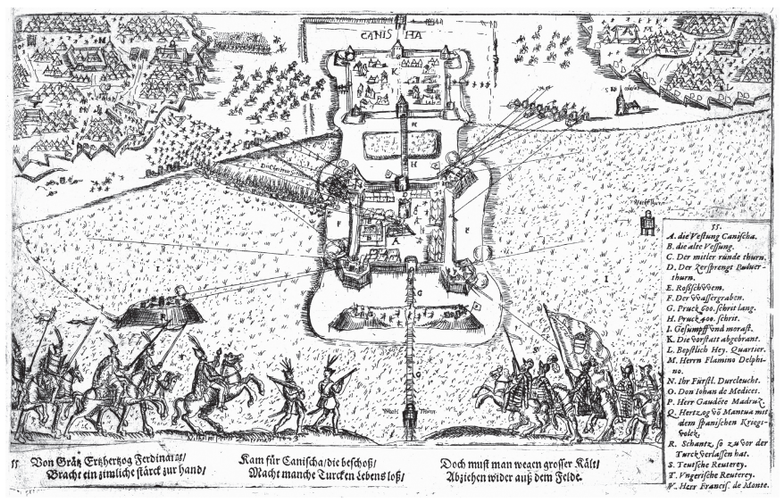

182. kép Nagykanizsa 1603/2

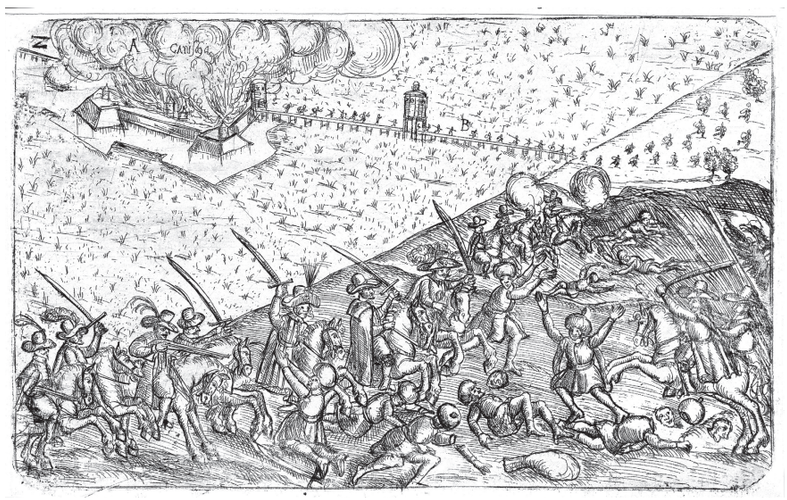

183. kép Nagykanizsa 1607/1

15 eves haboru print.indd 293 23/03/2021 10:06

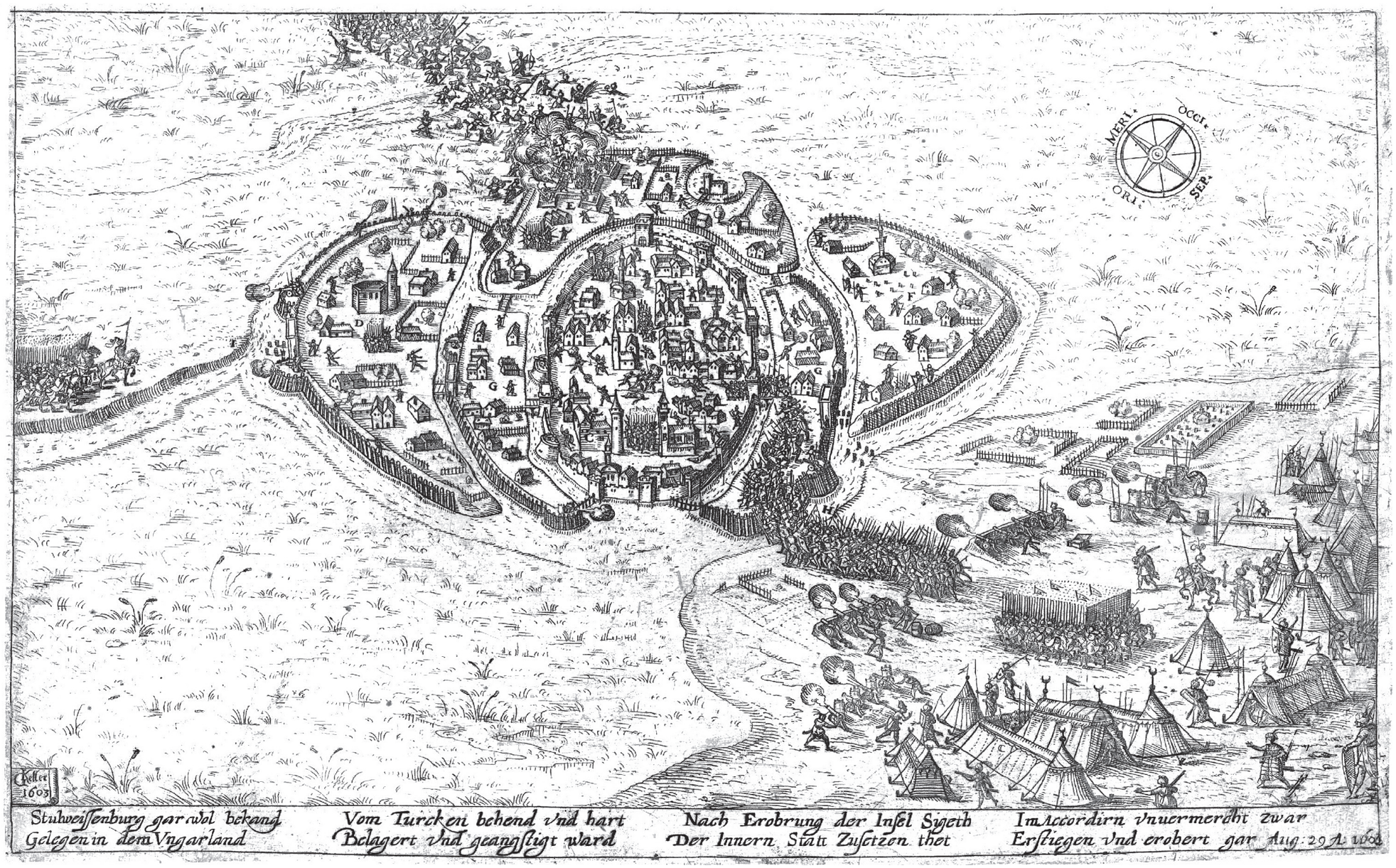

184. kép Székesfehérvár 1603/1

15 eves haboru print.indd 294 23/03/2021 10:06

185. kép Eszéki híd 1607/1

186. kép Sárvíz híd felégetése

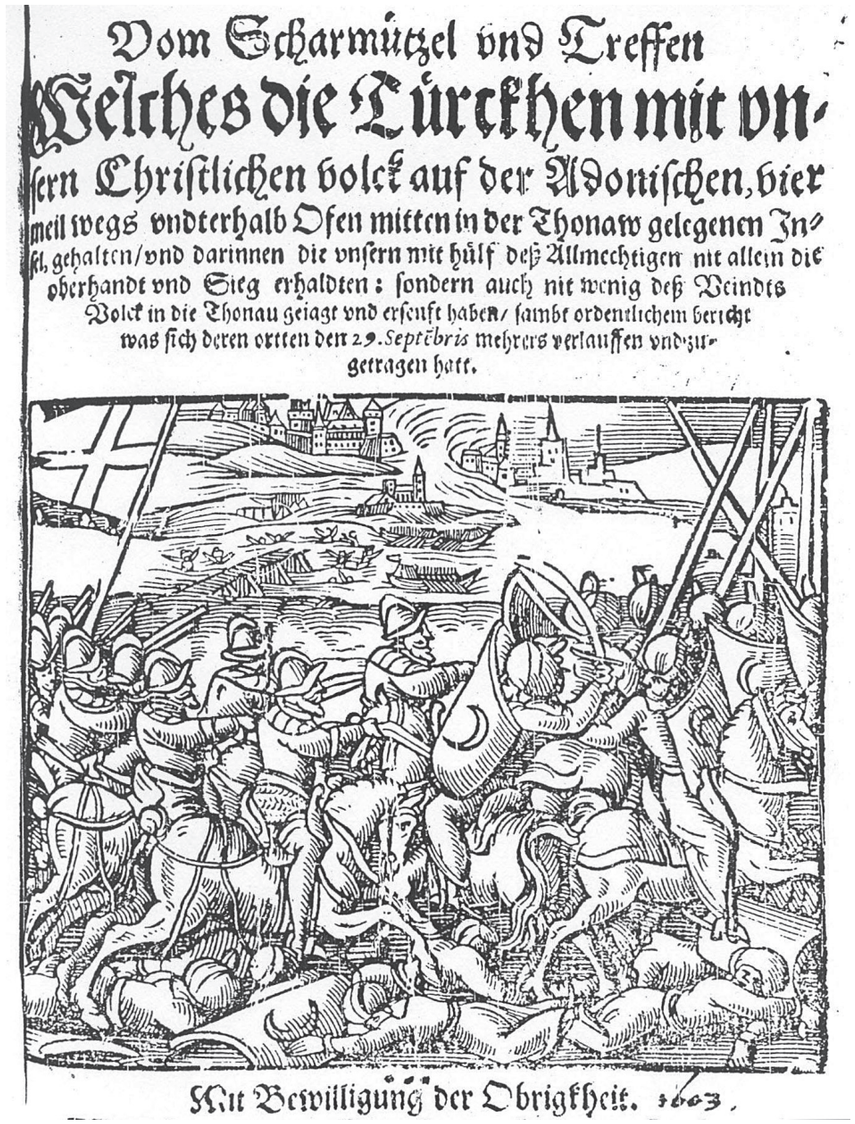
Vom Scharmützel vnd Treffen
Welches die Türckhen mit vn-
sern Christlichen volck auf der Adonischen, vier
meil wegs vnderhalb Ofen mitten in der Thonaw gelegenen In-
sel, gehalten/vnd darinnen die vnsern mit hülf deß Allmechtigen nit allein die
oberhandt vnd Sieg erhaldten: sondern auch nit wenig deß Veindts
Volck in die Thonau geiagt vnd ersenft haben/ sambt ordentlichem bericht
was sich deren ortten den 29. *Septēbris* mehrers verlauffen vnd zu-
getragen hatt.
Mit Bewilligung der Obrigkheit. 1603.

187. kép Adony 1603/1

15 eves haboru print.indd 295 23/03/2021 10:06

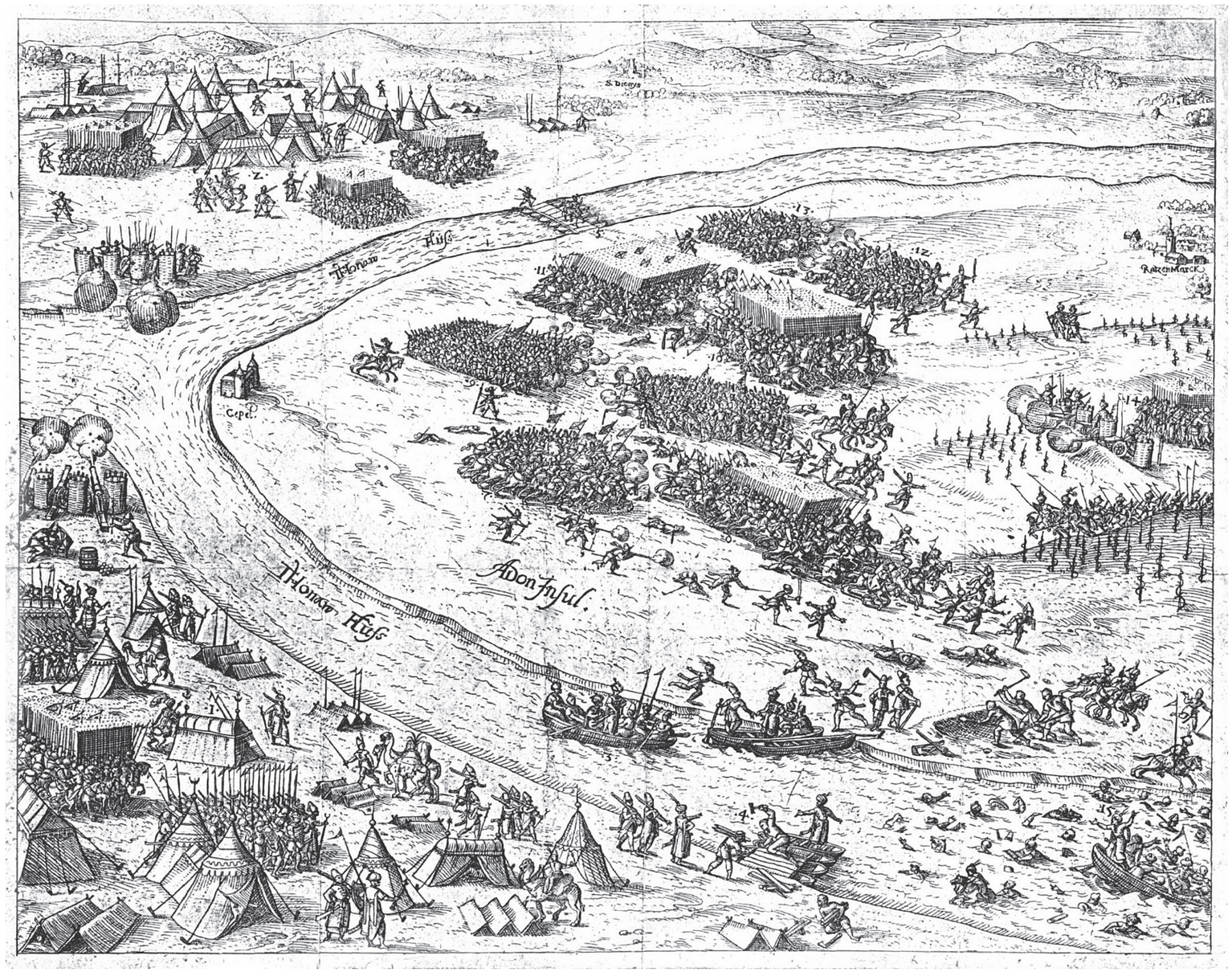

188. kép Csepel 1604/1

15 eves haboru print.indd 296 23/03/2021 10:06

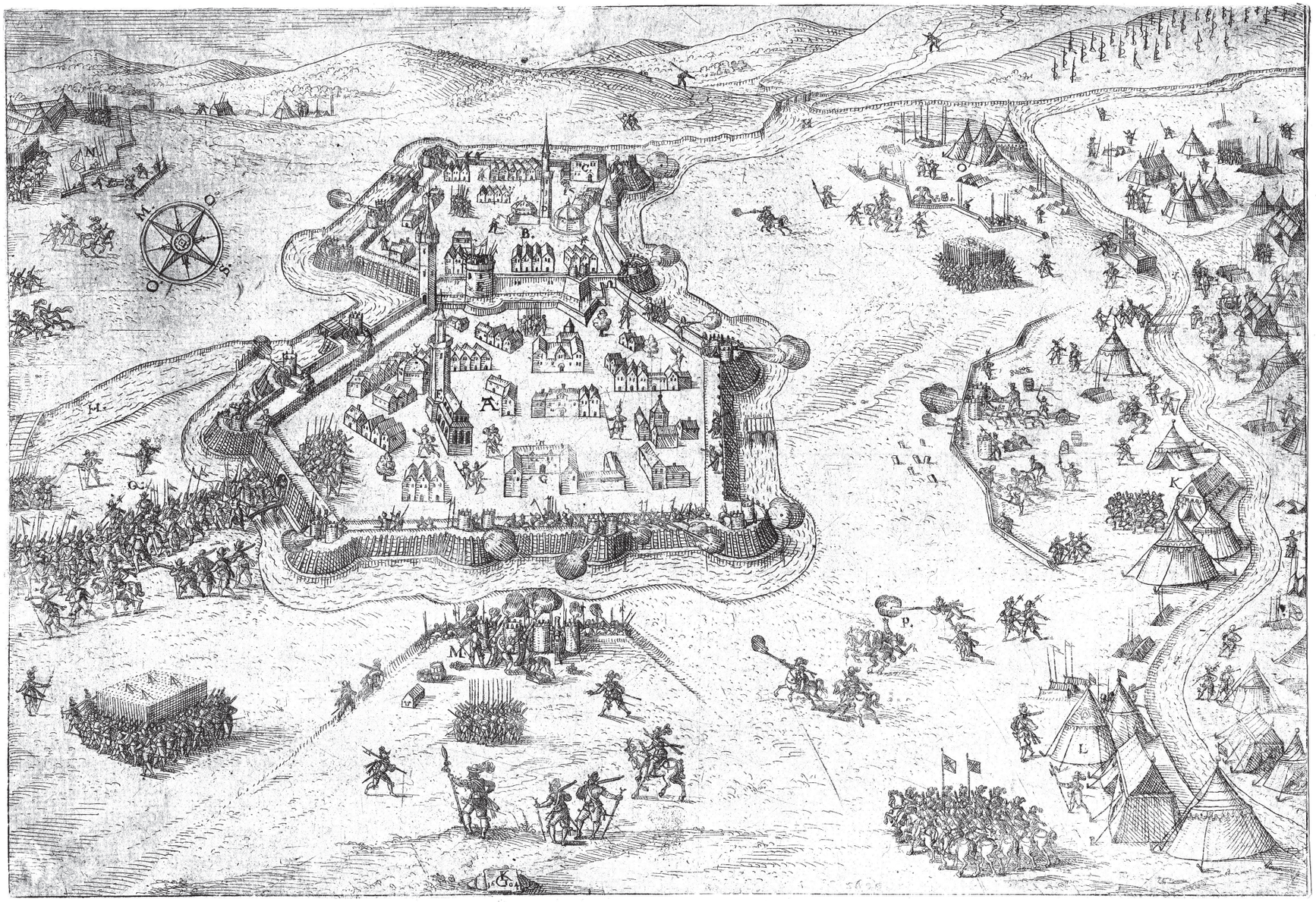

189. kép Hatvan 1604/1

15 eves haboru print.indd 297 23/03/2021 10:06

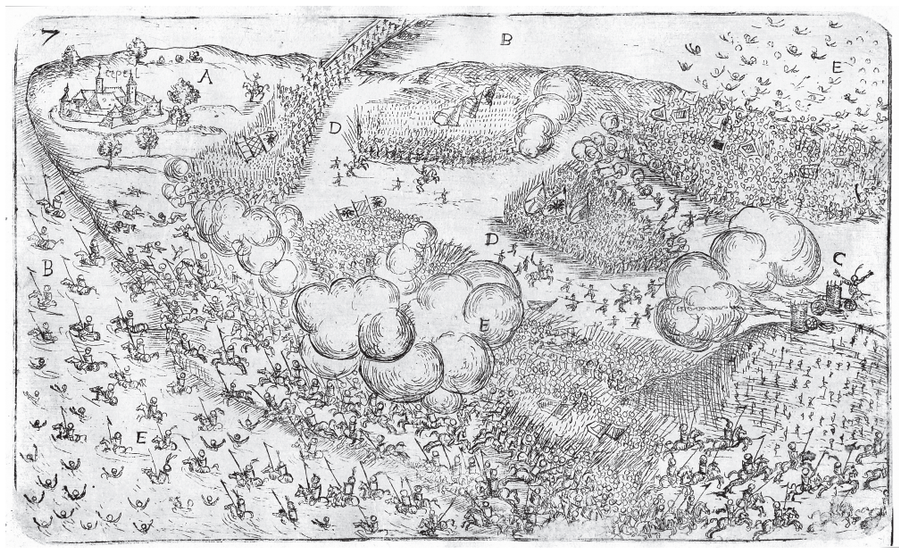

190. kép Csepel 1607/1

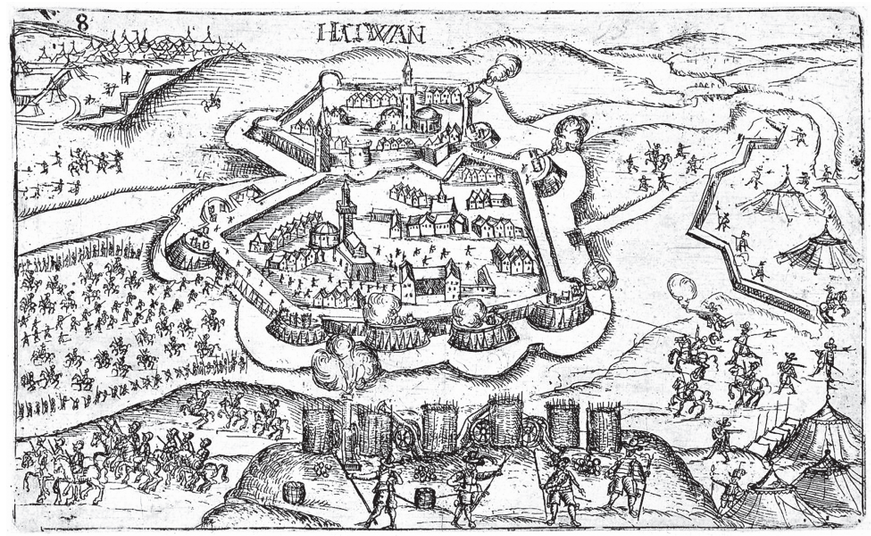

191. kép Hatvan 1607/1

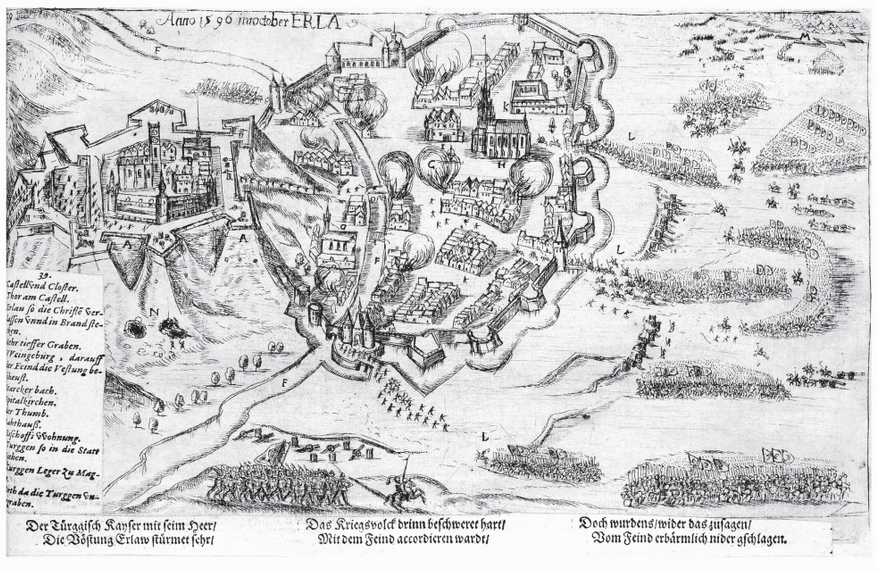

192. kép Eger 1603/1

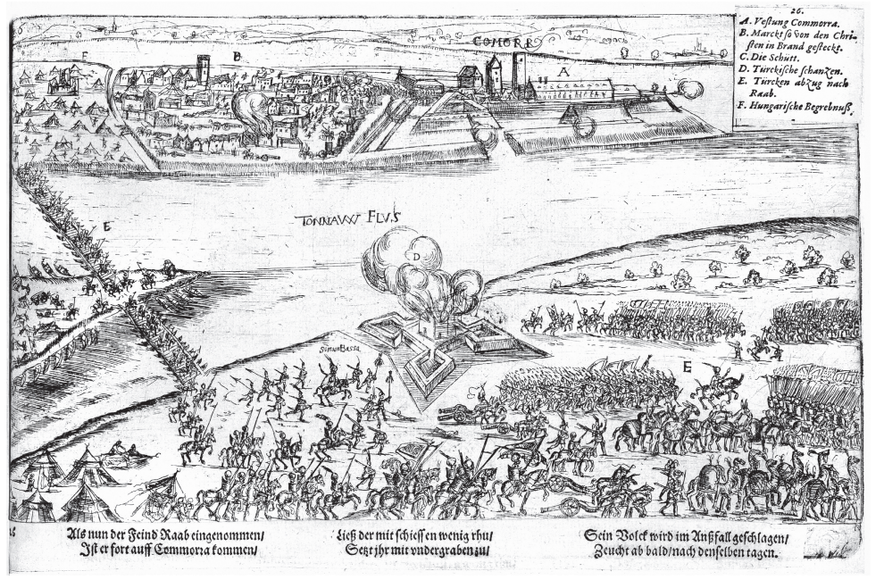

193. kép Komárom 1603/1

15 eves haboru print.indd 298 23/03/2021 10:06

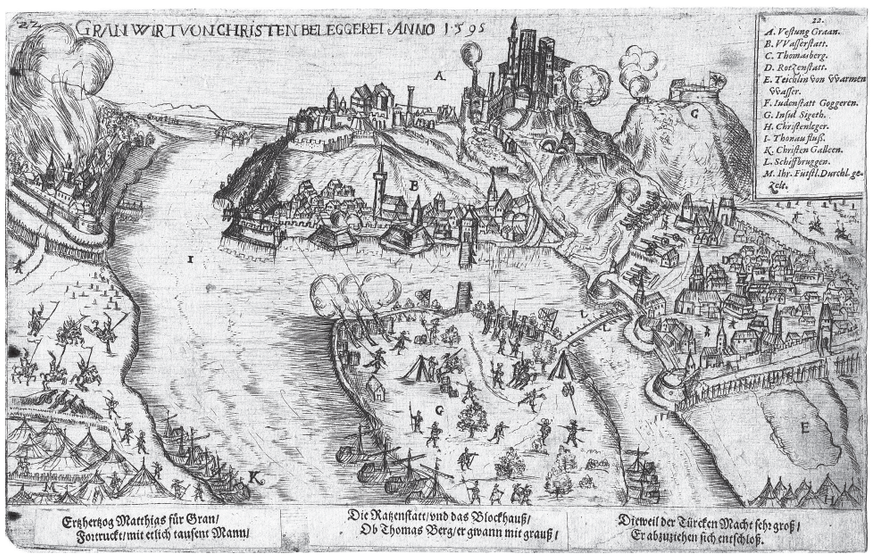

194. kép Esztergom 1603/1

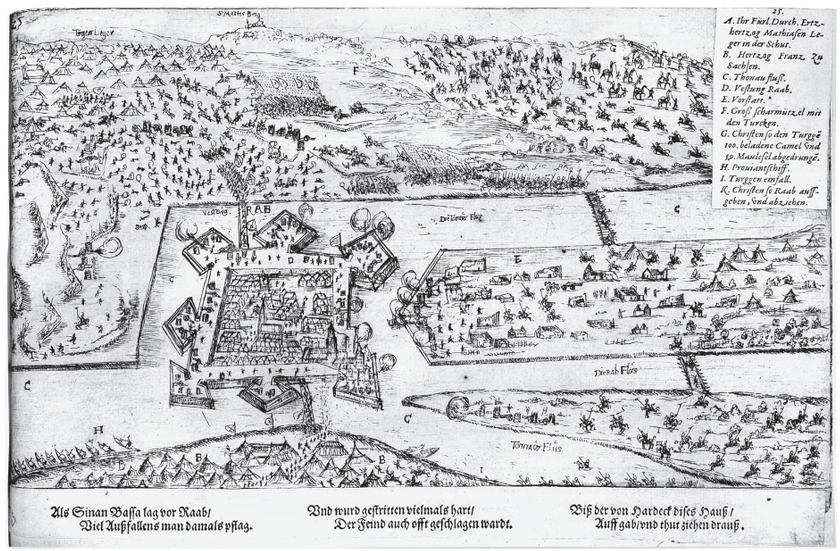

195. kép Győr 1603/1

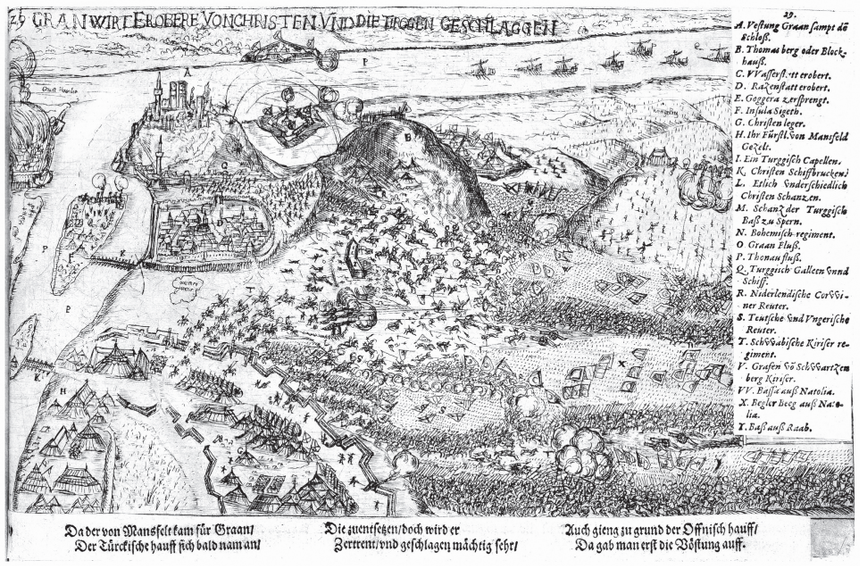

196. kép Esztergom 1603/2

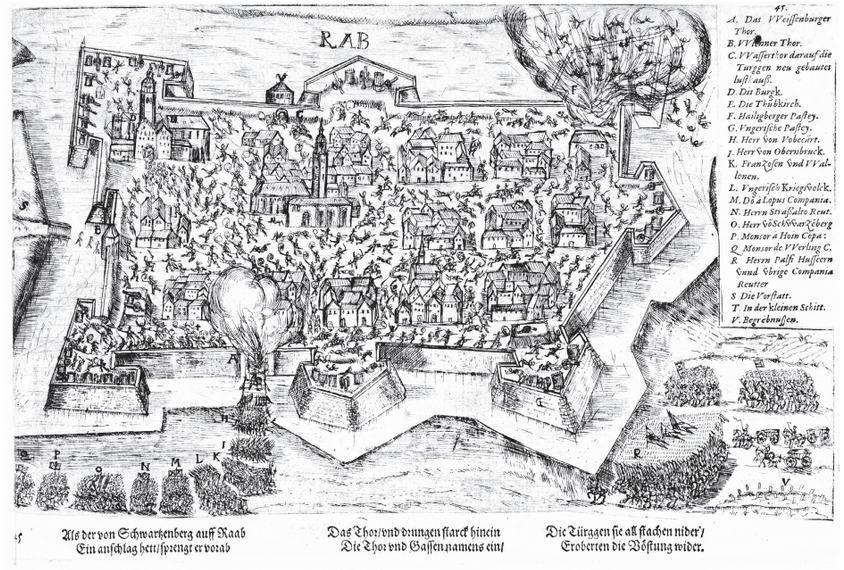

197. kép Győr 1603/2

15 eves haboru print.indd 299 23/03/2021 10:06

198. kép Szigetvár 1603/1

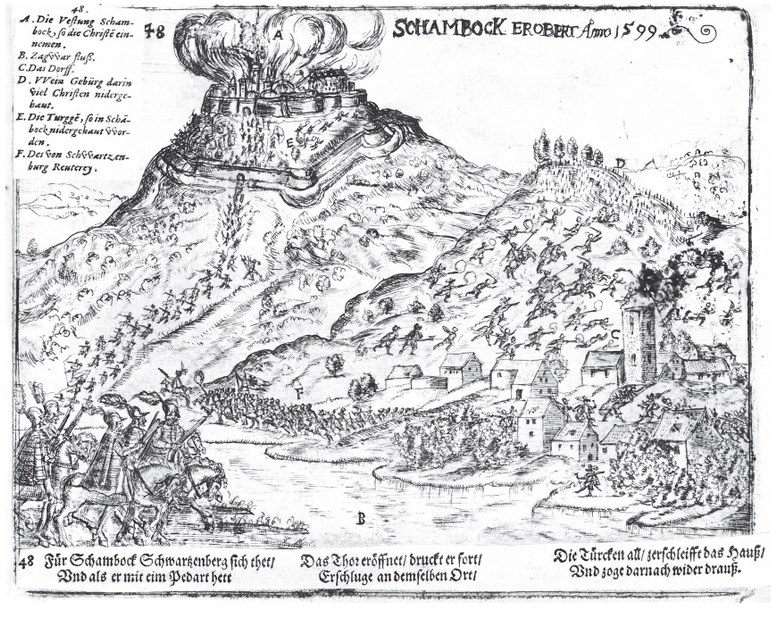

199. kép Zsámbék 1603/1

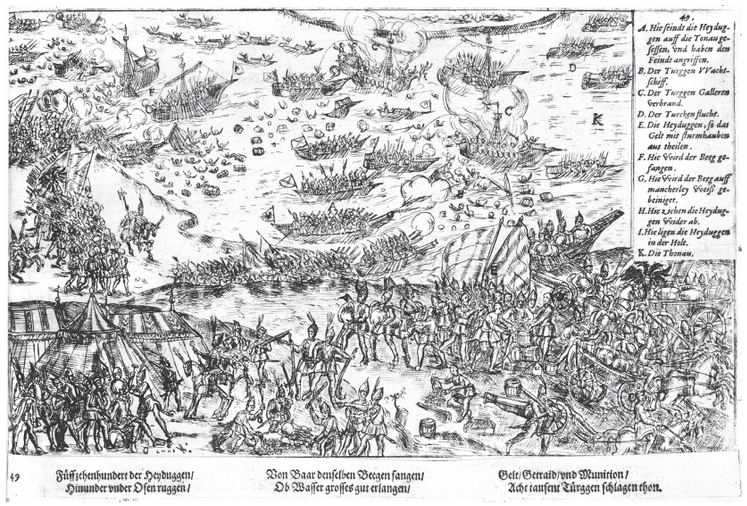

200. kép Tolna 1603/1

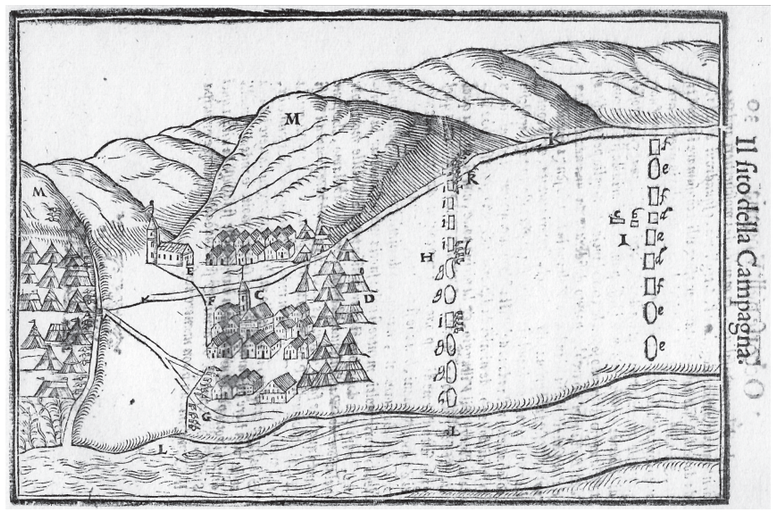

201. kép Miriszló 1601/2

15 eves haboru print.indd 300 23/03/2021 10:06

202. kép Szatmári csodás jelenség 1607/1

203. kép 1603. évi zászlók 1607/1

204. kép Esztergom 1607/1

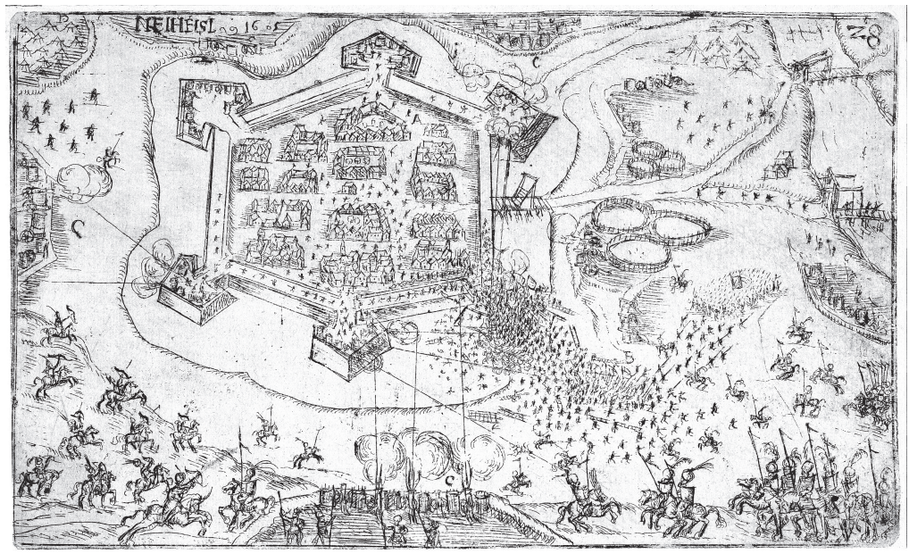

205. kép Érsekújvár 1607/1

15 eves haboru print.indd 301 23/03/2021 10:06

206. kép Esztergom (1605)/1

15 eves haboru print.indd 302 23/03/2021 10:06

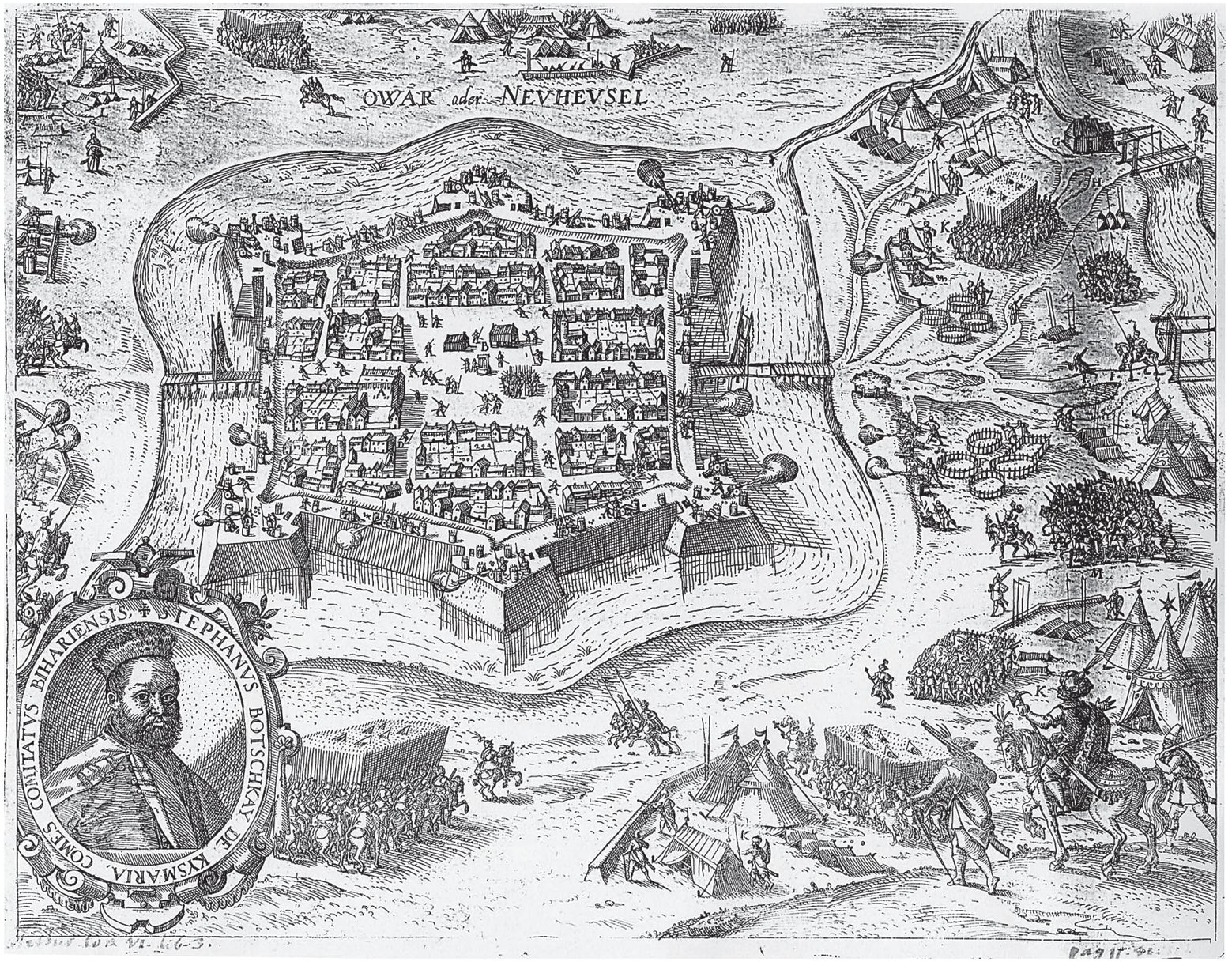

207. kép Érsekújvár 1606/1

15 eves haboru print.indd 303 23/03/2021 10:06

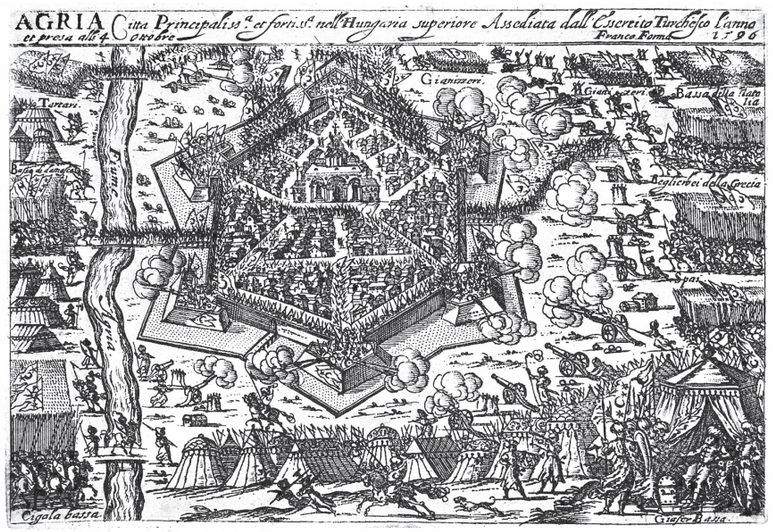

208. kép Eger 1597/1

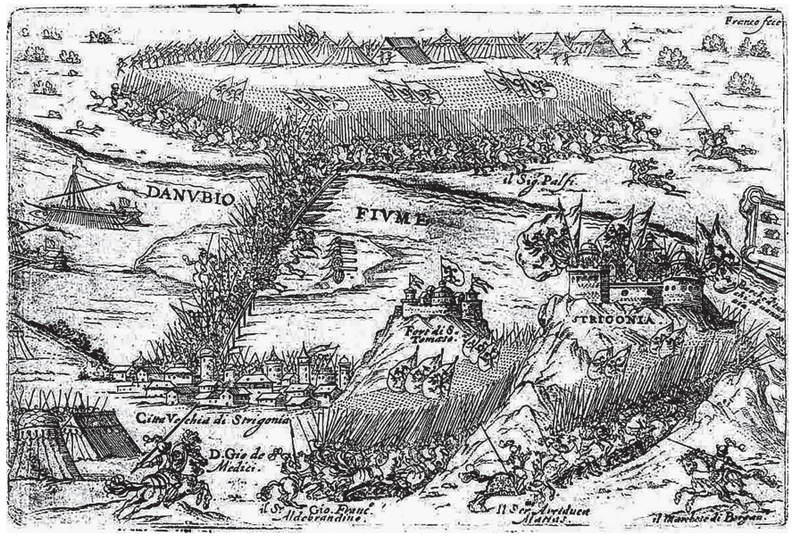

209. kép Esztergom 1597/1

210. kép Esztergom 1597/2

211. kép Győr (1598)/1

15 eves haboru print.indd 304 23/03/2021 10:06

212. kép Hatvan 1597/1

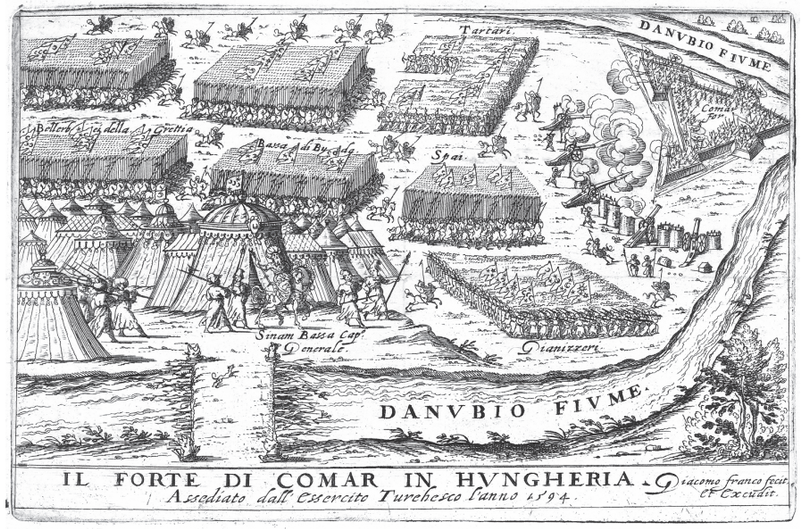

213. kép Komárom 1597/1

214. kép Temesvár 1597/1

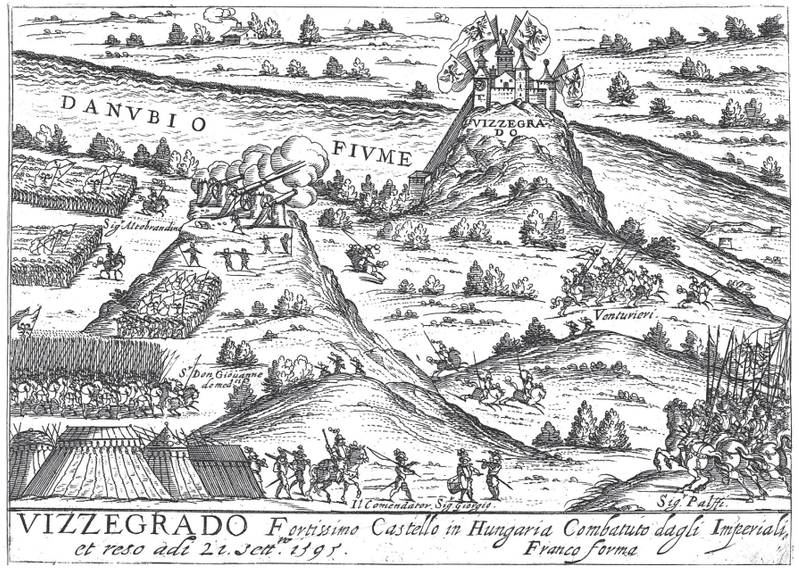

215. kép Visegrád 1597/1

15 eves haboru print.indd 305 23/03/2021 10:06

Noch weitere / mit Gottes hülff Zeittung aus Vngern.

Fernere Warhafftige Zeitung aus Vngern/wie der Wolgeborne Herr / Herr Christoff von Tieffenbach/Herr Palui/vnd andere Obersten in Vngern / Abermals fünff fürnemer Flecken einbekommen / auch dieselben nach nothdurfft besetzt / die Türcken aber all/mit Weib vnd Kind/aus grossem schrecken vnd forcht geflohen/ vnd wie der Bassa zu Ofen/aus befelch/grim vnd Tyranney/ die gehuldigten alle/so vber zehen Jahr / nider hawen/den Berg zu Pallota strangulirn/ vnd zween gehuldigter Christen Spissen lassen/ wie dann ordentlich hernach vermeldet wird.

Zetschin. Blobenstein. Samoßki. Sellneck. Novigrad.

Alles durch glaubwirdigs Schreiben/von obgemelten vnd andern Herren / aus dem Läger vnter Zetschin berichtet.

Erstlich gedruckt zu Nürnberg/bey Leonhard Heußler.

216. kép Kékkő, Somoskő, Szécsény, Nógrád, Szolnok (1594)/1

Warhafftige Newe Zeitung.

Wie Ertzhertzog Matthias die gewaltige Vestung Nouigrad/ welche der Schlüssel zu Gran vnd Ofen ist eingenommen vnd erobert.

Sampt andern Zeitungen mehr von den Türcken/ etc

Erstlich Gedruckt zu Dreßden/bey Matthes Stöckel/ Anno 1594.

217. kép Nógrád 1594/4

Warhafftige newe Zeitung

Auß dem Feldläger vor Raab/ was sich in kurtzer zeit von dem 15. Augusti biß auff den 17 Septembris verlauffen vnnd zugetragen wie in die 8000 Tattern vnd Janitscharn durch die Thonaw geschwommen/ in willens die vnsern vor Raab inn der Schantz zu vberfallen / vnsere Reuter aber haben sie Ritterlich inn die flucht geschlagen vnd vber 500 nicht darvon kommen / vnd sindt also inn kurtzer zeit/ in der Belegerung vor Raab inn die 20000 Türcken vmbkommen / ohne was auff der Christen seyten ist todt blieben derer inn die 2000 vngefehrlichen.

218. kép Győr 1594/4

15 eves haboru print.indd 306 23/03/2021 10:06

219/a. kép Esztergom (1595)/1

219/b. kép Esztergom 1596/1

15 eves haboru print.indd 307 23/03/2021 10:06

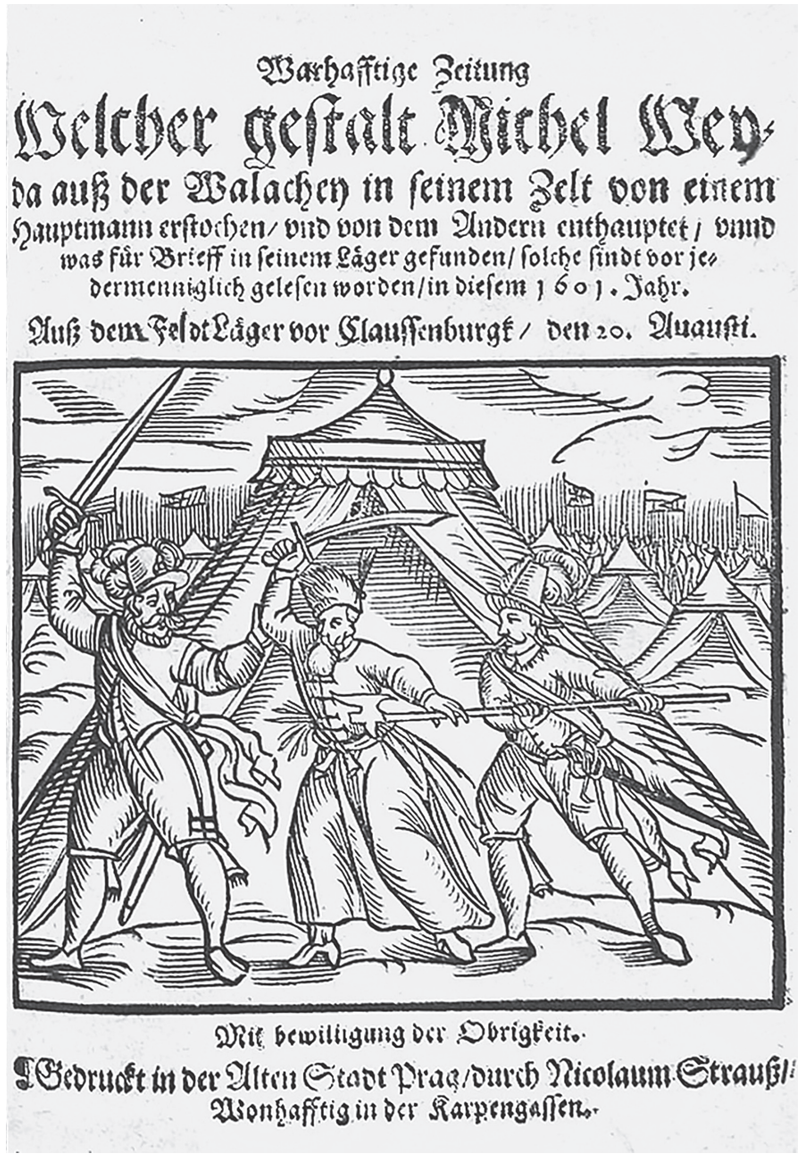

Warhafftige Zeitung
Welcher gestalt Michel Wey-
da auß der Walachey in seinem Zelt von einem
Hauptmann erstochen/ vnd von dem Andern enthauptet/ vnnd
was für Brieff in seinem Läger gefunden/ solche sindt vor je-
dermenniglich gelesen worden/ in diesem 1601. Jahr.
Auß dem Feldt Läger vor Claussenburgk/ den 20. Auausti.

Mit bewilligung der Obrigkeit.
Gedruckt in der Alten Stadt Prag/ durch Nicolaum Strauß/
Wonhafftig in der Karpengassen.

220/a. kép Mihály vajda megölése 1601/1

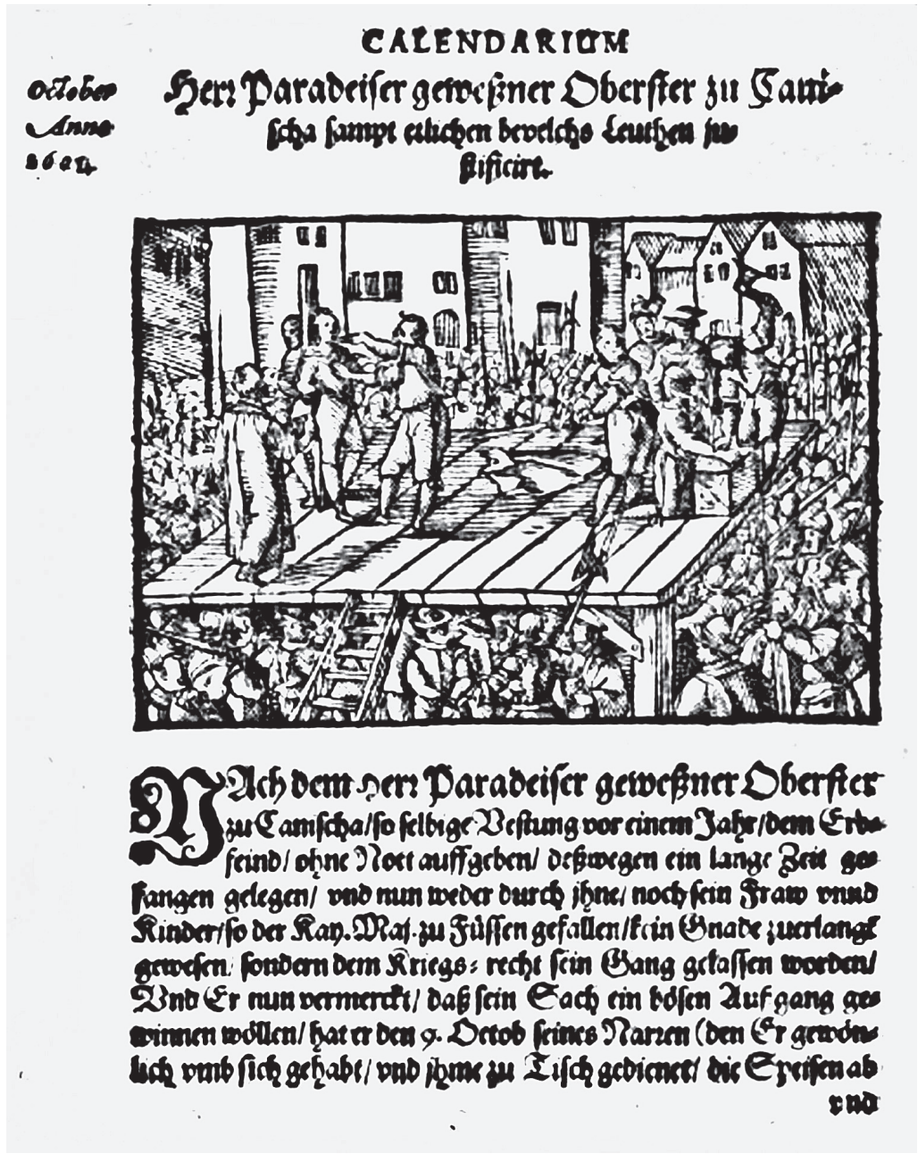

CALENDARIUM
October Anno 1601.
Herr Paradeiser geweßner Oberster zu Cani-
scha sampt etlichen bevelchs Leuthen ju-
stificirt.

NAch dem Herr Paradeiser geweßner Oberster
zu Camscha/ so selbige Vestung vor einem Jahr/ dem Erb-
feind/ ohne Nott auffgeben/ deßwegen ein lange Zeit ge-
fangen gelegen/ vnd nun weder durch jhne/ noch sein Fraw vnnd
Kinder/ so der Kay. Maj. zu Füssen gefallen/ kein Gnade zuerlangt
gewesen/ sondern dem Kriegs-recht sein Gang gelassen worden/
Vnd Er nun vermerckt/ daß sein Sach ein bösen Auf gang ge-
winnen wöllen/ hat er den 9. Octob seines Narren (den Er gewön-
lich vmb sich gehabt/ vnd jhme zu Tisch gedienet/ die Speisen ab
vnd

220/d. kép Paradeiser és társai kivégzése 1602/2

15 eves haboru print.indd 308 23/03/2021 10:06

Von Eroberung der Stadt Lippa/
Plindenburg vnd Petrinia.
Vnd von glücklichen Sieg wi-
der das Türckische Heer / mit welchem der Sinan
Bassa Moldaw/der von Bossna aber Steyer vberfallen wol-
ten: Auch was noch auß dem Particular von Gran zufinden/
vnd von Beuthen so die vnsern im Streyff
vberkommen.
Mit bewilligung deß Hochwirdigisten Fürsten vnd Herrn /
Herrn Zbynka / rc. Ertzbischoff zu Prag.
Gedruckt in der Alten Stadt Prag / in deß Hans Schumans Druckery.

220/b. kép Lippa 1595/2

Vom glückseligen Sieg vnnd
zerstrewung vieler Tausent Tartarn vnd Tür-
cken bey der Stadt Lippa / welche als sie dieselben verwichenes
Monats Aprilis diß sechs vnd neuntzigsten Jahres belegert vnd mit ge
walt den Christen wider aus den henden reissen wöllen.
Item
Welcher gestalt die wolverwarte Stadt Temeschwar von den vnsern angezündet vnd nie
wenig gefangene Christen dauon erledigt sein worden/so wol was sich newlichen
bey Setschin vnd Filleck verlauffen hat.
Auch von einem newgebornen Kindt/welches an dem Vnediger Meer gefunden wor-
den vnd was für wunder sich damit zugetragen.
Mit jhr Fürstlichen G. des Ertzbischoffs zu Prag bewilligung.
Gedruckt in der Alten Stadt Prag / durch Anna Schumennin.

220/c. kép Lippa 1596/1

15 eves haboru print.indd 309 23/03/2021 10:06

Als nun jr F: G: von Tamarda zu ſeinem Kriegsvolck vor Lippa an gelanget/haben ſie als baldten die Veſtung Ferolack nicht weit von Lippa ligendt/mit gewalt eingenommen/darüber vil Türcken vmbkomen/ ſo darinnen gelegen vnnd ſich zur Währ geſtellet.

Darnach vmb Tſchanat/welche vor Jahren ein herrlich Biſtumb geweſt ſich auch angenommen/ ſolche aber jr F: G: zukunfft nicht erwartet/ſondern die Veſtung verlaſſen/die dann auch als baldt eingenommen/vnd von Fürſten beſetzt/Proviantirt vnd Munirt worden.

Czina 6. meil von Temeßwar an den Flüſſen Temes vnd Bech gelegen.

Temeßwar.

Sarat fünfftehalb meihl von Temeßwar an dem Waſſer Temes gelegen.

Vnd nach einnam gemelter zwo Veſtungen/ſein die Siebenbürgiſchen auch für Temeßwar geruckt/dieſelbe Veſtung als baldten Belägert hefftig Beſchoſſen/wie dann der Herr Cantzler/Als General vnnd Herr Cornis Caſpar/etlichetag vor Kiral Alberet Oberſten zu Waradin ankunfft mit jren vntergebnen Kriegsvolck vor Temeßwar ſich Belägert zu denen ſich allbereit etliche fürneme von Manns vnd Weibs Perſonen auß Temeßwar vnter jrem Schutz ins Läger begeben mit diſen erbitten/ jnen gute anzeig zuhun/ſolche Veſtung deſto ehe ein zubekommen.

Zwiſchen

221. kép Temesvár 1598/1

Hatwan in Vngern mit geſtürmter Hande gewonnen vnd eingenommen.

Kurtze ſummariſche verzeichnuß/wie die Veſtung Hatwan in Vngern 6. meil von Peſt vnd Offen/auff die ſeiten/an dem fluß Zagiwa gelegen/von den Chriſten mit gewehrter/geſtürmter Handt/gezwungen/erobert/vnd den 3. Septembris diſes gegenwertigen Monats/zwiſchen 5. vnd 6. Vhren nach Mittag eingenommen/vnnd alles was darinen geweſt/vmbgebracht.

Dergleichen was ſich jetzundt in Sibenpürgen zugetragen/auch wie 1300. Hayducken/die herliche Statt Baba in Bulgaria/vbereilt/einbekommen/Geplündert/Verbrent vnd mit 150. wägen Raub/ſampt vilen Gefangnen/ wider darvon/aber vnter wegen vom Feindt all wider erlegt/auch was ſich ſonſten in der Walachey vnd andern orten in diſer jüngſt verfloſſner zeit zugetragen.

Depts. Hatwan Serenzan.

Gedruckt zu Nürnberg/Mit bewilligung. 1596.

222. kép Hatvan 1596/1/a

15 eves haboru print.indd 310 23/03/2021 10:06

Particularische Beschreibung
Vom glückseligen Triumff vnd eroberung der Stadt vnd Schloß Hatwan Festeshauß in Ober Vngern / welchs im beysein des Durchleuchtigsten Fürsten vnd Herrn / Maximiliani / ꝛc. Ertzhertzogs in Osterreich / als Obersten Felde General vber dem Kriegsvolck geschehen / den 3. Septembris in diesem 1596. Jahr.
Mit gewisser bewilligung des Durchleuchtigsten Fürsten vñ Herrn / Herrn Zbinek Bercka / ꝛc. Ertzbischossen zu Prag.
Druckts Daniel Sedlschansky.

223. kép Hatvan 1696/5/a

Pořádné wypsánij
O Sstiastném a Wijtězném dobytij Města y Zámku Hatwanu / Pewnosti w Hornjch Vhřjch / kteréž se stalo při Přijtomnosti Neygasněgssijho Knijžete a Pána / Maximiliana / ꝛc. Arcyknijžete Rakauského / ꝛc. yakožto Neywyšssýho Polnijho Generala nad Lidem wálečným / ꝛc. dne Měsýce Zářij / totiž w Auterý po S. Gilgij / Léta tohoto 1596.
S gistým Powolenijm Oswijceného Knijžete a Pána / Pana Zbyňka Berky / ꝛc. Arcybiskupa Pražského.

224. kép Hatvan 1696/5/b

15 eves haboru print.indd 311 23/03/2021 10:06

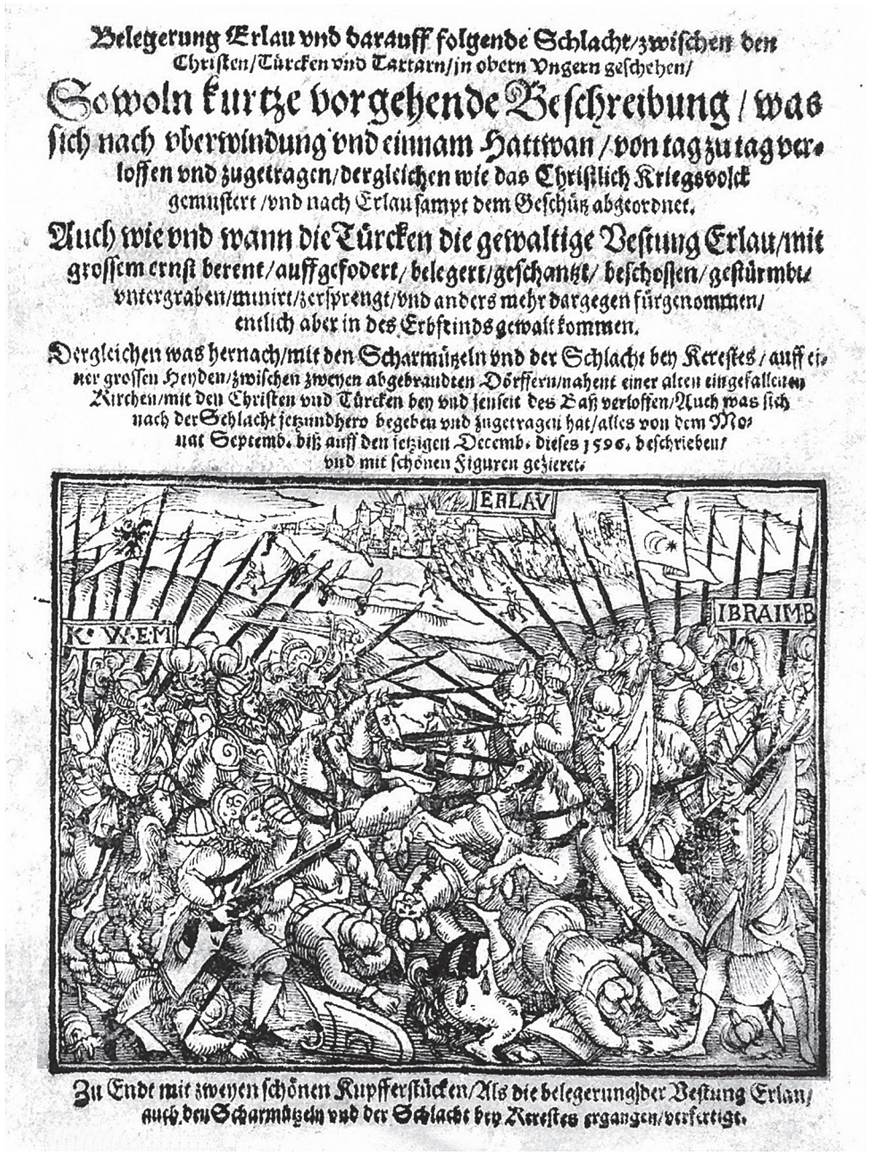
Belegerung Erlau vnd darauff folgende Schlacht/zwischen den Christen/Türcken vnd Tartarn/in obern Vngern geschehen/

So woln kurtze vorgehende Beschreibung / was sich nach vberwindung vnd einnam Hattwan / von tag zu tag verloffen vnd zugetragen/dergleichen wie das Christlich Kriegsvolck gemustert /vnd nach Erlau sampt dem Geschütz abgeordnet.

Auch wie vnd wann die Türcken die gewaltige Vestung Erlau/mit grossem ernst berent/auffgefodert/belegert/geschantzt/beschossen/gestürmbt/ vntergraben/munirt/zersprengt/vnd anders mehr dargegen fürgenommen/ entlich aber in des Erbfeinds gewalt kommen.

Dergleichen was hernach/mit den Scharmützeln vnd der Schlacht bey Keresztes/auff einer grossen Heyden/zwischen zweyen abgebrandten Dörffern/nahent einer alten eingefallenen Kirchen/mit den Christen vnd Türcken bey vnd jenseit des Baß verloffen/Auch was sich nach der Schlacht jetzundhero begeben vnd zugetragen hat/alles von dem Monat Septemb. biß auff den jetzigen Decemb. dieses 1596. beschrieben/ vnd mit schönen Figuren gezieret.

Zu Ende mit zweyen schönen Kupfferstücken/Als die belegerung der Vestung Erlau/ auch den Scharmützeln vnd der Schlacht bey Keresztes ergangen/verfertigt.

225. kép Eger 1596/1

sen/vnd wofehrn sie daß willigen/würde jr Serdar gar auß dem Feld ziehen/darauff die vnsern wider zur antwort geben/ Im fall sie jhnen Pest vberlifferten/solten jnen solches auch gewißlich geschehen vnd gehalten werden.

Hierauff die Türcken den 2. Nouember mit jrer macht zu Roß vnd Fuß in 40000. starck vnter Watzen ankommen darauff Kö: W: mit 15000. in guter ordnung für das Läger hinauß gezogen/aber der Feind auß seinem Vortheil sich nit begeben wöllen/ In diser Nacht aber ist der Feind etwas näher für Watzen geruckt/vnnd sein Geschütz auch hinzu gebracht/ auff solches Kö: W: befelch gethan/die darin Wesenden Soldaten vnd jnnwoner jr bestes sampt dem geschütz ins Läger zu bringen/folgends an etlichen orten in Brand zu stecken/vnd zurspieneten/welchs also geschehen.

Den 3. Nouemb: haben die vnsern widermals in völliger Schlacht

226. kép Vác 1598/2

15 eves haboru print.indd 312 23/03/2021 10:06

Neiwe Zeittung/
Welcher gestalt das veste
Haus vnd Schlos Todtes/ so zwischen Ofen vnd Raab leit/ mit list vnd stürmer Hand bey der Nacht erobert vnd eingenommen. Darinne der Beeg sampt seinem Weib vnd Kindern/ vnd der Berümbte *Delli Memi*, so wol auch die andern Türcken/ welche nicht Todt blieben/ mit jhren Weib vnd Kindern gefangen.
Im Jahr/
M. D. XCVII.

227. kép Tata 1597/1

Warhafftige
Newe Zeittunge
Aus Raab/
Wie diese Weitberümbte Fehstung/ durch GOtt des Allmechtigen hülff vnd beystandt/ von den Christen widerumb erobert/ vnd bey vier tausent Türcken darinnen nider gehawen/ vnd viel Christen erlediget.
Erstlich Gedruckt zu Leipzig/ Bey Abraham Lamberg.
Anno M, D. XCVIII.

228. kép Győr 1598/16/a

15 eves haboru print.indd 313 23/03/2021 10:06

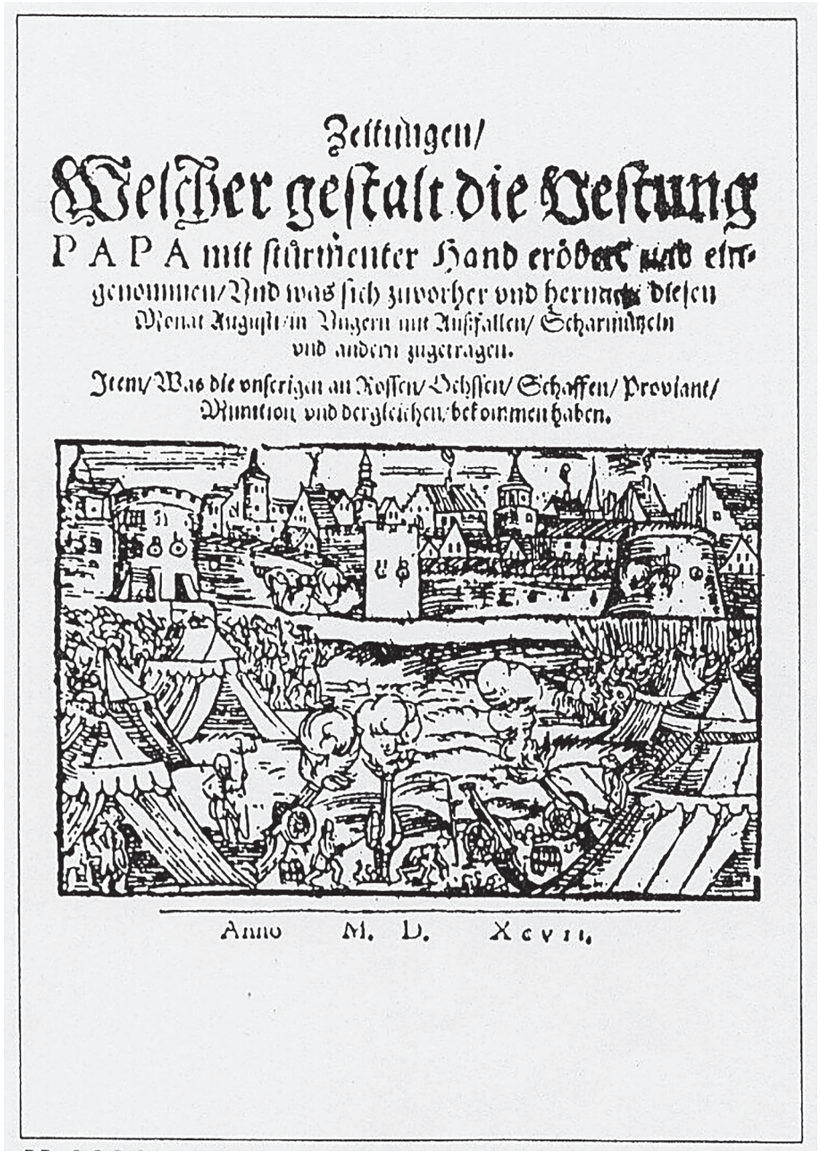
Zeitungen/
Welcher gestalt die Vestung
PAPA mit stürmender Hand eröbert und ein-
genommen/Vnd was sich zuvorher vnd hernach diesen
Monat Augusti in Vngern mit Außfallen/ Scharmützeln
vnd andern zugetragen.
Item/Was die vnserigen an Rossen/Ochssen/Schaffen/ Proviant/
Munition vnd dergleichen bekommen haben.
Anno M. D. XCVII.

Newe Zeitung/
Wie das Castel Sambock
mit Stürmen vnd Fewer einwerffen eröbert/
gantz vnd gar/ sampt alle dem/ was darin gewest/
auch Jung vnd Alt/ verbrant vnd erwürget.
Item/ Wie die Türcken vnd Tartarn in Ober vnd
Nieder Vngern/ an etlichen vnterschiedenen Orten/ von
den vnsern geschlagen/ ihr Viehe vnd anders mehr/
beraubet vnd genommen/ Sampt an
dern Zeitungen mehr/ etc.
M. D. XCVI.

229. kép Pápa 1597/1/b

230. kép Zsámbék 1596/1

15 eves haboru print.indd 314 23/03/2021 10:06

Warhafftige newe Zeitung

Wie der gnedige Gott wi-

der alles verhoffen / dem Wolgebornen vnd

Gestrengen Herrn / Herrn Adolph Freyherrn zu

Schwarzburg glücklichen Sieg verlihen/ den 18. Martij

altes Calenders dises 1598. Jahrs:

Da er drey stund vor tags mit seinem Volck für Raab

gerücket/vnd die starcke wolverwarte Festung

eingenommen hat.

Erstlich gedruckt zu Nürnberg.

231. kép Győr 1598/16/b

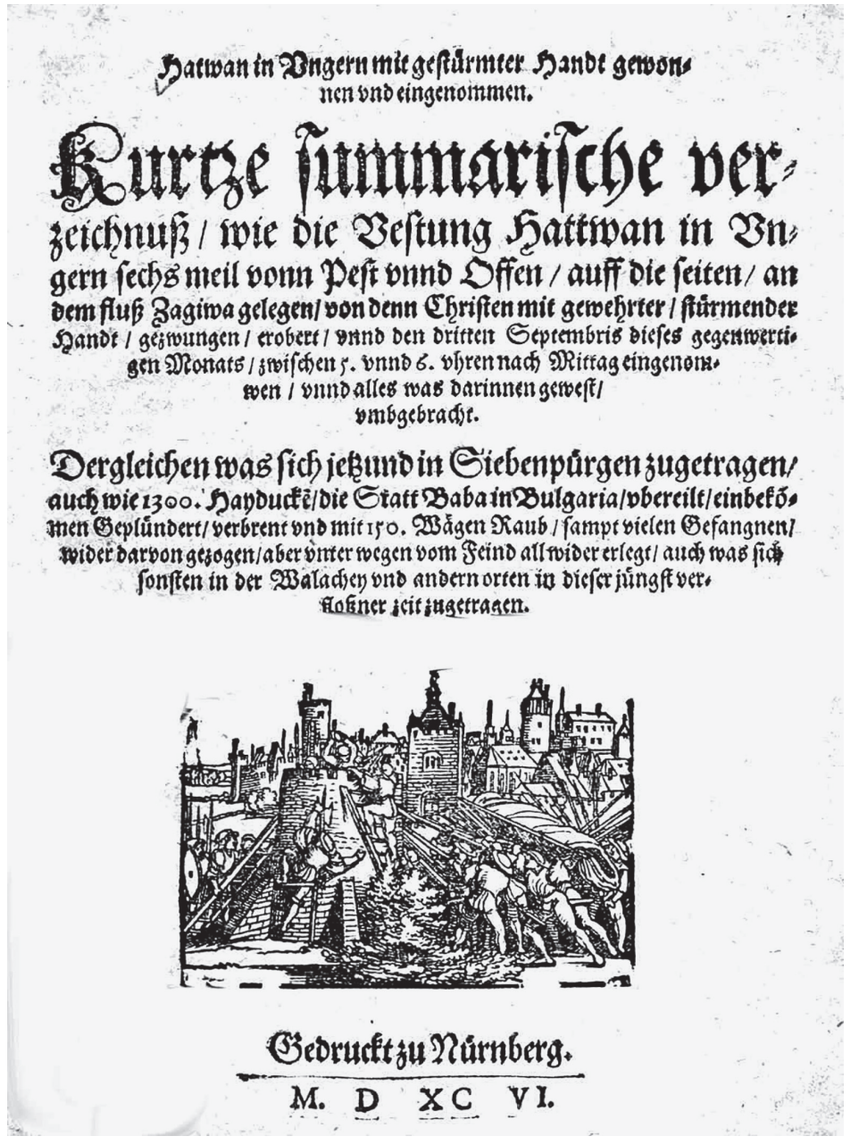

Hatwan in Vngern mit gestürmter Handt gewon-

nen vnd eingenommen.

Kurtze summarische ver-

zeichnuß / wie die Vestung Hattwan in Vn-

gern sechs meil vonn Pest vnnd Offen / auff die seiten / an

dem fluß Zagiwa gelegen/ von denn Christen mit gewehrter / stürmender

Handt / gezwungen / erobert / vnnd den dritten Septembris dieses gegenwerti-

gen Monats / zwischen 5. vnnd 6. vhren nach Mittag eingenom-

men / vnnd alles was darinnen gewest/

vmbgebracht.

Dergleichen was sich jetzund in Siebenpürgen zugetragen/

auch wie 1300. Hayduckē/die Statt Baba in Bulgaria/vbereilt/einbekō-

men Geplündert/ verbrent vnd mit 150. Wägen Raub / sampt vielen Gefangnen/

wider darvon gezogen/aber vnterwegen vom Feind all wider erlegt/ auch was sich

sonsten in der Walachey vnd andern orten in dieser jüngst ver-

flossner zeit zugetragen.

Gedruckt zu Nürnberg.

M. D XC VI.

232. kép Hatvan 1596/1/b

15 eves haboru print.indd 315 23/03/2021 10:06

RMIr. IV 383

...ere Victorien vnd einnam etlicher Vestungen in Vngern.

Das ist wieder Hoch vnd Wolgeborne Herr / Herr Adolph Freyherr zu Schwartzenburg / ꝛc. Röm. Käy. May. Kriegsrath / Gubernator zu Rab vnnd Feldmarschalck in Vngern / mit vnderhabenden seinem Kriegsvolck nach eynnam Dotis vnd Gestes noch 5. vnterschiedliche Orter / Als Chakacu sonsten Tschekaka genandt / Wahl / Palota / Wesperin vnd Tyhan / eingenommen vnd besetzt.

Dergleichen wie nahend bey Palota deß Bassa von Ofen Secretarius / sampt zweyen andern Fürnemen Türcken vnnd jren Dienern / gefangen / befragt vnd verhört worden.

Auch wie die Hussären 14. beladner Wägen mit Weib Kind vnd grossem gut / so von Wesperin auff Stulweissenburg fliehen wollen bekommen.

Die 7. Ort vnd Vestungen / so die Christen in Vngern in 9. tagen eingenom̃en.

1. Dotis nahend beym Martins Berg gelegen.

Palota / zwo Meil von Wesperin gelegen.

Tschekaka oder Chakacu / 3. Meil von Gestes.

Wahl / hinder dem Schiltberg gelegen.

Gestes 3. Meil von Wesperin gelegen.

Tyhan 2. Meil vnter Wesperin gelegen.

Wesperin 6. Meil von Stulweissenburg.

Gedruckt zu Nürnberg / mit bewilligung / 1598.

M. ACADEMIA KÖNYVTÁRA

Warhafftige Particular / Vom glückseligen Sieg / vnd zerstrewung etlich Tausent Türcken / Auch erlangter Beut bey der Stadt Tolna vnter Ofen / Welches in Vigilia S. Johannis / war der 23. Junij diß 99. Jahres / geschehen.

Sampt andern Zeittungen aus Gran / vom 3. Julij dieses lauffenden 99. Jahres.

Mit bewilligung der Obrigkeit / Gedruckt zu Breßlaw / durch Georgium Bawman. M. D. Lxxxxix.

EX LIBRIS SZÁNTAI LAJOS

233. kép Csókakő, Tata, Tihany, Vál, Várgesztes, Várpalota, Veszprém 1598

234. kép Tolnai vízi csata 1599/1

15 eves haboru print.indd 316 23/03/2021 10:06

235. kép Esztergom 1600/2

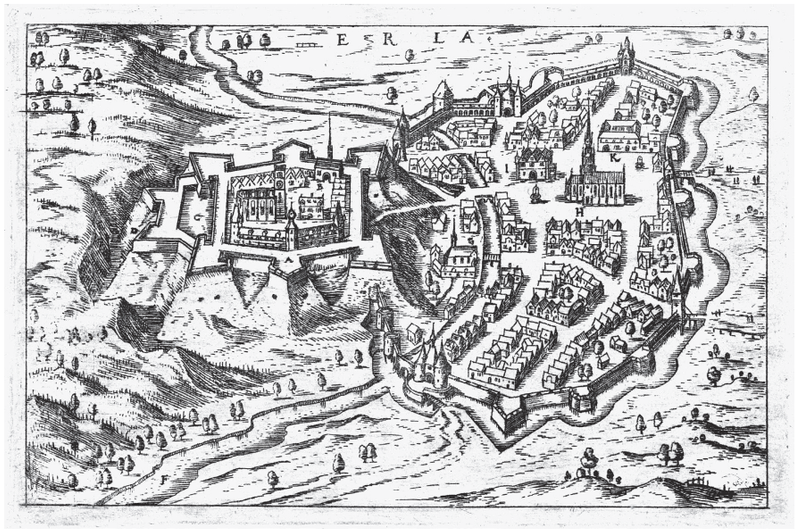

236. kép Eger 1600/1

237. kép Fülek 1600/1

15 eves haboru print.indd 317 23/03/2021 10:06

238. kép Győr 1600/1

239. kép Gyula 1600/1

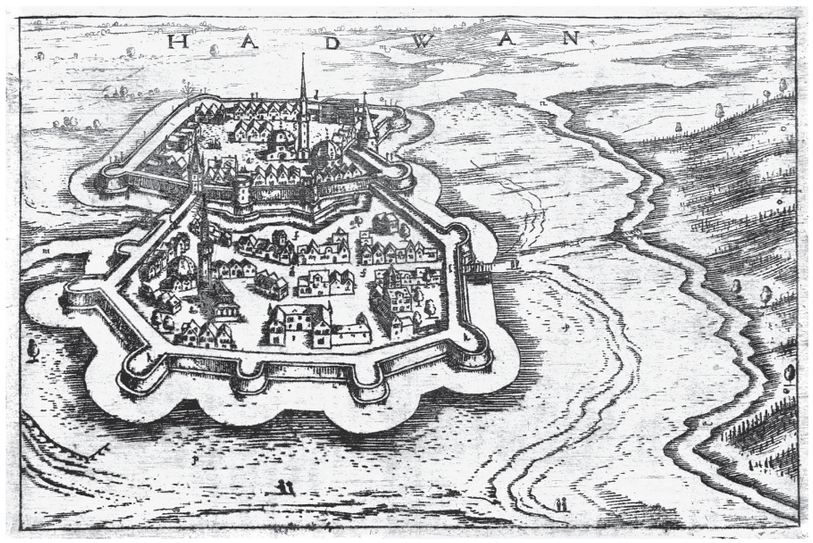

240. kép Hatvan 1600/1

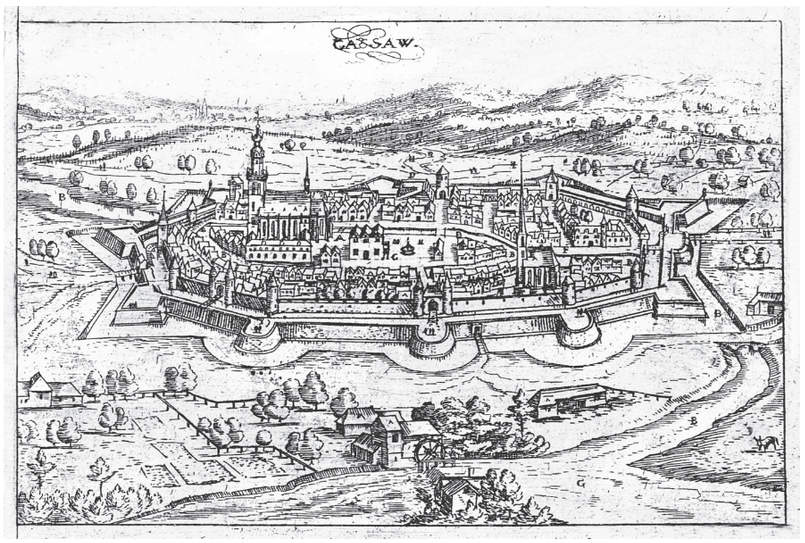

241. kép Kassa, 1600/1

15 eves haboru print.indd 318 23/03/2021 10:06

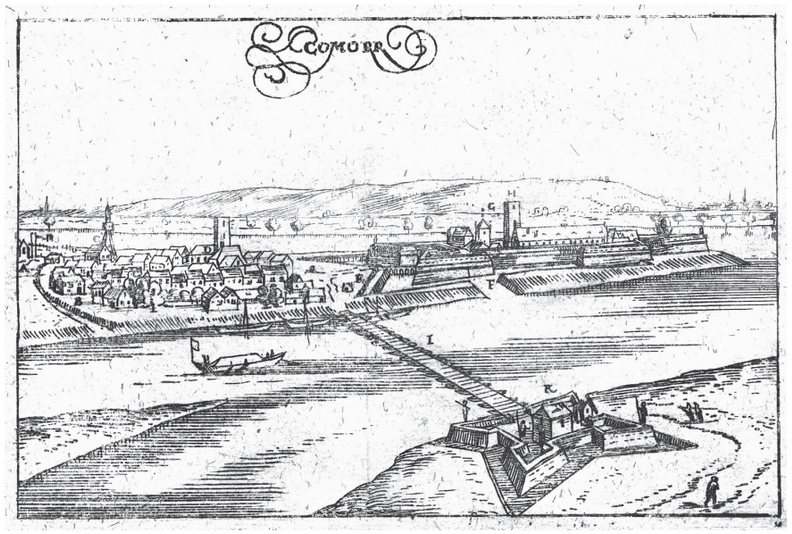

242. kép Komárom 1600/1

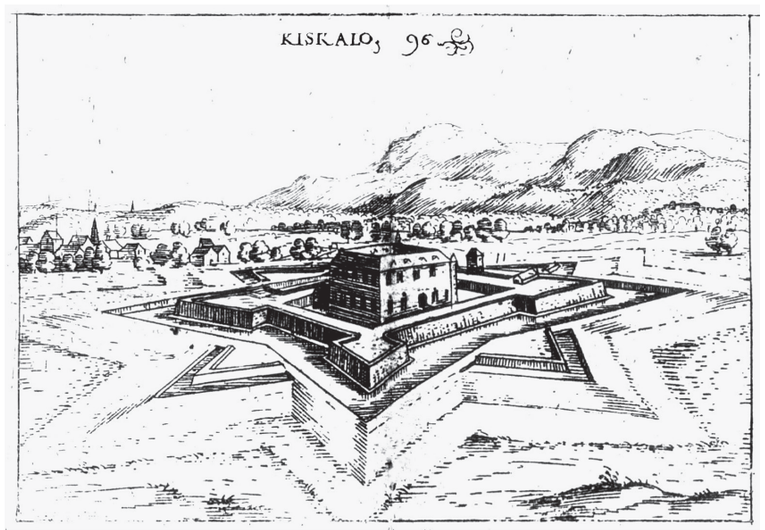

243. kép Nagykálló 1600/1

244. kép Pannonhalma 1600/1

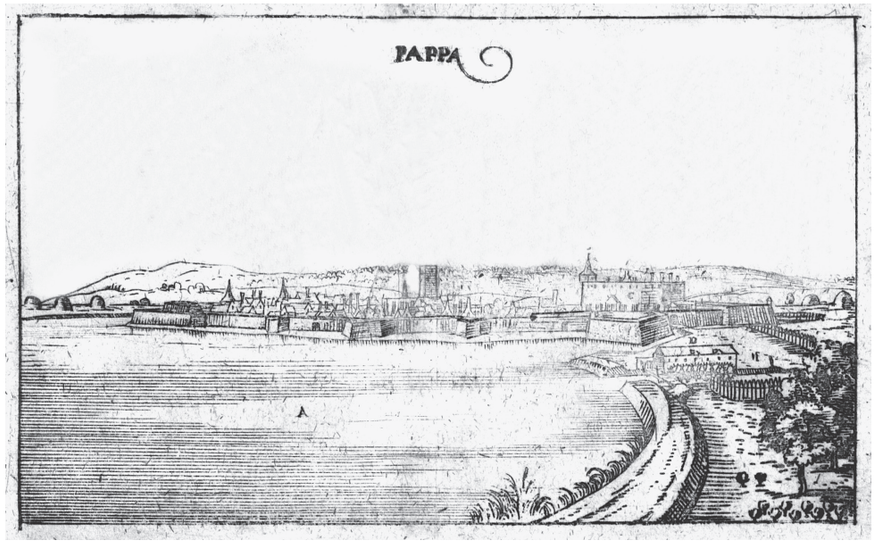

245. kép Pápa 1600/1

15 eves haboru print.indd 319 23/03/2021 10:06

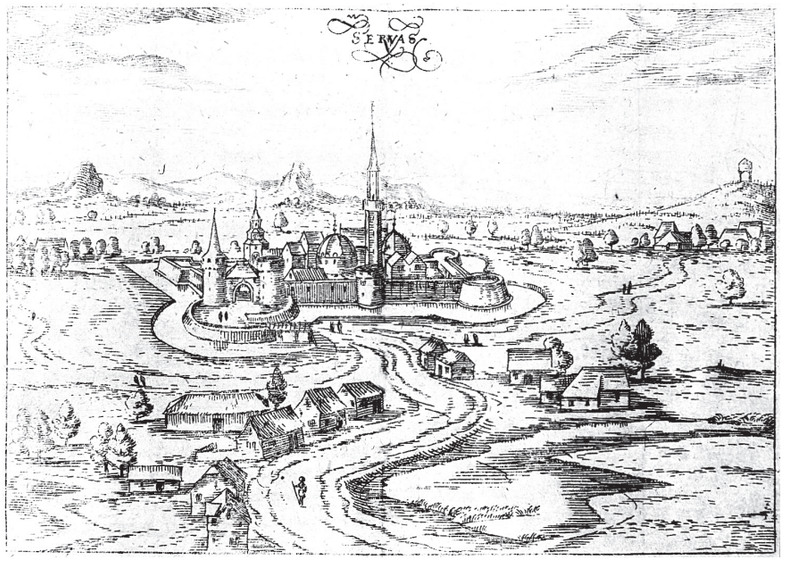

246. kép Szarvas 1600/1

247. kép Székesfehérvár 1600/1

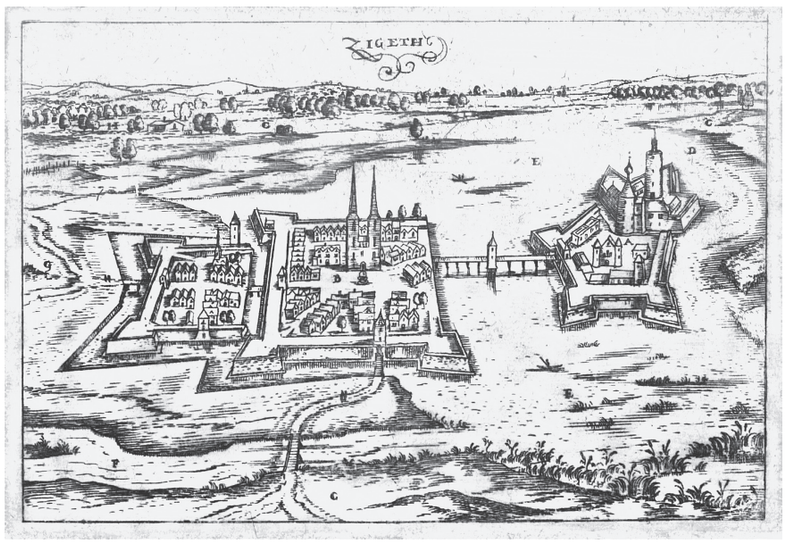

248. kép Szigetvár 1600/1

249. kép Szolnok 1600/1

15 eves haboru print.indd 320 23/03/2021 10:06

250. kép Tata 1600/1

251. kép Temesvár 1600/1

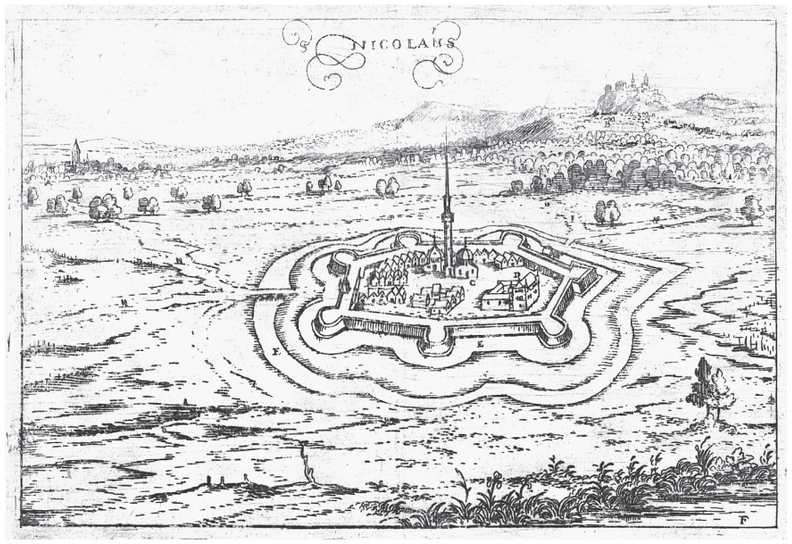

252. kép Törökszentmiklós 1600/1

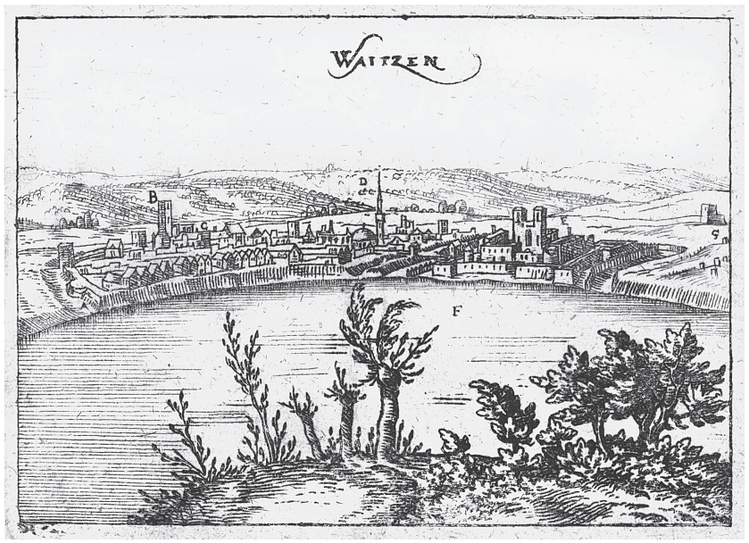

253. kép Vác 1600/1

15 eves haboru print.indd 321 23/03/2021 10:06

254. kép Várpalota 1600/1

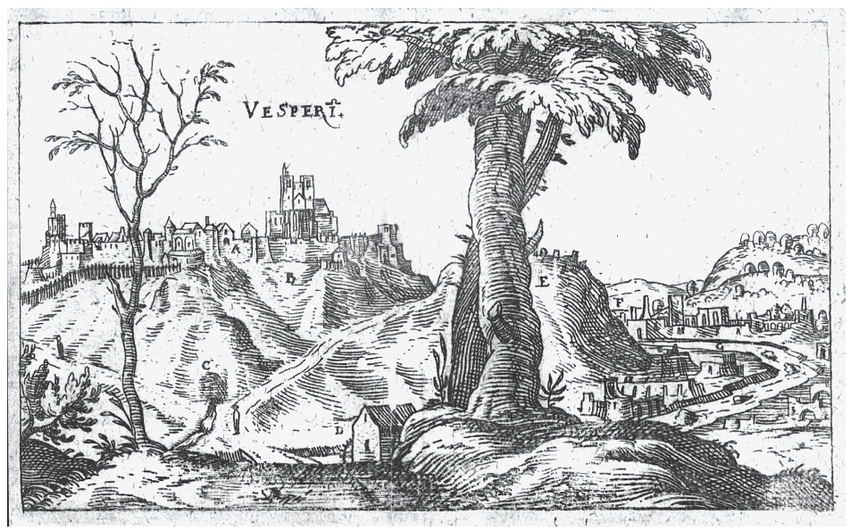

255. kép Veszprém 1600/1

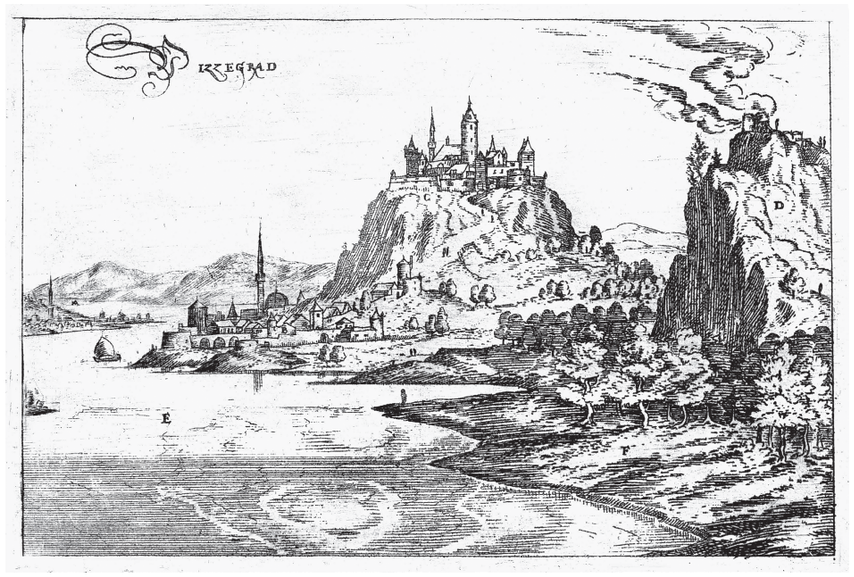

256. kép Visegrád 1600/1

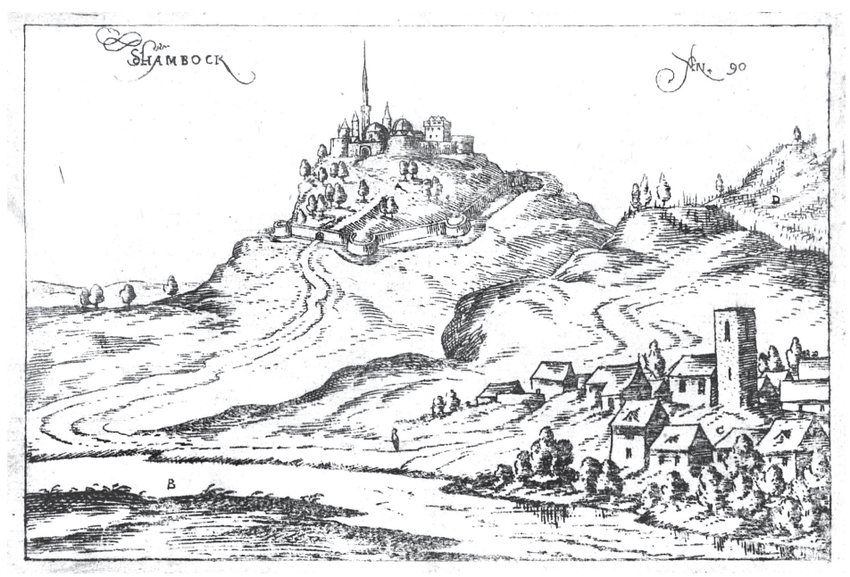

257. kép Zsámbék 1600/1

15 eves haboru print.indd 322 23/03/2021 10:06

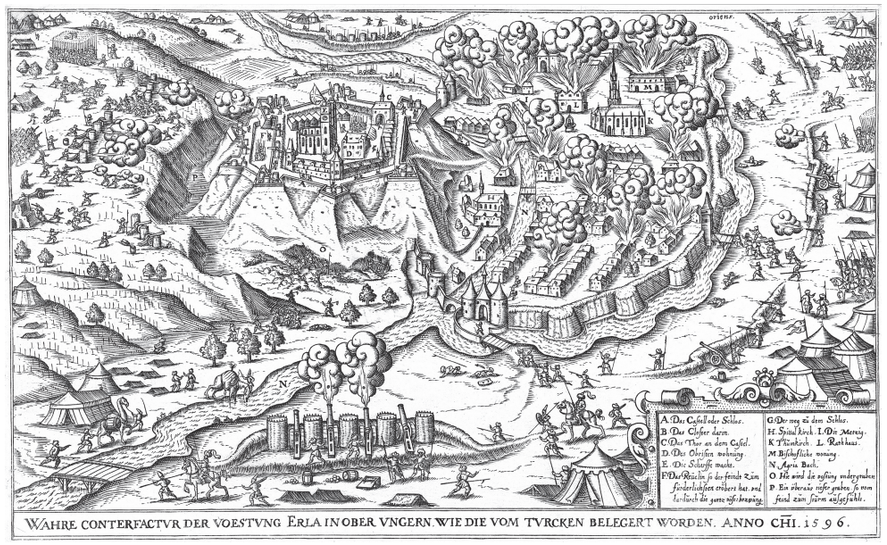

WAHRE CONTERFACTVR DER VOESTVNG ERLA IN OBER VNGERN WIE DIE VOM TVRCKEN BELEGERT WORDEN. ANNO CHI. 1596.

258. kép Eger 1602/1

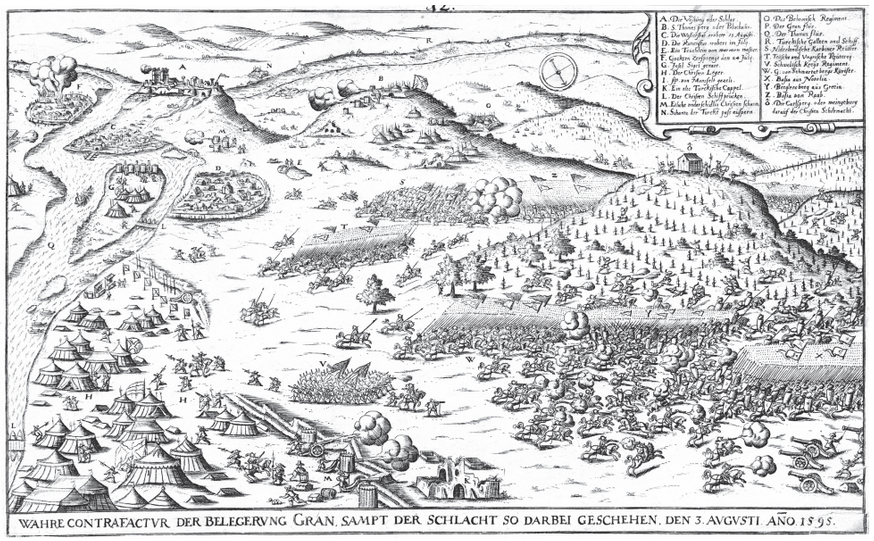

WAHRE CONTRAFACTVR DER BELEGERVNG GRAN SAMPT DER SCHLACHT SO DARBEI GESCHEHEN. DEN 3. AVGVSTI. ANO 1595.

259. kép Esztergom 1602/1

CONTERFACTVR DER VOESTVNG VILLECK. WIE DIE VON DEN CHRISTEN BELEGERT VND EROBERT. ANNO. 1593. Mense Novembris.

260. kép Fülek 1602/1

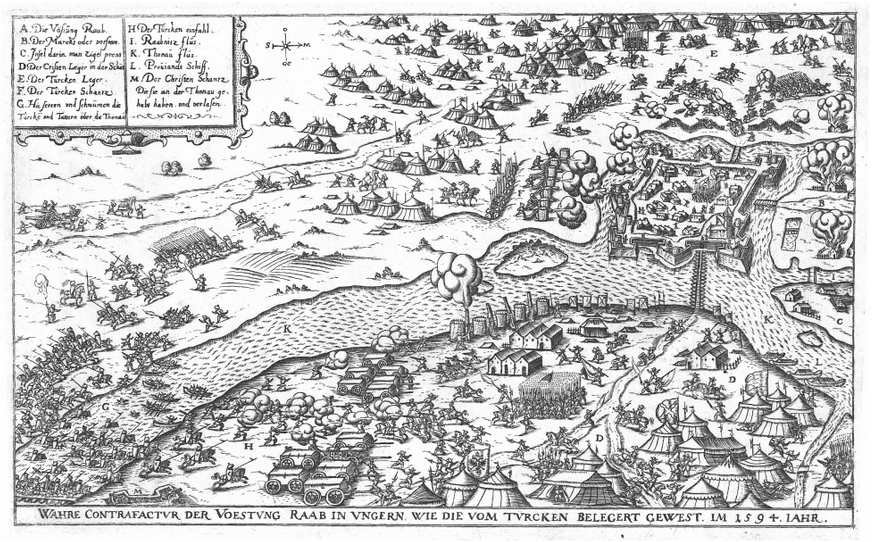

WAHRE CONTRAFACTVR DER VOESTVNG RAAB IN VNGERN WIE DIE VOM TVRCKEN BELEGERT GEWEST. IM 1594. IAHR.

261. kép Győr, 1602/1

15 eves haboru print.indd 323 23/03/2021 10:06

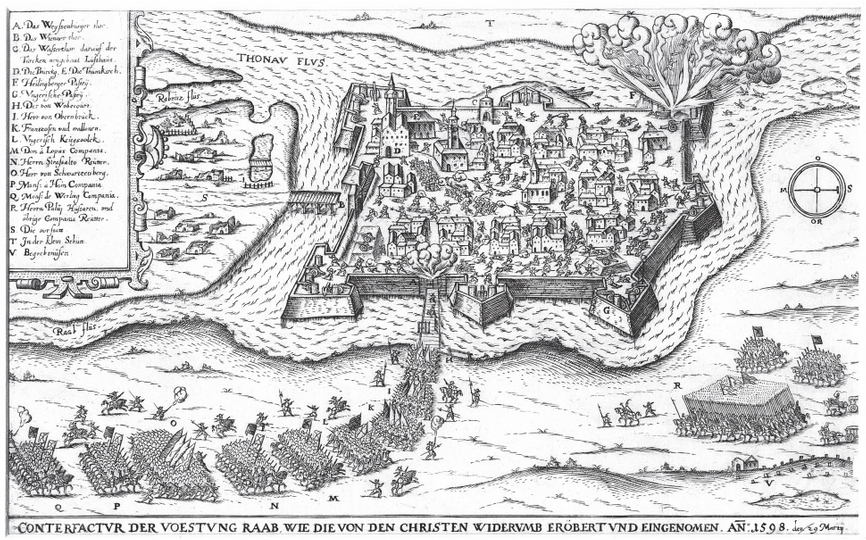

262. kép Győr 1602/2

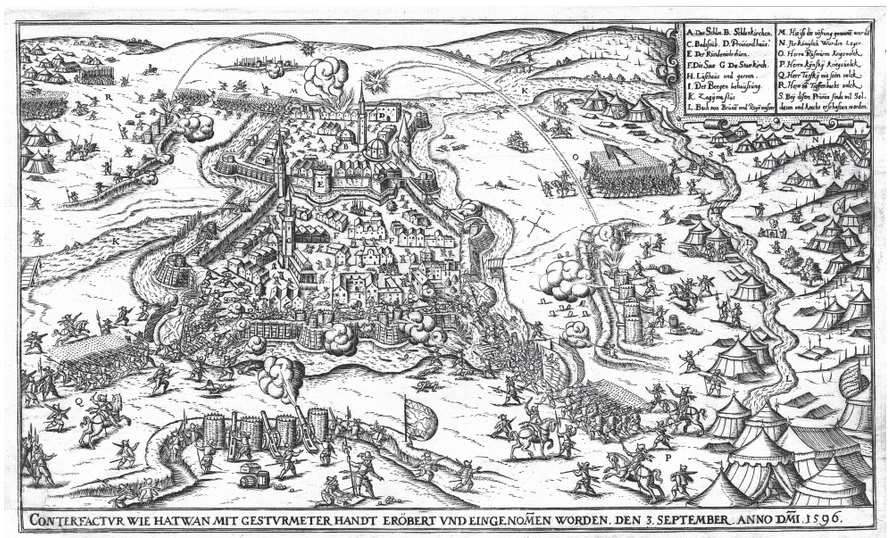

263. kép Hatvan 1602/1

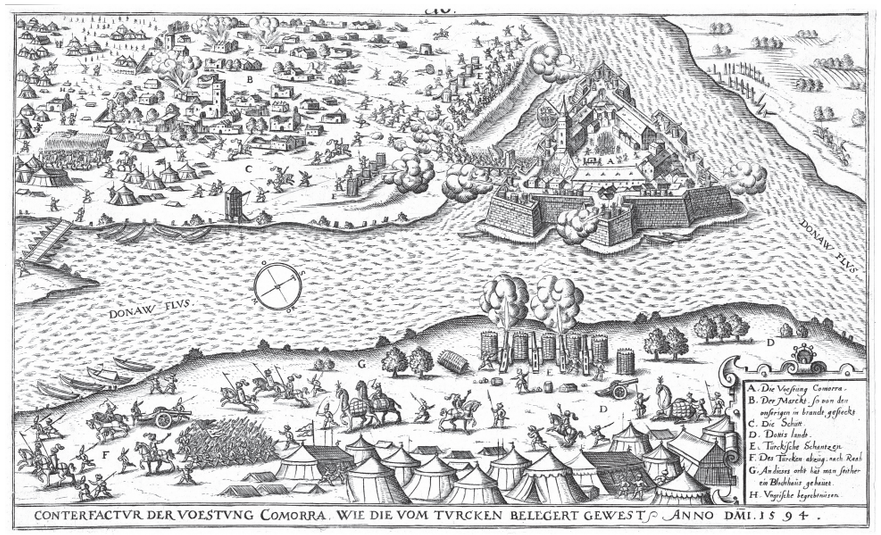

264. kép Komárom 1602/1

265. kép Nagykanizsa 1602/1

15 eves haboru print.indd 324 23/03/2021 10:06

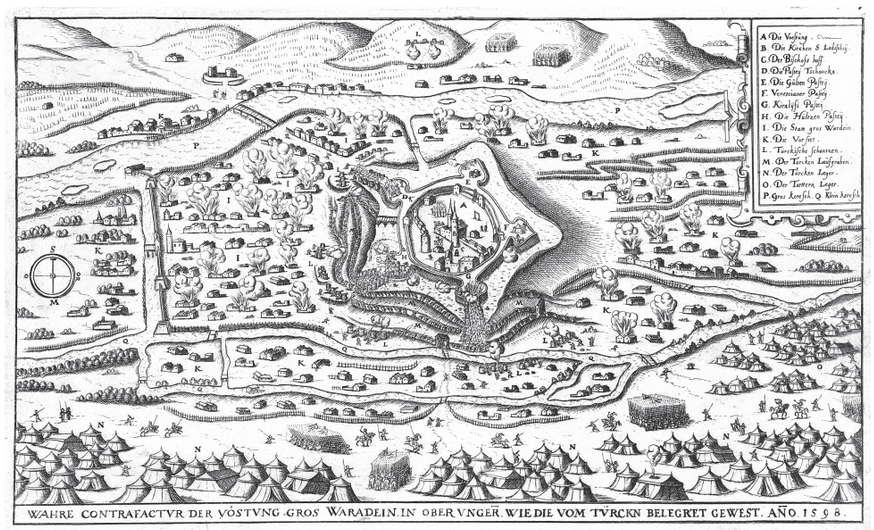

266. kép Nagyvárad 1602/1

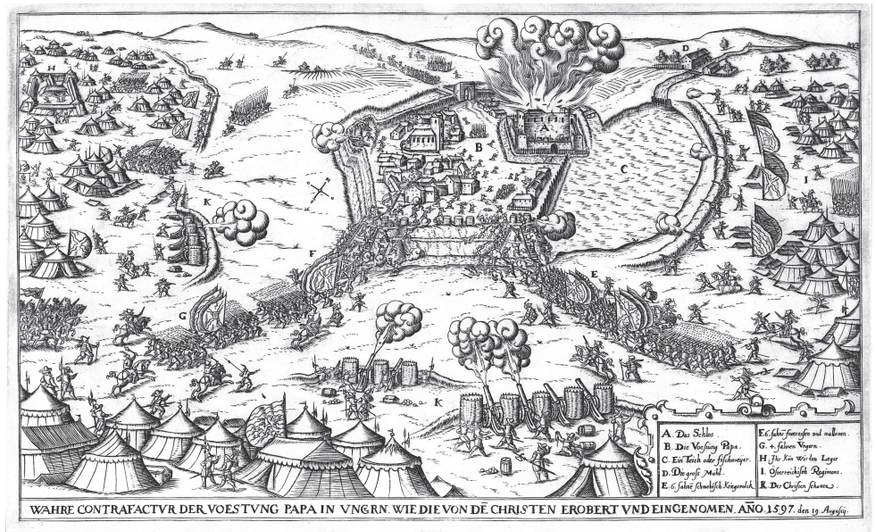

267. kép Pápa 1602/1

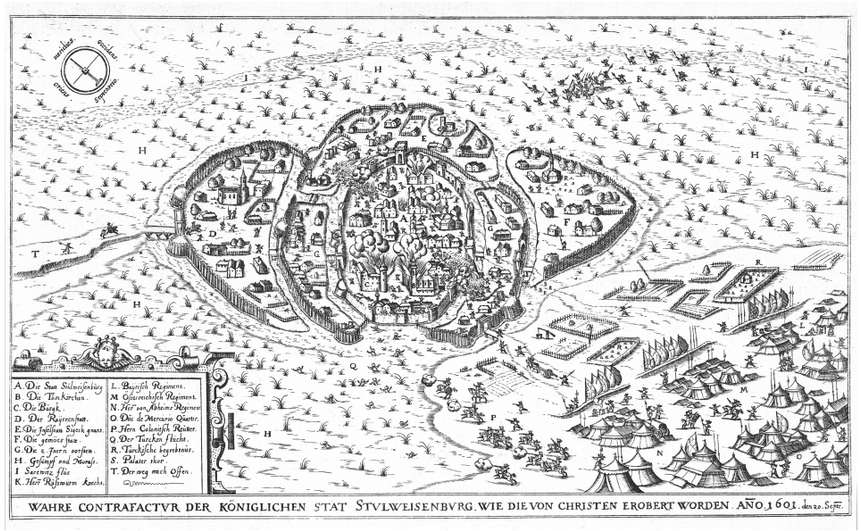

268. kép Székesfehérvár 1602/2

269. kép Tata 1602/1

15 eves haboru print.indd 325 23/03/2021 10:06

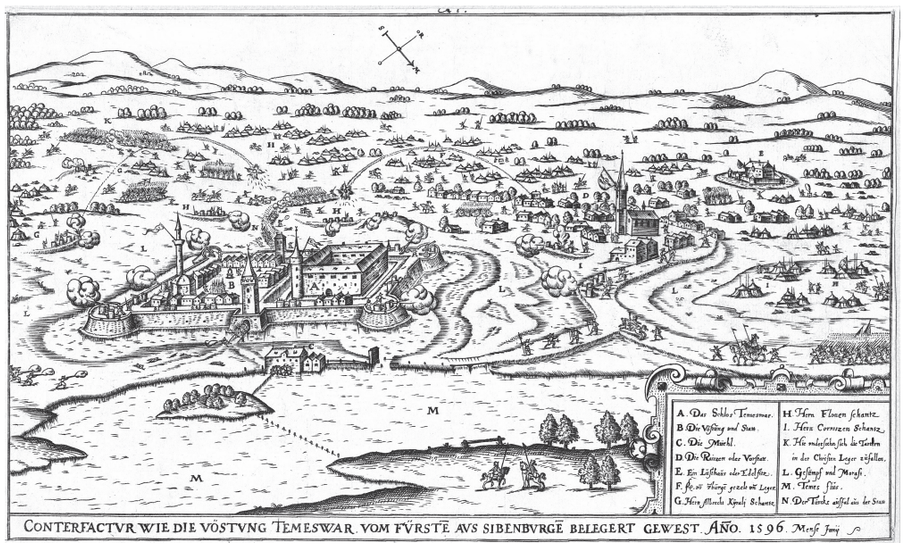

CONTERFACTVR WIE DIE VÖSTVNG TEMESWAR VOM F�VRSTĒ AVS SIBENBVRGĒ BELEGERT GEWEST ANO. 1596. Mense Junij

270. kép Temesvár 1602/1

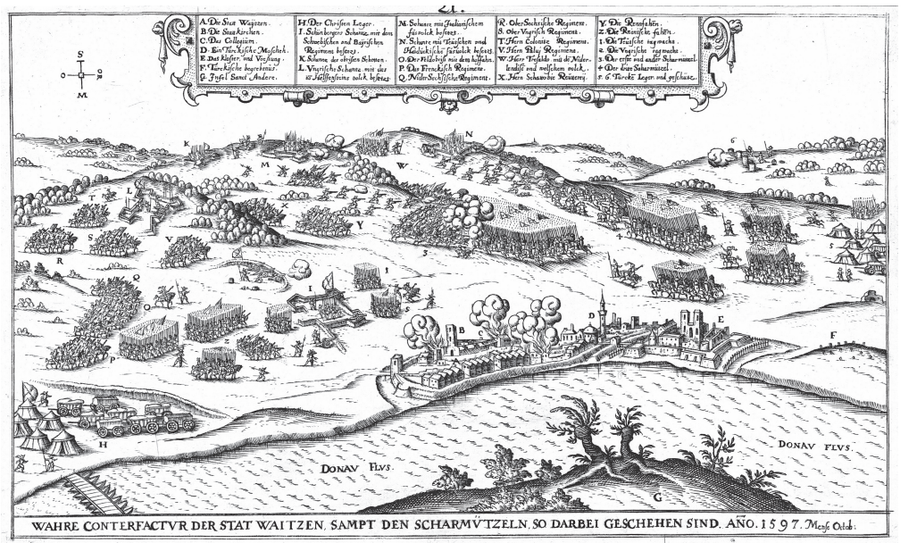

WAHRE CONTERFACTVR DER STAT WAITZEN, SAMPT DEN SCHARMÜTZELN, SO DARBEI GESCHEHEN SIND. ANO. 1597. Mense Octob.

271. kép Vác 1602/1

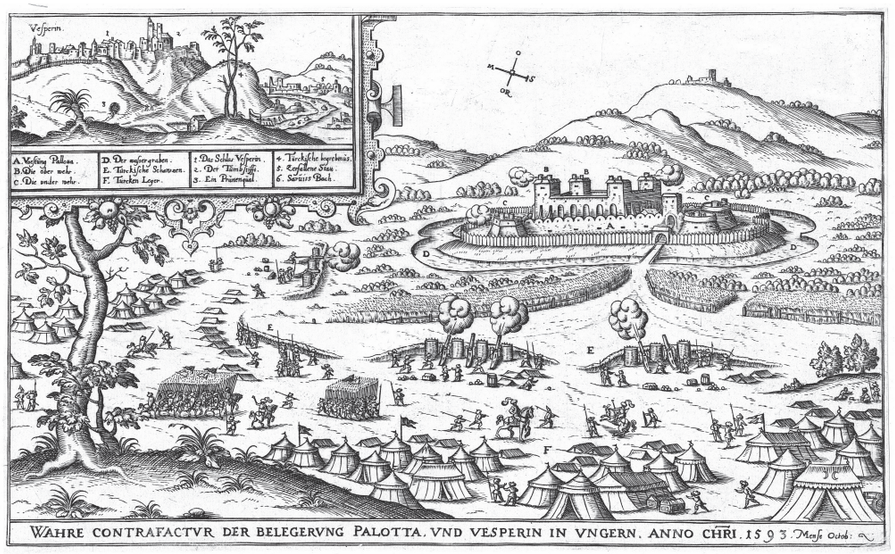

WAHRE CONTRAFACTVR DER BELEGERVNG PALOTTA, VND VESPERIN IN VNGERN, ANNO CHRI. 1593. Mense Octob.

272. kép Várpalota és Veszprém 1602/1

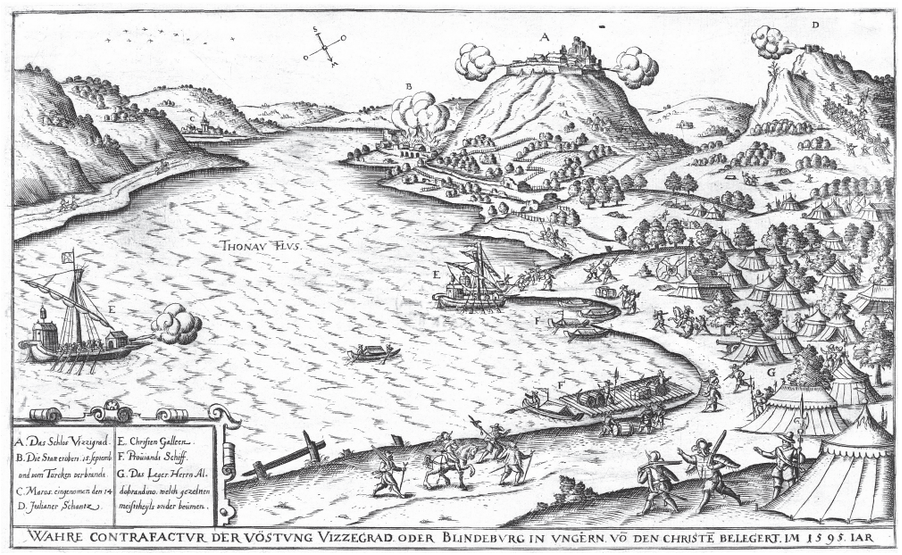

WAHRE CONTRAFACTVR DER VÖSTVNG VIZZEGRAD ODER BLINDEBVRG IN VNGERN VÖ DEN CHRISTĒ BELEGERT IM 1595. IAR

273. kép Visegrád 1602/1

15 eves haboru print.indd 326 23/03/2021 10:06

Wahrer Abriſz der gewalttigen Türckenfeſtung Büda oder Ofen, sampt Peſt auch Welcher gestalt die Vnsern den 5. Octob. dieselbe belägert, aber Wegen grossen Regenwetters am ende Nouembris Widerümb abziehen müssen Wie solches durch Ziffern in der historia erkleret Wird. a. 1598

274. kép Buda 1598/2

15 eves haboru print.indd 327 23/03/2021 10:06

BVDA Citta Metropoli dell Vngheria cosi detta da Buda fratello di Attila o secondo altri da Boduni populi della Scithia et da Tolomeo detta Curta e posta su la riua del Danubio dalla parte piu uerso Ponente et si congiunge con Pesto situato all incontro su l'altre riue del fiume con un ponte grandissimo Fu la Sede de Re d Vngheria che ui regnarono fin Giouanni Sepusio ma questi morendo l'anno 1111 lasciato un figliolino allhora nato et essendo per pretensione mosso guerra a quel Regno dal Re Ferdinando d Austria che poi fu Imperatore la Regina Isabella uedoua madre del fanciullino ricorse per aiuto al gran Turco il quale passato per cio in quelle parti con essercito astutamente sotto finta di difendere la usurpo la citta et l'ha posseduta sin hora

275. kép Buda 1598/3

15 eves haboru print.indd 328 23/03/2021 10:06

BVDA Citta Metropli dell' Vngaeria, cosi detta da Buda fratello di Atila, o (secondo alcri) Boduni populi della scitia et da Tolomeo detta Curta, e posta su la rina del Danubio dalla parte, piu uerso Ponente et si congiunge con Pesto sienato all'incontro su l'altra rina del fiume, con un ponte grandissimo Fu, la sede de Re d'Vngaeria, che ui regnaro fin Giouanni Scemsio, ma questi morendo, l'anno issi lasciato un figliuolino all'hiora nato et essendo per pretensione mosso guerra a quel Regno dal Re Ferdinando d'Austria che poi fu Imperatore, la Regina Isabella, uedona, madr del fanciulino, ricorse per aiuto al gran Turco, il quale passato per cio in quelle parti con esserecito, astutamente sotto finta di difenderla, s nsurpo la Citta, et l'ha posseda sin hora et hora ricuperata dall esercito di sua maesta Cesaria

276. kép Buda 1598/4

15 eves haboru print.indd 329 23/03/2021 10:06

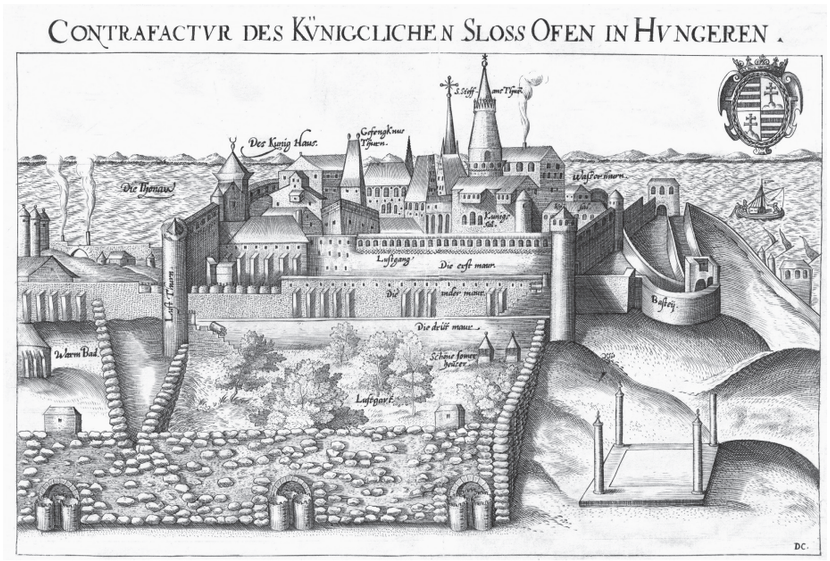

277. kép Buda 1598/1

278. kép Buda 1598/5

279. kép Buda 1598/6

15 eves haboru print.indd 330 23/03/2021 10:06

280. kép Buda 1598/7

15 eves haboru print.indd 331 23/03/2021 10:06

281. kép Buda 1603/1

15 eves haboru print.indd 332 23/03/2021 10:06

282. kép Buda 1617/1

15 eves haboru print.indd 333 23/03/2021 10:06

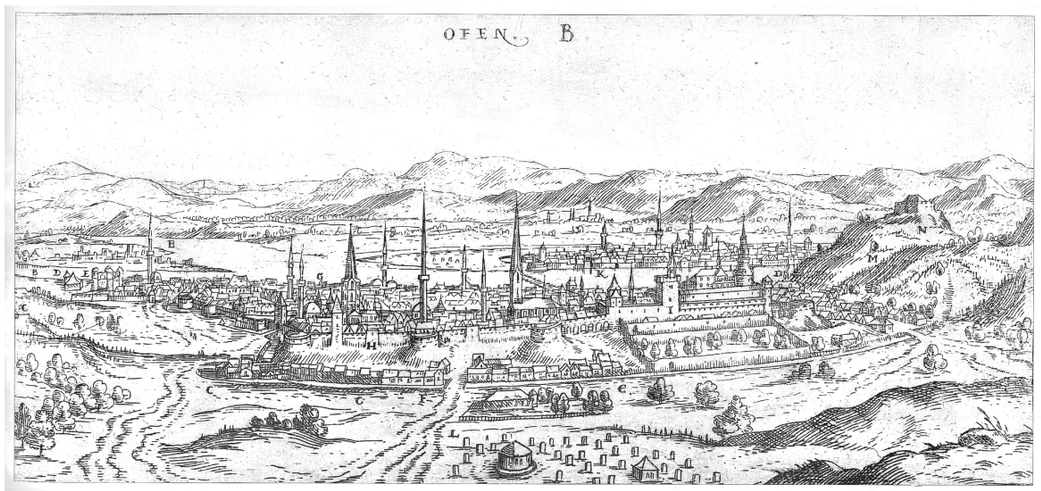

283. kép Buda 1600/1

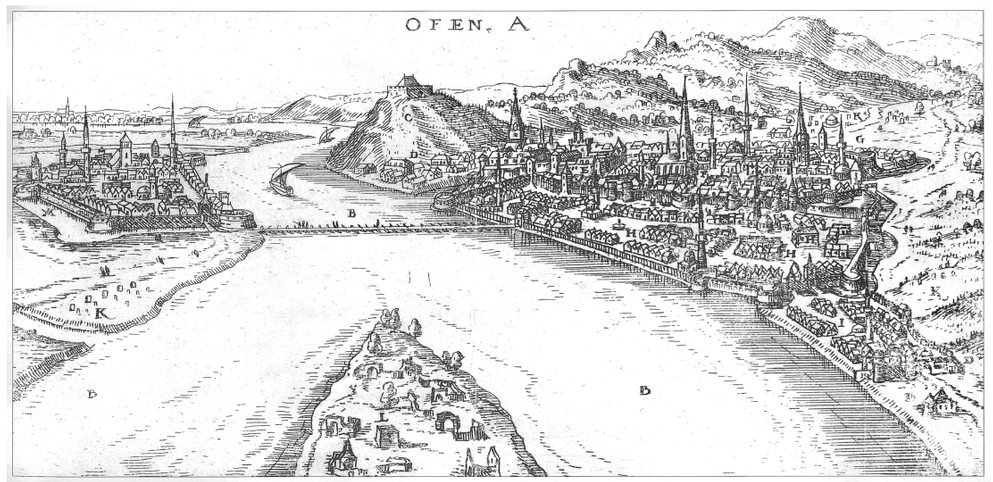

284. kép Buda 1600/2

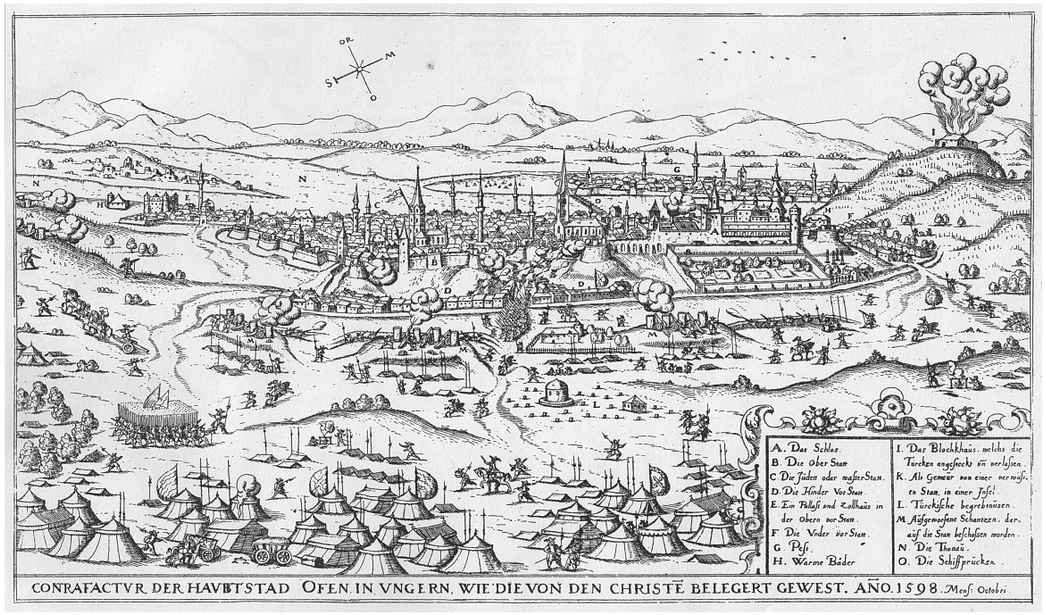

285. kép Buda 1602/1

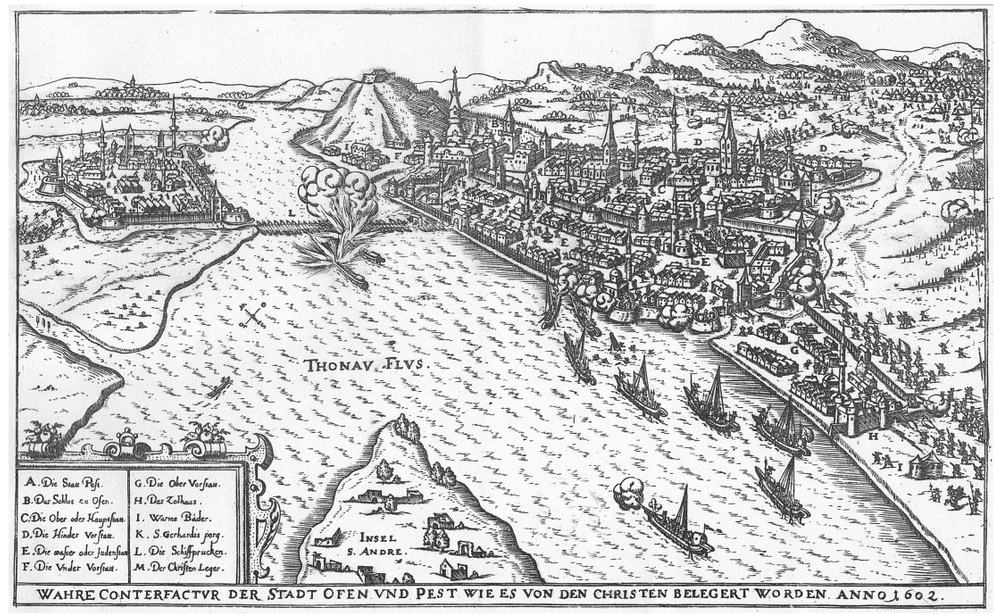

286. kép Buda 1602/4

15 eves haboru print.indd 334 23/03/2021 10:06

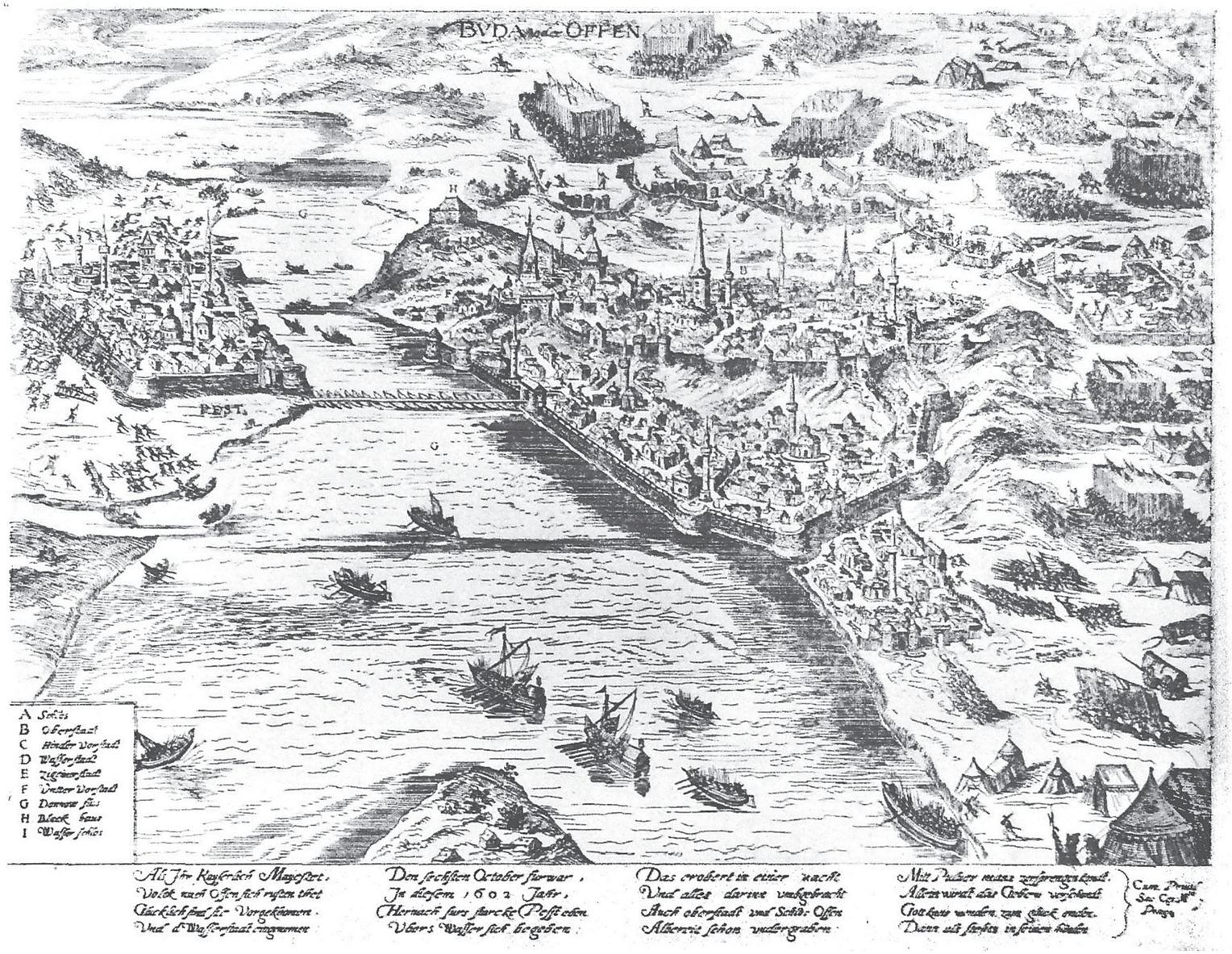

287. kép Buda 1602/2

15 eves haboru print.indd 335 23/03/2021 10:06

Warhaffte vnd Gründliche Conterfactur / der Königlichen Hauptstatt Ofen sampt der gegenüberligenden Vestung Pest in Vngern/Welche beyde Ort/dises lauffende 1602. Jar/von den Christen belägert/vnd durch Göttliche hülff vnd beystandt/ gleich anzugs/ Erstlich die lange Schiffbrucken vber die Thonaw / durch ein Künstlichs zugerichts Fewer Instrument zerrissen vnd zersprenget. Hernacher den 3. Octobris / das Alte oder Ober Vorstättlein/sampt der Juden oder Wasserstatt / zu Wasser vnd Land mit herßhafftem Gemüth ernstlichen angriffen vnd erstigen / Wie auch den 6. Ditto in der Nacht die Vestung Pest gleicher weiß mit Ritterlicher Hand eröbert vnd eingenommen worden. Darauff die Ober oder Hauptstatt beneben dem Schloß zubeschiessen angefangen/ vnd andere Stratagemata wider die/ernstlichen fürgenomen. Gott der Allmechtige verleyhe jhnen/solche auch zueröbern/fernern Sieg vnd Glückliche vberwindung/damit diese fürneme Statt/welche die Türcken bißhero vber die 60. Jar innen/ vnd vnter jhrem gewalt gehabt/einmal widerumb von jhrem Tyrannischen Joch erlediget vnd gefreyet werden möchte / Amen.

15 eves haboru print.indd 336 23/03/2021 10:06

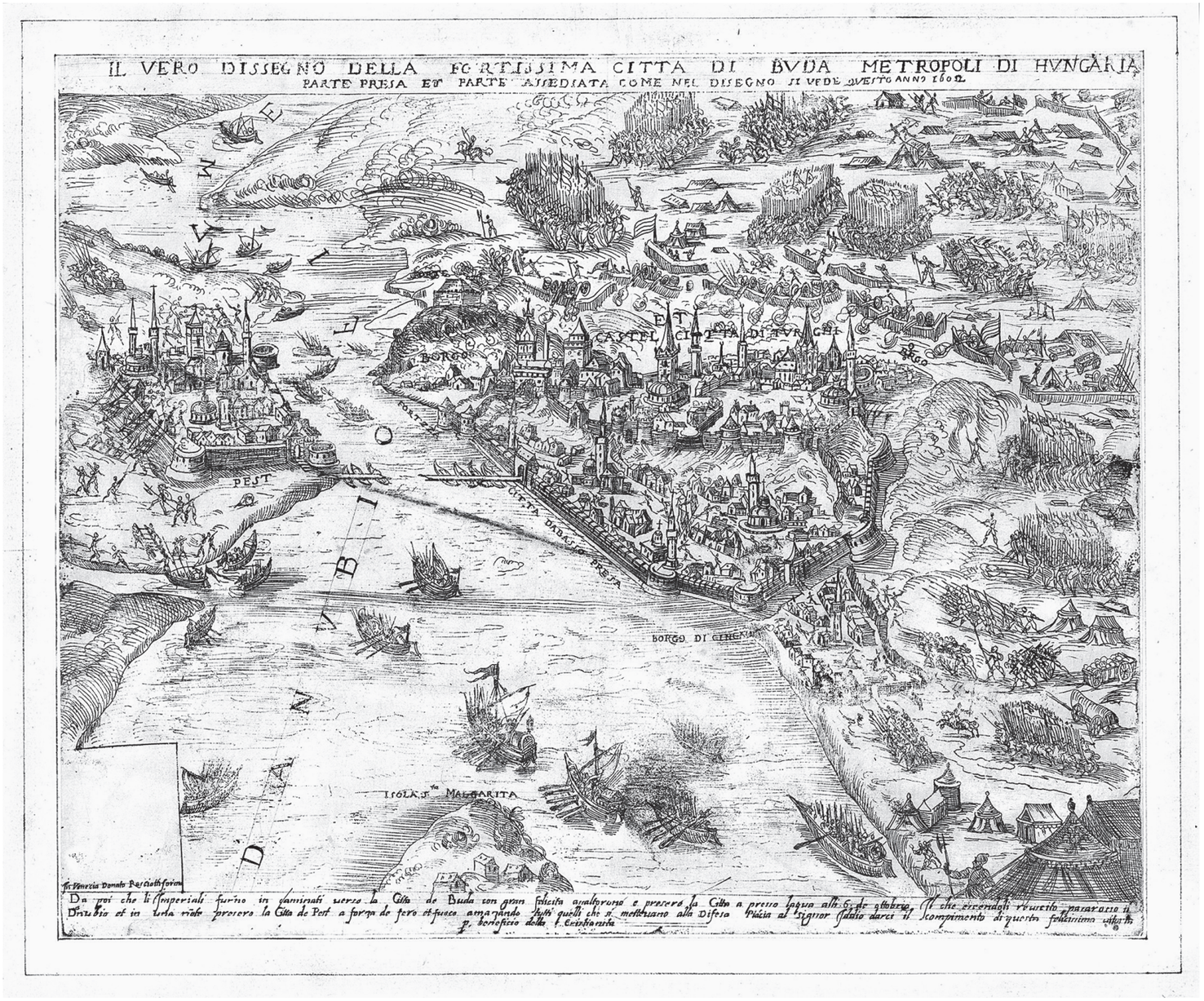

289. kép Buda 1602/5

15 eves haboru print.indd 337 23/03/2021 10:06

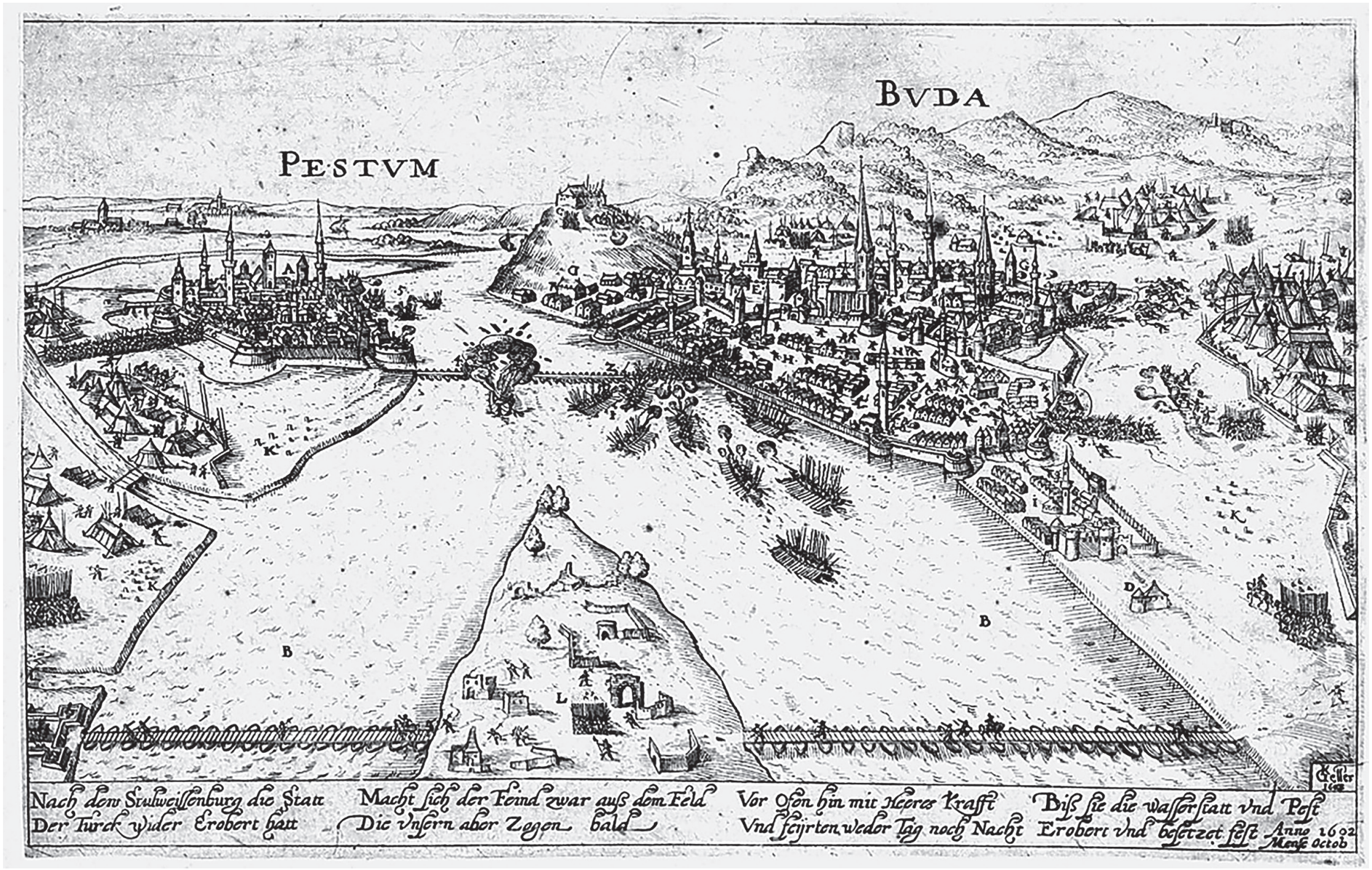

290. kép Buda 1602/6

15 eves haboru print.indd 338 23/03/2021 10:06

BVDA Citta Metropoli dell'Vngheria cosi detta da Buda fratello di Attila o secondo altri da Boduni populi della Scithia et da Tolomeo detta Curta e posta su la riua del Danubio dalla parte piu uerso Ponente et si congiunge con Pesto situato all'incontro sù l'altre riue del fiume comun ponte grandissimo Fu la Sede de' Re d'Vngheria che ui regnarono fin Giouanni Sepusio. ma questi morendo l'anno 1111 lasciato un figliuolino allhora nato et, essendo per pretensione mosto guerra a quel Regno dal Re Ferdinando d'Austria che poi fu Imperatore la Regina Isabella uedoua madre del fanciullino ricorse per aiuto al gran Turco il quale passato per cio in quelle parti con esercito astutamente sotto finta di difenderla usurpo la Citta et lha posseduta fin hora

15 eves haboru print.indd 339 23/03/2021 10:07

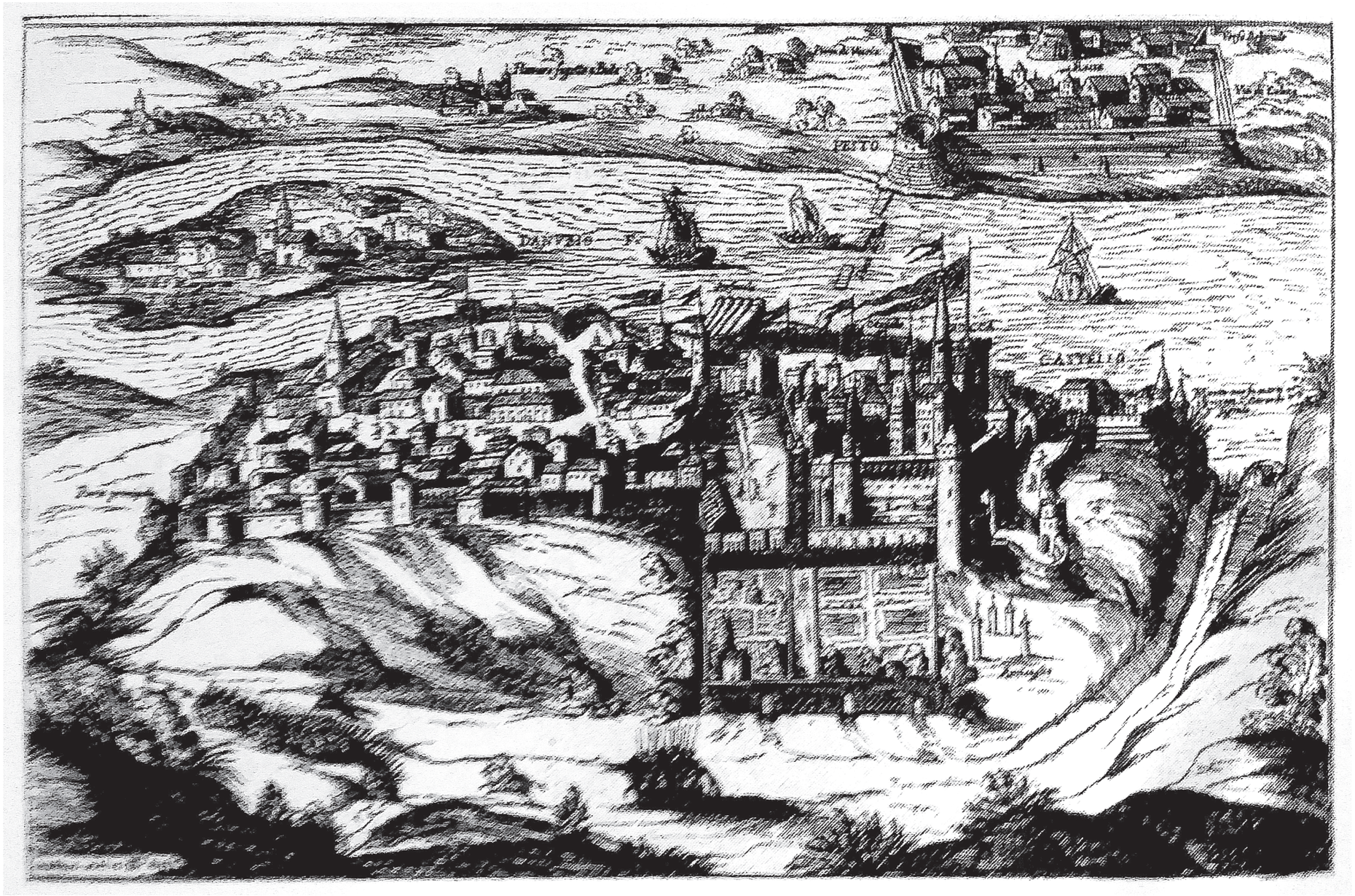

292. kép Buda 1602/8 (részlet)

15 eves haboru print.indd 340 23/03/2021 10:07

293. kép Buda 1602/9

15 eves haboru print.indd 341 23/03/2021 10:07

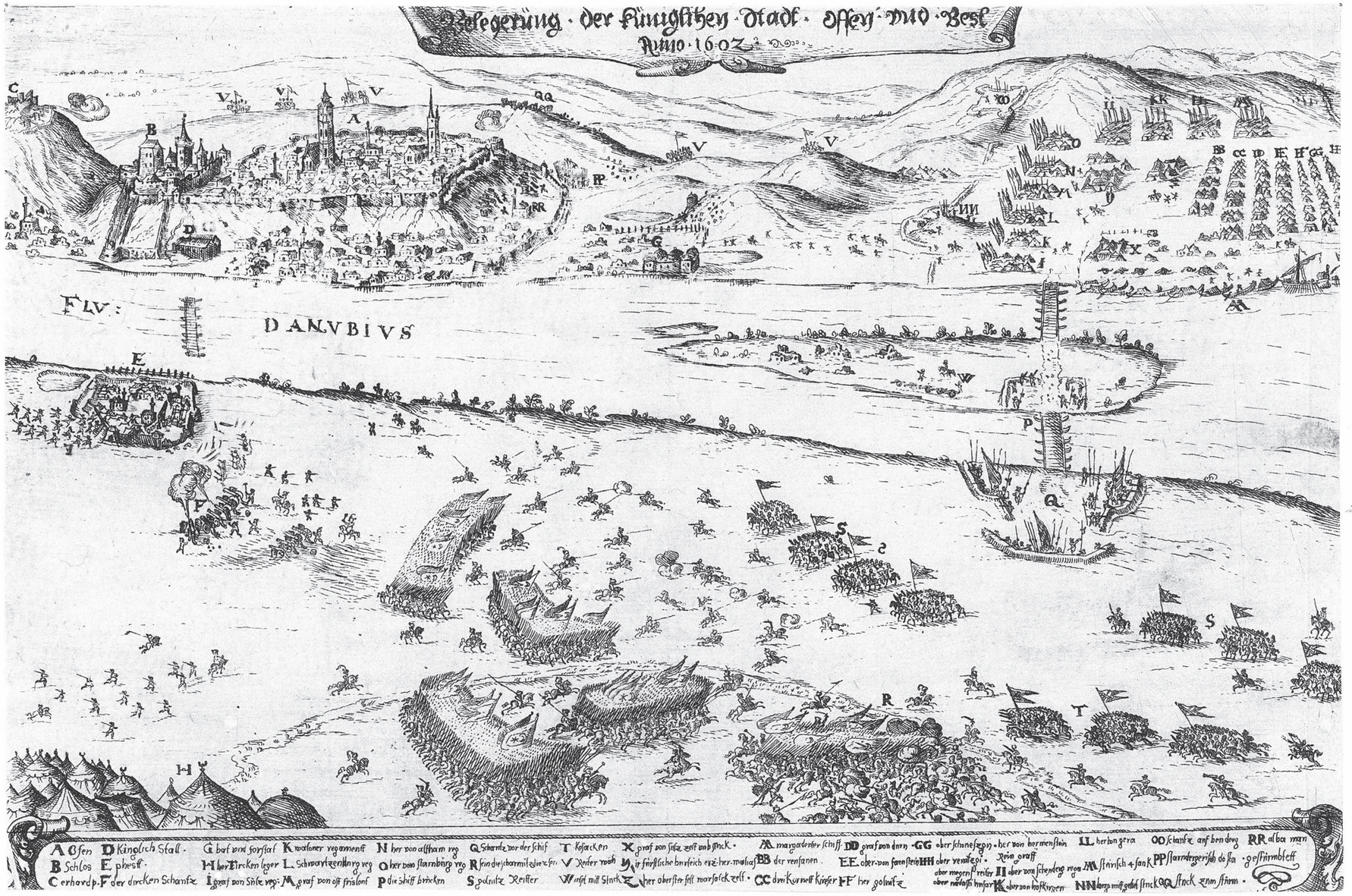

294. kép Buda 1602/10

15 eves haboru print.indd 342 23/03/2021 10:07

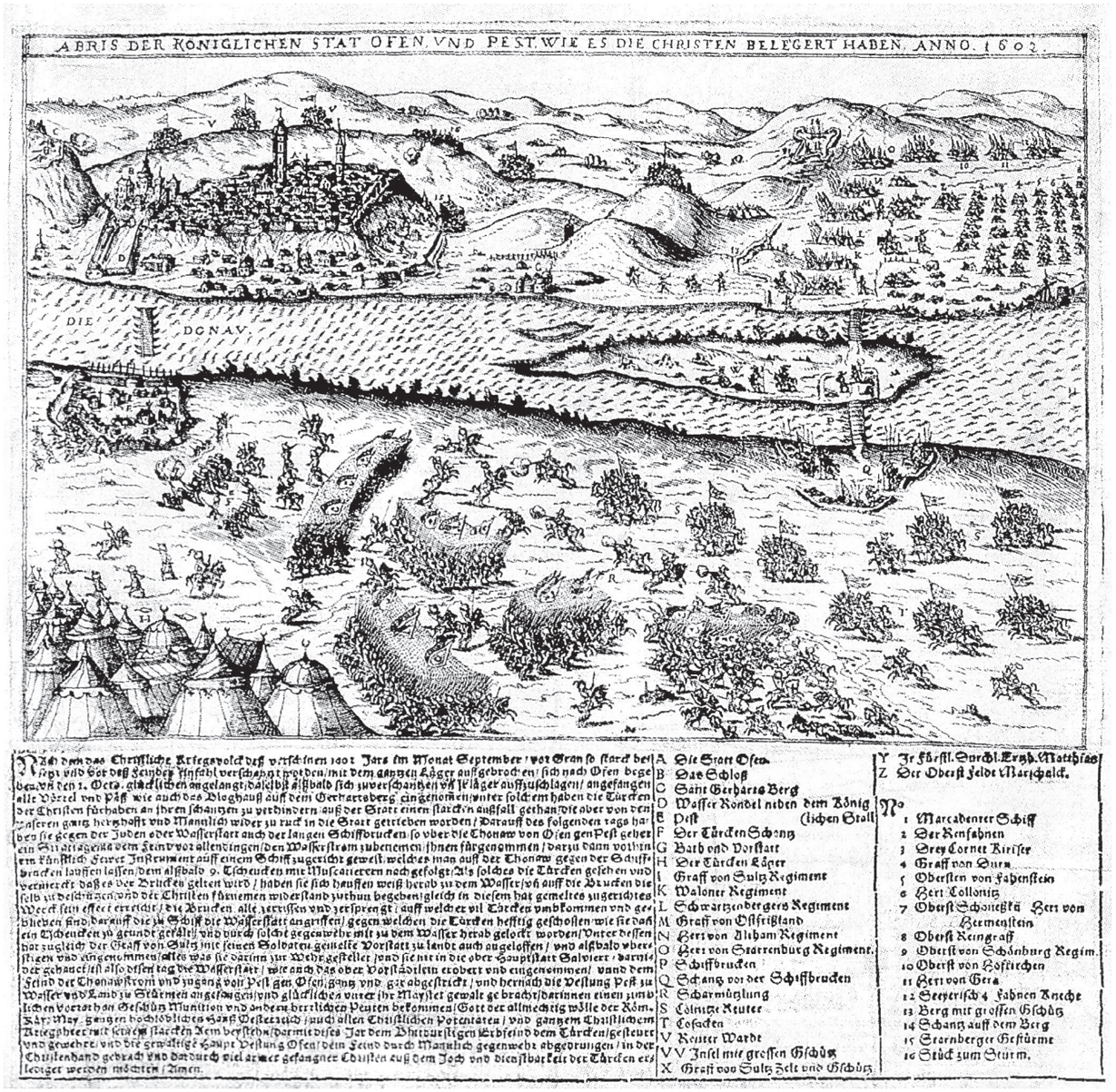

Nach dem das Christliche Kriegsvolck deß verschinen 1601 Jars im Monat September vor Gran so starck belegert vnd Gott deß Feindes Anfahl verschanzt worden/mit dem gantzen Läger auffgebrochen/sich nach Ofen begeben/den 1. Octo. glücklichen angelangt/daselbst alsbald sich zuverschantzen vñ Läger auffzuschlagen/angefangen alle Thörel vnd Päß wie auch das Bloghauß auff dem Gerhartsberg eingenommen/vnter solchem haben die Türcken der Christen fürhaben an ihren schantzen zu verhindern/auß der Statt einen starcken außfall gethan/die aber von den Christen gantz herzhafft vnd Mannlich wider zu ruck in die Statt getrieben worden/Darauff des folgenden tags haben sie gegen der Juden oder Wasserstatt auch der langen Schiffbrucken so vber die Thonaw von Ofen gen Pest gehet ein Stattlichen Feind dem Feind vor allen dingen/den Wasserstrom zubenemen/ihnen fürgenommen/Darzu dann vorhin ein Künstlich Feuwer Instrument auff einem Schiff zugericht gewest/welches man auff der Thonaw gegen der Schiffbrucken lauffen lassen/dem alsbald 9. Tschenckens mit Muscatereren nachgefolgt/Als solches die Türcken gesehen vnd vermerckt daß es der Brucken gelten wirdt/haben sie sich haussen weiß herab zu dem Wasser/vñ auff die Brucken die selb zu beschützen/vnd der Christen fürnemen widerstand zuthun begeben/gleich in diesem hat gemeltes zugerichtes Werck sein effect erreicht/die Brucken alle zerrissen vnd zersprengt/auff welcher vil Türcken vmbkommen vnd geblieben sind/darauff die zu Schiff die Wasserstatt angriffen/gegen welchen die Türcken hefftig geschossen/wie sie dann ein Tschenckens zu grundt gerahten/vnd durch solchet gegenwehr mit zu dem Wasser herab gelockt worden/Vnter dessen hat zugleich der Graff von Sultz mit seinen Soldaten gemelte Vorstatt zu landt auch angeloffen/vnd alsbald wheresigen vnd eingenommen/alles was sie darinn zur Wehr gestellet/vnd sie nit in die ober Hauptstatt Salviert/darnider gehauet/ist also disen tag die Wasserstatt/wie auch das ober Vorstädtlein erobert vnd eingenommen/vnd dem Feind der Thonawstrom vnd zugang von Pest gen Ofen/gantz vnd gar abgestrickt/vnd hernach die Vestung Pest zu Wasser vnd Land zu Stürmen angefangen/vnd glücklichen vnter ihr Mayestet gewalt gebracht/darinnen einen zimblichen vorrath an Geschütz Munition vnd andern herrlichen Pfeuten bekommen/Gott der allmechtig wölle der Röm. Kay. May. gegen hochlöblichen Hauß Oesterreich/auch allen Christlichen Potentaten/vnd gantzem Christlichem Kriegsheer mit seinem starcken Arm beystehn/damit dises Jar dem Blutdurstigen Erbfeind dem Türcken gesteuert vnd gewehrt/vnd die gewaltige Haupt Vestung Ofen/dem Feind durch Mannlich gegenwehr abgedrungen/in der Christenhand gebracht vnd dardurch viel armer gefangner Christen auß dem Joch vnd dienstbarkeit der Türcken erledigt werden möchten/Amen.

A Die Statt Ofen.
B Das Schloß
C Sant Gerharts Berg
D Wasser Rondel neben dem Königlichen Stall
E Pest
F Der Türcken Schantz
G Bath vnd Vorstatt
H Der Türcken Läger
I Graff von Sultz Regiment
K Walonen Regiment
L Schwartzenbergers Regiment
M Graff von Ostfriszland
N Herr von Ilsham Regiment
O Herr von Starrenburg Regiment.
P Schiffbrucken
Q Schantz vor der Schiffbrucken
R Scharmützlung
S Cölnitze Reuter
T Cosacken
V Reuter Wardt
VV Insel mit grossen Geschütz
X Graff von Sultz Zelt vnd Geschütz
Y Jr Fürstl. Durchl. Erzh. Matthias
Z Der Oberst Feldt Marschalck.

No
1 Marcadenter Schiff
2 Der Rensfahnen
3 Grey Cornet Reiter
4 Graff von Sultz
5 Obersten von Fahnenstein
6 Herr Collonitz
7 Oberst Schonetzki Herr von Herrnenstein
8 Oberst Reingraff
9 Oberst von Schönburg Regim.
10 Oberst von Hofkirchen
11 Herr von Gera
12 Seyterisch 4 Fahnen Trecke
13 Berg mit grossen Geschütz
14 Schantz auff dem Berg
15 Starenberger Gestürme
16 Stück zum Sturm.

295. kép Buda 1602/11

15 eves haboru print.indd 343 23/03/2021 10:07

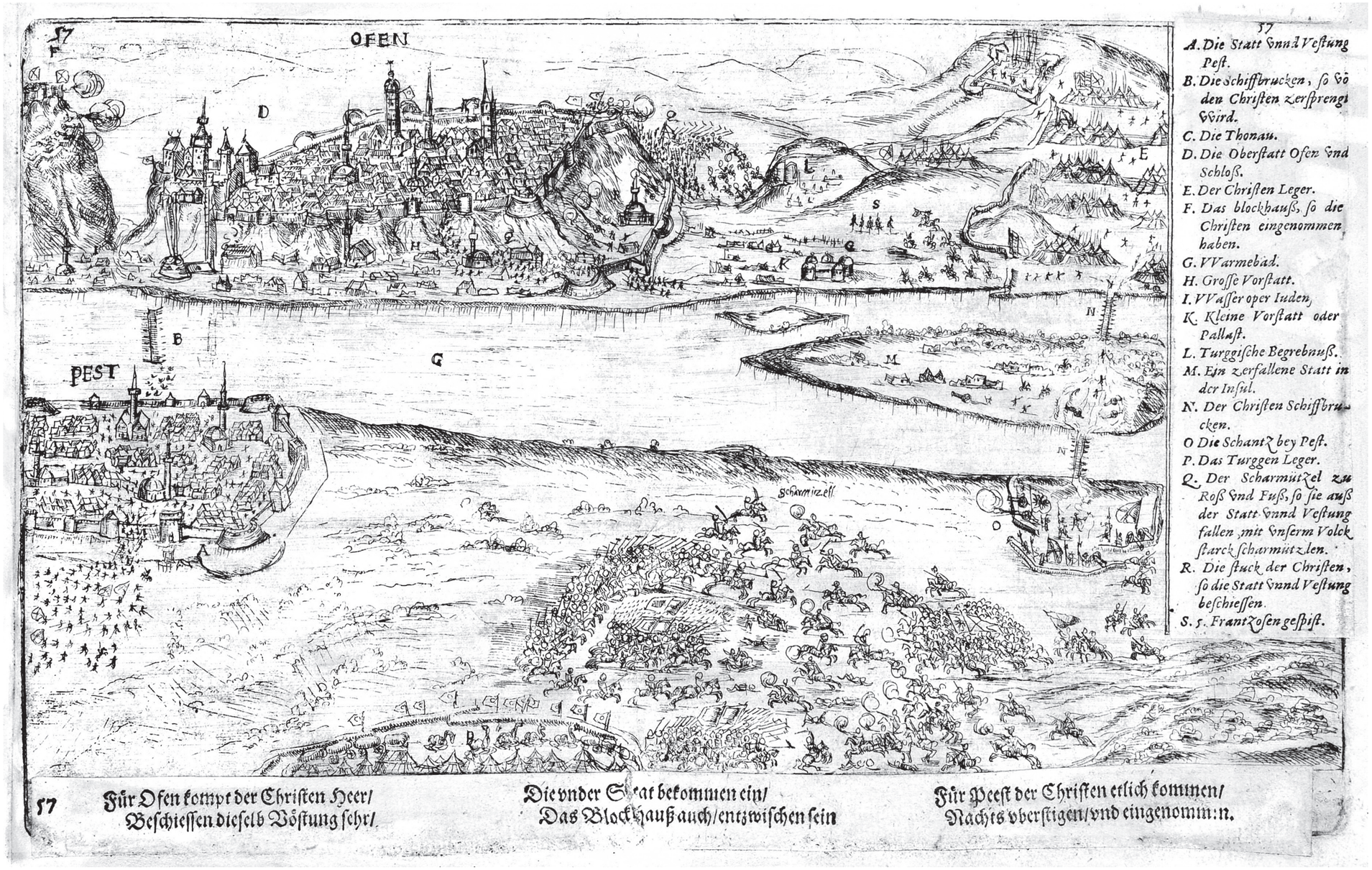

296. kép Buda 1603/2

15 eves haboru print.indd 344 23/03/2021 10:07

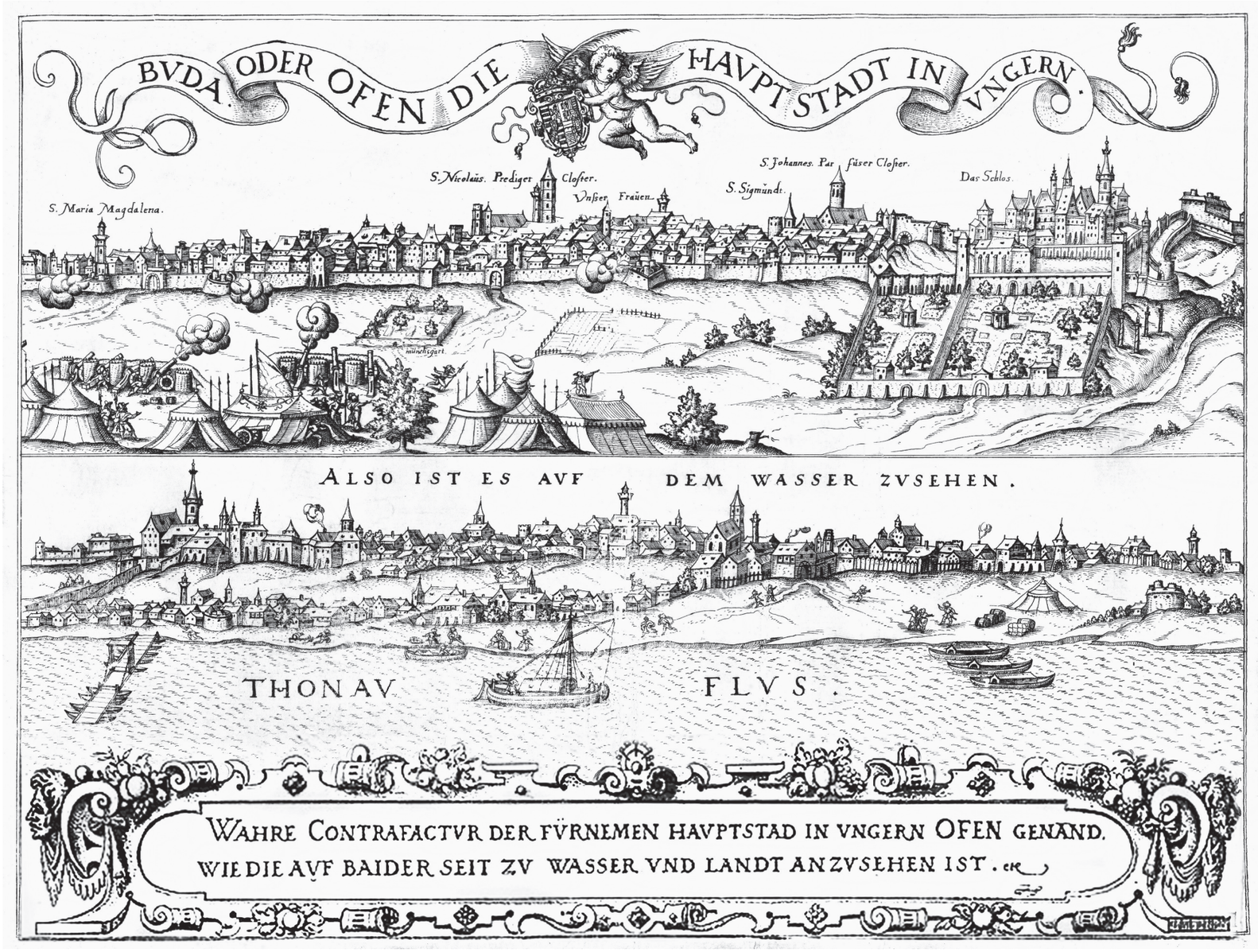

297. kép Buda (1600)/1

15 eves haboru print.indd 345 23/03/2021 10:07

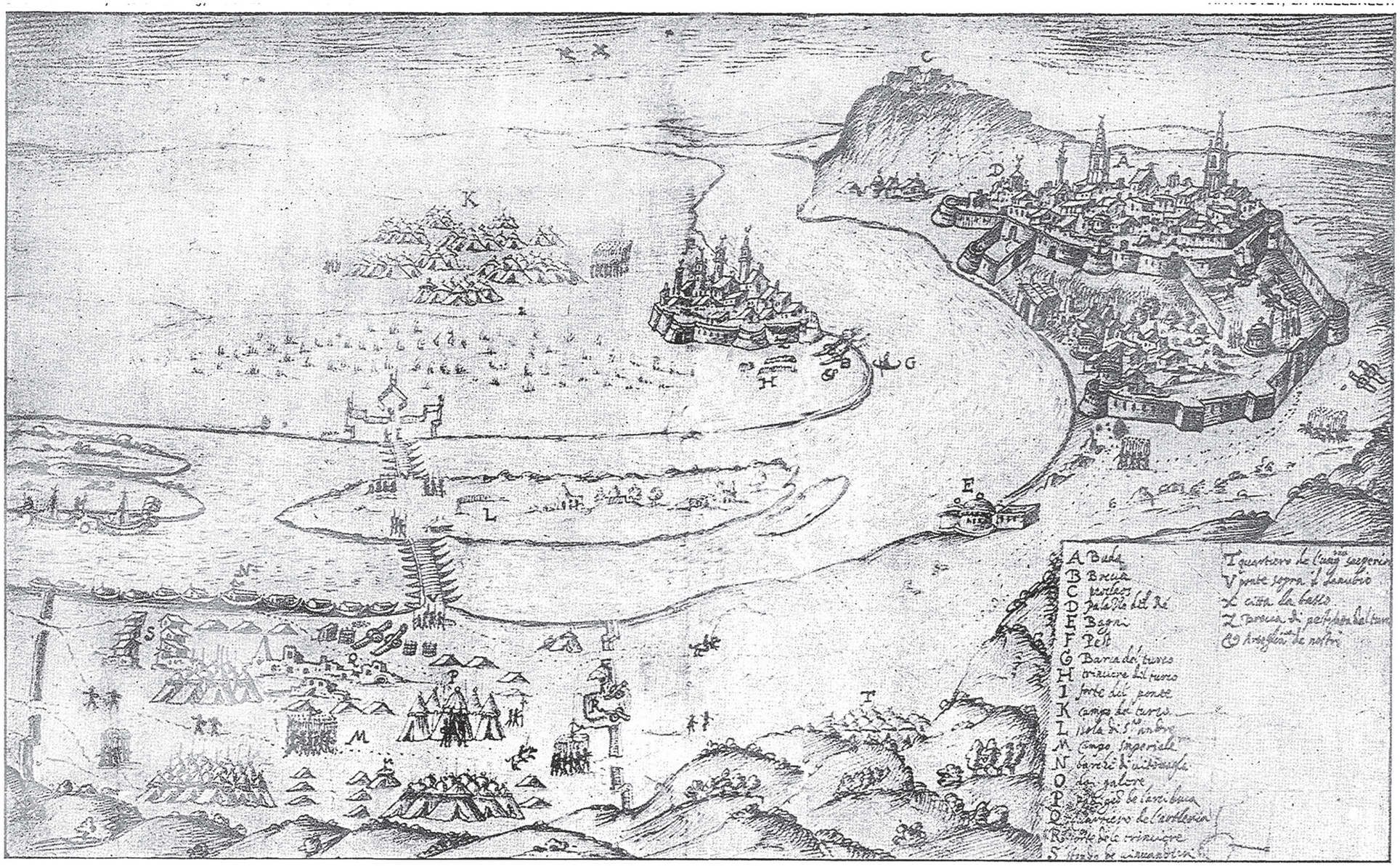

298. kép Buda ostroma 1602/1

15 eves haboru print.indd 346 23/03/2021 10:07

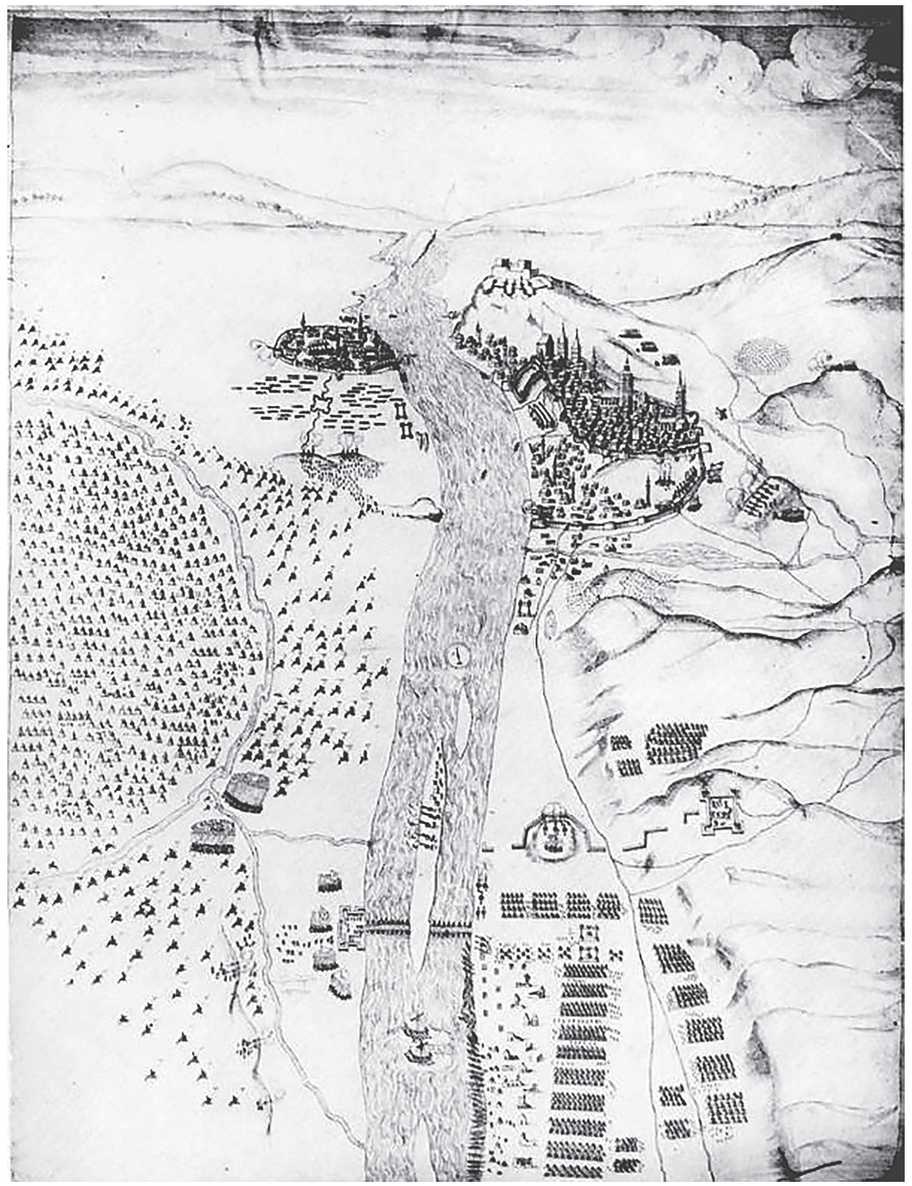

299. kép Buda ostroma 1602/2

15 eves haboru print.indd 347 23/03/2021 10:07

300. kép Eger, a „párizsi kép” 1604

15 eves haboru print.indd 348 23/03/2021 10:07

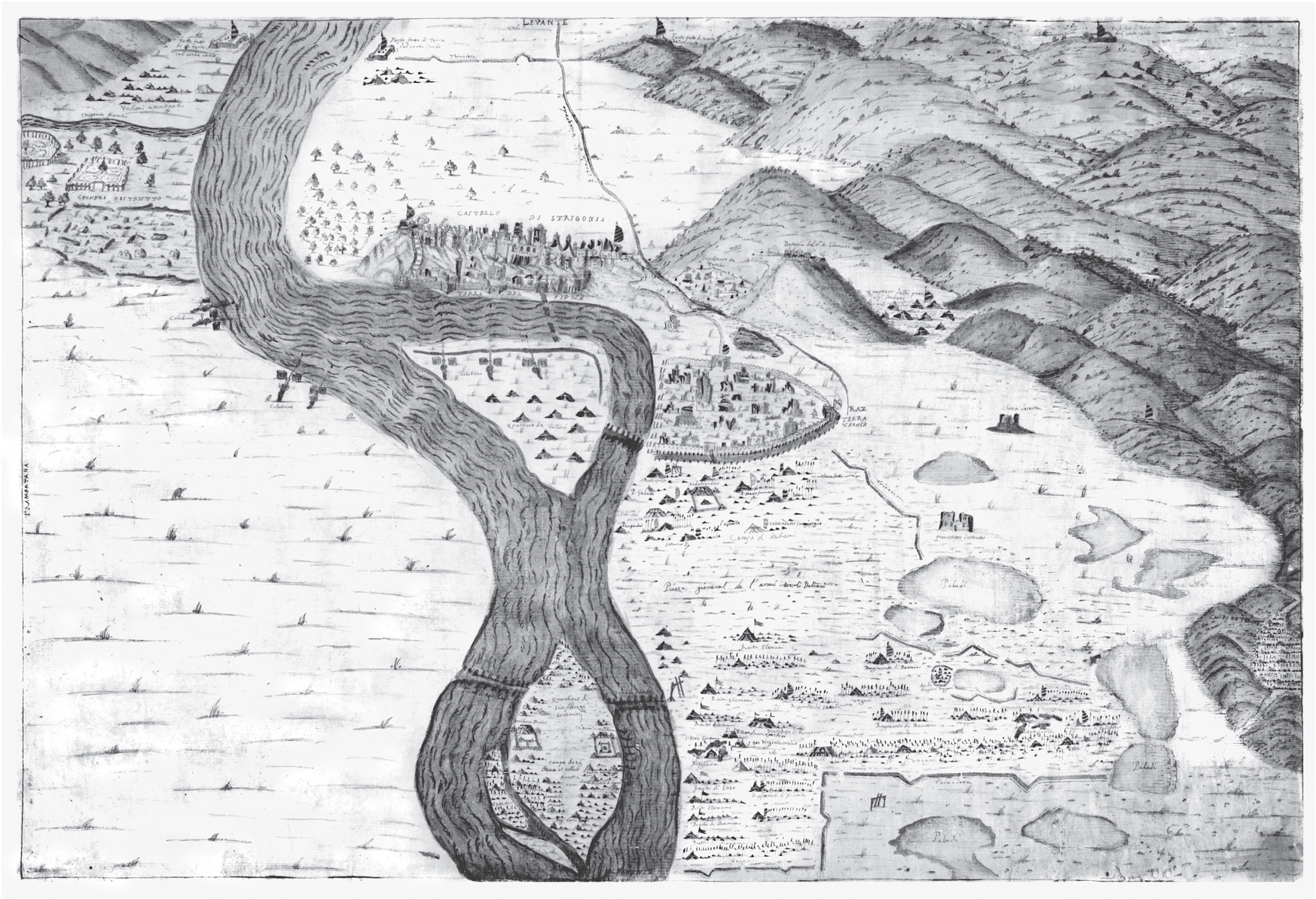

301. kép Esztergom, Gabriello Ughi rajza 1595

15 eves haboru print.indd 349 23/03/2021 10:07

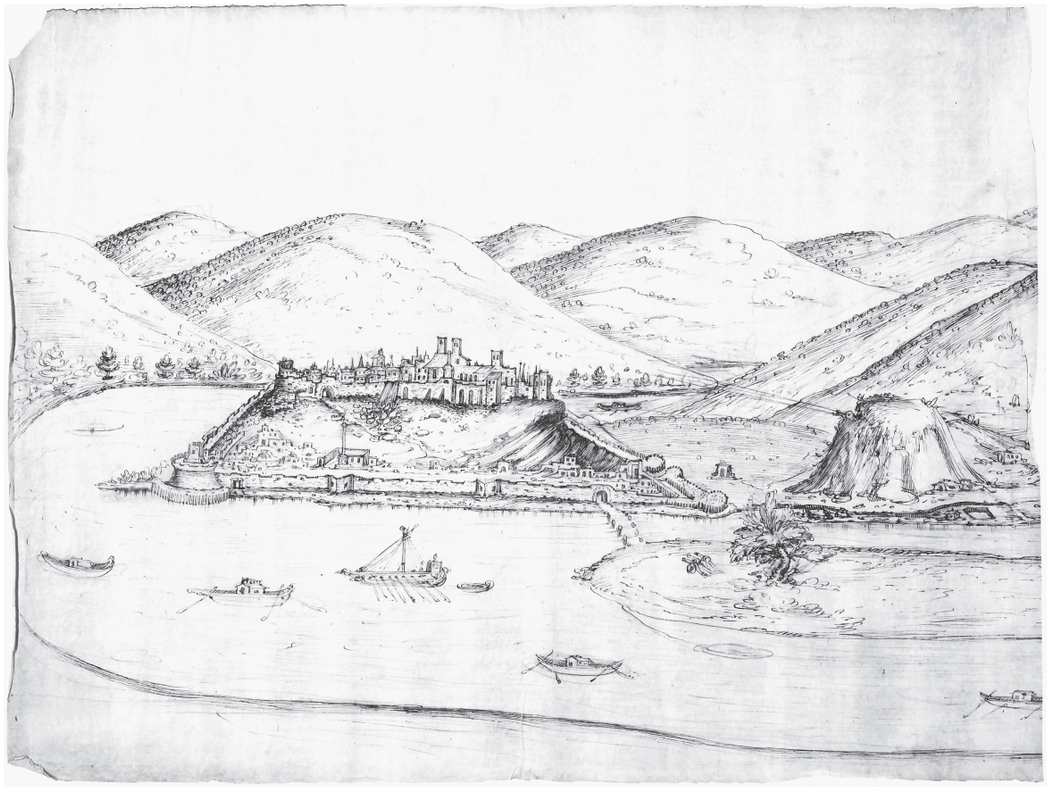

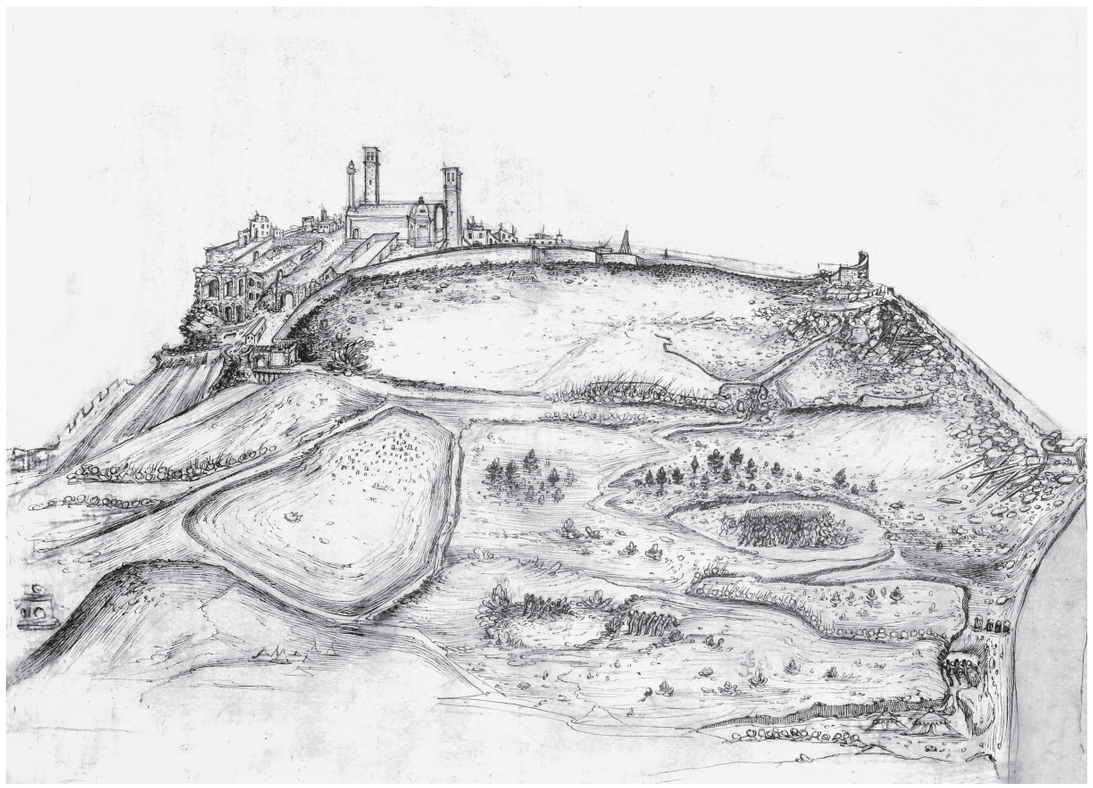

302. kép Esztergom, Claudio Cogonaro rajzai 1595

15 eves haboru print.indd 350 23/03/2021 10:07

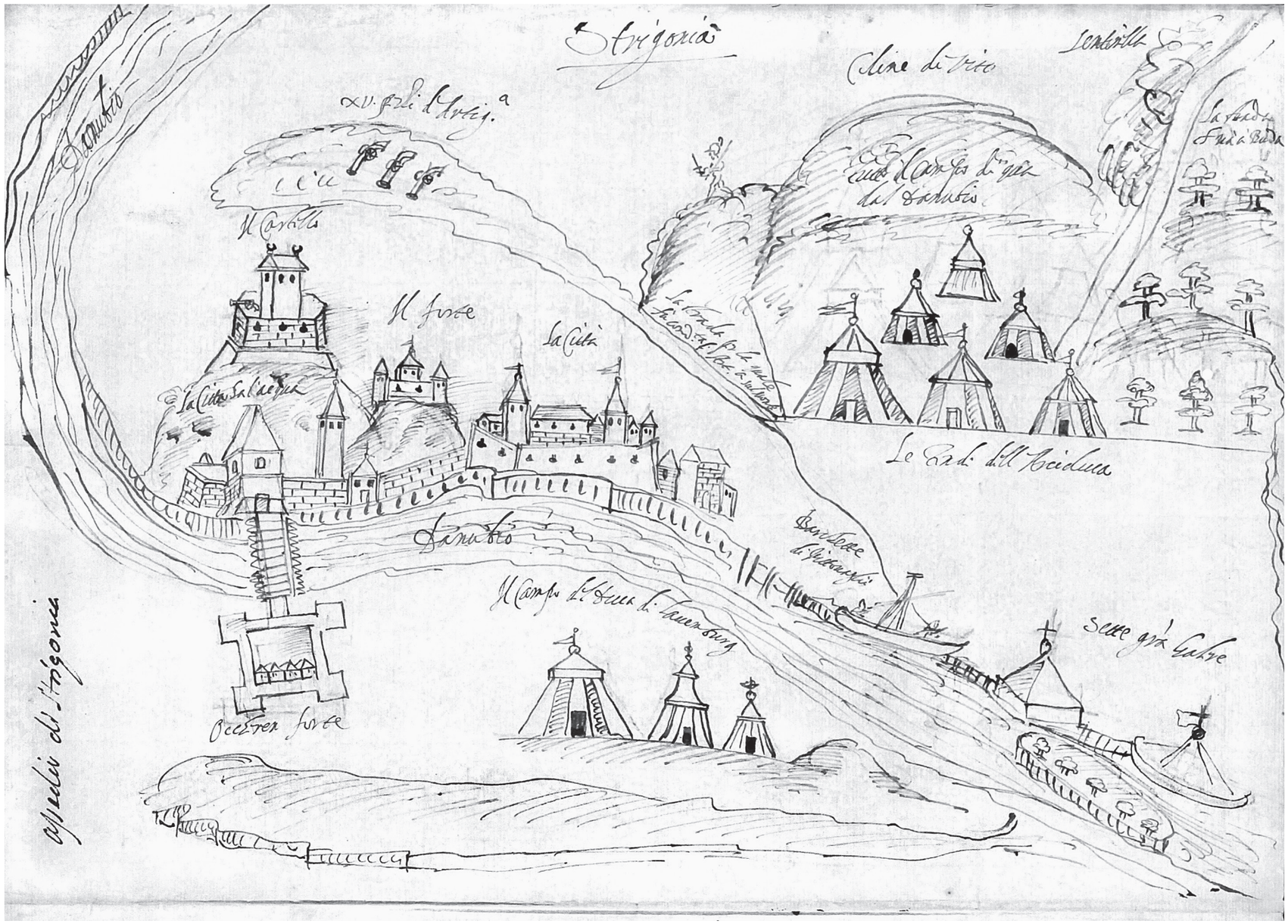

303. kép Esztergom, ismeretlen rajzoló metszet másolata 1595

15 eves haboru print.indd 351 23/03/2021 10:07

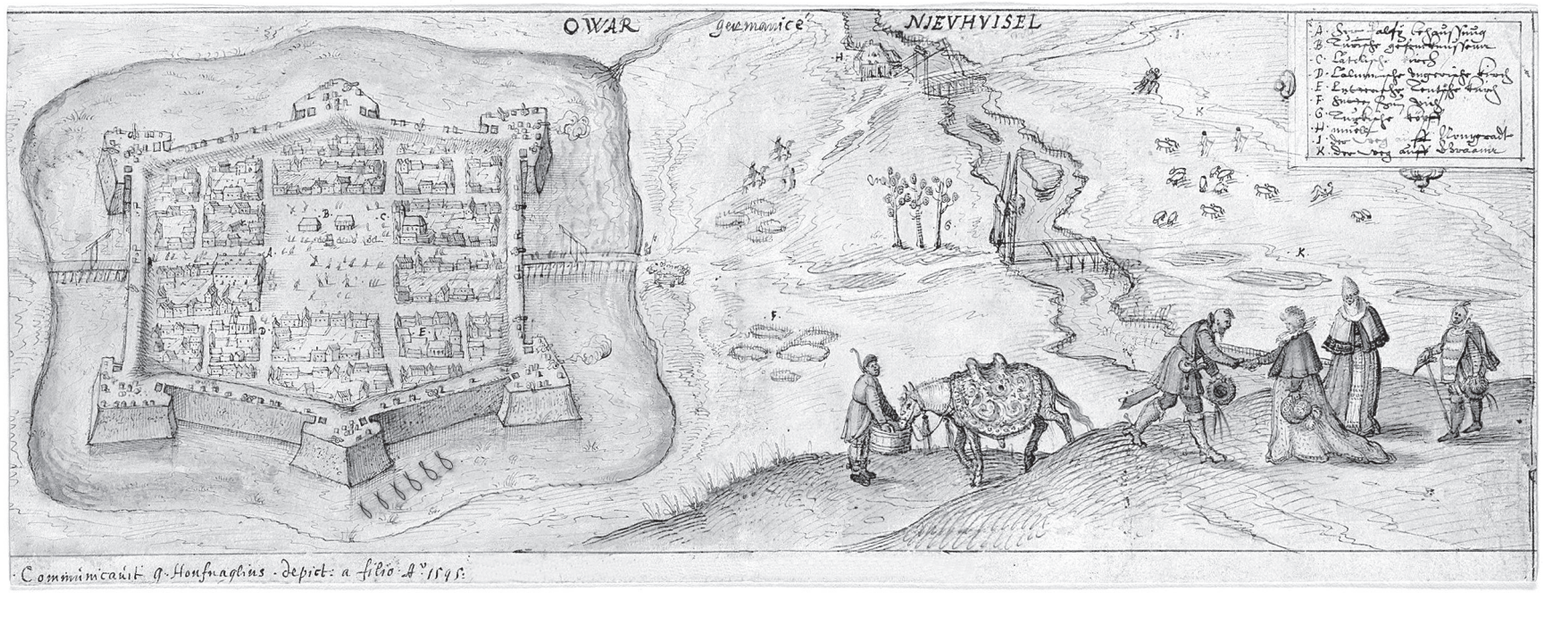

304. kép Érsekújvár, Georg Hoefnagel (?) rajza 1595

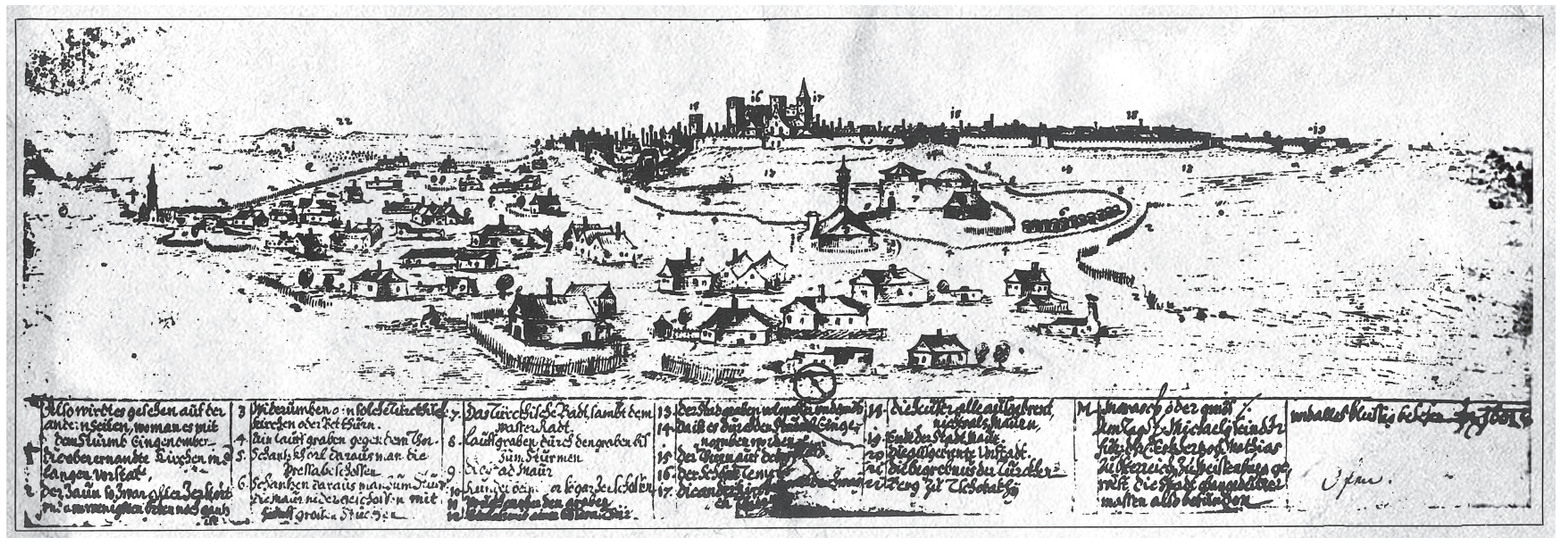

305. kép Székesfehérvár, ismeretlen hadmérnök (?) rajza 1601

15 eves haboru print.indd 352 23/03/2021 10:07

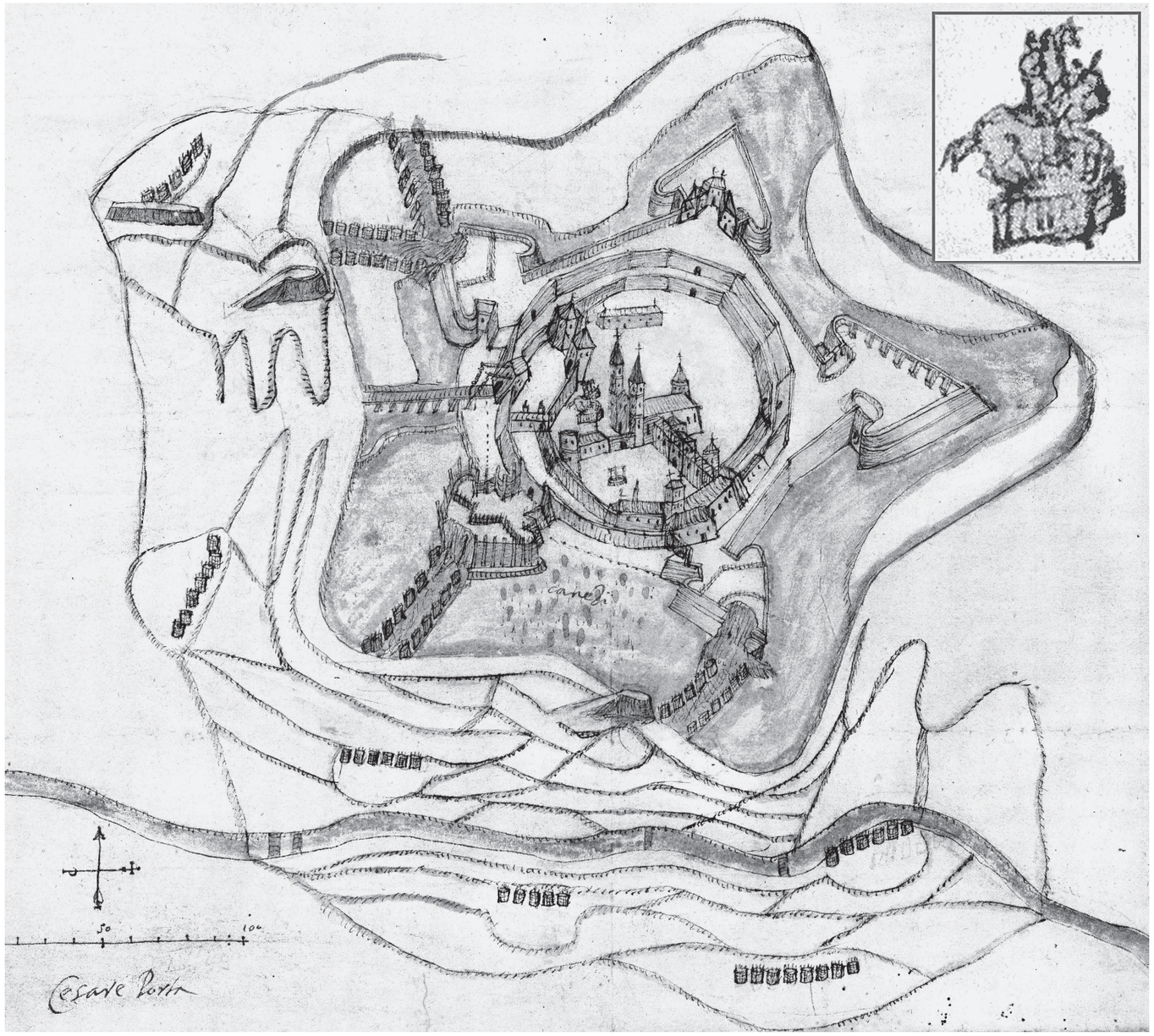

306. kép Nagyvárad, Cesare Porta hadmérnök rajza 1599 (részlet felnagyítva)

15 eves haboru print.indd 353 23/03/2021 10:07

307. kép Székesfehérvár, ismeretlen rajzoló metszet másolata

15 eves haboru print.indd 354 23/03/2021 10:07

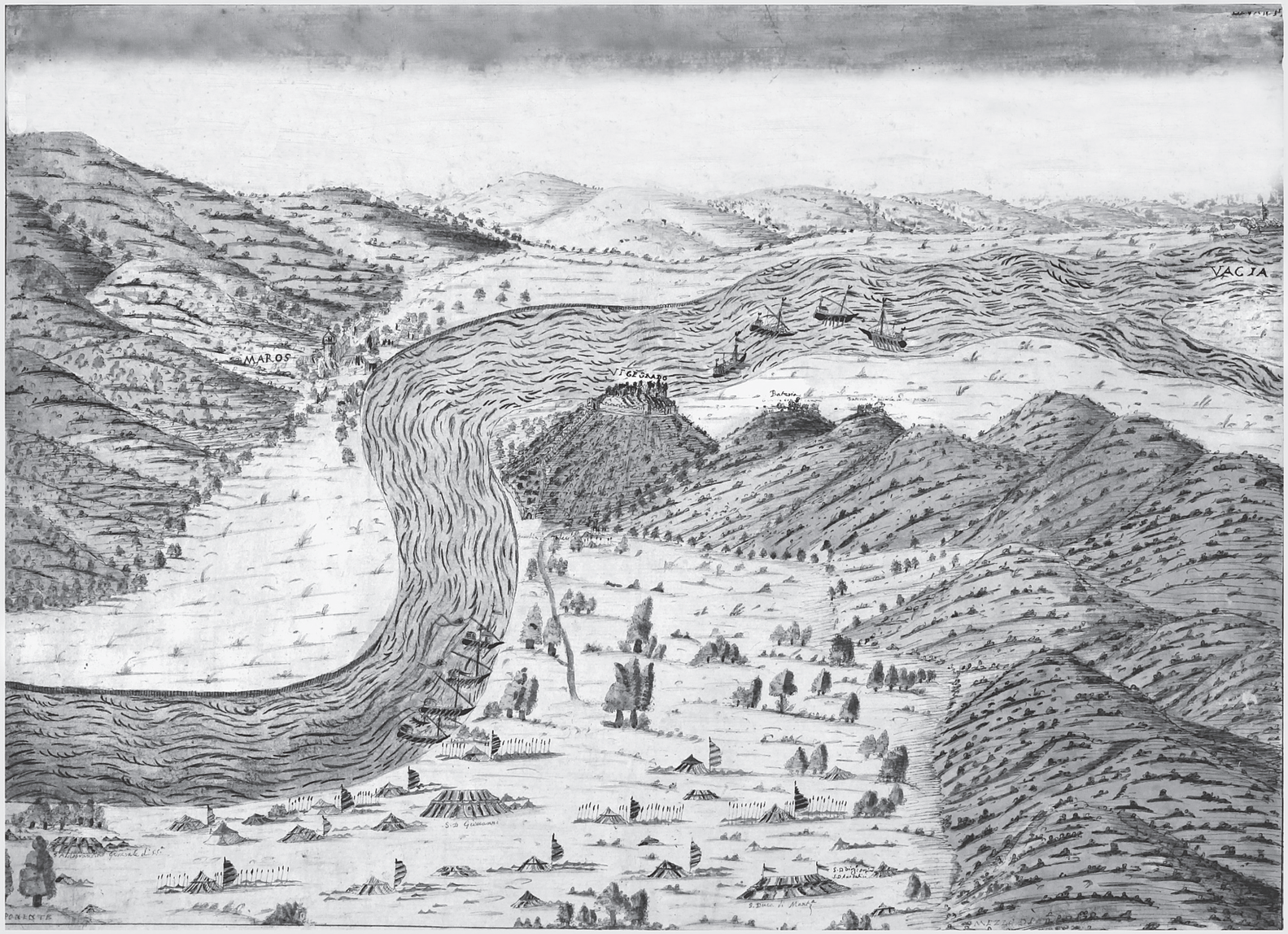

308. kép Visegrád, Gabriello Ughi rajza 1595

15 eves haboru print.indd 355 23/03/2021 10:07

NAch dem den 14. September/das Märckel Marotz oder Freystättel/durch vnser Kriegsvolck/so wol auch den 15. hernach das stätel Vicegrad/so die Türcke in brand gesteckt/erobert/haben sie hernach den 16. diß das veste am wasser ligende Bergschloß Blindenburg oder Vicegrad starck belegert/ Ist durch die vnsere/nach genugsamer berathschlagung/die sachen dahin angestelt gewesen/daß man an zwo schantzē auff einem hohen berg gegen dem schloß über zwölff grosse stück geschütz/die nit durch Roß/sondern jedes stuck insonderheit durch eine grosse anzal personen/das schloß zubeschiessen hinauff gezogen worden/vñ als dieselbe auff die höhe deß bergs gebracht/sein die Türcken vmb auffgebung ermanet worden/daß sie keines wegs eingehen wöllen/darauff haben die vnsern zween tag nach einander dem schloß dermassen zugeschossen/daß sie zu letzt kein Türck mehr auff der Brustwehr hat dörffen blicken lassen/vñ nach solchem vnablesslichen schiessen/haben die Türcken als gestern mit vns zu parlamentirn begert/hat der Herr Aldobrandino so die belegerung geführet/weil die Türcken die Vestung auff das zuvor beschehene auffbot nit gutwillig auffgeben/darein nit willigen wollen/biß letzlich daß sie den abzug/inmassen den Türcken vor Gran verwilligt worden/begeret/aber nicht mehrers erhalten könnten/deñ das man sie ohne jre seyten Wehren mit stecken in der hand heut nachmittag abziehen lassen/vnd haben sich im abzug 266. personen/vnter welchen der Janitschar Aga/so zu Gran abzogen/mit 150. Türcken darein gelegt worden/vnd viel alter Leut befunden. Wie dann Ihr Fürstl: Durchl: früe zubesichtigung der Türcken abzug/am wasser herab gefahren/ dann man nicht viel Ceremonien mit jnen gehalten/sondern stracks auff Schiffen auff Ofen abgefahren/vnd haben jemmerlich/weil sie bloß abziehen müssen/außgesehen/was sie hinder jnen verlassen/haben alles die Italiener zu sich zohen/vnd haben die Türcken jrer gethanen außsag nach/für vnmüglich gehalten/das wir auff einen so hohen berg so viel Geschütz bringen köndten/wie jhnen dann solches mit hoher verwunderung fürkommen. Ermeltes Schloß ligt sehr hoch/vnd ist noch an zweyen orten mit Mauren vest/ausser was die vnsern zerschossen/Mann hat im Schloß mehrers nit als bey fünff stück Geschütz gefunden/Es haben auch die Türcken das Schloß derenthalben nicht gern auffgeben/weil jr Großmechtiger Keyser/in eroberung desselben/viel Volcks verloren/zu dem/das vor diesem die Vngerische Cron allda in verwahrung gewesen. Als nun die von Wotzen gesehen/daß die Türcken Blindenburg oder Vicegrad auffgeben/sein sie stracks darvon zohen/Welches hernach die vnsern alsbald eingenommen vnd besetzet/Dem Allmechtigen seylob/preiß vnd danck gesagt/ AMEN.

15 eves haboru print.indd 356 23/03/2021 10:07

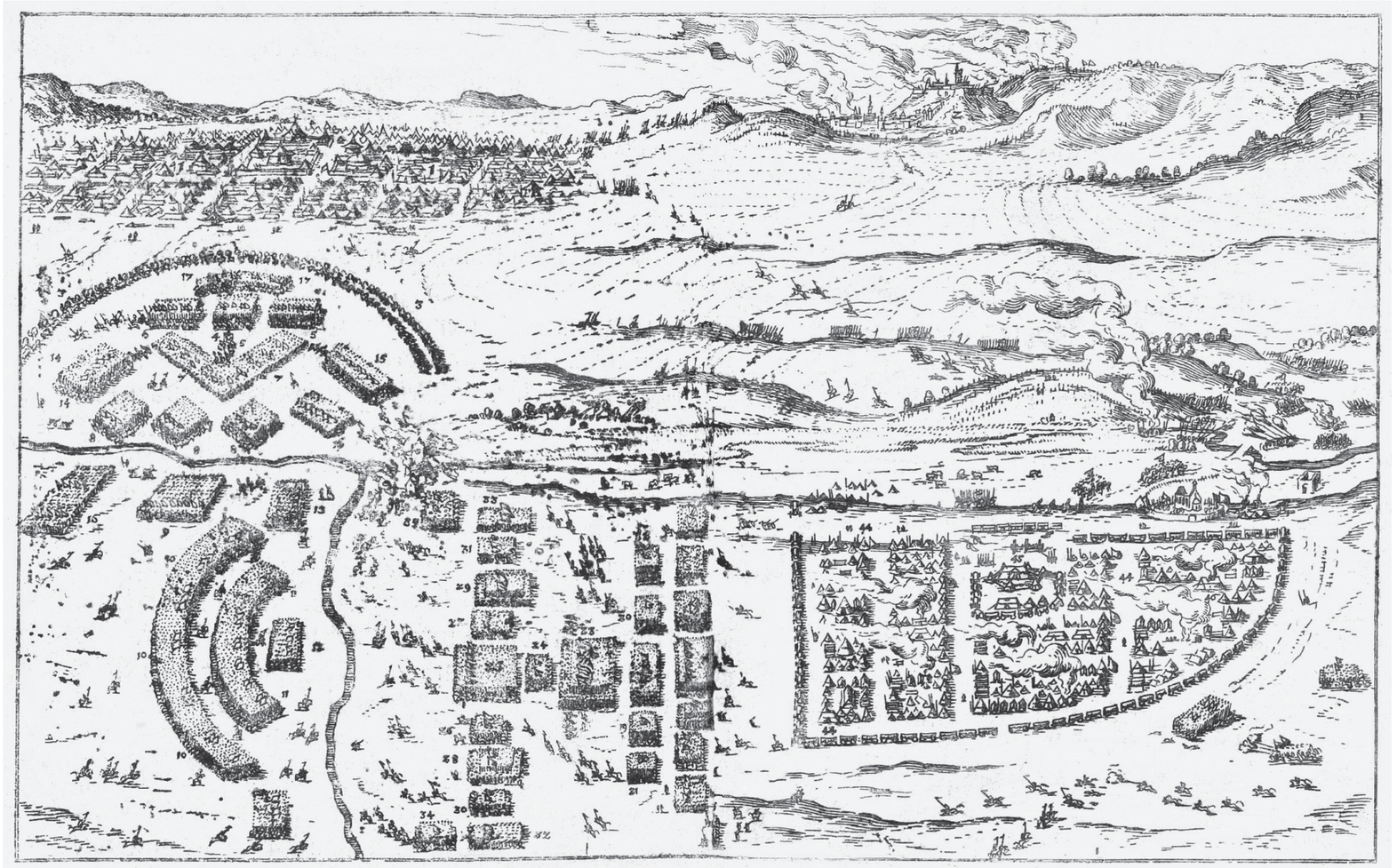

310. kép Dilich: A Mezőkeresztesi-csata

15 eves haboru print.indd 357 23/03/2021 10:07

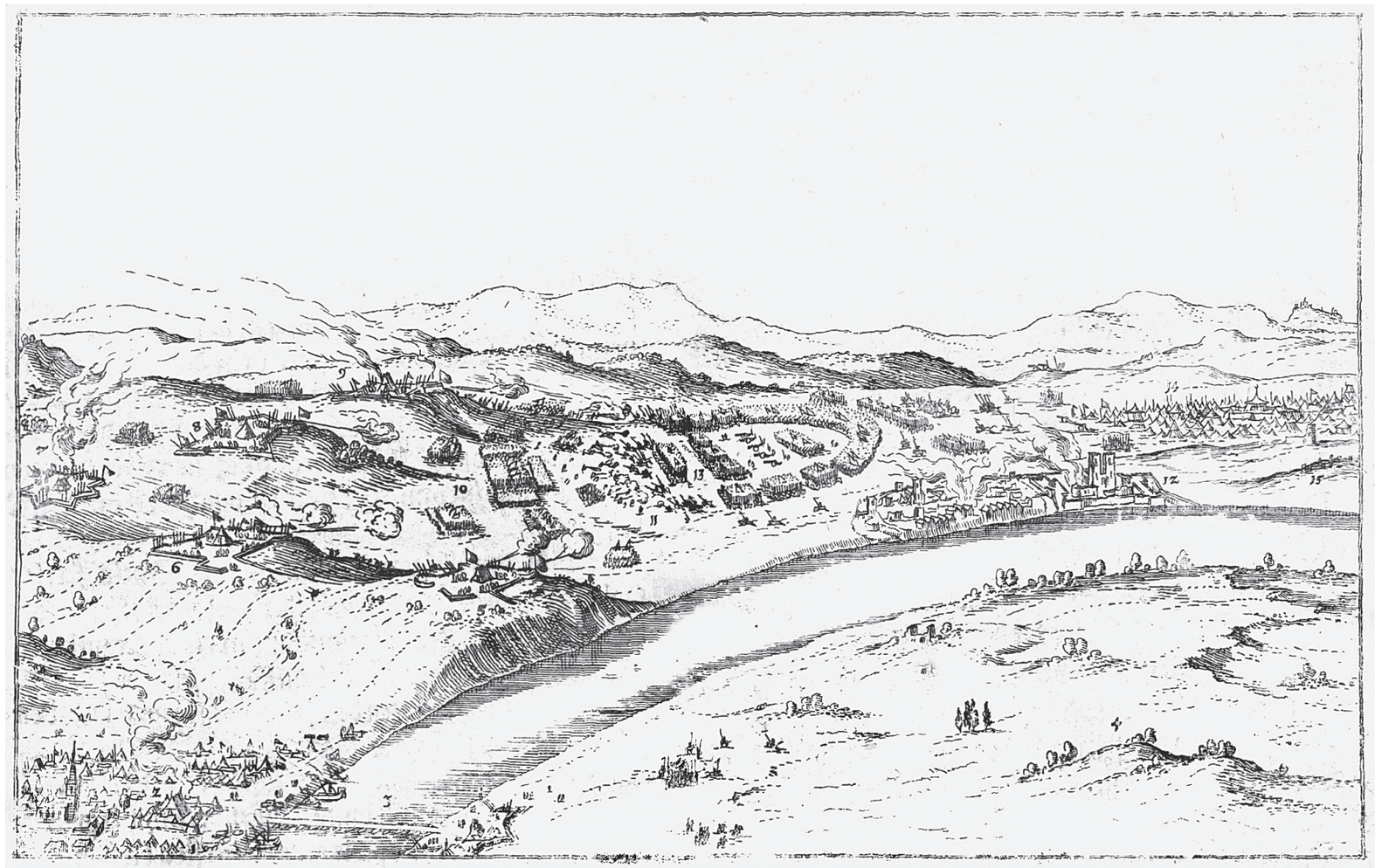

311. kép Dilich: A Vác és Verőce közötti csata

15 eves haboru print.indd 358 23/03/2021 10:07

312. kép Dilich: Buda 1602. évi ostroma

15 eves haboru print.indd 359 23/03/2021 10:07

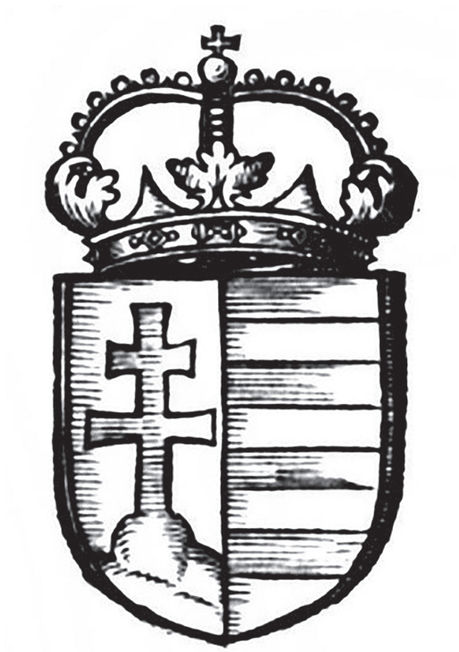

15 eves haboru print.indd 360 23/03/2021 10:07